

TERMINOLOGIJA IN SODOBNA TERMINOGRAFIJA

Uredile

**NINA LEDINEK
MOJCA ŽAGAR KARER
MARJETA HUMAR**

Terminologija in sodobna terminografija

Uredile Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar

Znanstvena monografija je recenzirana.

© 2009, Založba ZRC, ZRC SAZU

Prevod angleških povzetkov Matija Pavlič in Blaž Trebar
Prevod hrvaških povzetkov Januška Gostenčnik
Recenzentki Irena Stramljič Breznik, Andreja Žele
Oblikovanje ovitka Milojka Žalik Huzjan
Prelom Simon Atelšek

Izdajatelj Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU
Zanj Marko Snoj

Založnik Založba ZRC, ZRC SAZU
Zanj Oto Luthar
Glavni urednik Vojislav Likar

Način dostopa (URL) <http://isjfr.zrc-sazu.si/eknjiga/terminologija.pdf>
ISBN tiskane izdaje 978-961-254-158-3

Digitalna verzija (pdf) je pod pogoji licence <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>
prosto dostopna: <https://doi.org/10.3986/9789610503255>.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

81'322(082)

TERMINOLOGIJA in sodobna terminografija [Elektronski vir] /
uredile Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar ; [prevod
angleških povzetkov Matija Pavlič in Blaž Trebar, prevod hrvaških
povzetkov Januška Gostenčnik]. - El. knjiga. - Ljubljana : Založba
ZRC, ZRC SAZU, 2010

ISBN 978-961-254-175-0

1. Ledinek, Nina, 1980-
249565696

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

Terminologija in sodobna terminografija

Uredile

Nina Ledinek, Mojca Žagar Karer, Marjeta Humar

Ljubljana 2010

Vsebina

Marjeta Humar	
Uvodnik	9
Editorial	10
I Terminologija – nekaj evropskih izkušenj	11
Fidelma N’Ghallchobhair	
The European Association for Terminology (EAFT)	13
Milica Mihaljević, Bruno Nahod	
Croatian Terminology in a Time of Globalization	17
Sandra Cuadrado Camps	
Catalan Linguistic and Terminological Planning	27
Jan Roukens	
Multilingualism, Ideas and Reality: With Particular Reference to the Dutch Situation	33
Susanne Lervad	
Building Bridges between Business Partners and Research in the Fields of Language Technology and Terminology in Denmark – the Case of Terminus ApS	37
Marjeta Humar	
Položaj in prihodnost slovenske terminologije in terminografije	41
II Terminologija in jezikovni procesi	47
Andreja Legan Ravnikar	
Razvoj slovenskega strokovnega izrazja	49
Marjeta Humar	
Sinonimija v slovenskih terminoloških slovarjih	75
Lana Hudeček, Milica Mihaljević	
Načela normiranja hrvatskih naziva: s primjerima iz medicinskog nazivlja	97
Ljudmila Bokal	
Prevzemanje glede na vrste	111

Andreja Žele	
Pomenotvorne zmožnosti z vidika /de/terminologizacije (v slovenščini)	125
Irena Stramljič Breznik	
Jezikoslovno-kulturološki pogled na slovenska cvetlična imena	141
III Terminologija posameznih strok in terminografija	161
Borislava Košmrlj - Levačič	
Izdelava ontologij kot faza terminografskega dela ob nastajajočem <i>Botaničnem terminološkem slovarju</i>	163
Jelka Šmid - Korbar, Mirjana Gašperlin	
Razvoj slovenske farmacevtske terminologije ob desetletnem uveljavljanju slovenske farmakopeje	177
Tomislav Stojanov, Tomislav Portada, Kristian Lewis	
Rad na Struni na primeru hrvatskoga kemijskog nazivlja	181
Andrej Paulin	
Tipologija slovenske tehniške terminologije	195
Mojca Žagar Karer	
Elektrotehniška terminologija v slovarjih	203
Tina Pečovnik	
Vojaška terminologija	215
Drago Kladnik, Miha Pavšek	
Prispevek <i>Geografskega terminološkega slovarja</i> k slovenskemu zemljepisnemu izrazju	227
Nina Ledinek	
Determinologizacija geografske terminologije	247
Barbara Sušec Michieli	
Tipologija slovenskega gledališkega izrazja	259
Jakob Müller	
Slovenski pravnozgodovinski slovar	267
Mateja Jemec Tomazin	
Tipologija slovenske pravne terminologije	277
Matej Accetto	
Pravno prevajanje in večjezična ureditev: Med verodostojnostjo besedila in avtoriteto prevajalca	291

IV Terminologija, korpusi in jezikovne tehnologije	301
Vojko Gorjanc	
Slovenski terminološki portal	303
Damir Čavar, Ivo-Pavao Jazbec, Bruno Nahod	
Struktura i razvoj baze podataka za potrebe projekta Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA) – projekt koordinacije	311
Nataša Logar	
Korpusi v terminografiji: umik potrebe po introspektivni presoji	319
Miran Željko	
Povezava večjezične terminološke zbirke z večjezičnim korpusom	329
Katarina Puc	
Urejanje spletnega terminološkega slovarja Islovar	335
Špela Vintar	
Samodejno luščenje terminologije – izkušnje in perspektive	345
Darja Fišer	
Pristopi za avtomatizirano gradnjo semantičnih zbirk	357

Uvodnik

Znanstvena monografija *Terminologija in sodobna terminografija* v glavnem vsebuje za objavo predelane, razširjene, z znanstvenim aparatom dopolnjene in recenzirane prispevke, ki so bili v prvotni obliki kot vabljeni predavanja predstavljeni v okviru Poletne terminološke šole od 4. do 6. septembra 2008 v Ljubljani.

Poletno terminološko šolo, ki je potekala v obliki predavanj in delavnic, so pripravili Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, zlasti njegova Sekcija za terminološke slovarje, Oddelek za prevajalstvo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, The European Association for Terminology (EAFIT) s sedežem v Bruslju in International Network for Terminology (TermNet) s sedežem na Dunaju. Svoje poglede na terminologijo so predstavili vrhunski slovenski raziskovalci terminologije in terminologiji iz Danske, Avstrije, Nizozemske, Irske in Hrvaške.

Monografijo smo razdelili na štiri dele: *Terminologija – nekaj evropskih izkušenj*, *Terminologija in jezikovni procesi*, *Terminologija posameznih strok in terminografija* in *Terminologija, korpusi in jezikovne tehnologije*.

V prvem delu so objavljeni prispevki, ki obravnavajo terminološko in terminografsko delo v nekaterih evropskih državah. Prispevki opozarjajo tudi na splošni evropski problem izrivanja nacionalnih jezikov iz visokega šolstva. Angleščina postaja lingua franca evropske znanosti in izpodriva terminologijo v narodnih jezikih.

V drugem delu so objavljeni slovenski in hrvaški prispevki o razvoju strokovnega izrazja, terminološki sinonimiji, normiranju, tvorbi, terminologizaciji in determinologizaciji ter prevzemanju terminov.

Tretji del je posvečen ontologiji kot pomembni fazi terminografskega dela, terminologiji in terminografiji posameznih strokovnih področij (farmacija, pravo, geografija, gledališče itd.).

V četrtem delu so predstavljeni projekti in izkušnje z gradnjo računalniških baz podatkov, semantičnih zbirk in korpusov za terminološko in terminografsko delo, iskanje terminov iz besedil, urejanje spletnega terminološkega slovarja.

Monografija omogoča vpogled v sodobno terminološko in terminografsko delo v nekaterih evropskih državah, zlasti na Hrvaškem in v Sloveniji. Namenjena je vsem, ki se kakor koli ukvarjajo s terminologijo – strokovnjakom različnih področij, visokošolskim profesorjem in študentom, tako jezikoslovja kot drugih humanističnih, družboslovnih in tehniških strok.

Terminologija je zelo pomemben del vsakega jezika. V sodobnem času se znanost zelo hitro razvija. Nove pojme je treba ubesediti v vseh kulturnih jezikih, sicer bodo nastala t. i. izgubljena področja, kar se je v nekaterih evropskih jezikih že zgodilo. Monografija *Terminologija in sodobna terminografija* opozarja na to, da je treba ohraniti Evropo enakopravnih jezikov ne samo načelno, ampak dejansko. K temu bo prispevala prav terminologija.

Marjeta Humar

Editorial

The scientific monograph entitled *Terminologija in sodobna terminografija* (Terminology and Contemporary Terminography) mostly contains papers that were presented at the Summer Terminology School in Ljubljana between 4th and 6th September 2008; the papers have been extended, complemented and revised for the purposes of this publication.

The Summer Terminology School featuring lectures and workshops was organised by the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language SRC SASA (in particular its Section for Terminological Dictionaries), the Department of Translation of the University of Ljubljana, the European Association for Terminology (EAFT) and the International Network for Terminology (TermNet). Views on terminology were presented by expert Slovenian researchers in the field and terminologists from Denmark, Austria, the Netherlands, Ireland and Croatia.

The contents of the book are divided into the following four parts: *Terminology – a few European experiences*, *Terminology and language processes*, *Terminology of individual fields and terminography*, and *Terminology, corpora and language technologies*.

The first part contains papers dealing with work done on terminology and terminography in certain European states, discussing the common European problem of national languages being left out of higher education. English is becoming the lingua franca of European science and is replacing terminology in national languages.

The second part features Slovenian and Croatian contributions to the development of professional terminology, terminological synonymy, establishing the norm, terminologisation and determinologisation as well as term borrowing.

The third part is devoted to ontology as an important phase of terminographic work, terminology and terminography of individual professional fields (pharmacy, law, geography, theatre, etc.).

The fourth part presents projects and experiences gained in building computer databases, semantic collections and corpora for the purposes of work in terminology and terminography, and also the experiences gained when text searching for terms and editing the online terminological dictionary.

This monograph offers an insight into contemporary terminological and terminographical work in certain European states, particularly Croatia and Slovenia. It is intended for everyone working on terminography – experts from various fields, university professors and students of linguistics as well as other humanistic, social, and technical sciences.

Terminology is a very important part of any language. The development of modern science is remarkably fast – new terms have to find their way into all cultural languages to prevent the formation of the so-called “lost “areas”, which has already occurred in certain European languages. The monograph *Terminology and Contemporary Terminography* draws attention to the fact that the equality of European languages must be preserved in practice, not only on paper, where terminology will certainly have to play a vital role.

Marjeta Humar

Terminologija – nekaj evropskih izkušenj

The European Association for Terminology (EAF^T)

FIDELMA N'GHALLCHOBHAIR

Foras na Gaeilge, Irska,
FNiGhallchobhair@forasnagaeilge.ie

The goal of the European Association for Terminology (EAF^T) ever since its creation in October 1996 has been to establish cooperation with organisations or institutes working in the field of terminology. Its mission is to promote multilingualism and terminological advancement in all European languages, so far mostly in Europe. Every two years the EAF^T organises a terminological summit, holds seminars and conferences and also confers International Terminology Awards. In 2007 a seminar devoted to terminological policies in minor languages took place in Dublin. The EAF^T is interested in increasing awareness and stimulating debate on the dangers of domain-loss, which arises from using English (or any language other than one's mother tongue) as the primary medium of instruction, especially in specialist fields.

Cilj Evropske zveze za terminologijo (EAF^T) od njene ustanovitve naprej oktobra 1996 na Danskem je sodelovanje z organizacijami ali inštituti, ki delujejo na področju terminologije. Njeno poslanstvo je promovirati večjezičnost in terminološko delo v vseh evropskih jezikih, do zdaj zlasti v Evropi. EAF^T vsaki dve leti organizira terminološki vrh, seminarje in konference ter podeljuje mednarodne nagrade za terminologijo. Leta 2007 je v Dublinu potekal seminar, posvečen terminološki politiki manjših jezikov. EAF^T osvešča javnost in spodbuja razprave o nevarnostih izgube terminološkega področja zaradi uporabe angleščine ali katerega drugega nematernege jezika kot primarnega jezika poučevanja, še posebej na strokovnem področju.

Key words: European Association for Terminology, multilingualism, terminological summit, seminars, conferences, International Terminology Award

Ključne besede: Evropska zveza za terminologijo, večjezičnost, terminološki vrh, seminarji, konference, mednarodna nagrada za terminologijo

I Introduction

The European Association for Terminology (EAF^T) has aimed to form contacts with organisations or institutes working in the area of terminology throughout Europe since its foundation 12 years ago in Denmark. Our mission is to promote plurilingualism and terminology work in all European languages but, until now, primarily on the European stage.

The palette of European languages is complex and varied, consisting of languages from seven linguistic families, Indo-European being by far the largest. Thus, my native language – a Celtic language – is descended from the Proto Indo-European, while a small number of European languages such as Basque, Maltese, Finnish, Hungarian, Sami, Estonian, and Turkish are not.

Furthermore, while some European languages might be described as 'major' languages, very many more have the experience of being 'minor' players on the linguistic stage. We have been paying some attention to this theme over the past number of years at various EFT events, including round tables at the 2004 Summit in Barcelona, the 2006 Summit in Brussels and a seminar on terminology policies in 'minor' languages in Dublin in 2007. What has emerged consistently at all of these events is concern at the growing dominance of English in many if not all linguistic communities in Europe. Part of the dynamic fuelling of this dominance is the increasing use of English as the language of instruction and scientific discourse. While it is always useful to have a lingua franca, there are consequences and a price to pay. With a view to exploring this topic in an international linguistic context, we are planning towards a conference during 2009 on this theme, which we hope will be held in Slovenia.

We've had linguas francas in Europe before, namely Greek, Latin and French. We can bear witness today to the far-reaching linguistic consequences of Latin dominance, but the nature of the world has changed dramatically since the time of the Roman Empire, and even since the time of French linguistic dominance from the mid-seventeenth till the early twentieth century. Through accelerated and readily accessible forms of communication news travels very fast nowadays, and before we have time to translate or absorb it it is replaced by new news.

All this has serious implications for terminology in our various languages. It is increasingly difficult to keep up with new material introducing new concepts and requiring new terms if we are not going to simply borrow the neologism from English. But there is very little terminological awareness or discourse in English-speaking communities, which sometimes results in bizarre results. My favourite example to illustrate this point is the concept referred to in many languages as USB, for which there are over sixty different terms in use in different parts of the English-speaking world, and many of which are trade-names.

Those of us who work in this field know only too well that terminology work is labour-intensive, that some specialized domains are not so stable in that new concepts are constantly being introduced while some old terms fall into disuse or become unsatisfactory for some reason.

II EFT activities

The EFT works to build bridges across the canvas of European language communities. Apart from organizing seminars and conferences, we work to raise awareness of the terminology work being carried out through disseminating newsflashes. A directory of people and organizations involved in terminology work in Europe was compiled in 2004 and we are planning to update it on a regular basis.

Our Web site has recently undergone an overhaul and we will soon be in a position to upload a lot of new material, including texts from our conferences and seminars. We have just published – with the assistance of TermNet – the proceedings of our last seminar on terminology policies in minor languages.

The various papers presented provide impressions of the type of work being carried out in some of the 'smaller' language communities, of their approaches, and of their successes and challenges, not least of which is my own language – Irish – which is a very small but very old European language facing enormous challenges due to our historical and geographical position, as well as to economic and sociolinguistic factors. While few languages are as small as ours, few linguistic communities have greater or longer experience of battling against the

dominance of English. In fact, we have been experiencing the increasing penetration of English exclusively since at least the 15th century, following previous penetrations from French, Norse and Latin. The earliest written evidence of our language is in the form of stone markings called Ogham dating from the 4th century AD and, if we have survived for 17 centuries as a spoken and written language, we may not succeed in surviving for another century. It is thought that 6000 languages are in danger of extinction during the course of the next 100 years, and that the number of languages spoken in the world will decrease from 7,000 to 700, which is to say that languages are being lost and it is expected that they will continue to be lost at the rate of at least one language per week every week for the next hundred years.

This is an appalling prospect for those engaged in linguistic activity, not to mention the loss of status, cultural identity and inner security for communities losing their mother-tongue. While learning additional languages is extremely enriching, and oftentimes pragmatic, surely losing one's mother-tongue must be inversely impoverishing. For this reason, the EAFT is interested in stimulating awareness and debate about the dangers of domain-loss which attends, for example, using English (or any language other than one's mother-tongue) as the primary medium of instruction, especially for specialist fields. Domain-loss is only the beginning, and it may happen quite quickly and lead to more vigorous and generalised penetration of the mother-tongue. My mother's lifetime spanned a period during which the language of her native area changed from exclusive use of Irish as the everyday language of the community to exclusive use of English.

With EU enlargement a huge translation industry is afoot at the EU institutions and some language communities are clearly better equipped than others for the task in hand. A major component of this translation work entails specialized terminology and consequent term formation, and I personally have been asked to give workshops in Brussels to our own Irish-language translators on topics such as how to transcribe the names of chemicals, for instance. Since it is likely that translators in many official EU languages are experiencing such challenges, we are looking into developing a terminology training module to support translators working in this area. As the EU documentation contains a great deal of very technical terminology, the importance of terminology work and terminology resources have become increasingly evident. Since a great deal of term formation is likely to be required in order to translate these documents, it is important to have a clear coordinated and agreed system for dealing with technical concepts in an efficient and unambiguous way. This has led us in Ireland to draft a handbook of principles in term formation for our own language.

Croatian Terminology in a Time of Globalization

MILICA MIHALJEVIĆ, BRUNO NAHOD

The Institute of Croatian Language and Linguistics, Hrvaška,
mmihalj@ihjj.hr, bnahod@ihjj.hr

The question discussed in this paper is whether Croatian terminology should borrow foreign (English) loanwords freely or should Croatian build native Croatian terminology. Basic information about the project 'Croatian Technical Terminology – a Coordinated Project' that is conducted by the Institute of Croatian Language and Linguistics and financed by the National Science Foundation is provided. Special attention is paid to the compilation of a terminological manual and the creation of a uniform terminology database. The purpose of this manual is to help systematize and unify work on Croatian terminology; the terminology database should facilitate the inclusion of Croatian terminology into international databases. We believe that this is the best way to ensure the existence of a small language in a time of globalization.

Prispevek govori o vprašanju, ali naj hrvaško terminološko izrazje nastaja z izposojanjem iz angleščine oziroma ali naj se oblikuje lastna hrvaška terminologija. Predstavljeni so osnovni podatki o projektu Hrvaško strokovno izrazje – projekt koordinacije, ki poteka na Inštitutu za hrvaški jezik in jezikoslovje, financira pa ga Nacionalni sklad za znanost. Posebna pozornost je posvečena oblikovanju terminološkega priručnika in gradnji enotne baze podatkov. Priručnik naj bi pripomogel k sistemizaciji in poenotenju dela za hrvaško terminološko izrazje, namen gradnje terminološke baze podatkov pa je olajšati vključevanje hrvaške terminologije v mednarodne baze podatkov. Prepričani smo, da je to najboljši način za zagotovitev ohranitve jezika majhnega naroda v času globalizacije.

U radu se govori o tome treba li novo hrvatsko nazivlje nastati posuđivanjem iz engleskoga ili treba izgrađivati vlastito hrvatsko nazivlje. Daju se osnovni podatci o projektu Hrvatsko strokovno nazivlje -projekt koordinacije koji se provodi u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovje, a koji financira Nacionalna zaklada za znanost. Posebna je pozornost usmjerena izradbi terminološkog priručnika i izgradnji jedinstvene terminološke baze podataka. Svrha je ovoga priručnika da pomogne pri usustavljanju i ujednačivanju rada na hrvatskome nazivlju, zadatak je baze podataka olakšati uključivanje hrvatskoga nazivlja u međunarodne baze podataka. Smatramo da je to najbolji način da se osigura opstojnost maloga jezika u vrijeme globalizacije.

Key words: globalization, terminology, database, terminology manual

Ključne besede: globalizacija, terminologija, baza podatkov, terminološki priručnik

Ključne riječi: globalizacija, nazivlje, baza podataka, terminološki priručnik

I Introduction – languages and globalization

Globalization influences many domains of human activities and has important influence on linguistics as well as terminology. According to Wikipedia, 'globalization' (or 'globalisation') in the literal sense is a process of transforming local or regional things or phenomena into global ones. It can also be used to describe a process by which the people

of the world are unified into a single society and function together. This process is a combination of economic, technological, socio-cultural and political forces. Globalization is often used to refer to economic globalization, i.e. integration of national economies into the international economy through trade, foreign direct investment, capital flows, migration, and the spread of technology. Globalization has influence on the economics, technology, law, religion, culture, language, etc., therefore it is something that scientists and scholars in many fields have to deal with. All agree that globalization processes are inevitable and that they will have a strong influence on languages, particularly on the so-called small languages. A small language is, of course, a language that has a relatively small number of speakers and according to this definition Croatian is a small language. The influence of globalization processes can be negative or positive. On the terminological level we can accept English terminology or create our own Croatian terminology. Croatian linguists feel that we should first accept our identity and create our own terminology and only then enter the European Union.

‘Around the year 2000 UNESCO intensified its activities to increase awareness on the importance of language in bridging the digital divide and building knowledge societies. The digital divide almost invariably co-occurs with inequality regarding access to information and knowledge, which is in turn associated with inequality in linguistic access. Inadequate terminology is the key factor in the inequality of linguistic access resulting in “functional illiteracy” in the contexts of accessing information and using computers.’¹ Bearing all this in mind we tried to devise ways of preserving and creating national terminology.

II How to preserve and develop terminology in the national language

As can be seen from this short introduction the basic question in our paper is how to preserve national identity and national terminology in a time of globalization. To put it differently, we can formulate three basic questions:

- Should national terminology (i.e. terminology in the national language) be preserved?
- Can national terminology be preserved?
- What are the best ways of preserving and developing national terminology?

In this paper we will try to answer these questions.

When we think about the influence of globalization on languages we can draw two conclusions:

1. English is more and more becoming a global language, a *lingua franca* of international communication. Consequently, many variants of simplified English for international communication have appeared, e.g. Globish, a variant of English with a controlled vocabulary and grammar.

2. Other languages have to undergo certain processes that will make them capable of facing the challenges of the new globalized world. Only in this way will they be able to meet the challenges of the modern world. Problems in terminology, especially in the new fields such as information science, economy, management, also linguistics and music, etc., have to be addressed.

---

¹ Guidelines for terminology policies 2005: V.

III Croatian terminological dictionaries

The current state of Croatian terminology in different fields is presented in detail in Mihaljević 2006: 531-558. In this paper we shall give only a short overview. We can generally say that in every field there are efforts connected to terminology that result in some terminology work. There are terminology dictionaries almost for each field.² The problem is that these efforts are individual since separate teams are formed in different fields without any coordination on the national level so far. Often there exist different terminologies³ and terminological dictionaries in each field. These dictionaries are often only bilingual or multilingual giving only entry words and their translation into different languages, e.g.:

Bewilligung *f* odobrenje (Rodek 2004).

Only rarely these Croatian terminological dictionaries provide definitions, e.g.:

daisy chaining sk. kom. lančano povezivanje vrsta serijske veze između računala i više uređaja koja se ostvaruje posebnim višezilnim kabelom; selektivna serijska veza (→ data changing transfer, vidjeti također catena) sin. party line, broadcast mode, bused interference (Kiš 2000).

Even these dictionaries are only descriptive, i.e. they give the synonyms used in a field without deciding between the preferred, depreciated and allowed terms. Often they give a whole string of synonyms for one concept or term in a foreign language, e.g.:

computer sk. računalo, kompjutor, kompjuter, obradnik, rednik, komputator;
printer sk. pisač, printer, tiskač, štampač (Kiš 2000).

Sometimes there is no collaboration with linguists, who should be part of the team during the evaluation stage. Everything is based on individual initiative. The problem has been detected a long time ago and there were efforts to overcome it. For example, in the eighties the Academy of Sciences and Arts formed a terminological committee that consisted of specialists in different fields. Its aim was to promote terminological work on unified and internationally coordinated principles. Unfortunately this project did not endure long enough to bear results (two international conferences were organized but only one of them was followed by the proceedings⁴) and after a few years this committee stopped working. There is some terminological work in the Croatian Standards Institute and they have published a number of terminological standards which are based on the translation of international standards into Croatian, e.g.:

2.1.8 vanjski promjer: promjer valjka koji obuhvaća izravnatu cijev;

2.1.8 external diameter: diameter of cylinder enveloping the hose when in a rectilinear position;

2.1.8 diamètre extérieur, m: diamètre d'un cylindre enveloppant le tuyau lorsqu'il est en position rectiligne (HRN ISO 7369).

² The list of consulted terminological dictionaries is given at the end of this paper.

³ See for example the situation in chemistry presented in the paper by Lewis, Portada and Stojanov in these Proceedings.

⁴ Babić (ed.) 1986.

Unfortunately international standards can become national (e.g. Croatian) standards also in their original form (in English, German or French). Thus standards in many fields, e.g. in the field of computer science and information science are not and will not be translated because experts in the field decided that ‘everybody uses English anyway’.

IV Croatian Technical Terminology – a Coordinated Project

As can be seen from this short overview terminological work in Croatian is not yet unified and organized on the national level. At the beginning of 2008 we started terminology work that is financed by The National Science Foundation. The development of the project is planned in two phases:

- Croatian Technical Terminology – a Coordinated Project: taking place at the Institute of Croatian Language and Linguistics;
- The building of Croatian terminology – coordination project: involving specialists of different fields and experts of the Institute of Croatian Language and Linguistics.

The aim of this project is to establish a coordination system and infrastructure for activities in the domain of terminological work related to all occupations and professions in Croatia. The proposed project supports all strategic values of the National Foundation for Science, Higher Education and Technological Development of the Republic of Croatia and fits into two foundational areas of the Strategic plan 2004-2008 (the development of information technology, and socio-cultural transition from industrial into knowledge-based society). We hope that the project will contribute to the quality and effectiveness of higher education as well as scientific research since unified and verified terminology will be developed. It will be available not only to experts of all occupations and professions, but also to the general public via the Internet. In addition, the research network in terminology and scientific cooperation will be established between numerous institutions concerned with various aspects of terminological work. In order for these goals to be achieved within this project, guiding principles for the establishment and selection of adequate terms will be devised. Workshops will be organized in which experts will be educated and trained to work in the domain of terminology.⁵ A terminological database will be developed and filled with defined terms from various occupations and professions, as well as their equivalents in Croatian and several other European languages according to unified guidelines. The terms and definitions from various occupations and professions will be entered by respective specialists who will join the project in the second phase (the application for the second phase ‘the building of the Croatian terminology – coordination project’ is now in progress). After the selection of the project teams for specific subject fields the terminological database for the specific field will be built (e.g. the general database will be modified to meet the needs of the specific subject field). The Institute of Croatian Language and Linguistics will provide linguistic and lexicographic verification and confirmation of the proposed terms. In this way we hope that the project will enable a natural flow of knowledge as well as provide scientific results and information in Croatian to all social classes. This, of course, is one of the necessary conditions for maintaining and developing Croatian as a standard language, which, as the official language of the Republic of Croatia, will become one of the official languages of the EU upon accession. To achieve this we will pay special attention to the compilation of a terminological manual and the creation of a uniform terminological database.

⁵ So far these presentations have been completed: The most frequent mistakes in the selection of terms and wording of definitions, Terminological principles and the creation of new terms, The influence of English on Croatian (in the selection of terms and wording of definitions).

The aim of the manual is to help systematize and unify work in terminology; the terminology database should facilitate the inclusion of Croatian terminology into international databases. This project started on 15th January 2008.

V Terminology Manual

We have completed our work on the *Terminology Manual*. Although we had looked at some international terminological standards, guidelines and textbooks, we decided that a special *Terminology Manual* focusing on Croatian and the specific needs of the project needed to be compiled. Of course we have taken into consideration all terminological principles formulated in international documents and standards. We were guided by the following term formation principles: transparency (vs. opacity), consistency, appropriateness, conciseness (linguistic economy), derivability, linguistic correctness, preference for the native language (except in domains or languages where other traditions exist, for instance the use of Latin and Greek forms in some disciplines). We employed the following term formation methods: creating new forms (derivation, compounding, abbreviated forms), using existing forms (conversion, terminologization, semantic transfer, trans-disciplinary borrowing), translanguing borrowing (direct loan, loan translation).⁶ We tried to adapt these principles to the Croatian language and tradition, use Croatian examples and put into the manual everything we felt that the authors of future terminological dictionaries would need to know. We tried to make it short and relatively simple, bearing in mind that the authors of terminological dictionaries are not linguists, lexicographers or trained terminologists. This manual, which has a little over a hundred pages, deals with these problems, i.e. has the following chapters: Introduction – What is terminology, Basic terminological concepts, The relationship of scientific/technical terminology, terminology which belongs to other functional styles of the standard language and scientific jargon, The origin of new terms, Terminological principles,⁷ Lexicography and terminography (with a special attention paid to entry elements), Database,⁸ Some typical language mistakes (here we give an overview of the most frequent language mistakes which the authors of terminological dictionaries should try to avoid, especially when wording a definition).

VI Terminology database

Our main goal was to develop a database that would be compatible with most if not all modern terminological databases worldwide. To achieve this, a lot of effort was put into the research of finding appropriate database structure that would allow us to achieve maximum compatibility.

The following two approaches emerged as best options:

- TEI P5⁹ recommendations for electronic dictionaries;
- TBX (TermBase eXchange).¹⁰

The latter is a highly expanded upgrade of the first one, but developed exactly for the exchange of (digital) terminological databases. Both TEI P5 and TBX are XML (eXtensible Markup Language) based structures.

⁶ Guidelines for terminology policies 2005: 10.

⁷ See also the paper Hudeček–Mihaljević in these Proceedings.

⁸ See also the paper Čavar–Jazbec–Nahod in these Proceedings.

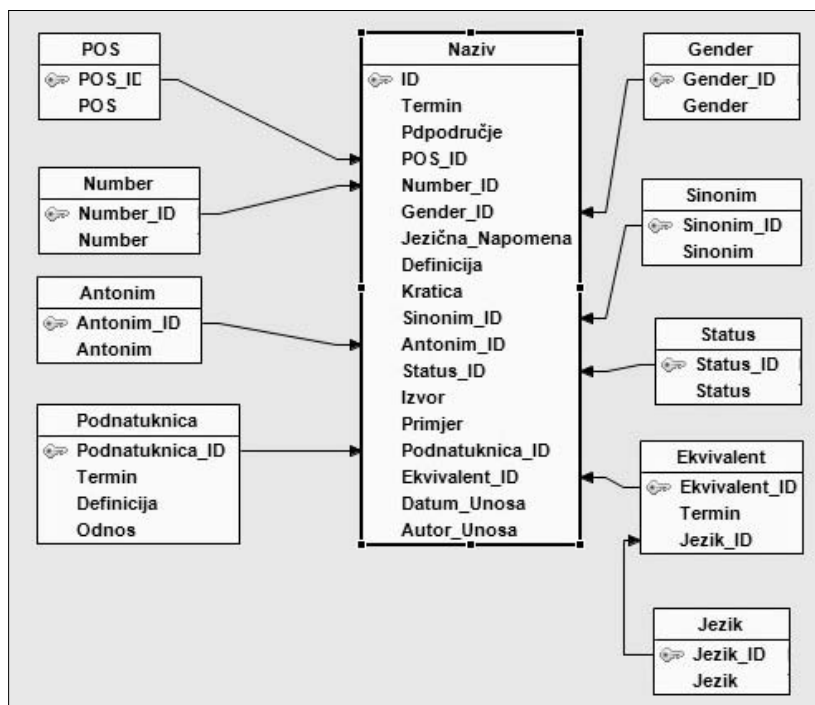
⁹ Text Encoding Initiative. <http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/> (14th October 2008).

¹⁰ The Localization Industry Standards Association. <http://www.lisa.org/Term-Base-eXchange.32.0.html> (14th October 2008).

Term Base eXchange (TBX) is the open, XML-based standard for exchanging structured terminological data that has been approved as an international standard by LISA and ISO. It will soon be published by ISO as ISO 30042. Based on these two approaches the general structure of the terminological database was developed and implemented. This structure is adaptable and it will be possible to include all the necessary modifications and meet the needs of particular projects in compiling terminological dictionaries of respective fields.

Our database was developed using MySQL,¹¹ which is open source and widespread throughout the scientific community, is easy to use and is highly reliable. In addition, combined with PHP¹² it enables almost automatic production of dynamic web pages both for browsing and inserting data into the database. This is of high importance for this project since we are obliged to ensure communication with institutions (field experts) that will actually build terminological dictionaries.

Our database (working title ‘STRUNA’) is highly robust and dynamic and will allow us to change its structure (if needed). We expect that additional changes in the structure of this relational database will be necessary afterwards since different fields will require specific elaboration of the terminological entry.

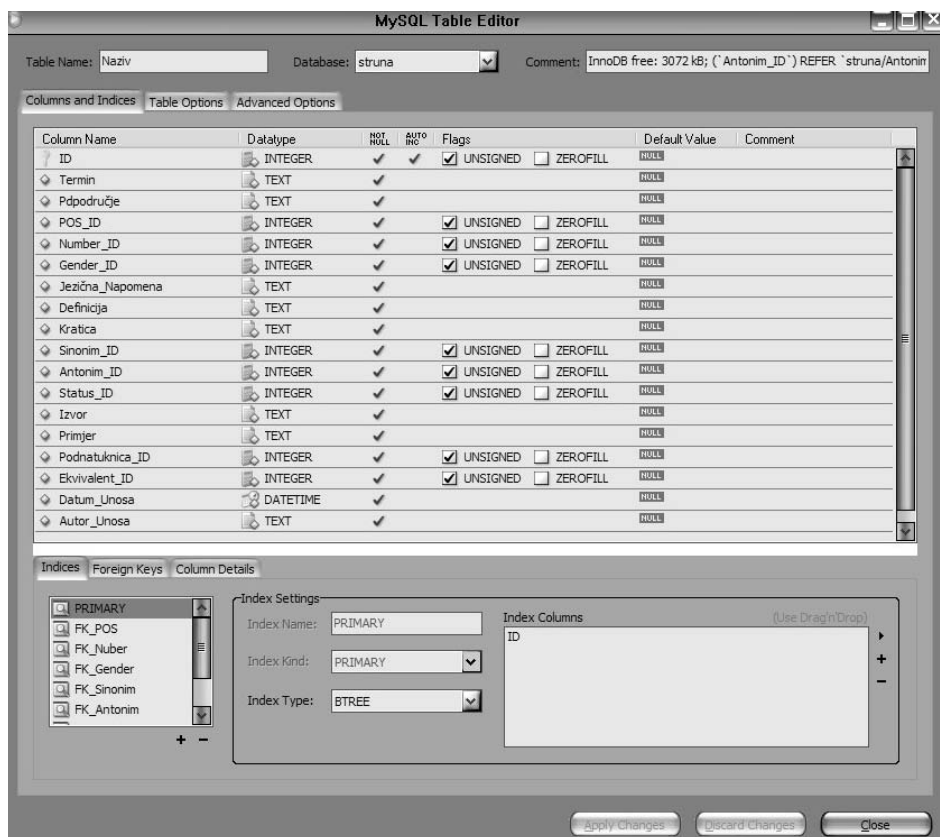

Picture 1. Database ‘STRUNA’

The main table *Naziv* (term) consists of 18 fields, from main properties or external keys to complex properties. In this way we managed to achieve the highest possible predisposition for export possibilities that will allow us to create our database in valid XML files that follow schemas of both simpler TEI P5 and more complicated TBX structure.

¹¹ MySQL. <http://www.mysql.com/> (14th October 2008).

¹² PHP. <http://www.php.net/> (14th October 2008).

Picture 2. table *Naziv*

In turn this will allow the raw data to be exchanged and entered into any modern terminological database independently of the tools used.

VII Conclusion

In the conclusion section of our paper we can now answer the questions stated in introduction:

1. National terminology (i.e. terminology in the national language) should be preserved and developed to meet the mounting needs of modern society.
2. National terminology can be preserved.
3. The best ways of preserving and developing national terminology are through joint efforts of experts in different subject fields and linguists specializing in terminology. It is important to work in accordance with unified terminological principles that are valid for all fields and to work with a unified terminological database. Coordination is necessary on the national level. We hope that our project ‘Croatian Technical Terminology – a Coordinated Project’ will be able to meet these goals.

VIII Consulted Croatian terminological dictionaries

- Sanja ANDRIJAŠEVIĆ, Tatjana RAČIĆ-ŽLIBAR (ed.), 1997: *Rječnik osiguranja*. Zagreb: Masmedia.
- Ante BABIĆ, 2001: *Englesko-hrvatski ekonomski rječnik*. Zagreb: Mate.
- Milan BALDA, Vladimir MULJEVIĆ, 1984: *Automatizacija*. Zagreb: Tehnička knjiga.
- Ljerka BARTOLIĆ, 1979: *Englesko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko engleski rječnik brodograđevnih, strojarških i nuklearno-tehničkih naziva*. Zagreb: Školska knjiga.
- 1995: *Strojarški rječnik energetskog strojarstva i osnova strojarstva (englesko-hrvatski, hrvatsko-engleski)*. Školska knjiga: Zagreb.
- 1996: *Tehnički rječnik brodogradnje, strojarstva i nuklearne tehnike (hrvatsko-engleski, englesko-hrvatski)*. Školska knjiga: Zagreb.
- Darinko BEGUŠIĆ (et al.), 2001: *Rječnik komunikacijske tehnologije; englesko-hrvatski, hrvatsko-engleski; sa slikama i skraćenicama*. Split: FESB.
- Milan BOSANAC, Oleg MANDIĆ, Stanko PETKOVIĆ, 1977: *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*. Zagreb: Informator.
- Dinko CHUDOBA, 1958: *Muzički rječnik: Tumač muzičkih pojmova s temeljnim uputama o muzici i popisom muzičkih kratica*. Zagreb: Izd. IBI.
- Rudolf CRNIĆ, 1998: *Pomorski rječnik*. Rijeka: Hrvatsko filološko društvo.
- R. CRNKOVIĆ (et al.), 1984: *Rječnik računovodstva i financija*. Zagreb: Informator.
- Ešref ČAMPARA, 1984: *Međunarodni rječnik arhitekture, građevinarstva i urbanizma*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Igor ČATIĆ, Ranka ČATIĆ, 2002: *Englesko-hrvatski rječnik polimerstva*. Zagreb: Biblioteka polimerstvo.
- Mira ČUDINA, Josip OBRADOVIĆ, 1965: *Psihologija*. Zagreb: Panorama.
- Vlatko DABAC, 1952: *Elektrotehnički rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- 1970: *Tehnički rječnik*. Zagreb: Tehnička knjiga.
- Vladimir FILIPOVIĆ (ed), 1984: *Filozofijski rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Milica GAČIĆ, 2004: *Englesko-hrvatski rječnik prava, međunarodnih odnosa, kriminalistike i forenzičnih znanosti, kriminologije i sigurnosti*. Zagreb: Ljevak.
- Vilim GORENC, 1997: *Rječnik trgovačkog prava*. Zagreb: Masmedia.
- Ivica GUSIĆ, 1995: *Matematički rječnik*. Zagreb: Element.
- Marijan HANŽEKOVIĆ et al., 1992: *Poslovni hrvatski-engleski-francuski-njemački-ruski*. Zagreb: Masmedia.
- Vladimir HUDOLIN, 1987: *Rječnik ovisnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- 1985: *Rječnik psihijatrijskog nazivlja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vladimir IBLER, 1972, 1987: *Rječnik međunarodnog javnog prava*. Zagreb: Informator.
- Vladimir IVIR, 1993: *Hrvatsko-engleski poslovno upravni rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Božidar JELČIĆ, 1981: *Rječnik javnih financija i financijskog prava; s osnovama javnih financija i financijskog prava*. Zagreb: Informator.
- Pero JURKOVIĆ et al., 1991 (1992, 1995): *Poslovni rječnik*. Zagreb: Masmedia.
- Mato KARAČIĆ, 1997: *Hrvatsko-njemački i njemačko-hrvatski rječnik bankovnog i burzovnog nazivlja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Miroslav KIŠ, 2000: *Englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski informatički rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Ignac KULIER, 1981: *Englesko-hrvatski ili srpski prehrambeni rječnik*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

- Jean LAPLANCHE, Jean-Baptiste PONTALIS, 1992: *Rječnik psihoanalize*. Zagreb: August Cesarec; Naprijed.
- Svetislav LAZIĆ, 1978: *Englesko-hrvatski ili srpski naftni rječnik*. Zagreb: Poslovno udruženje nafta.
- V. LEKO, N. MATES (ed.), 1993: *Rječnik bankarstva i finacija*. Zagreb: Masmedia.
- Xavier LEÓN-DUFOUR (ed), 1969: *Rječnik biblijske teologije (prema drugom, preradenom i proširenom izdanju francuskoga izvornika preveo Mate Križman)*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Aldo LUPPI, 1973: *Talijansko-hrvatskosrpski rječnik poslovne terminologije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vladimir MULJEVIĆ, 1996: *Elektrotehnički njemačko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Željko PANIAN (ed.), 2005: *Informatički enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Europapress holding.
- Boris PETZ (ed), 1992: *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
- Ljubomir PREDOJEVIĆ, 1988: *Englesko-hrvatski ili srpski pomorski poslovni rječnik*. Opatija: Otokar Keršovani.
- Rosenberg K. REISE, Wilfried M. WELTZ, Kurt WOLF, 1983: *Klimatizacijska i rashladna tehnika*. Zagreb: Tehnička knjiga.
- Srefan RITTGASSER, Jutta RITTGASSER, 1996: *Njemačko-hrvatski računalni rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Josip RITZ, 1996: *Hrvatsko-engleski i englesko-hrvatski agronomski rječnik s latinsko-hrvatskim indeksom*. Zagreb: Školska knjiga.
- – 1973: *Englesko-hrvatski ili srpski i hrvatsko ili srpsko-engleski poljoprivredni rječnik*. Zagreb: Liber.
- Fedor ROCCO (ed), 1993: *Rječnik marketinga*. Zagreb: Masmedia.
- Snježana RODEK, Jasenka KOSANOVIĆ, 2004: *Njemačko-hrvatski poslovni rječnik*. Zagreb: Masmedia.
- Ante ROMAC, 1989: *Rječnik rimskog prava*. Zagreb: Informator.
- Davorin RUDOLF, 1989: *Enciklopedijski rječnik međunarodnog prava mora*. Split: Biblioteka znanstvenih djela.
- Ante ŠANTIĆ, 1986: *Medicinska tehnika*. Zagreb: Tehnička knjiga.
- Jeronim ŠETKA, 1976: *Hrvatska kršćanska terminologija*. Split: Vjenceslav Glibotić.
- Rikard SIMEON, 1969: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva na osam jezika (hrvatsko-srpski, latinski, ruski, njemački, engleski, francuski, talijanski)*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Krsto SPALATIN, 1980: *Englesko-hrvatskosrpski i hrvatskosrpsko-engleski prirodoslovni rječnik s rječnikom izgovora*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Aanuška ŠTAMBUK et al., 1991: *Rječnik elektronike; englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski*. Split: Logos.
- Antun STIPETIĆ, 1994: *Rječnik željezničkoga nazivlja*. Zagreb: Institut prometa i veza.
- Vlasta TANAY, 2003: *Hrvatsko-engleski rječnik medicinskoga nazivlja i englesko-hrvatski rječnik medicinskoga nazivlja s izgovorom / Croatian-English dictionary of medical terms and English-Croatian dictionary of medical terms and their pronunciation*. Zagreb: Medicinska naklada.
- Radivoj TEPŠIĆ, 1984: *Rječnik računovodstva i financija*. Zagreb: Informator.
- Siniša TRIVA, 1968: *Rječnik građanskog procesnog prava*. Zagreb: Informator.
- Stanko TURK, 1984: *Obrada podataka i programiranje (engleski-njemački-francuski-ruski-hrvatski)*. (Biblioteka tehničkih rječnika). Zagreb: Tehnička knjiga.

- M. URBANY, 1991: *Hrvatsko-engleski rječnik pomorskog nazivlja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zdenko VAZDAR, 1994: *Razlikovni rječnik hrvatskoga i srpskoga graditeljskoga nazivlja*. Zagreb: Anteum.
- Radovan VIDOVIĆ, 1984: *Pomorski rječnik*. Split: Logos.
- Hrvoje ZGOMBIĆ, 1995: *Računovodstvo, revizija, porezi, financije (englesko-hrvatski rječnik)*. Zagreb: FABER&ZGOMBIĆ Plus.
- Bogdan ZLATARIĆ, Mirjan DAMAŠKA, 1966: *Rječnik krivičnog prava i postupaka*. Zagreb Informator.

IX Literature

- Stjepan BABIĆ (ed.), 1987: *Opća i slavenska terminološka problematika*. Zagreb: JAZU.
- Joe CELKO, 1999: *Data and Databases: Concepts in Practice*. San Francisco: Morgan Kaufmann Publishers.
- Andela FRANČIĆ, Lana HUDEČEK, Milica MIHALJEVIĆ, 2006: *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Guidelines for Terminological Policies. Formulating and Implementing Terminology Policy in Language Communities*, 2005. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Lana HUDEČEK, Milica MIHALJEVIĆ, 2009: *Hrvatski terminološki priručnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- HRN ISO 7369 Cjevovodi – Savitljive metalne cijevi – Rječnik općih naziva (ISO 7369:1995) Trojezično izdanje*. Zagreb: Državni zavod za normizaciju i mjeriteljstvo.
- Miroslav KIŠ, 2000: *Englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski informatički rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Rick F. van der LANS, 2006: *Introduction to SQL: Mastering the Relational Database Language. 4th ed.* Boston: Addison Wesley Professional.
- Milica MIHALJEVIĆ, 1998: *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Sasha PACHEV, 2007: *Understanding MySQL Internals 1st ed.* USA: O'Reilly Media.
- Snježana RODEK, Jasenka KOSANOVIĆ, 2004: *Njemačko-hrvatski poslovni rječnik*. Zagreb: Masmedia.

X Web sites

- Text Encoding Initiative: <http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/> (14th October 2008).
- The Localization Industry Standards Association: <http://www.lisa.org/Term-Base-eXchange.32.0.html> (14th October 2008).
- MySQL: <http://www.mysql.com/> (14th October 2008).
- PHP: <http://www.php.net/> (14th October 2008).
- <http://en.wikipedia.org> (1st October 2008).

Catalan Linguistic and Terminological Planning

SANDRA CUADRADO

Communication Department, TERMCAT Catalan Terminology Centre, Španija,
scuadrado@termcat.cat

There are many elements that can determine the situation of a language. To the list of social, demographic and economic changes that play an important role in adopting a language model, the impact of the Internet as a global communication tool has to be added. The Internet breaks down all geographical boundaries between languages and acts as a barometer showing the health of a language. In 1992 English covered most of the Net, yet in 15 years things have changed a great deal; the domination of English has decreased by more than 50%, while other languages have spread their influence. Experience shows that in order to be successful in any social process two things are needed: a broad knowledge of the reality one wishes to affect and respect for the existing dynamics of communication and social relationships. This implies not only knowing the factors inherent to one's own culture but also all those indicators that affect language on the digital platforms. Nowadays it makes no sense planning a language merely in terms of geographical and cultural boundaries because interaction between users is increasing significantly on the Web regardless of their location. In the case of Catalan language planning, the approach adopted is based on a cooperative model of participation and social involvement designed to guarantee Catalan's sustainable coexistence with other languages spoken in Catalonia (Spanish, Arabic and Chinese, among others). Undoubtedly the political, social, demographic and legal framework as well as the IT boost of the Catalan language community have been decisive in adopting this model. Be that as it may, Catalan has shaped a style of its own with idiosyncratic features but also with elements that can be exported to other language communities. This paper describes some of the strategies used in Catalan linguistic and terminological planning that involve not only the different social, territorial and sectorial agents but all the new communications and IT platforms that are intended to achieve terminological proposals for consensus that will contribute to the social use and prestige of the language.

Položaj jezika lahko določa mnogo elementov. K socialnim, demografskim in ekonomskim spremembam, ki igrajo pomembno vlogo pri prevzemanju jezikovnega modela, je treba dodati še vpliv interneta kot globalnega komunikacijskega orodja, ki odpravlja vse zemljepisne meje med jeziki in služi kot barometer vitalnosti jezikov. Leta 1992 je angleščina obvladovala večino interneta. V 15 letih so se stvari precej spremenile: delež angleščine se je zmanjšal za več kot polovico, medtem ko ostali jeziki širijo svoj vpliv na medmrežju. Izkušnje kažejo, da sta za uspeh pri katerem koli procesu družbenega delovanja potrebni dve stvari: obširno vedenje o realnosti, na katero želimo vplivati, ter upoštevanje obstoječih načinov, dinamike komunikacije in družbenih odnosov. To ne pomeni le poznavanja dejavnikov, ki so neločljivo povezani z lastno kulturo, temveč tudi vse tiste kazalce, ki vplivajo na jezik v digitalnih okoljih. Jezikovno načrtovanje v okviru zemljepisnih in kulturnih meja danes ni več smiselno, saj se interakcije med uporabniki vse bolj odvijajo na medmrežju, ne glede na to, odkod so uporabniki. V primeru dejavnosti jezikovnega načrtovanja za katalonščino smo uporabili pristop, ki temelji na kooperativnem modelu sodelovanja in socialne vključenosti, njegov namen pa je zagotoviti trajnostno sobivanje z drugimi jeziki v Kataloniji (mdr.

s španščino, arabščino in kitajščino). Pri uporabi tega modela so bili nedvomno odločilni politični, družbeni, demografski in pravni okvir ter razmah katalonske jezikovne skupnosti s pomočjo informacijske tehnologije. Kljub vsemu je katalonščina izoblikovala svoj stil z idiosinkratičnimi posebnostmi, pa tudi z elementi, ki jih lahko posreduje drugim jezikovnim skupnostim. V tem prispevku predlagamo izvedbo nekaterih strategij, ki so bile uporabljene pri jezikovnem in terminološkem načrtovanju za katalonščino, pri čemer gre za vključevanje ne le različnih družbenih, področnih in panožnih dejavnikov, temveč tudi vseh novih okolij informacijske in komunikacijske tehnologije, in sicer z namenom oblikovati terminološke predloge za konsenz, ki bo prispeval k družbeni rabi in ugledu jezika.

Key words: Catalan language, linguistic planning, terminological planning, cooperative model of participation, sustainable coexistence with other languages

Ključne besede: katalonščina, jezikovno načrtovanje, terminološko načrtovanje, kooperativni model sodelovanja, trajnostno sobivanje z drugimi jeziki

I Introduction: a brief summary of the present situation of Catalan

The linguistic influence of the Catalan language covers a territory of more than 68,000 km² with over 12,600,000 inhabitants. At present, it is divided into seven regions distributed over four states: Andorra, Spain (with the majority of the Catalan population and land area), France and Italy.

The use of Catalan in the territories where it is spoken as a mother tongue is uneven due to different historical and political circumstances. The total number of people who speak Catalan is about 7.5 million and roughly 10 million understand it.

Compared with the 23 official languages of the European Union in 2008, Catalan is in the eighth position as far as the number of speakers is concerned, ahead of Danish, Swedish, Finnish and Hungarian, yet is, despite that, not included in the EU list of official languages.

1.1 *The linguistic situation of Catalan*

Catalan has some of the characteristics of a minority language:

- There are no monolingual speakers,
- The territories where it is spoken are part of larger states (Spain, France, Italy) where the majority language is different,
- Scarce use in some social sectors.

However, it cannot be considered a minority language because of:

- Its legal status as an official language,
- Its demography: it is the eighth most widely spoken language in the European Union,
- Its socio-linguistic situation: it has not been abandoned by its speakers,
- Its linguistic range: Catalan is a fully codified, regulated and standardized language, wholly accepted by academics and citizens alike.

According to the European Constitution, Catalan is not an official language of the European Union. The Constitution in Catalan is available only as an official government translation, as it is a co-official language in part of Spain. In December 2004 the Spanish govern-

ment requested a reform of the EU linguistic regulations so that Catalan could be used in certain EU documents. However, this has not yet become standard practice.

Considering that the current multilingual situation could be reduced to the exclusive use of official state languages, multilingualism clearly represents a threat to those languages that are not supported by any state. Nevertheless, multilingualism represents an advantage because it guarantees linguistic rights of every speaker of a recognized language. On the other hand, multilingualism permits the presence of Catalan on an international scale under conditions similar to other European languages. Moreover, Catalan products, resources and terminological methods can be exported. Cooperation with other linguistic establishments like TERMCAT sustains resources and working methods.

II Catalan on the Net

There are many elements that can determine the situation of a language. To the list of social, demographic and economic changes that play an important role in adopting a language model, the impact of the Internet as a global communication tool has to be added. The Internet breaks down all geographical boundaries between languages and acts as a barometer showing the health of a language.

In 1992 English covered most of the Net, yet in 15 years things have changed a great deal; the domination of English has decreased by more than 50%, while other languages have spread their influence. Experience shows that in order to be successful in any social process two things are needed: a broad knowledge of the reality one wishes to affect and respect for the existing dynamics of communication and social relationships. This implies not only knowing the factors inherent to one's own culture but also all those indicators that affect the language on the digital platforms. Nowadays it makes no sense planning a language merely in terms of geographical and cultural boundaries because interaction between users is increasing significantly on the Web regardless of their location.

Actually, there is no sense in simply making an effort to increase the number of users within our geographical boundaries. Even though this may seem a good idea, it is, however, not enough because the rules have changed. The fact is that if we want our languages to deal with multilingualism within the IT context, there is just one option: be competitive on the Net. Most likely only those languages that find their own space on the Net will be able to survive in this multilingual framework. Therefore, if we propose effective use of Catalan on the Net, the number of users could increase significantly.

I would like to briefly highlight some of the strategies applied recently in Catalan linguistic and terminological planning in order to place Catalan among the most popular languages on the Internet.

2.1 Microsoft campaign

Barcelona: 14 May 2008 "In 12 months we want one million users to be using Catalan as the main language of their interface"

Microsoft launched the campaign "Make a click to Catalan" with the aim of bringing the Catalan language closer to users of information and communication technologies.

Description: Microsoft Windows XP Language Interface Pack (LIP) is a high-quality, localized "skin" for emerging language markets such as Catalan, Lithuanian and Thai; it is

not available in English. Based on MUI technology, LIP provides an approximately 80% localized user experience to the desktop user by translating a reduced set of user interface elements. LIP is installed on a licensed copy of Windows and a fixed base language, e.g. English (www.microsoft.com).

The initiative, which offers free downloads for the Catalan version of Windows Vista and Windows XP operating systems and the Office package, allows the introduction of the Catalan language into the interface of computers in a simple and reliable way. This will be available soon for Toshiba, Dell and Hewlett-Packard computers.

2.2 Social networks: the case of Facebook

Barcelona, 2 June 2008: Facebook speaks Catalan

Facebook, one of the most popular social networks on the Internet, now has a version in Catalan. Hundreds of users voluntarily collaborated in website translation. Created by Mark Zuckerberg in 2004, this social network already has more than 61 million registered users worldwide and has become quite a phenomenon on the Internet. It is already available in Catalan, ahead of Spanish, which is a result of the voluntary work of hundreds of Catalan-speaking users.

Users were demanding this version and launched, as well as, promoted the campaign ‘Facebook in Catalan’ by providing more than 7,500 signatures. The Facebook interface, including the Catalan version, is available in eleven different languages.

Sites like Google, Yahoo and Wikipedia are some other examples that have contributed a great deal to promoting the use of Catalan on the Net.

2.3 The Institute of Catalan Studies and Google agree to digitise the stock of publications in Catalan

Barcelona, 31 July 2008. The Institute of Catalan Studies (IEC) and Google announced an agreement to digitise the collection of publications of the Institute of Catalan Studies, the Catalan academy for science and arts. Due to this agreement, thousands of works in Catalan can be consulted by anyone at any moment, and users can read and download texts.

The IEC’s stock of publications gathers the knowledge generated by this institution since 1907, the year of its foundation. Monographs covering all areas of knowledge from history, philology or scientific research to the more recent sociological analysis are part of this broad and excellent collection. The IEC’s catalogue of publications provides a historical map through scientific advances and different fields of knowledge.

The agreement with the IEC demonstrates Google’s commitment to strengthening the position of Catalan on the Internet by making contents of tremendous historical, cultural and scientific value accessible to Internet users. This digitisation project, together with the project the IEC already has with other libraries (like the Library of Catalonia), will make thousands of books written in Catalan available online to anyone in the world. Google, which is on a mission to democratise access to information, offers all users the chance of consulting IEC’s valuable collection, which gathers together millions of books that have already been digitised.

III Catalan, a business opportunity

The examples I have pointed out show that there is a clear demand for an IT programme market in Catalan. According to the 2007 ICT Language study (TIC-Llengua) promoted, among others, by the Government of Catalonia, a significant percentage of consumers wanted programmes in Catalan. To comprehend the extent of the Catalan market, one should take the following fact into consideration – the leading telecommunications operator Telefonica receives virtually the same amount of income from the area of Catalonia alone as it does from the Chilean and Argentinian markets combined.

Another issue that we cannot overlook is that Catalan is the only language with its own domain (.cat). In September 2005, the California-based Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN) approved the creation of the Internet domain .cat, which would identify Catalan culture and language on the Internet. More than 27,000 domains had been registered and the main search engines listed more than 4,000,000 web documents under the .cat domain by February 2008. The .cat domain is the first and only domain in the world that identifies a specific language and culture on the Internet. Hence, acquiring a .cat domain could improve a company's business by making it possible to target a better segmented market.

Here are some examples:

Microsoft www.microsoft.cat

Google www.google.cat

McDonalds www.mcdonalds.cat

IV Strengths in terminology planning: TERMCAT

If we want the Catalan language to be successful in all of these campaigns, it is necessary to have all the terminological resources available for this to happen.

In the case of Catalan language planning, the approach adopted is based on a cooperative model of participation and social involvement designed to guarantee Catalan's sustainable coexistence with other languages spoken in Catalonia (Spanish, Arabic and Chinese, among others). Undoubtedly the political, social, demographic and legal framework as well as the IT boost of the Catalan language community have been decisive in adopting this model. Be that as it may, Catalan has shaped a style of its own with idiosyncratic features but also with elements that can be exported to other language communities.

The key factor in making most multilingual opportunities is having a terminology that promotes the use of language in specialised fields, such as industry, science and research. In 1985 the TERMCAT Terminology Centre, which is a centre for coordinating terminological work in Catalan, was created with this aim in mind.

TERMCAT is a consortium created by the Government of Catalonia, the Institute of Catalan Studies and the Consortium for Linguistic Standardization. It offers Catalan speakers and users terminological resources in scientific, technical and socioeconomic areas. As a public institution, its main activities are related to:

- The production and dissemination of terminological resources,
- The standardization of Catalan neologisms,
- Terminological advice.

In particular, TERMCAT offers through its website (www.termcat.cat) free online resources such as *Cercaterm*, the multilingual enquiry service *Neoloteca*, the online dictionary of standardised technical and scientific neologisms, the terminological software *GesTerm*, which enables the creation of multilingual dictionaries, and the Online Dictionaries and Open Terminologies collections, which include sets of specific terminology.

In addition, TERMCAT offers advice on the localisation of IT products in Catalan, which ensures the quality of translation for terms included in IT programmes' language options.

V Multilingual cooperation

So far we have been discussing different aspects of networking that TERMCAT promotes within the linguistic sphere of the Catalan language. In the globalised and multilingual world of today, however, and in particular in the IT sphere, it is essential to open up to cooperation with other languages. Here TERMCAT promotes a number of cooperation possibilities for international terminological integration.

First, we should mention our permanent association with AENOR, the ISO representative in Spain, in preparing the official Catalan version of the UNE-ISO standards with terminological contents according to the agreement signed in January 2005.

Furthermore, ever since its inception TERMCAT has been taking a proactive attitude of direct involvement in different international terminological cooperation networks. It is a member of different terminology associations working in Spain and spheres of Latin languages in general, as well as in Europe and the rest of the world; it is currently vicepresident of the Board of the European Association for Terminology.

VI Conclusion

To sum up, this presentation described some of the strategies used in Catalan linguistic and terminological planning, involving not only the different social, territorial and sectorial agents but all the new communications and IT platforms, in order to achieve terminological proposals for consensus that would contribute to the social use and prestige of the language.

Consequently, terminology and also linguistic planning plays an important role in social convergence between specialists, technicians, linguists, terminologists, translators, journalists, teachers, communicators, etc. A quality terminological undertaking cannot be approached without the involvement and cooperation of all the people and organisations affected by that terminology; the results would otherwise be left without the necessary social support or legitimacy for successful use.

We at TERMCAT understand that the best ideas are those the users make their own. Because in the end the ultimate goal entrusted to us is to provide users with specialised communications, which in turn contribute to the continuous progress of Catalan as a fully developed language for science and technology in the 21st century.

Multilingualism, Ideas and Reality: With Particular Reference to the Dutch Situation

JAN ROUKENS

Board of the Stichting Nederlands, Foundation for the Dutch Language, Nizozemska, Belgija,
janroukens@stichtingnederlands.nl

Multilingualism makes sense only if a large number of flourishing languages are involved. The people speaking those languages must maintain them, not by taking the dust away in the Museum of Languages but by using and enriching them daily and in all domains of social, economic and cultural life. Their governments must support them, by providing the means to establish standards and structures that surpass the capacities of individuals. Enterprises complement this by developing the infotechnical tools needed. The EU should provide strategies and frameworks that are language-independent and develop the bridges between languages in cooperation with the actors directly concerned. Moreover, the EU should engage in an agreement with the member states laying down the objectives and obligations of all parties, towards their citizens and the other signatories of the Pact for a Multilingual Europe.

Večjezičnost je smiselna samo, če vključuje dovolj veliko število razvijajočih se jezikov. Ljudje, ki te jezike govorijo, jih morajo obenem ohranjati. To ne pomeni le, da v muzeju jezikov z njih obrišejo prah, temveč da jih vsak dan uporabljajo in bogatijo na vseh področjih družbenega, gospodarskega in kulturnega življenja. Njihove vlade jih morajo podpreti tako, da zagotovijo sredstva za vzpostavitev standardov in struktur, ki presegajo zmožnosti posameznikov. Podjetja lahko omenjeno podporo dopolnijo z razvijanjem potrebnih informacijskih in tehničnih orodij. Evropska unija mora razviti strategije in okvire, ki so neodvisni od jezikov, obenem pa mora v sodelovanju z neposredno vpletenimi dejavniki pomagati pri povezovanju med jeziki. Prav tako mora Evropska unija skleniti sporazum z državami članicami, ki bi določil cilje in obveznosti vseh strank do njihovih državljanov in drugih podpisnikov Pakta za večjezično Evropo.

Key words: multilingualism, infotechnical tools, Pact for multilingual Europe

Ključne besede: večjezičnost, informacijska in tehnična orodja, Pakt za večjezično Evropo

I Reality

In the 20th century, studies in physics¹ in the Netherlands were conducted in Dutch; mathematics, natural sciences, economics, humanities, everything was taught in Dutch. The few professors at the university level with a foreign background all spoke Dutch. In the 17th century many languages in Europe emerged as cultural and scientific languages, gradually overtaking Latin in the classroom and scientific writing. By the 20th century the process of standardisation and scientific enrichment of many national languages in Europe had been largely completed. It became possible to express scientific and technical achievements in quite a number of European languages as well as using those languages in the classroom

¹ Personal experience of the author who was a student in the 1950s.

and working environment *at the national level*. French and German were frequently used in international scientific communication, only to be replaced by English in the second half of the 20th century. When we say that the enrichment of a language was ‘complete’, we do not wish to say that that language stopped evolving. Continuous adaptation to the evolution of scientific knowledge is necessary for language to maintain its qualities as an instrument of scientific communication and expression of knowledge.

Nowadays Dutch as the language of instruction in the mathematics and natural science faculties in the Netherlands has been largely replaced by English. Graduating in these disciplines using the native language is not possible any more. Science books, papers, doctoral theses or even didactic materials in Dutch are not being written anymore. As a consequence mathematics and natural sciences are being eliminated from the language, since graduates in these disciplines are not trained to think and work in ‘Dutch’ anymore. Other scientific disciplines are following suit or have already made the switch to English in several universities: economics, law, medicine, even humanities.

According to a study by the Academic Cooperation Association² the Netherlands among all European countries is the country most in favour of replacing the native language with English in the university classroom, unlike Flanders where universities are obliged by law to offer courses in Dutch up to final graduation. Nordic countries follow the Dutch example on the second level. In Southern Europe the use of native languages seems yet unchallenged in the university classroom, whereas Central Europe is following slowly.

The evolution of using national or native languages in higher education is imperative if these languages are to have a future in our societies. If the intellectual class such as judges, politicians, high civil servants, business managers, army officers and medical doctors ‘think’ in English because they had been trained in English, there is no foreseeable future for their native languages. In language communities where parents are convinced that the ability to converse in a dominant non-native language is advantageous for their children’s future make the rational choice even if that choice is accompanied by emotional struggle. It is very difficult to escape from such a process once it had been set into motion, which is happening in small language communities in the Americas, Oceania and Africa. Furthermore, there is no law forbidding a large and economically stable community such as the Dutch to continue along the same path once a large number of members of that community decided to follow the external language route. This process may, of course, take a long time to be completed and cause serious social and political frustration while taking its course.

This short overview of what happens if a language community neglects its own language, at least its academic sector with political consent, leads to the question on the value of such an attitude and other languages and whether it may be more efficient anyway if English replaced all languages (or Esperanto, if we would like people to have equal opportunities). In this case, no external forces would prevent academics who are in favour of globalisation from doing what they are doing – heralding and implementing the new monolingual world order at home.

II Ideas

The alternative view is convinced of the intrinsic and emotional value of the native language, of the invaluable investment made by a language community in passing its language from generation to generation, not to mention the unrest relegating a language to a thing of the past would create. A language is not simply discarded and replaced as though it were an

---

² English-taught programmes in European higher education; ACA report, Lemmens Bonn, 2008.

old raincoat. This view promotes a broad concept of multilingualism as the basis for future cohabitation of languages, not only in Europe but worldwide; it is a concept that is not derived from an ideology aimed at the most simplistic of world orders, but pertains to the linguistic reality of today. Because the subject is important enough the EU decided to develop a policy regarding multilingualism and appointed a Commissioner responsible for its development.

Multilingualism is a major challenge for the coming years. The European Commission identified two main principles in the definition of multilingualism; in this paper a third principle is added, referred to below as ‘multilingualism of the second kind’.

- *Multilingualism of the first kind*: people who belong to different nations and usually live in circumscribed territories generally speak different native languages. Supra-territorial political organisations such as the UN and the EU, but also economic and social exchange, force nations to develop direct or indirect ways of communicating with one another across language boundaries.
- *Multilingualism of the second kind*: people living in a certain territory or working in an organisation speak different native languages but need to cooperate in areas of common concern. This is the ‘Babel’ variant of multilingualism that can be observed in many large cities, the European Commission, multinational corporations, global religions, etc.
- *Multilingualism of the third kind*: individual people acquired the ability to speak several languages, which allows them to communicate with members of other language communities.

In the past the need for learning a foreign language was more pressing for small language communities, or communities dominated economically and politically by other nations, such as the former European colonies.

Foreign language learning has always been necessary for traders and travellers, even more so in the past decades due to globalisation, which is in fact global harmonisation. The European Commission has been quite successful in convincing many Europeans to learn one or two languages in addition to their native language. However, language-learning schemes such as those of the EU necessarily follow the principle that the languages chosen are those of the larger or dominant language communities. Languages that already have a strong position are favoured disproportionately and the number of languages spoken internationally is reduced even further. In Europe, the majority of languages do not appear at all in the European public sphere, except within their own traditional territories. While many Europeans did learn at least one language chosen from the very small ‘international’ group (English and possibly French or German), at present but even more so in the future all Europeans will be expected to speak at least one of those three languages. Broader European communication will be conducted only in those languages ‘for economic reasons’ and ‘because most Europeans, at least the educated people at any rate, will understand at least one of those languages’. The EU institutions themselves, those promoting multilingualism, communicate with the citizens in the Member States via websites in two or sometimes three languages.

To the great majority of Europeans this sends a message that their native languages are less useful than those of the ‘international’ group. Some parents will eventually decide not to teach their native language to their children or to restrict the use of their language to certain domains of social and family life. This leads to a situation mentioned earlier in this paper,

where the native language is even eliminated from university classrooms and replaced by an international language like English.

Multilingualism of the second kind is a consequence of large-scale immigration, in particular the large multi-ethnic cities in Europe and elsewhere. In some large cities in the United States almost everyone is able to communicate in the dominant language of the area, i.e. English, but many immigrants maintain their 'own' traditions and native languages for several generations. In the absence of one dominant language, new languages sometimes emerge, such as Sranan in Surinam, but this is rather an exception. If one language is only marginally dominant, variants of this language appear and are heavily influenced by other languages. Interesting other examples include international organisations, in particular the European institutions that employ thousands of employees from over 27 nationalities speaking more than 23 native languages³. These employees very rapidly adopt one or possibly two languages as their tool of communication, even if they were not obliged to do so. In the EU occurred a shift from French (which was used in the early years) to English, particularly after large numbers of nationals from Nordic countries and Central Europe joined the EU ranks.

Multilingualism of the first kind is a European and worldwide reality; as such it is a valuable idea for all those who care about their own languages and language diversity. UNESCO sees it as something sacred, as an element of human cultural heritage, for the EU it is an ideology enshrined in the basic Treaties. Nonetheless, it is reality under a lot of pressure. The UN has issued several important declarations and recommendations on the matter, but does not have the power to protect indigenous languages such as those in African countries, which cannot seem to transcend the colonial yoke. The EU has legal and economic powers to protect the linguistic diversity of Europe, but exercises its powers only occasionally. One such occasion was the launch of the initiative⁴ to promote the European linguistic diversity in the information society, ensuring that all European languages be used on electronic networks such as the Internet (in 1995). The next major initiative was the identification of the multilingualism portfolio by the 2004 Commission and the appointment of the 'Multilingualism' Commissioner in 2007.

III Conclusion

Multilingualism makes sense only if a large number of flourishing languages are involved. The people speaking those languages must preserve them, not by simply taking the dust away in the 'Museum of Languages' but by using and enriching them daily and in all domains of social, economic and cultural life. Governments must support them by providing means so that standards and structures that surpass the capacities of individuals can be established. Enterprises complement this by developing the infotechnical tools needed. The EU should provide strategies and frameworks that are language-independent and develop the bridges between languages in cooperation with the actors directly concerned. Moreover, the EU should engage in an agreement with the Member States laying down the objectives and obligations of all parties towards their citizens and other signatories of the Pact for a Multilingual Europe.

---

³ 50 million EU nationals speak a native language that is not an official language of the EU.

⁴ Communication of the Commission to promote the linguistic diversity of the European Community in the information society, followed in 1996 by the adoption of the Multilingual Information Society Program (MLIS).

Building Bridges between Business Partners and Research in the Fields of Language Technology and Terminology in Denmark – the Case of Terminus ApS

SUSANNE LERVAD

Terminus ApS, Danska,
sl@terminus.dk

In the paper we will deal with terminology work in the wind mill and health care industry in Denmark based on the practical example of Terminus ApS. The language technology and knowledge sharing in Danish companies have to rely on several languages (mostly English and Danish in parallel) and Terminus ApS offers the consultancy work to implement the term- and knowledge bases in different specialist fields in Denmark. The perspective of a new language report from different institutions in Denmark on behalf of the Minister of Cultural Affairs will be dealt with as well as the decline of minor languages like Danish within the educational and industrial fields.

V prispevku bomo obravnavali terminološko delo na področjih industrije mlinov na veter in zdravstva na Danskem, ob praktičnem primeru družbe Terminus ApS. V danskih podjetjih je pri jezikovnih tehnologijah in širjenju znanja potrebna uporaba več jezikov (večinoma to pomeni vzporedno rabo angleščine in danščine), pri čemer družba Terminus ApS ponuja svetovanje pri vzpostavljanju terminoloških baz in baz znanja na različnih strokovnih področjih v državi. Obravnavana bodo stališča novega jezikovnega poročila, ki so ga za danskega ministra za kulturo pripravile različne institucije v državi. Obenem bo obravnavano tudi upadanje rabe manjših jezikov, kakršen je danski, na področjih izobraževanja in industrije.

Key words: terminology work in the wind mill and health care industry, Denmark

Ključne besede: terminološko delo na področjih industrije mlinov na veter in zdravstva, Danska

I Introduction

In the paper we will look at terminology work in the wind power and healthcare industries in Denmark using the practical example of Terminus ApS. Language technology and knowledge sharing in Danish companies requires the use of several languages (usually English and Danish in parallel). Terminus ApS provides the expertise needed to implement term and knowledge bases in different specialist fields in Denmark.

The language report from different institutions in Denmark commissioned by the Minister of Cultural Affairs will also be discussed, as well as the decline of minor languages like Danish within the fields of education and industry.

Terminus ApS was founded by senior researcher Gert Engel, MA, and Susanne Lervad, PhD. It develops and markets two customized tools:

- The term bank system Terminus Manager with the Terminus Word Macro,
- The web based term bank Terminus Web.

A large majority of companies gradually develop several terms for one and the same thing or one and the same work process. This leads to misunderstanding and inconsistency which can, in the worst case scenario, result in financial loss due to misinterpreting safety procedures or decisions. Termplus ApS gives businesses the opportunity to turn that development into something positive by building a bridge between the latest LSP research and the needs of businesses for a coherent, professional and user-friendly language style. Both products are 100% adapted to the customer's needs in developing a uniform LSP-resistant use of correct terms, phrases and translations. The term bank is built up and developed by the company itself or in collaboration with Termplus ApS and the developers Captator.

II Services from Termplus ApS

We work in close collaboration with our clients to develop and supply software and services for quality assurance, handling and translation of technical terms in companies, organizations and institutions. The Termplus Manager System ensures that all staff members use the same word for the same thing (e.g. 'synthetic fibres' instead of 'artificial fibres' in the textile industry), and that they can retrieve suggestions for terms in the company's term banks, collect and handle terminological data, and show interfaces with other dictionaries or term banks. Termplus ApS also advises on the development and maintenance of the term banks (the data). This strengthens companies' language platforms and ensures the correct use of technical terms, accurate translations and the systematization of documents and concepts. We can also host internal term banks.

The Termplus system:

- Ensures that all staff members use the same word for the same thing, e.g. synthetic fibres instead of artificial fibres.
- Retrieves suggestions for terms in the company's documentation.
- Guarantees that technical terms are always correctly translated into the chosen language.
- Collects and handles terminological and/or lexicographic data.
- Shows interfaces for term banks and electronic dictionaries on inter- and intranets.
- Handles the typography of terminological glossaries and LSP dictionaries.

Termplus advises on:

- The development and maintenance of companies' term banks,
- The implementation of software and storage of collected data.

III Business partners in the wind power and the healthcare industries

Termplus Manager has been sold to various clients and is undergoing continuous development. Termplus System functions as a regular dictionary but also as a tool for making value judgements.

- VESTAS is a windmill producer that has used Termplus in organising the naming of all components in a windmill (problems with synonymous terms in hydraulic stations).

- DONG is a national consortium for the distribution of wind turbines (see website) and a market leader in offshore wind farms throughout the world. In DONG Generation Terms

was launched to create a company term base in English, Danish and German as a result of collaboration between Termplus ApS and the language group of the company Elsam Engineering within DONG. Today, Generation Terms contains 5000 entries in three languages with concepts and terms extracted by Termplus ApS from the company's text and made available on the intranet.

IV IKAS – An example from the healthcare industry

IKAS is another client using Termplus Manager. In cooperation with the Danish Quality Model (DDKM), the Institute of Quality and Accreditation of the Danish National Board of Health, IKAS is working on laying down standards in the health sector. To do this the Institute needed an easy way of establishing and handling essential terms. It is important that they can state which term out of several alternatives should be used and that when a document is produced, they can check whether or not correct terms have been used. With this purpose in mind Termplus ApS supplied IKAS with the Termplus Manager system. To facilitate the whole process, Termplus has produced a term base containing basic health terms for IKAS that were extracted from existing documents.

V Textile project

Museum curators in Denmark are currently working on costume terminology for their collection dating from the 17th century to the present day; the work is supported by the Heritage Agency of Denmark. The Termplus Macro is being used to store the entries, which mainly come from documents produced by textile researchers (which are scanned at the same time). The texts will have illustrations from museums representing the second phase of the project. SL has become a member of Dragtpuljen – the Denmark pool.

VI Termplus ApS, NORDTERM and DANTERM

Termplus ApS is one of the results of a long-term research at the Institute of Business Information Technology at the University of Southern Denmark. SL has been a member of the DANTERM Network since its creation in 1989 and has been a board member on two occasions.

The DANTERM Network /user group is a non-commercial association for terminology work in Denmark which is aimed at:

- Sharing experience and data from the terminology field,
- Developing and managing terminological database.

The DANTERM Network has been Denmark's representative in the EAFT since 2006. DANTERM is the acronym for Danish terminology work, but we are also members of the regional network for terminology NORDTERM, which is a Nordic network for terminology research, teaching and practical applications in companies and organisations. This network was created in 1976 and, in addition to Denmark, also includes Norway, Sweden, Finland, the Faroe Islands, Iceland and Greenland. Through holding bi-annual conferences,

reports and courses we share best practices and models for terminology work in different fields, for instance in the IT field. Please visit the website www.nordterm.net

Termplus is a member of an expert panel on language technology within the DEA Academy (Dansk Erhvervsakademi). We recommend the creation of a national centre for terminology and a language technology council in Denmark. The panel consists of producers and researchers within the field who all support the recent report from the Minister of Cultural Affairs that seeks to avoid domain loss within the fields of education and industry in Denmark. For further information please visit www.termplus.dk

Položaj in prihodnost slovenske terminologije in terminografije

MARJETA HUMAR

Sekcija za terminološke slovarje, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,
Slovenija,
metahu@zrc-sazu.si

Odnos do slovenskega strokovnega izrazja je v zadnjih letih protisloven, čeprav rabo slovenskega jezika določa več pravnih aktov. Na eni strani Slovenci posvečamo veliko skrb slovenski terminologiji, na drugi strani zlasti strokovnjaki tehničnih strok zahtevajo, da bi se na slovenskih univerzah moralo predavati v angleščini. Slovenščina naj bi ostala na poljudni ravni. K pisanju in objavljanju v angleščini strokovnjake neposredno sili državni način vrednotenja znanstvene uspešnosti. Strokovnjaki nekaterih strok (farmacija, pravo, botanika, čebelarstvo, vojska) si zelo prizadevajo za slovensko terminologijo. V okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, fakultet, nekaterih strokovnih društev delujejo komisije, ki se ukvarjajo s terminologijo in izdajajo terminološke slovarje. Za svoje delo člani komisij navadno niso niti plačani niti ustrezno točkovani. Inštitut za slovenski jezik je že dolgo časa v finančni krizi. V preteklih dveh letih je potekalo več javnih posvetov o strokovnem jeziku, ki pa niso vzbudili večje javne pozornosti. Jezik je bil v zgodovini ena od vrednot. Danes se vsaj po anketah javnega mnenja ta zavest izgublja. Zdaj še ne moremo govoriti o ogroženosti slovenščine, vendar jezik, v katerem se ne bo razvijala terminologija vseh strok, kar grozi slovenščini, v katerem nastajajo t. i. izgubljena področja, ne bo omogočal ustreznega sporazumevanja.

In recent years the attitude towards Slovene terminology has been somewhat contradictory, despite the fact that the use of Slovene language is regulated by a number of legal acts. On one hand, Slovenes pay considerable attention to the development of terminology in their language; on the other hand, however, experts from technical fields call for the use of the English language in Slovenia's universities, whereas the use of the Slovene language would be confined to the sphere of popular science. Authors are directly compelled into writing and publishing their research works in English by the national rating system for the evaluation of scientific performance. Experts from certain fields, such as pharmacy, law, botany, or the military, endeavour greatly for the development of Slovene terminology. There are commissions working within the framework of the Fran Ramovš Institute of the Slovene Language, faculties, and certain professional associations, which are employed in the development of terminology and in the publishing of terminological dictionaries. Members of these commissions usually receive no payment for their work, nor do they get any credit within the system of evaluating scientific performance. The Fran Ramovš Institute of the Slovene Language itself has been experiencing a financial crisis for a considerable period of time. In the last two years a number of public discussions on specialised language have taken place but failed to attract wider attention. Historically, language used to be viewed as a value. Nowadays, at least as far as public opinion surveys show, this awareness seems to be vanishing. For the time being, Slovene cannot yet be considered an endangered language. However, a language which fails to develop its terminology in all professional domains, thus rendering some domains lost (a situation which Slovene may ultimately face), will not be able to serve as a medium for accurate and efficient communication.

Ključne besede: slovenski jezik, slovenska terminologija, izgubljena področja

Key words: Slovene language, Slovene terminology, domains lost

I Uvod

Slovenščina je po osamosvojitvi Slovenije prvič v zgodovini državni jezik. Njen položaj in rabo določajo ustava, zakonodaja, nacionalni program za kulturo, Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011 ipd. Prvikrat v zgodovini je tudi jezik mednarodnega sporazumevanja v okviru EU.

Terminologija je pomemben del besednega zaklada vsakega jezika. Ustvarjajo in uveljavljajo jo znanstveniki in strokovnjaki v znanstvenih, strokovnih in poljudnih delih, v izobraževalnem procesu, v splošno rabo pa prenašajo sredstva javnega obveščanja. Z nastankom države Slovenije se slovenski jezik načelno uporablja na vseh sporazumevalnih področjih, tudi v vojski, carini, diplomaciji, kjer se je v nekdanji Jugoslaviji uporabljala srbohrvaščina. Posebej je treba poudariti, da so nekatera nova področja hkrati z razvojem skrbela za slovenska poimenovanja, npr. informacijska tehnologija (slovenska Okna), mobilna telefonija, druga pa pod vplivom globalizacijskega jezikovnega enotjenja in pod pritiskom državne politike ocenjevanja opuščajo razvijanje slovenske terminologije.

II Problematika

V državi Sloveniji naj bi bil položaj slovenskega jezika in slovenske terminologije popolnoma samoumeven. Da temu ni tako, kažejo različna dejstva (neslovenska poimenovanja trgovin, podjetij, znanstvena srečanja samo v angleščini, slovenske revije s članki (samo) v angleščini ipd.), članki, ki z množico angleških pojasnil v oklepajih, objavljeni zlasti v slovenskih strokovnih revijah ipd., dajo misliti, da Slovenci ne razumemo več slovensko.

Določno so o tej problematiki govorili posveti, organizirani ob pripravi Resolucije o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011, posvet o slovenskem jeziku, ki ga je maja 2007 organizirala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ob dnevu Univerze v Ljubljani ipd. Vsi ti dogodki pa niso vzbudili večje javne pozornosti.

Na terminologijo najmočneje vplivajo družbenopolitične razmere, v katerih živi določena jezikovna skupnost. Te ustvarja skupnost sama in močnejše jezikovne skupnosti, od katerih sprejema ta največ znanja ali jim je politično podrejena. V tako odprti družbi, kot je sedanja, je načelo prostega pretoka blaga, storitev in idej dobro za gospodarstvo, problematično pa zlasti za manjše jezike. Mednje sodi slovenščina. Največji pritisk angleščine doživlja prav terminologija, saj je "ta jezik postal 'lingua franca' znanstvenikov po vsem svetu" (Gogala 2008: 77).

Odnos do slovenskega strokovnega izrazja je kljub pravni ureditvi položaja slovenskega jezika v zadnjih letih protisloven. Na eni strani posvečamo veliko skrb slovenski terminologiji, na drugi strani pa zlasti strokovnjaki tehničnih strok pogosto zahtevajo, da bi se na slovenskih univerzah moralo predavati v angleščini. Ta problem bo verjetno dobil še ostrejšo podobo ob izvajanju 2. stopnje bolonjske reforme študija.

Rabo slovenskega jezika na ozemlju države Slovenije določa Zakon o jeziku, sprejet leta 2004, o skrbi za slovensko terminologijo pa posebej govori Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2007–2011.¹ Resolucija je bila sprejeta leta 2007, ko je slovenska država veljala za gospodarsko uspešno in je bilo zato upanje, da se bo marsikaj naredilo v prid razvoja slovenskega jezika in slovenske terminologije, bolj verjetno kot v sedanjem gospodarskem stanju. Med drugim je predvidela:

---

¹ http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r00/predpis_RESO50.html

- ustanovitev posebnega oddelka v centru INDOK na Ministrstvu za kulturo za spremljanje jezikovnega položaja. Oddelek naj bi med drugim vodil seznam ustanov in posameznikov, ki se ukvarjajo s terminologijo;
- financiranje jezikoslovnih raziskav, jezikovnotehnoloških projektov in razvoja slovenske terminologije;
- izdelavo specializiranih priročnikov za slovenščino, tudi terminoloških slovarjev;
- poživitev in uskladitev delovanja terminoloških skupin, zlasti v naravoslovnotehničnih vedah, ekonomiji, menedžerstvu, vojaštvu;
- izpopolnjevanje in zagotovitev spletne dostopnosti jezikovnih orodij, med njimi tudi terminoloških zbirk;
- izdelavo skupne zasnove visokošolskega predmeta »strokovno-znanstvena zvrst knjižne slovenščine«, priprava predavateljev in vpeljava v študijske programe večine fakultet;
- zagotovitev temeljnih visokošolskih učbenikov v slovenščini;
- zagotovitev rabe slovenščine pri opravljanju izpitov, izdelavi diplomskih, magistrskih in doktorskih nalog, tudi če so člani izpitnih komisij gostujoči tuji predavatelji;
- okrepitev motivacije za objavljane znanstvenih dognanj v slovenščini in za nastopanje v slovenščini na mednarodnih prireditvah v Sloveniji, sprememba meril za točkovanje objav v slovenščini, občutna okrepitev subvencij za slovenske znanstvene monografije in znanstvene revije;
- razvoj in uveljavljanje slovenskega strokovno-znanstvenega jezika kot eno od meril pri podeljevanju Puhove in Zoisove nagrade.

Večina dejavnosti naj bi se financirala iz proračuna. Če si zastavimo vprašanje, ali se resolucija, ki je pri vsaki nalogi zapisala konkretnega uresničevalca in financerja, izpolnjuje ali ne, težko odgovorimo pozitivno.

V resolucijo je bilo vložena veliko dela. Za neizpolnjevanje pa verjetno ni krivo samo pomanjkanje denarja, ampak zlasti pomanjkanje slovenske jezikovne zavesti, ki izhaja iz pomanjkanja narodne zavesti in nepriznavanja jezika kot vrednote.²

Opozorimo samo na nekaj za slovensko terminologijo negativnih dejstev:

1. Še zmeraj ali zmeraj bolj je kritično vrednotenje znanstvenih del v slovenščini. Slovenska monografija je vredna pol manj točk od tiskane v tujini in v tujem jeziku. To spravlja v zelo težek položaj raziskovalce, ki napredujejo in so uspešni na projektnih razpisih glede na dosežene točke. Na drugi strani pa se raziskovalci, zlasti tehničnih strok, sprašujejo, če je to prava referenca, ali je to pravično ocenjevanje, ali je koristno za slovensko znanost in našo industrijo. Prav gotovo vsi odgovori niso pritrdilni. Prikazovanje in ocenjevanje rezultatov znanstvenega dela je od države do države različno. Verjetno pa smo unikatni na svetu, da imajo prav objave v priznanih tujih revijah za pridobitev državnega denarja daleč največjo težo. V razvitem svetu obstajajo različni sistemi za vrednotenje znanstvenega dela. Vsem je bolj ali manj skupno

² Ankete, objavljene na spletu, kažejo naslednji vrstni red slovenskih vrednot:

- denar, lepota, zabava, znanje, ljubezen, prijateljstvo, družina (http://www2.arnes.si/~osljv1s/starejsi_obcanci.html#vrednote);
- denar in imetje, ljubezen, uspeh v poklicu, zdravje, znanje, slava in občudovanje (http://www.advise.si/sl/ankete.asp?id_ankete=68&leto=2005&mesec=6);
- partner/ka/ljubezen, osebna varnost/zdravje, otroci, poklic/delo, prijatelji, starši/dom, svoboda/neodvisnost (http://www.geocities.com/vidpogacnik/raziskave_vrednot.htm). Jezika med vrednotami ni.

- to, da je treba na tak ali drugačen način dokazati, da je znanstvenik sposoben znanstveno reševati probleme, da zna dobljene rezultate interpretirati in prikazati in tudi, a ne povsod, da ti dobljeni znanstveni rezultati zaživijo v praksi (Tušek, 2008: 103).
2. Terminološki slovarji, ki so navadno najmanj pet- ali desetletno delo skupine strokovnjakov, soavtorjem ne prinesejo nobene točke, čeprav tudi slovarniki potrebujejo točke za napredovanje in prijavljanje projektov.
  3. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, kjer se izdeluje več terminoloških slovarjev (pravni (pravnozgodovinski, splošni, pravno izrazje aktov EU), botanični, farmacevtski, vojaški, splošni tehniški, smučarski, umetnostnozgodovinski ipd.), ima že kar nekaj let večje finančne težave. Pri terminoloških slovarjih sodelujejo t. i. zunanji strokovnjaki, ki za svoje delo dobijo zelo skromne honorarje.³
  4. Izdelava terminološkega slovarja traja več let, tudi desetletij. V prvem projektnem obdobju se navadno pridobijo sodelavci, na podlagi literature izdelava geslovnika, oblikuje zasnova in začetna redakcija. Čisto lahko se zgodi, da nadaljnjega dela država ne bo več financirala, ker ni denarja. Takšen primer je npr. *Razlagalni vojaški slovar*, ki ga je država finančno podpirala eno projektno obdobje (3 leta). Potem je bil prijavljen na informativni razpis, kjer je bil tudi sprejet. Pravega razpisa pa ni bilo več. Dobro zastavljeno delo je izgubilo finančno podporo, sodelavci so se porazgubili, izdelani slovarski članki so brez pomena. Ker gre za velik projekt, brez denarja nadaljevanje dela ni mogoče. Država pa je nekoristno porabila vloženi denar.
  5. Iskanje sponzorjev ali donatorjev, ki bi podprli delo za slovar, vzame veliko časa in prinese zelo malo denarja. Takšen primer je npr. *Farmacevtski terminološki slovar*. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU je prosil za podporo več kot 60 farmacevtskih podjetij. Izkupiček je bil skromen. Svetle izjeme so nekatere strokovne zveze. Čebelarska zveza Slovenije je moralno in finančno podpirala izdelavo *Čebelarskega terminološkega slovarja*. Delo za *Smučarski terminološki slovar* sofinancira Smučarska zveza Slovenije.

Da so pogledi na nadaljnji razvoj slovenskega strokovnega izrazja zelo različni, je pokazala tudi razprava na posvetu o slovenskem jeziku, ki ga je leta 2007 organizirala najvišja slovenska znanstvena ustanova Slovenska akademija znanosti in umetnosti. V razpravi so bile izrečene nasprotujoče si ugotovitve, zlasti, če jih ocenjujemo s stališča slovenske terminologije:

- Slovenski jezik ni ogrožen, saj je v ugodnem formalnem položaju. Popolnoma slovenska znanost bi nas odrezala od sveta (Žekš 2008: 7).
- Vprašanje jezika v znanosti in visokem šolstvu je umetni problem. »Tega vprašanja drugod v Evropi ni, oziroma ni več. Jezik vrhunske znanosti, ki skuša odkrivati nove zakonitosti in nova znanja, ki pa to postanejo šele, ko jih potrdi mednarodna znanstvena skupnost, je angleščina, saj je to edini jezik, ki ga vsi razumejo in v njem komunicirajo.« (Žekš 2008: 7) »Ta dvojnost se drugod prenese tudi na visoko šolstvo, kjer je v nižjih letnikih glavnina predavanj v domačem jeziku, v višjih letnikih, ki so bolj usmerjeni, pa se večja število predavanj v angleščini, zaradi tujih študentov in zaradi tujih predavateljev. Ob tem se gradi domača strokovna ter-

³ Še celo več: glavna urednica in soavtorica *Veterinarskega terminološkega slovarja* z lastnimi sredstvi (beri: pokojnino) sama financira zaključna dela za slovar. V. Gjurin pa je že pred leti zapisal: »Slovarja ni mogoče delati brez denarja. Pristajati na dosedanji način financiranja izrazijskoslovarskih projektov bi pomenilo perpetuirati zmotni vtis, da je mogoče z navdušenostjo doseči dovolj, da profesionalizacija ni potrebna, da 'šparamo', ko v resnici na dolgi rok zapravljamo.« (Gjurin 1986: 179)

minologija, obenem pa se študenti naučijo tudi angleškega strokovnega jezika in angleške terminologije, kar bodo v življenju krvavo potrebovali. Seveda se je treba zavedati, da so posamezna področja študija v tej dvojezičnosti različna. Tista, ki so namenjena bolj domačemu trgu, imajo več domačega jezika, tista, ki so bolj mednarodna, pa več angleščine.« (Žekš 2008: 8) »/P/redvsem med humanisti se je uveljavil pogled, da so znanstveniki s področja naravoslovja neke vrste uničevalci slovenskega jezika. Pa sploh ni res. V svojih vrhunskih znanstvenih delih res pišejo angleško, toda objavljajo tudi strokovna in poljudnostrokovna dela v slovenščini. Posvečajo se slovenski terminologiji v komisijah, ki delujejo v okviru Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.« (Žekš 2008: 8)

- J. Toporišič pa je svoj prispevek, v katerem je prikazal jezik nekaterih slovenskih znanstvenih besedil in v njem ugotovil veliko prevzetega besedja, zaključil: »Ko človek vse to gleda, ni tako nenavadno, da se mu pojavi strah za nadaljnjo usodo slovenščine.« Toporišič ugotavlja, da nam tudi vključenost v Evropsko zvezo ni samo v jezikovni prid, saj bi bilo prav zaradi nje potrebno »omehčati« marsikatero zakonsko določbo o prednostni rabi slovenščine (Toporišič 2008: 21).
- Iz pregleda del, ki jih objavljajo člani SAZU, je razvidno, da se število znanstvenih objav v slovenščini v zadnjih 30 letih zmanjšuje, zlasti na področju naravoslovnih ved. Povečuje pa se število slovenskih poljudnoznanstvenih del, v slovenskem jeziku so poljudne naravoslovne revije (Gogala 2008: 77–79). Ker za poljudnoznanstvena dela pisci ne dobijo točk, je tudi tu vprašanje, koliko časa bo njihovo število še naraščalo (Šmalc 2008: 74), tako bo vprašanje izgube nekaterih znanstvenih področij in razvoja slovenske terminologije še bolj pereče.

III Zaključki

Zdaj še ne moremo govoriti o ogroženosti slovenščine, vendar jezik, v katerem se ne bo razvijala terminologija vseh strok, kar grozi slovenščini, v katerem nastajajo t. i. izgubljena področja, ne bo omogočal ustreznega sporazumevanja.

Razvoja terminologije ne moremo temeljiti samo na poljudni znanosti.

Optimizem vzbujajo strokovnjaki veliko področij, ki skrbijo za slovensko terminologijo z izdelavo slovarjev. Zelo pomembno vlogo imajo profesorji na različnih fakultetah, ki predavajo o terminologiji in dajejo za diplomska, magistrska in doktorska dela v obravnavo terminološko tematiko. Pomembna so znanstvena srečanja, posvečena terminologiji, ki bi jih bilo treba še pogosteje organizirati. K pozitivnim premikom sodijo tudi projekti, ki jih podpira država, bodisi za izdelavo terminoloških slovarjev ali računalniških orodij in podlag za terminološko delo.

Za razvoj slovenske terminologije bi največ lahko storila država. Vrhunski znanstveniki bodo še naprej objavljali tudi v angleščini. Država pa mora z ustreznim vrednotenjem slovenskih znanstvenih, strokovnih in poljudnih objav podpirati slovensko znanost.

Temeljna naloga države pa je gotovo na vzgojnem področju. Slovenska šola mora privzgajati domovinsko zavest in pozitiven odnos do materne jezika. Sociolingvistika, pragmatika in pedagogika morajo odkriti »model in orodje za izobraževanje mladih tako, da zmorejo (in nenazadnje tudi hočejo) ovrednotiti materni jezik /.../ in da izkoriščajo njegove potenciale znotraj večfunkcijskih možnosti s tem, da širijo lastno kompetenco, ne pa, da jo ožijo.« (Peti-Stanić, 2003: 192)

IV Navedenke

- Velimir GJURIN, 1986: Načela sodobnega izrazijskega slovarja. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 151–180.
- Matija GOGALA, 2008: Raba slovenščine v naravoslovju (biologiji, geografiji, geologiji). Tone Pavček (ur.): *Posvet o slovenskem jeziku. Zbornik prispevkov na posvetu 15. maja 2007*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 77–79.
- Anita PETI-STANIČ, 2003: Jezik kot vrednota. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje: Ob 450-letnici izida prve slovenske knjige*. (Obdobja 20). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete.
- Andrej ŠMALC, 2008: Slovenščina v naravoslovnih znanostih. Tone Pavček (ur.): *Posvet o slovenskem jeziku. Zbornik prispevkov na posvetu 15. maja 2007*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 69–75.
- Jože TOPORIŠIČ, 2008: Evroslovenščina. Tone Pavček (ur.): *Posvet o slovenskem jeziku. Zbornik prispevkov na posvetu 15. maja 2007*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 9–21.
- Janez TUŠEK, 2008: Ocenjevanje in vrednotenje znanstvenega dela in znanstvenikov. Ventil 4.
- Boštjan ŽEKŠ, 2008: Nagovor na posvetu. Tone Pavček (ur.): *Posvet o slovenskem jeziku. Zbornik prispevkov na posvetu 15. maja 2007*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 7–8.

Terminologija in jezikovni procesi

Razvoj slovenskega strokovnega izrazja

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR

Sekcija za zgodovino slovenskega jezika, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
ZRC SAZU, Slovenija,
alegan@zrc-sazu.si

V prispevku želim predstaviti historiat razvoja slovenskega strokovnega izrazja. Če izvzame-mo rokopise srednjeveškega pismenstva, so se strokovni izrazi prvič pisno dokumentirano po-javili v dobi normiranja slovenskega knjižnega jezika v 16. stoletju. Kot mejnik v obdobje raz-voja sodobnega slovenskega strokovnega izrazja lahko vzamemo leto ustanovitve slovenske univerze (1919). Izpostavili smo pridobitve na področju razvoja slovenskega strokovnega iz-razja v štirih razvojnih obdobjih, in sicer: I. Obdobje oblikovanja slovenskega knjižnega jezika v 2. polovici 16. stoletja in prvi natisnjeni zapisi strokovnega izrazja; II. Začetno obdobje na-črtnega prizadevanja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja v 2. polovici 18. stoletja do Vodnikove smrti (1819); III. Razvojno dinamično obdobje nadaljnjega razvoja slovenskega strokovnega izrazja v 1. polovici 19. stoletja in pripravljalna doba za oblikovanje slovenske znanstvene terminologije; IV. Pospešen razvoj slovenskega strokovnega jezika in znanstvene terminologije v 2. polovici 19. stoletja (od 1848) in v začetku 20. stoletja (do 1919).

In my paper I wish to present the development of professional Slovene terminology through history. Exempting medieval manuscripts, professional terminology in written form was first used in the 16th century when the Slovene language began to be formed. One of the milestones in the development of modern professional terminology in Slovene was the year 1919 when Slovenian University was founded. We shall present the newly acquired professional termi-nology in our language in four stages of development: I. The period of formation of standard Slovene in the second half of the 16th century and the first written records of professional terminology; II. The early stage of deliberate aspiration of forming professional Slovene termi-nology in the second half of the 18th century up to the death of Vodnik in 1819; III. Dynamic developmental period of professional Slovene terminology in the first half of the 19th century and a preliminary period of forming Slovene scientific terminology; IV. Accelerated develo-pment of professional Slovene language and Slovene scientific terminology in the second half of the 19th century (since 1848) and in the beginning of the 20th century (until 1919).

Ključne besede: slovenski jezik, zgodovinska terminologija, strokovna področja, obliko-vanje terminov

Key words: Slovene language, historical terminology, profesional fields, formation of terms

I Uvod: Predknjižno obdobje

0.1 V članku bomo predstavili historiat razvoja slovenskega strokovnega izrazja oz. termi-nologije različnih strokovnih področij. Razvoj slovenskega knjižnega jezika, znotraj katerega se je razvijalo strokovno izrazje, opredeljujeta dve značilnosti: (1) na slovenskem etničnem prostoru so vlogе slovenščine, latinščine, nemščine in italijanščine določale družbene, zgo-

dovinske in kulturne okoliščine posameznih obdobij; (2) jezik je bil označevalec socialne pripadnosti njegovih uporabnikov (Honzak Jahić 1999: 74). Terminologijo v slovenskem jeziku ter strokovni in znanstveni jezik nasploh lahko glede na poznane knjižne strokovne vire in na podlagi do sedaj opravljenih raziskav strokovnega jezika, razdelimo na več obdobij. V opredelivni značilnosti je nujno upoštevati sociolingvistične okoliščine posameznih obdobij jezikovne zgodovine. Družijo jih namreč nekatere tipološke lastnosti, ki jih bomo skušali predstaviti v skoraj štiristoletnem razvojnem loku. V seznamu literature navajamo izčrpen seznam prispevkov iz zgodovinske terminologije različnih strokovnih področij.

0.2 Zanima nas vprašanje, kateri strokovni izrazi so se včasih uporabljali, kajti stanje je redkokje enako današnjemu. Primerjava terminov na različnih strokovnih področjih je pokazala, da se je ohranilo temeljno izrazje, na katerega se je opiral terminološki razvoj. Če je splošno izrazje povezano z vsemi področji življenja, so posamezne skupine specializiranih besed povezane le z delom resničnosti, (delovnim) področjem, ki ga besedilo obravnava. Pri tem je treba poudariti, da je danes mesto strokovnega izrazja drugačno kot včasih, ker so se skoraj vsa področja strokovno osamosvojila (Novak 2002: 185).

1 Osnovno **poljedelsko, čebelarsko, lovsko, ribiško** in primitivno **stanovanjsko izrazje** z začetki **obrti** (tkalstvo, kovaštvo) je nastalo v praslovanski dobi. To dokazuje veliko število skupnih strokovnih izrazov, ki glasovno in besedotvorno preobraženi obstajajo v vseh sodobnih slovanskih jezikih.

2 V molitvenih obrazcih, splošni spovedi, v cerkveni pesmi in pridigi se je ob tujih jezikovnih vzorcih že v zgodnji fazi pokristjanjevanja (8.–9. stoletje) začel oblikovati slovenski obredni ali liturgični jezik s terminološko plastjo besedja, nepoznano poganskim prednikom. Brižinski spomeniki (10. stoletje) so zaznamovani z novotvorjenim ali izvornim **liturgičnim izrazjem** in pomensko prevrednotenim (terminologiziranim) splošnim besedjem (Orožen 2007: 60). Prevzetih terminov je bilo še malo (*amen, cerkev, krst, post*), pač pa so se pomnožili v zadnjem obdobju pokristjanjevanja (12.–13. stoletje). Tedaj je bil dotok nemških besed tudi v splošnosporazumevalni jezik zelo občuten (*gnada, grevenga, ofer, štrajfinga*) (Legan Ravnikar 2008: 17–18, Jazbec 2008: 45, 61, 79). V srednjem veku je izpričanih več pismenih jezikov (Pogorelec 1974: 2–4), ki jih izpričujejo tudi poznosrednjeveški jezikovni spomeniki (Rateški rokopis, Stiški rokopis, Starogorski rokopis).

3 S pokristjanjevanjem in vstopom v fevdalni red frankovske države so nastopile spremembe v družbenih in medčloveških odnosih. Nova fevdalna družbena določila, postave, pravice pomenijo v odnosu do »stare pravde«¹ novo življenjsko realnost, ki so jo poimenovali z drugačnim besedjem. **Pravno in uradovno izrazje** je začelo nastajati pod vplivom tujih predlog. Terminologija se je oblikovala ob prepletu prvotnega slovenskega pravnega izrazja, npr. *soditi, sodni stol, pravda, vojvoda*,¹ prilagojenih prevzetih terminov (*grof, firšt, štibra, grunt*) in novotvorjenih kalkiranih izrazov. Pravni tekst predstavlja prisega mesta Kranj iz začetka 16. stoletja. Prvo doslej znano upravno besedilo je prevod latinskih besedil plemiških daril za maše černejevski Bratovščini sv. Marije (1592–1603).

¹ Tezo o prvotni pravni vsebini nekaterih krščanskih terminov je utemeljevala I. Wiehl (1981: 59–80). Pravno relevantno izrazje v *Brižinskih spomenikih* je na podlagi rekonstrukcije slovanskega plemenskega prava v Vzhodnih Alpah dokazovala tudi K. Škrubej (2002: 107–156).

4 Naslednje področje malo dokumentiranega in slabo poznanega načina strokovnega izražanja v srednjem veku je **zdravilstvo**, ki je bilo povezano z uroki, boleznimi in učinkovanjem zdravilnih rastlin.

II Obdobje oblikovanja knjižnega jezika in prvi natisnjeni zapisi slovenskega strokovnega izrazja

0.1 Razvojni premik slovenskega strokovnega izražanja se je zgodil v drugi polovici 16. stoletja, in sicer s spremenjeno vlogo slovenščine, z oblikovanjem slovenske knjižne norme in funkcijskozvrstno razčlenjenih besedil. Doba od predknjižnega izročila do razsvetljenstva je pravzaprav čas nastajanja in zbiranja strokovnega izrazja. Ta pripravljalna stopnja zaradi neenake zvrstne členjenosti v posameznih obdobjih ni mogla biti homogena (Pogorelec 1988: 22–26).

1 Strokovno izrazje se je dokumentirano v knjigi prvič pojavilo v dobi normiranja slovenskega knjižnega jezika v drugi polovici 16. stoletja – že v prvih slovenskih knjigah katekizmu in abecedniku (TC 1550, TA 1550). Na temeljih katoliške srednjeveške tradicije se je oblikovala **protestantska krščanska terminologija**. Razvile so se podskupine. **Obredna** ali **liturgična terminologija** oz. **katekizemsko izrazje** je najstarejša plast, ki zajema temeljno izrazje o pojavih vere. Vsaj približno se je z njihovim pomenom vernik seznanil pri katezezi in obredih v cerkvi. Besedje biblije oz. **biblijsko** ali **svetopisemsko** izrazje seže daleč prek verskega področja (govori o obdelovalcih zemlje, obrtnikih, vojščakah, trgovcih, o pravno-verskih določilih). **Cerkvenoupravno izrazje** (TO 1564, TT 1575, DA_g 1585) je terminologija cerkvenega pravnega reda in cerkvene uprave. Nanaša se na protestantsko in katoliško organiziranost in vzorce oz. formule besedil, ki jih govorijo duhovniki pri obredih. **Teološko izrazje** se pojavlja v razlagah verskih sistemov, opisuje razlike med katoliškim in protestantskim verskim naukom. Trubarjevi teološki izrazi so bili sprejeti iz izročila, vendar je Trubar tvoril tudi nove (Rajhman 1977: 106, 116). Prava teološka besedila so: Trubarjeva *TIGA NOVIGA TESTAMENTA ENA DOLGA PREDGVVOR* (TT 1557) in Dalmatinova *GMAIN PREDGVVOR ZHES VSO SVETO BIBLIO* (DB 1584), Kreljev *ANTITEHESIS INV RASLOZHENIE. PRAVE CHRISTIANSKE INV ANTIChristianske krive vere* iz *OTROZHIE BIBLIE* (KB 1566). Protestantska slovenska cerkev je z oblikovanjem knjižnega jezika, z repertoarjem izdanih del ter z osnovnimi šolami in s stanovskima šolama (gimnazijama) v Celovcu in Ljubljani pomenila prvo institucijo za širšo in sodobno rabo slovenskega jezika v na novo ustvarjenih javnih priložnostih v cerkvi (Pogorelec 1994: 553).

1.1 Pravo strokovno izrazje imamo le na verskem področju, ker so tu prišle do izraza vse tipične lastnosti terminoloških dejavnosti: da so poimenovani vsi pojmi, ki se na področju uporabljajo, da se uporabniki zavedajo natančne pomenske določitve pomena in razmejitve do drugih pomenov in da je terminološki pomen odvisen samo od sistema pojavov (Novak 2004: 143). Blizu strokovnosti so razne razlage in opombe k besedilom. Vprašanje, kako poimenovati pojme, ki v slovenščini še nimajo svoje besede, je bilo najbolj pereče prav na verskem področju (Novak, 2001: 103–120, 2004: 65–241).²

² Drugo petdesetletje 16. stoletja se je knjižni jezik intenzivno razvijal na vseh jezikovnih ravnanah. Besedni razvoj predstavljajo – z novimi ubeseditvenimi nalogami – nove besede in besedne zveze, novi pomeni že znanih besed in uporabnostne spremembe besed, na drugi strani nekatere besede ali pomeni besed izginjajo iz rabe. Podatke o razvoju besedja dajejo tudi mesta v besedilih različnih priredb istega avtorja in primerjava z različnimi avtorji, sopomenske besede, pomožna obvestila v besedilu ali na robu, besedotvorne variante, obstoj različnih besedotvornih tipov, pisava skupaj in narazen, razširjena uporaba stilnih različic, besedne družine dopolnjujočih osnov (*sodba, rihter*) (Novak 1986b: 389–390).

2 Pravno izrazje pokriva dva sistema: biblijskega in sodobnega, za katerega je bilo potrebno izrazje na novo prirediti. Dve verski knjigi segata na upravno in pravno področje: TAR 1562 in TC 1575. Poleg **cerkvenoupravnih** imamo tudi zglede **posvetne upravne slovenščine**, kamor štejemo Khislov upravno-pravni razglasni list o novem vinskem davku (1570) in Reclov prevod vinogradniškega reda *Gorne bukve* (1582). To je zbirka administrativnopравnih in kazenskopравnih predpisov, ki je urejala življenje na slovenskem ozemlju od srede 16. do srede 19. stoletja v zapisani obliki. Vinogradniško pravo je bilo pri nas v veljavi vsaj že v prvi polovici 13. stoletja, npr. štajerska pogodba med žiškimi kmeti in kartuzijanskim samostanom. Med termini je bilo odkritih veliko prevzetih besed in kalkov iz nemščine, približnih izrazov in neustaljenih tvorjenk (Dolenc 1920, 1940, Pirnat-Greenberg 1989). Nekateri upravni pojmi so natančno poimenovani, npr. *gospoščina*, kar spada v območje strokovnega, ker jih je Trubar natančno razlagal. Omenjal je posamezne značilnosti in razlikovalnost med pomeni posameznih pojmov in jih tudi poimenoval. Izpričano je tudi **upravno izrazje biblijskega sveta** (Novak 2007a: 272).

3 Ko so pisci odkrivali jezikovni sistem, izbrali pisavo, slovnično in slovarsko popisali jezik, so morali »operirati« **z jezikoslovnim izrazjem**. Neke vrste strokovna besedila so bila jezikoslovna besedila v učnih priročnikih, npr. v Trubarjevih abecednikih (TA 1555, TA 1566), Kreljevi *Otročji bibliji* (KB 1566), latinsko pisani Bohoričevi slovnici (BH 1584), v registrih, dodanih DB 1578 in DB 1584, in dveh večjezičnih Megiserjevih slovarjih (MD 1592, MTH 1603). V njih najdemo **slovnično strokovno izrazje, izraze o pravopisnih in tiskarskih vprašanjih, izraze za prevajanje**. Poimenovanja so protestantski pisci največkrat sprejemali iz latinščine. Za osnovne pojme so terminologizirali splošnopojmenovalno besedje. Tvorili so ga iz domačih ali prevzetih osnov, ki so jim dodajali slovenske obrazilne morfeme, nekatere pojme so poimenovali z besednimi zvezami (opisi) (Novak 2007: 268–271, Ahačič 2007a: 127–133). **Šolsko izrazje** se je pojavilo v zvezi z branjem in poučevanjem branja, npr. v TO 1564 – v poglavju o ustanavljanju latinskih, nemških in slovenskih šol – in KPs 1567. Čeprav gre za splošno šolsko izrazje, je večinoma kalkirano ali prevzeto.

4 Obstajajo področja z evidentiranimi osnovnimi izrazi – ti se bolj naključno pojavljajo v besedilih – ki niso doživljala strokovnih obdelav. Za druga področja so izpričane manj obsežne skupine izrazov, imajo velike vrzeli. V obeh primerih se lahko strinjamo s trditvijo, da so dokumentirani le zametki strokovnega izrazja določenih strokovnih področij: **izrazje za socialno razslojenost, trgovino, promet, izrazje za področje kmečkih uporov, kmečkega dela (poljedelstvo) in predmetnega sveta, izrazi o človekovih lastnostih, izrazje za šege in običaje, ljudsko verovanje, oblačila, koledarski izrazi, izrazi za opise narave v osnovnih in prenesenih pomenih. Obrtno izrazje** se je pojavljalo v zvezi s poklicnimi poimenovanji v biblijskih prevodih, ki so bili povezani s preteklimi stoletji in drugim geografskim in civilizacijskim okoljem. Zaradi vloge vojske v tistem času in tudi bojevanja v biblijskih besedilih se nam razkriva osnovno **izrazje z vojaškega področja**: poimenovanja za delujoče osebe, bojevanje, vojaške enote, vojaška hierarhija (Merše 2007: 100–122). Osnovno izrazje boleznin zdravljenja zajemata **zdravstveno izrazje in porodniško izrazje**. Tu je še **ribiško izrazje, pastirsko izrazje**, posamezni **rudarski izrazi**, od obrti največ izrazov iz **kovaštva in tesarstva, stavbarstva**. Pojavljajo se poimenovanja za **jedi in pijače, opisi človeka** (bogati so opisi duševnega in duhovnega življenja), imena **živali in rastlin, zemljepisnih danosti** (Novak, Jakopin, Merše 1996: 295–296). Njihova glavna značilnost je, da gre za osnovno izrazje in strokovni značaj teh besed ni poudarjen. Če se je pokazala potreba, so se tovrstni izrazi v prihodnjih obdobjih hitro terminologizirali (Novak 2007: 273–276).

4.1 Lastnost strokovnega poimenovanja so imeli le izrazi, pri katerih sta bili izpolnjeni dve stvari: dejavnost je morala biti tako razčlenjena, da so se lahko pričakovale razlike med pojavi, jezikovna zavest pa je morala biti toliko izdelana, da se je pojavila potreba po posebnih poimenovanjih za različne stvari (Novak 2007: 265). To so besede, ki so v rabi za posamezne strokovne pojave in besedila, ki jim lahko nadenemo oznako strokovna. Predvsem izrazje s področja krščanske vere se je oblikovalo z načrtnim posegom v jezik. Pojavi so bili natančno razčlenjeni, med krščanskimi pojmi so bili vzpostavljeni logični, hierarhični odnosi, termini pa so bili povezani v sistemsko celoto.

5 Katoliška prenova se je začela že v protestantizmu, vrh pa je dosegla ob koncu 16. in v prvih desetletjih 17. stoletja. Razvoj **krščanske terminologije** se je oprl na katoliško srednjeveško tradicijo, dosežke protestantizma, npr. prevod celotnega svetega pisma (DB 1584), so katoliški duhovniki dvesto let s pridom uporabljali. Termini so doživljali spremembe, npr. stare prevzete termine so nadomeščali domači (*trpljenje* namesto *martra*, *večno življenje* namesto *večni leben*). Kot posebnost se kaže večje število večbesednih terminov kot v srednjem veku, ker poudarjajo razločevalno vsebino katoliških izrazov nasproti protestantskim, npr. *prava vera* 'katoliška', *prava pokora*, *prava grevenga*.

6 V 17. stoletju se je povečalo število napol oficialnih **besedil pravnega in upravnega značaja**. To so bile prisege, pričevanja, oporoke, zasebna pisma. Znani so prisežni obrazci za škofove fevdnike na območju krške škofije (fevdna prisega krškemu škofu 1637),³ prisega iz sodne prakse (1601–1609) v Vetrinjskem urbarju, prisega cesarju Ferdinandu III. iz leta 1653, Pliberška prisega iz druge polovice 17. stoletja (Domej 1974: 256). Od druge polovice 17. do srede 18. stoletja (1768) so se tiskala prva **poljudnostrokovna besedila** – pratike, npr. *Nova krajnska pratika na lejtju MDCXXVI* (1726), poljudne zdravilske knjige, npr. anonimne rokopisne *Beduzin dohtarske bukve* (1720) in A. Goličnika *Arcniške bukve* (1759), ter **poučni sestavki**, npr. vaje za računstvo in abecedniki, ki so jih dodajali prevodom nabožnih del (Palgovec: *Tobjeve bukve* 1733, *Zvesti tovarš* 1742).

6.1 Prva slovenska učena družba je bila *Academija operosorum* (1693–1725). Latinščina je bila kot drugod po Evropi znanstveni jezik prve slovenske znanstvene inštitucije, jezik višje komunikacije, jezik najstarejših evropskih univerz. Ob tujejezičnih znanstvenih besedilih Ž. Popoviča, J. L. Schönlebna, J. V. Valvazorja se je slovenski jezik razvijal v okviru nabožnih besedil: v retorski prozi (jezuitske in kapucinske pridige), meditativni prozi, duhovni liriki in baročni dramatici.

7 Slovensko strokovno izrazje v starejših obdobjih (Megiser 1592, 1603; Hipolit 1711–1712; Kastelec-Vorenc 1680–1710) je izpričano tudi v slovaropisju pri slovenjenju nemških ali latinskih iztočnic. Sestavljavci so se opirali na predhodne slovarje, obstoječo literaturo in živi (narečni) govor. Neznano izrazje so prevzemali in le glasoslovno prilagajali ali pa prevajali v slovenščino.⁴

³ Okrog 1700 je bila namreč navada, da so častniki in sluge štajerskih deželnih stanov zaprisegali tudi v drugem deželnem jeziku.

⁴ Najsplošnejše tematsko besedje za živalstvo je bilo zbrano in evidentirano, lahko je bilo na novo ustvarjeno ali prevedeno iz drugih jezikov (Orel 1998: 189). Postopoma so slovenske ustreznice premagale tuje konkurenčne izraze, vendar so prevzeti izrazi do 18. ali 19. stoletja soobstajali ob domačih in v slovarju nastopali kot sopomenke. Obstajale so tudi domače sopomenke, nastale po pomenskih prenosih, ki so bile tudi pokrajinsko razlikovalne (Orel 1998: 192). Mednarodna poimenovanja so se največkrat ohranila za eksotične živali. Nadpomenska poimenovanja za razrede in rede se ustaljujejo šele v 19. stoletju, prav tedaj se živalsko izrazje tudi načrtno oblikuje s prevodi iz zooloških učbenikov in priročnikov.

8 Prva učna knjiga v prekmurskem knjižnem jeziku je izšla 1725: prekmurski abecednik *Abecedarium szlovenszko*, ki ga je ponovno izdal Mihael Barla leta 1786 kot *Szlovenski abecedar*. Mikloš Küzmič je *Szlovenski silabikar* (1780) izdal v prekmurskem jeziku, kot ga je normiral Števan Küzmič v *Nouvem zakonu* (1771).

III Začetno obdobje načrtnega prizadevanja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja od druge polovice 18. stoletja do Vodnikove smrti (1768–1819)

1 Zaradi različnih sociolingvističnih okoliščin (upravne meje, meje škofij, starocerkveno-slovanska tradicija na SV in JZ) se je na slovenskem etničnem ozemlju razvijal razlikovalec liturgični jezik in dva tipa terminologije. Primerjava je pokazala tanko plast skupnih krščanskih, predvsem **liturgičnih terminov** (*devica, nedelja, pokora, post*). Večje razlike se kažejo v besedotvorni podobi **krščanskih terminov** po pokrajinskih knjižnih različicah, npr. (osrednjeslovenski knjižni jezik) *stvarnik* : (prekmurski knjižni jezik) *stvoritel, spovednik* : *spovedar*. Najbolj opazne so razlike v poimenovalni motivaciji besed, npr. (osr.) *praznik, odrešenik*, (sveta) *firma/birma* : (prekm.) *svetek, odkupitel*, (sveta) *potrda*. Te razlike so se v vsej razsežnosti pokazale šele ob knjižnih izdajah verskih priručnikov prekmurskih protestantov in katolikov od začetka 18. stoletja dalje, ki smo jih primerjali z osrednjeslovenskimi.

2 Načrtno oblikovanje slovenskega posvetnega strokovnega izrazja so sprožile nove družbene, politične in gospodarske okoliščine, splošna šolska obveznost (1774) in ustanavljanje trivialk, glavnih šol in normalk. S spremembo učnih načrtov so se pojavile potrebe po slovenskem strokovnem jeziku v posvetnih besedilih vzgojnega in izobraževalnega značaja, ki se je začel oblikovati ob tujih jezikovnih predlogah. Posledica razsvetljenjskih gospodarskih reform Marije Terezije in Jožefa II. je bilo načrtno delo za napredek kmetijstva, obrti, trgovine, zdravilstva.

2.1 Kot smo že omenili, je področno izrazje iz kmetijskih dejavnosti (poljedelstvo, živinoreja, čebelarstvo) zelo staro. Analiza npr. **čebelarške** in **sadjarške terminologije** je namreč pokazala, da strokovno izrazje izvira iz skupnega praslovenskega besednega fonda, iz katerega so izhajale tudi mlajše terminološke tvorjenke. To izhodišče je zagotovilo bolj izviren besedotvorni razvoj kot drugim strokam, za katere je v starejših obdobjih knjižnega jezika značilno prevzemanje in dobesečno prevajanje, npr. v uradovalnem izrazju. V kmetijstvu kot dejavnosti in kasneje znanstveni stroki se je izrazje prvenstveno oblikovalo s sprejemanjem iz splošnega besedja. Oblikovale so se novotvorjenke z besedotvornimi postopki iz te baze, le deloma po prevzetih tvorbenih postopkih ali slovenjeno po tujem vzoru (besedotvorni in pomenski kalki). Večbesedno strokovno izrazje se je tvorilo z levoprilastkovnimi in manj z desnoprilastkovnimi zvezami ter glagolskimi zvezami. Poimenovalni primanjkljaj je slovenski jezik izražal s t. i. terminologiziranimi opisi (npr. načinovne prislovne zveze), ki so jih zapisovali ob strokovnih izvornikih v latinščini, nemščini ali italijanščini.⁵ Kot posebnost razvoja slovenskega strokovnega izrazja naj omenimo izvorno slovensko (narečno) razlikovalno izrazje, ki je ob osrednji, kranjski podstavi le v manjši meri prodrlo v novoslovenski knjižni jezik, npr. kranjsko *čebelnjak* – koroško *uljnjak*. Razlikovalno besedje izkazujejo tudi rokopisi zdravilskih bukev, poimenovanja v vinogradništvu, sadjarstvu itd.

⁵ Značilnosti strokovnega skladišnega izražanja so naslednje: predmet obravnave natančno definira, opisuje, razlaga, opozarja na koristnost, namembnost in uporabnost. Odpadejo ukrasni pridevki in druga skladišna figurativnost, besedni red je logičen, slovničen, priredna in podredna stavčna razmerja se podrejajo stvarnemu, gospodarnemu načinu mišljenja, upoštevajo se induktivni in deduktivni sklepalni postopki. Razvrstitev vsebine je sistematična, hierarhična: naslov poglavja, definicija, jasen opis stvarine.

2.2 Izčiščen način strokovnega sporočanja je rezultat načrtnega, dolgotrajnega razvoja. Poljudnostrokovna besedila 18. in prve polovice 19. stoletja so še dostikrat prepletena s prvimi ljudskega jezika, splošne pogovorne zvrsti, npr. pokrajinska terminološka sopomenkost oz. dvojničnost, in umetnostnega jezika, npr. metaforični opisi, anekdotičnost in drugi postopki (Gjurin 1983: 239–259). Dvogovor med učiteljem in bralcem oz. učencem poteka v priljubljenem velelniškem in nedoločniškem izražanju (*Ktere drevesa gre cepiti*). Zvrstno ta besedila opredeljujeta besedišče in skladenjska ravnina, medtem ko se glasoslovni in oblikoslovni sestav v normativnem pogledu bistveno ne razlikujeta (Orožen 1993: 514).

2.3 Razvoj slovenskega strokovnega izrazja različnih kmetijskih panog se izkazuje skozi knjižne izdaje poljudostrokovnih priročnikov. Na področju **poljedelstva, živinoreje** je bilo odmevno Pohlinovo delo *Kmetam za potrebo inu pomoč* (1789). Pri njem se kažejo postopki, po katerih se je razvijalo izrazje ostalih kmetijskih strok, v zdravstvu, kemiji in naravoslovju nasploh: ob znanem domačem imenu ali (besedotvornih) različicah je zaradi nedvoumnosti pomena v oklepaju navedena latinska in/ali nemška ustreznica. Prve zapiske o **čebelarstvu** sta objavila J. V. Valvazor in Scopoli. Leta 1776 je Peter Pavel Glavar prevedel in priredil delo Antona Janše *Pogovor od zhebelnih rojou* (jezikovno posodobljeno 1976). Sledi Goličnikov prevod dela A. Janše *Popolnoma podvuzhenje sa vsse zhebellarje* (1792, faksimilirana izdaja 1994).⁶ Na področju **sadjarstva** je najstarejši slovenski priročnik prevedel koroški pisec Urban Jarnik: *Sadje – Reja ali Navuk Kako se more prav lehko, ino v kratkem času nikar ko veliko dobreh, ino zdraveh dreves podrediti, temoč tudi naržlahtnejši sadje zadobiti* (1817).

3 Živinozdravilstvo sta pokrivala prevoda Wolsteinovega dela *Bukuvce od živinskih bolezni za kmeteske ludy* (1784) in *Bukve od kug inu bolezzen goveje živine, tih ovac inu svin* (1792).⁷ Kotnik v prispevku *Iz ljudske medicine* (1952) navaja 14 ljudskomedicinskih rokopisov, v letih 1720–1886 prevedenih v slovenščino. Sistematično je gradivo zbiral tudi veterinar Milan Dolenc, dober poznavalec **ljudske medicine**, ki v *Katalogu zeliščnih, zdravilskih rokopisnih ljudskih medicinskih bukev* (1976) našteva prek 120 enot. Makovic, prvi predavatelj medicinske stroke v slovenščini na ljubljanski stolici za anatomijo, kirurgijo in babištvo, ranocelnik in porodničar, je napisal poljudne strokovne priročnike: *Prashanja inu odgovori zhes vshegarstvu* (1782), *Vshegarske bukve sa babice na desheli* (druga izdaja 1788) in samostojno brošurico *Podvuzhenje sa babice* (1788). **Anatomsko izrazje** je izpričano tudi v Vodnikovem prevodu Matoškovega dela *Babištvo ali porodničarski vuk za babice* (1818). Iz **medicine** sta znani še dve knjigi: Vincenc Kern je napisal *Nauk od kose stavljenja* (1779), Lovro Humovec pa *Bukve za potrebe tega gmain Folka* (okrog 1810). **Gospodinjstvo** in **prehrano** zajema **kuharsko izrazje** iz prvega slovenskega priročnika Vodnikovih *Kuharskih bukev* (1799).

⁶ Pri ustaljenih strokovnih izrazih so značilne nereducirane oblike (*čebela, želo*), kar je znak zavestnega odmika od narečne podobe besede. Ob nekaterih delno poknjiženih izrazih se pojavljajo novejši knjižni, predvsem zloženi termini, ki so tudi skladenjske podstave za novotvorjenke (*diviška matica* je *divičenca*). Izpričane so prevzete, glasovno prilagojene besede (*truga – čebelji panj, čebele se gmerajo*), stara metaforična poimenovanja (*rožni cvet – cvetni prah, hlačice – nožice*, s katerimi čebela nabira cvetni prah), kot različica imenske zveze se pojavlja kalkiran svojilni roditelj, pogost v naslovih (*Od pajnov teh čebel*).

⁷ Živalska in rastlinska nomenklatura se pojavljata že v prvih Mojzesovih bukvah *O stvarjenju sveta*. Obstajale so pokrajinske različice določenih področnih izrazov, pri eksotičnih živalih so prevzeta poimenovanja glasoslovno in oblikoslovno prilagodili slovenskemu jeziku, npr. v 16. stoletju *palm/palma, ceder, dudaim, kamela*.

4 Prva slovenska računica *Bukuvce za rajtengo* (1781) je izšla v skladu s Pohlinovimi prerodnimi načrti. Pri ustvarjanju **računskih terminov** je Pohlin prevzel mednarodne (citatne, podomačene oblike je uporabljal kot drugotne sinonime) in nemške izraze, pri tvorjenju novih je uporabljal prevzete prvine. Čeprav so se v razvijajočem strokovnem izrazju že uveljavljala poimenovanja, naslonjena na slovenske besedotvorne možnosti, jih ni dovolj izkoristil, zato je večina njegovih terminoloških predlogov doživela zamenjavo ali popravek (Novak 1986: 89, 99).

5 Vodnikova *Pifmenoft ali gramatika sa Perve Shole* (1811) je prva v slovenskem meta-jeziku napisana slovnica, v kateri je videti zasnovo poljudnoznanstvenega jezika jezikoslovne stroke. Poleg **jezikoslovnih terminov** so zvrstnotvorna še druga jezikovna sredstva, njihova raba in razporeditev v besedilu (Pirnat 1986: 102–108, Toporišič 1986: 118–119). **Jezikoslovno in šolsko izrazje** je potrjeno tudi v šolskih knjigah, npr. v Vodnikovih abecednikih *Abeceda za prve šole* (1811), *Abeceda ali Azbuka* (1812), Pohlinovi *Abecediki* (1765, 1789), prvem osnovnošolskem berilu Blaža Kumerdeja *Vodenja za brati* (1778), Ožbolta Gutsmana *ABC ali Bukvice teh črk* (1790, 1792) itd. Pred letom 1848 se je slovenščina kot učni predmet poučevala na graškem bogoslovju (1912), ljubljanskem (1817) in neuradno na celovškem bogoslovju (1821–25), neobvezno pa na mariborski gimnaziji (1794).

6 Zapisi s pravno vsebino so se pojavljali v urbarjih, katastrih, samostanskih in župnijskih kronikah. Sistematično in načrtno prevajanje pravnih predpisov pa se je začelo v obdobju razsvetljenih absolutističnih vladarjev Marije Terezije in Jožefa II. in v obdobju Ilirskih provinc (1809–1813). Slovenski jezik je v uradovanju začel presegati omejene okvire bolj ustno kot pisno izvajane prakse in je v tiskani podobi prodril v javno upravno-politično poslovanje. **Patenti in kurende** (»javna občne pisma« in oznanila) o pomembnih gospodarskih, vojaških, finančnih in zdravstvenih zadevah so bili prevedeni v deželni jezik in natisnjeni. Najstarejši znani patent je iz leta 1754; tiskani v vzporednih stolpcih so izhajali do ustanovitve Bleiweisovih *Novic* (1843). Med najbolj znanimi kranjskimi prevajalci so bili Kumerdej, Linhart, Vodnik in Metelko. Metelko je po Kopitarjevih smernicah oblikoval uradovavno-poslovno zvrst knjižnega jezika do leta 1846. **Pravni in uradovalni jezik** je bil prepleten z adaptiranim terminološkim besedjem, z novimi tvorjenkami, ki so bile besedotvorno sistemsko ali neustrezno izpeljane, z (variantnimi) terminološkimi besednimi zvezami, sopomenkami oz. dvojnicami, opisi, prispodobami (Orožen 1979: 161–171).

7 Podobno stanje strokovnega izražanja je bilo tudi na področjih **trgovine, obrti in bančništva**. V manjši meri je izpričano v **upravnem, političnem in vojaškem izrazju** iz Vodnikovih *Lublanskih novic* (1797–1800),⁸ v nasprotju z Vodnikovo *Veliko pratiko* (1795–

⁸ Rezultati analize upravnih, političnih in vojaških terminov v prvem letniku Vodnikovih *Lublanskih novic* (1797, 103 številke) kažejo na prevladujoč delež besedotvorne tvorbe, in sicer izpeljave pri samostalniku (*ladavec, terjovec, svetvalec, vhaialec* 'dezertar', *pešec, napelavec* 'poveljnik', *špegavec* 'vohun', *vstavlavac* 'opozicija' in sestavljanja pri glagolu (*strelati* – *vstreliti/ustreliti, ostreliti, razstreliti, odstreliti, postreliti, prestreliti*). Osnovni fond se je oblikoval tudi s semantično preobrazbo obstoječih besed v jeziku oz. terminologizacijo splošnih izrazov, npr. *prestaviti* voj. 'premik' in upr. 'premestitev', po metaforičnem pomenskem prenosu, npr. upr. *sedez* 'glavno mesto', ali metonimičnem pomenskem prenosu, npr. upr. *gospoška* 'oblast', predstavniki oblasti' in 'upravna enota'. Tudi tvorba večbesednih terminov je odraz Vodnikovih prevajalskih spretnosti. Prevladujejo levoprilastkovne zveze, kot voj. *žolnerska sodba* 'vojaško sodišče', *vojskne barke, morski vajvod, notranja vojska* 'državljanska vojna' (Legan Ravnikar 1997b: 28–32). V sili se je zatekel k dobesebnemu prevajanju po morfemih, npr. upr. *financminister, politiš kancija, gori vzdigniti postave, doli djati postave*, ali sprejemanju že ustaljenih in novih prevzetih besed, npr. upr. *col, purgar,*

1797) in *Malo pratiko* (1804–1806), kjer je najti le zametke strokovnega izrazja. Prvo slovensko oglaševalsko besedilo je izšlo leta 1794 in je verjetno Vodnikov prevod (Korošec 1999: 389–390). Prodajni oglas, nemško-slovenski oglasni list, ki je napovedoval izhajanje *Velike pratike*, dosega vplivajnske in prepričevalne učinke z izborom določenih jezikovnih sredstev.

8 Drugo polovico 18. stoletja zaznamujejo začetki modernega empiričnega naravoslovja, ki so prispevali tudi k razvoju slovenskega strokovnega izrazja. Naravoslovec in rudniški zdravnik v Idriji Scopoli je v latinščini izdal prvo znanstveno delo o naravi *Floro carniolico* (1772), ki vsebuje 127 **slovenskih rastlinskih imen**, od katerih mnoga veljajo še danes, v nekem drugem spisu pa navaja **imena ptičev**. Rudniški zdravnik Francoz B. Hacquet je avtor domovinoznanskega dela *Oryctographii carniolici I–IV* (1778–1789) – prvega dokumenta kartografskega raziskovanja slovenskih gora, v katerem so **kartografska imena** slovenska. Isti avtor je v razpravi o boleznih živine navedel za opisane rastline slovenska imena. Iz tega časa so znane rokopisne naravoslovne nomenklature, npr. Breckerfeldova s sezname imen ptičev, žuželk in rastlin (Bufon 1971: 41). Botanik in gornik Karel Zois je bil za Scopolijem prvi sistematični zbiralec slovenskih rastlin in avtor prve namenske zbirke slovenskih rastlinskih imen. Žiga Zois, evropsko priznan strokovnjak za minerologijo, kemijo, rudarstvo in metalurgijo, je pripravil **mineraloško zbirko**, ki je bila takrat najbogatejša v srednji Evropi. Napisal je neobjavljeni spis *Slovenski rudni in fužinski jezik*. Tudi Žiga Popovič ima v nedokončanem slovarju zbirko slovenskih rastlinskih imen (Popovič 2007: 13).

9 Korenine gledališča v slovenskem jeziku segajo do *Škoffjeloškega pasijona* (1721) in ljudskega odra bukovnika Drabosnjaka na Koroškem. Sledil je operni libreto *Belin* (1870) Antona Feliksa Deva, Linhartova *Županova Micka* (uprizoritev 1789) in *Ta veseli dan* ali *Matiček se ženi* (1790, uprizoritev 1849). Leta 1867 je bilo v Ljubljani ustanovljeno *Dramatično društvo*, ki je pospešilo razvoj slovenske dramatike, prevajanje v slovenščino in izdalo prvi slovenski priročnik (Humar 2007: 37).

IV Obdobje nadaljnega razvoja slovenskega strokovnega izrazja v prvi polovici 19. stoletja in pripravljala doba za oblikovanje slovenskega znanstvenega jezika in teminologije (1819–1848)

0.1 Spricho spremenjenih sociolingvističnih okoliščin se je slovenski jezik funkcijsko vedno bolj členil. Oblikovanje in razvijanje knjižnih zvrsti, prizadevanje za uravnotežen zvrstni razvoj skupnega slovenskega (novoslovenskega) knjižnega jezika je prebudilo nove ustvarjalne moči slovenskih izobražencev. Strokovno delo je bilo v službi prebujanja narodne zavesti kot časnikarski jezik in leposlovje, kar je obrodilo bogate sadove.

1 Razdrobljenost na pokrajinske knjižne različice je v prvi polovici 19. stoletja postajala nevzdržna. To je bil namreč čas oblikovanja slovenskega naroda in nacionalne zavesti v današnjem pomenu. Vzporedno s prizadevanji za oblikovanje enotnega novoslovenskega knjižnega jezika se je pojavila potreba po enotni slovenski **krščanski terminologiji**. Proces prenove in poenotenja krščanske terminologije je postopno potekal do 60-ih let 19. stoletja

---

šribar, voj. *adjutant*, *garnison*, *eskadron*, *fregata*, *artiljerist*, *jakobinar*, *kanoner*. Poimenovalno nemoč je čutiti pri t. i. terminologiziranih opisih, npr. upr. *voliti na nobeno stran* 'vzdržati se', voj. *oblast*, *katera je pod orožjam* 'vojaška uprava', *noter vzeti prostor* 'zasedeno ozemlje' (Legan Ravnikar 1997b: 34).

(Legan Ravnikar 2008: 61–68). Iz rabe so se umaknili stari, iz nemščine sprejeti termini, kot *almožna*, *fajmošter*, *žegen*, in nadomeščali s slovanskimi ali starejšimi starocerkvenoslovenskega izvora, npr. *miloščina*, *župnik*, *blagoslov*. Dokončno so se opustili kalki, npr. *naprejvzetje poboljšanja* se je nadomestilo z zvezo *obljuba poboljšanja* oz. *trdni sklep poboljšanja*. V konkurenci domačih krščanskih terminov iz pokrajinskih različic so v novoslovenski normi prevladale osrednjeslovenske besede, npr. za vrsto greha je bil sprejet *napuh* namesto *gizdost* (prekmursko), *lenoba* namesto *nemarnost* (vzhodnoštajersko). Zbliževanje liturgičnega jezika in izmenjava terminov sta potekali postopno, pozitivna pobuda pa je prišla prav od duhovnikov iz obrobni slovenskih pokrajin, npr. A. M. Slomška, J. Muršca. Edino Prekmurci pod ogrsko krono so ostali izven združitvenih tokov še do konca 20-ih let 20. stoletja (1918).

2 Močno so se pomnožile izdaje poljudnostrokovnih knjig iz **kmetijskih strok**, največ v kranjski knjižni različici, a tudi v drugih knjižnih različicah. Kranjski pisec Franc Pirc je izdal delo *Kranjski vertnar* ali *Podučenje v kratkim veliko sadnih drevih zarediti* in deset let kasneje še ponatis (1835, 1845), v katerem je razvijal **sadjarsko izrazje**. Zavestno je težil k terminološkemu besedju, prečiščenem po purističnih načelih (po Kopitarjevi slovnici). Zajeto je bilo iz govorne rabe in tvorjeno po slovenskih besedotvornih vzorcih, pri čemer so se skladijski kalki izločali. **Čebelarstvo terminologija** v Dajnkovem delu *Čelarstvo, ali celó novi, kratki, popun nasvuk čelne reje, kniga za vse čelne prijatele vsakega stana* (Gradec 1831) je zapisana v vzhodnoslovenski knjižni različici (skupno izrazje, narečne glasoslovne premene, drugačna motivacija, vzhodnoslovenski leksemi, pri novih tvorjenkah številne sestavljenke in zloženske).⁹ Rokopisni spis Frana Levstika *Bučelstvo po izkušnjah in besedah retinjskega bučelarja Jožefa Oblaka* je bil leta 1958 objavljen v Levstikovih *Zbranih delih*. Ker je bilo čebelarstvo stara slovanska panoga, je bilo tudi izrazje povsem razvito. Celotno čebelorejo so v 19. stoletju obravnavale tudi knjige: Jurij Jonke *Kranjski čebelarček* (1836), J. Sumper *Slovenski bučelarček* (1871) in J. Černe *Umno čebelarstvo* (1895). Periodični tisk je začel izhajati leta 1873. Do leta 1882 je izhajala *Slovenska čebela*, nato *Slovenski čebelar in sadjerejec* (1883–1889), še danes izhaja *Slovenski čebelar* (1898–). Matija Vertovec je izdal *Kmetijsko kemijo* (1847) s **kemijsko terminologijo** in *Vinorejo za Slovence* (1845) z **vinogradniško terminologijo**. Trudil se je za ustvaritev izvorne slovenske terminologije. Zapisoval je sopomensko besedje, novotvorbe, besedotvorne različice in narečne sinonimne izraze iz zahodnoslovenskega vipavskega prostora. Trojna poimenovanja: domača, prevzeta beseda in citatna (kot pojasnilo za neuveljavljene novotvorbe) kažejo na iskanje najustrežnejše rešitve (prim. slovarček terminov v Jesenšek 2007: 88–187). S področja **zdravilstva** in **higijene** je izšlo *Zdravo telo nar boljši blago* (1846) Karla Robide in *Bukve za pomoč, inu prid kmetam potrebne, vkup zložene za Slovence* (1821) Janeza Pavla Ješenaka.

2.1 Navedena dela so delno prevodi, deloma so povzeti po novejši nemški ali francoski strokovni literaturi, avtorji pa so se opirali tudi na lastne izkušnje. Pisanje so prilagajali preprostemu naslovniku, ki so ga hoteli izobraževati. Definirali so strokovne realije, ob uvedbi termina navajali daljše razlage, sopomenke, podomačene ali citatne prevzete termine pa postavljali v oklepaj. Praktični in metodološko iznajdljivi pisci so strokovne vsebine razlagali kot v katekizmih s pomočjo vprašanj in odgovorov, pri čemer so upoštevali tudi vzgojni vidik. Jezikovna tradicija s skladijskimi kalki in papirnatimi terminološkimi tvorjenkami

⁹ Razlikovalno izvorno slovensko panonsko izrazje se izkaže ob primerjavi z Dajnkovim *Čelarstvom* (1831), kar je posledica delno razlikovalnega poimevalnega izročila (npr. *sorta* : *rod*, *obroček* : *okroč*, *želo* : *vjedilo*, *strup* : *jad*, *hlačice* : *lopačke*) ali le različne narečne oblike (npr. *čela*, *čelinjak*) oz. glasovne različice (*vojsk* – *vosek*, *douja čebela* – *divja čela*) (Orožen 1993: 516).

kot v starem obrednem in uradovalnem jeziku jih ni obremenjevala. V nekaterih besedilih npr. s področja anorganske kemije, kljub vzorno slovenjeni terminologiji za abstraktne pojme in neoporečno slovenski skladijski strukturni podobi besedila ostajajo manj razumljiva, ker predpostavljajo predznanje (Orožen 2007: 68).

3 Uvedba nedeljskih šol leta 1816 in reforma gimnazij (1818) je pogojevala nastanek učbenikov.

3.1 Za nižje razrede je bil največkrat ponatisnjen Slomškov učbenik *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* (Gradec 1842, Celje, Ljubljana 1848, Celovec 1857) s sestavki iz računstva, zdravilstva, higijene, lepega obnašanja, prirodoslovja in leposlovja. V skladu s tedanjo knjižno normo se je uveljavila ustrezna področna terminologija z razlagalnim jezikom, ki je po oblikovanosti in izboru skladijskih vzorcev ostajal čim bližje govornemu jeziku (Orožen 2007: 64). Jezikovna tradicija s poslovenjenim in kalkiranim strokovnim izrazjem je postala manj očitna. V besedilih se razkriva izvirno slovensko izrazje in po slovenskih besedotvornih zakonitostih oblikovane novotvorjenke.

3.2 Nastanek prvih slovenskih znanstvenih besedil je povezan z institucionalnimi pogoji poučevanja slovenskega jezika v višjih razredih srednje šole in na študijski stopnji, sprva v bogoslovju. *Kranjsko čbelico* (1830–1834) je cenzura dopustila, zamisel izdajati znanstveni časopis *Slavinja* (1824) pa ni uspela. Ob diferenciaciji poljudnostrokovnega jezika narodnoprerdnih besedil se je začel razvoj znanstvenega jezika, ki je bil utemeljen s poklicnimi potrebami bodočih duhovnikov. Sem prištevamo učne knjige Janeza Nepomuka Primica (*Nemško-Slovenske branja* 1813, *Novi Nemško-Slovenski bukvar* 1814), Metelkovo (1825) in Kopitarjevo slovnico (1808).

3.3 V drugi polovici 19. stoletja so učbenike izdajali tudi Prekmurci v prekmurskem knjižnem jeziku. Protestanti so izdali *Novi abecedar*, katoliki pa so ob ponatisih Küzmičevega *Szlovenskega silabikarja* razširili učbeniški sestav z deli Jožefa Košiča, ki je tudi avtor madžarske slovnice (*Krátki návuk vogrszkoga jezika za zacsetnike*, 1833), prve zgodovine v prekmurskem knjižnem jeziku (*Zgodbe vogerszkoga králesztva*, 1848) in poučno-vzgojne knjižice (*Zobriszani Szloven i Szlovenka med Mürov in Rábov*, 1845).

4 Vojaško izrazje se je sprva množilo v Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novicah* in v Levstik-Vilharjevem *Napreju* (1863). Kleinmayr jih je zajel v svoji izdaji Janežičevega slovensko-nemškega slovarja (1850, 1851). Utemeljitelj slovenskega vojaškega izrazja Andrej Komel pl. Sočebnan jih je kasneje uporabljal v svojih knjigah, zato Levstika lahko štejemo za njegovega predhodnika (Korošec 1996: 213).

V Strokovno izrazje, znanstvena terminologija in razvoj slovenskega znanstvenega jezika od druge polovice 19. stoletja do ustanovitve slovenske univerze (1848–1919)

0.1 V drugi polovici 19. stoletja se izkazuje zvrstno uravnotežen razvoj izražanja s področij gospodarstva, humanistike in naravoslovja. Zunanji dejavniki (Novak 1982: 421–422), ki so sprožili občutne razvojne spremembe, so bili: 1. prizadevanje za slovenski učni jezik v srednjih šolah, 2. potreba po dviganju izobrazbe Slovencev, zlasti so bile pomembne naravoslovne vede, da bi se lahko seznanjali z novimi izumi in uporabljali pridobitve razvoja,

3. razvit jezik je bil potreben za nacionalno afirmacijo Slovencev, za njihovo povezovanje in dviganje samozavesti, 4. dodatno pobudo je dala tudi terminološka dejavnost pri sosednjih narodih (Hrvatih, Čehih, Nemcih). Sociolingvistične okoliščine časa so torej preobrazbo in sodobno preoblikovanje strokovnega jezika kar narekovala. Prav zahteve po uvedbi slovenskega jezika v urade in šole so bile daljnoročno odločilne.

1 Leta 1848 je začel izhajati *Slovenski cerkveni časopis*, ki se je 1849 preimenoval v *Zgodnjo danico* (1849–1896). Mednarodno priznan jezikoslovec Fran Miklošič, prvi raziskovalec **krščanske terminologije** pri slovanskih narodih, je v nemško pisani študiji *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen* (1875) opozoril na posebno dvojnost v razvoju slovenske krščanske terminologije, kar je v slovanskem svetu prava posebnost (Orožen 1996c: 43–69, 70–79, 80–102, 103–112).

2 Posledice boja za slovenski učni jezik, pravni in uradovalni jezik so bile velike. Pravni jezik so pospešeno razvijali jezikoslovno izobraženi pravniki. **Uradovalno in pravno izrazje** se je oblikovalo v Miklošičevem prevodu državnega zakonika *Občedržavljanski zakonik za vse nemške dedne dežele avstrijskega cesarstva* (1849). Za uradnike, nevesče slovenskega jezika, je leta 1850 Ivan Navratil sestavil dvojezično slovnico z uradovalno-pravnimi obrazci. Deželne zakonike za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorje s Trstom so prevajali poklicni pravniki Matej Cigale, Luka Svetec, Radoslav Razlag. Miklošič je ob terminoloških novotvorbah sprejemal panonske termine in upošteval tipično štajerske slovenske jezikovne značilnosti (tip norme v slovnica Murka in Muršca).¹⁰ Cigale je z novim letom 1850 prevzel skrb za oblikovanje slovenske **pravne in uradovalne terminologije** kot dosmrtni prevajalec državnega zakonika. Gradil je na Miklošičevih osnovah, toda izločal je opazne panonizme in uvedel nove oblike. Cigale je izdal tudi **pravno-politično terminologijo** *Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen Oesterreichs Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe* (1853). Leta 1894 je izšla že druga pravna terminologija, *Nemško-slovenska pravna terminologija* Janka Babnika. Tudi *Nemško-slovenska sodno-zdravniška terminologija* (1908) Andreja Homana priča, da so pravniki z veliko zavzetostjo skrbeli za oblikovanje svojega strokovnega jezika. Za prvi slovenski večjezični pravni slovar veljata Navratilova glosarja, nemško-slovenski in slovensko-nemški (1850), s skromnim obsegom, nesistemsko in neustaljeno terminologijo (Müller 2002: 86).¹¹

¹⁰ Naj navedemo še dodatne značilnosti: narečno, panonsko strokovno izrazje, ki se navezuje na uradovalno prakso v hrvaškem kajkavskem prostoru, knjižni tvorjeni strokovni izrazi – izpeljanke se razlikujejo od kranjskih v različni izkoriščenosti, razvrstitvi in pogostnosti priponskih obrazil, ki so delno skupna, nemške zloženke nadomešča z levo- in desnoprilastkovnimi strokovnimi besednimi zvezami, vpelje kulturne prevzete besede (mednarodna poimenovanja za mesece in tuje upravne izraze, ki ostali do danes), ki jih zahteva intelektualna raven besedila (Orožen 1991: 37). Na drugi strani je bil Bleiweis pred večno dilemo: kulturne tujke sloveniti glede na zmožnost naslovnika, upoštevati puristično stališče, ki se kaže v čim večji poslovenitvi tujega, ali zapisovati izvorno poimenovanje in tako ohranjati stik z znanostjo.

¹¹ Prvo slovensko pravniško društvo je bilo ustanovljeno šele leta 1889 (prvo nemško *Juridische gesellschaft in Laibach* leta 1861). Izdajalo je glasilo *Slovenski pravnik*. Zastopalo je slovenske pravne interese, reševalo stanovska vprašanja, skrbelo za zakonodajo v slovenščini, razvijanje slovenske pravne terminologije in pravnih obrazcev, prizadevalo si je za uveljavitev slovenščine kot notranjega uradnega jezika in ustanovitev pravne knjižnice (Novak 2007: 632). Že leta 1862 sta izšla zvezka – v okviru zbirke oz. priročnika *Slovenski pravnik* Radoslava Razlaga – v katerih so bili uradovalni in pravni obrazci prvič objavljeni v slovenskem jeziku. Prizadevanja za pravna predavanja v Ljubljani niso uspela, prav tako ni bila dovoljena slovenska pravna stolica v Gradcu. Leta 1870 je Razlag začel izdajati prvo slovensko pravno revijo *Pravnik slovenski*, ki je po treh letih prenehala izhajati. *Slovenski pravnik* je začel izhajati leta 1881 in se obdržal do 1944.

2.1 Razvoj pravnih besedil je mogoče deliti na tri obdobja (Novak 2007: 634–635): obdobje oblikovanja prvih besedilnih vzorcev (1862–1879), obdobje uveljavljanja slovenskih pravnih besedil (1880–1889) in obdobje dokončnega izoblikovanja pravnih besedil (po letu 1890). Prvi vzorci pravnih besedil so bili oblikovani le po nemških predlogah, kar se očitno kaže v formalnih in skladenjskih lastnostih teh besedil, na pravno izrazje pa so imeli slovanski jeziki enakovreden vpliv. Čeprav je bila zahteva po sprejemanju vlog in reševanju teh v slovenščini od leta 1866 dovoljena tudi pri civilnih tožbah, je bila raba še vedno odvisna od jezikovne zmožnosti in naklonjenosti uradnikov ter se je omogočala le strankam, ki niso znale nemško, ne pa tistim, ki bi si kljub znanju nemščine to želeli. Prelomnica se je zgodila šele 1882 s Pražakovo jezikovno reformo, ki je od uradnikov zahtevala tvorjenje besedil v slovenščini. Oblikovali so se dvojezični obrazci na sodiščih za rabo v civilnem in kazenskem sodnem postopku (na Kranjskem v 80-letih, drugje kasneje). Kot se je po eni strani rado očitalo, da so bili prevodi zaradi dobesednega prevajanja dostikrat nerazumljivi, pa je tudi pretirano poveličevanje razumljivosti čim večjemu krogu ljudi vprašljivo, saj so bila nekatera besedila namenjena le sporazumevanju strokovnjakov med seboj (Jemec 2007: 387).

3 **Politična terminologija** se je oblikovala v prvih slovenskih političnih časnikih. Prvi slovenski politični časopis *Slovenija* se je pojavil leta 1848; izhajale so še *Celjske slovenske novine*, *Slavjanski rodoljub* (Trst). Luka Svetec je »nove oblike« objavil v *Sloveniji* leta 1850, ki so se kot knjižnonormativne dokončno uveljavile v Janežičevi *Slovenski slovnici* (1854, 1863). V Ljubljani je bilo ustanovljeno *Slovensko društvo* (1848) z različnimi organizacijskimi oblikami: bravnice ali čitavnice ali knjigarnice, izdajanje časopisa v prostih zvezkih (zborniki), govoriše (vaje v govorništvo), glediše (uprizorjanje gledaliških iger, nastopi s petjem in deklamacije). V Bleiweisovih *Novicah* je v letih 1861 in 1862 potekala polemika na temo **parlamentarni jezik**. Obravnavali so problem knjižnega govorjenja, kar je sprožil javni govorni položaj slovenskih meščanov na besedah in taborih (Cegnar, Svetec). Cegnarjevo pravopisno načelo *Govori, kakor pišeš* je čez deset let premagala prva teoretična zasnova slovenske knjižne izreke, katere Stanislav Škrabec (1870) ni oprl na sodobni govorni jezik, temveč na knjižni jezik 16. stoletja.

4 Ko se je slovenski jezik uveljavil kot učni predmet in kot delno učni jezik v višjih gimnazijah, je bilo nujno ustvariti slovenski strokovni učni jezik in slovenski znanstveni jezik. Nastajal je v povezavi s sestavljanjem slovenskih učbenikov za gimnazije, kar so razvijali strokovnjaki **naravoslovnih** in **humanističnih znanosti**. Za izdajanje učbenikov je skrbela *Slovenska matica*.

4.1 K pospešenemu zbiranju in vrednotenju izvorne **terminologije naravoslovnih strok** je pripomoglo več kot polstoletno izhajanje Bleiweisovih *Kmetijskih in rokodelskih novic* (1843–1902).¹² Naj ponovimo, da poljudnostrokovna besedila skušajo strokovno

¹² Vprašanje noviških strokovnih besedil, v pregledanih letnikih 1843 in 1848 jih je več kot tretjina, je obravnavala Jasna Honzak Jahić (1999). Kot primer strokovnega izrazja je preučevala Bleiweisovo avtorsko strokovno izrazje iz kmetijskih (obdelava zemlje, poljščine, semenarstvo, gnojenje, kmetijsko orodje) in živnozdravniških besedil (zdravljenje živine, reja in prehrana) (1999: 192–212). Bleiweisova stališča določajo preferenčni vrstni red prevzemanja iz slovanskih jezikov, novotvorbe ocenjuje s stališča slovenske sistemske tvorbe, zamenjuje tuja poimenovanja (izpeljava je primerna besedotvorna vrsta za zamenjavo nemškega zlaganja). Vidno je predhodno izročilo v tvorjenju naravoslovnih izrazov, njegov uspeh je povezan tudi s položajem znanstvenih in strokovnih besedil v tistem času (znanje, napredek tehnike, novosti in izumi); prav poljudnoznanstvena in poljudnostrokovna besedila so bila posredovalec in populizator novega.

izobraževati širok krog manj večjih naslovnikov. Pisec mora upoštevati govorni položaj, recepcijo naslovnikov, strokovno vsebino predstaviti nazorno, razumljivo in preprosto, a mikavno. Ob »Bleiweisovem« izrazju so se oblikovale osnovne usmeritve, ki so se uveljavile pri oblikovanju strokovnega izrazja v dobi najširšega razmaha v drugi polovici 19. stoletja (Honzak Jahić 1999: 215–216):

1) izkoriščani so slovenskemu jeziku ustrezni tvorbeni načini (terminologizacija splošne leksike, oženje, širjenje, metaforični in metonimični pomenski prenosi), sistemski besedotvorni postopki in besedotvorne vrste, tvorba strokovnih besednih zvez;

2) dosledna raba domačih strokovnih poimenovanj, zastareli, poskusni in narečni termini se v knjižni normi niso obdržali;

3) tuji strokovni izrazi se nadomeščajo s kalki, po drugi strani je bil razvit postopek zamenjave določevanega dela nemške zloženke v priponsko obrazilo slovenske izpeljanke ali nadomeščanje določujočega dela nemške zloženke z levoprilastkovno besedno zvezo, lahko pa se tudi nemška zloženka nadomešča s slovensko;

4) prevzete besede nastopajo le v vlogi dopolnil in pojasnil slovenskih terminov, zato so predvsem citatne;

5) na izrazni ravnini so dvojnice ali dublete vidne v razmerju domače – tuje. Domače dvojnice so pojmovali kot poskuse in izraz neustaljenosti rabe, veliko je besedotvornih variant;

6) nova strokovna poimenovanja se uvajajo z razlago in anekdotičnimi vrviki (etimologija besed in anekdote);

7) med »Bleiweisovimi« kmetijskimi in živinozdravilskimi izrazi skoraj ni prevzemanja slavizmov (stara poimenovanja, ustaljena med ljudstvom, itd.);

8) pri prevzemanju iz klasičnih jezikov sta razvidna dva postopka: ohranjanje izvornih poimenovanj z glasoslovno in oblikoslovno prilagoditvijo ali poslovenitev, ki se obdrži po uspešni poskusni dobi (Honzak Jahić 1999: 258).

Teoretična podlaga se je oblikovala tudi v *Slovenskem glasniku* (1858–1868) (Novak 1982: 419–428). Sestavke o slovenski terminologiji oz. tehničnih izrazih so pisali Fran Levstik, Ivan Macun, Fran Erjavec, Ivan Tušek, Anton Janežič, Janez Šolar, Ivan Navratil, Matija Valjavec, Valentin Mandelc idr. Oblikovali so terminološko teorijo (Novak 1982: 423–425), obravnavali izrazje določenih strokovnih področij ali opisovali stanje na našem terminološkem področju, npr. Navratil: *O imenstvu slovničnem* (1862), Erjavec: *Slovenska občna terminologija za naravopis* (1862), *Slovenska terminologija za mineralogijo* (1866), Tušek: *Naj bolj potrebne stvari iz botaniške terminologije* (1862), Macun: *Slovenska terminologija v obče in posebno jezikoslovna* (1862). Osrednje jezikoslovno vprašanje terminologov v tistem času je bilo, kje dobiti manjkajoče izraze. Pozivali so k zbiranju besed med ljudstvom, ustvarjanju novih izrazov; prevzemanje besed oz. osnov naj bo vezano le na znanstveno rabo, v poljudnoznanstvenih besedilih ni sprejemljivo. Pereče je bilo vprašanje, kako naj se delo organizira. Zaradi dvomov o možnosti samostojnega narodnega razvoja se je porajala tudi ideja o skupnem znanstvenem jeziku za Slovane.

4.1.1 Poklicni šoli za babice od osemdesetih let 18. stoletja je leta 1848 sledila slovenska šola za živinozdravilstvo in podkovstvo v Ljubljani, katere pobudnika in organizatorja sta bila Janez Bleiweis in Simon Strupi. Bleiweis je predaval osnove fizike in kemije, živinorejo, porodništvo, mesogledništvo in sodno veterinarstvo. Leta 1843 je izdal svoje prvo slovensko delo z **veterinarskega področja** o reji konj in zdravljenju konjskih bolezni *Bukve za kmeta*. Leta 1851 (ponatis 1883) je Bleiweis skupaj s Strupijem izdal prvi del *Živinozdravilstva* z

naslovom *Nauk zdrave in bolne kopita podkovati in kopitne bolezni ozdravljati*. Drugi deli *Živinozdravilstva* so izhajali postopno: *Nauk, kako pomagati živini o porodih in kako ravnati s staro in mlado živino in ozdravljati poporodne bolezni* (1853, 1887), *Nauk klavno živino in meso ogledovati* (1855, 1893), *Nauk od reje domače živine* (1858), *Nauk o umni živinoreji* (1871).

4.2 Prirodoslovno terminologijo je zbiral Fran Erjavec med ljudstvom in objavljajl v *Letopisu Matice slovenske* pod naslovom *Iz popotne torbe* (1875, 1879, 1880, 1882/83).¹³ Na področju **zoologije** je objavil *Prirodopis živalstva s podobami* (1864, 1872, 1881), *Domače in tuje živali v podobah* (1868–1873), *Zoologija (Knjiga prirode)*, (1975). Iz **botanike** je Ivan Tušek izdal *Rastlinstvo* (1864), skupaj z Erjavcem pa sta prevedla Schödlerjevo knjigo prirode *Botanika (Knjiga prirode)*, (1874). V poljudnoznanstvenem pisanju, ki prevzema vlogo leposlovja, je bil Erjavec izjemno spreten: po letu 1868 je objavljajl portrete v *Domačih in tujih živalih (Žabe, Mravlje, Rak)*. Tudi drugi avtorji so mu sledili. J. Ogrinc je napisal *Obraze iz narave* (1868), H. Dolenc dela *Spomini o Cerkljiškem jezeru* (1881), *O gozdu in nekaterih njegovih ljudeh* (1903), *Črtice o burji* (1906). Iz **mineralogije** je Erjavec objavil *Rudninoslovje ali mineralogija za nižje gimnazije in realke* (1867), iz **kemijske stroke** je napisal učbenik *Kemija* (1870), s področja **somatologije** (nauk o ustroju človeškega telesa) pa knjigo *Somatologija* (1881). Na področju **fizike** imamo učbenik Karla Robide *Naravoslovje alj fizika* (1849), po virih iz SBL je Cigale sestavil slovensko izrazje za Piskovo *Fiziko*.

4.3 Na področju **matematike** oz. **računstva** je prva knjiga po Pohlinu (1781) izšla leta 1848: Močnik-Cafova nemško-slovenska knjiga *Vodba v računjenji za drugi ino tretji oddelek učivnic na kmetih ino v mestih v c. k. deržavah* (s slovarčkom). Potem so učbeniki izhajali vedno pogostejše: *Navod iz glave poštevati z mnogimi vajami in nalogami* za I. razred ljudskih šol avstrijskega cesarstva, Za učenike in učeniske pripravljance (1856); Močnik: *Tretja računica za slovenske ljudske šole* (1875); Močnik-Celestin: *Aritmetika za učiteljišča* (1885); Močnik: *Druga računica za slovenske ljudske šole* (1886); Močnik: *Četrta računica za občne ljudske šole* (1891).

4.4 Jezikoslovno (slovnično) in literarnozgodovinsko izrazje sta se razvijala v slovenskih slovnica in pregledih slovenskega slovstva, npr. v izdajah Janežičeve slovnice (1854, 1863), Janežičevih učbenikih *Cvetnik slovenske književnosti*, *Berilo za višje gimnazije in realke* (1868, 1869, 1870), v *Slovenskem berilu za peti, šesti, sedmi in osmi gimnazijski razred* (1853–1865) glavnega sestavljajlca in soavtorja Ivana Navratila (ur. F. Miklošič). Berila za nižje gimnazije je izdajal Janez Bleiweis: *Slovensko berilo za prvi gimnazijski razred* (1850), *za drugi razred* (1852), *za tretji in četrti razred* pa je tudi sam uredil (1854–55). Slomškovi ponatisi dela *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* so se nadaljevali še v drugo polovico 19. stoletja. **Jezikoslovno izrazje** se je razvijalo tudi v *Slovenskem glasniku*, *Letopisu Matice slovenske*, v gimnazijskih *Izvestijah* in na platnicah Škrabčevega *Cvetja*.

4.5 Zemljepisno izrazje je zajeto v Jesenkovem *Prirodoznanskem zemljepisu* (1874). **Zgodovinsko izrazje** je potrjeno v prvi slovenski zgodovinski knjigi *Dogodivšine Štajerske zemle* Antona Krempla (1845). Z obsežnim delom *Občna zgodovina za slovensko ljudstvo* (1874–1891) se je proslavil Josip Stare.

¹³ Prim. podobno v prekmurskem knjižnem jeziku: Agustič, *Prirodopis s kepami za narodne šole* (1878).

4.6 Terminologija cerkvenega stavbarstva in umetnosti je zbrana v prvi slovenski knjigi iz zgodovine arhitekture Janeza Flisa *Stavbinski slogi: zlasti krščanski, njih razvoj in kratka zgodovina* (1885). Izrazje je še danes temelj za terminologijo v arhitekturi in umetnostnih vedah. V knjigi *Umetnost v bogočastni službi* (1908) je predstavil zgodovinski pregled razvoja cerkvene in liturgične opreme.

4.7 O socialnih vprašanjih je v slovenščini prvi pisal F. Kočever-Žavčanin: *Kupčija in obrtnija* (1872). Janez Evangelist Krek se je obravnavi družbenih vprašanj posvečal v delu *Socializem* (1900) in ustvarjal **osnovno izrazje družboslovja**.

5 Denarništvo, trgovino z naravnimi sestavinami, obrtnimi in industrijskimi izdelki je popisal F. Kočever-Žavčanin v knjigi *Kupčija in obrtnija* (1872).

6 V drugi polovici 19. stoletja je deloval utemeljitelj slovenskega **vojaškega izrazja** Andrej Komel pl. Sočebčan. Od leta 1872, ko je izdal prvo knjigo z vojaško vsebino *Polna služba, raztreseni red, nova puška* in slovensko-nemški in nemško-slovenski slovarček, do leta 1891 (*Puška repetirka*) je izšlo 19 njegovih knjig pod 12 naslovi. Knjige so avtorske ali prevodi, po večini dvojezične, s čimer je avtor nemščini postavljaj ob bok slovensko izrazje iz pehotnega rodu vojske. Besednozvezna poimenovanja so tvorjena kot levoprilastkovne zveze, npr. *vojno brodovje* (Kriegsflotte), pomen drugega dela zloženke pa je izrazil z izbrano slovensko pripono v enobesedni ustreznici, npr. *izreznina* (Ausschnitt). Komel je izkoriščal izbor lastnih poimenovalnih možnosti slovenščine. Pri odločanju za ustreznice nemškim sestavljenkam je tvoril tipe, kot *častnik* : *podčasnik*, *ročišče* : *predročišče*, izjemoma kalkirano izrazje *vunzlitje* (Auscuss). Pri ustvarjanju poimenovanj za predmetni svet, npr. sestavnih delov puške, je glede metaforičnih poimenovanj in izpeljank iz njih sledil nemščini, npr. *pero* (Feder), *kopito* (Kolben), *mušica* (Korn), *glavica* (Kopf), *jeziček* (Zungel), pri čemer je glede na velikost poimenovanega predmeta manjšalnice tvoril sam. Nemških popačenk je malo, npr. *plackomanda*, nekoliko več je avtorskih zloženek z ničtim veznim morfemom, npr. *pešhod* (Fussmarsch) (Korošec 2003: 662–664).

7 Leta 1863 so po češkem zgledu ustanovili telovadno društvo *Južni sokol*, z nalogo poleg telovadbe prebujati slovensko narodno zavest. Prvi predsednik je bil Etbin Costa. Imeli so javne telovadne nastope na slovenskih taborih. Izdajali so prve strokovne telovadne knjige, npr. *Nauk o telovadbi* (1. del 1866, 2. del 1869), ki je prvo strokovno telovadno besedilo s slovenskim **športnim izrazjem**. Eno leto je izhajal polmesečnik s telovadno-vojaško tematiko *Južni sokol* (10 števil, 1871),¹⁴ ki ga je urejal bivši vaditelj praškega *Sokola* Vesely v času enoletnega vaditeljstva v *Ljubljanskem sokolu* (Honzak 1999: 280–281).

8 Med reformami Marije Terezije je bilo tudi urejanje preventivne in gasilske službe. Prvi gasilski red, preveden v slovenščino, je izšel leta 1785, požarni red z naslovom *Ognj gasitni navod ali naredbanje ognj gasiti* pa leta 1825, vendar se je gasilska dejavnost razmahnila šele v 2. polovici 19. stoletja. Prvo slovensko gasilsko društvo je bilo ustanovljeno v Metliki 1869, leto kasneje pa v Ljubljani; do leta 1914 je na Slovenskem delovalo 378 prostovoljnih gasilskih društev. Sprva so v njih poveljevali nemško, zaradi utrjevanja slovenske zavesti pa je poveljevanje, pisanje pravil in službenih redov vse bolj prehajalo

¹⁴ Prim. analizo slovenskega športnega izrazja iz vseh 10 števil *Južnega sokola* (1871) v disertaciji J. Honzak Jahić (1999: 292–310).

iz nemškega v slovenski jezik. Izšla so *Pravila in službeni red* (1880) in *Vadnik* (1886) Ignacija Merharja z **gasilskim izrazjem** iz poveljevanja, urjenja, gasilskih pravil in redov (Jemec Tomazin 2008: 100–101).

9 Znanstveni jezik se je začel načrtno razvijati v *Letopisu Matice slovenske* od leta 1869 dalje. B. Pogorelec (1986: 11) je prepričana, da je bil razvoj odvisen od recepcijskih zmožnosti okolja, ki so povezane z razvojem institucionalne znanosti in so v veliki meri od nje tudi odvisne. Če ni znanstvenih institucij, razvoj poteka počasneje. Zaradi omejene komunikacije med strokovnjaki je bila slovenska znanost naravnana v širše okolje, zato učinkuje kot poljudna znanost. Tak razvoj slovenskih znanstvenih besedil in znanstvenega jezika se je začel ob diferenciaciji praktičnostrokovnega jezika. Višjo stopnjo je terjalo pisanje univerzitetnih predavanj (pravo, književnost, filologija), objavljanje znanstvenih člankov v slovenskem časopisju in publikacijah znanstvenih društev v 19. stoletju.

9.1 Med največje dosežke tega obdobja sodi Cigaletova *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča* (1880), ki vsebuje strokovno izrazje 24 strok. Te so: **arhitektura, umetnost, astronomija, botanika, kemija, geografija, geologija, gramatika, grafika, zgodovina, matematika, mehanika, trgovina, vojska, mineralogija, montanistika, navtika, filozofija, fizika, statistika, tehnika, stilistika, tiskarstvo in zoologija**. Na podlagi primerjave iztočnic iz Šulekovega hrvaškega slovarja in češkega vira je bila ugotovljena Cigaletova samostojnost v slovaropisni zasnovi. Najskromnejši je bil po obsegu in izboru iztočnic, najbogatejši pa je po sopomenskosti izrazov in navajanju slovanskih ustreznice med slovenskimi ali namesto njih. Cigale je namreč sprejel ali prevedel tako hrvaške kot češke termine iz obeh slovarjev in od drugod, srbske iz Vukovega slovarja, ruske, poljske in starocerkvenoslovanske izraze, s katerimi je osmisliil uvedbo neznanega ali novega izraza. Začetki slovenske terminografije so neposredno povezani s slovanskimi predhodniki, saj sta bila Cigaletu za zgled oba slovarja, predvsem na ravni sprejemanja besedja (Orel 2007: 363).

9.2 Cigaletovo delo lahko jemljemo kot nekakšen vzorec, kako naj bi bila organizirana skrb za novo izrazje pri pospešeno razvijajočem se jeziku (Novak 2007: 88). Cigale je na podlagi jezikoslovne raziskanosti slovenščine in drugih jezikov popisal in praktično preskusil naš poimenovalni in besedotvorni sistem¹⁵ v svojih delih: nemško-slovenskem slovarju (1860) in v *Znanstveni terminologiji* (1880). Teorijo, ki je razvidna iz gesel v slovarju in uvoda v terminologijo, je povzel F. Novak (2007b: 89–92). Predstavljena je v naslednjih alinejah.

9.2.1 Poudarjen je pomen slovenskega besedja nasproti prevzetemu, od prevzetih izrazov pa sorodstvo s slovanskim jeziki. Ti so bili blizu in so lahko dajali zglede, hkrati pa se je z njimi dokazovala drugačnost slovanskega poimenovalnega sistema, s tem tudi slovenskega, kot je bil v nemščini.

9.2.2 Pri novotvorjenkah je Cigale poudarjal načelo domače tvorbe; najprej naj se izbira osnova, ki v jeziku že obstaja ali taka, ki je bila kdaj uporabljena v slovenski knjigi. Spodbujal je tvorbo glagolskih sestavljenk; pri glagolih se je najlažje dalo narediti domače izraze, iz katerih so se izpeljevale nove izglagolske izpeljanke (v 16. stoletju prim. Merše 1995).

¹⁵ Besedotvorni sistem se je ustaljeval od Metelkove slovnice (1825), zlasti od 2. izdaje Janežiča *Slovenska slovnica* (1863), do 8. izdaje Sketove predelave (1990) in Breznikove slovnice (1916).

9.2.3 Ko je zmanjkalo domačih osnov, je predlagal izposojno iz slovanskih jezikov, če ni bilo moteče. Cigaletu so očitali, da je zagovarjal nekaj rešitev, ki kasneje niso bile sprejete, tudi nekatere prevzete besede iz slovanskih jezikov je raba odklonila. Zanj je bilo pomembno načelo, da je bila prevzeta osnova za jezik sprejemljiva.

9.2.4 Pri mednarodnih tujkah ni potrebno slovenjenje za vsako ceno.

9.2.5 Kalkiranju se je Cigale močno upiral: namesto nemških zloženk tipa *gori postaviti* je navajal predpanske besedotvorne tipe. Ustvaril je številne glagole, iz katerih so se delale tvorjenke.

9.2.6 Za terminologijo išče slovanske možnosti poimenovanja kakega pojava. Ne gre za to, da sprejema ali priporoča sprejem slovanskih besed, ampak dokazuje, kaj je slovanski način poimenovanja. Za besedoslovje pa je bolj pomemben slovar, kjer je kritično presejal besedje in postopke, kako je navajal ekvivalente. Če je slovenski zelo znan in ustaljen, ga navaja samega. Če gre za novejšje pojme, navaja več sinonimov in ilustracij po slovanskih jezikih, s katerimi je poskušal utemeljiti slovenski poimenovalni sistem.

9.2.7 Za tvorbo novega poimenovanja je pomembna motivacija. V drugih slovanskih jezikih je Cigale videl napotke za rešitve; skliceval se je na to, da so drugi Slovani na tem področju bolj razviti.

9.2.8 Cigale je razmišljal tudi o razvoju terminologije. Če strokovni izraz ne ustreza in ga uporabniki ne sprejmejo, si je treba prizadevati za zamenjavo. Opozarjal je na jezikovne lastnosti besede, od katerih je odvisno, ali bo izraz sprejemljiv: sklonljivost pri samostalniku, kriterij upoštevanja domačega poimenovalnega sistema, izbor primerne besedotvorne tipe, sposobnost nadaljnje tvorbe novega izraza za oblikovanje besedne družine.

9.2.9 Vprašanje terminološkega dela postavlja nasproti prirodnemu razvoju jezika. Cigale se je udeleževal takega naravnega razvoja pri pravni terminologiji. Ko je naletel na nov pravni izraz, mu je poiskal ustrezno poimenovanje, ker je njegovo vsebino dobro poznal.

9.2.10 Skrb za terminološke slovarje, zbiranje gradiva, izdelava slovarja predvideva organizirano in sistematično terminološko delo. Strokovno izrazje naj se preizkuša v publicistiki in praksi.

9.2.11 Pri praktičnem delu je svetoval temeljna dela, uporabo strokovne literature in domača besedila s posameznih področij. Opozarjal je na zbirke terminov in poljudnoznanstvene izdaje *Matice slovenske*.

VI Sklep

Po ustanovitvi nove južnoslovanske države (1918) in slovenske univerze (1919) se je slovenščina znašla v drugačnih sociolingvističnih okoliščinah. Pojavile so se nove zahteve, ki jih je sprožila slovenizacija skoraj vseh strokovnih področij (izjema npr. vojska, diplomacija) in njihov naravni razvoj. Medtem ko so imele nekatere stroke dolgo tradicijo, je bilo npr. na tehniških področjih treba orati ledino. Pojavile so se tudi nove naravoslovno-tehnične

stroke, npr. jedrska fizika, računalništvo. Slovenska terminologija se je razvijala v učbenikih, strokovnih in znanstvenih člankih, terminoloških slovarjih in zbirkah. Vprašanje znanstvenega raziskovanja strokovnega jezika in strokovnega izrazja se je izraziteje pojavilo šele v drugi polovici 20. stoletja.

VII Krajšave

- BH 1584 = Adam BOHORIC, 1584: *Arcticae horulae fuccifivae*. Wittenberg.
 DB 1578 = Jurij DALMATIN, 1578: *BIBLIE, TV IE, VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.
 DB 1584 = Jurij DALMATIN, 1584: *BIBLIA*. Wittenberg.
 DA_g 1585 = Jurij DALMATIN, 1585: *AGENDA*. Wittenberg.
 KB 1566 = Sebastijan KRELJ, 1566: *OTROZHIA BIBLIA*. Regensburg.
 KP_o 1567 = Sebastijan KRELJ, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.
 MD 1592 = Hieronymus MEGISER, 1592: *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
 MTh 1603 = Hieronymus MEGISER, 1603: *Theaurus Polyglottus*. Frankfurt.
 TA 1550 = Primož TRUBAR, 1550: *Abecedarium vnd der klein Catechismus*. Tübingen.
 TC 1550 = Primož TRUBAR, 1550: *Catechismus*. Tübingen.
 TAr 1562 = Primož TRUBAR, 1562: *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KER-SZHANSKE*. Tübingen.
 TO 1564 = Primož TRUBAR, 1564: *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen.
 TC 1575 = Primož TRUBAR, 1575: *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen.

VIII Literatura

- Kozma AHAČIČ, 2007a: Jezikoslovna terminologija pri slovenskih protestantskih piscih 16. stoletja. Marko Jesenšek (ur.): *Besedje slovenskega jezika*. (Zora 50). Maribor: Filozofska fakulteta. 127–135.
- 2007b: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Zbirka *Linguistica et philologica*; 18. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Janko BABNIK, 1894: *Nemško-slovenska pravna terminologija*. Dunaj.
- Janez BATIS, 1983: Znanstvena in strokovna dela dr. Janeza Bleiweisa. Fran Dominko, Janez Batis, Peter Vodopivec (ur.): *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 7. Bleiweisov zbornik*. Ljubljana. 137–155.
- France BEZLAJ, 1956, 1961: *Slovenska vodna imena* I (A–L), II (M–Ž). Ljubljana.
- Ljudmila BOKAL, 2007: Strokovno izrazje glede na predmet svoje obravnave (ob primeru slovenskega čebelarstva). Marko Jesenšek (ur.): *Besedje slovenskega jezika*. (Zora 50). Maribor: Filozofska fakulteta. 26–35.
- 2009: Zametki terminologije v Registru Dalmatinovega prevoda Biblije. *Slavistična revija* (Trubarjeva številka) 56/57, 2008-4, 2009-1. 279–291.
- Zmago BUFON, 1971: Naravoslovje v slovenskem narodnem prebujanju. Fran Dominko (ur.): *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 1*. Ljubljana: Slovenska matica. 15–60.
- Matej CIGALE, 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: Matica slovenska.

- L. CIPERLE – A. VOVKO, 1987: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Metod DOLENC, 1920: Pravni izrazi v prevodih vinogorskega zakona. *ČJKZ* 17. 72–91.
- – 1940: »Gorske bukve« v izvorniku, prevodih in priredbah. Ljubljana.
- Teodor DOMEJ, 1973/74: Pliberška prisega iz druge polovice 17. stoletja. *Jezik in slovstvo* 19. 255–257.
- Janez DULAR, 1974: Zvrstnost slovenskega jezika. Matjaž Kmecl idr. (ur.): *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik*. Ljubljana. 57–74.
- Velemir GJURIN, 1983: Bleiweisov poljudnostrokovni jezik. Fran Dominko, Janez Batis, Peter Vodopivec (ur.): *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 7. Bleiweisov zbornik*. Ljubljana. 239–259.
- – 1986. Načela sodobnega izrazijskega slovarja. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana. 151–187.
- France GORŠIČ, 1961: Purizem in pravniški jezik. *Jezik in slovstvo* 7/1. 23–26, 50–53.
- Jasna HONZAK JAHIČ, 1999: *Slovensko strokovno izrazje v 19. stoletju (s poudarkom na čeških vplivih)*. Doktorska disertacija. [Računalniški odtis.] Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Marjeta HUMAR (ur.), 1998: *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: zbornik referatov s posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Marjeta HUMAR (ur.), 2004: *Terminologija v času globalizacije: zbornik prispevkov s simpozija*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Marjeta HUMAR, 2007: Slovensko gledališko izrazje. Marko Jesenšek (ur.): *Besedje slovenskega jezika*. (Zora 50). Maribor: Filozofska fakulteta. 36–52.
- – 2008: Slovaropisno izrazje v slovenskih terminoloških slovarjih. *Jezikoslovni zapiski* 14/1. 103–122.
- Iz roda v rod. Pričevanja o slovenskem jeziku*, 1982. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije.
- Helena JAZBEC, 2007: *Nemške izposojenke pri Trubarju na primeru besedila Ena dolga predgovor*. Zbirka *Linguistica et philologica*; 17. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mateja JEMEC, 2007: Slovensko pravno izrazje od Habsburške monarhije do Evropske unije ali IUS EST ARS. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24 – Metode in zvrsti*. Ljubljana. 385–399.
- Mateja JEMEC TOMAZIN, 2008: *Topole nekdanj in danes: ob 60-letnici Prostovoljnega gasilskega društva Topole*. Topole: Prostovoljno gasilsko društvo.
- Marko JESENŠEK, 1994: Jezik v prvem slovenskem priročniku za babice. *Med medicino in literaturo: ob 60-letnici predmeta Zgodovina medicine na MF v Ljubljani*. Ljubljana. 219–230.
- – 1998: Jezik prekmurskih abecednikov in učbenikov v 19. stoletju. István Nyomárkay, Stjepan Lukač (ur.): *Slovensko-madžarski jezikovni stiki od Košiča do danes: zbornik razprav*. Budimpešta. 121–138.
- – 2005: Jezik v prvem slovenskem priročniku za babice. Marko Jesenšek (ur.): *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. (Zora 33). Maribor. 153–166.
- – 2007: Slovensko panonsko besedje in razvoj slovenskega jezika. [Vinogradniška terminologija v Vertovčevi Vinoreji.] Marko Jesenšek (ur.): *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Zora 49. Maribor. 9–284. [81–187.]
- Jakob KELEMINA, 1933: *Pravne starine slovenske v filološki luči*. Ljubljana.

- France KIDRIČ, 1919: *Die protestantische Kirchenordnung der Slovenen im XVI. Jahrhundert*. Heidelberg.
- Tomo KOROŠEC, 1974: Razslojenost slovenskega besedišča. Matjaž Kmecl, Tine Logar, Jože Toporišič (ur.): *Slovenski jezik, literatura in kultura: informativni zbornik*. Ljubljana. 75–90.
- 1985: Razmerje med splošno tehniško in vojaško leksiko. *4. simpozij tehniške besede*. Ljubljana. 40–46.
- 1996: Slovenski vojaški jezik: izročilo in spremembe. Ada Vidovič Muha (ur.): *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 211–232.
- 1998: *Slovenski vojaški jezik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- 1999: Prvo slovensko oglaševalsko besedilo iz l. 1794 in njegov avtor Valentin Vodnik (1758–1819). *Slavistična revija* 47/4. 381–391.
- 2003: Slovensko vojaško izrazje v delih Andreja Komela od 1872 do 1891. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20 – Metode in vrste*. Ljubljana. 655–668.
- Jože KORUZA, 1972/73: O zapisanih primerih uradovne slovenščine v 17., 18. in 19. stoletju. *Jezik in slovstvo* 18/5. 6–7.
- Janez KRANJC, 1992: Prispevek Frana Miklošiča k oblikovanju slovenske pravne terminologije v prvem letniku dvojezičnega izhajanja Državnega zakonika in Vladnega lista avstrijskega cesarstva. Jože Toporišič, Tine Logar, Franc Jakopin (ur.): *Obdobja 13 – Miklošičev zbornik*. Ljubljana. 117–139.
- 1998: Slovenski pravnik in razvoj slovenske pravne terminologije. *Pravnik* 43. 458–477.
- Erika KRŽIŠNIK, 1986: Revijalni tip poljudnoznanstvenega besedila. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana. 59–70.
- Ljubov V. KURKINA, 2008: K istokam slavjanskoj social'noj terminologiji (Žilišče i poselenie kak edinicy social'noj organizaciji drevnih slavjan). *Slavjanskoe jazykoznanie* (XIV Meždunarodnyj s'ezd slavistov, Ohrid, 10–16 sentjabrja 2008 g.). Doklady rossijskoj delegaciji. Moskva: Indrik. 322–341.
- Zvonka LEDER MANCINI, 1976: Razvoj slovenskega strokovnega izrazja. Helga Glušič (ur.): *XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 47–57.
- 1991: Terminološka prizadevanja na Slovenskem. *Jezikoslovni zapiski* 1. 155–171.
- Fran LEVSTIK, 1858 [1956]: Napake slovenskega pisanja. V: *Zbrano delo* 6. *Kritični spisi* I. Ljubljana, 1956.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 1995/96: *Valentin Vodnik – oblikovalec slovenske terminologije* (Upravno-politična in vojaška terminologija, Lublanske novice, 1797). Magistrska naloga. [Računalniški odtis.] Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- 1997a: Pomenske lastnosti upravno-politične in vojaške terminologije v Vodnikovih Lublanskih novicah (1797). *Slavistična revija* 45/3–4. 477–488.
- 1997b: Tvorbeni načini upravno-političnih in vojaških terminov v Vodnikovih Lublanskih novicah (1797). *Jezikoslovni zapiski* 3. 25–40.
- 2001/02: *Obredna terminologija v razvoju slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do ustalitve enotne knjižne norme sredi 19. stoletja)*. Doktorska disertacija. [Računalniški odtis.] Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- 2002a: Diferencialni razvoj obredne terminologije v pokrajinskih knjižnih različicah 18. stoletja in začetka 19. stoletja. Marko Jesenšek, Bernard Rajh, Zinka Zorko (ur.): *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*. Zora 18. Maribor. 354–366.

- 2002b: Liturgična terminologija v protireformaciji in baroku (1595–1768). *Jezikoslovnici zapiski* 8/1. 13–27.
- 2003: Oblikovanje obredne terminologije v okviru normiranja slovenskega knjižnega jezika. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje. Obdobja 20 – Metode in zvrsti*. Ljubljana. 563–580.
- 2004: Krščanska terminologija v Pleteršnikovem slovarju. Marko Jesenšek (ur.): *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika: Slovenska zemljepisna imena*. Ljubljana, Pišece. 133–146.
- 2005: O terminoloških besednih zvezah v krščanski terminologiji preteklih dob. Marko Jesenšek (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika. Zora* 32. Maribor. 334–352.
- 2006: Liturgična terminologija v procesu oblikovanja enotne knjižne norme sredi 19. stoletja. Mihaela Koletnik, Vera Smole (ur.): *Diahronija in sinhronija v dialektoloških razpravah. Zora* 41. Maribor. 519–527.
- 2007a: Izglagolske krščanske terminološke tvorjenke v slovenskih nabožnih priročnikih do srede 19. stoletja. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24 – Metode in zvrsti*. Ljubljana. 283–300.
- 2007b: Izprideveniški krščanski termini v knjižni normi do srede 19. stoletja. *Jezikoslovnici zapiski* 13/1–2. 251–265.
- 2007c: Izsamostalniške krščanske terminološke tvorjenke v razvoju slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 55/1–2. 191–209.
- 2008: *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*. Zbirka *Lingua Slovenica*; 4. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Majda MERŠE, 1995: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: SAZU, Razred za filološke in literarne vede.
- 2003: Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih). *Zbornik referatov za 13. mednarodni slavistični kongres. Slavistična revija* 51/Posebna številka. 81–103.
- 2005b: Portret slovenskega literarnega jezika vtoroj polovini XVI veka v slovarjih Megisera. *Istorija i kul'tura slavjan v zerkale jazyka: slavjanskaja leksikografija: tezisy dokladov i vystuplenij*. Meždunarodnaja konferencija, III čtenija pamjati akademika O. N. Trubačeva iz cikla »Slavjane: jazyk, istorija«, 21–25 oktjabrja 2005g. Moskva: Institut ruskogo jazyka RAN. 80–82.
- 2007: Prikaz poklicnih dejavnosti v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Marko Jesenšek (ur.): *Besedje slovenskega jezika. Zora* 50. Maribor. 99–126.
- 2008: Slovenska leksikografija in leksikologija v zgodovinski perspektivi. *Teorija i istorija slavjanskoj leksikografii: naučnye materialy k XIV s'jezdu slavistov*. Moskva. 150–180.
- Majda MERŠE, France NOVAK, Francka PREMK, 2001: *Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja: poskusni snopič*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Fran MIKLOŠIČ, 1875: *Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*. Wien.
- Jakob MÜLLER, 2002: Slovenski večjezični pravni slovarji. *Filologija* 38–39. Zagreb. 83–90.
- Jožica NARAT, 2007: Kūharjeva prekmurska priredba Janežič-Sketove slovnice. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24 – Metode in zvrsti*. Ljubljana. 365–383.

- France NOVAK, 1982: Terminologija v Slovenskem glasniku. Boris Paternu, Franc Jakopin, Jože Koruza (ur.): *Obdobja 7 – Obdobje realizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana. 419–428.
- 1986a: Iz zgodovine slovenskega znanstvenega jezika: Pohlinova računica. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana. 89–100.
- 1986b: Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev. Breda Pogorelec, Jože Koruza (ur.): *Obdobja 6 – 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana. 389–402.
- 1997: Večpomenskost in strokovno izrazje. Marjeta Humar (ur.): *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: zbornik referatov s Posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju*. Ljubljana. 113–117.
- 1998a: Dajnkovo čebelarsko izrazje. Marko Jesenšek, Bernard Rajh (ur.): *Dajnkov zbornik*. Maribor. 199–207.
- 1998b: Leksikalne spremembe v slovenskem poslovnem in uradovalnem jeziku. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik. Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. Opole: Instytut Filologii Polskiej. 173–181.
- 1998c: Poimenovalni sistem v slovenščini. *Uporabna informatika* VI/2. 43–46.
- 2001: Kako so protestantski pisci 16. stoletja poimenovali nove pojme. Marko Kerševan (ur.): *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 103–120.
- 2002: Pomen raziskovanja besedja knjižnega jezika 16. stoletja za jezikoslovje. Aleksandra Derganc (ur.): *Historizem v raziskovanju slovenskega jezika, literature in kulture. Obdobja 18 – Metode in zvrsti*. Ljubljana. 181–199.
- 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. Zbirka *Linguistica et philologica*; 10. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- 2007a: Pomen dela slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja za oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja in stilistike strokovnih besedil. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24 – Metode in zvrsti*. Ljubljana. 263–282.
- 2007b: Vloga jezikoslovja v razvoju besedja. Marko Jesenšek (ur.): *Besedje slovenskega jezika*. Zora 50. Maribor. 82–98.
- France NOVAK, Franc JAKOPIN, Majda MERŠE, 1996: Karakteristika besedišča slovenskih protestantov. Franc Jakopin, Marko Kerševan, Jože Pogačnik (ur.): *III. Trubarjev zbornik: prispevki z mednarodnega znanstvenega simpozija Reformacija na Slovenskem*. Ljubljana. 293–307.
- Nina NOVAK, 2006: Ljubljana in razvijanje slovenskega pravnega jezika (1850–1900). Irena Novak Popov (ur.): *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. Zbornik predavanj. Ljubljana. 228–231.
- 2007: Slovenski pravni in pravniški jezik v 2. pol. 19. stoletja. *Slavistična revija* 55/4. 625–637.
- Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana.
- Vatroslav OBLAK, 1887: Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVIII. stoletja. *Letopis Matice slovenske*. 259–315.
- 1889: Starejši slovenski teksti. *Letopis Matice slovenske*. 122–160.
- Irena OREL, 1996: Slovansko besedje v nemško-slovenskem slovarju iz l. 1860. Aleksandra Derganc (ur.): *XXXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 37–51.
- 1998: Živalsko izrazje v starejšem slovenskem slovaropisju. Marjeta Humar (ur.): *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: zbornik referatov s Posvetovanja o naravoslovno-tehničnem izrazju*. Ljubljana. 189–198.

- 2007: Prvi slovenski terminološki slovar ter hrvaški in češki vir. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24 – Metode in zvrsti*. Ljubljana. 343–364.
- Irena OREL (ur.), 2007: *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24 – Metode in zvrsti*. Ljubljana.
- Martina OROŽEN, 1979a: Jezik učnih knjig v 19. stoletju. Breda Pogorelec, Ljubica Črnivec (ur.): *XV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 121–153.
- 1979b: Uradovalna slovenščina v drugi polovici 18. stoletja. Boris Paternu, Breda Pogorelec, Jože Koruza (ur.): *Obdobja 1 – Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana. 155–182.
- 1986a: Oblikovanje slovenskega strokovnega izrazja (Ob Cigaletovem nemško-slovenskem terminološkem slovarju). Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana. 134–150.
- 1986b: Sledovi starocerkvenoslovanske obredne terminologije v razvoju slovenskega (knjižnega) jezika. *XXXVI. jugoslavenski seminar za strane slaviste*. Novi Sad.
- 1989: Slovenska duhovščina in slovensko jezikoslovje v 18. in 19. stoletju. France M. Dolinar, Joža Mahnič, Peter Vodopivec (ur.): *Vloga cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja*. Ljubljana. 107–126.
- 1992: Uradovalno in pravno izrazje v Miklošičevem prevodu »Občedržavljskega zakonika«. *Zbornik SDS, 2. zborovanje slavistov ob 100-letnici smrti Frana Miklošiča*. Maribor–Ljutomer. 37–58.
- 1993: O oblikovanju strokovnega izrazja in jezika v kmetijskem tisku. *Slavistična revija* 41 /4. 509–518.
- 1996a: Murščevo slovenjenje štajerskega deželnega zakonika. *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana. 263–276.
- 1996b: Napoleonov razglas na Kranjce. *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana. 425–343.
- 1996c: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika (Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- 2006: Puristično prečiščeni kranjski knjižni jezik v nabožnem slovstvu pred normativnim poenotenjem slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju. Mihaela Koletnik, Vera Smole (ur.): *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Zora 41. Maribor. 476–484.
- 2007: Prepleti medzvrstnih jezikovnih prvin v strokovnih besedilih prve polovice 19. stoletja. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika. Obdobja 24 – Metode in zvrsti*. Ljubljana. 59–75.
- Franc PEDIČEK (ur.), 1984: *Terminologija v znanosti: prispevki k teoriji*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Marta PIRNAT, 1984: Anatomske izrazje v prvih slovenskih babiških priročnikih. *Medicinski razgledi* XXIII. 137–149.
- 1986: Znanstveni jezik v Vodnikovi slovnici. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana. 101–109.
- Marta PIRNAT-GREENBERG, 1989: Jezik slovenskih prevodov in priredb Gorskih bukev. Ada Vidovič Muha, Nace Šumi (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 2. Zbornik prispevkov*. Ljubljana. 187–195.
- Breda POGORELEC, 1974: Razvoj funkcionalnih zvrsti slovenskega knjižnega jezika. Tine Logar (ur.): *X. seminar slovenskega jezika, literature in kulture* (dodatek). Ljubljana. 1–11.
- 1984: Novi pogledi na slovenski knjižni jezik 16. stoletja. G. Neweklovsky idr. (ur.): *Protestantismus bei den Slowenen*. Dunaj.

- 1986: Znanstveno besedilo, njegove jezikoslovne prvine in slog. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana. 11–22.
- 1988: Konstituiranje slovenskega knjižnega jezika z jezikom znanosti in umetnosti. Breda Pogorelec (ur.): *XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 19–27.
- 1994: Cerkevno življenje in slovenščina v javnosti v sedemnajstem stoletju. W. Drobesh (ur.): *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628*. Klagenfurt. 551–561.
- 1995: Poglavlja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika. Martina Orožen (ur.): *XXXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 279–295.
- Janez Žiga Valentin POPOVIČ, 2007: *Glossarium Vindicum: osnutek slovenskega slovarja iz druge polovice 18. stoletja*. Ur. Richard Reutner, Peter Weiss. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Pravni terminološki slovar: do 1999*. Gradivo, 1999. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jože RAJHMAN, 1977: *Prva slovenska knjiga v luči teoloških, literarnozgodovinskih, jezikovnih in zgodovinskih raziskav*. Ljubljana.
- Fran RAMOVŠ, 1971: Zgodovina slovenske slovnice. *Zbrano delo 1*. Ljubljana. 213–250.
- Peter RIBNIKAR, 1976: *Slovenske podložniške prisege patrimonialnega sodišča Bled*. Ljubljana.
- Janez ROTAR, 1958/59: Naše jezikoslovno izrazje. *Jezik in slovstvo* IV/1. 37–41, 78–81.
- Katja ŠKRUBEJ, 2002: »*Ritus gentis*« Slovanov v vzhodnih Alpah: model rekonstrukcije pravnih razmerij na podlagi najstarejšega jezikovnega gradiva. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jože TOPORIŠIČ 1985: Odprta vprašanja tehniške besede. *4. simpozij tehniške besede*. Ljubljana. 15–28.
- 1986: Izrazjetvorje ob primeru slovenskega jezikoslovnega izrazja. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana. 113–131.
- 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor.
- Branko VEZOVIŠEK, 1991: Slovensko pravno izrazje v devetnajstem stoletju. *Pravnik* 46/9–10. 345–362.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1986a: Tipološki pregled nekaterih vplivov na slovenski znanstveni jezik. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana. 23–42.
- Ada VIDOVIČ MUHA (ur.), 1986b: *Slovenski jezik v znanosti 1: zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Ada VIDOVIČ MUHA, Nace ŠUMI (ur.), 1986: *Slovenski jezik v znanosti 2: zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- 1988: Nekateri jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. Breda Pogorelec (ur.): *XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana. 83–91.
- 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govornica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Irene WIEHL, 1974: *Untersuchungen zum Wortschatz der Freisinger Denkmäler. Christliche Terminologie*. München.
- 1981: Die Rechtswörter in den Freisinger Denkmälern. *Studia Slavica: beiträge zum VIII. Internationalen Slawistenkongress in Zagreb 1978*. Giessen. 59–80.

Sinonimija v slovenskih terminoloških slovarjih

MARIJETA HUMAR

Sekcija za terminološke slovarje, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,
Slovenija,
metahu@zrc-sazu.si

Sinonimi v terminologiji niso zaželeni, ker zmanjšujejo možnost enoumnega sporazumevanja, vendar so pogosti. Navajajo jih slovenski terminološki slovarji od Cigaletove *Znanstvene terminologije* (1880) naprej. Prispevek prikazuje vrste sinonimov v treh novejših terminoloških slovarjih: *Meteorološki terminološki slovar* (1990), *Slovenski medicinski slovar* (2002) in *Čebelarški terminološki slovar* (2008). Avtorji normativnih terminoloških slovarjev z navajanjem prednostnih sinonimov urejajo rabo poimenovanj. Terminološke sinonimne pare pogosto tvorijo glede na izvor različna poimenovanja. V meteorologiji se uveljavljajo domača in mednarodna poimenovanja, prevzeta iz klasičnih jezikov, v medicini domača, citatna latinska, latinska, prilagojena slovenščini, in prevzeta iz različnih sodobnih jezikov, čebelarstvo izrazje je bolj domačega izvora. Glede na zgradbo so leksemi sinonimnih parov navadno enaki. Izvorno enaki sinonimi izražajo različne pomenske sestavine. Terminološki slovarji kažejo tudi nekatere terminografske probleme: neenake razlage, besednovrstna neenakost, parni sinonimni izraz ni naveden, različni zvrstni označevalniki označujejo lekseme enakega tipa ipd.

Synonyms are not desired in the field of terminology, since they reduce the level of unambiguous communication, yet are, nevertheless, quite common. In the Slovenian language terminological synonyms were first described in Matej Cigale's *Znanstvena terminologija* (Technical Terminology, 1880). The paper deals with the types of synonyms found in three modern terminological dictionaries: *Meteorološki terminološki slovar* (Meteorology Terminological Dictionary, 1990), *Slovenski medicinski slovar* (Slovenian Medical Dictionary, 2002) and *Čebelarški terminološki slovar* (Beekeeping Terminological Dictionary, 2008). By defining priority synonyms the authors of normative terminological dictionaries regulate the use of denominations and often form terminological synonymous pairs based on denominations of different origins. In the field of meteorology local and international denominations borrowed from classical languages are gaining ground. In the medical field local denominations, foreign Latin words, words borrowed from Latin and adapted to Slovenian as well as loanwords from various contemporary languages are being used, whereas beekeeping terminology mostly uses terms of local origin. According to structure the lexemes of synonymous pairs are usually the same. Synonyms of the same origin express different semantic elements. Terminological dictionaries also reflect some of the terminographical problems such as having different synonym explanations, part-of-speech disparity, term of the synonymous pair is not stated, different category markers designate lexemes of the same type, etc.

Ključne besede: sinonimija, sinonimi in terminologija, sinonimi v terminoloških slovarjih, *Meteorološki terminološki slovar*, *Slovenski medicinski slovar*, *Čebelarški terminološki slovar*
Key words: synonymy, synonyms and terminology, synonyms in terminological dictionaries, *Meteorology Terminological Dictionary*, *Slovenian Medical Dictionary*, *Beekeeping Terminological Dictionary*

I Uvod

V prispevku je predstavljeno prikazovanje sinonimije v treh novejših slovenskih terminoloških slovarjih. Sinonimija je razmerje med vsaj dvema različnima leksemoma z enakim pomenom in istim denotatom.

Pogledi jezikoslovcev na to, ali v jeziku sploh obstajajo sinonimi ali ne, niso enotni.¹ Čeprav jih nekateri teoretiki zanikajo, jih splošni in terminološki slovarji navajajo – morda res, kot pravi M. Zorman (Zorman 2000: 9–11), pogosto tudi »brez zadostno izdelane teorije«.

II Sinonimija v slovenski jezikoslovni literaturi

Sinonimijo v slovenskih protestantskih delih iz 16. stoletja so raziskovali zlasti v 80. in 90. letih 20. stoletja: v jeziku Jurija Dalmatina J. Narat - Šrekl (1989, 1991, 1991/92), v starejših slovarjih I. Orel - Pogačnik (1989), v Dalmatinovem *Registru* M. Orožen (1983/84), v t. i. neknjižnih slovarjih V. Gjurin (1987) idr.

Slovenska jezikoslovna dela, ki podrobneje obravnavajo sinonimijo kot jezikovni pojav, pa so izšla leta 2000 in kasneje. Mednja ob že omenjeni knjigi M. Zorman (2000) sodijo Toporišičeva *Slovenska slovnica* (2000), delo A. Vidovič Muha *Slovensko leksikalno pomenoslovje* (2000) in *Slovar sinonimov slovenskega jezika. Splošna določila in opis zgradbe slovarskih sestavkov z vzorčno predstavitevijo* (Ahlin idr. 2003). Sinonimijo v terminologiji obravnava tudi delo Š. Vintar *Terminologija. Terminološka veda in računalniško podprta terminografija* (2008).

Toporišič v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000: 119–120) govori o sinonimih kot skupini besed, »ki stvarno pomenijo več ali manj isto, imajo pa lahko različne odtenke (ali stilno vrednost)«. Nevtralnih sinonimov je razmeroma malo. Najpogostejše so »dvojnice domače – prevzeto v strokovnem jeziku«.

Vidovičeva (Vidovič Muha 2000: 158–169) predstavlja sinonimnost na podlagi primerov iz *SSKJ*: »Bistvo leksikalne sopomenskosti temelji na spoznanju, da je isti denotat poimenovan različno; s stališča jezikovnega znaka gre za različnost izraza iste vsebine. /.../ Sopomenka (sinonim) je torej leksem, katerega najmanj en pomen izkazuje prekrivnost z najmanj enim pomenom drugega leksema.« Pravih sinonimov naj bi bilo zaradi gospodarnosti v jeziku malo. Vidovičeva deli sinonime glede na izvor na objektivne in subjektivne. Objektivna sinonimnost se še nadalje deli na medjezikovno in znotrajjezikovno, ki pa je časovna in zvrstna. S časovnega stališča so sinonimi odhajajoči in prihajajoči. S stališča zvrstnosti pa knjižni, narečni in nadnarečni (pogovorni). Subjektivna sinonimnost nastaja zaradi izražanja pozitivnega ali negativnega odnosa in zaradi jezikovne politike, ki zahteva npr. domače izraze in odklanja tujeizvorno. Vidovičeva obravnava sinonimijo s stališča splošnega (neterminološkega) jezika, v katerem je le en sinonim vezan samo na denotativnost, vsi drugi pa »izkazujejo različne dodatne (konotativne, pragmatične) pomene.«

Ker smo Slovenci, kar zadeva sinonimni slovar, zamudniki, je zlasti s praktičnojezikoslovnega stališča zelo pomembno delo *Slovar sinonimov slovenskega jezika. Splošna določila in opis zgradbe slovarskih sestavkov z vzorčno predstavitevijo*, v katerem so predstavljena načela in zgradba nastajajočega slovarja sinonimov. V njem je sinonimija opisana kot razmerje »med besedami ali večbesednimi slovarskimi enotami, ki se razlikujejo v izrazu, imajo pa enak ali bližnji pomen« (Ahlin idr., 2003: 9).

¹ Obsežen pregled pojmovanj je prikazan v delu Marine Zorman *O sinonimiji* (Zorman 2000).

III Sinonimija v slovenskih slovarjih

V slovenskih slovarjih so sinonimi upoštevani že čisto na začetku slovaropisja v t. i. neknjižnih slovarjih slovenskih protestantov (Gjurin 1987). V Bohoričevi slovnici *Zimske urice* (1584), kjer so navedeni slovarčki primerov za besedne vrste in druge slovnične kategorije, je sopomenskih parov veliko, čeprav še niso poimenovani kot sinonimi. Na sopomenskost kažeta dva znaka. Iztočnice so sicer razvrščene po abecednem redu. Sopomenki si sledita druga za drugo, zato se abecedni red poruši. Pri sopomenki ni latinske in nemške ustreznice, ki ju nadomesti beseda *idem* (= prav tako):

Bèrs, iga, velox, schnell.

Hiter, triga, *idem*.²

Sinonime večinoma izkazujejo vsi starejši slovarji, splošni in terminološki. Navadno so navedeni brez oznake in kar naštetí. V Čigaletovi *Znanstveni terminologiji* ima npr. *Constatiren* naslednje slovenske ustreznice: *poistiniti, na gotovo postaviti, konstatovati*.

Zelo veliko pozornosti so namenjali sinonimom uredatelj SSKJ. V 51. členu Uvoda (str. XV) je navedeno: »Kadar gesla z razlago ni mogoče dovolj pojasniti, so razlagi dodani pomožni sinonimi (črta 3). Razlago lahko dopolnjuje tudi antonim (*bel, a posteriori*).« SSKJ opiše sinonime kot »besede, ki imajo (skoraj) enak pomen kot kaka druga beseda«. Kot slovenski poimenovanji pa navaja: *sopomenka, soznačnica*. SSKJ loči popolne in delne sinonime. Popolni imajo enake razlage, delni pa delno enake ali podobne razlage. Sinonimi se v SSKJ uporabljajo kot normativno ali razlagalno sredstvo. Pri manj uporabljenih ali nenevtralnih iztočnicah ali pomenih se navajajo bolj uporabljeni nevtralni sinonimi. V SSKJ še ni posebne oznake za sinonime. Njihovo veljavo izkazuje njihov položaj: če je sinonim naveden za podpičjem na koncu razlage prvega pomena, velja za vse pomene oziroma do novega sinonima, ne pa za zveze v terminološkem in frazeološkem gnezdu. SSKJ je močno vplival na prikazovanje sinonimov v novejših terminoloških slovarjih.

IV Odnos terminološke znanosti do sinonimov

Po terminološki teoriji naj bi s sinhronega stališča vsakemu pojmu posamezne stroke pripadalo le eno poimenovanje in obratno (Wüster 1978). Felber pravi: »Ideal vsake terminologije je enoumno izražanje, zato naj si terminologi prizadevajo izključevati sinonimijo, polisemijo in homonimijo ter uveljavljajo monosemijo, po kateri je enemu pojmu pripisan samo en termin in obratno.« (Kalin 1991: 187) Terminologija temelji na dogovoru. Strokovnjaki se odločijo, kako poimenovati določen pojem. Tak dogovor je norma oziroma preskriptivni standard (Kalin 1991: 187).

Terminološka stvarnost pa je nekoliko drugačna od ideala, zato opisi terminoloških podatkov vsebujejo tudi sopomenke (Kalin 1991: 187), vendar je sinonimija v splošnem jeziku pogostejša kot v terminologiji (Hartman 1998: 135).

Ruska raziskovalka Danilenkova pravi, da sinonimi v terminologiji ne opravljajo stilistične funkcije tako kot v splošnem jeziku (Danilenko 1997: 73–81). Še najlažje je tolerirati sinonimne dvojnice različnega izvora: domače – tuje. Sinonimi so lahko funkcionalno

² Primeri sinonimnih parov: *ajfraz – navidliv; artič – hribec; bers – hiter; tup – neoster; cartan – subtil; čas – vreme; dojnica – ama; elefantova kust – slonova kust; falšvera – kriva vera; jama – luknja; hlimba – hinaušina; kunšt – vmetelnost; lebunga – gostvanj; mladica – odraselk; nečast – sramota; omotica – vertoglavje; peza – teža*. Kot sinonimi so lahko prikazani trije leksemi, npr. *buča – plotnica – tikva*. Sinonim je – sicer redko – lahko tudi kar pojasnilo ob iztočnici: *nečast, sramota* (Humar, 2009).

različni: eni se uporabljajo v ožjestrokovni, drugi v poljudni rabi, obstajajo zastareli izrazi, neustrezni zaradi neprimerno izraženih znakov pojma, jezikovno neustrezni, individualno uporabljani sinonimi ipd. (Poštolčková idr. 1983: 78).

Katalonska terminologinja T. Cabré razume sinonime v najširšem smislu kot dve enoti, označujoči en sam pojem. V tem zelo splošnem pomenu obstaja sinonimija med izrazi različnih ravni: med terminom in njegovo razlago, med terminom in ilustracijo tega pojma, med ustrezniki v različnih jezikih, med termini različnih jezikovnih zvrsti, med alternativnimi poimenovanji istega jezika v različnih zgodovinskih obdobjih. V ožjem smislu pa obstaja sinonimni odnos med pomensko enakimi termini enega jezika in v okviru ene stroke. V slovarjih naj bi bili sinonimi prikazani kot enakovredni, glavni in podrejeni (Cabré 1999: 108–109). Sinonimi lahko povzročijo dvoumnost pomena termina, zato terminologija teži k redukciji izrazov, ki označujejo isti pojem. Tu so stališča leksikografa in terminologa različna: terminolog si prizadeva za semantično jasnost, za odstranitev elementov, ki motijo komunikacijo, kar vodi do odstranitve sopomenk in redukcije izraznega bogastva (Cabré 1999: 137).

Za terminologijo določene stroke naj bi zaradi enoumne komunikacije veljalo načelo enoznačnosti. V drugi polovici preteklega stoletja vodilni slovaški terminolog I. Masár imenuje poimenovanja, ki se uporabljajo v različnih strokah, homonimi (primer *asimilacija* v jezikoslovju, botaniki, kemiji ipd.), termine z enakim ali zelo bližnjim pomenom v isti stroki pa sinonimi, kamor sodijo: dublete (*tlakomer – barometer*), sintaktični sinonimi (*podzemna železnica – metro*) ter termin in njegov pomenski opis (Masár 1991: 108). Nekateri avtorji štejejo k sinonimom tudi kratice in simbole.³

S praktičnega stališča je sinonimno izrazje v terminologiji kar pogosto. S teoretičnega stališča pa naj bi bilo dopustno v začetnem obdobju oblikovanja poimenovalnega sistema določenega strokovnega področja, kasneje naj bi bili ob terminu domačega izvora še sprejemljivi sinonimi t. i. internacionalizmi, prevzeti iz latinščine in grščine in prilagojeni nacionalnemu jeziku (Poštolčková idr. 1983: 78), dvojnost domačega in tujega poimenovanja naj bi se ohranjala v vedah, kjer je običajna, npr. jezikoslovje (Mihaljevič 1998: 74). Po drugih mnenjih pa naj bi bili internacionalizmi celo zelo zaželeni v vseh strokah, ker olajšujejo mednarodno komunikacijo.⁴

Ko govori o sinonimih, Toporišič v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000: 119–120) pravi, da so v strokovnem jeziku najpogostejše »dvojnice domače – prevzeto«. Tudi A. Vidovič (Vidovič 2000: 158–169) ugotavlja, da je pravih sinonimov zaradi gospodarnosti v jeziku malo; »izjemo (lahko) predstavljajo le poimenovanja znotraj terminoloških podsistemov posameznih strok.«

³ V slovenskih terminoloških slovarjih so kratice prikazane kot sinonimi v *Slovenskem medicinskem slovarju*.

⁴ Mednarodno izrazje je zagovarjal Poljak Zygmunt Stoberski (Stoberski 1992) zlasti v reviji Neoterm, glasilu International Federation of Terminology Banks in International Organization for Unification of Terminological Neologisms. Njegovo načelo je bilo: Znanost je last človeštva: zahvaljujoč transnacionalni terminologiji bo bolj dosegljiva vsem narodom (Stoberski 1990). Tak način prilaganja terminologije narodnim jezikom je že uveljavljen v nekaterih strokah (kemija, geologija, gemologija), ko gre za izraze iz klasičnih jezikov. *Cink* npr. se v različnih jezikih imenuje (Stoberski 1992) *xin* (kitajsko), *zinek* (češko), *Zink* (nemško), *zinko* (esperanto), *zinc* (francosko), *cink* (madžarsko), *zinco* (portugalsko), *cinks* (latvijsko), *cinkas* (litvansko), *sink* (norveško), *cynk* (poljsko), *zinok* (slovaško), *zink* (švedsko) ipd. Stoberski je skupaj s sodelavci izdal več slovarjev, v katerih je samo mednarodno izrazje. Od Slovencev je nekaj časa sodeloval prevajalec Janko Moder, kasneje pa se je prav zaradi nasprotovanja internacionalizaciji terminologije umaknil. V zadnjih letih obstoja te mednarodne organizacije za terminologijo je tej ideji nasprotovalo vse več predstavnikov različnih jezikovnih skupnosti.

Iz teorije A. Vidovič je izhajal V. Gorjanc (Gorjanc 1995/96: 7–9) pri analizi sinonimije v matematični in filozofski terminologiji. Tipe terminoloških sinonimov je razvrstil glede na normativni in strukturni vidik ter v razmerju med naravnim in umetnim jezikom. Pri medjezikovnosti navaja naslednje tipe sinonimnih parov: citatno – domače, prevzeto – domače, prevzeto – prevzeto in domače – domače. Glede na izrazno podobo loči naslednje vrste sinonimnih parov: enobesedno – enobesedno, enobesedno – večbesedno, večbesedno – večbesedno, kamor sodita pretvorbeni in nepretvorbeni sinonimni tip. Glede na tvorjenost pa loči sinonime z enakim obrazilom in različno besedotvorno podstavo in različnim besedotvornim pomenom tvorjenke (svojlčnost : vrstnost: *Kartezijev – kartezijski*). K sinonimom šteje tudi (ubesedene) simbole in znake.

Sinonimijo v terminologiji izpostavlja tudi Š. Vintar (Vintar 2008: 27), ki nekoliko nejasno pravi, »da je pri pojmovnem načelu v navadi, da terminov, ki v enem jeziku označujejo isti pojem, ne imenujemo sinonimi. Sinonimija ali istoimenskost na ravni pojmov ne more obstajati, saj vsak pojem označuje svojo miselno celoto, na ravni terminov pa namesto o sinonimih govorimo o različnih poimenovanjih, ki jih skušamo na tak ali drugačen način tudi ovrednotiti s kvalifikatorji. Pojav več vzporednih poimenovanj za isti pojem je v terminologiji načeloma nezaželen, saj vodi do nejasnosti v strokovni komunikaciji. *Načelo enoznačnosti* v terminologiji tako narekuje, da se pri normativnem terminološkem delu prizadevamo priporočati le eno poimenovanje in ostala odsvetovati.«

Kljub teoretičnim pomislekom sinonimi v terminologiji so in vedno znova nastajajo. Za to je več razlogov. Nekateri nastajajo z različnimi prevodi tujega izraza ali s tvorbo novega poimenovanja, kadar avtorji ne vedo, da je bil izraz že preveden ali ustvarjen. Drugi nastajajo zaradi načela, da je treba izrazje variirati, kar pa v terminologiji ne velja. Manj sinonimov naj bi bilo v t. i. eksaktnih znanostih, npr. matematika, fizika.

Podrobna navodila, kako ustvarjati terminologijo, so za hrvaški jezik navedena v hrvaškem terminološkem priročniku (Mihaljević 1998: 77–78). Ustrezno prilagojena veljajo za vsak jezik. Prednost naj bi imelo naslednje izrazje: (1) domače pred tujim, (2) izrazje latinskega ali grškega izvora pred izrazjem angleškega, francoskega, nemškega izvora, (3) bolj uporabljan izraz pred manj uporabljanim, (4) izraz, ki je za uporabnike bolj sprejemljiv, (5) izraz, skladen s hrvaškim jezikovnim sistemom, (6) krajše izrazje pred daljšim, (7) izrazje, ki omogoča tvorbo besedne družine, (8) izrazje, ki znotraj določenega terminološkega sistema nima več pomenov, (9) izraz, ki še nima terminološkega pomena, (10) glede na pojem ustrezen izraz, o čemer odločajo strokovnjaki določenega področja.

V Sinonimi v slovenskih terminoloških slovarjih

Naš prispevek naj bi odgovoril na naslednja vprašanja: (1) ali je sinonimija v slovenski terminologiji pogosta, (2) kako jo izkazujejo terminološki slovarji, (3) kakšno izrazje se pojavlja v slovarjih kot sinonimno, (4) ali so tipi sinonimov glede na stroko različni.

Gradivo za pregled sinonimov je bilo izbrano iz naslednjih terminoloških slovarjev: *Meteorološki terminološki slovar*⁵ (1990; dalje *MetTS*), *Slovenski medicinski slovar*⁶ (2002; dalje *SmedS*) in *Čebelarski terminološki slovar*⁷ (2008; dalje *ČebTS*). Predvidevam, da ti slovarji prikazujejo različno izrazje glede na razvoj in povezanost stroke z mednarodnimi tokovi.

⁵ Kot glavna urednica je sodelovala redaktorica SSKJ Zvonka Leder Mancini.

⁶ Kot leksikografska urednica je sodelovala redaktorica SSKJ Cvetana Tavzes.

⁷ Kot soavtorica je sodelovala redaktorica SSKJ Ljudmila Bokal.

V slovenskih terminoloških slovarjih so sinonimi poimenovani različno. Toporišič je v *Enciklopediji slovenskega jezika* predlagal naslednja poimenovanja: *sinonim*, *soimenka*, *soznačnica*. *Sopomenke*, ki se v novejšem času najbolj uveljavlja, Toporišič ne navaja. Najpogostejša poimenovanja za lekseme enakega pomena so tako: *sinonim*, *sopomenka* in *soznačnica*, manj pogoste pa so: *sinonimno* ali *sopomensko poimenovanje*, *sopomenski slovenski termin*, *sopomenska ustreznica* in *izraz enakega pomena* (Humar 2008: 110–111).

V slovarjih, ki jih upoštevamo v tej analizi sinonimov, pa so sinonimi označeni, poimenovani in opisani takole:

MetTS (1990): sin. – sinonim ali sopomenka, beseda z enakim pomenom,

SmedS (2002): sin. – sinonim,

ČebTS (2008): S – sopomenka (sinonim); strokovni izraz z enakim pomenom.

Terminografska teorija zahteva, da mora biti iz slovarja razvidno, kateremu izrazu daje stroka prednost. Tak način prikazovanja je pri nas uvedel *SSKJ* in se je uveljavil v večini sodobnih slovenskih terminoloških slovarjev (Gjurin 1986: 169), tudi zato, ker so pri njih sodelovali redaktorji *SSKJ*.

Sodobni terminološki slovarji so večinoma normativni, kar se izkazuje zlasti z izborom terminov, z navajanjem sinonimov, pisnih dvojnic ipd., z neposrednim usmerjanjem z različnimi grafičnimi znaki, puščicami in označevalniki k rabi izraza, ki je strokovno ustrezen, sodoben in jezikovno neoznačen. Taki so tudi slovarji, ki smo jih izbrali za primerjavo. Število sinonimov in njihove vrste so odvisni od stroke, vrste, obsega, zasnove slovarja.

A) Sinonimi v Meteorološkem terminološkem slovarju (*MetTS*)

MetTS izkazuje veliko sinonimov. Enakovredni so prikazani z enakimi razlagami in z navedbo sinonima. Z *bolje* so označeni strokovno/jezikovno ustrežnejši termini, *glej* usmerja k terminu, kjer je celotna informacija (zlasti razlaga), odsvetovani termini so označeni z *neustrezno*, tisti v splošni rabi s *poljudno*, z *zastarelo* pa izrazi iz starejše strokovne literature. V slovarju je nekaj terminov označenih z *žargonsko*, vendar ne gre za žargon v meteorologiji, ampak v letalstvu: *nivo priključka* (žargon v letalstvu) → *nivo začetka konvekcije*, *termika* (žargon v letalstvu) → *prosta konvekcija*. V enem primeru slovar vrednoti s *tudi*: *napoved* tudi *vremenska napoved*, kjer gre za okrajšavo termina, razumljivo iz sobesedila, sicer pa ne.

Kot enakovredni sinonimi z enako razlago so npr. prikazani naslednji termini: *aktinograf* – *solarigraf*, *aproximacija* – *približek*, *aridnost* – *sušnost*, *atmosfera* – *ozračje*, *castellanus* – *stolpičasti oblak*, *deficit* – *primanjkljaj*, *depozicija* – *izpad*, *difrakcija* – *uklon*, *izhlapevanje* – *evaporacija*, *fibratus* – *vlaknati oblak*, *frekvenca* – *pogostnost*, *horizont* – *obzorje*, *hurricane* – *orkan*, *tajfun*, *podnebje* – *klima*, *koeficient viskoznosti* – *viskoznost*,⁸ *lečasti oblak* – *lenticularius*, *meteorološka postaja* – *postaja*, *meteorologija* – *vremenoslovje*.

Kot ne popolnoma ali delno enakovredni sinonimi, vendar s kazalko *glej*, ki kaže na termin, kjer je popolna informacija, so npr. prikazani naslednji termini: *izentropa* → *adiabata*, *kovinski barometer* → *aneroid*, *trandosonda* → *plavajoči balon*, *kalma*, *calma* → *brezvetrje*, *celično gibanje* → *cirkulacija*, *greenwiški čas* → *svetovni čas*, *krajevni čas*, *lokalni čas* → *srednji sončni čas*, *tropski dan* → *vroči dan*, *depozit* → *usedlina prahu*, *efekt* → *učinek*,

⁸ *Koeficient viskoznosti* ima razlago (sorazmernostni faktor med strižno napetostjo in strižno hitrostjo in na koncu dodatek *bolje viskoznost 2*, kjer je nekoliko drugačna razlaga (sorazmerni faktor med strižno napetostjo in strižno hitrostjo), sinonim pa ni naveden.

ekstinkcija → *slabitev*, *ekvinokcij* → *enakonočje*, *trošenje energije* → *disipacija energije*, *sevalna energija* → *energija sevanja*, *eolska energija* → *energija vetra*.

MetTS izrazito vrednoti z *bolje*. Od neenakovrednega termina k ustrežnejšemu izrazu usmerja puščica, npr.: *vpoj* → *absorpcija*, *suha adiabata* → *nenasičena adiabata*, *amplituda* → *razpon*, *ascendent* → *gradient*, *barični gradient*, *gradient pritiska* → *gradient tlaka*, *difuzija svetlobe* → *sipanje svetlobe*, *disipacija* → *razkroj*, *finna mreža* → *gosta mreža*.

Z jezikovnega ali/in strokovnega stališča neustrezni izrazi imajo označevalnik *neustrezno* in kazalko na ustrezen izraz, npr.: *slabi dež* → *rahli dež*, *primitivna enačba* → *prvotna enačba*, *imisija* → *onesnaženost zraka*, *kaplja hladnega zraka* → *višinsko jedro hladnega zraka*, *absorpcijski koeficient* → *absorptivnost*, *difuzijski koeficient* → *difuzivnost*, *refleksivni koeficient (!)*⁹ → *odbojnost*, *transmisivni ekvivalent (!)*¹⁰ → *prepustnost*, *motnostni koeficient* → *motnost (!)*,¹¹ *količina oblačnosti* → *oblačnost (!)*,¹² *lavina* → *plaz*, *pilotbalon* → *pilotažni balon*, *vremenska motnja* → *vremenski sistem*.

1 Sinonimi v *MetTS* glede na izvor

1.1 Sinonimni par enakovrednih poimenovanj sestavljata:

- najpogosteje: poimenovanje iz klasičnih jezikov in poimenovanje domačega izvora: *aprosimacija* – *približek*, *aridnost* – *sušnost*, *atmosfera* – *ozračje*;
- redko: poimenovanji, prevzeti iz klasične grščine, latinščine, ali latinizirana oblika: *aktinograf* – *solarigraf*;
- redko: poimenovanji/-a, prevzeti/-a iz jezika/-ov, kjer je pojav značilen, npr. iz španščine, portugalsščine: *hurricane* – *orkan*, *tajfun*;
- redko: slovensko poimenovanje in polcitatno latinsko poimenovanje: *cunjasti oblak* – *pannus*.

1.2 Par delno enakovrednih sinonimov sestavljata:

- pogosto: poimenovanje ali njegov del, prevzet iz klasičnih jezikov, in poimenovanje ali njegov del domačega izvora, ki ima navadno prednost: *efekt* → *učinek*, *ekstinkcija* → *slabitev*, *ekvinokcij* → *enakonočje*, *refleksija* → *odboj*, *denudacija* → *ogolitev*, *pluviograf* → *dežemer*;
- manj pogosto: poimenovanji/-a domačega izvora: *požled* → *žled*, *nočnik*, *gornik* → *gorski veter*; *grive* → *zlomljeni valovi*, *ogretje* → *otoplitev*, *mrč* → *motnost*, *vlažna motnost* → *zamegljenost*;
- redko: poimenovanji, prevzeti iz klasične grščine, klasične latinščine, ali latinizirana oblika: *izentropa* → *adiabata*, *pluviograf* (iz lat.) → *ombrograf* (iz grš.);
- redko: poimenovanji/-a, prevzeti/-a iz jezika, kjer je pojav značilen, npr. iz španščine, portugalsščine, in slovenščine: *kalma*, *calma* → *brezvetrje*.

1.3 Sinonimni par neenakovrednih poimenovanj sestavljata:

- pogosto: izvorno različna sinonima: termin ali del dvo- ali večbesednega termina iz klasičnih jezikov ali latinizirani termin in termin ali njegov del domačega izvora: *vpoj* → *absorpcija*, *amplituda* → *razpon*, *ascendent* → *gradient*, *disipacija* → *razkroj*, *difuzija svetlobe* → *sipanje svetlobe*, *barični gradient* → *gradient tlaka*;

⁹ Ta sinonim pri *odbojnost* ni naveden, ampak *refleksivnost*.

¹⁰ *Prepustnost* ima sinonim *transmisivnost* in ne *transmisivni ekvivalent*.

¹¹ *Motnost* ima razlago in sinonim *mrč*.

¹² *Oblačnost* nima sinonima *količina oblačnosti*.

- redko: termin ali del dvo- ali večbesednega termina, v preteklosti prevzet iz katerega od modernih jezikov, in termin ali njegov del domačega izvora: *fina mreža* → *gosta mreža*;
- redko: termina domačega izvora: *kaplja rosenja* → *kaplja pršenja*, *morski dim* → *pršec*;
- redko: termina, prevzeta iz jezikov, kjer je pojav značilen: *široko* → *jugo*.

1.4 Pare, pri katerih je en termin neustrezen, sestavljata:

- pogosto: termin ali njegov del domačega izvora in termin ali njegov del, prevzet iz klasičnih jezikov: *primitivna enačba* → *prvotna enačba*, *imisija* → *onesnaženost zraka*, *refleksivni koeficient* → *odbojnost*, *transmisivni ekvivalent* → *prepustnost*, *motnostni koeficient* → *motnost*, *vremenska motnja* → *vremenski sistem*;
- manj pogosto: termina, prevzeta iz klasičnih jezikov: *absorpcijski koeficient* → *absorptivnost*, *difuzijski koeficient* → *difuzivnost*;
- manj pogosto: termina domačega izvora: *slabi dež* → *rahli dež*, *kaplja hladnega zraka* → *višinsko jedro hladnega zraka*, *količina oblačnosti* → *oblačnost*;
- redko: termin, izposojenka iz enega od živih jezikov in termin domačega izvora: *lavina* → *plaz*.

V *MetTS* se pri vseh kategorijah sinonimov pojavljajo zelo podobni tipi. Razvidni sta dve težnji: slovenskost in ekonomičnost. Slovar pogosto daje prednost enobesednim domačim poimenovanjem. Velik del izrazja predstavljajo mednarodne tujke, prevzete iz klasičnih jezikov, del izrazja je preveden v slovenščino, opazno je citatno ali polcitatno izrazje iz jezikov, kjer je meteorološki pojav najbolj značilen. Iz slovarja ni razviden vpliv angleščine, značilen za sodobno terminologijo.

2 Sinonimi s stališča izraženih pomenskih sestavin

2.1 Enakovredne sinonime pare sestavljajo:

- pogosto: izvorno različni termini, ki izražajo iste pomenske sestavine: *meteorolog* – *vremenoslovec*, *atmosfera* – *ozračje*, *hemisfera* – *polobla*, *vlaknati oblak* – *fibratus*;
- redko: termina, ki sta prevzeta iz različnih klasičnih jezikov in izražata različne pomenske sestavine: *aktinograf* – *solarigraf* (aktino: gr. *aktís*, *aktínos* žarek – solaren: lat. *sol* sonce¹³), *izentropa* → *adiabata*.

2.2 Sinonimne pare z manjšo stopnjo enakovrednosti sestavljajo:

- pogosto: izvorno različni termini ali njihovi deli, ki izražajo iste pomenske sestavine: *ekstinkcija* → *slabitev*, *ekvinokcij* → *enakonočje*, *aridna klima* → *sušna klima*;
- pogosto: izvorno enaki termini sinonimnega para, ki izražajo različne pomenske sestavine: *krajevni čas* – *srednji sončni čas*, *grive* → *zlomljeni valovi*;
- manj pogosto: izvorno različni termini sinonimnega para ali njihovi deli, ki izražajo različne pomenske sestavine: *kovinski barometer* → *aneroid*.

2.3 Sinonimne pare, pri katerih daje slovar prednost enemu od terminov, sestavljajo:

- pogosto: termini, prevzeti iz klasičnih jezikov, t. i. mednarodne tujke, ki izražajo različne pomenske sestavine: *tropska fronta* → *intertropska konvergentna cona*, *ascendent* → *gradient*;

¹³ *Veliki slovar tujk*.

- pogosto: termini ali njihovi deli slovenskega izvora, ki izražajo različne pomenske sestavine: *suha adiabata* → *nenasičena adiabata*, *kaplja rosenja* → *kaplja pršenja*, *morski dim* → *pršec*;
- pogosto: izvorno različni termini ali njihovi deli, ki izražajo enake pomenske sestavine: *vpoj* → *absorpcija*, *amplituda* → *razpon*, *difuzija svetlobe* → *sipanje svetlobe*, *disipacija* → *razkroj*;
- pogosto: izvorno različni termini ali njihovi deli, ki izražajo različne pomenske sestavine: *fina mreža* → *gosta mreža*, *izobarno gibanje* → *gibanje po ploskvi pritiska*, *široko* → *jugo*, *masna divergenca* → *disperzija primesi*.

2.4 Sinonimne pare, pri katerih je eden od terminov označen kot neustrezen, sestavljajo:

- pogosto: izvorno enaki termini, ki ne izražajo istih pomenskih sestavin: *slabi dež* → *rahli dež*, *kaplja hladnega zraka* → *višinsko jedro hladnega zraka*;
- pogosto: samostalniške fraze in enobesedni termini, poenobesedeni iz jedrnega pojasnila, pri katerih se del pomena izgubi: *absorpcijski koeficient* → *absorptivnost*, *difuzijski koeficient* → *difuzivnost*, *refleksivni koeficient (!)*¹⁴ → *odbojnost*, *transmisivni ekvivalent (!)*¹⁵ → *prepustnost*, *motnostni koeficient* → *motnost (!)*,¹⁶ *količina oblačnosti* → *oblačnost*;
- redko: izvorno različni termini ali deli sinonimnega para, ki izražajo enake pomenske sestavine: *primitivna enačba* → *prvotna enačba*;
- redko: izvorno različni termini, ki izražajo različne pomenske sestavine: *imisija* → *onesnaženost zraka*;
- redko: samostalniški frazi z enakima pojasniloma in različnima jedroma, ki ne izražata istih pomenskih sestavin:¹⁷ *vremenska motnja* → *vremenski sistem*.

Izvorno različni sinonimi, zlasti enobesedni, navadno ubesedujejo iste pomenske sestavine, kar pa ne velja za pare, prevzete iz različnih klasičnih jezikov in/ali novolatinsčine, in tvorbeno različne pare domačega ali tujega izvora. Izvorno in tvorbeno enaki pari navadno ubesedujejo različne pomenske sestavine. Problematični so sinonimni pari iz samostalniških fraz in enobesednih terminov (*motnostni koeficient* → *motnost*), posamestjaljenih iz pridevniškega pojasnila jedra, saj je vprašanje, ali gre res za sinonimni pomen. Enako vprašanje velja za sinonimne pare z enakima pojasniloma in različnima jedroma.

3 Sinonimi s stališča zgradbe leksemov

3.1 Enakovredne sinonimne pare sestavljajo:

- najpogosteje: enobesedni termini: *difrakcija* – *uklon*;
- manj pogosto: zgradbeno različni termini, npr. enobesedni leksem latinskega/tujega izvora in njegov poslovenjeni par iz samostalniškega jedra in pridevniškega pojasnila: *lečasti oblak* – *lenticularius*, *castellanus* – *stolpičasti oblak*, *cunjasti oblak* – *pannus*.

¹⁴ Ta sinonim pri *odbojnost* ni naveden, ampak *refleksivnost*.

¹⁵ *Prepustnost* ima sinonim *transmisivnost* in ne *transmisivni ekvivalent*.

¹⁶ *Motnost* ima razlago in sinonim *mrč*.

¹⁷ Pri tem primeru je vprašanje, če gre za sinonimnost ali za napako.

3.2 Delno enakovredne sinonimne pare sestavljajo:

- najpogosteje: enobesedni pari ali samostalniške fraze z levim pojasnilom: *požled* → *žled*, *prognozirati* → *napovedovati*, *aridna klima* → *sušna klima*, *borealna klima* → *polarna klima*;
- manj pogosto: enobesedni leksem in samostalniška fraza: *trandosonda* → *plavajoči balon*;
- manj pogosto: zgradbeno različni termini iz samostalniških fraz z levim in desnim prilastkom: *sevalna energija* → *energija sevanja*, *eolska energija* → *energija vetra*, *temperaturni gradient* → *gradient temperature*.

3.3 Neenakovredne sinonimne pare sestavljajo:

- najpogosteje: zgradbeno enaki termini: *disipacija* → *razkroj*, *fina mreža* → *gosta mreža*, *gradient pritiska* → *gradient tlaka*;
- manj pogosto: glede na število členov ali zgradbo samostalniške fraze različni leksemi: *barični gradient* → *gradient tlaka*, *masna divergenca* → *disperzija primesi*, *tropska fronta* → *intertropska konvergentna cona*.

3.4 Sinonimne pare, od katerih je en sinonim neustrezen, sestavljajo:

- najpogosteje: zgradbeno neenaki termini, navadno iz samostalniške fraze z levim ali desnim pojasnilom in enobesednega sinonima, nastali s poenobesedenjem zveze moškega spola v samostalnik ženskega spola, nastalem iz pojasnila fraze: *absorpcijski koeficient* → *absorptivnost*, *difuzijski koeficient* → *difuzivnost*.

Sinonimi so glede na zgradbo najpogosteje zrcalni. Pri izraziti nezrcalnosti je tudi vprašanje, ali gre res za sinonimnost, zlasti pri zadnjem tipu.

B) Sinonimi v Slovenskem medicinskem slovarju (*SmedS*)

Sinonimija v *SmedS* se pogosto izkazuje, vendar je v marsičem različna od sinonimije v drugih slovarjih. Med najpomembnejše znake pripadnosti medicinski stroki sodita latinsko citatno ali latinizirano izrazje in slovenščini prilagojeno izvorno latinsko izrazje. Pogosti so sinonimi iz različnih živih jezikov. *SmedS* ima v naslovu poudarjeno, da gre za slovenski slovar. Težnja po slovenjenju je razvidna tudi iz obravnave sinonimov, čeprav gre za stroko, kjer se za enoumno sporazumevanje v določenih sporazumevalnih položajih uporablja latinsko ali latinizirano (novolatinsko) izrazje: »Izvirno zapisane latinske ali latinizirane grške izraze strokovnjaki uporabljajo pri pisanju diagnoz, receptov in opisu zdravljenja sploh, in sicer le citatno.« (*SmedS*, Uvod: IX) Sinonimi imajo tri funkcije: vrednotenje izrazja, usmerjanje rabe in pomensko opisovanje terminov: »V nekaterih primerih so razlage nadomeščene z več približnimi sinonimi.«¹⁸ (Uvod: X in XI)

SmedS izrazje normira. K neenakovrednim sinonimom sodijo odsvetovana poimenovanja brez posebnih oznak, z oznako izvornega jezika, vendar samo sodobnega, ali pa z oznako: *nestrokovno*, *poljudno*, *slabšalno*, *starinsko*, *žargonsko*. Kot sinonimi so prikazane tudi kratice, npr. *AA* pri *Alcoholics Anonymous*.

¹⁸ V Uvodu v *SmedS* je opozorjeno na to, da se je včasih težko odločiti za en sinonim: »Res bi bilo sicer idealno, če bi vsakemu pojmu ustrezal le en termin, ali da bi bilo vsaj pokazano na nadrejeni sinonim. V praksi pa to ni vedno mogoče. So primeri, v katerih je možno zamenjati termin (ki ima razlago) tudi s sinonimom, ki v slovarju le kaže na drug sinonim, izbran za nadrejeni sinonim zaradi gospodarnosti, da se razlaga ne bi pojavljala na dveh mestih.« Iz istega razloga pri nadrejeni stalni zvezi ne navajajo sinonimov, »ki se pojavljajo v istem geselskem članku kot podrejene stalne zveze.« (Uvod: X in XI)

Pari neenakovrednih sinonimov:

- brez posebnih označevalnikov: *abasia* → *abazija*, *acutus* → *akuten*, *abdomen acutum* → *akutni abdomen*, *abdominalis* → *abdominalen*, *trebušen* → *abdominalen*, *abdominoperinealis* → *abdominoperinealen*, *abducens* → *abducenten*, *odmikati* → *abducirati*, *odtezati* → *abducirati*, *odmik* → *abdukcija*, *odmikanje* → *abdukcija*;
- iz poimenovanja v citatni obliki in poimenovanja, prevedenega v slovenščino ali prilagojenega slovenščini:
- označeni z *angl.* (angleško, v celotnem slovarju 141 primerov): *baby boom* → *množično rojevanje otrok*, *bad trip* → *mučna omama*, *base excess* → *presežek baz*, *battered child syndrome* → *sindrom trpinčenega otroka*, *blue bloater* → *modri zabuhlež*, *drug fever* → *medikamentna vročina*, *ectasy* → *ekstazi*;
- označeni s *fr.* (francosko, v celotnem slovarju 35 primerov): *arc de cercle* → *histerični lok*, *ballotement* → *balotma*, *bouffées délirantes* → *akutna paranoidna reakcija*, *cerclage* → *cerklaža*, *chaperon* → *šaperon*, *chordée* → *korde*;

Slovar s kazalko najpogosteje usmerja k rabi: slovenskih poimenovanj (*contrecoup* → *nasprotni udarec*, *cri du chat* → *mačji jok*), zvez iz slovenskih besed in besed iz klasičnih jezikov, zlasti latinskega izvora, uveljavljenih v medicini (*folie à deux* → *inducirana blodnjavost*), slovenščini prilagojenih izvorno latinskih (*bouffées délirantes* → *akutna paranoidna reakcija*), pisno in oblikovno podomačenih francoskih poimenovanj (*cerclage* → *cerklaža*, *chaperon* → *šaperon*, *chordée* → *korde*).

- označeni z *nem.* (nemško, 5 primerov): *Gestalt* → *celovita percepcija*, *Pendelluft* → *nihajoči zrak*, *Zwischenscheibe* → *črta Z*, *Zwitterion* → *ion dvojček*;

Slovar je bolj odklonilen do nemškega izrazja kot do angleškega ali francoskega, saj pisno in oblikovno prilagojenih izrazov ne navaja, pač pa vodi od nemškega poimenovanja k slovenskemu prevodu (*Pendelluft* → *nihajoči zrak*) ali k strokovnemu poimenovanju, sestavljenemu iz slovenske besede in besede, prevzete iz klasičnih jezikov (*Gestalt* → *celovita percepcija*).

- označen z *niz.* (nizozemsko, 1 primer): *sprue* → *sprua*;
- označen s *špan.* (špansko, 1 primer): *mal del pinto* → *pinta*.

1 Sinonimi glede na izvor in normiranje

1.1 Sinonimni par neenakovrednih izrazov sestavljata:

- najpogosteje: citatni latinski izraz in slovenščini prilagojen izraz, prevzet iz latinščine: *abasia* → *abazija*, *acutus* → *akuten*, *abdomen acutum* → *akutni abdomen*;
- pogosto: angleški, francoski, nemški izraz in slovenski ali slovenščini prilagojen latinski izraz (ne zmeraj dobesedni prevod): *blue bloater* → *modri zabuhlež*, *drug fever* → *medikamentna vročina*; *arc de cercle* → *histerični lok*, *frémissement cat-aire* → *mačje predenje*, *Pendelluft* → *nihajoči zrak*;
- manj pogosto: angleški, francoski, španski in nizozemski izraz ter pisno in oblikovno slovenščini prilagojen izvorni izraz: *comfytest* → *komfiteš*, *ectasy* → *ekstazi*, *cerclage* → *cerklaža*, *chaperon* → *šaperon*, *chordée* → *korde*, *mal del pinto* → *pinta*, *sprue* → *sprua*;
- manj pogosto: slovenski izraz in izraz, prevzet iz latinščine: *splaven* → *abortiven*, *ostržek* → *abradat*.

Smeds daje prednost:

- slovenščini prilagojenim izrazom latinskega izvora pred citatnimi latinskimi poimenovanji: *ablatio retinae* → *ablacija retine*, *ablactatio* → *ablaktacija*;
- slovenščini prilagojenim izrazom latinskega izvora pred slovenskimi poimenovanji: *ognojkov* → *abscesen*, *obrušenost* → *abrazija*;
- slovenskim ali slovenščini prilagojenim poimenovanjem latinskega izvora pred pisno in oblikovno prevzetimi poimenovanji iz sodobnih jezikov: *kiretaža* (*fr.*) → *abrazija*, *fluš* → *vročinski obliv*;
- slovenskim ali slovenščini prilagojenim poimenovanjem latinskega izvora pred citatnimi poimenovanji iz sodobnih jezikov: *crush syndrome* → *zmečkaninski sindrom*, *follow-up* → *sledenje pacientom*, *face lifting* → *ritidektomija*;
- pisno in oblikovno podomačenim poimenovanjem pred citatnimi poimenovanji: *comfytest* → *komfittest*, *ectasy* → *ekstazi*, *sprue* → *sprua*.

1.2 Normativno neustrezna poimenovanja:

- označena z *nestrok.* (nestrokovno, 11 primerov): *cian* → *dician*, *kremenčev* → *kremenov*, *psevdoprothin* → *hondrokalcinoza*, *psihopatija* → *osebnostna deviranost*, *puder* → *dermalni prašek*, *soda* → *natrijev karbonat*, *apnena soda* → *dihalno apno*, *tvor* → *furunkel*;

Bistvena značilnost nestrokovnega izrazja je, da ne izraža pomenskih sestavin, ki jih zahteva medicina ali druga stroka, npr. kemija.

- označena s *poljud.* (poljudno, 50 primerov): *črv* → *panaricij*, *beladona* → *volčja češnja*, *celulitis* → *celulit*, *doktor* → *zdravnik*, *elektrika* → *električni tok*, *heksenšus* → *usek* (1. *mišični*, 2. *ledveni*), *ječmen* → *hordeol*, *katar* → *kataralno vnetje*, *koze* → *črne koze*, *krastavost* → *impetigo*, *krotica* → *varica*, *levkoplaster* → *obliž*, *mesečnost* → *somnambulizem*, *možračavost* → *ginandrija*, *nerakast* → *benigen*.

Poljudno izrazje je različno:

glede na izvor:

- pogosto: domačega izvora: *črv*, *ječmen*, *krastavost*, *krotica*, *mesečnost*, *možračavost*, *nerakast*, *odpraviti*, *omrtvelost*, *prišč*, *rak*, *srbečica*, *škripavec*, *živčnost*;
- pogosto: latinskega izvora ali latinizirano: *beladona*, *celulitis*, *doktor*, *levkoplaster*, *ricinus*, *salicil*, *škrofeljni*, *šola*;
- redko: iz sodobnih jezikov, zapisan po slovenskem izgovoru, s stališča knjižnega jezika nižjepogovorni izraz: *heksenšus*;

glede na število členov leksema in pomen:

- manj pogosto: okrajšano in manj natančno poimenovanje: *elektrika*, *katar*, *koze*, *španska*.

Kot medicinsko ustrezno je pri nevtralnem slovenskem izrazju navadno predlagano latinsko ali latinizirano izrazje, pri nižjepogovornem nevtralnem slovenskem izrazju, pri okrajšanem in manj natančnem poimenovanju pa dvobesedno natančnejše. Del izrazja, označenega s *poljudno*, ne vodi k sinonimu, ampak je razložen: *celulit* v kozmetiki poseben videz kože, zlasti na stegnih, bokih, trebuhu in zadnjici debelih ljudi /.../, *čustven* ki ga hitro obvladajo čustva, *fras* krči pri otrocih, *gobice* kandidoza ustne sluznice, *išias* bolečina v križu in vzdolž ishiadičnega živca.

- označeno s *slabš.* (slabšalno, 8 primerov): *jalov* → *neploden*, *jalovost* → *neplodnost*, *skopljenec* → *kastriranec*, *skopljenka* → *kastriranka*;

S *slabšalno* so označena zlasti slovenska poimenovanja, ki se uporabljajo v splošnem jeziku in imajo slabšalni prizvok. Tudi tu so primeri, ko stroka ne pozna neoznačenega poimenovanja, zato ni kazalke na neslabšalni izraz, ampak razlaga: *bebec* duševno manj razvit, slaboumen človek, *grbavec* kdor ima grbo.

- označeno s *star.* (starinsko, 341 primerov): *acetonurija* → *ketonurija*, *adenopatija* → *limfadenopatija*, *Aerobacter* → *Enterobacter*, *aerobakter* → *enterobakter*, *akariaza* → *akaroza*, *akaridiazia* → *akaroza*, *akarioza* → *akaroza*, *akušerstvo* → *porodništvo*;

Tudi za vsa starinska poimenovanja stroka ne pozna zmeraj ustreznega sodobnega poimenovanja, zato sinonim ni naveden: *adenoiden* podoben žleznemu tkivu.

- označeno z *žarg.* (žargonsko, 323 primerov): *abducens* → *abducentni živec*, *abduktor* → *abduktorna mišica*, *abortus* → *splavek*, *acid* → *lizergid*, *adduktor* → *aduktorna mišica*, *adjuvans* → *remedium adjuvans*, *akcelerans* → *akcelerantni živec*, *arest* → *zastoj*, *arkada* → *obrvni lok*, *arteriosklerotičarka* → *bolnica z arteriosklerozo*.

V *SmedS* je kot *žargonsko* označeno izrazje, ki pojma ne poimenuje dovolj natančno:

- pogosto: iz klasičnih jezikov prevzeta enobesedna poimenovanja, za katera so predlagana dvo- ali večbesedna nežargonska poimenovanja, v katerih žargonski samostalniški termin postane (a) pridevnik, tj. levo pojasnilo navadno domačeizvornega jedra: *abducens* → *abducentni živec*, *abduktor* → *abduktorna mišica*, *adduktor* → *aduktorna mišica*, *akcelerans* → *akcelerantni živec*, *akcesorius* → *akcesorni živec*, *aktinomikom* → *aktinomikotični granulom*, *amakrinka* → *amakrina celica*, *biceps* → *dvoglava nadlaktna mišica*, *deltoides* → *deltoidna mišica*, *facialis* → *facialni živec*, *frenikus* → *frenični živec*, *hemiazigos* → *vena hemiazigos*, *impresija* → *impresijski zlom*, *kompakta* → *kompaktna kostna substanca*, *miliarka* → *miliarna tuberkuloza*, (b) besedna zveza iz neprevzetega jedra in desnega prilastka iz samostalnika in predloga: *arteriosklerotičarka* → *bolnica z arteriosklerozo*;
- pogosto: iz klasičnih jezikov prevzeta enobesedna poimenovanja brez levega pojasnila: *avrikula* → *atrijska avrikula*, *aluplast* → *povoj aluplast*, *detrusor* → *musculus detrusor vesicae*, *diabetes* → *sladkorna bolezen*, *kurativa* → *zdravljenje*, *ekvinovarus* → *pes equinovarus*, *falciparum* → *Plasmodium falciparum*, *akustikus* → *kohlearni živec*, *alkohol* → *etanol* (= etilni alkohol);
- izvorno latinsko poimenovanje, ki ima nevtralnno slovensko različico: *albumen* → *beljakovina*, *arest* → *zastoj*, *arkada* → *obrvni lok*, *infekcija* → *nalezljiva bolezen*;
- slovensko poimenovanje, ki ima nevtralni dvobesedni sinonim iz slovenskega jedra in izlatinskega pojasnila: *dvigalka* → *levatorna mišica*, *endorkinka* → *endokrini žleza*, *gleženj* → *talokruralni sklep*, *mečica* → *ušesna mečica*, *trobilka* → *bukcinatorna mišica*, *ubijalka* → *celica ubijalka*, *vzravalka* → *erektorna mišica*, *zaviralka* → *celica zaviralka*;

- tujeizvorno poimenovanje, ki je v prvem pomenu nevtralnno, v nadalje razvitih pomenih pa žargonsko, npr.: *abortus* (kot prekinitev nosečnosti nevtralen) → *splavek* (plod, rojen pred 22. tednom nosečnosti), *doping* (kot jemanje nedovoljenih snovi nevtralen) → *sredstvo dopinga*;
- tujeizvorni izraz z različnim obrazilom: *frakcionaža* → *frakcioniranje*;
- lastno ime z nevtralnim dvo- ali večbesednim poimenovanjem: *Billroth* → *operacija po Billrothu*, *bazedov*¹⁹ → *Basedowova bolezen*, *korsakov* → *korsakovova psihoza*;
- angleško izrazje, ki se nadomesti s slovenskim prevodom ali mednarodno uporabljanim poimenovanjem latinskega izvora: *flow meter* → *pretočni merilnik*, *graft* → *transplantat*;
- izrazje angleškega izvora iz okolja uživalcev mamil, ki poimenuje samo en pomenski element pojma: *acid* → *lizergid*;²⁰
- izrazje angleškega/ameriškega izvora, zlasti iz okolja uživalcev mamil, za katero so značilni pomenski prenosi in ima tudi v izvornem jeziku slabšalni pomen: *džanki* → *narkoman*,²¹ *fiksanje* → *drogiranje*, *kit* → *komplet*, *konekt* → *nastavek*, *šit* → *hašiš*, *trip* → *omama*;
- izrazje nemškega izvora, ki se nadomesti s slovenskim: *giht* → *protin*;
- slovenski izraz, preveden iz angleškega: *trava* → *marihuana*.

Pri nekaterih z žargonsko označenih terminih stroka ne pozna neoznačenega termina, zato je ta razložen kot nevtralni izraz: *elektroanestezija* splošna anestezija z električnim tokom, *elektrospanje* kontrolirano spanje, povzročeno z električnim tokom, *uroinfekt* bakterijska ali virusna okužba sečil, *invalidizirati* napraviti koga invalidnega, *spastik* bolnik s spastično boleznijo, *trip* odmerek LSD kot tableta ali v drugačni obliki.

Večji del izrazja, uvrščenega med žargonsko, bi glede na jezikovno neoznačenost lahko uvrstili k strokovno pogovornemu, če bi to oznako imeli.

2 Sinonimi glede na pomenske sestavine:

- neenakovredni sinonimni pari iz citatnih izrazov latinskega/novolatinskega izvora in teh poimenovanj, prilagojenih slovenščini ali slovenskega izvora, najpogosteje ubesedujejo iste pomenske sestavine: *abductorius* → *abduktoren*, *abdukcijski* → *abduktoren*, *aberratio* → *aberacija*, *odklonski* → *aberanten*;
- neenakovredni sinonimi iz angleških, francoskih, nemških in drugih citatnih izrazov in njihovega prevoda v slovenščino najpogosteje ubesedujejo iste pomenske sestavine: *battered child syndrome* → *sindrom trpinčenega otroka*, *blue bloater* → *modri zabuhlež*.

3 Sinonimi glede na zgradbo:

- pri parih neenakovrednih sinonimov prevladujejo taki z zrcalno zgradbo: *abductorius* → *abduktoren*, *abdukcijski* → *abduktoren*, *aberratio* → *aberacija*;
- pari, sestavljeni iz citatnega latinskega in samo oblikovno poslovenjenega ali citatnega in prevedenega poimenovanja, navadno nimajo zrcalne stave: *abdomen acutum* → *akutni abdomen*, *fluš* → *vročinski obliv*.

¹⁹ Angleški zdravnik Basedow (1799–1854).

²⁰ *Acid* je kislina, *lizergid* pa polsintetična spojina iz lizergične kisline, ki povzroča psihotična stanja.

²¹ The term 'Junky' is a colloquial term with negative connotations to refer to a person who is thought to be a drug user. (Wikipedia)

C) Sinonimi v Čebelarskem terminološkem slovarju (ČebTS)

ČebTS izkazuje veliko sinonimov. Slovar je, kot je zapisano v uvodu, normativen. Odsvetovani termini imajo naslednje oznake: *nestrokovno* (stroka izraz zavrača), *nestrokovno pogovorno* (izraz se uporablja zlasti v pogovorih, za strokovno pisno in javno rabo ni primeren), *strokovno pogovorno* (izraz se uporablja zlasti v pogovorih, za strokovno pisana besedila je manj primeren),²² *žargonski izraz* (za strokovna besedila ni primeren),²³ *zastarel izraz* (uporablja se v starejši literaturi), → puščica (kazalka, napotilo k strokovno ali/in jezikovno ustrežnejšemu ali pogosteje uporabljanemu izrazu, kjer je celotna informacija o strokovnem izrazu). Novost je ↔ dvosmerna puščica, ki kaže na enakovredni sinonim. V sinonimnem odnosu sta dvobesedni termin (samostalniška fraza s pojasnilom *čebelji*) in enobesedni termin iz jedrnega samostalnika, npr.: *čebelja matica* ↔ *matica*, *čebelji panj* ↔ *panj*, *čebelji sat* ↔ *sat*, *družina* ↔ *čebelja družina*, *vosek* ↔ *čebelji vosek*. Taka rešitev je bila uporabljena zaradi besednih zvez, v katerih se navadno uporablja jedrni samostalnik z drugimi pojasnili, npr. *dvomatični panj*, *dvonakladni panj*, *Glavarjev panj*, *nakladni panj*.

Kot enakovredni sinonimi so z enako razlago npr. prikazani naslednji termini: *ajdova čebelja paša* – *čebelja paša na ajdi*, *akacijeva čebelja paša* – *čebelja paša na akaciji*, *osirotela čebelja družina* – *brezmatična čebelja družina*, *gozdno-cvetlični med* – *cvetlično-gozdni med*, *obnožina* – *cvetni prah*, *čebela* – *čebela delavka*, *čebela gradilka* – *čebela graditeljica*.

Primeri neenakovrednih sinonimov. Puščica kaže na ustrežnejši termin, npr.: *afida* → *listna ušica*, *akarina* → *pršica*, *akarioza* → *pršičavost*, *akaroza* → *pršičavost*, *feromon Koževnikove žleze* → *alarmni feromon*, *feromon mandibularne žleze* → *feromon čeljustne žleze*, *Feromon Nasanove žleze* → *feromon Nasonove žleze*, *Alberti-Žnideršičev panj* → *AŽ-panj*, *panj AŽ*, *Žnideršičev panj*.

Primeri sinonimnih parov, pri katerih je prvo poimenovanje *strokovno pogovorno*. Puščica kaže na strokovno ustrezen termin, npr.: *akacijevец* → *akacijev med*, *amerikanec* → *LR-panj*, *panj LR*, *Langstroth-Rootov panj*, *antena* → *tipalnica*, *bastard* → *križana čebelja družina*, *brezmatičar* → *brezmatični panj*, *brezmatičnik* → *osirotela čebelja družina*, *brezmatična čebelja družina*, *buba* → *čebelja buba*, *čistilka* → *čebela čistilka*, *snažilka* → *čebela čistilka*.

Primeri sinonimnih parov, pri katerih je prvo poimenovanje *nestrokovno pogovorno*. Puščica vodi k rabi strokovnega termina, npr.: *čebela ubijalka* → *afrikanizirana čebela*, *damski med* → *akacijev med*, *strupnica* → *alkalna strupnica*, *čmerika* → *bela čmerika*, *jelka* → *bela jelka*, *bor* → *rdeči bor*, *oslad* → *brestovolistni oslad*, *brin* → *navadni brin*, *ciprje* → *ozkolistno ciprje*.

Primeri sinonimnih parov, pri katerih je prvo poimenovanje *nestrokovno*. Puščica vodi k rabi ustreznega strokovnega termina: *akacija* → *robinija*, *nimfa* → *buba*, *negovalka* → *čebela krmilka*.

Sinonimni par, pri katerem je prvo poimenovanje *strokovno*. Puščica vodi k rabi ustreznega poimenovanja: *žepkovec* → *šetrajev med*, *žepkovec* → *žepkov med*.

²² Pri navajanju *strokovnega pogovornega* izrazja se tako kot pri *SmedS* postavlja vprašanje, kako si bo pomagal uporabnik. Tako so označeni zlasti termini v izpeljanih pomenih, torej ne v prvem. K strokovno ustreznemu izrazu vodi samo ena kazalka (*čebeljak* → *stojišče*), sicer pa so ti izrazi razloženi: *čebela* (navadno medonosna čebela, ki se goji v gospodarske namene, živeča v skupnosti), *čebelarski mojster* (čebelar, ki zelo uspešno čebelari) /dobesedno prevedeno iz nemščine ali angleščine/ ipd.

²³ Enako velja za žargonsko izrazje, saj v *ČebTS* razen v enem primeru (*karnika* → *kranjska čebela*) ni navedenega nežargonskega poimenovanja: *cementni med* (med, ki je v satju zaradi povišane vsebnosti sladkorja melecitoze trdo strjen) /dobesedni prevod iz nemškega ali angleškega poimenovanja/, *damska čebela* (mirna, krotka čebela, zlasti kranjska) /brez tujih ustreznikov/ ipd.

1 Sinonimi v *ČebTS* glede na izvor

1.1 Sinonimni par enakovrednih poimenovanj navadno sestavljata:

- poimenovanji domačega izvora: *ajdova čebelja paša* – *čebelja paša na ajdi, osirotela čebelja družina* – *brezmatična čebelja družina, čebelji sat* ↔ *sat*.

1.2 Sinonimni par neenakovrednih izrazov sestavljata:

- najpogosteje: termin, prevzet iz klasičnih jezikov,²⁴ in domači izraz, ki mu slovar navadno daje prednost: *afida* → *listna ušica*, *akarina* → *pršica*, *akarioza* → *pršičavost*, *apitoksin* → *čebelji strup*, *floralni medovnik* → *cvetni medovnik*, *nektarni med* → *cvetlični med*;
- pogosto: domača ožječebelarska izraza, pri katerih ima prednost natančnejše domače poimenovanje: *matičnjak* → *plemenilnik*, *brezpašje* → *brezpašno obdobje*, *čebelarsko sito* → *cedilo za med*, *čebela voskarica* → *čebela graditeljica*, *iskalka* → *čebela iskalka*;
- pogosto: domača botanična izraza, pri katerih ima prednost sistemsko botanično poimenovanje: *bela detelja* → *plazeča detelja*, *hoja* → *bela jelka*;
- pogosto: geografski izlastnoimenski poimenovanji, pri katerih ima prednost natančnejše poimenovanje: *rumena kavkaška čebela* → *armenska čebela*, *vzhodna čebela* → *azijska čebela*;
- manj pogosto: poimenovanje iz izimenskega pridevnika in samostalniškega jedra in podredna zloženska s kratičnim prvim delom, ki ima prednost: *Alberti-Žnideršičev satnik* → *AŽ-satnik*;
- manj pogosto: v celoti ali delno mednarodna izraza iz kemije, medicine, pri katerih ima prednost strokovno mednarodno ime: *diastaza* → *amilaza*, *invertaza* → *alfa glukozidaza*, *amebna bolezen čebel* → *ameboza*.

1.3 Sinonimni par strokovno pogovornega in nezaznamovanega strokovnega termina sestavljata:

- najpogosteje enobesedni domači ali prevzeti leksem in eno-, dvo- ali večbesedni leksem iz nezaznamovanega besedja, navadno domačega izvora, ki pojem natančneje poimenuje: *buba* → *čebelja buba*, *akacijevac* → *akacijev med*, *bastard* → *križana čebelja družina*, *krmilka* → *čebela krmilka*.

1.4 Sinonimni par iz poimenovanja, označenega *nestrokovno pogovorno*, in strokovnega termina sestavljata:

- najpogosteje: domači ali prevzeti leksem iz nezaznamovanega besedja, navadno domačega izvora, ki pojem natančneje poimenuje: *čebela ubijalka* → *afrikanizirana čebela*, *strupnica* → *alkalna strupnica*, *jelka* → *bela jelka*.

1.5 Sinonimni par iz poimenovanja, označenega *nestrokovno*, in strokovnega termina sestavljata:

- najpogosteje: domači ali prevzeti leksem iz nezaznamovanega besedja, navadno domačega izvora, tudi iz botanike, zoologije, ki pojem natančneje poimenuje: *akacija* → *robinija*, *nimfa* → *buba*, *negovalka* → *čebela krmilka*.

1.6 Slovar navaja samo en sinonimni par, pri katerem je za žargonski izraz naveden neoznačen sinonim: *karnika* → *kranjska čebela*.

²⁴ Iz klasičnih jezikov prevzeto ni prvenstveno čebelarsko. Izhaja zlasti iz medicine, veterine, kemije, anatomije.

2 Sinonimi s stališča izraženih pomenskih sestavin

2.1 Enakovredne sinonime pare sestavljajo:

- sinonimi domačega izvora, ki izražajo različne pomenske sestavine: *osirotela čebelja družina* – *brezmatična čebelja družina*;
- sinonimi domačega izvora iz jedrne besede in leksema z isto jedrno besedo in pojasnilom: *čebela* – *čebela delavka*, *čebelji panj* ↔ *panj*;

Ta tip verjetno ne sodi med prave sinonime, ampak se sinonimno razume samo v istem čebelarskem besedilu ali terminu.

2.2 Neenakovredne sinonimne pare sestavljajo:

- pogosto: sinonima domačega izvora, ki izražata precej različne pomenske sestavine: *matičnjak* → *plemenilnik*, *ameriška gniloba* → *huda gniloba čebelje zalege*, *gorski javor* → *beli javor*, *čebela letalka* → *pašna čebela*;
- pogosto: sinonima iz jedra in lastnoimenskega in nelastnoimenskega pridevnika, ki izražata različne pomenske sestavine: *Arnhartova žleza* → *stopalna žleza*;
- redkeje: pomensko (skoraj) enaka sinonima domačega izvora iz istega jedra in desnega samostalniškega pojasnila ali levega pridevniškega pojasnila, tvorjenega iz prejšnjega samostalniškega pojasnila: *buba matice* → *matična buba*, *buba trota* → *trotovska buba*;
- redkeje: izvorno različna sinonima, ki izražata iste pomenske sestavine: *floralni medovnik* → *cvetni medovnik*.

2.3 Sinonimni par, pri katerem je eno poimenovanje označeno kot *strokovno pogovorno*, sestavljata:

- pogosto: enobesedno poimenovanje in iz njega razvito dvobesedno (ajdov + -ec → med): *ajdovec* → *ajdov med*, *akacijevac* → *akacijev med*, ki izražata enake pomenske sestavine;
- manj pogosto: izvorno različna sinonima, od katerih je tujeizvorni prenesen z drugega strokovnega področja in ima tam drugačen pomen: *antena* → *tipalnica*, *bastard* → *križana čebelja družina*;
- pogosto: izvorno enaka sinonima: samostalniška fraza iz jedra in pojasnila in samega jedra: *delavka* → *čebela delavka*, *prezračevalka* → *čebela prezračevalka*. Ta tip je po mojem mnenju sinonimen samo v ustreznem sobesedilu.

3 Sinonimi s stališča zgradbe leksemov

3.1 Enakovredne sinonimne pare sestavljajo:

- različno zgrajena poimenovanja: *vosek* ↔ *čebelji vosek*, *akacijeva čebelja paša* – *čebelja paša na akaciji*.

3.2 Neenakovredne sinonimne pare, od katerih je eden prednostni, sestavljajo:

- pogosto: dvo- in/ali trobesedna poimenovanja z enakimi jedrnimi besedami in levimi in desnimi pojasnili, najpogosteje domačega izvora: *celični pokrovec* → *pokrovec zalege*, *blazinica stopala* → *oprijemalna blazinica*, *pašna čebela* → *čebela plesalka*, *čebela medarica* → *medonosna čebela*;
- manj pogosto: enobesedni sinonimi različnega ali enakega, navadno domačega izvora: *čebeloslovje* → *apidologija*, *albinizem* → *beličnost*, *čebelarstvo* → *čebelarjenje*;
- manj pogosto: samostalniška fraza s priredno zloženim pridevniškim pojasnilom in zloženka s kratičnim prvim delom: *Alberti-Žnideršičev panj* → *AŽ-panj*;
- zrcalni sinonimi iz jedra, navadno istega, in levega prilastka, lahko različnega izvora: *celični pokrovec* → *voščeni pokrovec*, *nektarni med* → *cvetlični med*, *ameriška gniloba čebelje zalege* → *huda gniloba čebelje zalege*.

3.3 Neenakovredne sinonime pare, pri katerih je eno poimenovanje *strokovno pogovorno*, sestavljajo:

- pogosto: samostalniška fraza iz jedra in desnega pojasnila in poimenovanje iz tega pojasnilnega samostalnika: *čistilka* → *čebela čistilka*, *delavka* → *čebela delavka*;
- manj pogosto: enobesedno poimenovanje in iz njega razvito dvobesedno (ajdov + -ec → med): *ajdovec* → *ajdov med*, *akacijev* → *akacijev med*, *brezmatičar* → *brezmatični panj*;
- manj pogosto: samostalniška fraza iz jedra in pojasnila in samega jedra: *buba* → *čebelja buba*.

3.4 Neenakovredne sinonimne pare, pri katerih je prvo poimenovanje *nestrokovno pogovorno* ali *strokovno*, sestavljajo:

- pogosto: sinonimi domačega izvora iz samostalnika in leksema z istim samostalnikom kot jedrno besedo in pojasnilom: *strupnica* → *alkalna strupnica*, *čmerika* → *bela čmerika*, *jelka* → *bela jelka*, *žepkovec* → *žepkov med*.

Nekateri *strokovno pogovorno* (*narejenec*, *mlečkanje*, *podaljšati celice*, *rekorder*, *mlečkar*), *nestrokovno* (*nabirati med*, *usna*, *divji med*), *nestrokovno pogovorno* (*pokaditi skozi vežo*, *furlanska čebela*), razen enega vsi *žargonsko* (*porezati med*, *trotovski roj*, *potrotiti se*, *cementni med*, *damska čebela*, *podreti čebeljo družino*) označeni termini nimajo vodilke k strokovno nezaznamovanemu terminu, ampak razlago.

VI Zaključki

1. Terminološki slovarji, ki smo jih pregledali, so izšli v razmiku 18 let. Iz njih je največkrat razvidna težnja prikazati izrazje v vsej raznovrstnosti. Pogosto navajanje sinonimov kaže tudi na to, da ustvarjalci slovarjev izrazje dobro poznajo in upoštevajo raznovrstno literaturo (strokovno, poljudno), ki jo navedejo ali pa ne.²⁵ V marsikateri stroki si še do pred kratkim niso mogli pomagati s korpusi in si pogosto tudi zdaj ne morejo.
2. Po pregledu nekaterih terminoloških slovarjev lahko rečemo, da trditev o redkosti sinonimije v terminologiji ni mogoče potrditi.
3. Terminološki slovarji z navajanjem sinonimije najpogosteje vodijo uporabnika k rabi enega izraza, s čimer naj bi se uveljavilo načelo en pojem – en termin.
4. V terminologiji sta navadno v sinonimnem razmerju dva termina, zelo redko več. Sinonimnih nizov, značilnih za splošni jezik, terminološki slovarji ne izkazujejo.
5. Kot sinonimi se v terminoloških slovarjih navajajo samo termini, ki imajo enak pomen. Delna sinonimija v slovarjih, ki smo jih pregledali, ni upoštevana.
6. Termini, ki tvorijo sinonimni par, se razlikujejo glede na izvor, izražene pomenske sestavine in zgradbo leksema glede na število besed in vrsto besedne zveze. Te razlike so značilne za posamezno terminološko področje.
7. Sinonimni pari različnega izvora najpogosteje izražajo iste pomenske sestavine.
8. Termini tujega izvora so navadno prilagojeni slovenščini, redkeje pa so v citatni, še pogosteje pa v polcitatni obliki (samo pisna podoba je tuja). V pregledanih slovarjih je tako izrazje v *MetTS* in v *SmedTS*.
9. V pregledanih terminoloških slovarjih še ni čutiti opaznega vpliva angleščine.

²⁵ Pisanje nekaterih slovenskih teoretikov, da za terminološkimi slovarji ni literature, kaže na pomanjkljivo poznavanje slovaropisnega ali terminografskega dela.

10. Slovarji bi se morali izogibati izkazovanju poimenovanj, ki so sinonimi samo v istem besedilu ali istem sporazumevalnem položaju, navadno strokovnem (po)govoru: *meteorološka postaja – postaja, meteorološki nomogram → nomogram, koeficient viskoznosti – viskoznost, depozit → usedlina prahu (MeTS)*.
11. Preobilje enakovrednih sinonimov s stališča ureditve izrazja ni dobro.
12. Normativni slovarji bi morali pri terminih, označenih z *nestrokovno, strokovno pogovorno, žargonsko* ipd., navesti neoznačen strokovni izraz.
13. V pregledanih slovarjih se z označevalniki označeni termini najpogosteje razlikujejo po pomenskih sestavinah. Jezikovna različnost je zelo redko izkazana, čeprav bi pričakovali, da je žargonsko izrazje drugačno kot npr. strokovno pogovorno.
14. Preobilje označevalnikov povzroča težave. V nekaterih slovarjih je uporabljenih veliko označevalnikov, vendar se pri različnih pojavljajo isti tipi sinonimov.
15. Razlage sinonimov morajo biti enake. Neenakih razlag je v primerjanih slovarjih zelo malo (prim. *viskoznost* in *viskoznostni faktor; MeTS*).
16. Terminološki sinonimi najpogosteje izražajo različne pomenske sestavine poimenovanega pojma.
17. Iste pomenske sestavine ubesedujejo zlasti dvojice, sestavljene iz domačih in prevzetih poimenovanj. Takih primerov je v slovenskih slovarjih veliko. Sinonimni poimenovanji sta lahko enakovredni, lahko pa se daje enemu prednost.
18. Pri izkazovanju sinonimije morajo biti pisci slovarjev previdni. V *MeTS* so kot sinonimi npr. navedeni *napoved – vremenska napoved, meteorološka postaja – postaja, koeficient viskoznosti – viskoznost*. Poimenovanja, ki nastanejo npr. z opustitvijo pojasnila jedra, so enoznačno razumljiva samo v določenem sobesedilu. Takih sinonimnih parov terminološki slovar ne bi smel prikazovati, vsaj brez oznake ne. Ena od mogočih oznak je *strokovno pogovorno*.
19. Terminološki slovar naj bi izkazoval strokovno izrazje določene stroke v celoti. Navajanje poljudnega izrazja je s stališča informativnosti sicer pravilno, vendar bi bilo treba navesti tudi strokovni izraz. Primer: *MeTS* navaja kot poljudna poimenovanja: *ovčica, pasji dnevi, vrtnčasti vihar, vremenar, babje poletje*, ki jim pa ne doda strokovnih izrazov. Še več: *indijansko poletje* je označeno z *neustrezno* in s kazalko na *babje poletje*.
20. Temeljna značilnost sinonimov je besednovrstna enakost, zato so primeri sinonimnega povezovanja besednovrstno različnih poimenovanj neustrezni. V *MeTS* sta prikazana kot sinonima samostalnik *noč* in prislov *ponoči* (*noč* (čas teme od sončnega zatona do sončnega vzhoda) – *ponoči* (v času teme od sončnega vzhoda do sončnega zahoda)).

VII Literatura

- Martin AHLIN idr., 2003: *Slovar sinonimov slovenskega jezika*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Maria Teresa CABRÉ, 1999: *Terminology. Theory, methods and applications*. Amsterdam: Philadelphia.
- Josef FILIPEC, 1995: *Teorie a praxe jednojazyčného slovníku výkladového. Manuál lexikografie*. Praha: Nakladatelství H & H.

- Dušan GABROVŠEK, 1989: Poročilo četrte poletne šole mednarodnega informacijskega centra za terminologijo (Dunaj) o uporabi terminoloških principov in metod pri praktičnem terminološkem delu. Ada Vidovič Muha, Nace Šumi (ur.): *Simpozij Slovenski jezik v znanosti 2. Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Velimir GJURIN, 1986: Načela sodobnega izrazijskega slovarja. Ada Vidovič Muha (ur.): *Simpozij Slovenski jezik v znanosti 1. Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- 1987: *Slovensko slovarstvo do prvega knjižnega slovarja. Magistrska naloga*. Tipkopis. Ljubljana: Filozofska fakulteta v Ljubljani.
- Vojko GORJANC, 1995/96: Primerjalna razčlenitev terminologije v matematiki in filozofiji. *Jezik in slovstvo* 41/5. 267–276. <http://www.ff.uni-lj.si/publikacije/jis/lat1/041/55c03.htm>.
- R. R. K. HARTMANN in Gregory JAMES, 1998: *Dictionary of Lexicography*. London, New York: Routledge.
- Marjeta HUMAR, 2008: Slovaropisno izrazje v slovenskih terminoloških slovarjih. *Jezikoslovni zapiski* 14. 103–122.
- 2009: Protipomenskost v jezikoslovnih delih slovenskih protestantov. *Slavistična revija* 56/57. 269–279.
- Ivan MASÁR, 1991: *Priručka slovenskej terminológie*. Bratislava: Slovenská akademija.
- Milica MIHALJEVIĆ, 1998: *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Meta KALIN, 1991: Terminološki priručnik (Helmut Felber, Terminology, Pariz 1984). *Jezikoslovni zapiski* 1.
- Jožica NARAT - ŠREKL, 1989: *Sinonimi v jeziku Jurija Dalmatina (izvor, pomenske in stilistične funkcije)*. Magistrska naloga. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- 1991: Samostalniške besednozvezne sopomenke v Dalmatinovi Bibliji. *Jezikoslovni zapiski* 1. 63–72.
- 1991/92: Sinonimi v jeziku Jurija Dalmatina (izvor, pomenske in stilistične funkcije). *Jezik in slovstvo* 37. 161–163.
- Irena OREL - POGAČNIK, 1989: *Sinonimična bogatost starejših slovenskih slovarjev*. Magistrska naloga. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Martina OROŽEN, 1983/84: Dalmatinov Register – prvi sinonimni slovarček slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 29. 196–201.
- Valerija PETROVNA DANILENKO, 1977: *Russkaja terminologija. Opit lingvističeskogo opisanija*. Moskva: Nauka. 79–81.
- Béla POŠTOLKOVÁ, Miroslav ROUDNÝ, Antonín TEJNOR, 1983: *O české terminologii*. Praha: Československa akademie věd.
- Zygmund STOBERSKI, 1990: Transnationalizing Scientific and Technical Terminology. *Language Problems and Language Planning* 14/3.
- 1992: World bank of international terms chemistry-chimie. *Neoterm – World specialized Terminology* 21/24. Warszawa: International Federation of Terminology Banks – IFTB.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2006: Pojmovanja in poimenovanja besednih združb v slovenistiki. *Filologija* 46–47. Zagreb.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja Maribor,
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje. Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

- Špela VINTAR, 2008: *Terminologija. Terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Oddelek za prevajalstvo.
- Eugen WÜSTER, 1978: *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. Wien: Technische Universität.
- Marina ZORMAN, 2000: *O sinonimiji*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

VIII Gradivo

- Ljudmila BOKAL idr., 2008: *Čebelarski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU, ZRC SAZU.
- Matej CIGALE, 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Miroslav KALIŠNIK idr., 2002: *Slovenski medicinski terminološki slovar*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Medicinska fakulteta.
- Zdravko PETKOVŠEK, Zvonka LEDER, 1990: *Meteorološki terminološki slovar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Društvo meteorologov Slovenije.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V* (1970, 1975, 1979, 1985, 1991). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije.
- Miloš TAVZES idr., 2002: *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Wikipedija [junkie]: <http://en.wikipedia.org/wiki/Junkie>

Načela normiranja hrvatskih naziva: s primjerima iz medicinskog nazivlja

LANA HUDEČEK, MILICA MIHALJEVIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Hrvaška,
lhudecek@ihjj.hr, mmihalj@ihjj.hr

U radu će se pokušati razraditi i ocijeniti djelotvornost temeljnih terminoloških načela. Krenut će se od općepoznatih terminoloških načela koja vrijede za sve jezike i sve struke, a zatim preispitati njihova primjena na medicinsko nazivlje hrvatskog jezika. Terminološka načela mogu pomoći pri tvorbi novih hrvatskih naziva za nove pojmove ili pri prevođenju naziva s drugih jezika. Također mogu pomoći pri odlučivanju o normativnome statusu istoznačnih naziva (preporučeni nazivi, dopušteni nazivi, nedopušteni nazivi, zastarjeli nazivi). Djelotvornost, ali često i proturječnost tih načela oprimjerit će se primjerima iz medicinskog nazivlja. Također će se ta načela nastojati sagledati u svjetlu interdisciplinarne suradnje medicinskih stručnjaka čije se nazivlje normira i jezikoslovaca koji moraju imati aktivnu ulogu pri normiranju nazivlja svih struka. Ovaj je rad nastao u sklopu rada u projektu STRUNA – *Hrvatsko strukovno nazivlje – projekt koordinacije*¹ u sklopu kojega je izrađen Terminološki priručnik. Temeljna terminološka načela koja se nalaze u priručniku u ovome su rada provjerena i preispitana na primjeru jedne struke (medicine). Tako se na neki način nastojalo predvidjeti s kojim ćemo se problemima susretati u drugoj fazi projekta u kojoj će se pri izradbi terminoloških rječnika različitih struka surađivati s predmetnim stručnjacima.

In the paper the authors develop and evaluate the function of the basic terminology principles. Starting from the universal, generally accepted and well-known terminological principles they re-examine the acceptability of terminological principles and their applicability to Croatian terminology. Terminological principles can be of help in the creation of new Croatian terms for new concepts or for the translation of terms from other languages. They can also help decide on the normative status of synonymous terms (recommended, permitted, rejected, and obsolete terms). The authors illustrate the effectiveness as well as inconsistency of these rules on numerous examples of Croatian medical terms. They also analyze these rules in the context of interdisciplinary collaboration of medical experts and linguists who have to take an active role in the standardization of terminology of different fields. This work was part of the work done on the STRUNA project (Croatian technical terminology), which is a project of coordination under which Terminological Reference Book was created. The basic terminological principles that are contained in that reference book are examined and revised in that work on the example of one professional field, namely medicine. In this way it was attempted to anticipate the problems that we would face in the second phase of the project where relevant professionals will cooperate in the creation of various terminological dictionaries.

V prispevku poskušamo obdelati in oceniti učinkovitost osnovnih terminoloških načel. Začeli bomo pri splošno znanih terminoloških načelih, ki veljajo za vse jezike in vse stroke, nato pa se bo preizkusila njihova uporaba za izrazje hrvaškega jezika. Terminološka načela

¹ Više o projektu vidi na mrežnim stranicama Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje <http://www.ihjj.hr> i Nacionalne zaklade za znanost <http://www.nzz.hr>.

so lahko v pomoč pri tvorbi novih hrvaških nazivov za nove pojme ali za prevajanje nazivov iz drugih jezikov. Prav tako so lahko v pomoč pri odločevanju o normativnem statusu istopomenskih nazivov (priporočeni nazivi, dovoljeni nazivi, nedovoljeni nazivi, zastareli nazivi). Učinkovitost, pogosto pa tudi protislovnost teh načel, bo ponazorjena na številnih hrvaških nazivih iz različnih strok. Prav tako se bo poskušalo osvetliti ta načela v luči interdisciplinarnega sodelovanja strokovnjakov različnih strok, katerih izrazje se normira, in jezikoslovcev, ki morajo imeti aktivno vlogo pri normiranju izrazja vseh strok.

Ključne riječi: normiranje, nazivlje, terminološka načela, medicinsko nazivlje

Key words: standardization, terminology, terminological principles, medical terminology

Ključne besede: standardizacija, terminologija, terminološka načela, medicinska terminologija

I Uvod – Kako nastaju hrvatski nazivi

U hrvatskome se jeziku svakodnevno stvaraju novi nazivi. Isti se pojam pritom nerijetko označuje različitim nazivima. Stoga je pri normiranju nazivlja potrebno uspostaviti jasna načela koja vode izgradnji skladnih terminoloških sustava usklađenih sa standardnojezičnim normama.

Hrvatski nazivi mogu nastati:

1. prihvaćanjem stranih naziva: *biomonitoring, mobing, šok-terapija, stres, AIDS, ket-gut*
2. prihvaćanjem internacionalizama latinskoga i grčkoga podrijetla ili naziva tvorenih latinskim ili grčkim elementima, npr. *hemodijaliza, kolesterol, respirator, mobilizacija, trauma, implantat, ekspander, kontagioznost, mortalitet*
3. hrvatskom tvorбом: *implantat – usadak, bypass – pr(j)emosnica, morbiditet – pobol, tumor – novotvorina, obdukcija – razudba, menstruacija – mjesečnica, pakekamer – srčanik*
4. pretvaranjem riječi općeg jezika u nazive (terminologizacijom), npr. *grlič* i *ušće maternice, kruna, vrat* i *korijen zuba, čekić, nakovanj* i *stremen* kao nazivi *slušnih košćica, labirint* i *predvorje* kao dijelovi *unutarnjeg uha, vrat maternice, vrat bedrene kosti, vrat skalpela*. Do toga pretvaranja najčešće danas dolazi pod utjecajem stranog jezika, tj. semantičkim posuđivanjem (npr. engl. *ear-drum* – hrv. *bubnjić*)
5. preuzimanjem naziva iz druge struke (reterminologizacija), npr. *klaster, klin, most*
6. povezivanjem riječi u sveze: *mobbing – zlostavljanje na poslu / na radnome mjestu, bullying – vršnjačko zlostavljanje, farmakotolerancija – sposobnost podnošenja lijekova, fingerprinting – metoda otisaka prstiju / dvodimenzionalna separacija*.

Naziv za pojedini pojam (istovrijednica za pojedini strani naziv) može nastati na više spomenutih načina. Tako nastaju sinonimni parovi (*biomonitoring – biološki nadzor, kompjutorizirana tomografija – računalna tomografija*) ili sinonimni nizovi (*ronilačka bolest – kesonska bolest – dekompresijska bolest; glavobolja u nakupinama – cluster glavobolja – klaster glavobolja – paroksizmalna noćna glavobolja*). Često za isti pojam i isti strani naziv nastaju mnogi hrvatski nazivi oblikovani različitim načinima postanka naziva, tj. jednomu stranom nazivu odgovara niz hrvatskih naziva nastalih različitim postupcima, npr. *AIDS – AIDS – sida – kopnica – sindrom stečene imunodeficijencije, sindrom stečene imunosti nedostatnosti*.

Postojanje istoznačnih naziva za terminološki sustav nije dobro, pa bi svakako bilo nužno među nazivima koji označuju isti pojam odabrati jedan i to onaj koji je prema određenim načelima najbolji. Pri sređivanju nazivlja koje struke jednomu od istoznačnih naziva treba dati prednost pred ostalima (u gornjemu primjeru nazivu *sida*) jer sinonimija u nazivlju nije poželjna. Među sinonimnim nazivima treba uspostaviti normativne odnose te odrediti koji je naziv preporučeni, koji dopušteni, koji zastarjeli, a koji nedopušteni. Da bi se uspostavili navedeni odnosi među istoznačnim nazivima, razrađena su osnovna terminološka načela koja nam omogućuju da se ne normira napamet, prema osobnomu intuitivnom jezičnom osjećaju. Normiranje u nazivlju može se promatrati kao dio normiranja u jeziku, ali i kao dio sređivanja znanja i spoznaja u pojedinoj struci. Svakomu se terminološkomu sustavu postavljaju dva osnovna zahtjeva:

1. da bude u skladu sa suvremenom razinom i najnovijim postignućima znanosti i tehnike
2. da bude u skladu s hrvatskim standardnim jezikom.

Da bi se ispunili gornji zahtjevi, potrebno je uspostaviti suradnju između stručnjaka struke čije se nazivlje normira (u našem primjeru medicinskih stručnjaka) i jezikoslovaca.

II Razradba

1 Osnovna terminološka načela

Osnovna su terminološka načela:

1. Domaći nazivi imaju prednost pred stranim (npr. *upala pluća* pred *pneumonija*, *maternica* pred *uterus*, *biološka povratna veza* pred *biofeedback*, *izgradnja tijela* pred *body building*, *bološki nadzor* pred *biomonitoring*, *umetanje* pred *insercija*, *srčanik* pred *pejsmejer*, *granični poremećaj* pred *border line poremećaj*).

2. Nazivi latinskoga i grčkoga podrijetla imaju prednost pred nazivima preuzetim iz engleskog, francuskog, njemačkog itd. (npr. *magnetska rezonancija* pred *magnetska rezonanca*, *licencija* pred *licenca*, *eksperimentalno istraživanje* pred *pilot-istraživanje*). Ne samo da su latinski i grčki temelj na kojemu je izgrađena naša i europska kultura i civilizacija, nego se latinske i grčke riječi, za razliku od engleskih, francuskih, njemačkih ili riječi iz kojega drugog jezika, lako uklapaju u hrvatski jezični sustav. Europska se kultura veoma dugo privikavala na latinske i grčke riječi i rječne elemente, pa je i hrvatski jezik razvio odgovarajuće mehanizme da može grčko-latinske elemente primati na prikladan način. Tako su oni u standardnome jeziku dobili drukčije mjesto nego riječi iz drugih jezika. Stvorila se predodžba o značenju tih riječi ili elemenata, tako da sami možemo u hrvatskome jeziku njima tvoriti nove riječi i izraze. Dakle, internacionalizme latinskoga i grčkoga podrijetla u hrvatskome jeziku ne treba proganjati, pa onda ne treba proganjati ni složene nazive ako su pravilno sastavljeni od latinskih elemenata (*hemodijaliza*, *epikriza* (zaključak o bolesti) itd.). Osobita tolerancija prema nazivima latinskoga i grčkoga podrijetla potrebna je u medicinskome nazivlju. Latinsko medicinsko nazivlje još uvijek se upotrebljava kad postoji potreba za posve jednosmislenom komunikacijom (pariška *Nomina Anatomica*, nomenklatura anatomskih naziva na latinskome jeziku sastavljena je 1955. godine). U medicini supostoje tri nazivlja: latin-

sko, sastavljeno od internacionalizama i hrvatsko nazivlje². Kad za internacionalizam nema dobre domaće zamjene ili pak kad za dio opsega sadržaja internacionalizma nema dobre domaće zamjene, mogu se i u nazivlju upotrebljavati internacionalizmi. Ipak bi trebalo intenzivno raditi na izgradnji usustavljenoga medicinskog nazivlja u kojemu bi se neupitna prednost davala hrvatskoj riječi. Nazivi iz latinskoga i grčkoga preuzimaju se u hrvatski standardni jezik prema određenim pravilima i u hrvatskome jeziku trebaju imati oblik prema tim jezicima, a ne prema jeziku posredniku iz kojega je naziv preuzet u hrvatski jezik. Zato npr. treba biti *enzim*, a ne *encim*, *beta-blokator*, a ne *beta-bloker*, *aktualan*, a ne *aktuelan*, *filtar*, a ne *filter* itd.

Normalno se posuđuje samo osnovni strani naziv, a ne cijela njegova porodica. Ostale se riječi i nazivi izvode iz njega u skladu s tvorbenim pravilima hrvatskog jezika. Zato je npr. bolje *bakterijski* nego *bakterijalni*, *dijetni* nego *dijetalni*, *medikamenti* nego *medikamentozni*, *aortni* i *venski* nego *aortalni* i *venozni*.³

Ipak, kad postoji dobar hrvatski naziv nema razloga da se taj naziv ne upotrebljava umjesto internacionalizma (npr. *obujam* umjesto *volumen*, *nespojivost* umjesto *inkompatibilnost*, *međudjelovanje* umjesto *interakcija*). Posljednja ćemo dva internacionalizma redovito naći na uputama priloženim lijekovima (*interakcije s drugim lijekovima*, *inkompatibilnost s dugim lijekovima*). Nema razloga da ih se ne zamijeni hrvatskim nazivima jer bi tako sigurno bili razumljiviji prosječnomu korisniku lijekova. U medicinskome nazivlju također bi trebalo nastojati izgrađivati hrvatsko nazivlje i raditi na njegovu prihvaćanju (npr. *hematopoetski organi* > *krvotvorni organi*).

3. Prošireniji i korisnicima prihvatljiviji naziv ima prednost pred manje proširenim, npr. iako naziv *jetra* (*pluralia tantum* srednjega roda, npr.: *bolesti jetara*) prema svim jezičnim zahtjevima zadovoljava, u struci je prevladao naziv *jetra* (ženskog roda, npr.: *bolesti jetre*) koji također zadovoljava sve jezične zahtjeve pa nema razloga da se taj naziv mijenja⁴.

² V. u Hudeček–Mihaljević–Vukojević (u tisku) poglavlje *Domaći/strani naziv – Hrvatski jezik kao jezik pisanja dijagnoza*.

³ Pri uporabi internacionalizama treba paziti da se izbjegnu ove česte pogriješke:

pogrješno: virtuelan, aktuelan; točno: virtualan, aktualan
pogrješno: alabaster, oleander, magister; točno: alabastar, oleandar, magistar
pogrješno: dizertacija; točno: disertacija
pogrješno: doktorant, diplomant; točno: doktorand, diplomand
pogrješno: specijalista, humanista; točno: specijalist, humanist
pogrješno: homogenizer, interpreter; točno: homogenizator, interpretator
pogrješno: konzalting; točno: konzultiranje / konzultacija
pogrješno: donor; točno: donator (još je bolje upotrebljavati domaći naziv davatelj)
pogrješno: cyber; točno: kiber (kao u kibernetika, biokibernetika itd.)
pogrješno: licenca, tendenca, supstanca, konzekvenca, konkordanca, karenca, referenca, frekvenca, rezonanca; točno: licencija, tendencija, supstancija, konzekvencija, konkordancija, karencija, referencija, frekvencija, rezonancija
pogrješno: džunior; točno: junior
pogrješno: oditor; točno: auditor
pogrješno: holesterol; točno: kolesterol

⁴ V. Hudeček–Vukojević (2003).

4. Naziv mora biti usklađen s (fonološkim, morfološkim, tvorbenim, sintaktičkim) sustavom hrvatskoga standardnog jezika (npr. *CT slika*, a ne *CT-slika*, *rendgen*, a ne *rentgen* ili *röntgen*, *specijalist*, a ne *specijalista*, *uzimanje uzoraka*, a ne *izuzimanje uzoraka*, *zdravstveni sustav*, a ne *sustav zdravstva*, bolje je *tijek bolesti* nego *tok bolesti*, *kateter s balonom* nego *balon-kateter* itd.). Pri provođenju ovoga načela središnju ulogu imaju jezikoslovci.

5. Kraći nazivi imaju prednost pred duljim (npr. naziv *sida* kraći je od naziva *sindrom stečene imunodeficijencije*). Međutim, ako je to pravilo u sukobu s 1. pravilom, tj. ako je kraći naziv strani, a dulji domaći, bolje je odabrati višerječni hrvatski naziv nego strani naziv, npr. bolje je *vršnjačko zlostavljanje* nego *bullying*, *biološki nadzor* nego *biomonitoring*, *dopler u boji* nego *kolor dopler*.

6. Naziv od kojeg se lakše tvore tvorenice ima prednost pred onim od kojega se ne mogu tvoriti tvorenice. Po ovome bi načelu međutim najčešće strani nazivi imali prednost pred domaćim (npr. *karcinom* – *kracinomski*, od *rak* je nemoguće tvoriti pridjev, *pneumonija* – *pneumonijski*, od *upala pluća* ne može se tvoriti pridjev). Stoga načelo 1. ima prednost pred ovim načelom koje vrijedi samo ako se postavlja izbor između dvaju domaćih ili dvaju stranih naziva. Za to u medicinske nazivlje nismo našli odgovarajući primjer.

7. Treba izbjegavati da naziv unutar istoga terminološkog sustava ima više značenja. Npr. prema Medicinske leksikonu naziv *insercija* znači: 1. ugradnja dodatnog para nukleotida kod mutacije gena, 2. hvatište pupčanog tračka na posteljici, 3. hvatište skeletnog mišića za kost. Iako se takva višeznačnost najčešće uspješno razrješuje kontekstom, bolje bi bilo da se jednomu nazivu unutar istoga terminološkog sustava pridružuje samo jedno značenje.

8. Nazive se ne smije bez valjana razloga mijenjati – ako jedan naziv već ima određeno značenje, ne treba istomu nazivu davati nova značenja te ako je jednome značenju pridružen jedan naziv ne treba mu pridružiti drugi. Svojedobno se naziv *sida* pokušalo zamijeniti tvorbeno dobrim nazivom *kopnica*. U tome se nije uspjelo, a nema ni razloga da se traži zamjena jer je *sida* dobro prihvaćen i hrvatskomu jeziku prilagođen naziv.

9. Naziv ima prednost pred drugim istoznačnim nazivima ako odgovara pojmu kojemu je pridružen i odražava svoje mjesto u pojmovnome sustavu. Treba normirati sve nazive u određenome semantičkome polju. Npr. nova disciplina koja obuhvaća primjenu informatike u djelatnosti medicinskih sestara naziva se *sestrinskom informatikom*, *informatikom u sestrinstvu*, a predložen je i naziv *sestrinstvena informatika*. Naziv *sestrinstvena informatika* nastao je analogijom prema *zdravstvo* > *zdravstvena informatika*, tj. pridjev *sestrinstveni* (posve novi, dosad nepotvrđeni pridjev) izveden je analogno modelu *zdravstv+eni* (*sestrinstv+eni*). Taj se model međutim ne može primijeniti na sve imenice na *-stvo* – tada bi po potrebi bila i **liječništvena informatika*. Pridjev *sestrinski* bogat je konotativnim značenjima koja upućuju na bliskost (otud u novije vrijeme i *sestrinske tvrtke*, *sestrinske stranke*) pa bi najbolji bio neutralni naziv *informatika u sestrinstvu* jer je riječ o posebnome području informatičke primjene koje zahtijeva određena informatička rješenja, a ne o posebnoj vrsti informatike.

Pri provođenju i analizi ovoga načela središnju ulogu imaju medicinski stručnjaci. Ista načela vrijede i za stvaranje novih naziva.

Važno je upozoriti da u nazivlju nisu poželjni ni oblični sinonimi te da se preporučuje samo jedan od oblika koji su mogući ako je riječ o riječima općeg jezika, a ne o nazivima. Tako su npr. *klimatski pojasevi*, ali *trudnički pojasi*, *kuglični ležajevi*, ali *bolnički ležaji* itd.

Terminološka se načela naravno ne mogu primjenjivati mehanički, ali o njima treba voditi računa pri analizi nazivlja. Međutim, da bi se odlučilo koji je od istoznačnih naziva bolji, treba uzeti u obzir sva navedena načela, a ne samo jedno. Problem izbora između strane i domaće riječi još je uvijek problem koji izaziva najviše nedoumica u terminološkome radu. Još su uvijek stajališta oštro suprotstavljena, pa među stručnjacima ima onih koji se zalažu za posuđenice (posebno internacionalizme) tvrdeći da nam one olakšavaju sporazumijevanje sa svjetskim znanstvenicima i onih koji posve isključuju svaku uporabu posuđenica. Posve je specifična situacija u nazivljima izgrađenim na internacionalizmima (u tom je smislu, već smo naprijed u tekstu spomenuli, posve specifično medicinsko nazivlje u kojemu je latinski jezik jezik međunarodne nedvosmislene komunikacije). Često se kao razlog za prihvaćanje internacionalizama spominje lakše sporazumijevanje sa svjetskim znanstvenicima. Međutim, smatramo da lakše sporazumijevanje sa svjetskim znanstvenicima omogućuje učenje stranih jezika, međunarodna razmjena obavijesti itd., a ne internacionalizacija (posebno u posljednje vrijeme amerikanizacija) hrvatskog jezika. Hrvatsko nazivlje mora biti dio hrvatskog jezika. Osim toga, internacionalizmi latinskoga i grčkoga podrijetla moraju imati sasvim drukčiji status od anglizama. Dakle, jasno je da domaća riječ u načelu ima prednost pred stranom, ali to vrijedi samo ako zadovoljava i ostale zahtjeve.

Također pri odlučivanju o prihvaćanju naziva stranoga podrijetla u hrvatski jezik treba razlikovati stupanj usvojenosti tih stranih naziva. Nazivi stranoga podrijetla (kao i riječi stranoga podrijetla) dijele se na strane riječi (izvorno napisane i posve ne prilagođene hrvatskome jeziku, npr. *bypass*) i posuđenice. Posuđenice su riječi stranoga podrijetla koje su više ili manje prilagođene hrvatskome jezičnom sustavu.

Strane riječi ne pripadaju hrvatskomu jeziku, pa nikada ne mogu postati preporučeni hrvatski nazivi, ali se u znanstvenome tekstu mogu nalaziti ako još nije pronađen preporučeni hrvatski naziv ili u zagradi kao objašnjenje nedovoljno prihvaćenomu preporučenom hrvatskom nazivu.

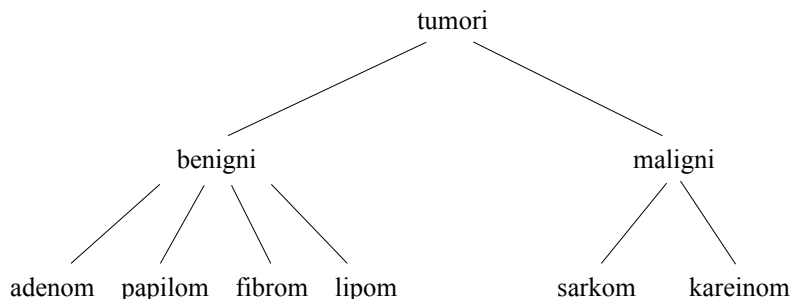
Ako se nađu u hrvatskome tekstu, treba ih pisati kurzivom kako bi se označilo njihovo strano podrijetlo, npr.:

Pacijenti koji su imali *bypass* koronarnih arterija ili koronarnu angioplastiku imaju povećan rizik od razvoja Alzheimerove bolesti.; Druga komparativna studija o bolesnicima koji su patili i od teške insuficijencije srčanog mišića i kojima su ugrađeni *pacemakeri* ili defibrilatori, pokazala je da su statini smanjili opasnost od smrti za 28 posto.

Posuđenice se s obzirom na stupanj uklopljenosti u hrvatski jezični sustav dijele se na tuđice, prilagođenice i usvojenice. Tuđice su riječi stranoga podrijetla koje su pravopisno prilagođene hrvatskome glasovnom sustavu, ali zadržavaju neka svojstva izvornog jezika nesvojstvena hrvatskome jeziku (npr. *bajpas*, *pejsmejker*). Prilagođenice su riječi stranoga podrijetla prilagođene jezičnomu sustavu jezika u koji su preuzete (npr. *rezonancija*). Usvojenice su riječi tako potpuno uklopljene u hrvatski jezik da se ne razlikuju od izvornih hrvatskih riječi. Za usvojenice često samo znalci znaju da su bile strane riječi, npr. *breskva*, *boja*, *čarapa*, *krevet*, *puška*, *lopta*, *šećer*, *čamac*, *čelav*, *duhan*, *top*, *cilj*, *remen*, *logor*, *šunka*, *iskren*, *odličan*, *pokrovitelj*, *časopis*, *okolnost*, *pojam*, *dojam*, *banka*, *baraka*, *pašteta*. Ako već prihvaćamo posuđenicu kao domaći naziv, bolje je prihvatiti usvojenicu

nego prilagođenicu, prilagođenicu nego tuđicu. Tako je u hrvatskome medicinskom nazivlju prihvatljiviji galicizam *sida* koji je u hrvatskome prilagođenica, nego izvorni engleski naziv *AIDS* ili anglizam *ejds* koji bi u hrvatskome bio tuđica zbog hrvatskomu jeziku strane skupine *jds*.

Posebno je važan odnos prema terminološkome sustavu jer se nikad ne može normirati samo jedna riječ, nego treba uzeti u obzir sustav u cjelini, a to znači nadređene pojmove (odnosno nazive), podređene pojmove te ostale istoredne pojmove koje je u struci potrebno razgraničiti, npr. tumori se mogu podijeliti na benigne i maligne tumore, a svaka se od navedenih vrsta tumora dalje dijeli na podvrste.

Za takav je sustav bitno da postoje posebni i jednoznačni nazivi za sve pojmove koje je u struci nužno razgraničiti. Ti nazivi ne moraju biti i nisu nužno jednorječni.

Pojmovni sustavi trebali bi biti usklađeni za razne jezike, po mogućnosti i istovjetni, a svaki bi jezik tada pojedinomu pojmu neovisno i slobodno pridruživao svoj naziv. Tu je veliko značenje normizacije, tj. prevođenja norma na hrvatski jezik koje se radi u Državnome zavodu za norme.

Osim toga, pri normiranju nazivlja treba voditi računa o tome da različiti jezici imaju različit odnos prema jezičnoj čistoći.⁵ Taj je odnos uvjetovan nizom povijesnih, sociolingvističkih, političkih i drugih čimbenika.

Stručnjaci često neopravdano podcjenjuju mogućnosti hrvatskog jezika koji ima iznimno bogate tvorbene mogućnosti⁶ te uz dobru suradnju stručnjaka i jezikoslovaca sigurno može zadovoljiti sve zahtjeve koji se pred njega postavljaju. Osim toga, treba imati na umu da je značenje naziva uvijek utvrđeno definicijom, tj. da naziv ima ono značenje koje mu stručnjaci definicijom dodijele pa se ne bi trebalo bojati da će hrvatski naziv biti nepouzdan. Tu ponovno treba naglasiti i neistovjetnost tvorbenog i terminološkog značenja.

⁵ O tome vidi više u Frančić–Hudeček–Mihaljević 2006.

⁶ O tome vidi u Babić 1990.

2 Primjeri primjene terminoloških načela

Primjena 1. načela: Domaći nazivi imaju prednost pred stranim.

U skladu s tim načelom u danim ćemo primjerima prednost dati hrvatskim nazivima:

strani naziv ili naziv sa stranim elementom	hrvatski naziv
adapter	prilagođivač
adapter selektora doze	prilagođivač pokazivača doze
<i>AIDS</i>	sida
<i>anti-aging</i> krema	krema protiv starenja
antidot	protuotrov
asistirana fertilizacija	potpomognuta oplodnja
bihevioralna terapija	terapija ponašanja
<i>biofeedback</i>	biološka povratna veza
<i>borderline</i> poremećaj	granični poremećaj
<i>bridging</i>	premošćenje
<i>bypass</i>	premosnica /prjemosnica
<i>de-stress</i> masaža	antistresna masaža, protustresna masaža
dizabilitet	onesposobljenost
ekspander proteze	šireće proteze, proteze za širenje tkiva
<i>elektroblotting</i> / elektrotransfer	elektroprijenos
<i>face lifting</i>	zatezanje kože lica
fetalno monitoriranje	nadzor nad fetusom
<i>Glasgow coma scale</i>	glasgowska ljestvica kome
implantat	usadak
incidencije	pojave
kompjutorizirana tomografija	računalna tomografija
kontagioznost	zaraznost, prenosivost
kontrakcija srca	stezanje srca
letalit	ubitačnost, smrtnost
medikamentozna terapija	terapija lijekovima
<i>monitoring</i>	praćenje, promatranje, nadzor
mortalitet	smrtnost
operacijska sala	operacijska dvorana
paraliza	kljenut
<i>pen</i> injektor	injektor u obliku olovke, injektor olovka
prevalencija	prevladavanje
prevencija	sprječavanje

raptura	prsnuće
<i>rebound</i> glavobolja	povratna glavobolja
relaksacija srca	opuštanje srca
selektor doze	pokazivač doze
<i>self-cleaning</i> princip	načelo samočišćenja
<i>spacer</i>	komorice za disanje
stent	potpornica
transplantat	presadak
T-skor	T vrijednost

Prednost treba dati domaćemu nazivu i u ovim slučajevima, tj. i kad je riječ o u medicinske nazivlju dobro prihvaćenim i ustaljenim internacionalizmima, npr.:

pneumonija > upala pluća
 tonzilektomija > vađenje krajnika
 uterus > maternica

Često se pri prevođenju naziva događa da prevoditelj (stručnjak) ne zna hrvatski naziv, pa je npr. u stomatologiji moguće naći potvrde za *opak dentinska keramika*, *opak dentin*, *opak dentinski modifikator* itd. *Opaque* engleski je pridjev koji znači *neproziran*, tj. koji treba prevesti tim pridjevom, npr. *neprozirna dentinska keramika* itd. Uz običan pridjev *neproziran* nema nikakva razloga da se u hrvatsko stomatološko nazivlje uvodi nesklonjivi pridjev *opak*, fonetiziran prema engleskome *opaque*.

Ovo je načelo često u sukobu s 3. načelom koje prednost daje proširenijemu nazivu. Kad god se čini mogućim, prednost treba ipak dati domaćoj riječi. Dvojbe će se najčešće pojaviti kod hiperpurističnih naziva (ili naziva koje veći dio koje stručne javnosti takvima osjeća). Dvojbe se pojavljuju i u nazivljima koja su tradicionalno utemeljena na internacionalizmima. Specifičnost je medicinskog nazivlja internacionalni / domaći naziv, ali prednost ipak valja uvijek dati domaćemu nazivu.

Primjena 2. načela: Nazivi latinskoga i grčkoga podrijetla imaju prednost pred nazivima preuzetim iz engleskog, francuskog, njemačkog itd., npr.:

indekser > indeksator
 magnetska rezonanca > magnetska rezonancija
 sekvenca DNK > sekvencija DNK-a
 sekvenca genoma > sekvencija genoma
 meniskus > menisk

Primjena 3. načela: 3. Prošireniji i korisnicima prihvatljiviji naziv ima prednost pred manje proširenim.

Kolika može biti snaga toga pravila koje govori o važnosti uporabne zastupljenosti, dobro govori primjer naziva *deterdžent*. Riječ je o pogrdno tvorenom nazivu (trebao bi, u skladu sa standardnojezičnim pravilima, glasiti *detergent*). Naziv *deterdžent* namjerno je dan jer je naziv *detergent* već bio zauzet u ljekarništvu. Po istome se načelu prednost daje nazivu *preporučeni lijek* pred nazivima *lijek prvog izbora* i *lijek odabira* za *choice medicine*.

Primjena 4. načela: Naziv mora biti usklađen sa sustavom hrvatskoga standardnog jezika na svim jezičnim razinama.

pravopisna razina	Ann-Arbor klasifikacija > Annarborska klasifikacija CARNet-a > CARNeta CT-slika > CT slika DNK-klon > DNK klon MRI-slika > MRI slika podključna arterija > potključna arterija predkljetka > pretkljetka predkutnjak > pretkutnjak rentgen > rendgen rentgenogram > rendgenogram REO-virus > REO virus RSI-a > RSI-ja SHOT-program > SHOT program šok terapija > šok-terapija urea > ureja srčano-žilni (koji se odnosi na srce i žile) srčanožilni (koji se odnosi na srčane žile)
fonološka razina	PTSP (pe te es pe), a ne (pi ti es pi) eshumacija > ekshumacija
morfološka razina	virusna RNK > virusni RNK
tvorbena razina	balon-kateter > kateter s balonom Ehler-Danlos sindrom > Ehler-Danlosov sindrom farmakodinamska svojstva > farmakodinamička svojstva farmakokinetička svojstva > farmakokinetička svojstva fizikalni pregled > fizički pregled genetički poremećaj > genski poremećaj hormonalni > hormonski infekciozan > infekcijski (infekciozno podrijetlo > infekcijsko podrijetlo) intraaortalna balon pumpa > intraaortna balonska pumpa (ili još bolje crpka) Marfan sindrom > Marfanov sindrom medicinsko-informatički > medicinskoinformatički (od medicinska informatika) papirnata dokumentacija < dokumentacija na papiru papirnata povijest bolesti > povijest bolesti na papiru postoperativni > poslijeoperacijski predmenstrualni > predmenstrucijski rekonstruktivna kirurgija > rekonstrukcijska kirurgija specijalista > specijalist toplotni udar > toplinski udar tumor-marker > marker tumora

sintaktička razina	dugodjelujući sedativi > sedativi koji dugo djeluju fetalni nadzor > nadzor nad fetusom medicinski podaci pacijenta > medicinski podaci o bolesniku metoda mjerenja > mjerna metoda podaci bolesnika > podaci o bolesniku podaci mjerenja > mjerni podaci postmenopauzalne žene > žene u postmenopauzi sekvencioniranje DNK nasumce > nasumično sekvencioniranje DNK-a sljepilo za boje > sljepilo na boje sustav zdravstva > zdravstveni sustav
semantička razina	dermatitis uzrokovan brašnom i šećerom > dermatitis prouzročen brašnom i šećerom izuzimanje otisaka > uzimanje otisaka izuzimanje uzoraka > uzimanje uzoraka medicinsko-legalne potrebe > medicinsko-zakonske potrebe ⁷ prepisati lijek > propisati lijek terapija raka > liječenje raka (ali terapija bolesnika)

Katkad je naziv teško uskladiti s pravilima standardnog jezika. Pokazat ćemo to na primjeru naziva *Apgar indeks*. Riječ je o indeksu vitalnosti po Virginiji Apgar. Kad je riječ o nazivima koji uključuju prezimena muških osoba, od njih se izvodi posvojni pridjev, npr.: *Alzheimerova bolest*, *Schantzov ovratnik* itd. Od prezimena ženske osobe ne može se izvesti pridjev, tj. pridjev koji se može izvesti (u ovome slučaju *Apgaričin*, prema razgovornome ženskom prezimenu *Apgarica*) ne pripada standardnom jeziku nego neformalnoj, ne osobito pristojnoj komunikaciji. Stoga bi taj naziv posve usklađen s pravilima standardnog jezika morao uključivati i ime pa glasiti *indeks Virginije Apgar*. Nedostatak je tog naziva njegova dužina i neprihvaćenost u medicinskoj struci.

Primjena 5. načela: Kraći nazivi imaju prednost pred duljim, npr.:

biomedicinski signal > *biosignal*
sindrom stečene imunodeficijencije > *sida*
aparati za dijalizu bubrega > *dijalizator*
srčani elektrostimulator > *srčanik*
DNK knjižnica, *genomska knjižnica* > *genoteka*
praćenje nasljeđivanje gena > *gensko praćenje*

Pri primjeni toga pravila treba imati u vidu da je 1. pravilo važnije te da se prednost daje duljemu domaćemu nazivu pred kraćim stranim nazivom, npr.:

miniračunala > *mala računala*
mobing/mobbing > *zlostavljanje na radnome mjestu*
farmakotolerancija > *sposobnost podnošenja lijekova*

⁷ Tu je riječ o tzv. lažnim prijateljima. Lažni parovi, lažni prijatelji, prijatelji, međujezični homonimi ili pseudoanalogoni označuju postojanje riječi iz dvaju ili više jezika sličnih po obliku, a različitih po sadržaju. Usp. Lewis 2002: 1–2 i Ivir 1985: 107–103–127.

Prednost se katkad daje duljemu nazivu i zbog toga jer je kraći premetaforičan, npr. naziv *lijek protiv bolova* ima prednost pred nazivom *ubojica boli* (prema engleskome *pain killer*) jer u hrvatskome nazivlju, za razliku od engleskoga, metafora nije dobro prihvaćana. Tako mnogi engleski nazivi doslovno prevedeni u hrvatskome nazivlju ne funkcioniraju pa se preporučuju manje metaforični nazivi, npr.:

sindrom Alise u zemlji čudesa (Alice in Wonderland Syndrome) > mikropsija

glad za zrakom (air hunger) > duboko disanje

ružičasti puhaljko (pink puffer) > izolirani efizem tipa A

plavi naduvenko (blue bloater) > izolirani efizem tipa B

Primjena 6. načela: Naziv od kojega se lakše tvore tvorenice ima prednost pred onim od kojega se ne mogu tvoriti tvorenice

Kad je riječ o nazivima *bypass (bajpas)* i *premosnica/prjemostnica* na prvi se pogled može učiniti da je *bypass* tvorbeno spretniji, npr. na internetu naći ćemo primjere *bypass operacija* i *bypass pacijent (Tijekom razdoblja od 5 godina, 78 pacijenata koji su imali bypass operaciju i 41 pacijent koji su imali angioplastiku, razvili su Alzheimerovu bolest.; Autor studije, Wolozin, dodaje kako bypass pacijenti imaju 70 % povećan rizik od razvoja Alzheimerove bolesti te treba razmišljati o mjerama prevencije uz pomoć neuroprotektivnih lijekova)*. To je međutim samo preslikavanje engleskih tvorbenih mogućnosti jer takav tvorbeni model ne pripada hrvatskomu jeziku. Njemu pripadaju skupine *pacijent s premosnicom/prjemostnicom* i *operacija premošćivanja/prjemošćivanja*.

Primjena 7. načela: Treba izbjegavati da naziv unutar istoga terminološkog sustava ima više značenja. U *Medicinskome smu leksikonu* pronašle ove višeznačne nazive:

inseminacija 1. umjetno unošenje spermija u šupljinu maternice, 2. kod izvantjelesne oplodnje dodavanje izoliranih pokretljivih spermija oociti u posudi s medijem za osjemenjivanje

retransfuzija 1. opetovana transfuzija krvi, 2. vraćanje krvi ili pojedinih dijelova krvi bolesniku od kojega je uzeta

Schedova operacija 1. intrapleuralna torakoplastika koja se izvodila kod kroničnog epijema, 2. sekvestrektomija s ispunjavanjem koštane šupljine krvnim ugruškom, 3. operacija varikoznih vena na nogama

Primjena 8. načela: Nazive se ne smije bez valjana razloga mijenjati

Ovo načelo katkad treba pretpostaviti i normativnome pravilu. U hrvatskome standardnome jeziku riječi *popis* u pravilu se daje prednost pred riječju *lista*. Riječ *lista* ipak je dopušteno upotrebljavati u nekim stalnim kolokacijama (*crna lista, izborna lista* itd.), a također i u nazivima *temperaturna lista, terapijska lista*. Pogrešno bi bilo u ime općejezičnoga pravila zahtijevati da se u tim nazivima riječ *lista* zamijeni riječju *popis*.

U medicinskome je nazivlju uobičajen naziv *preživljenje*. Njemu je pridruženo značenje ‘broj preživjelih’, pa se tako govori o *stopi preživljenja, postotku preživljenja, dvogodišnjemu preživljenju* (broj onih koji su preživjeli dvije godine) itd. U hrvatskome standardnome jeziku od svršenih se glagola rijetko izvode glagolske imenice, ali taj se naziv ustalio i dobio posebno značenje, pa ga ne treba mijenjati nazivom *preživljavanje*.

Primjena 9. načela: Naziv ima prednost pred drugim istoznačnim nazivima ako odgovara pojmu kojemu je pridružen i odražava svoje mjesto u pojmovnome sustavu.

Na stranici *Agencije za lijekove i medicinske proizvode* nalazi se *Popis normiranih izraza* (trebalo bi: naziva) koji sadržava engleske i hrvatske nazive za „ljekovite oblike, putove primjene lijeka, spremnike, zatvarače i pribor za primjenu lijeka u humanoj i veterinarskoj medicini“. U tome se popisu prijedlogom za označuje:

1. namjena lijeka ili pripravka, tj. dio tijela za čije je liječenje lijek namijenjen: *kapi za oko, gel za zube, sprej za usnu sluznicu, mast za uho, pjena za rodnicu*
2. način primjene lijeka ili pripravka: *kapsula za rektum, krema za rektum, gel za rektum, prašak za suspenziju za rektum*; nasuprot tomu: *oralne kapi, oralni prašak, oralni liofilizat*
concentrate for oral/rectal solution prevodi se kao: *koncentrat za oralnu otopinu / otopinu za rektum*
3. pomagalo s pomoću kojega se lijek daje: *otopina za injekciju*
4. način na koji preparat treba prirediti za uzimanje: *tableta za otopinu, suspenzija za kupku, otopina za infuziju*

1. i 2. je u sukobu: ne može se kad je npr. riječ o nazivu *kapsula za rektum* znati je li kapsula za liječenje rektuma (prema modelu *kapi za oči*) ili za rektalnu primjenu. Dosljedno se uz lijekove koji se piju donosi pridjev *oralni*, a uz lijekove koji se primjenjuju *rektalno* oznaka *za rektum* koja izaziva zbrku jer se može razumjeti da je riječ o lijeku za liječenje rektuma.

S obzirom na to da se lijekovi i pripravci koje treba uzimati oralno beziznimno na tom popisu označuju pridjevom *oralni*, tako bi trebalo biti i kad je riječ o lijekovima koji se primjenjuju rektalno, npr. *rektalna kapsula*. Način primjene lijeka ili pripravka mogao bi se označiti i ovako: *kapsula za rektalnu primjenu, kapi za oralnu primjenu*, ali način navođenja svakako mora biti usklađen.

III Zaključak

Pri normiranju nazivlja određene struke i izradbi terminološkog rječnika pojedine struke nužna je suradnja jezikoslovca i terminologa. Sinonimija je u nazivlju nepoželjna pa između više istoznačnih naziva za isti pojam i isti strani naziv treba odabrati najbolji. U radu se pokazuje kako nam pojedina terminološka načela mogu pomoći pri normiranju medicinskog nazivlja. Iako sva načela mogu biti korisna u svim strukama, pokazuje se posebna korisnost 1., 4. i 9. načela pri predlaganju najboljih medicinskih naziva.

IV Literatura

- Andela FRANČIĆ, Lana HUDEČEK, Milica MIHALJEVIĆ, 2006: *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Lana HUDEČEK, Milica MIHALJEVIĆ, Luka VUKOJEVIĆ, (u tisku). *Jezični savjeti*.
- Lana HUDEČEK, Luka VUKOJEVIĆ, 2003: *Jetra – imenica ženskog ili srednjeg roda? Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 29. 355–362.
- Anamarija GJURAN-COHA, 2007: *Posuđenice i prevedenice engleskoga podrijetla u medicinskom nazivlju*. Zagreb (doktorska disertacija u rukopisu).

- Lana HUDEČEK, Milica MIHALJEVIĆ, 2008: Nazivi u školskom rječniku. *Studia Lexicographica* 2/1–2 105–113.
- 2008: Obradba zatvorenih skupova riječi u jednojezičnim općim rječnicima rječnicima. *Riječki filološki dani 7. Zbornik radova*. Rijeka: Filozofski fakultet. 539–560.
- 2009: *Hrvatski terminološki priručnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Vladimir IVIR, 1985: *Teorija i tehnika prevođenja*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Centar „Karlovačka gimnazija“ – Zavod za izdavanje udžbenika u Novome Sadu.
- Kristian LEWIS, 2002: Rječnik hrvatskih i slavenskih lažnih prijatelja. *Filologija* 38–39. 1–6.
- Vladimir LOKNAR, 1974: O nekim medicinskim i graničnim nazivima. *Jezik* 22/2. 51–58.
- 1988, Teme iz medicinskog nazivlja. Zagreb: JUMENA.
- Milica MIHALJEVIĆ, 1998: *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Ivo PADOVAN (ur.), 1992: *Medicinski leksikon*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Bernardina PETROVIĆ, 2005: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Marko SAMARDŽIJA, 1998: *Hrvatski jezik IV*. Zagreb: Školska knjiga.
- Branka TAFRA, 1994: Leksikografski postupci. *Filologija* 22–23. 109–119.
- Ladislav ZGUSTA, 1971: *Manual of Lexicography*. Praga: Academia, Mouton.

Prevzemanje glede na vrste

LJUDMILA BOKAL

Sekcija za terminološke slovarje, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,
Slovenija,
bokal@zrc-sazu.si

Sestavek razčlenjuje tri tipe v slovenskem jeziku uveljavljenega prevzemanja: citat, kalkiranje in svobodno prevzemanje. Pri zadnjem, ki obsega več stopenj, se najbolj ustvarjalno izrazijo silnice prevzemnega jezika. Pojav sopomenke in opustitev prevzetega izraza sta najbolj produktivna rezultata postopka prevzemanja.

The paper presents three types of lexical borrowing in Slovenian: quotation, calque and free borrowing. The latter involves several stages and most clearly expresses the creative power of the borrowing language. The occurrence of a synonym and abandonment of the loanword is the most productive result of the process of borrowing.

Ključne besede: prevzemanje, citatna beseda, kalk, svobodno prevzemanje, sopomenka, terminološki slovar

Key words: borrowing, quotation, calque, free borrowing, synonym, terminological dictionary

I Uvod: Prevzemanje

Prevzemanje ima sociolingvistično podlago in ga napajajo zunajjezikovni dejavniki. Obravnava se v razmerju jezik z večjo gospodarsko in politično močjo do prevzemnega jezika, ki tega nima. Z vidika celotnega jezikovnega sistema ločimo tri tipe prevzemanja: citat, kalkiranje in svobodno prevzemanje. Merila za njihovo določitev so različne poti včlenjevanja besed v leksikalni sistem (neposredni prenos iz tujega jezika pri citiranju, nestrukturni prevod pri kalkiranju, ustvarjalni postopki pri svobodnem prevzemanju), različne notranje strukturne pomenske posebnosti prevzetih izrazov, ki določen izraz umestijo v ustrezen tip, in različne slovnične lastnosti prevzetih besed (izgovor, sklonljivost), kar vse je plod notranjejezikovnih dejavnikov oziroma moči prevzemnega jezika, ki prevzeti izraz pregnete ali ne. Glede na prevzetost izrazov se izrazje strok zelo razlikuje, od čebelarskega izrazoslovja, ki ima po Čebelarskem terminološkem slovarju pravzaprav en sam angleški izraz, do sodobne terminologije ožjih strok, na primer deskanja na snežni deski, v kateri se angleško izrazje kopiči v vseh pojmovnih skupinah (dejanje, priprave, gibalne prvine). Prevzemanje posega tudi v vse besedne vrste, od polnopomenskih do medmetov (*vauu*, *ups*, *auč*) (Šabec 2007: 319). Zajame različna področja človekove dejavnosti: »informatijsko in komunikacijsko tehnologijo, prosti čas in zabavo (šport, glasbo, modo, življenjski slog), hrano in pijačo, tehnološke in znanstvene novosti.«¹ Vendar »dokler slovnični sistem ni bistveno prizadet, `odprtost` besedišča, ki trajno sprejema tuje vplive (kulturne izposojenke), jeziku kot sistemu

¹ Prim.: http://lojze.lugos.si/~spela/frazeologija/peto_predavanje.ppt

ni bistveno nevarna, zmanjšuje pa pomensko jasnost besedja ter ovira ustrezno motiviranost izvirnega besedotvornega razvoja« (Orožen 2003: 223).

Prevzemanje tako množi izrazne enote leksikalnega sistema in ga moramo obravnavati kot sprejemljiv sociolingvistični jezikovni proces, ki se mu noben jezik ne izogne.² Prevzete besede se največkrat pojavijo kot termini. Špela Vintar osvetljuje prevzemanje prav s stališča terminotvorja in ga ima za »najbolj produktiven terminotvorni proces« (Vintar 2008: 51). S frekventnostjo termini pridobijo kolokacijske možnosti, in kljub temu da so pomensko stabilnejši, lahko tudi uidejo iz prvotnega okvira določene stroke in z večanjem metaforiziranih in metonimiziranih pomenskih sestavin pridobijo še konotativni pomen.³

Prevzemanje v slovenščini ne poteka samo na ravni knjižnega jezika. Tudi na ravni pogovornega jezika in slenga se pojavljajo izrazi, ki izvirajo iz angleščine in se izkazujejo celo z novim pomenom⁴ (Šabec 2007: 317). Razlika pri prevzemanju pri teh socialnih zvrsteh je le v tem, da v tem delnem sistemu izraz ne zapolnjuje praznega pojmovnega mesta, ampak ob že obstoječem jezikovno nevtralnem sredstvu prinaša ekspresivno sopomenko, ki človeka čustveno označi, kadar jo uporabi. Prim. *šopingirati*⁵ : *nakupovati*.

II Citatne besede

Prvi tip prevzemanja je v slovenskem jezikoslovju imenovan po besedah, ki vstopajo v ta postopek, to je prevzemanje citatnih besed. Pomenska sporočilnost citatnih besed ostaja enaka, kot je v izvornem jeziku, tudi strukturno se naslanja nanj, tako da je prevzemni pomen besede enak kot v izvornem jeziku. Citatne besede odražajo »duh« izvornega jezika. Ker so v prevzemnem jeziku osamelke, jezik do njih vzpostavi distanco. To opravi s tipografsko označitvijo, z uvajalnimi besedami, ponavadi z okrajšavami »t. i.«, s pojasnjevanjem pomena ali pa citatne besede opremi z navednicami.

V slovenskih publicističnih strokovnih besedilih, v katerih so citatne besede pogoste, glede na kolokacijske možnosti in vzporejanje s slovenskimi sopomenskimi dvojnicami najdemo več tipov sobesedilnega okolja citatnih besed.

2.1 Izenačenost angleške prevzete besede z drugimi (slovenskimi) leksemi: »*V varčevalnih ukrepih je light show nadomeščala projekcija diapozitivov.*«⁶ V navedenem zgledu gre za prevzeto besedo, ki se je v slovenščini leksikalizirala, saj prevzemni jezik zanjo ni izoblikoval svojega izraza. Pomen se je stabiliziral in izenačenost prevzete besede in drugega sobesedila je smiselna.

2.2 Naslednji primer s predhodnim povezuje manjša stopnja leksikaliziranosti angleškega izraza: »*O/svetljava pa so pestile še sveče, prižgane na odprtih oknih, najbolj zdrav način v Braziliji vsepovsod prisotnega air condition terorja.*«⁷ Izraz *air condition* je razvil v slovenščini sopomenske dvojnice *klimatizator*, *klimatska naprava*, pogovorno tudi *klima*.⁸ V sintaktični vlogi levega prilastka uporabljena prevzeta beseda, ki ima sicer v slovenščini ustaljen pomen, deluje že časovno odmaknjeno, v sopostavitvi z odnosnico

² April M. S. McMahon (1994: 201) navaja kulturne izposojenke v angleščini.

³ Prim. naslov pesniške zbirke *Semafori mladosti* Janeza Menarta, 1963.

⁴ Avtorica navaja izraz *full* v mladostniškem slengu v pomenu 'zelo'.

⁵ »*Daj, povej, kje si šopingirala?*« Delo, Na kolesih, 25. oktobra 2008, 16.

⁶ Delo, 15. marca 2003, 18.

⁷ Delo, 15. marca 2003, 18.

⁸ V tekmovanju med klasičnimi in sodobnimi jeziki prevzemanje daje prednost klasičnim jezikom.

terror, ki je prav tako prevzeta beseda, pa na psiholingvistični ravni vzbudi drugačen odnos kot prevzeti izraz v zgornjem primeru. Kot sintagmatska celota delujeta oba izraza jezikovno neintegrativno.

2.3 Angleški citatni izrazi se v slovenščino vključujejo tudi bolj agresivno. Medtem ko je bil pomen citatne besede v prejšnjih dveh primerih bolj ali manj leksikaliziran, pa v naslednjem ni prepoznaven. Dekodiranje je mogoče le z znanjem angleškega jezika: »*Mesto seveda mora gledati na cost-benefit, vendar tudi širše.*«⁹

2.4 Raba citatne besede je vprašljiva, kadar se sporočilo nanaša na zelo splošne, nespecializirane pojave, še posebej, če je ob njih ustrezen pomenski opis: »*Da bi preprečili burnout, občutek popolne izčrpanosti zaradi preobremenitve,*¹⁰ *naj bi vedno več zaposlenih posegalo po mamilih.*«¹¹ Drugi primer: »*/.../ polprofesionalne izdelke, ki so kakovostno skoraj dovolj dobri za televizijsko predvajanje (broadcast quality).*«¹² Mogoče prevajalec ni bil popolnoma prepričan v pravilnost svojega prevedka in si je »pomagal« še s citatno besedo. Znamenje podrejene vloge citatne besede pa je v zadnjem primeru vendarle nakazano grafično, z oklepaji.

2.5 Navajanje slovenskih sopomenskih dvojnic, novih besed ob citatnih besedah. Kadar se ob angleškem citatnem izrazu pojavi sopomenka, to dokazuje besedotvorno moč slovenščine. Tak način pojavljanja citatne besede spodbuja pomenotvorne silnice in je s stališča zapolnjevanja praznih mest v leksikalnem sistemu najbolj sprejemljiv. To je prehodna stopnja, ki vodi k izločanju citatne besede: »*Njegov problem na tej priveditvi je bil timing, pravočasnost odskoka.*«¹³ Primerjaj tudi: »*Oblikovanje jasne in pozitivne samopodobe. Adrenalna izgorelost – adrenalni burnout.*«¹⁴ V navedenih besedilih je nova beseda skušala zasesti pomensko prazno mesto. Take vloge pa ne more sprejeti pomenski opis, kar daje večjo možnost citatni besedi: »*Strokovnjaku za odvisnost od mamil, ki ima 40 odstotkov pacientov iz tako imenovanih cubicles, s pregradami ločenih pisarn, ni treba dolgo iskati /.../*«¹⁵

2.6 Prevzemanje lastnih imen. Lastna imena kot poseben del leksemov, ki v zakonitostih izrazne pojavnosti ne odstopajo od občnih imen, se prav tako kot citatne besede pogosto pojavljajo v publicističnih strokovnih besedilih. Če so zadosti frekventna, se podomačujejo, sicer pa se ohranjajo v citatni obliki. Podomačevanje lastnih imen v prevzemnem jeziku je priporočal že Stanislav Škrabec, čeprav je v nekaterih primerih prestopil mejo sprejemljivosti.¹⁶ V naslednjem primeru je v oklepaju zaradi nedvoumne prepoznavnosti ohranjen še

⁹ Delo, 18. februarja 2003, 3.

¹⁰ Pojav se je leksikaliziral v izrazu *poklicna izgorelost*.

¹¹ Delo, SP, 28. oktobra 2000, 29.

¹² Delo, 30. septembra 2000, 44.

¹³ Delo, 26. januarja 1998, poved 2159 v sobesedilu. Vir: Nova beseda. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Laboratorij za korpus slovenskega jezika.

¹⁴ Revija Viva, april 2006, poved 95 v sobesedilu. Vir: Nova beseda. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Laboratorij za korpus slovenskega jezika.

¹⁵ Delo, SP, 28. oktobra 2000, 29.

¹⁶ Prim. Škrabec (1893: 7): »Primeri kažejo, da moremo lastna imena poljska in drugih Slovencev na dva načina podomačiti, ali skušamo prideržati, koliker naša slovenščina zmore, izreko dotičnega jezika, ali se deržimo pa korenoslovja ter pišemo ime, kaker bi se izgovarjalo, ako bi bilo prvotno pri nas doma. Po prvem načinu moramo poljsko Podgórze izgovarjati in pisati Podguže /.../, po drugem pa prav po domače Podgórze. Prvega načina se lahko deržimo v imenih nejasnega pomena, /.../ sicer pa je primerni drugi način, zlasti ako je v izvornem jeziku končnica naši slovenščini nevgodna.«

angleški izraz. Primer zemljepisnega imena: »V ZDA se kopičijo poročila iz Silicijeve doline (Silicion Valley) in njenega newyorškega pendanta Silicijeve aleje (Silicion Alley), po katerih naj bi novo ekonomijo ohranjale v teku stare droge.«¹⁷

Angleško in slovensko poimenovanje je vzporedno navedeno tudi pri stvarnih imenih: »Njegova knjižna uspešnica *The Culture of Fear*, *Kultura strahu*, v ZDA spada med standardna dela /.../«¹⁸ Podobno je tudi v naslednjem primeru, le da je sklanjanje citatno lastno ime premaknilo v polprevzeto: »Britanska kraljica Elizabeta ima tako rekoč vsakoletni program obiskov po državah *Commonwealtha*, *Britanski skupnosti narodov*.«¹⁹ Pojav podomačene lastnoimenske dvojnice je odvisen tudi od besednovrstne pripadnosti; postopek se sproži pri samostalniku, pri izpeljanem svojilnem pridevniku pa ne: »Na spletni strani slovenskega zastopnika za *Apple*, podjetja *Jabolko*, so celo zapisali, da se je s tem morda rodil slovenski *MacWorld* /.../ Predstavitev novega *Applovega* operacijskega sistema *mac OS X* /.../«²⁰

III Dobesedno prevajanje ali kalkiranje

Dobesedno prevajanje ali kalkiranje je drugi tip prevzemanja, ki oblikuje besede, imenovane kalki. Po Toporišiču je kalk »po sestavinah tuje besede (rado proti duhu domačega jezika) narejena beseda ali besedna zveza (tudi skladenjska večja enota, npr. polstavek)«, pri čemer še navaja, da je stopnja odvisnosti lahko različna (Toporišič 1992: 80).

Pomenska sporočilnost kalkov je pogosto nepravilno prilagojena prevzemnemu jeziku (po Toporišičevo: ni v duhu domačega jezika), leksemi pridobijo le zvočno podomačeno lupino, ne pa notranje pomenske strukture pojma, ki se prevzema. Ta ostaja taka, kot je v izvornem jeziku. Jezikovni občutek kalke kot pomensko neprilagojene lekseme v rabi postavi v navednice ali pa jih opremi s komentarji.

Kalki se pojavijo ob aktualnem prehodu besede v prevzemni jezik, prinašajo jih sredstva množičnega obveščanja in večkrat nastajajo kot sad hitrega, pod časovno prisilo naročenega prevajanja v časopisnih uredništvih, ki s strokovnjaki določenega področja niso utegnili vzpostaviti stika, tako da izraza ni presodila stroka.

Toporišič kalke tudi funkcijskozvrstno umesti: »/z/lasti veliko /jih je/ v strokovnih jezikih (praktično strokovnih, tehničnih, znanstvenih), manj v nestrokovnih.« (Toporišič 1972: 30) Iz tega sledi, da so glede na funkcijsko vlogo kalki pogosto termini. Ko jih stroka predela in utiri v svoj izrazni sistem, se poleg njih pojavijo pomensko ustrežnejše sopomenke. Vendar je pogosto že prepozno, ker se je prvotni izraz že populariziral. Odnos med takimi pomenskimi dvojnicami potem rešujejo terminološki slovarji (o tem bo razprava pozneje), ki so jim v pomoč strokovne revije, v katerih poznavalci razčiščujejo stvarne napake ob tako prevzetih izrazih. Primer iz smučarske terminologije: »Izraz *ekstremno smučanje* je *nepriimeren*, saj ima v slovenščini drugačen pomen. Pomeni *drsenje po kamnitih podlagah – kamnodrč*, *smučanje po peščenih sipinah ali celo pod morsko gladino*. *Nepoznavalci izraz dobesedno prevajajo iz drugih jezikov, saj se angleško imenuje extreme skiing oz. francosko ski extreme*. *Ta napaka direktnega prevoda tako opisuje čisto drugo dejavnost*.«²¹

¹⁷ Delo, 23. oktobra 2003, 10.

¹⁸ Delo, SP, 15. marca 2003, 25.

¹⁹ Delo, 15. marca 2003, 7.

²⁰ Delo, 23. oktobra 2002, 10.

²¹ Andrej Terčelj, Smo alpinistični smučarji ekstremisti ali običajni smučarji? Šport, revija za teoretična in praktična vprašanja športa, Fakulteta za šport, Ljubljana, priloga, LV, 4, 2007, 34.

3.1 Napake pri prevzemanju se celo sprejmejo v uradno terminologijo. Primer: *tutanje* je v čebelarstvu standarden termin za oglašanje matice ob izleženju. Fonemska podoba izraza spominja na onomatopoejske izraze in tak ta izraz tudi v resnici je. Vendar oglašanje matice ne sloni na fonemu /u/, ampak na /i/. Prevzemanje iz nemščine je bilo napačno, ker ni upoštevalo preglasa v nemškem izrazu *tütanje*.²² Izraz je sprejel tudi *Čebelarški terminološki slovar*, ki ga je v odnosu do izraza *petje matice* postavil v podrejen položaj. Prav tako izraz *psi* pri turnem smučanju nima nič opraviti s to živaljo. To je žargonski izraz za tjulnjeve kože, ki jih turni smučarji napnejo na drsno ploskev smuči, da ne drsijo v nasprotni smeri hoje. Gre le za napačen prevod izraza *Seehund*, ki v nemščini pomeni 'tjulenj', brez prvega dela zloženke pa 'pes'. Nepoznavalec je po svoje prikril prevod. Nevtralni in pomensko ustrežnejši je izraz *kože*.²³ Oba izraza bo s primernim medsebojnim vrednotenjem sprejel *Slovenski smučarski slovar*, ki nastaja v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

3.2 Medtem ko so si zgoraj navedeni izrazi utrli pot v strokovne priročnike, čeprav so jih oziroma jih bodo ti odmaknili od uradno priznane terminologije, pa časopisje prinaša kalke, rabljene v splošnem jeziku, ki jim botruje nepoznavanje pomenskih sestavin domačih izrazov. Tak izraz je na primer *znanstveni park*, področje z visokoškolskimi ustanovami, podprtimi s tehnološko usmerjenimi ustanovami.²⁴ Izraz je dobesedni prevod angleškega izraza *science park*. Glede na kolokacijsko razpršenost se pridevnik *znanstveni* v slovenščini nevtralnno ne veže s samostalniki s prostorskim pomenom, če že pustimo ob strani dejstvo, da tudi samostalnik *park* v taki besedni zvezi pridobiva nov pomen, ki bi ga bilo mogoče nadomestiti. Taka opazna raba je bila uzaveščena in tako so se ob prvem izrazu začele pojavljati tudi zveze *visokošolsko inovacijsko središče* in podobne. Izraz *sovražni govor* je dobesedni prevod angleškega izraza *hate speech*,²⁵ ki je s stališča komuniciranja in medosebnih odnosov že sam na sebi sporen. Računalniška terminologija je prinesla ob izrazu *luščenje terminologije (term extraction)*, ki vsebuje ustrezno pomensko sestavino, segajočo v abstrakcije informatike, tudi izraz *rudarjenje podatkov*²⁶ oziroma *podatkovno rudarjenje (data mining)*, sistematično iskanje informacij v veliki količini podatkov.²⁷ Izraz z zelo konkretiziranim pomenom težko dovoljuje odmik od pomenskih sestavin prvega pomena. Jezikoslovje je sprejelo izraz *lažni prijatelji (false friends)*, »to so dvojice leksikalnih enot v dveh jezikih, ki so etimološko sorodne (običajno so grškega ali latinskega izvora), zvenijo tuje, so podobne oblike, pomensko pa se popolnoma ali delno razlikujejo.«²⁸ Konkretna izzivalna nota, ki spodbuja konotacije na psihološkem področju, bi nekoga morda motila, drugemu bi pa bila podlaga za posrečen izraz.

Zadnja trditev že posega na področje, ki kalkiranje sprejema. Tako ga obravnava tudi najnovije slovensko terminološko jezikoslovje. »Kadar je prevedeno poimenovanje tudi

²² Pojasnilo čebelarstva strokovnjaka Janeza Gregorija.

²³ Pojasnilo alpinističnega smučarja mag. Andreja Terčelja.

²⁴ Zgledi: britanski strokovnjak za znanstvene parke, Madžari tudi razmišljajo o vzpostavitvi znanstvenega parka. Večer, 15. september 2007, 18.

²⁵ Zavest o vprašljivem prevodu se v časopisju kaže v več komentarjih tega izraza. Eden od njih: »Sovražni govor je precej neroden prevod angleškega pojma hate speech, ki v najbolj splošnem smislu pomeni izražanje in/ali spodbujanje sovražnih čustev do drugega oziroma drugačnega od nas. Že izvorni pojem je vse prej kot jasen.« Delo, 20. julija 2005, 12.

²⁶ Delo, 6. maja 2004, 15.

²⁷ Vir: http://sl.wikipedia.org/wiki/Podatkovno_rudarjenje

²⁸ Vir: <http://www.emka.si/artikel/350592/False-friends>

pomensko ustrezno, je kalkiranje nedvomno najenostavnejši način iskanja slovenskega poimenovanja.« (Vintar 2008: 54) Deklarativna stališča stroke pripomorejo k spremembam stališč, a nova spoznanja jezik preverja tudi sam po sebi.

IV Svobodno prevzemanje

Kot dokaz živosti, ustvarjalne moči prevzemnega jezika je najpomembnejši tretji tip prevzemanja, pri katerem gre za jezikovno prilagoditev prevzemnemu jeziku. Gledano s stališča slovenščine, pri tem ločimo več stopenj (Bokal 1998: 149–150):

- pojav prevzete nove besede v slovenskem jeziku;
- govorno (fonemsko) prilagajanje glasovnim zakonom slovenščine, vključno z naglasom;
- pisno prilagajanje prevzete nove besede (črkovna, pravopisna prilagoditev);
- besedotvorno (pre)oblikovanje prevzete nove besede;
- morebiten pojav slovenskih sopomenk;
- opustitev prevzetega izraza z možnostjo, da postane prvotno prevzeta beseda stilno zaznamovana.

Navedba stopenj je shematska, sicer so sovsebnne (implicitne) in prepletajoče, obsegajo postopek podomačevanja besed.

4.1 Pojav prevzete nove besede v slovenskem jeziku. Prevzeta beseda se pogosto pojavi kot citatna, o čemer je že tekla razprava.

4.1.1 Izraze iz klasičnih jezikov slovenščina prilagodi že v predbesedilni fazi in se fonemsko prilagojeni pojavijo že v prvem zapisu. Jeziku je s tem olajšano prevzemanje, zato imajo taki izrazi manjši napovedni aparat. Pogosto jih uvajajo le standardni uvajalni izrazi: »*Celice dejavnost posameznih genov spreminjajo zlasti z dodajanjem ali odstranjevanjem metilnih skupin, s tako imenovano metilacijo.*«²⁹ Vendar tudi pri izrazih iz latinščine in grščine prihaja do pisnih dvojnic, ki temeljijo na različnih besedotvornih podlagah: *varooza, varrooza, varoatoza* : *varoza*. Tak način prevzemanja s slovenskimi priponami je v bistvu polprevzemanje in ima v tekmovanju med prevzemanjem iz modernih jezikov prednost.

4.1.2 Kratice z angleško skladiščno podstavo kot globalizmi. Pojav prevzete besede iz angleščine je pogosto vezan na bilingvistično sobesedilo. Gre za pomenski opis v slovenščini, ob katerem se pojavita še dve vzporedni, po pomenski obvestilnosti nasprotujoči si obliki v angleščini. Prva je izrazno močnejša in v veččlenskem izrazu pomensko predstavi pojem, obenem pa sobesedilo zanj ponudi tudi kratični izraz, ki nastane s krnitvijo prvotnega opisnega angleškega izraza. Kratica je v rabi frekventnejša, zato ima večje možnosti včlenjevanja v leksikalni sistem. Ker pa jezik sam na sebi le teži k temu, da pomensko in ne s črkovnimi sklopi, kar konec koncev kratice so, opravi svojo poimenovalno nalogo, se pojavi bolj ali manj posrečena in z danimi strukturnimi nastavki prevzemnega jezika prilagojena sopomenka. Take vrste sobesedilna dvojezičnost kaže na podrejeno jezikovno razmerje, ki prinaša elemente tujega v prevzemni jezik. Primeri s sobesedilom: »*Pomen slikovnih podatkov za obveščevalne dejavnosti: predstavljena so bila področja uporabe slikovnih podatkov*

²⁹ Delo, SP, 23. avgusta 2008, 27.

v analitičnih procesih obveščevalnih disciplin, in sicer analiza slikovnih podob (Image Intelligence – IMINT), prepoznavanje tarč (Targeting) in geoprostorsko obveščevalna dejavnost (Geospatial Intelligence – GEOINT).«³⁰ In še: »Aprila 2007 je bila aktivirana nadgradnja elektronske oglasne deske (Electronic Bulletin Board) EBB 2.«³¹

Primeri brez sobesedila: *Bulletin Board System* > *BBS* > elektronska oglasna deska; *Integrated Services Digital Network* > *ISDN* > digitalno omrežje z integriranimi storitvami; *Desktop Publishing* > *DTP* > namizno založništvo; *Random Access Memory* > *RAM* > kratki spomin. Ker je pisna podoba kratic v vseh jezikih enaka, je sporazumevanje seveda olajšano, to so moderni internacionalizmi, s stališča sociolingvistike pa take enote prikrito vnašajo tuje jezikovne prvine. S tem postajajo take izvorno angleške kratice globalizmi, podobno kot druge polnopomenske besede.

4.1.3 Da slovenščina take kratice jemlje kot delno pomensko izpraznjene izraze, dokazuje to, da se pri zelo pogosto rabljenih vendar pojavi polnopomenski dopolnilni izraz: *Short Message Service* > *SMS* > *SMS-sporočila*.³² To je neke vrste besedni kompromis med dvema jezikoma. Drugi odmev je izpeljava. Kratica postane tvorna za izpeljanke s pomenom oseba: *Public Relations* > *PIAR* > *piar* > *piarovec*; *Compact Disk* > *CD* > *cedejka*.

4.1.4 Prevzemajo se tudi zelo enkratni izrazi, ki v našem okolju nimajo pojavne opore, ki bi sprožila pomenske sestavine podomačevanja. Poleg besed, ki označujejo novo pojavnost (*skwal*,³³ *squash*), so med njimi pogosto priložnostne nove prevzete besede, ki se sčasoma same po sebi opustijo.³⁴

4.1.5 Posebne vrste prevzetih besed so aktualizmi, ki so motivirani z zemljepisnim lastnim imenom. Primer takega izraza, ob katerem navednice še kažejo na bolj ali manj priložnostno rabo: »Na vstop v »schengen« se je Slovenija sistematično pripravljala več let /.../«³⁵ V naslednjem sobesedilu se je izraz že izenačil z drugimi: »Prosti prehod meja znotraj schengna še pred božičem.«³⁶ Tak izraz ni pomensko enovit. V publicistiki se je najpogosteje pojavljala zveza: *schengensko območje*, a tudi *schengenski informacijski sistem*, *schengenski pravni red*, *schengenski prostor*, *schengenska novinka* idr. Primerjaj tudi: »Slovenija že četrti mesec čez maastricht; Čedalje bolj pa presegamo tudi maastrichtski kriterij inflacije; Blizu praga maastrichskega merila pa je Slovaška /.../«³⁷ Aktualnemu internacionalizmu z neenotnim pomenom

³⁰ Slovenska vojska, Informativno vojaškostrokovno glasilo Ministrstva za obrambo RS, 21/2007, XV, 17.

³¹ Slovenska vojska, Informativno vojaškostrokovno glasilo Ministrstva za obrambo RS, 17/2007, XV, 5.

³² »Podobno, kot je zaradi pomanjkanja prostora nastal poseben način zapisa v SMS-sporočilih /.../« Delo, 19. septembra 2008, 25.

³³ Nova tehnika deskanja na snegu na posebej prilagojeni eni smučki, na katero sta obe nogi vpeti v vez zaporedno, eno za drugo. (Gradivo za Slovenski smučarski slovar, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU).

³⁴ »Tudi letošnje ameriške volitve jasno kažejo, da brez negativne kampanje ne bo mogoče zmagati in tako imenovani `spin doktorji` so polno zaposleni. /.../ Politični `spin` ni nič drugega kot zavestno zavajanje javnosti v korist svojega kandidata.« Delo, SP, 22. marca 2008, 14.

³⁵ Slovenija, schengenska novinka, Ministrstvo za notranje zadeve, 2007, 4.

³⁶ Delo, 7. decembra 2007, 1.

³⁷ Delo, 16. novembra 2007, 8: »Ta mesec obeležujemo petnajst let od podpisa pogodbe v nizozemskem mestu Maastricht. Takrat je bilo posejano seme tega, kar je danes vsakdanja resničnost za 316 milijonov prebivalcev EU: skupna valuta, evro.«

podomačitev preprečuje lastnoimenska podstava.³⁸ Tako motivirane besede ne morejo oblikovati sopomenke. V to vrsto prevzetih besed, ki po svoji notranji strukturi ne morejo vzpostaviti relacije do sopomenskega oblikovanja, sodijo vsi izlastnoimenski prevzeti termini.

4.2 Govorno (fonemsko) prilagajanje glasovnim zakonom slovenščine, vključno z naglasom, je stopnja prevzemanja, ki se vključi takoj ob prvi stopnji. Pravorečna pravila zahtevajo, da se prevzete besede izgovarjajo s slovenskimi glasovi. Podrobnejšo dopolnitev tega zelo splošnega pravila prinašajo novejša razprava o fonologiji, ki zadevajo mlajše prevzeto besedje in katerih temeljno dognanje je, da so časovna merila podrejena fonološkim (Jurgec 2005: 251–258). Strokovna literatura vključuje tudi celo kvantitativne in psiholingvistične komponente: »Stopnja prilagoditve je odvisna od števila že prevzetih besed iz istega vira v prevzemnem jeziku /.../ Če so govorniki prevzemnega jezika v prijateljskih odnosih z izvornim jezikom, manj prilagajajo besede, ki jih prevzemajo iz njega.« (McMahon 1994: 205) Tukaj puščamo ob strani razprave o poimenovanju besed, ki obstajajo v razmerju izvorna pisava : podomačena pisava, o izrazih tujka ali izposojenka. Seveda pa pritrjujemo mnenju, da sta izraza *jazz* in *džez* alografa, besedi, ki sta realizirani na dva načina (Snoj 2005: 116).

4.3 Stopnja pisnega prilagajanja prevzete nove besede sledi stopnji govornega prilagajanja. Zdi se, da je čas prilagoditve z deklariranimi priporočili slovenskega jezikoslovja o fonetični pisavi prevzetih izrazov krajši kot v preteklosti. Črkovna in pravopisna prilagoditev spodbudi oblikovanje enot besedne družine prevzete besede, ki zasedejo pomembna mesta – dejanje: »*S hekanjem sem začel pri štirinajstih.*«³⁹; rezultat dejanja: »*Odkar sem polnoleten, se ukvarjam s teoretičnimi heki.*«⁴⁰; oseba: »*Verjetno je najbolj razvpit vdor v Slovak Telekom, heker ga je opisal in objavil /.../*«⁴¹

4.3.1 Fonemska analogija. S tem novim izrazom bi imenovali pojav, da je pojavljanje podomačene pisne oblike prevzetega izraza odvisno tudi od fonemske podobe prevzete besede. Tako se angleški izrazi s končnico *-ing* glede na naše morfemske možnosti prilagodijo končniškemu glasovnemu fondu in se vključujejo v leksikalni sistem: *inženiring, marketing, timing, rafting, mobing, klipinig*⁴² (*clipping*), kljub temu da »so nerodne že pri sklanjanju, še bolj pa pri tvorbi pridevniških izpeljank (*bodybuilding – bodybuildinški?*)/« (Vintar 2008: 53).

Drugače je na primer z izrazom iz smučarske terminologije *freeride*. Fonemska pojavnost je glede na slovenski glasovni snop od njega odmaknjena, zato jezik ponuja sprejemljivejše rešitve, slovenske sopomenke, kot je *smučanje zunaj urejenih smučišč, prosti spust, prosto smučanje zunaj urejenih smučišč*. Glasovna analogija je tudi eden od vzrokov, da se pri možnostih sprejeti izraz iz latinščine oziroma grščine ali iz sodobnih jezikov večkrat sprejme izraz iz klasičnih jezikov. Primer že omenjene dvojice: *air condition : klimatska naprava*. Pred leti popularen izraz *ombudsman* se je mogoče v tekmovanju z domačim *varuhom človekovih pravic* prav zato umaknil iz leksikalnega sistema.

³⁸ Seveda podomačevanja pri tej besedi tudi ni pričakovati, ker izraz sodi med aktualizme, besede, katerih pomen je močno povezan z družbenimi razmerami in ki jih porodi določena družbena situacija.

³⁹ Delo, 23. julija 2004, 13.

⁴⁰ Delo, 23. julija 2004, 13.

⁴¹ Delo, 23. julija 2004, 13.

⁴² Podomačeni izraz je prešel tudi na lastnoimensko področje. Ime družbe: Kliping, d. o. o. Družba za spremljanje in analizo medijev.

4.4 Besedotvorno (pre)oblikovanje prevzete besede. Ta stopnja vključuje pojav besedne družine prevzete besede z obrazili slovenskega jezika (polprevzemanje), vključitev besedotvornih vrst (izpeljava, sestavljanje, zlaganje, sklapljanje) s posebnim ozirom na pogoste besedotvorne tipe znotraj njih (tudi glede na izvor – pogost pojav zloženek s prvim kratičnim delom iz angleščine), kar je bilo že obdelano. Ko se prevzeta beseda včleni v leksikalni sistem in zasede pomensko prazno mesto, se začne njena besedotvorna produktivnost. Pogosto se to opravi z izpeljavo in prevzeta beseda splete okoli sebe besedno družino; takrat je možnost za pojav slovenske sopomenke že manjša. Primer izpeljave: *blog* > *blogati*, *blogovski*, *bloganje*, *blogerski*, *bloger*;⁴³ *hekat*,⁴⁴ *hekerski*. Izpeljanke se lahko pojavijo iz izvorne ali pisno podomačene oblike: *pizzerija* : *picerija*. Podomačevanje pripon ustaljenih izrazov pa je izjemno: *individualistka* : *individualka*.⁴⁵

4.5 Morebiten pojav slovenskih sopomenk. Stopnja, ki je bila delno obdelana že pri prejšnjih, vključuje dve podstopnji.

4.5.1 V prvi, imenovani podstopnja aktualnih prevzetih terminov, se v prevzemnem jeziku pojavi več enakovrednih terminov. Jezikovna raba jih nato prečisti, nekatere izloči, druge sprejme. Primeri: *airbag* : *zračna blazina*, *zračna varnostna blazina*, *zračna vreča*; *varooza*, *varrooza*, *varoatoza* : *varoza*; *freeride* : *smučanje zunaj urejenih smučišč*, *prosti spust*, *prosto smučanje zunaj urejenih smučišč*; *snowboard* : *smučarska deska*, *snežna deska*; *mobilni internet* : *brezžični internet*.⁴⁶ Sopomenski niz pogosto ponudi že sobesedilo. Primer: »Postopek za pridobivanje *sundiesla* /.../« V istem članku je uporabljena tudi sopomenka *sončni dizel* ob nadpomnenki *biodizel* oziroma *dizelsko gorivo*, kateremu je drugostopenjska nadpomnenka *biogorivo*.⁴⁷

Med *ponašenkami*⁴⁸ se znajde tudi nižjepogovorna beseda in se ustali, kar dokazuje, da lahko postopek podomačevanja pritegne tudi izraze, ki jih norma odklanja, še posebej, če gre za oblikovanje terminov. Primerjaj računalniški izraz *lojtra*. Slovenske sopomenke so v sobesedilu lahko vzporejene z veznikom *oziroma*. Primer: »V tej isti študiji ministrstvo samo sebi predlaga *shematski monitoring* oz. *shematski nadzor*.«⁴⁹

Slovenska sopomenka se redko pojavi ob izrazih, pri katerih je fonemska uresničitev prevzete besede našla nastavke v prevzemnem jeziku. Prevzeti novi izraz se nasloni nanje. Če teh ni, pa se »vključijo« pomenske silnice, ki iščejo »rešitev« po drugi poti, z novim, sopomenskim izrazom. Tako so se ob izrazih s končnico *-ing*, ki se, kot kaže veliko izrazov, glasovno ujamejo s slovenskimi končniškimi morfemi, sicer pojavijo slovenske sopomenske dvojnice, vendar se ne rabijo ali pa le redko. Na primer: *inženiring* (*inženirstvo*), *marketing* (*trženje*), *timing* (*pravočasnost*), *rafting* (*soteskanje*), *kreking*, *lizing*, *mobing*, *klipinig* (*clip-*

⁴³ »Duhovniki blogajo; blog je lahko tudi Bog; Tudi med duhovniki je čedalje več blogerjev; /.../ se je menda že podalo na blogovsko polje; za splet in bloganje se duhovniki odločajo svobodno; blogerski združevalci so pri plavanju po morju blogovskih zapisov resda v veliko pomoč /.../« Delo, 11. aprila 2008, 16.

⁴⁴ »Saj še vedno hekam, le da mi zdaj za to plačujejo.« Delo, SP, 14. junija 2008, 26.

⁴⁵ »Gre namreč za svet individualk, kjer pogosto prevladujejo toge Skandinavke in njihova miselnost.« Delo, SP, 22. marca 2008, 33.

⁴⁶ »Brezžični internet /.../ Dostop do interneta že lep čas ni vezan na kabel. V zadnjem času je na pohodu t. i. mobilni internet, ki ga ponuja /.../« Delo, 16. novembra 2007, 12.

⁴⁷ Delo, 25. oktobra 2008, 15.

⁴⁸ »/.../ opozarja ime *zmagoslavnega poveljnika: Gibraltar*, se pravi *ponašenka iz arabske besede Džebel al tarik ali Tarikova gora*.« Delo, SP, 9. februarja 2008, 40. Izraz bi lahko uporabili tudi za podomačeno prevzeto besedo. V Googlu, Najdi.si in Novi besedi ni zadetkov.

⁴⁹ Slovenski čebelar 7–8, 2008, 221.

ping). Izraz *kreking* je v kemiji kljub prizadevanju uveljaviti slovensko sopomensko dvojnico *krekiranje* obstal prejkone le na papirju (Šmalc 1998: 35). Zakon fonemske analogije je torej obratnosorazmeren pojavljanju slovenskih sopomenk. Fonemska analogija je prikrita prilagoditvena silnica, ki ne spodbuja pojavljanja slovenskih sopomenk.

Možnost oblikovanja slovenske sopomenke je dana tudi s skladenjskimi dopolnitvami znotraj obstoječih izrazov, z dodajanjem pridevniškega dopolnila jedrnemu nadpomenskemu samostalniku. Primer: *spletni portal, laserski merilnik*,⁵⁰ *elektronska otroška varuška*.⁵¹ Take nove enote množijo leksikalni sistem s stalnimi zvezami in smiselno delijo prvotno enovit pojem na več enot. Primer: *cestno kolesarstvo : gorsko kolesarstvo; stacionarni telefon : mobilni telefon > mobilnik*. Gre za pomenske povezave s hiponimi in hipernimi. »Hiponimi se povezujejo z besedami hierarhično, in sicer z nadrejeno besedo, hipernimom, ki ima več splošnega pomena kot podrejena beseda (hiponim). Hiponim je povezan s hipernimom preko pomena »vrsta česa«.⁵² (Jackoson 2002: 17) Primerjaj še: *bioarheologi, paleoradiologi*,⁵³ *geopark*.⁵⁴ Zadnji primeri, ki zajamejo interdisciplinarno pomensko sestavino podvede, poimenovalno niso težavni, ker prihaja preprosto do zložen.

Ob razpravljanju o prevzemanju na tej stopnji se pojavlja vprašanje, ali se slovenski izraz za poimenovanje novega pojavi tudi brez predhodne tujejezične predloge, glede na navedene stopenjske korake svobodnega prevzemanja brez pojavitve na prejšnjih stopnjah, čeprav pojav ni avtohton. Odgovor je pritrdilen. Slovenščina je brez tujejezične izposoje imenovala nove pojave. Primeri: *brezročno telefonirati*,⁵⁵ *upravljanje na dotik*.⁵⁶ Tak način besedotvornega uresničenja novega pojava kaže na veliko moč jezika in največji produktivni naboj.⁵⁷ Nekateri taki izrazi so stilno zaznamovani: »*Kakor na današnjih videoposnetkih, ki jih s pomočjo videokamer, digitalizacij in pekačev za zgoščenke izdelujejo islamski ekstremisti*.«⁵⁸

Ob robu tega besedotvornega spodbujanja v lastnem jeziku: besedotvorne možnosti prevzemnega jezika pri nastajanju sopomenke je lažje obuditi, če je pojav mogoče navezati na že obstoječe podobne pojave: *sežigalnica : sežigalnica odpadkov; počivališče : avtocestno počivališče; krog : krožišče; kompost : kompostarna*.⁵⁹

Pojav sopomenk je odvisen tudi od notranje pomenske zgradbe izraza samega. Sopomenke se ne pojavijo pri pojmovnih skupinah, pri katerih je kulturna avtohtona podlaga zelo

⁵⁰ »V nadzoru bo sodelovalo večje število policijskih patrolj, ki bodo merile hitrost tako z laserskimi merilniki.« Delo, 17. maja 2008, 8.

⁵¹ Življenje in tehnika, maj 2008, 8.

⁵² Avtor dokazuje trditev z izrazi žlica, nož, vilice, ki sestavljajo jedilni pribor. Zadnje omenjeni izrazi so hiponimi nadrejenemu izrazu jedilni pribor, ki je hipernim. Obenem pa so podrejeni izrazi prav tako hipernimi svojim hiponimom; žlica je npr. hipernim za hiponime čajna, desertna žlica idr.

⁵³ »/.../ nam je predstavil multidisciplinarni arheološki projekt, ki ga v Furlaniji izvajajo bioarheologi in paleoradiologi.« Delo, 11. aprila 2008, 16.

⁵⁴ »V mežiškem turističnem rudniku želijo turistično ponudbo nadgraditi z vzpostavitevijo geoparka, ki bi obsegal ekološko dediščino širšega območja /.../« Delo, SP, 28. junija 2008, 12.

⁵⁵ »/.../ ko sem iz avtomobila po mobilnem telefonu klicala prijateljico (brezročno, da ne bo v strahu).« Delo, Na kolesih, 25. oktobra 2008, 16.

⁵⁶ »Obogatitev so tudi novi elementi opreme, kot sta avdio- in navigacijski sistem z upravljanjem na dotik.« Delo, Na kolesih, 25. oktobra 2008, 16.

⁵⁷ Zavestno oblikovanje novih terminov je včasih tudi registrirano. Primer: »Zrnjenje* je preobrazba kristalov novega snega /.../« V opombi pod črto je zvezdica pojasnjena in naveden avtor izraza: »Izraz je nov. Uvedel ga je P. Šegula.« Podobno še: »Sreženje* je zanimiv proces.« Pavle Šegula, Sneg, led, plazovi. Priročnik za planince, smučarje in druge. Planinska zveza Slovenije, Ljubljana, 1986, 39, 43.

⁵⁸ Delo, SP, 19. marca 2005, 32.

⁵⁹ »Zabojnik, ki ga bodo odpeljali v kompostarno v Krško.« Delo, 6. avgusta 2008, 4.

močna: jedi (izraz *pizza* je doživel le glasovno in pisno prilagoditev), sadje (*mango*, *avokado*, *kivi*; že dolgo znani v *grenivko* podomačeni *grape fruit* je najbrž izjema). Nepodomačeni ostanejo izrazi za pasme živali, npr. psov (*basset hound*, *terier*, *husky*), modni izrazi (*bul-ler*, *windstopper*). Taki so tudi aktualni politični termini (*taliban*, *mudžahedin*). Tematika je obširna in bi zahtevala samostojno obravnavo.

4.5.2 Stopnja utrditve enega izraza. Kaj vpliva, da se iz aktualnega sopomenskega niza en osamosvoji in druge izrine na leksikalno obrobje, je težko ugotavljati. Zagotovo neke prikrito delujejo obči jezikovni psiholingvistični zakoni, mogoče celo kulturnozgodovinski, ki določenemu izrazu dajo prednost. Tako se v nizu *internet* > *medmrežje* > *mreža* > *splet* v zadnjem času vse bolj uveljavlja prav zadnji, kljub temu da je izraz *internet* kot okrajšanka stopil tudi v mladostniški sleng (*net*),⁶⁰ izraz *mreža* pa celo v frazo: *biti na mreži*.

4.6 Nasprotni pol prejšnje stopnje je stopnja opustitve prevzetega izraza, ki vključuje vsaj hipotetično možnost, da postane prvotno prevzeta beseda stilno zaznamovana. Zagotovo bi lahko o tem govorili pri izrazih *air bag* : *zračna blazina*; *surf* : *jadralna deska*, delno tudi pri *komputer*. Prvotni prevzeti izraz ni več potreben, domača sopomenka je polnofunkcijsko prevzela njegovo vlogo, se včlenila v leksikalni sistem, se »prijela«, je »ponarodela«⁶¹ in razvila celo pojmovno sorodno podzvrstno vzporednico (*plazovna zračna blazina*).⁶²

V Vloga terminoloških slovarjev

V fazi ustalitve, utrjevanja prevzetega izraza ali pa utrjevanja njegove slovenske sopomenske dvojnice imajo veliko vlogo terminološki slovarji, ki izrazne dvojnice normirajo in preprečujejo stvarne napake. Registracija in normiranje terminov v terminoloških slovarjih je stopnja jezikovnega kodiranja enot leksikalnega sistema, ki zahteva uzaveščanje pomenskih sestavin izrazov, še posebej, kadar gre za nove sistemske enote. Zaradi neustaljenosti in pogoste nedefiniranosti novega pojma, ki bi zahtevalo njegovo razločevalno poznavanje do drugih podobnih pojmov, je večkrat kršeno načelo natančnosti. Novi izraz je težko na hitro soperstaviti v pojmovni odnos do že uveljavljenih pojmov v okviru pojmovne skupine. Pogosto stroka pri tem zamuja. Mogoče je treba čakati tudi na raziskovalne rezultate. Tako prihaja do stvarnih napak. K temu prispeva tudi »lansiranje« pojma v sredstvih množičnega obveščanja, ki se pogosto nasloni na tujejezično predlogo in s strokovno skopo podlago prevede tuj pojem, ker (še) ni našlo stika s strokovnimi krogi, ki bi pojav raziskovalno osvetlile. Tako javno publiciranje in populariziranje pojma poteka pred strokovno umestitvijo. Primer: *izginjanje čebeljih družin v panjih* je bilo v časopisu najprej publicirano kot *propad čebeljih rojev*,⁶³ čeprav pri tem ne gre za roje. Revija *Slovenski čebelar* je pojav imenovala *motnja propadanja čebeljih družin*.⁶⁴ Hkrati s samim pojavom se je izoblikovala tudi kratica, seveda z angleško

⁶⁰ »Kako se sname z neta?« Delo, 23. aprila, 2008, 14.

⁶¹ Izraz kot terminolog Slovenskega smučarskega slovarja uporablja mag. Andrej Terčelj v zvezi z besedami (»Beseda radenska je ponarodela«). Čeprav je v taki zvezi osebni izraz, je v primerjavi z izrazom »podomačena beseda« bolj spreten, ker zajame širšo socialno dimenzijo.

⁶² Pripomoček za samoreševanje zajete osebe v plazu s tem, da jo z zrakom napolnjena vreča ohranja na površini plazovine. (Gradivo za Slovenski smučarski slovar, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU).

⁶³ Delo, 12. maja 2008, SP, 17.

⁶⁴ Slovenski čebelar, december 2007, CIX, 12, 374.

skladenjsko podstavo: CCD. Primer: »*Motnja propadanja čebeljih družin (colony collapse disorder, v nadaljevanju CCD) povzroča v družinah medonosne čebele /.../*«⁶⁵ O napakah pri kalkiranju je že tekla razprava.

Podobno stvarne napake nastajajo pri izrazih v strokah, pri katerih so pomenske sestavine še težje določljive, ker se na določeni meji tudi stikajo z drugimi podobnimi pojavi. Izraz *freeride* v smučarski terminologiji je fonemsko opazen in tako neprilagojen slovenskemu izraznemu sistemu. Slovenske sopomenske dvojnice so *smučanje zunaj urejenih smučišč*, *prosto smučanje zunaj urejenih smučišč*, *prosti spust*, tudi *smučanje čez drn in strn*. Izrazi se še niso ustalili. Zadnji je sicer skladenjsko težje obvladljiv, je pa s frazeologiziranim členom *drn in strn* zelo predstavljen, premalo je poudarjena le pomenska sestavina vzpona. Prosti spust pa skriva prikrito možnost razumevanja spusta brez nadzora hitrosti in gibalnih prvin, kar se lahko zgodi konec koncev tudi na »navadnem« smučišču. To pa je s strokovnega stališča spet premalo natančen izraz.

Tako nepoznavalsko razumevanje prevzetih terminov in sprejemanje novih pojmov pomagajo preprečiti razlagalni terminološki slovarji. Sistem pojmov iz podobnih pojmovnih skupin morajo enoumno določiti in z razčlenjevanjem pomenskih sestavin najti tiste, ki določen pojem v leksikalnem sistemu postavijo na njemu nenadomestljivo prazno mesto.

Bistvo vsega pričujočega razpravljanja o prevzemanju in prevzetem besedju pa je ugotovitev, ki jo sprejema tudi slovensko jezikoslovje, da se kljub angleškemu vplivu slovenščina »prilagaja novim kulturno-jezikovnim in politično-geografskim razmeram ter išče možnosti za širitev svojega besedišča z novim besedjem, prilagojenim jezikovnim zahtevam evropskega prostora.« (Jesenšek 2007: ovitek) Nadaljnji razvoj vseh funkcijskih zvrsti pa mora prispevati, da se bo ustvarjalno prilagajala tudi na področjih, na katerih je prevzem tujih izrazov opazen.

VI Literatura

- Ljudmila BOKAL, 1998: Tipologija novih besed (ob primeru avtomobilskega izrazja). Marjeta Humar (ur.): *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: ZRC SAZU. 45–55.
- 2004: Znamenja angleščine kot globalnega jezika v slovenščini, še posebej s stališča terminologije. Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: ZRC SAZU. 45–55.
- Čebelarški terminološki slovar*, 2008. Ljubljana: ZRC SAZU, Čebelarška zveza Slovenije.
- Howard JACKSON, 2002: *Lexicography. An Introduction*. London: Routledge.
- Marko JESENŠEK (ur.), 2007: *Besedje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 50).
- Peter JURGEC, 2005: Fonološke in morfonološke značilnosti mlajšega prevzetega besedja. Marko Jesenšek (ur.): *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 32).
- April M. S. MCMAHON, 1994: *Understanding Language Change*. New York: Chambridge University Press.
- Martina OROŽEN, 2003: Dialektalna in leksikalna interferenca v zgodovinskem razvoju slovenskega knjižnega jezika. Jožica Čeh idr. (ur.): *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 26). 221–237.

⁶⁵ Gl. opombo 64. Ni naključje, da je v podnaslovu članka, v katerem se omenjeni termin pojavlja, pripis: Prevod in uredba.

- Marko SNOJ, 2006: O prevzetih besedah, tujkah in izposojenkah v slovenskem jeziku. *Slovenski jezik* 5. Ljubljana in Lawrence: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti in The Joyce and Elizabeth Hall for the Humanities University od Kansas, Lawrence, ZDA. 115–122.
- Nada ŠABEC, 2007: Vplivi angleščine na slovenščino: leksikalni in pravopisni vidiki. Marko Jesenšek (ur.): *Besedje slovenskega jezika*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. (Zora 50). 316–324.
- Pavle ŠEGULA, 1986: *Sneg, led, plazovi. Priročnik za planince, smučarje in druge*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije.
- Stanislav ŠKRABEC, 1893: Nekoliko slovnice ... *Cvetje z vrtov sv. Frančiška* XII, 7, b.
- Andrej ŠMALC, 1998: O nekaterih težavah pri uveljavljanju slovenske tehniške terminologije. Marjeta Humar (ur.): *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: ZRC SAZU. 33–38.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Špela VINTAR, 2008: *Terminologija. Terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Pomenotvorne zmožnosti z vidika /de/terminologizacije (v slovenščini)

ANDREJA ŽELE

Leksikološka sekcija, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Slovenija,
andrejaz@zrc-sazu.si

Pomenotvorje je samostojna poimenovalna možnost jezika in njegova pomenska prožnost v okviru bolj omejenih izraznih zmožnosti jezika (tj. novi pomeni v starih izrazih) in skupaj z besedotvorjem zavzema ključno mesto v poimenovalnih možnostih, ki jih ponuja lastni jezik. V prispevku je obravnavano, kako se pod pritiskom nove predmetnosti in pojavnosti pomenotvorne možnosti znotraj posameznih leksemov in s tem posledično razširjene poimenovalne zmožnosti še lahko širijo in kako se to odraža v okviru terminoloških področij posameznih strok in v medsebojnih povezavah med različnimi strokami v smislu t. i. širše terminologizacije; vse pogosteje pa se raba termina lahko širi v splošnosporazumevalno rabo v smislu t. i. determinologizacije. Težišče današnje rabe je še vedno na širši terminologizaciji. Pomenotvorje oz. pomenska širitev (s smislu dodajanja pomenov oz. t. i. polisemizacije) ali ožitev leksemov (v smislu pomenskega osamosvajanja/leksikalizacije pomenov oz. t. i. depolisemizacije in vzporedne homonimizacije) vključuje semaziološko oz. ponovno prepoznavalno-razlagalno stopnjo, ki znotraj posameznih (leksemskih) izrazov išče in odkriva (še) neaktualizirane vsebinske lastnosti oz. pomenske sestavine in jih prek začetne stilne metaforične rabe oz. začetne priložnostne besedilne metafore (tj. metaforične stilne vloge v besedilu) oblikuje v nove metaforične leksikalizirane pomene ali nekdam aktualne vsebinske lastnosti denotata zaradi nerabe enostavno ukinja.

Sense-formation is an independent denominative capability of language and also its semantic flexibility in the framework of more limited expressive language capabilities, i.e. the formation of new meanings from old expressions. Hence sense-formation and word-formation are the basis of mother tongue's denominative capabilities. The paper discusses the manner in which the pressure of new objectivity and occurrence increases sense-formation capabilities within given lexemes and the expanded denominative capability that occurs as a result and how that is reflected in terminological areas of various professions and the connections between them in the so-called 'broad terminologisation'. It is becoming increasingly more common to use a particular term in a more general sense – called 'determinologisation', but modern use, however, still favours broad terminologisation. Sense-formation or semantic expansion (in the sense of adding new meanings – polisemisation) or semantic narrowing (e.g. sense emancipation/lexicalisation of meanings or the so-called 'depolisemisation' and parallel homonymisation) contains also the semasiological or recognition-explanatory phase, which within individual (lexical) expressions seeks and discovers the (yet) unactualised content characteristics or semantic features, and through the initial stylistic metaphorical use or the initial occasional textual metaphor (i.e. the metaphorical stylistic role in the text) shapes them into new metaphorical lexicalised meanings or suspends certain denotatum content characteristics due to lack of usage.

Ključne besede: pomenotvorje, besedotvorje, poimenovalne zmožnosti, /širša/ terminologizacija, determinologizacija

Key words: sense-formation, word-formation, denominative capabilities, (broad) terminologisation, determinologisation

Vedno so izhodiščne poimenovalne potrebe. Poimenovalna nuja in hkrati omejene (navsezadnje tudi predpisane) poimenovalne zmožnosti nujno sprožijo pomenotvorne zmožnosti jezika, t. i. pomensko prožnost jezika. V okviru poimenovalnih potreb in zmožnosti pomenotvorne potrebe sprožijo tudi besedotvorne zmožnosti. Razširjene besedotvorne zmožnosti pa vzvratno povečujejo in širijo tako poimenovalne kot pomenotvorne zmožnosti.

I Povezanost pomenotvornih in poimenovalnih zmožnosti

V povezavi s stalno novonastajajočo stvarnostjo se pojavljajo poimenovalno-pomenotvorne potrebe. Pri ubesedovalnem oz. poimenovalnem procesu pa sta vključena tako onomaziološki kot semaziološki vidik.¹ Pri poimenovanju nove predmetnosti, pojavnosti, ob potrebi označiti nov denotat/vsebino je nujno doseči vsaj določeno podobnost oz. asociativno izraznost.² Pomenotvorje oz. pomenska širitev (v smislu dodajanja pomenov oz. t. i. polisemizacije) ali ožitev leksemov (v smislu pomenskega osamosvajanja/leksikalizacije pomenov oz. t. i. depolisemizacije in vzporedne homonimizacije) pa vključuje semaziološko oz. ponovno prepoznavalno-razlagalno stopnjo, ki znotraj posameznih (leksemskih) izrazov išče in odkriva (še) neaktualizirane vsebinske lastnosti oz. pomenske sestavine in jih prek začetne stilne metaforične rabe oz. začetne priložnostne besedilne metafore (tj. metaforične stilne vloge v besedilu) oblikuje v nove metaforične leksikalizirane pomene ali pa nekdanje aktualne vsebinske lastnosti denotata zaradi nerabe enostavno ukinja,³ npr. uporaba besede *vprega* (nadomešča jo *vleka z vlečnimi napravami* in *priključki*) se zaradi pomanjkanja vprežne živine zmanjšuje, *vpregati* in *vpreganje* pa je aktualno v stilni metaforični rabi *vpregati ljudi v delo* ali *prekomerno vpreganje ljudi v delo*. Podobno se izhodiščni pomen zaradi spremenjene namenskosti metonimično premakne npr. besedi *sluga*, ki izgublja izhodiščno-pomensko rabo, tudi že deloma pomenskopremaknjeno v zvezah *sodni sluga* ali *častniški sluga* in pre-

¹ S prepoznavalno-razlagalno-poimenovalnega vidika moramo v pretvorbno-tvorbenem procesu vedno znova aktualizirati Levstikovo poudarjanje slovenske miselne podstave oz. potrebe po sposobnosti »slovensko misliti« (SSB 1988: 47–48).

² V zvezi s pomensko preneseno rabo podobnosti in bližine ter poimenovanja sta pojma metaforizacija in metonimizacija mišljena v strogo leksikološkem smislu različnih načinov razvrščanja in kombiniranja razpoložljivih pomenskih sestavin – kot leksikalna oz. leksikalizirana metafora in metonimija, ki sta slovarski enoti, in ne enoti besedila. Pri nas na ločevanje med leksikalizirano (terminološko) metaforo v predvsem poimenovalni vlogi in (neterminološko) metaforo v besedilni stilni vlogi eksplicitno opozarja in povzete možnosti oz. razlage tudi komentira A. Vidovič Muha (2000: 143). Sicer pa besedilni pristop v smislu upoštevjanja vseh možnih tipov besedil in z njimi soodvisno povezane ustrezne skladajnskopomske (terminološke ali neterminološke) rabe besed zrelativizira tudi merila rabe prenesenih pomenov (tako metonimičnih kot metaforičnih). Več kot je na voljo različnih tipov besedil, bolj se potrjuje, da je različne leksemse prenesene pomene od stilno različne prenesene rabe smiselno ločevati samo znotraj konkretnih besedil oz. v okvirih posameznih tipov besedil. Samo v konkretnih besedilih se razčistijo in so jasna razmerja med splošnimi/pomensko nezaznamovanimi izrazi in strokovnimi izrazi, med metaforičnimi/metonimičnimi pomeni z ustreznimi poimenovanji in (samo) stilno zaznamovano metaforično/metonimično rabo. Podobno problemsko, predvsem z vidika jezikoslovne terminologije, o uporabi metafore oz. metaforizacije in metonimizacije v jezikoslovju razmišlja F. Čermák (1997: 184; 2001: 4–5, 11).

³ Z leksikološkega in jezikoslovnoizrazijskega vidika je v prid čimbolj razčiščenim pojmovanj in razmerij med pojmi potrebno povzeti opredelitve A. Vidovič Muhe (2000: 143): »V našem razmišljanju ostajamo v okviru leksikalizirane metafore, kar pomeni, da ima metaforični pomen načeloma vlogo zapolnitve poimenovalne praznine v zvezi z določenim denotatom; to velja dosledno za terminološko metaforo, do določene mere pa tudi za njeno leksikalizirano stilno vlogo – metafore zunaj terminologije. /.../ Ko se metafora uporablja za zapolnitev praznega mesta v slovarju, jo M. Black (1986: 154) označuje kot ugasnjeno, neaktivno, mrtvo glede na aktivno, vitalno, ki jo označuje močna (besedilna) stilna vloga.«

neseno v *politik kot sluga, sluga nekdanjega režima* in preneseno aktualizirano v *Digitalni sluga razvršča in filtrira določene klice* ipd. V razmerju *pečat : žig* so se vloge razdelile – *pečat* je ohranil predvsem abstraktni pomen v smislu *pustiti svoj pečat v svetu, vtisniti pečat spomina, dobili eldeesovski pečat, nadeti/nositi pečat ekskluzivnosti* nasproti konkretnemu pomenu *žiga* v *žig strogo zaupno, poštni žig, žig pristojnega organa*, pri npr. *kazalcu* in *kazalki* pa se je raba pogostnostno prevesila v preneseni oz. terminologizirani pomen, npr. *kazalec gospodarskih zmožnosti, kazalec zdravstvenega stanja, kazalec kakovosti/zaupanja, delovni spletni kazalec* v *Wordovem dokumentu, miškin kazalec / kazalec miške/miši, Kazalec se spremeni v roko, slovarska kazalka, Kazalka utripa, Kazalka se prikaže, Kazalka se spremeni v dvojno puščico* ipd., in spodrinila izhodiščni pomen, npr. *naperiti kazalec proti komu/čemu, sekundni/minutni kazalec, kazalka na števcu/tehtnici*, samo abstraktni pomen pa ohranjata *kazalnik* in *kazatelj* v zvezah tipa *kazalnik/kazatelj rasti proizvodnje* ipd.

Termini morajo kot vsa druga leksika vključevati vse tri pomenske sestavine, tj. uvrščevalno (UPS) z vključenimi kategorialnimi sestavinami (KPS) in razločevalne pomenske sestavine (RPS), ki so znotraj pojmovno-pomenskega polja najintenzivnejše in določajo slovarsko prepoznavnost.⁴

Denotat kot opredeljeno in označeno razmerje do stvarnosti (predmetne in pojavne) narekuje ustrezno tipološko izbiro poimenovalnih možnosti. Pod znotrajjezikovne pomenotvorne zmožnosti leksema lahko uvrščamo: 1) že dosedanjo večpomenskost leksema oz. težnjo leksema k večpomenskosti oz. širokopomenskosti sploh, 2) izglagolsko motivacijo izhodiščnega leksema kot etimona,⁵ 3) kategorialni besedotvorni pomen kot slovnično-slovarski abstraktni oz. posplošeni denotat – besedotvornopomensko so prednostni besedotvorni pomeni dejanja (De), orodja dejanja (Od) ali sredstva dejanja (Sd). V primeru kategorialnega besedotvornega pomena, kot je bilo že ugotovljeno (gl. Vidovič Muha 1988: 16–17, 18; 2000: 40–42), pa gre za dejstvo, da je mogoče predvidljivo množico tvorjenk pretvorbeno povezati s pomensko podstavo (propozicijo) stavčno zgrajene povedi, torej lahko govorimo tudi o propozicijskem besedotvornem pomenu.⁶

S pomenotvornega vidika je s širitvijo pomenja leksema vzporedna tudi sprememba sintagmatskih in/ali paradigmatskih lastnosti pomena leksema, lahko v poimenovalni (leksikalni) ali preimenovalni (stilistični) vlogi; paradigmatski vidik (asociativni prenos) dá leksikalizirani metaforični pomen, sintagmatski vidik (povezovalnost) poudarja leksikalizirani metonimični pomen. Pri leksikalizirani metafori ima metaforični pomen načeloma vlogo zapolnitve poimenovalne praznine v zvezi z določenim denotatom; to velja dosledno za terminološko metaforo, do določene mere pa tudi za njeno leksikalizirano stilno vlogo – za metaforo zunaj terminologije.

⁴ Slovarski strukturalni pomen, izvorno opredeljen s KPS, temelji na sintagmatskem, se pravi odvisnostnem razmerju med asociativno, torej paradigmatsko nastalimi pojmi, izraženimi z UPS in RPS; sintagmatsko-paradigmatski vidik se je potrdil kot temeljna konstitutivna prvina definicije leksikalnega pomena (prim. Vidovič Muha 2000, 2006: 29–30, 2007: 402). Slovar modernega, živega jezika razumemo kot celovit nabor poimenovalnih možnosti (Vidovič Muha 2000: 11–17), kar pomeni dinamično odprtost slovarja v smislu vsebovanosti poimenovalnih vzorcev, uporabnih ob vsakokratni poimenovalni potrebi. Ločujemo med poimenovalno zmožnostjo slovarja in realizirano poimenovalno možnostjo – leksemom oz. slovarsko besedo (prim. Vidovič Muha 2007).

⁵ Etimon je tu uporabljan v pomenu pravega izvornega pomena in oblike besede, kar je ključno za etimologijo določene besede.

⁶ J. Snoj (2004: 27–38) predstavlja razumevanje »skladenjskega besedotvorja« pri Ju. Apresjanu; zanimiva je zlasti njegova skladenjsko interpretirana analogija med besedotvorjem in t. i. regularno večpomenskostjo, kot je (leksikalizirana) metonimija.

Drugi, zunajjezikovni, veže poimenovalno možnost na jezikovno kulturo,⁷ ko imata glavno vlogo izkušensko dojetje in predstava in se poimenovalna motivacija za novonastalo predmetnost in pojavnost išče in izbira glede na obliko oz. podobnost in namenskost že obstoječih in razpoložljivih denotatov in to posledično sproža izbiro med oznakami/poimenovanji že obstoječih oz. razpoložljivih denotatov, ustreznih po obliki oz. podobnosti in namenskosti. Medjezikovna motivacija poudarja sinhrono razmerje domače – prevzeto. Iz drugega jezika se ločuje t. i. 1) zakrito prevzemanje – kalkiranje (Vidovič Muha 1988: 46–48; SLP: 11–17) z denotatnimi kalki (tj. brez denotata v jeziku prejemniku, npr. *paneton, tortilja, kasada, boršč, pub, taverna* ipd.) in s pomenskimi kalki (tj. ohranitev izbire pomenskih sestavin) v primerih internacionalizmov, npr. *konverzija – sprevrženje, viktimolog – žrtvoslovec, paleontolog – starinoslovec*, ali t. i. globalizmov,⁸ npr. iz računalništva *strežnik – server, trdi disk – hard disk, povezovalnik – linker, uporabniško ime – user name, razhroščenje – debugging*); med izraženim prevzemanjem je poleg (navadno vmesnih stopenj) citatnosti in polcitatnosti zlasti pomembna t. i. sistemska prevzetost, tj. vključitev v formalni (tudi glasovno-črkovni) sistem v primerih kot *virtualnost, demokracija*, tudi iz računalništva npr. *animacija, aplikacija, ikona, klik*.) Poimenovanja v računalništvu tipa *miška, okna, ikona* so tujepomensko motivirane globalne metafore. V vsakem primeru pa zanemarjanje lastnega načina poimenovanja povzroči globinski jezikovni razkroj (prim. Vidovič Muha 1986: 23).

1.1 Pomenotvorne zmožnosti

Pomenotvorje je samostojna poimenovalna možnost jezika in njegova pomenska prožnost v okviru bolj omejenih izraznih zmožnosti jezika (tj. novi pomeni v starih izrazih) in skupaj z besedotvorjem zavzema ključno mesto v poimenovalnih možnostih, ki jih ponuja lastni jezik.

Metonimizacija ali metaforizacija v jedru ali prilastku besedne zveze izraža večjo pomensko trdnost/zlitost, navadno v smislu skupa ali sklopa – nova zveza z novo skladijsko-pomensko kombinacijo sestavin spremeni pomenskosestavinsko zgradbo vsaj ene od podstavnihih besed v jedru ali prilastku besedne zveze in ji tako da nov skladijski pomen, npr. *agresiven* v *agresivno zdravljenje*, *drsen* v *dršno striženje*, *nizkopodni* v *nizkopodni avtobus*, *tarčni/ciljni* v *tarčna celica*, *tarčna DNA*, *tarčna javnost*, *tarčna skupina*; *ciljna publika*, *ciljna skupina* (po FidiPLUS je razmerje rabe *ciljna skupina* (110) : *tarčna skupina* (23)): *genska banka* ipd.; z metonimijo v desnem prilastku v *gong popularnosti*, *delavci na čakanju*; že popolnoma leksikalizirane večbesedne enote pa so npr. *čip kartica*, *bar koda*, *črna koda*, *siva ekonomija*, *računalniška maska*, *zelene baretke*, *topla greda*, *črna luknja* ipd.

Novopomenke oz. neosemantizmi (po A. Rangelovi 2005: 159–161, *sémantické neologizmy* = *neosémantizmy*) so novi pomeni v starih oblikah; pomenljiva je trditev, da so neosemantizmi tipični za publicistični jezik in za neformalno komunikacijo, tj. za žanr in sleng. Novopomenke oz. neosemantizmi se pojavijo zaradi potrebe označiti novi denotat ali zaradi potrebe jasneje izraziti/zaobjeti vso pomenskost izraza; vsekakor se lahko obravnavajo tudi kot pojav jezikovne ekonomičnosti v smislu, da v stare oblike vnašajo nove pomene. Pomenska izpeljava je neke vrste pomenski razvoj, ki poteka v okvirih istega pojma – gre za po-

⁷ Jezikovno kulturo je mogoče razumeti v smislu jezikovne učinkovitosti, ki jo omogoča uravnoteženo razmerje med tradicijo, že vključeno v jezikovni sistem, in inovacijo, kot odraz aktualne jezikovne rabe (Vidovič Muha 1991: 17–29).

⁸ Globalizem pa je pojem, ki je vezan na t. i. globalni denotat, tj. na denotat informacijske tehnologije, postmodernistične skupnosti, gre za denotat svetovne razsežnosti, ki ga v svetu rabimo in je tudi časovno določen. O nujnosti jezikovnokulturnega razločevanja med internacionalizmi in globalizmi več v prispevku Vidovič Muha (2004: 73–81).

mensko razširjanje oz. posploševanje, npr. *nadgradnja*, *abstinenca*, *pismenost*, *penale*, *šok*, *terapija*, *stabilizirati napetost* (elektr.) / *snov* (kem.) / *politične razmere* (publ.); determinologizacija je najočitnejša pri *absorbirati*, *akumulirati*, *nevtralizirati*, *blokirati* ipd. Pomensko oženje oz. konkretizacija določenega pomena se npr. odraža pri *model*, *e-prodaja*, *biokmetija*, *ekokmetija*, *iniciativa*, *e-koda*, *gospodarski/politični kriminal*, *razkisovali tla* (agr.), *zmehčati vodo* (kem.), *preobremenjevati motor* (teh.) ipd. Zelo razširjena je metaforizacija glede na oblikovno ali vsebinsko podobnost denotatov, npr. *afna*, *polžek*, *lojtra*, *ježek*, *truga* ipd., glede na namenskost, npr. *ključek*, *zgoščanka* ipd. Metaforizacija je tudi v prenašanju lastnosti/delovanja živo/človeško na neživo/nečloveško in obratno, npr. *hči* (podjetje – hči 'hčerinsko podjetje'), *inteligenten* (inteligentni stroj), *krstiti* (krstiti vino), v vzajemnem prenašanju lastnosti konkretno < abstraktno, npr. *razvojna pismenost*, *politična prozornost*, *politična mlačnost veljakov*, *piratizirati (programe)*, *zapeči (na cede)*, *prostituirati se (industriji)*, *prati (denar)*, *stornirati (umetnike (žarg.))* ipd. Manj razširjena je metonimizacija, npr. *iniciativa* (iz prvotnega dejanja na ljudi), *daljinsko zaklepanje* (iz dejanja na izdelek/sredstvo), iz celote na del, npr. *kupiti armanija*, *dobiti ključ stanovanja*, *za opremo si želeti češnjo* ipd. Metonimično bližinsko razmerje z glagolom *cveti* se ohranja v terminoloških zvezah *Morje cveti* nasproti metaforični rabi, ki glede na priložnostno besedilo poudari/aktualizira določeno vsebinsko lastnost, npr. 'razvijati/širiti se' v *Korupcija cveti* in 'biti načet/poškodovan' v *Asfalt cveti*.

Za t. i. vzporedne poimenovalne procese («kosémii» po A. Rangelovi 2005: 174) je tipično, da zaradi motivacije z neodvisno novo predmetnostjo oz. neodvisnim novim denotatom in s tem hkrati z novopomenko vzporedno z že obstoječim poimenovanjem razvije enako pomeno- in besedotvorno poimenovanje, npr. *trava* 'vrsta droge', *truga* 'avtomobilski prtljažnik na strehi', *jutranjik* 'napovedovalec', *mesečnik* 'prodajalec mesečnih nalepk'; iz pomensko in besedotvorno novih pomenk in posledično poimenovanj se lahko v nadaljevanju razvijejo nova besedotvorna gnezda, npr. *olistati avtomobile*, *ozvezditi gostinske storitve*, *lisičiti vozila*.

Vedno bolj je opazno tudi pomensko prevrednotenje oz. revitalizacija določenih poimenovanj, npr. *bukvarna*, *mesečnik*, *postrešček*, *sluga (digitalni)*, *dostavljaivec*, *obrtiški ceh*.

V neosemantizacijskih procesih se pri medjezikovnih stikih ločujejo različne stopnje in oblike vplivanja tujega jezika – bodisi v obliki internacionalizmov ali globalizmov kot *virus*, *kamp*, *globalni*, *pirat*, *adresa*, *domena*, *surfati*, bodisi da so to domače besede, spodbujene oz. motivirane s tujim/prevzetim pomenom – največkrat so to neke vrste mednarodne ali globalne metafore, npr. v računalniški terminologiji *miška*, *koš*, *ikona*, *nabiralnik*, *program*, *mreža*, *okno*, *vhod/izhod*, *uporabniško ime*, *e-pošta*, *e-naslov* ipd. Novi pomeni postopoma nadvladujejo že znane/ustaljene pomene in vsaj pri nekaterih novonastalih pomenih prihaja z vidika izhodiščnih/znanih pomenov ne samo do leksikalizacije, ampak tudi že do postopne pomske demotivacije (tj. do ukinjanja možnih povezovalnih pomenskih sestavin), npr. *strežnik*, *iskalnik* (prevladuje računalniški pomen), *brisalka* (prevladuje 'tipka' nad 'krpo') ipd. Neodvisno opomenjanje določene predmetnosti/pojavnosti posredno dokazuje tudi bogato razvit besednozvezni sistem: *e-poštni strežnik*, *javni strežnik*, *centralni strežnik*, *domači strežnik*, *internetski/internetni/internetov/internet strežnik*, *intranetov strežnik*, *lokalni strežnik*, *podatkovni strežnik*, *mednarodni strežnik*, *omrežni/mrežni strežnik*, *spletni strežnik*, *imenski strežnik*, *seznamski strežnik*, *avtomatizacijski strežnik*, *procesni strežnik*, *datotečni strežnik*, *sistemski strežnik*, *digitalni strežnik*, *komercialni strežnik*, *informacijski strežnik*, *klicni strežnik*, *brskalni strežnik*, *pomožni strežnik*, *prijavni strežnik*, *varnostni strežnik*, *državni strežnik*, *vladni strežnik*, *arhivski strežnik* ipd.

Za izhodiščno ohranjanje razmerja splošna nasproti specializirana leksika je med drugimi osnova in pomenljiva ugotovitev, da se strokovna leksika uporabnostno zelo podobno obnaša kot splošna, samo v drugačnem obsegu (prim. npr. Novak 2004: 138).

1.1.1 Pomenska specializiranost oz. strokovnost ali terminskost leksike

Z vidika uveljavljanja nanovo opomenjenega starega/znanega izrazja je treba upoštevati eno izmed osnovnih ugotovitev, in sicer, da je t. i. »naravni jezik« s svojo izhodiščno vrednostjo načelno dobra podlaga za terminologijo, kjer potem začne delovati nov semiotični in pomensko-pojmovni sistem (З. М. Зорин, М. И. Черемисина 1971: 68–77: 70–71).

Iz tega sledi, da je terminološki pomen najpogosteje motiviran iz njenega splošnega pomena, z opombo, da je še vedno težko razmejiti splošno in terminološko leksiko in da je pri oklevanju treba dati prednost splošni uporabi (prim. Tafra 2005: 164, 174, 203). Pri vsem tem sta pomembni izhodiščna razvitost splošne standardizirane leksike in stopnja kulturnosti jezika. Ena od stopenj oz. oblik terminologizacije – širša terminologizacija⁹ pa je samo ponovna težnja približevanju izhodiščnemu naravnemu/vsakdanjemu jeziku in življenju. V zvezi s pojmom širša terminologizacija je tudi v naši jezikoslovni literaturi eksplicitno poudarjeno, da pa se termini, nastali po metaforični in metonimični poti, iz splošnih neterminoloških pomenov lahko pojavljajo v različnih nesorodnih strokah (Vidovič Muha 2000: 117).

S semaziološkega vidika ustreza izrazu ena sama opomenjena vsebina, gledano z onomaziološkega vidika pa ima opomenjena vsebina nedvoumni samostojni jezikovni izraz.¹⁰ Seveda pa enopomenskost velja za področje ene stroke, zlasti pri tistih terminih, ki so nastali po metaforični ali metonimični poti iz splošnih terminoloških osnovnih pomenov. Strokovna oz. kognitivna/spoznavajska metafora postopoma izgubi fiktivno-asociativne sestavine in lahko sintetizirano označuje dejanskost, hipotetičnost in logičnost ter konkretnost in abstraktnost obstoječega (o tem prim. Серебренников, Б. А. и др., 1988: 185, 194–195).

Terminološka metafora mora že od prvega trenutka izločati subjektivno (tvorčevo) prvino, imenovano (tudi) na ravni pomena konotativnosti oz. sozaznamovalnosti. Pomenotvorna določenost metonimije v uresničitvi sintagmatskega načela pa omogoča nedvoumno ločevanje metonimičnih pomenskih prenosov od paradigmatško določenih metaforičnih pomenskih prenosov.

Nefunkcionalnost stilistike v znanstvenem besedilu pogojuje tudi nefunkcionalnost terminov na ravni sopomenskosti – sopomenke se lahko pojavljajo le kot t. i. dvojnice – dublete (brez slogovne ali kakšne druge besedilne vloge), npr. *skener* (FidaPLUS: 111) : *optični čitalnik* (FidaPLUS: 31), *displej* (FidaPLUS: 19) : *prikazovalnik* (FidaPLUS: 56). Če izhajamo iz izkušnje slovenističnega jezikoslovja zlasti nekaj zadnjih desetletij, ugotovimo, da je pojav terminoloških dvojnic posledica težnje jezikoslovne politike po oblikovanju nacionalne terminologije, največkrat kalkirane glede na mednarodno z latinskimi ali grškimi poreklom, npr.

⁹ V češki literaturi (prim. Kocourek 1991: 97–98) se v smislu širše terminologizacije govori o eno- ali večstrokovnih terminih. Enostrokovni termini, imenovani tudi preskriptivni termini (Čermák, Blatná idr. 1995: 144), so ožjestrokovno opredeljeni z definicijo in v zvezi z njimi lahko govorimo o ožji terminologizaciji, večstrokovni termini, imenovani psevdopreskriptivni termini, so širšestrokovno opredeljeni (tudi z metonimičnimi in metaforičnimi prenosi) in v zvezi z njimi lahko govorimo o širši terminologizaciji.

¹⁰ В. П. Даниленко (1971: 29, 36, 41, 66) v članku Лексико-семантические и грамматические особенности слов – терминов piše, kako se v procesu terminologizacije izraznoglasovna vrednost (языковая оболочка) ohrani in nanovo pomensko napolni, in to poteka neodvisno od razvojnih zmožnosti jezika in sploh neodvisno od tradicije. Terminotvorju in terminologiji sploh prisojajo večje oz. širše besedotvorne in sploh izrazne možnosti; pri besedotvorju terminov piše o t. i. terminoelementih. Ena od terminoloških teženj po enopomenskosti in enoumnosti pa so zagotovo tudi glagoli – termini, ki funkcionirajo samo v čistovidskem pomenu.

konverzija – sprevrženje, palatal – mehkonebnik, dialektologija – narečjeslovje, asimilacija – prilikovanje; včasih tudi z brisanjem pomenskih razlik, npr. *leksika – besedje, homonim – enakoglasnica*, in tvorbenih različic oz. dvojnic tipa *favilirati/favlati igralca, slovenizirati/sloveniti pisavo/imena, perfekcionizirati/perfekcionirati vlogo* ipd.

Za terminološko leksiko s simetričnostjo razmerja **pomen : izraz** je aktualna stopenjska odvisnostna veriga: **poimenovalne potrebe** >|sprožijo| **pomenotvorne zmožnosti in potrebe** (pomenske izpeljanke v smislu novopomenk; povezane z možnostjo t. i. širše terminologizacije in determinologizacije) > |sprožijo| **besedotvorne zmožnosti** (možnost tudi novotvorjenk, povezana z možnostjo tako terminologizacije kot determinologizacije).

1.1.2 Pomenotvorje in besedotvorje tudi kot odraz jezikovne gospodarnosti¹¹

Za združevanje pomenotvornega in besedotvornega procesa gre pri poimenovanjih tipa *miška, ročka, ježek* (nasproti *miš, roka, jež*) ipd. – v tovrstnih primerih dodatne pomenotvorne možnosti odpira tudi priponsko obrazilo. Izrazijska racionalnost in hkratna pomenotvorna asociativnost jezika pospešujeta metaforizacijo in druge funkcijskopomenske (besedilne) zmožnosti jezika – slednje se s terminologizacijo omejujejo oz. zožijo v en sam definirani pomen ali pa lahko ostajajo sestavina pomensko prožne splošne leksike. S pomenotvornega vidika imamo v okviru istega izraza pomenoslovne premike in prenose, ki z metonimičnostjo in metaforičnostjo lahko vodijo v leksikalizacijo. Z besedotvornega vidika pa je pogosto poenobesedenje in sploh najrazličnejše tvorjenje,¹² v zadnjem času so vedno bolj aktualne tudi t. i. nesistemske novotvorjenke.¹³ Pozitivno smer novotvorbenega slovenjenja nakazujejo tudi tvorbeno-besednozvezno-pretvorbeni poteki *televoting – telefonsko glasovanje – teleglasovanje* ipd.

Sploh naj bi terminologija razpolagala z večjimi oz. širšimi besedotvornimi in sploh izraznimi možnostmi (prim. В. П. Даниленко (1971: 36). Zelo hitro naraščajoče tvorjenke oz. pretežno zloženske so zlasti na *bio-, eko-, evro-, e-* (*biomeso, bioodpadek, biopolitika, bio-vreme, bioterapija, ekobojevnik, ekokržno, ekoturizem, evroskeptik, evronavdušenec, evrozasvojenec, evrobosednjak, evroslovenščina, evrosuper, e-zasvojenec* ipd.), povečujejo se tudi zloženske tipa *-mat, -holik, -fil, -net* (*kavomat, infomat, kondomat, parkomat, zdravkomat, čokoholik, teveholik, ciganofil, srbofil, evrofil, kinofil, filmofil, telnet, udbanet*).

¹¹ Na izrazni ravni se pomenotvorje loči od besedotvorja po tem, da ima tvorjenka glede na motivirajočo besedo najmanj en morfem več, da je torej glede na motivirajočo besedo morfemsko bolj obremenjena, npr. *miz(a)-ic(a)*; besedotvorni oz. obrazilni morfem je seveda lahko tudi glasovno prazen – ničti, npr. *podhad-0*; pomenotvorje ne vpliva na izrazno podobo leksema. Od homonimije (enakoizraznosti) se pomenotvorje loči po možnosti vzpostavitve povezave (asociacije) med motivirajočim in motiviranim pomenom s pomočjo že omenjenega predvidljivega spreminjanja pomenskosestavinskega (semskega) vzorca (Vidovič Muha 2001: 111–157).

¹² Premosorazmerno razvoju različnih strok se specializirajo tudi besedila, ki zahtevajo tudi obravnavani temi ustrezno specializirano besedje. Najopaznejši pokazatelj specializacije pomenja je tvorjenost, zato danes v različnih tipih besedil prevladujejo tvorjenke. Po M. Šulcu (2004: 171–177) se težnja po poenobesedenju ali univerbizaciji v strokovnih besedilih z besednofunkcijskega vidika kaže med drugim tudi v veliki pogostnosti veznika, medtem ko naj bi se vloga predlogov oz. predložnih morfemov manjšala.

¹³ Predvsem zaradi visoke stopnje prevzetosti, ki posega tudi v sistemskost jezika, se že vsaj zadnji dve desetletji potrjuje, da dela novih tvorjenk (s prevzetimi sestavinami) ni mogoče vključevati v slovenske pretvorbene (besedo)tvorne zakonitosti, npr. *e-zasvojenec, evroslovenščina, ekošola, kibiterorist, parkomat, študentomat, teveholik, udbanet* ipd.

1.1.2.1 Pri poenobesedenju (univerbizaciji)¹⁴ nastali leksemi zaradi jezikovne gospodarnosti v veliki meri in razmeroma hitro izgubljajo svojo konotativnost;¹⁵ postopek poenobesedenja je načeloma tak, da se jedro zveze preprosto opusti, v najboljšem primeru pa morfemizira, npr. *daljinski upravljalec* (v FidaPLUS samo *-ec*) – *daljinec*, *digitalni fotoaparata* – *digitalec*, *boljši trg* – *boljšjak*, *pristopna cena* – *pristopnina*, *spletna stran* – *spletnica* ipd.¹⁶ V zgornjih primerih je razvidno, kako se jedrna beseda v stalni besedni zvezi kot uvrščevalna pomenska sestavina (tj. kot organizatorka pojmovno-pomenskega polja leksema) pomensko posploši v kategorialni besedotvorni pomen, kar omogoča poobraziljenje jedrnih besed, skladno z besedotvornim pomenom, ki ga izražajo – najsplošnejšepomenski skladijenjskopodstavni (besednozvezni) ustrezniki obrazilom z različnimi besedotvornimi pomeni so lahko npr. *opravljajal-ec/-ka*, *opravkar*, *opravilnik* (za vršilca dejanja) – *opravljanje*, *opravilo*, *opravek* (za dejanje, proces) – *opravek*, *napravek*, *pripravek*, *zapravek*, *izdelek* (za rezultat dejanja) – *pomagalo* (za sredstvo ali orodje dejanja) ipd.

1.1.2.2 Sicer pa se iz neistodobnih pojavitev različnih istopomenskopodstavnih tvorjenk lahko sklepa, da vsak pomen oz. leksem teži tudi po čim večjih izrazijskih tvorbenih zmožnostih (> nakazuje samo smer tvorbenih širitev), npr. *analizirati*, *analiza* (SSKJ) > *analizant*, *analiziranec*, *testirati* > *tester* (naprava, človek), *citirati* (SSKJ) > *citiranec*, *citiranost*, *treti* > *trelec za orehe*; *akcent* (SSKJ) > *akcentirati*, *akvarel* (SSKJ) > *akvarelirati*, *tabu* > *tabuizirati*, (računalniški) *hrošč* > *razhroščiti* (kodo), *hendikepirati*, *hendikepiranost*, *hendikepizem*, *hendikep*, *internet*, *internetizirati*, *internetski*, *internetizacija*, *internetar* – *internetnik* – *internetovec*, *interpelirati*, *interpeliranec*, *klik*, *klikniti*, *klikati*, *klikanje*, *adrenalin* (SSKJ) > *adrenalinec*, *adrenalinski*, *telo* > *teliran* ('skrojen po telesu', teliran suknjič), *trava* ('mamilo') > *travar* ('uživalec mamil'), *tartuf* (SSKJ) > *tartufar*, *totalitarizem* (SSKJ) > *totalitarnež*; *aktualen* (SSKJ) > *aktualka*, *aktualističen* (SSKJ) > *aktualist* (Aktualist svojo zgodbo živi, literat pa ne), *vede*, *vedejevstvo* (opravljati vedejevstvo), *omrežnina* (v okviru računa za elektriko plačati omrežnino) ipd.

Potrjeno je, da intenzivna popularizacija določenega predmeta oz. pojava povzroči in omogoči tudi razvoj vseh besedotvornopomenskih zmožnosti pri poimenovanju, npr. (*pre*) *rolati*, *rolanje*, *rolar*, *rolerji*; *rafting*, *raftiati*, *raftanje*, *raftar* ipd.

1.1.2.3 Z vidika pomenotvorne gospodarnosti jezika je potrebno še posebej opozoriti na besednozvezne lekseme iz neterminoloških/nestrokovnih sestavin kot npr. *globinski kop*, *prosti pad*, *črna skrinjica*, *skok v višino*, *beli šum*; tu je treba omeniti še t. i. deetimologizacijo v primerih, ko se sicer prvotno splošni pomeni ali leksemi tipa *sklanjati*, *pregibati*, *množiti/pomnožiti*, *potencirati* pogosto ali celo prevladujoče začnejo pojavljati v strokah – v teh primerih npr. v jezikoslovju ali matematiki.

¹⁴ B. Poštolková (1983: 31–32) to označuje s poimenovalno kondenzacijo ali kot izrazno gospodarnost (»kondenzaci pojmenování«, »výrazová úspornost«).

¹⁵ Poenobesedenje (univerbizacija) in kratičnost sta t. i. drugotni poimenovalni možnosti, ki temeljita na jezikovni gospodarnosti, saj načeloma izhajata iz razmerja med poimenovalno večbesednostjo in enobesednostjo, kratičnost pa poleg tega predstavlja še poseben sklop besedotvornih postopkov; v obeh primerih pa gre za enobesednost. O kratičnosti z vidika besedotvornih postopkov, tudi z več tipološkimi primeri je pisala N. Logar (2003: 131–149).

¹⁶ Poenobesedenje naj bi v leksiko vnašalo pogovarjalnost, če načeloma drži trditev, da se poenobesedenja najprej uporabljajo v žargonu in nato šele prehajajo v terminologijo; pri tem pa izhajamo iz čiste težnje le po poimenovanju in ne po stilu in siceršnji poimenovalni vrednosti.

II Pomenotvorne zmožnosti v okvirih /de/terminologizacije

Pomenotvorna zmožnost leksema daje več možnosti tudi za terminologizacijo enega izmed pomenov, povečana oz. široka pomenotvorna zmožnost pa daje več možnosti tudi za široko terminologizacijo – praviloma splošno- in širokopomenski leksemi (z veliko pomeni) odpirajo možnost širši terminologizaciji, pomensko specializiranejši leksemi, ki so praviloma pomenotvorno bolj ali manj omejeni, pa odpirajo možnost leksikalizaciji in terminologizaciji. Glede na to, da so t. i. terminosistemi¹⁷ podsistemi naravnega jezika, sta tako terminologizacija¹⁸ in determinologizacija¹⁹ pričakovana in pogosta oz. kar spremna pojava, in pri njima načeloma ne gre samo za potek v različne smeri, ki temelji na pridobivanju oz. izgubljanju določenih lastnosti. Pri terminologizaciji je poudarek načeloma na izrazni ravni leksema – je poimenovanje posebnega, manj znanega z izrazom, ki je vsaj v svojem osnovnem pomenu del splošne zavesti. Gre za proces, ki temelji na spoznanju, da določen izraz privzema specifičen denotat določenega znanstvenega področja in pomembni del sloni na metafori. Če je lahko izraz že ob nastanku ustvarjen kot terminološki, ni nobene odvisnosti od splošnega pomena. Pri determinologizaciji določen izraz navadno za novim denotatom prehaja iz terminološkega sistema v splošni sistem knjižnega jezika in navadno za novo vsebino postane del splošne zavesti. Postopni proces determinologizacije nakazujejo tudi npr. metaforične terminološke zveze (pretežno sklopi), ki pogosto nastopajo v zaktualizirani metaforični rabi: *črna luknja v proračunski vreči, denacionalizacijska črna luknja, Slovenske železnice so ena največjih črnih lukenj slovenskega gospodarstva, črna luknja v zakonu, To državo so označili za črno luknjo; Cerkvena organizacija je pomenila toplo gredo naše državnosti, Nacionalna navdušenost nas bo zaprla v klavstrofobično toplo gredo* ipd.

Terminologizacijsko-determinologizacijsko zakroženje oz. pomensko zakroženje leksema iz splošnega pomena v strokovni pomen in potem spet v splošni pomen, tj. splošna leksika > terminologizacija > determinologizacija > splošna leksika v primerih kot *kratek stik, črna luknja, topla greda, verižna reakcija, zvezda stalnica* ipd.²⁰ V tovrstnih primerih kot *črna luknja* (astronomski pomen), *topla greda* (meteorološki pomen) se iz samoumevne terminologizacije raba spet vzvratno počasi determinologizira in s tem drugotno stilno metaforizira.

2.1 V sodobni terminologiji oz. terminotvorju²¹ je med mnogimi upoštevanimi kategorijami (npr. kategorija procesov, kategorija predmetov, kategorija stanja, kategorija lastnosti, kategorija veličine, kategorija merskih enot, kategorija ved, kategorija panog, kategorija poklicev ipd.) pomembna ravno kategorija procesov, označena z besedotvornim pomenom

¹⁷ Izraz povzeman iz ruskega jezikoslovja, npr. konkretno E. H. Толикина (1971) v članku *Синонимы и дублиеты?*, 78–89.

¹⁸ Terminologizacija je proces poimenovanja denotata z znanstvenega področja z izrazom denotata, ki sodi v splošni predstavi svet (nosilca) določenega jezika, tj. poimenovanje posebnega, manj znanega z izrazom, ki je vsaj v svojem osnovnem pomenu del splošne zavesti (*celica, miš*). Zelo pomembna lastnost terminologizacije je metaforizacija, kjer gre za eno izmed temeljnih poti poimenovanja denotata z znanstvenega področja z izrazom denotata, ki sodi v splošni predstavi svet nosilca določenega jezika – glede na splošno (ne specifično znanstveno) védenje je terminologizacija načeloma nerazvidna, ali vsaj težje razvidna. Novak (2004: 138) poudarja, da pri terminologizaciji velikokrat gre za oženje in širjenje pomena. Pomenska skupina ostane ista, dobi pa izraz nekaj posebno poudarjenih posebnih pomenskih sestavin.

¹⁹ Pri determinologizaciji denotat izstopa iz pojmovnega sveta posamezne znanosti in postaja vsesplošen oz. splošno znan in potem se za terminološko vsebino v svet splošne (neterminološke) leksike tudi njen izraz. Gre za proces, ko prvotno strokovna oz. znanstvena vsebina postaja prvina splošne zavesti navadno z razširjenim pojmovnim poljem.

²⁰ O determinaciji (delni, popolni in individualni) v slovenščini v zadnjih letih piše tudi M. Žagar (2005).

²¹ Izraz terminotvorje se uporablja v ruskem jezikoslovju, npr. pri Л. И. Скворцов (1971), *Терминология и культура речи*, 218–230.

dejanja, kar vsaj posredno poudarja tudi pomembnost izglagolske motivacije (brez ali z zmanjšano vidsko označenostjo) v terminologiji (Канделаки 1977: 9, 11, 116). Smiselna besedotvornopomenska povezanost med naštetimi besedotvornimi pomeni je posledično izražena s pogostejšo uporabo (izglagolskih) tvorjenk s tovrstnimi besedotvornimi pomeni: *balirka* (škripanje balirke), *lepjivka* ('goba': maslene lepjivke, bolj znane kot maslenke), *oprostilka* (z oprostilko /oprostilno sodbo/ v žepu), *zvrnjenka* (riževa zvrnjenka s piščancem), *pristopnina* (pristopnina za simpozije) ipd.

2.2 Pri glagolih je v primerjavi z drugimi besednimi vrstami pogosta zaktualizirana raba še najbolj zabrisala smer /de/terminologizacije, npr. *aretirati veliko ljudi – aretirati magnetno iglo* (teh.), *normirati cene – normirati knjižni jezik* (jezikosl.), *normirati izdelek* (teh.). Raba, npr. *absorbirati*, utrjuje tezo, da je težišče današnje rabe še vedno na širši terminologizaciji in da je determinologizacija glede na pogostnost pravih terminoloških zvez, z zgornjimi primeri, v začetnih stopnjah in največkrat samo nakazana s primeri kot *Mirovna gibanja niso mogla absorbirati šoka*, *Dvomilijonski trg lahko absorbira samo omejen obseg proizvodnje* ipd.

2.3 Nadaljujeta se uporabnostno širjenje in hkratno dopolnjevanje strokovnega izrazja znotraj in med posameznimi strokami. Vedno bolj aktualna so razmerja in prehodi med socialnozvrstno nižjimi in višjimi plastmi jezika in s funkcijskozvrstnega vidika med strokovno in splošnosporazumevalno leksiko. Kot poltermini²² se označujejo še ne pomensko osamosvojeni leksikalizirani strokovni pomeni oz. leksemi in tudi leksemi, ki se zaradi svoje širokopomenskosti terminološko uporabljajo v več različnih strokah ali celo tudi v nespecializiranih praktičnosporazumevalnih besedilih, npr. *sistem, struktura, operacija, baza* ipd. Širša terminologizacija je vzporedna s terminološko homonimizacijo, torej tudi znotraj terminov je aktualno razmerje polisemnija : homonimija. Besede se najpogosteje polisemizirajo, širitev pomenja pa lahko povzroča postopno depolisemizacijo, tj. osamosvajanje oz. leksikalizacijo posameznih pomenov, in hkratno homonimizacijo, ki prek depolisemizacije lahko poteka vzporedno s terminologizacijo. Od izhodiščnega pomena leksema pa je odvisno, ali se bo pomenje pomenotvorno (tj. metaforično) in funkcijsko (tj. besedilno) širilo v smer terminologizacije ali determinologizacije.

2.4 Glede merjenja količine in širine zastopanosti strokovne leksike in pri tolikšni raznolikosti in razširjenosti strok je v mejah specializirane komunikacije vedno bolj nujna kompleksnejša besedilna obdelava,²³ ki poudarja predvsem skladenjsko vlogo terminov s spro-

²² Izraz »polotermín« je uvedla Běla Poštolková (1983: 30), ki pojav v smislu dopolnjevanja in širše uporabe ter posledičnim ustaljevanjem strokovnega izrazja znotraj in med posameznimi strokami označuje z »normalizaci terminologie«. Trostopenjska terminologizacija oz. determinologizacija vključuje stopnje netermin – poltermin – termin. Pri glagolih je npr. pojem glagolskega termina (absolutnega/stalnega termina) vezan na terminološko samozadostne/samostojne glagole, pojem glagolskega poltermina (besedilni/priložnostni termin) pa je vezan na terminološko nesamostojne vezljive/vezavne glagole, ki so kot glagolski (pol)termini vmesna stopnja med terminologizacijo in determinologizacijo.

²³ Tradicionalna terminologija je bila in je kritizirana z vidika kognitivizma (spoznavanja – pojmovanja), jezikoslovja oz. slovnice (pomenske in slovnične kategorije) in komunikologije oz. samega sporazumevanja. Eden izmed očitkov je, da je treba izkoristiti ugotovitve kognitivnega in funkcionalnega jezikoslovja v smislu, da terminološka enota vključuje kognitivne/spoznavanjske/pojmovne, slovnične in pragmatične sestavine, ki razločevalno opravljajo vsaka svojo vlogo – kognitivne sestavine so odvisne in prilagojene tematskemu besedilu in konceptualni strukturi, razširjajo pa se s pomočjo ekspertne komunikacije. Slovnična sestavina se uresničuje na leksemski in skladenjski ravni – oblikovno-zgradbeno so sestavine enake tistim v splošnem diskurzu; skladenjske kombinacije sestavin pa so omejene s temeljnimi kombinacijami

tnim prilagajanjem tudi standardizaciji in normi konkretnih jezikov (Cabré Castellví 2000: 35–37). Tipična pomensko-skladenjska organizacijska vloga glagolov namreč zahteva smiselni oz. ustrezní izbor pomenskih sestavin glagolskega termina, ker je od tega odvisna ciljnost sporočila. Ravno poudarjanje pomenskoscaldenjske funkcijskosti glagolov oz. zlasti glagolskih tvorjenk (izpeljank, sestavljenk, zloženk) tudi pri njihovi terminologizaciji preprečuje preveliko zanamranjanje lastne miselne podstave na račun ustreznjšega jezikovnega videza (Vidovič Muha 1986: 24). Tako pri pomensko (višjih) specializiranih glagolih kot pri primitivnih in temeljnih glagolih so nakazane razvojne smernice terminologizacije in determinologizacije,²⁴ in sicer je pri primitivnih in temeljnih glagolih poudarjena smer terminologizacije, pri specializiranih in višjih specializiranih glagolih pa smer determinologizacije.²⁵ Vežanost terminologizacije in determinologizacije na strokovno tipologijo besedil hkrati posredno-vzajemno opozarja in poudarja smiselnost načrtnega in natančnejšega uvajanja socialno- in funkcijskozvrstne tipologije besedil – besedilnotipske opredelitve in obravnave bi bile tudi najučinkovitejše.²⁶ Terminološka raba različne leksike se navezuje in posledično opredeljuje glede na rabo v posameznih določenih strokovnih besedilih – tj. izbrani tip besedila je eno izmed meril pri določanju (stopnje) terminologizacije leksike. Z vidika besedilnega pristopa se namreč tudi v terminologiji vključuje semaziološko oz. ponovno prepoznavno-razlagalno stopnjo, ki znotraj (leksemskih) izrazov išče in odkriva (še) neaktualizirane vsebinske lastnosti oz. pomenske sestavine in jih prek začetne stilne metaforične rabe (leksikalizirana stilna vloga v besedilu) oblikuje v nove metaforične, tudi terminološke, pomene ali pa nekđaj aktualne vsebinske lastnosti denotata zaradi nerabe enostavno ukinja.²⁷

in načeli v posameznem jeziku. Pragmatične oz. komunikativne sestavine se uresničujejo v specializiranih diskurzih – ustrezno tematiki in funkcionalnosti diskurza (Cabré Castellví 2003: 163–199).

²⁴ Tako pomensko- kot strukturoskaldenjsko pa je poleg terminološkosti povedja oz. povedka pomembna tudi terminološkost udeležencev oz., v okviru rabe, njihovih udeleženskih vlog. Obravnava terminološkosti mora upoštevati tudi kategorialne lastnosti (pomenske in slovnične) udeležencev, kot so npr. živost, človeškost, števnost, abstraktnost, konkretnost. Pri povedkovih in udeleženskih izglagolskih tvorjenkah je lahko povedno razmerje besedotvorni pomeni : udeleženske vloge. Ni naključje, da sta najpogosteje uporabljana besedotvorni pomen dejanja in rezultat dejanja, ki sta tudi v natesnejšem metonimičnem razmerju. In ni naključje, tudi glede na dosedanje ugotovitve, da izglagolske tvorjenke močno prevladujejo v znanstvenih in poljudnoznanstvenih besedilih, in da jih je v praktičnostrokovnih besedilih malo.

²⁵ Pomenska delitev glagolov na primitivne, temeljne, specializirane in višje specializirane glagole je urejena tako, da se v zgornji razvrstitvi v smeri od primitivov do višjih specializiranih glagolov pomenskost oži in hkrati specializira.

²⁶ Besedilni pristop v smislu upoštevavanja vseh možnih tipov besedil in z njimi soodvisno povezane ustrezne skaldenjskopomenske (terminološke ali neterminološke) rabe besed zrelativizira tudi merila rabe prenesenih pomenov (tako metonimičnih kot metaforičnih). Več kot je na voljo različnih tipov besedil, bolj se potrjuje, da je različne leksemske prenesene pomene od stilno različne prenesene rabe smiselno ločevati samo znotraj konkretnih besedil oz. v okvirih posameznih tipov besedil. Samo v konkretnih besedilih se razčistijo in so jasna razmerja med splošnimi/pomensko nezaznamovanimi izrazi in strokovnimi izrazi, med metaforičnimi/metonimičnimi pomeni z ustreznimi poimenovanji in (samo) stilno zaznamovano metaforično/metonimično rabo. Podobno problemsko, predvsem z vidika jezikoslovne terminologije, o uporabi metafore oz. metaforizacije in metonimizacije v jezikoslovlju razmišlja F. Čermák (1997: 184; 2001: 4–5, 11).

²⁷ Z leksikološkega in jezikoslovnoizrazijskega vidika je v prid čimbolj razčiščenih pojmovanj in razmerij med pojmi potrebno povzeti opredelitve A. Vidovič Muhe (2000: 143): »V našem razmišljanju ostajamo v okviru leksikalizirane metafore, kar pomeni, da ima metaforični pomen načeloma vlogo zapolnitve poimevalne praznine v zvezi z določenim denotatom; to velja dosledno za terminološko metaforo, do določene mere pa tudi za njeno leksikalizirano stilno vlogo – metafore zunaj terminologije.« Pri terminih torej lahko govorimo o določenih metaforičnih lastnostih oz. sestavinah oz. o delni metaforičnosti. Terminološka metafora je jasen pokazatelj splošnopomenskosti uporabljene besede (Méndez Cendón, Chang 2001: 49–61).

III Sleng v procesih /de/terminologizacije

Tudi sleng kot neke vrste ekscenčni sociolekt po A. E. Skubicu (2005) vključuje slengovske podzvrsti za širša človekova delovanja in dejavnosti, npr. šport, trgovina, popotništvo, glasba, računalništvo, mamila ipd.²⁸ – tovrstna leksika so žargonski izrazi oz. t. i. žargonski slengizmi,²⁹ ki pa so v primerjavi s splošnosporazumevalnimi slengizmi, sploh pa v primerjavi s trendovskimi slengizmi, trajnejši, npr. šolski slengizmi *cvek*, *prfoks*, *kontrolka*, *slovka* ipd.

Razmerje praktičnosporazumevalni jezik : strokovni jezik se v nekem smislu socialne modifikacije (po Toporišiču) pa tudi nestandardizirane izražajnske ekspresivnosti ali ekstravagantnosti lahko prenaša v razmerje sleng : žargon,³⁰ tovrstni prehodi združujejo funkcijski in socialni vidik jezika. Ravno ekspresivnost in ekstravagantnost in z njima povezana konotativnost pa povzročajo precej razširjeno sinonimnost slengizmov tipa *kul*, *mega*, *zakon*, *the best* (vse za pomen 'dobro') kdaj tudi pri žargonskih slengizmih, npr. pri šolskih slengizmih kot *plonkec*, *plonkič*, *plonkegelc*, *šus*, *šut*, *kol*, *cvek*, *gajba* ipd. Žargonski slengizmi imajo tako kot strokovno izrazje samo denotativni pomen, tj. praviloma brez čustvenih ali drugih konotacij, npr. *bordati*, *džanki* 'odvisnež', *džoint*, *gandža* 'mamilo', *ekolog* 'vrsta džointa', *štomarca* 'električna kitarar', *žagati* 'igrati električno kitaro', *feršterker* 'ojačevalec', *fristajl* 'prosto repanje', *favl* 'prekršek', *fuzbal* 'nogomet', *trica* 'met za tri točke', *guliti* 'učiti se', *pogrnuti* 'ponavljati letnik', *špricati* 'neopravičeno izostajati od pouka', *ircati* 'pogovarjati se po internetu' ipd.

Sicer pa je prehod med standardizirano terminologijo in slengi oz. podslengi stalen, in to v obeh smereh – intenzivnejši je seveda iz standardizirane terminologije v sleng, čeprav niso ravno redkost že standardizirani splošni in tudi nekateri žargonski slengizmi, ki si jih je jezik zaradi izrazijske potrebe enostavno »prisvojil«, npr. *limonada*, *maček*, *gužva*, *hipi*, *frajer*, *bjonda*, *biznis*, *šov*, *mobi*, *kofi* ipd., tipične so tudi nekatere besedne zveze tipa *alter deklina*.

3.1 Da so novopomenke tipične za neformalno komunikacijo, potrjujejo tudi glagoli, tvorjeni v novejšem času – ti med drugim (ker navadno imajo tudi konotativne pomenske sestavine) za isto sporočilo lahko zmanjšajo število udeležencev in s tem hkrati zožijo vezljivostna polja so npr. *skenslati*, *skipati*, *slalomirati*, *strankariti*, *vinariti*, *vitalizirati*, *vkodirati*, *virtualizirati* (*se*), *udružbiti*, *ufilmiti*, *utvariti*, *užitkariti*, *zadekati* (*se*), *zadevati* (*se*), *zaselotejpati*, *downloadati*, *zaštekati* (*se*), *zatežiti* ipd.

²⁸ Tudi v češčini se razlikujejo različni tipi slenga oz. podslengi glede na delovanje/dejavnost – športni, delavski, vojaški, zaporniški, pravniški, trgovski, tatinski, narkomanski, kvartopirski, šoferski, popotniški ipd. (Suk 1993: 9, 30). Sicer pa je v češkem jezikoslovju sleng pomenljivo izpisan v kombinaciji »slang (žargon)« in opredeljen kot govorica, vezana na določeno okolje in na določeno ljudsko delovanje (Suk 1993: 21).

²⁹ Namesto zveze slengovski žargonizmi tu uporabljam žargonski slengizmi, ki je z vidika te obravnave smiselnejša in sistematičnejša.

³⁰ Sicer pa slengizmi večinsko nastajajo s prevzemanjem iz splošno- oz. praktičnosporazumevalnega jezika z metaforizacijo in metonimizacijo, na drugem mestu je prevzemanje iz tujih jezikov, medtem ko zelo redko nastanejo popolnoma novi izrazi oz. neologizmi; stalnica pri teh procesih je ekspresivnost. Glede na prvotno izvornost slengizmov se npr. tudi v češčini pojavlja odvisnostno razmerje slang : všeobecná lidová mluvená čeština. Veliko redkeje se tudi poklicni (delovni/delavski) sleng »profesionální (pracovní) slangy« vključijo v pisano terminologijo, in to predvsem v tisto terminološko leksiko, ki ji manjka ekspresivnosti, vendar ločnica (sicer prehodna) med tema dvema tipoma leksike ostaja (Suk 1993: 8–9, 17–19).

3.2 Za t. i. žargonske slengizme je precej tipično pogosto poenobesedenje oz. univerbi-zacija, ki uvaja za sleng tudi tipičnejša priponska obrazila, npr. na *-ič* kot *kafič*, *pornič*, *krimič*, *narkič*, *mobič* in še: *smešnež*, *marketingar* (novodobni marketingarji), *bejevec/cejevec* (iz šolskega žargona). Za primer determinologizacije v slengu lahko imamo tudi preimenovanje podobnosti pri izrazu *airbage* za 'velike ženske prsi' v živi rabi kot *Ta pa ima velike airbage* ipd.

Sicer pa žargonski slengizmi, praktičnostrokovne in tuje jezikovne prvine vedno bolj vdirajo tudi v krajevne govore. Slabša stran tega pa je neuporaba in posledično celo izumi-ranje ustrezne narečne leksike.

IV Literatura

- Bassey E. ANTIA, 2001: Terminological investigations into specialized knowledge and texts. A case study of legislative discourse. *Terminology* 7/1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 5–29.
- M. Teresa CABRÉ CASTELLVÍ, 2000: Elements for a Theory of Terminology: Towards an alternative Paradigm. *Terminology* 6/1. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 35–57.
- 2003: Theories of Terminology. Their Description, Prescription and Explanation. *Terminology* 9/2. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 163–199.
- František ČERMÁK, Renata BLATNÁ, 1995: Terminologie v JSV. František Čermák, Renata Blatná (ur.): *Manuál lexikografie*. Praga: Nakladatelství H & H. str.
- František ČERMÁK, 1997: Czech National Corpus: A Case in Many Contexts. *International Journal of Corpus Linguistics* II/2. 181–197.
- František ČERMÁK, 2001: Substance of Idioms: Perennial Problems, Lack of Data or Theory? *International Journal of Lexicography* XIV/1. London: Oxford University Press. 1–20.
- В. П. ДАНИЛЕНКО, 1971: Лексико-семантические и грамматические особенности слов – терминов. Ред. В. П. Даниленко. *Исследования по русской терминологии*. Москва: Издательство «Наука». 7–67.
- FidaPLUS: <http://www.fidaplus.net>
- Josef FILIPEČ, 1995: Terminologie v JSV. František Čermák, Renata Blatná (ur.): *Manuál lexikografie*. Praga: Nakladatelství H & H. 43–45.
- Т. Л. КАНДЕЛАКИ, 1977: *Семантика и мотивированность терминов*. Москва: Издательство «Наука».
- Rostislav KOCOUREK, 1991: *La langue française de la technique et de la science*. Brandstetter Verlag. Wiesbaden. 137–157.
- Т. С. КОГОТКОВА, 1971: Из истории формирования общественно-политической терминологии (по материалам последних десятилетий XIX в). Ред. В. П. Даниленко. *Исследования по русской терминологии*. Москва: Издательство «Наука». 114–165.
- Nataša LOGAR, 2003: *Kratice in tvorjenke iz njih – aktualna poimenovalna možnost*. Stanisław Gajda, Ada Vidovič Muha (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 131–149.
- Svatava MACHOVÁ, 1995: Terminografie. *Manuál lexikografie*. Praga: Nakladatelství H&H. 137–157.

- Olga MARTINCOVÁ idr. 2005: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praga: Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky (ÚJČ AV ČR).
- Olga MARTINCOVÁ idr. 1998, 2004: *Nová slova v češtině 1, 2*. Praga: Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky (ÚJČ AV ČR).
- Beatriz MÉNDEZ CENDÓN, Leslie-Ann CHANG, 2001: Metaphorical radiodiagnostic terms. »Sign« designations in Spanish and English. *Terminology 7/1*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 49–61.
- Jitka MRAVINACOVÁ, 2005: Neosémantizmy vzniklé pod vlivem cizího jazyka. *Neologizmy v dnešní češtině*. Praga: Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky (ÚJČ AV ČR). 180–186.
- NOVA BESEDA, http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html
- France NOVAK, 1998: Večpomenskost in strokovno izrazje. Marjeta Humar (ur.): *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: Zbornik referatov*. Ljubljana: Založba ZRC. 113–117.
- – 2004: *Samostalniška večpomenskost v jeziku slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*. *Linguistica et philologica*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Breda POGORELEC, 1986: Znanstveno besedilo, njegove jezikoslovne prvine in slog. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1*. Zbornik prispevkov. Ljubljana: Znanstveni Inštitut Filozofske fakultete. 11–22.
- Běla POŠTOLKOVÁ, 1983: *O české terminologii*. Praga: Academia.
- Albena RANGELOVA, 2005: Neosémantizmy a neosémantizační procesy. *Neologizmy v dnešní češtině*. Praga: Ústav pro jazyk český, Akademie věd České republiky. 159–179.
- Б. А. СЕРЕБРЕННИКОВ и др., 1988: Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира*. Москва: НАУКА. 173–204.
- Andrej E. SKUBIC, 2005: *Obrazi jezika*. Ljubljana: Študentska založba.
- Л. И. СКВОРЦОВ, 1971: Терминология и культура речи. (Заметки языковеда). Ред. В. П. Даниленко. *Исследования по русской терминологии*. Москва: Издательство «Наука». 218–230.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) I–V*, 1970, 1975, 1979, 1985, 1991. Ljubljana: DZS.
- Slovenski jezik v znanosti 1, 2*, 1986, 1989. Zbornik prispevkov. Ur. Ada Vidovič Muha, Nace Šumi. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Slovenski pravopis (SP)*, 2001. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jerica SNOJ, 2004: *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*. (Zbirka *Linguistica et philologica*). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Jaroslav SUK, 1993: *Několik slangových slovníků*. Praga: INVERZE.
- Michal ŠULC, 2004: Automatické zpracování terminologie a problematika českých předložek. Renata Blatná, Vladimír Petkevič (ur.): *Jazyky a jazykověda*. Praga: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy. 171–177.
- Branka TAFRA, 2005: *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Е. Н. ТОЛИКИНА, 1971: Синонимы и дублеты?, Ред. В. П. Даниленко. *Исследования по русской терминологии*. Москва: Издательство «Наука». 78–89, 89.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1986: Tipološki pregled nekaterih vplivov na slovenski znanstveni jezik. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1*. Zbornik prispevkov. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 23–41.
- – 1988: *Slovensko skladdenjsko besedotvorje ob primerih zloženek (SSB)*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni tisk.

- 1988a: Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. *XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zbornik predavanj*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 83–91.
  - 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje (SLP)*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
  - 2003: Pomenska tipologija leksemov glede na vrsto denotata. Vesna Požgaj Hadži (ur.): *Drugo slovensko-hrvaško slavistično srečanje*. Ljubljana.
  - 2004: Vprašanje globalizmov ali meje naših svetov. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*, (Obdobja, Metode in zvrsti, 22). Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 73–81.
  - 2006: Kategorialnost leksemov med slovarjem in slovnico. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovensko jezikoslovje danes. Slavistična revija, 54, posebna številka*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 23–42.
  - 2007: Izrazno-pomenska tipologija poimenovanj. *Slavistična revija, 55/1–2*. 399–408.
3. М. ЗОРИН, М. И. ЧЕРЕМИСИНА, 1971: О специфике языка слов и языка символов в научном описании (на примере физики). Ред. В. П. Даниленко. *Исследования по русской терминологии*. Москва: Издательство «Наука». 68–77, 70–71.
- Mojca ŽAGAR, 2005: Determinologizacija (na primeru terminologije fizike). *Jezik in slovstvo, 50/2*. 35–48.

Jezikoslovno-kulturološki pogled na slovenska cvetlična imena

IRENA STRAMLJIČ BREZNIK

Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru,
Slovenija,
irena.stramljic@uni-mb.si

Prispevek ne predstavlja vrtnih cvetlic niti na tradicionalno vrtnarski niti botanični, ampak na jezikoslovno-kulturološki način. Skozi cvetlična poimenovanja se namreč odkriva narava jezikovnega delovanja in vzvodi terminologizacije, še zlasti pa se kaže spoznanje, da je v cvetličnih imenih shranjena bogata kulturna dediščina preteklega narodnega življenja, ki jo lahko na zanimiv način odkrivajo ne samo botaniki in etnologi, ampak tudi jezikoslovci.

The paper does not present garden flowers in the traditional horticultural or botanical manner, but rather in a linguistic-cultural fashion. Denominations of flowers reveal the nature of linguistic functioning and methods of terminologisation, in particular reflecting the rich cultural heritage of the nation's past, which may be of great interest not only to botanists and ethnologists, but also to linguists.

Ključne besede: cvetlična imena, terminologija, besedotvorje, etimologija, frazeologija, paremiologija, etnologija, simbolika

Keywords: flower names, terminology, word-formation, etymology, phraseology, paremiology, ethnology, symbolism

I Uvod

1.0 Spodbuda za prispevek je knjiga *Ko cvetje spregovori jezikoslovcu* (Stramljič Breznik 2008), nastala ob prireditvi *Noč raziskovalcev*, ki je v letu 2008 je že tretje leto zapored potekala kot vseevropska prireditev zadnji petek v mesecu septembru. Za izvedbo tega projekta se je kot edina v Sloveniji odločila Univerza v Mariboru ob sodelovanju Slovenske znanstvene fundacije in s finančno pomočjo Evropske komisije.

Prireditev je namenjena promociji raziskovalcev, saj je dolgoročna strategija slovenske družbe – družba znanja. Kot ena izmed manjših držav Evropske zveze ne moremo enakovredno gospodarsko konkurirati niti na področju strateških surovin niti z neomejeno delovno silo, lahko pa konkuriramo na področju znanja.

Zato si načrtovalci projekta prizadevajo pritegniti čim več uglednih raziskovalcev, ki znajo svoje vrhunsko znanje uporabiti in povezati z vsakdanjim življenjem ter ga na poljuden, zanimiv in atraktiven način predstaviti tudi širši publiki nestrokovnjakov, predvsem pa pritegniti mlade ljudi, da se odločijo za raziskovalno kariero. Osnovno vodilo je bila predstavitev raziskovalca kot človeka, ki ni čudaško zaprt v svoj svet znanosti, marveč jo zna uporabno in na razumljiv način deliti s soljudmi.

1.1 Odločila sem se, da bom sodelovala in kot jezikoslovka svoje raziskovalno področje povezala s svojim konjičkom, tj. vrtnarjenjem. Urejanje cvetličnega vrta mi namreč že od nekdaj pomeni prijetno sprostitev. Res pa je, da si je tudi za tako delo treba pridobiti določeno znanje. Tako je mnogo knjig o vrtnarjenju in urejanju vrtov našlo svoje mesto na knjižni polici ob drugi slovenistični literaturi. Kot jezikoslovka so me pritegnila številna in raznolika domača poimenovanja za posamezno cvetlico. Pogled v starejše botanične priročnike pa je hkrati odkrival zanimive zgodbe o motivaciji imen, ki so bile pogosto povezane z lastnostjo, uporabnostjo, preteklimi verovanji in obrednimi vlogami. Nekaj takih podatkov bo v nadaljevanju skozi posamezna cvetlična imena na novo osveženih in predstavljenih.

Prispevek na pregleden in sistematičen način na podlagi vodnika *Vrtne cvetlice od A do Ž* (2007) v prvem delu prikazuje cvetlična imena z vidika jezikoslovja (tj. besedotvorja, etimologije, frazeologije, paremiologije in dialektologije), v drugem delu s kulturološkega vidika (tj. etnologije in simbolike) tako, da je z uporabo raziskovalnih metod posamezne vede prikazano, kaj sporočajo cvetlična imena.

II Jezikoslovni vidiki cvetličnih imen

I Besedotvorni vidik

1.0 Z besedotvornega stališča lahko jezikoslovci o cvetličnem imenu odkrijejo več lastnosti. Najprej lahko ugotovijo, ali je cvetlično ime sploh tvorjeno. Če je, jih zanima, kako, in ne nazadnje tudi, ali je ta tvorbeni vzorec običajen ali v čem odstopa od tvorbenih vzorcev, značilnih za slovenski jezik.

Temeljni metodološki postopek, ki ga besedotvorje uporablja, da loči tvorjene (motivirane) besede (npr. *srč-ki* (*Dicentra spectabilis*)) od netvorjenih (nemotiviranih) besed (npr. *rman* (*Achillea filipendulina*)), pri katerih ne moremo določiti, iz česa so nastale, je morfemizacija. Morfemizacija je mogoče opredeliti kot določanje morfemov besede, tj. odbiranje najmanjše množice glasov, ki imajo svoj pomen. Morfemizacija je lahko dvo- ali veččlenska. Pri dvočlenski členimo besedo na dva dela, npr. *modr-ina* (*Cerastigma plumbaginoides*), tj. na podstavo (*modr-* je del, iz katerega je beseda motivirana, prepoznamo namreč pridevnik *moder*) in obrazilo (*-ina* je del, ki da besedi novo obliko in pomen). Do veččlenske morfemizacije pa prihaja takrat, kadar je sama beseda tvorjena iz več prej imenovanih sestavin, npr. *kačj-e-glav-ka* (*Chelone obliqua*) ima dve podstavi (*kačj-*, *glav-*), iz katerih prepoznamo skladenjsko podstavo (*tista, ki je kačje glave*) in dve morfemski sestavini (*-e-*, *-ka*), ki skupaj tvorita obrazilo.

1.1 Načinov, po katerih tvorjenke v slovenščini nastajajo, je več. Odločilno vlogo pri tem pa ima razporeditev podstavnih in obrazilnih sestavin. Na podlagi tega ločimo štiri temeljne tipe tvorjenk:

(1) **izpeljanke** imajo v podstavi le eno predmetnopomensko besedo, podstavi na desni je dodano priponsko obrazilo (*glavin-ec* (*Centaurea*)),¹ včasih je v podstavi lahko predložna besedna zveza (*na-prst-ec* < *na prst* (*Digitalis*)); (2) **zloženke** imajo več kot eno predmetnopomensko besedo in zelo pogosto med- in priponsko sestavino obrazila (*pet-o-prst-nik* (*Potentilla*)); (3) **sestavljenske** so prepoznavne po tem, da imajo podstavi na levi dodano predpnsko obrazilo (*pa-jetičnik* (*Pseudolysimachion*)); (4) **sklopi** pa nastajajo s preprostim sklapljanjem ali združevanjem sestavin, kot npr. pri *nedotika* (*Impatiens*), v kateri se skriva obrušena velelna oblika *ne dotika(j se)*.

¹ Pri ponazarjanju besedotvorne zgradbe cvetličnih imen v oklepaju zapisujem samo latinsko rodovno ime.

1.2 Borislava Košmrlj - Levačič (1995: 176–186) je v zelo zanimivi obravnavi rastlinskih imen opozorila na razmerje med slovensko in mednarodno različico poimenovanja. Podrobno je predstavila tipologijo latinskih ali znanstvenih imen posameznih sistematskih enot (vrsta, rod, družina), ki so mednarodno uveljavljena, v primerjavi s slovenskimi različicami teh imen, njihovo besedotvorno motivacijo in njihove tipične obrazilne lastnosti. Ugotovila je, da je slovensko poimenovanje za posamezno sistematsko enoto v odnosu do mednarodnega lahko prevzeto, kalkirano ali pa izvirno slovensko. Primerjava obeh sistemov poimenovanj, tj. mednarodnega in domačega, odslikava razmerje med znanstveno dosledno zgradbo ter zgradbo v živem jeziku, ki se rada izmika znanstveni urejenosti in izpričuje posebno besedotvorno, pomensko in izrazno drugačnost.

1.3 Iz vira *Vrtne cvetlice od A do Ž* (2007) je bilo izpisanih okrog dvesto petdeset slovenskih vrstnih imen za cvetlice. Tudi slovenska vrstna imena (npr. *francoski šipek*) so podobno kot mednarodna (*Rosa gallica*) večinoma dvobesedna. Lahko pa so tudi enobesedna (npr. *šentjanževka*), če ne izražajo zveze z rodom, ali celo tribesedna. Taka se pojavijo večinoma v primeru, ko je dvobesedno že rodovno ime, ki mu je dodan še prilastek, ki določa vrsto, npr. *navadni alpski zvonček* (Levačič - Košmrlj 1995: 180).

Glede na eno- ali večbesednost je struktura zajetih cvetličnih imen, izražena zaokroženo v odstotkih, naslednja: enobesednih je bilo 24 odstotkov, dvobesednih 67 odstotkov in trobesednih 9 odstotkov imen.

Besedotvorno je mogoče analizirati samo tista poimenovanja, ki imajo jasno razvidno morfološko strukturo, na podlagi katere je mogoče tudi sklepati o pomenski motivaciji imena (Stramljič Breznik 2007).

Že vnaprej je mogoče ugotoviti, da največji delež cvetličnih poimenovanj nastaja z izpeljevanjem, ki je v slovenščini tudi najpogostejši tvorbeni postopek.

Ker pa nimamo samo enobesednih, ampak tudi dvo- in trobesedna imena, je treba kombinatoriko z najtipičnejšimi primeri predstaviti podrobneje.

1.3.1 Med **enobesednimi** besedotvorno razvidnimi imeni so skoraj vse izpeljanke (npr. *jesen-ovka* < tista_{-p}, ki je povezana z jesenjo, *kosmat-inec* < tisti_{-p}, ki je *kosmat*, *kron-ica* < *majhna krona*, *lampijon-ček*, *marjet-ica*, *maslen-ica*, *meč-ek*, *raket-ica*, *trobojn-ica*, *vretenč-nik*) in le ena zloženska (*kačj-e-glav-ka* < tista_{-p}, ki je *kačje glave*, tj. ima glavo kot kača).

1.3.2 Pri **dvobesednih**, tj. takih, ki so sestavljeni iz jedrne sestavine in prilastkovnega dela (npr. *baklasta lilija*, *slamnati cvet*), obstaja več možnosti:

(1) Jedrna sestavina imena je netvorjena, tvorjen je levi prilastek. Tudi tukaj je največ prilastkov izpeljanih (npr. *bradata perunika*: *brad-at* < *tak*, ki ima *brado*, *dlakava rudbekija*: *dlak-av* < *tak*, ki je *poln dlak*, *hrap-avi* heliopsis, *nebin-asta* boltonija, *nit-asta* juka, *oslad-asti* rman, *purpur-na* madronščica, *volč-ji* bob, *vrt-na* potonika, *žab-ja* lilija).

Nekaj je zloženih (npr. *celolistni* srobot: *cel-o-list-ni* < *ta*, ki ima *cele liste*, *ozk-o-glav-a* ligularija, *srh-o-dlak-ava* rudbekija, *vel-e-cvet-na* krizantema) in le en je sestavljen (*neprava* vanilija: *ne-pravi* < *nasprotno od pravi*).

(2) Jedrna sestavina imena je tvorjena, netvorjen je prilastkovni del. Nastale so le z izpeljavo (npr. *rdeči naprstec*: *na-prst-ec* < tisti_{-z}, ki je (*za*) *na prst*, *zlata neb-ina*, *vošli petelin-ček*, *visoka plamen-ka*, *prava siv-ka*).

(3) Tvorjeni sta tako jedrna sestavina kot tudi prilastek. Kombinatorika načinov tvorjenja v obeh delih je tukaj zelo pestra:

- izpeljanka + izpeljanka je najpogostejši tip (npr. *ameriški slamnik*: *ameriš-ki* < *ta*, *ki izvira iz Amerike*, *slamn-ik* < *tisti*, *ki je slamen*, *gor-ski glav-inec*, *gozd-na spomin-čica*, *klobč-asta zvonč-ica*);
- izpeljanka + zloženska (npr. *navad-ni bod-o-glav-ec*, *navad-ni zim-ø-zelen-ø*, *nepal-ski pet-o-prst-nik*);
- zloženska + izpeljanka (*breskov-o-list-na zvonč-ica*, *mandljev-o-list-ni mleč-ek*, *ozk-o-list-ni pljuč-nik*, *res-o-list-na neb-ina*, *širok-o-list-na mrež-ica*);
- zloženska + sestavljenka (*dolg-o-list-ni pa-jetičnik*).

1.3.3 Trobesednih poimenovanj (npr. *navadni mali zvonček*) ni prav veliko. Glede na tvorjenost jedrne in prilastkovne sestavine imena se je tudi tukaj pokazalo več različnih možnosti.

(1) Jedrna sestavina imena je netvorjena, pri tem pa je:

- prvi levi prilastek izpeljanka, drugi netvorjenka (*lisa-sta* mrtva kopriva, *navad-na rdeča špajka*);
- prvi levi prilastek je netvorjenka, drugi izpeljanka (modri *volov-ski* jezik);
- oba leva prilastka sta tvorjena, in sicer sta obe izpeljanki (*barvil-na pas-ja* kamilica, *sibir-ska mač-ja* meta), prvi je izpeljanka, drugi zloženska (*kitaj-ska en-o-let-na* as-tra) in prvi je izpeljanka, drugi pa sestavljenka (*kima-sta ne-prava* hijacinta).

(2) Jedrna sestavina imena je tvorjena:

- prvi levi prilastek je izpeljanka, drugi netvorjenka (*pomlad-ni* veliki *zvonč-ek*, *sibir-ska* modra *čebul-ica*);
- oba leva prilastka sta prav tako tvorjena kot jedrna beseda, sestavine nastopajo v različnih kombinacijah (zloženska + izpeljanka + izpeljanka: *tr-o-žil-na mač-ja tač-ka*; izpeljanka + izpeljanka + izpeljanka: *japon-ska vrt-na kresn-ica*).

1.4 Drugi pomemben podatek, ki je razviden na podlagi morfemske zgradbe imena, pa je motivacija poimenovanja. Zaradi večje preglednosti bo prikazano, katere pomenske lastnosti jedrnega dela so lahko motivirajoče za rastlino in katere pomenske lastnosti prilastka najpogosteje določajo rastlinsko ime.

1.4.1 Jedrni del imena kaže na: **barvo cvetov** (*modrina*, *ognjič*, *trobojnica*, *zlatenec*), ki je po barvi podobna tudi kakemu predmetu (*kokarda*, *pljučnik*); **podobnost oblike cvetov**: a) živalim ali njihovim delom (konjska *griva*, *kačjeglavka*, *orlica*, *pajkovka*, *petelinček*, *mačje tačke*, *zajček*), b) delom, navadno človeškega telesa (*glavinec*, *jetrnik*, *lepe očke*), c) snovi (*maslenka*, *slamnik*, *žametnica*), č) predmetom (*kronica*, *lampijonček*, *lučnik*, *meček*, *naprsteč*, *ostrožnik*, *pogačica*, *raketica*, *srček*, *svetilka*, *tiarela*, *trobentica*, *vimček*, *zvonček*), d) pojavom (ognjeni *dež*, *iskrivka* 'svetlikajoči se drobni cvetovi', *plamenka*), e) delom narave (*nebina*, *sončnica*), f) drugim rastlinam po obliki (*grozdek*, *hrušica*, *pajetičnik*); **lastnost cveta** (*bodoglavec*); **obliko stebila** (*klinček*, *vretenčnik*); **podobnost semen** (volčji *bob*); **obliko lista** (*petoprstnik*); **lastnost celotne rastline**: a) dlakavost rastline (*kosmatinec*), b) podobnost predmetu (papeževa *sveča*), c) vsebnost snovi (*grenik*, *milnica*, *mleček*, *slezenovec*), č) robustnost (*glavinec*, *možina*), d) oblika prezimovanja (*zimzelen*); **lastnost podzemnega**

dela rastline (*čebulinka*); **čas cvetenja** (*jarica, jesenovka, kresničevje, šmarnica*); **rastišče in rastne potrebe** (*logarica, pijavčnica, suholetnica*); **povezanost z naravnim pojavom** (*vetrnica*); **različno uporabnost**, pogosto v zdravilstvu (*grintavec, jetrnik, kadulja, krvomočnica, pljučnik*); **simbolni pomen rastline** (*spominčica*); **izosebnolastnoimenski nastanek** (*ivanjščica, rudbekija, titonija*).

1.4.2 Tudi prilastkovni deli podrobno določajo večino zgoraj omenjenih kategorij, in sicer: **barvo cvetov** (*beli vratič, belkasti glavinec, modra čebulica, ognjeni dež, pisani vimček, purpurna madronščica, rdeči naprstec, rdeči oslad, rjavkasta žametnica, rumeni čepeljc, sinja orlica, zlata nebina*); **obliko, značilnost cvetov** (*brkati klinček, klasasti liatris, rogata vijolica*); **podobnost cveta predmetu ali snovi** (*baklasta lilija, bradata perunika, grozdasta plamenka, slamnati cvet, svilnati lučnik*); **velikost cvetov ali celotne rastline** (*mali zvonček, pritlikava žametnica, velecvetna brunera, velecvetni čišljak, velecvetna krizantema, velecvetna telima, veliki odoljin, visoki ostrožnik, visoka plamenka*); **obliko listov** (*breskovolistna zvončica, celolistni srobot, drobnolistni čober, mandljevolistni mleček, nitasta juka, okroglostna titonija, ozkolistni pljučnik, pečljatolistna rodgerzija, srčastolistna tiarela, vrbolistni primožek*); **barvo stebila** (*rdečestebelni svetlin*); **lastnost rastline ali njenega dela** (*dlakava rudbekija, hrapavi heliopsis, klasasti liatris, korenikasta krvomočnica, mrežasta perunika, polsteni šeboj, srhkodlakava rudbekija, trnasta nebina, vretenčasta kadulja*); **podobnost drugi (travniški) rastlini** (*nebinasta boltonija, nepravna vanilija, osladasti rman*); **izvor** (*ameriški slamniki, himalajska krvomočnica, kalcedonska lepica, kavkaški grintavec, mehiški ožep, nemška perunika, orientalski mak*); **rastišče** (*gorska nebina, gozdna krvomočnica, podlesna kadulja, stepska lilija, vrtni tulipan, vrtni žafran*); **(ne)gojenost** (*navadna jarica, navadni jeglič, navadni rman*); **čas cvetenja** (*pomladanska ciklama*); **uporabnost** (*okrasni tobak*); **izosebnolastnoimenski nastanek** (*andersonova tradeskancija, ardensova astilba, carmihaelova preobjeda*).

Pri trobesednih poimenovanjih je lahko prilastek, ki določa jedro sestavino, še prislovno razvit (*krvavo rdeča krvomočnica*) ali pa gre za dva prilastka, ki jedro sestavino določata glede na **gojenost in barvo** (*navadna rdeča špajka*). Pri drugih pa navadno gre za jasnejše določanje sicer dvobesednih imen glede na **velikost** (*velecvetne lepe očke, velecvetna mrtva kopriva*); **čas cvetenja** (*pomladni veliki zvonček*); **izvor** (*japonske vrtno kresnice, sibirski mačja meta*).

2 Etimološki vidik

2.0 Po besedah priznanega etimologa dr. Marka Snoja se etimološko raziskovanje slovenskih rastlinskih imen v bistvu ne razlikuje od etimološkega raziskovanja preostalega občnoimenskega besedja, predvsem samostalnikov, le problematika je mestoma specifična, saj poimenovanje rastlin bolj kot večina drugega besedja podlega nepričakovanim glasovnim spremembam in raznim ljudskoetimološkim naslonitvam, kar lahko zelo zamegli njihov izvor in nemalokrat onemogoči zanesljivo etimološko razlago.

2.1 Med izbranimi cvetlicami, katerih motivacija imena ni razvidna na prvi pogled, je s pomočjo *Etimološkega slovarja slovenskega jezika* (ESSJ) in *Slovenskega etimološkega slovarja* (SES) mogoče odkriti naslednje zanimivosti.

Allium aflatanense (aflatanški luk)

Luk – Rastlina 'Allium cepa; porrum'. Večina avtorjev domneva, da je pslovan. beseda *lukъ, iz katere se je razvila sloven. luk, prevzeta iz predhodnika nem. besede *Lauch*. Domneva se, da je rastlina v germanščini poimenovana po ukrivljenih, kodrastih listih (SES, 367).

Antirrhinum majus (zajčki, veliki odolin)

Odolin – Je ime za več rastlin, npr. *Valeriana officinalis*, *Antirrhinum mains* idr. Etimologi povezujejo pslovan. *odolenъ z *odoleti*, *dolja*, kar pomeni 'usoda'; prim. hrv. *odoljeti* 'vzdržati, premagati' (ESSJ II, 242).

Bistorta amplexicaulis (kačja dresen)

Dresen – Rastlina 'Polygonum', tudi *dreselj*, *droselj*, *drist*, *drežen*, *drdres*, *rdesen*, *rdeselj*, *redeselj*, *redesen*, *redresen*, *redreselj*, *rdrič*, *adreselj*, *andreselj*. Izhodna pslovan. oblika se je verjetno glasila *nerstъmъ k *nersti (= lit. *neršti*, let. *nerst*) 'drstiti se'. Rod je tako poimenovan po intenzivnem razmnoževanju (ESSJ I, 113).

Kačja dresen – Rastlina je zelo podobna avtohtoni 'Polygonum bistorta', ki se v sloven. imenuje tudi *gadji koren*, *gadov koren*, *kačja korenina*, *kačji koren*, nem. nar. *Naterwurz*, *Schlangerwurz*, lat. *colubrina*, *serpentaria*, *viperina*. Poimenovanje po kači je zaradi kakor kača zavite korenike (M. S.).

Bupthalmum salicifolium (vrbolistni primožek)

Vrbolistni primožek – Rastlina 'Bupthalmum salicifolium' je poimenovana po rastlini *primožek* 'Euphrasia officinalis', ki je polzajedalka < *pri-jъm-e/ožъ k *pri-jeti, tako kot pod Krnom *prikla* 'Euphrasia officinalis' iz *pri-keliti* 'pilepiti' (M. S.).

Clematis integrifolia (celolistni srobot)

Srobot – Slovan. *skrobotъ ali *skrobotъ 'srobot' je verjetno sorodno s *skrobotъ 'ropot, šum', prvotno *škrabljanje'. Pslovan. *skrabati 'praskati' in celotna besedna družina je dalje sorodna z let. *skrabat* 'dolbsti, praskati, strgati', lit. *skrebeti* 'šumeti, šelesteti' (SES, 692, 729).

Cosmos bipinnatus (kozmeja)

Kozmeja – Izpeljanka iz *kozmos*, kar je tujka, prevzeta po zgledu nem. *Kosmos* iz gr. *kósmos* 'vse, kar obstaja: svet, svetovni red, zvezdnato nebo, vesolje'. Ta pomen se je razvil iz pomena 'urejenost, red, ureditev, nakit, lišp'. Grška beseda je sorodna s sloven. *kosem* < pslovan. *kosmъ 'kosem, pramen, šop', vse to pa z ide. korenomo *kes- 'urejati (lase), česati' (SES, 311, 316).

Gaillardia aristanta (kokardovka, trobojnica, gajlardija, kokarda, hlapček)

Kokarda – Beseda ima pomen 'znak z državnimi barvami ali državnim grbom'. Tujka, prevzeta prek nem. *Kokarde* iz frc. *cocarde* 'kokarda, okrasek na klobuku', kar je v ženskem spolu posamostaljeni stfrc. prid. *cocard* 'domišljav, omejen', prvotno *'petelinji', ki je izpeljan iz stfrc. *coc*, frc. *coq* 'petelin' (SES, 289).

Geum chiloense (čilojska sretena)

Sretena – Rastlina 'Geum rivale; Benediktenkraut'. Izhajati je mogoče iz substantivizirane nega ptc. *sъ-reNt-ena 'najdena' > 'sreča' k *sresti*, *srečati*. Rastlina je tako poimenovana zaradi zdravilnih učinkovin. Nemško ime je motivirano po času nabiranja korenin okoli sv. Benedikta, tj. 21. marca; prim. *sresti* – *srečati* (ESSJ III, 308).

Gladiolus (gladijola)

Gladijola – Prevzeto prek nem. *Gladiole* iz lat. *gladiolus* 'gladiola', kar dobesedno pomeni 'majhen meč'. Beseda je manjšalnica od lat. *gladius* 'meč'. Ta rastlina je tako poimenovana po svojih listih, katerih oblika spominja na meč (SES, 173).

Helichrysum bracteatum (slamnati cvet, smilj)

Smilj – Zaradi priostrenih listov teh rastlin je mogoče izhajati iz posamostaljenega pridevnika **smil'ь* v pomenu 'ki ima ostre, šilaste liste' (ESSJ III, 271).

Lamium maculatum (lisasta mrtva kopriva)

Kopriva – Enako je cslovan. *kopriva*, hrv., srb. *kopriva* in češ. *kopřiva*. Pslovan. *kopriva je verjetno izpeljano iz *koprъ, kar je prvotno označevalo neko rastlino, iz katere vlaken so kakor iz koprivinih izdelovali niti (SES, 308).

Lavatera thuringiaca (turinški grmičasti oslez)

Oslez, prim. **slez** – Rastlina 'Althaea officinalis'. Pslovan. *slězъ je sorodno z besedo *slizъ 'sluz'. *Slez* je tako imenovan zaradi sluzi, ki se izloča predvsem pri pripravi napitka iz njegovih korenin (SES, 669). Predpona *o-* v *oslez* verjetno kaže na pomen 'nepravi slez, nekoliko podoben slezu'. Prim. *osiv* 'nekoliko siv' (SSKJ).

Linaria purpurea (purpurna madronščica)

Madronščica – Pleteršnik (1894–1895) v svojem slovarju navaja *madronščica* 'Linaria vulgaris'; tvorjeno je iz *madron* 'kolika, krči v prebavnem traktu'. Rastlino so v ljudskem zdravilstvu uporabljali pri boleznih mokril, vranice, pri protinu in hemoroidih.

Veljala je tudi kot sredstvo za utrjevanje živcev (Marzell 2000), zato bi bilo mogoče izhajati tudi iz pomena 'hipohondrija, histerija', ki se ohranja v furl. izhodišču *madron*. Furl. beseda je tvorjena iz lat. *mater* v pomenu 'maternica' (ESSJ II, 160).

Matthiola incana (šeboj, polsteni šeboj, fajgel)

Šeboj – Rastlina 'Matthiola incana'. Prevzeto iz sbh. *šeboj* 'Matthiola', kar je kakor alb. *shëbojë* izposojeno iz perz. *šebbuy*, to pa je zloženka iz *šeb* 'noč' in *buy* 'dišati', ki torej prvotno pomeni 'ponoči dišeč'. Glej tudi *šebenik* (ESSJ IV, 28).

Salvia nemorosa (podlesna kadulja)

Kadulja – Rastlina 'Salvia officinalis'. Verjetno je izpeljana iz pslovan. *kaditi. Rastlina je tako poimenovana zaradi uporabnosti v ljudskem zdravilstvu. Vdihavanje dima zažgane kadulje namreč koristi pri nekaterih boleznih dihal (SES, 247). Eno izmed vrst (*S. sclarea*) naj bi nekoč uporabljali tudi za prekaževanje sodov.

Stachys macrantha (velecvetni čišljak)

Čišljak – Rastlina 'Stachys', *čistec*. Pslovan. *čistъць, ker čisti rane (ESSJ I, 83).

Tagetes patula (žametnica, pritlikava žametnica, rjavkasta žametnica)

Žametnica, prim. **žamet** – Prevzeto iz srvnem. *samit*, *samat*, iz česar se je razvilo današnje nem. *Samt* 'žamet'. To je prek stfrc. *samit* izposojeno iz srlat. *sametum*, *samitum*, prvotno *examitum* v istem pomenu, kar je hkrati izposojenka iz sgrg. (*h*)*examiton*, zloženke iz gr. *heks* 'šest' in *miton* 'nit'. Žamet je bil prvotno iz šestih niti stkana svilena tkanina (SES, 864). Cvetovi rastline so podobni žametu.

Tanacetum parthenium (beli vratič, materine drobtinice)

Vratič – Rastlina 'Tanacetum'. Izpeljano iz *vratiti* 'vrniti'. Po ljudskem verovanju ima čudežno moč, ki popotniku omogoči vrnitev, zato so ga vedno utrgali pred začetkom poti. Isto ime se uporablja tudi za rastlino '*Alchemilla vulgaris*', ki so jo nekdanje uporabljali za pripravo kopeli v upanju, da dekletom vrača nedolžnost. Vendar za *vratič* taka raba ni evidentirana. Sopomenke za *Tanacetum* so še *glisnica*, *črvinjak*, *črvinjek* (ker preganja črevesne zajedalce) (ESSJ IV, 352).

Teucrium chamaedrys (navadni vrednik)

Vrednik – Tvorjeno iz stare in narečne slovensčine *vred* 'gnojna bula, podkožni tur, pretegnjenost v pasu, otrditev vranice ali jeter'. Rastlina je tako poimenovana zato, ker so jo uporabljali za zdravljenje teh bolezni (ESSJ IV, 356).

***Tropaeolum majus* (velika kapucinka)**

Kapucinka – Rastlina ‘*Tropaeolum*’. Prevzeto in prilagojeno iz it. *cappuccina* ‘kapucinka’, kar je zelo verjetno izpeljano iz it. *cappuccio* ‘kapuca’; vendar pomenska motivacija ni dokončno pojasnjena, saj cvet te cvetice ni dovolj podoben kapuci (SES, 258). Zanimivo je, da so rastlino nekoč uporabljali tudi proti plešavosti.

***Verbascum bombyciferum* (svilnati lučnik, papeževa sveča)**

Lučnik, prim. *luč* – V 16. stol. je bil pomen besede *luč* predvsem ‘sveča, svetilka’; narečno ‘trske za razsvetljavo’, npr. *lučnike cepiti* (ESSJ II, 154). Posušene in z lojem prepojene rastline so včasih uporabljali kot bakle in preproste sveče.

***Verbena bonariensis* (buenosaireski sporiš)**

Sporiš – Rastlina ‘*Verbena officinalis*’. Pslovan. *sporiš* je izpeljano iz *sporъ ‘izdaten’, kar je dalje enako s stind. **sphira-* ‘močan, debel’, lat. *pro-sper* ‘srečen, zaželen, ugoden’. Tovrstne tvorbe iz ide. korena **sp^heh₁*- pomenijo ‘uspevati, dobro rasti’ (SES, 687).

***Viola x wittrockiana* (vrtna mačeha)**

Mačeha – Cvetlica ‘*Viola tricolor*’. Pomen se je razvil iz prvotnega ‘neprava mati’, in sicer pod vplivom sosednjih jezikov. Razlog, zakaj se ta cvetlica imenuje po nepravi materi, ni dokončno pojasnjen, morda zato, ker njen cvet izgleda kot neprijazen obraz, ki spominja na pregovorno neprijaznost mačeh do pastorkov (SES, 370).

2.2 Veliko rastlinskih poimenovanj, ki so se uveljavila tudi kot domača imena, je eponimov.

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) izraz razlaga takole: *eponim* -a m ‘pri Asircih in starih Grkih najvišji uradnik, po katerem se imenuje leto, za katero je izvoljen’. *Veliki slovar tujk* (VST) za prvi pomen navaja razlago iz SSKJ, za drugi pomen pa ‘poimenovanje po kaki osebi’ (npr. *Egejsko morje* po *Egeju*).

Poimenovanja cvetlic so lahko motivirana z resničnimi osebami ali pa z mitološkimi bitji. Tovrstna motivacija pa je lahko tipična samo za prevzeto, ki se v poljudni rabi ne uporablja, ali samo za domače ime. Tako je npr. latinsko ime za *rman*, tj. *Achillea*, nastalo po *Ahilu*, grškem junaku, ki je poznal zdravilne lastnosti rmana, predvsem za zdravljenje ran. Domače ime *ivanjščica* (*Leucanthemum*) pa je dobila ime po *Ivanu*, ker cveti v času godovanja sv. Ivana, tj. Janeza. V drugi skupini pa so taka imena, ki smo jih prevzeli po izvornem latinskem poimenovanju in so se uveljavila tako v poljudni ali strokovni rabi, še zlasti, če ni nastalo kakšno vzporedno domače poimenovanje.

Begonija (*Begonia*): Botanik Plumier je v 17. stol. poimenoval to (prvotno tropsko) rastlino po Bégonu (1638–1710), guvernerju Svetega Dominga.

Bradata perunika (*Iris germanica*): Izpeljano iz imena boga. *Perun* je bil slovanski bog groma in bliska. Rastlina je tako poimenovana zato, ker ima dolge in ostre liste, ki spominjajo na strelo. Latinsko ime *iris* izvira iz grškega, tam pa beseda pomeni ‘mavrica’.

Cinija (*Zinnia elegans*): Poimenovana po nemškem botaniku in zdravniku *Johannu Gottfriedu Zinnu* (1727–1759).

Dalija (*Dahlia*): Beseda je v 18. stoletju izpeljana iz priimka švedskega botanika *Andreasah Dahlia* (1751–1799), ki je s križanjem vzgojil to vrsto cvetlic.

Gajlardija (*Gaillardia aristata*): Poimenovano po *M. Gaillardu de Charentonneauju*, sodniku iz 18. st., ki je bil ljubitelj botanike.

Hojhera (*Heuchera*): Ime je dobila po nemškem botaniku in zdravniku *J. H. von Heucherju* (1677–1747).

Hosta (*Hosta*): Imenuje se po avstrijskem botaniku in zdravniku *N. T. Hostu* (1761–1834).

- Monarda** (*Monarda*): Rastlina se imenuje po *N. Monardu* (1493–1588), zdravniku in botaniku iz Seville, ki jo je leta 1571 opisal v knjigi med novostmi, ki so jih prinesli mornarji s potovanj.
- Potonika** (*Paeonia lactiflora*): Izpeljano iz gr. *Paian*, ime zdravnika bogov in Apolonovega vzdevka, oz. iz občnoimenskega *paian* 'zdravnik, pomočnik, rešitelj'.
- Rodgerzija** (*Rodgersia podophylla*): Poimenovana po ameriškem admiralu *Johnu Rodgersu*, ki je 1855 vodil ekspedicijo na Kitajsko in skozi Beringovo ožino.
- Rudbekija** (*Rudbeckia fulgida*): Poimenovana po švedskem naravoslovcu *Olausu Rudbecku* (1630–1702).
- Titonija** (*Tithonia rotundifolia*): Poimenovano po poetičnem imenu boginje Avrore, ker se je poročila z Laomedonovim sinom *Titonom*.
- Tradescancija** (*Tradescantia x andersoniana*): Poimenovana po angleškem popotniku in vrtarju *Johnu Tradescantu* (157?–1638).
- Vernonija** (*Vernonia arkansana*): Poimenovana po Angležu *Williamu Vernonu* (16??–1711).

3 Frazološki in paremiološki vidik

3.0 Frazeologija v ožjem smislu raziskuje frazeološke enote ali frazeme, za katere je značilna večbesednost, ustaljenost v zgradbi in frazeološki pomen, ki ga ni mogoče predvideti iz pomena posameznih sestavin frazema (Kržišnik 1987/88). Frazeologija v širšem smislu pa med drugim vključuje tudi pregovore, ki so specialni predmet raziskovanja paremiologije. Pregovor je ljudska književna zvrst, ki kratko, navadno v prisposodobah, izraža kako življenjsko izkušnjo. Slovenci modre izreke in pregovore premoremo že od nekdaj. Največ jih najdemo med ljudstvom, ki svojo govorico rado začini z njimi. V pregovorih se skriva šegavost in večkrat posploševanje. Z obilico modrosti pregovori ne le obarvajo jezik, temveč tudi določajo in presojujejo značaj in duševno občutje. Znani nemški romantik Herder je slovanske pregovore označil kot nauk izkušenega prijatelja in kot ogledalo narodovega mišljenja. V njih se skrivajo bogate izkušnje in navade, krepijo pa čut poštenosti, odkritosti in naravnosti (Bojc 1980: 7–8).

3.1 Frazemov, v katerih je sestavina cvetlica, v slovenščini ni prav veliko. Morda jih je še največ takih, ki se nanašajo na *cvetje* ali *cvet* sploh. Nekaj primerov.

Cvet: *biti cvet deklet* 'izbrana, najlepša dekleta; *biti cvet intelligence/naroda* 'izbran, najpomembnejši del intelligence/naroda'; *biti v cvetu let/življenja* 'biti mlad'; *umreti v cvetu mladosti* 'umreti zelo mlad'; ekspr. *biti v polnem cvetu* 'biti zelo lep, mlad'.

Cvetka: iron. *to ti je (prava) cvetka* 'lahkomiselno, lahkoživo dekle'; iron. *retorične/jezikovne cvetke* 'govorniške, jezikovno stilne posebnosti'; šalj. *cvetke življenja* 'šaljive, zanimive zgodbe iz življenja'.

Rožica: ekspr. *rožice komu cvetijo* 'komu se zelo dobro godi'; ekspr. *biti v rožicah* 'biti (nekoliko) pijan, vinjen'; ekspr. *ne biti komu z rožicami postlano* 'živeti v pomanjkanju; skrbem, težavam'; pesn. *rožice s Parnasa* 'pesmi'; *govoriti, kakor bi rožice sadil* 'govoriti vzneseno, lepo; priliznjeno, sladko'.

Pojavljajo se še posamezni primerjalni frazemi, kjer je pogosto izpostavljena katera od prepoznavnih lastnosti cvetlic.

Žafran: *drag kot žafran* 'zelo drag'; **vijolica:** *diši kot vijolica* 'zelo diši', *skromen kot vijolica* 'zelo skromen'; **lilija:** *čist/nedolžen kot lilija* 'povsem nedolžen'; star. *pred svetom nositi lilijo* 'delati se nedolžnega'; **mak:** *rdeč kot mak*; **lan:** *moder kot lan*; **kopriva:** *rasti kaj kot koprive za plotom* 'rasti zelo bujno'; *biti tak, kot bi na koprivah sedel* 'biti slabe volje, nerazpoložen'; *kopriva ne pozebe* 'zdrav, odporen človek uspešno kljubuje boleznim, naporu; slabega, malovrednega človeka navadno ne zadene nesreča'; **spominčica:** *moder kot spominčica*.

3.2 Zbrani pregovori o cvetju so vsebinsko zelo različni in odkrivajo raznolike plasti človekovega vsakdana. Iz njih je dobro razvidna povezanost človeka z naravo. Skozi pregovore je zanimivo opazovati, kako živo je bilo nekoč izrazje in kako natančno so ljudje znali opisovati svoje zaznave in jih prepletati med seboj. Iz domačih zbirk pregovorov so bili izbrani naslednji s cvetlično sestavino.

Cvet, cvetje, cveten, cveteti

Čas lepoti vsak dan odtrga en **cvet**. (Zorec 2006: 4)

Kjer je **cvet**, tam je med. (Zorec 2006: 4)

En **cvet** še ne naredi pomladi. (Bojc 1980: 109)

Mladost mine, ko **cvet** izgine. (Bojc 1980: 330)

Osel pohodi najlepše **cvetice**. (Bojc 1980: 133)

Tudi na **cvetno** nedeljo se je bati trnja. (Bojc 1980: 136)

Naj cveto vsi **cvetovi**, srečni bodo vsi domovi. (Bojc 1980: 160)

Nedolžnosti slab zgled je kot na **cvetju** led. (Bojc 1980: 196)

Besede, ki jih nismo izrekli, so **cvetovi** molka. (Prek 1982: 9)

Vsi **cvetovi** prihodnosti so v semenu sedanjosti. (Prek 1982: 23)

Ženske lahko **cvetejo** v vseh letnih časih. (Prek 1982: 53)

Najlepši **cvet** je **cvet** deklet. (Prek 1982: 61)

Mirna reka ima **cvetoče** obale. (Prek 1982: 70)

Čim več človek šteje let, težje čaka na pomladni **cvet**. (Prek 1982: 72)

Mladina brez rdečih lic – pomlad brez **cvetlic**. (Prek 1982: 73)

Iz istega **cveta** srka čebela med, a kača strup. (Prek 1982: 85)

Vrlina ne **cvete**, toda sadove rodi. (Prek 1982: 102)

Dokler lipa **cvete**, ji ne manjka čebel. (Prek 1982: 121)

Ni vsak slavček, kdor prepeva med **cvetjem**. (Prek 1982: 144)

Kakor si **cvetlica** želi sonca, tako si ženska želi ljubezni. (Prek 1982: 174)

Cvetje v življenju, trnje na grobu. (Prek 1982: 179)

Življenje je **cvet**, ljubezen v njem med. (Prek 1982: 184)

Če je pred Servacem poletje, mraz rad še pritisne na **cvetje**. (Prek 1982: 208)

Cvetje na okenskih policah je gospodinjsko spričevalo. (Detela 1998: 12)

Cvetje je mladost, lepota, upanje in pričakovanje. (Detela 1998: 12)

Skrbno gojenje **cvetja** in občudovanje njegovih lepot je podobno vzgajanju otrok. (Detela 1998: 12)

Če je božiča drevje kosmato (polno snega), bo tudi spomladi polno **cvetja**. (Bojc 1980: 278)

Učenost brez čednosti je **cvet** brez sadja. (Slom.) (Bojc 1980: 315)

Kopriva

Za časa začne žgati, kar ima (misli) **kopriva** postati. (Bojc 1980: 31)

Koprivi ne škoduje ne toča ne slana. (Bojc 1980: 145)

Kdor **koprivo** pozna, nagec skrije. (Bojc 1980: 342)

Roža ne zraste iz **koprive**. (Bojc 1980: 111)

Vrtnica ne zraste iz **koprive**. (Prek 1982: 199)

Kdor gladi **koprivo**, se opeče. (Ilich 2003: 93)

Ljubezen je kot rosa, pada tako na vrtnico kot na **koprivo**. (Zorec 2004: 31)

Roža, rožica

Kdor rad potrpi, si **rože** sadi. (Bojc 1980: 111)

Roža ne zraste iz koprive. (Bojc 1980: 111)

Vsaka **roža** ima svoje trnje (dračje). (Bojc 1980: 111)

Če ženski ne rastejo **rože**, ji raste plevel. (Bojc 1980: 319)

Zoper moč smrti ni **rože** na vrti. (Bojc 1980: 330)

Rane **rože** rade rano razpadejo (poveno). (Bojc 1980: 30)

Na poti **rožica**, na domu ubožica. (Bojc 1980: 145)

Ne prileže se vsaka **roža** za klobukom. (Bojc 1980: 160)

Med dračjem vzcveti **roža**. (Prek 1982: 191)

Hiša brez **rož** je gluhi grad srca. (Detela 1998: 12)

Rože najdeš ob vsaki poti, a ne zna si vsakdo iz njih splesti venca. (Ilich 2004: 144)

Potprežljivost **rožice** sadi, jeza pa trnje. (Slom.) (Bojc 1980: 349)

Trn, trnje/cvetje, vrtnica

Trnje v življenju, **cvetje** na grobu. (Bojc 1980: 136)

Kdor si želi vrtnico, mora sprejeti tudi **trnje**. (Zorec 2006: 4)

Ni **vrtnice** brez **trnja**. (Bojc 1980: 110)

Kdor med obeta, **trnje** spleta. (Bojc 1980: 45)

Vsaka roža ima svoje **trnje** (dračje). (Bojc 1980: 111)

Tudi na cvetno nedeljo se je bati **trnja**. (Bojc 1980: 136)

Trobentica

Kadar kdo na **trobentico** (**jeglič**) poje, pravijo, da Marija joka. (Bojc 1980: 28)

4 Dialektološki vidik

4.0 Dialektologija kot jezikoslovna veda raziskuje narečja. Zanimajo jo izrazne in oblikoslovne lastnosti, zlasti v zadnjem času pa nastaja vse več raziskav, ki sistematično raziskujejo narečno terminologijo, skladnjo oz. narečni diskurz. Rezultat in namen takšnih raziskav so narečni zemljevidi, narečni atlasi in narečni slovarji, v katerih so zbrane in prikazane prostorsko pogojene lastnosti nekknjižnih socialnih zvrsti določenega nacionalnega jezika.

4.1 Cvetlična in rastlinska imena so pogosto v središču zanimanja tudi dialektologov. Njihovo pozornost v novejšem času priteguje odkrivanje domačih imen v posameznem kraju (Benedik 1994) ali v posameznem narečju. Pristopi so zelo različni. Eni raziskujejo narečno rabo in jo soočajo s strokovno. Za posamezna rastlinska imena npr. na Gorenjskem (Čop

1997/98: 5–8) je ugotovljeno, da domačini uporabljajo skoraj v vsakem kraju drugačno ime ali obliko, pogosto pa se napačna oblika nekaterih teh imen lahko navaja tudi v strokovnih revijah. Spet drugi se posvečajo npr. živim narečnim koroškimi rastlinskimi imenom, ki jih primerjajo z iztočnicami v posameznih slovarjih knjižnega ali narečnega jezika. Na ta način se osvetljuje zgodovina pojavljanja posameznega poimenovanja, njegova razširjenost in morebitne nastale pomenske spremembe (Koletnik 2008a, 2008b).

III Kulturološki vidiki cvetličnih imen

I Etnološki vidik

1.0 Etnologija je veda, ki se ukvarja z raziskovanjem vsakdanjega načina življenja in kulturo etničnih skupin na vseh stopnjah njihovega razvoja. Vse pojavne oblike kulture in tudi ljudska kultura se po etnoloških sistemizacijskih načelih deli na gmotno, družbeno in duhovno kulturo. Področje gmotne kulture so raziskovanje poljedelstva, živinoreje, vrtarstva, sadjarstva, vinogradništva, lovstva, ribištva, nabiralništva, čebelarstva, obrti, industrije in rudarstva, gozdnega gospodarstva, komuniciranja in komunikacijskih sredstev, trgovine, turizma, hrane, ljudskega stavbarstva, stanovanjske in (ljudske) oblačilne kulture. V okviru družbene kulture se štejejo družinske in sorodstvene zveze, družinski ali gospodinj-ski proračun, vzgoja, spolno življenje, medkrajevni in medetični odnosi, vrednote in moralne norme, sosedstvo, fantovske, dekliske skupnosti, društva ipd. Sestavine duhovne kulture pa so šege, navade, (ljudsko) verovanje, igre odraslih ali otrok, ljudsko gledališče, jezik, slovstvo, glasba in glasbila, ples, likovna umetnost in tudi ljudsko znanje. Tudi zbiranje rastlinskih imen ter z njimi povezanih šeg in izročil so pomembne prvina etnološkega raziskovanja (Matiččetov 1976/77).

1.1 Cvetlična motivika se v kmečkem stavbarstvu pojavi v drugi polovici 18. stoletja. Najpogosteje se pojavljata nageljnov in tulipanov cvet, in to na stenah kmečkih hiš (tulipani in rozetni cvetovi v vazah), klesarjenje in rezbarjenje narcis, vrtnic, zvončastih in rozetnih cvetov, na polkni in panjskih končnicah pa šopki vrtnic ali tulipanov.

Cvetlični motivi so bili zelo priljubljeni tudi v kmečkih notranjih prostorih (Makarovič 1973/74). Prvo upodabljanje cvetlic se pojavi v 18. stol. na skrinjah na Gorenjskem in Dolenjskem. Značilen okras na skrinjah, naslikan v 19. stoletju v Prekmurju in na Štajerskem, je šopek iz treh tulipanovih cvetov, ki navadno rastejo iz srca ali vaze. Poslikave postelj so bile redke, najpogostejše na Gorenjskem. Na vzhodnem delu Štajerske in v Prekmurju so bili tipični tulipanovi motivi. Na pečnicah so bile v 18. stoletju najpogostejše tulpaste, zvončaste in rozetne oblike, v naslednjem stoletju pa še nageljni, izdelani so bili reliefno. Na lončenih posodah so se pojavljale male cvetke, samostojne cvetlice, cvetlične vejice. Oblika pa je bila rozetna, zvezdasta in tulpasta. Na steklu, tudi stekleničkah za žganje, so bile značilne vrtnice in tulipani rdečih, belih in modrih barv. Na velikonočnih prtih so bili navadno tulipani, nageljni in rozetni cveti. Značilne barve so bile rjava, zelena ter modra; izdelovanje cvetličnih pisanic pa se je bolj razširilo med svetovnjima vojnoma, ko so risali nageljne, šmarnice in cvetlice nedoločenih vrst. Tudi številni izdelki so bili zaznamovani z motivi cvetlic, za božič so npr. v Beli krajini pekli božične pogače, katerih testo je bilo oblikovano v različne cvetlične vzorce. Tudi kruh so na Štajerskem in Kranjskem pletli v obliki cvetk, celo maslo so oblikovali v obliko vrtnic, planik in zvezdastih cvetov. Tipična značilnost pa so umetne rože iz blaga in papirja. Pri nas so jih izdelovali od 19. stoletja ob posebnih priložnostih, zlasti

svatbah. To so bili nageljni, vrtnice, zvončasti, rozetni, zvezdasti cvetovi in narcise. Tudi pri oblačilih in nakitu ni šlo brez cvetja. V 18. stoletju so se pojavili tulipanovi cvetovi na nošah, kasneje pa še vrtnice ter vedno več nedoločljivih cvetličnih oblik. V drugi polovici 18. stoletja je k nam prišla s Tirolske moda cvetličnih vzorcev na moških pasovih. Nosili so jih na Koroški, Goriškem in na severu Štajerske. Od 19. stoletja naprej so upodabljali cvetlice tudi na broškah in uhanih, potem pa še na prstanih.

1.2 Cvetje pa je človeka spremljalo tudi skozi ves naravni cikel in letne čase (Kuret 1998).

Pomlad: *Valentinovo* ali *praznik sv. Valentina* se praznuje 14. februarja in je tradicionalni dan, ko si v nekaterih kulturah zaljubljenici izkazujejo ljubezen – največkrat s pošiljanjem voščilnic (pogosto anonimnih) in izmenjavo daril. Sprva se je praznoval kot rimskokatoliški dan posta v čast svetemu Valentinu. Današnji pomen je dobil šele po visokem srednjem veku, ko se je razvila zamisel o romantični ljubezni. Danes je podobno kot vsi večji prazniki močno skomercializiran. Po stari anglosaški šegi so si na dan sv. Valentina dobri prijatelji in zaljubljenici podarjali kajpak tudi cvetje. Prav ta običaj je že nekaj časa domač tudi pri nas. Rože kupujejo vsi, bogati in revni. Šopki morajo biti urejeni tako, da je najvažnejši cvet vedno v sredini, dopolnjen morda s kakšnim drugim plemenitim cvetom. Časopisi v tem času pa poučujejo bralce o simbolnih pomenih posameznih vrst cvetja (Ovsec 2003).

V nadaljevanju predstavljeni prazniki in običaji, povezani s cvetjem, imajo na Slovenskem daljšo tradicijo, mnogi med njimi celo niso več živi ali pa se morda še ohranjajo ali oživljajo v turistične namene.

Med Muro in Dravo so na *veliki četrtek* nabirali **koprive** in jih zatikali za streho, da bi v hišo ne treščilo. V Šentjurju pod Kumom na cvetno nedeljo spravijo dišečo travo in **šmarnice** z vrha butare do žetve. Tedaj jih vpletejo v tretji snop. Na *veliki teden* dekleta v Halozah poslikajo hiše od znotraj in od zunaj. Ornamenti slikarij so različni: stilizirane **vrtnice**, klasje, **nageljčki** in **poljske rože**. Najdemo pa tudi moderne vzorce in stilizirane **lilije**. *Velika noč* ali *velika nedelja* je za kristjane največji praznik, saj se tako spominjajo Jezusovega trpljenja, smrti in vstajenja. Zato na ta praznični dan prirejajo po krajih na Slovenskem poleg maše tudi slovesne vstajenjske procesije. V Mežiški dolini (Ravne) imajo navado, da prinese cerkveni ključar k maši z žido (tj. svila) povit **nagelj**, ki ga duhovnik zatakne vrh monštrance. Včasih so barvali pirhe samo z naravnimi barvami. To so storili tako, da so v vodo, v kateri so kuhali jajca, dali tudi **žafan**, ki jajca obarva rumeno. **Nagelj** se pojavlja še v povezavi s *postavljanjem mlaja* (majskega drevesa). Postavljanje mlaja sega v predkrščansko dobo in ni omejeno zgolj na slovensko ozemlje, pač pa poznajo ta običaj tudi drugod (npr. v Franciji). V Mačkovljah imenujejo ta običaj *majnica*. Včasih so bili fantje, ki so postavljali maj, v domačih nošah, danes pa nastopajo v temnih hlačah in beli srajci z **rdečim nageljnom** na prsih. Iz Podjune prek Kozjaka v Slovenske gorice je razširjen običaj, po katerem fantje *na florjanovo*, 4. maja, koledujejo. Do konca druge svetovne vojne so hodili »florjančki« na Pohorju, vsak od njih pa je imel za klobuk zataknen šopek **šmarnic**, ki ga je dobil od dekleta.

Poletje: Na Koroškem, v Ziljski dolini, imajo na *binkoštno soboto* zvečer ali na *binkoštno nedeljo* zgodaj zjutraj posebne obhode. Kdor obhod zamudi je »binkoštni osel«. Ziljska dekleta in fantje naberejo pisanih **travniških cvetlic**, zvijejo lep venec, ga pritrdijo na dolg drog in odnesejo domov. Gospodinja ga odnese na polje in ga tam zasaди v zemljo – tako bo letina dobro rodila. Tudi *ziljsko stehvanje* je binkoštna igra. V bistvu gre za konjeniško igro, pri kateri jezdec z železnim kolom zbijajo na lesen drog nasajen sodič (barigla). Pravo

praznovanje obsega tri različne dele: najprej je velika »meša«, h kateri gredo fantje in dekleta posebej. Oboji so oblečeni v ziljske noše. Nato je pred cerkvijo zbor mladine pod lipo, kjer igra godba, fantje pojejo. Nato je na vrsti štehvanje. Po štehvanju pa je splošna zabava pod lipo, ki se nadaljuje v naslednji dan. Ponekod je v ponedeljek štehvanje poročenih mož, ki pa nima obrednega okvira. Ta dan povečini ne oblečejo noš. Štehvanje poročenih ima burkast značaj in zmagovalec dobi »kranclč« **iz kopriv** ali kvečjemu **iz travniških rož**. Tukaj lahko kasneje plešejo vsi, tudi dekleta, ki prejšnji dan niso smela poleg.

Medmašni čas slovi predvsem zaradi zdravilnih zelišč, kajti po vsem Slovenskem je razširjena vera, da imajo **rože** takrat največjo moč. Posušene uporabljajo danes za čaje ali namočene v žganju; zažiganje zdravilnih rastlin se kot stara magična raba opušča. Od triin-tridesetih zdravilnih zelišč si nabere rožanska gospodinja večino med mašama. Nabirajo liste gozdnih jagod, šentjanževo »zelje« (*Hypericum perforatum L.*), kamilice (*Matricaria chamomilla L.*), dobro misel (*Origanum vulgare L.*), meliso (*Melissa officinalis L.*), habad (*Sambucus ebulus*), volčji koren (*Aconitum lycoctonum*), **ajbiš** (*Achillea millefolium L.*), **meto** (*Mentha piperita L.*), **pelin** (*Artemisia absinthium L.*) idr.

Spoznanje, da je sonce doseglo vrh svoje navidezne nebesne poti in da dan začenja spet pojemati, je človeka navdajalo s tesnobo. Menil je, da mora z magičnimi sredstvi Soncu ohraniti moč in takšno sredstvo je bil ogenj. Človek je na *kresni dan* (*ivanje, šentjanževo, 24. junij*) žgal kresove, nosil velike plamenice, potakal goreča kolesa, ker je bil prepričan, da bo njegov ogenj pomagal Soncu.

V Zagorju, Slovenjah, Večni vasi, Apačah in Obrijah v Podjuni povežejo pred kresnim večerom iz različnih stebel in zelišč šopke, ki jih obesijo pod škarnike v hiši in gospodarskem poslopju; ti šopki odvrtaajo hudo uro od domačije. V šopke povežejo **belo steljo** ali **kresničevje** ali **lisičji rep**, lesko, hrastove veje, **omej** ali **orlice**, **kresnice**, **žajbelj** in praprot.

Šopke **travniških cvetic**, **marjetic** in **šentjanževih rož** polagajo v Mengšu pod streho in na streho, da »obvarujejo hišo strelek«. Za slamnate strehe pa polagajo **kresničevje**. Med čarne rastline kresne noči spada tudi **omej** (*Aconitum napellus*) – **repičasta preobjeda**.

Za praznik *svetega rešnjega telesa, telovo* so značilne telovske procesije. Skoraj povsod na Slovenskem so za telovsko procesijo zasajali ob cestah mlaje, oltarje pa so postavljali v ute iz zelenja. Ob poti so prav tako zasajali brezove, lipove, gabrove in jelševe veje. Če je šla procesija mimo hiš, so na vsako stran vrat zasadili po eno brezo, na katero pa so privezali še šopek cvetja. Velikokrat so potem te veje s procesije ljudje jemali s seboj domov, da so jih ob hudi uri dajali na ogenj ali pod streho.

Poleg zelenja in vej ima svoj obredni pomen tudi **telovski šopek**. Mengeški šopek je bil iz **potonik**, **vrtnic** in **šmarnic**, v Gorjah so ga naredili iz **marjetic** in detelje, marijinih laskov, nekateri pa so dodali še žitni kokalj in **plavice**. Tudi te šopke so potem odnesli domov, posušili in iz cvetov kuhali čaj ali pa jih ob hudem vremenu zažigali, da so jih rešili pred hudo uro. Na *šmarjetino* (20. julij) se po splošni veri ne sme ubijati kač (po legendi sv. Marjeta pase kače in varuje ljudi pred njimi), pa tudi seno se ne sme voziti in spravljati s kozolcev, ker bo drugače »v skedenj treščilo«. Ob sv. Marjeti namreč pravijo, da rado treska: *sv. Marjeta grom in strelo obeta*. Travniške cvetlice **marjetice** (*Bellis perennis*) se imenujejo po sv. Marjeti in njej na čast so včasih na Koroškem iz njih spletali vence. Brez dvoma je ozadje imena in šega sama v zvezi z bajeslovnimi predkrščanskimi predstavami.

Sv. Anton, goduje 13. julija, je bil svetnik, ki je bil pri ljudstvu nepogrešljiv pomočnik pri najrazličnejših težavah, posebno pribežališče je še danes vsem, ki so kaj izgubili. V največjem času verniki zelo radi darujejo za kruh sv. Antona in prižigajo sveče pod njegovo podobo. Na njegov god pa so začeli blagoslavljeni tudi **lilije**.

Jesen: Teritev **lana** je *jesensko opravilo* in je nekdaj pomenilo za tiste, ki so sejali na svojih njivah tudi lan, nekakšen domači praznik, saj so si le z njim lahko priskrbeli oblačila. Sama teritev je bila bolj ali manj žensko opravilo in je od njih zahtevala veliko napora. Moški tukaj niso imeli velike vloge. Ponavadi je teritev trajala en dan in se je zaključila z gostijo in zabavo. S teritivjo so dobili iz **lanenih** stebel nežna vlakna, predivo, ki so ga predice nato spredle v prejo. Še pred tem pa je bilo potrebno najprej lan, ko je dozorel, z njiv porovati ter povezanega v snope posušiti. Nato so moški s posebnimi grabljami s stebel odstranili semenske glavice. Te so omlatili, da so dobili iz njih seme, stebela pa po posebnem postopku posušili v sušilnicah. Za teritev morajo namreč biti dovolj suha. Terili so s posebno leseno pripravo, trlico, s katero so ženske najprej stebela nasekale, potem pa še s trlico z manjšim jezikom zgladile. Danes lana v Sloveniji ne najdemo skoraj nikjer več.

Na *dan mrtvih* so se ljudje oblekli v črno in odšli na pokopališče, podobno še danes. Navada, ki je danes zelo razširjena povsod po Sloveniji, da krasijo grobove bližnjih s cvetjem, mahom ter svečami, je bila tukaj že konec 19. stoletja. Pogosta cvetlica na grobovih je **kri-zantema**. Roža sreče, ki je simbol smrti. Simbol smrti zato, ker cveti ravno jeseni, ko je dan mrtvih. V naših krajih naj bi bil tisti, ki bi gojil **krizanteme**, nedvomno srečen vse življenje. So tudi cvetlice, ki prinašajo življenjsko moč.

Zima: Cvetje pozimi nima posebne obredne vloge, saj ga v preteklosti v tem letnem času ni bilo. To je komaj predstavljivo glede na današnje stanje globalnega trga, ko je mogoče dobiti vse leto katero koli vrsto cvetja.

Ta novodobni način se danes odraža tudi v cvetnih okrasitvah bogoslužnih prostorov (Nežič 1988). V zimskem obdobju je *adventni čas* čas upanja in pričakovanja Odrešenikovega prihoda. Takšnemu razpoloženju je ustrezna okrasitev cerkva za bogoslužje. Izraža zadržanost, resnoba in upanje. Poleg adventnega venca, ki pričara vzdušje, so del okrasitve tudi šopki, v katerih najdemo različno cvetje. Primerno cvetje za te šopke so **juka, ciklame, rdeči nageljni, bele in rumene krizanteme**. Okrasitev cerkve na božič je slovesna, bogata, kar izraža veselje kristjana nad rojstvom Jezusa Kristusa, Odrešenika. Za kristjane je namreč njegovo rojstvo oprijemljiv dokaz božje ljubezni do nas, kar vliva upanje in vero v odrešenje. Poleg jaslic in smrečic ali jelk krasijo na ta dan cerkev s šopki iz **belih in rumenih nageljnov, gerber** in **vrtnic**. Cerkev praznuje *na novo leto* dan miru, Marijin praznik ter samo novo leto. Željo po dobrem, miru izraža tudi okrasitev cerkva. Cvetje, ki se uporablja za krasitev, sestavljajo **nageljčki, beli ali rahlo rumeni cvetovi narcis, teloh in ciklame**.

2 Simbolni vidik

2.0 V vseh časovnih obdobjih so se v posameznih kulturah oblikovali tudi različni simbolni sistemi, ki so pomemben del neke kulture in so razumljivi znotraj določenega prostora in časa. Kulturni simboli obstajajo v konceptualnem svetu in najpogosteje zunaj jezika, simbolno funkcijo lahko dobijo npr. živali, rastline, naravni elementi, nebesna telesa, barve, števila ipd. Ti simboli spadajo v enciklopedično zakladnico neke kulture, sestavljajo del kulturnega vedenja o svetu in so zapisani ter pojasnjeni v leksikonih.

Simbol je konotativni znak, v katerem je za simbolno branje konotativni (pridruženi, ek-spresivni) pomen pomembnejši od denotativnega (običajnega, slovarskega pomena). Simbol je pomensko zadosten, njegova interpretacija pa temelji na dogovoru (Čeh 2005).

2.1 Cvetje od pradavnine na različne načine nagovarja človeka, zbuja pozornost s svojo rastjo, raznolikostjo cvetov, barv, vonjev in lepoto. Že zapisi iz najstarejših časov pričajo o človekovi občutljivosti za govorico cvetja, ki se najbolj neposredno zrcali v razvoju cvetlične in vrtnarske kulture v starih civilizacijah Egipta, antične Grčije in Rima. Ta se je ohranjala, širila in dopolnjevala prek krščanskega srednjega veka, renesanse in baroka. Zanimanje za vlogo in pomen rož pa se na podlagi bogate literature kaže vse od 19. stoletja do danes (Germ 2002).

2.2 Znani in ohranjeni so naslednji cvetlični simbolni pomeni: **dalija** (negotovost, nestalnost, eleganca, dostojanstvo); **gladiola** (pripravljenost); **hijacinta (bela)**: vdanost, vera, čistost; **modra**: modrost in prijaznost); **lilija** (čistost); **mačeha** (bahavost, razkazovanje, ljubezen, misel, zveza); **mak (rdeči)**: spanje, smrt, iluzija, nesreča; **oranžni**: ponos, razkošnost, veselje; **rožnati**: tolažba, čistost); **nagelj (rdeč)**: ljubezen; **drugih barv**: zvestoba, občudovanje, privlačnost in ljubezen); **narcisa** (pogum); **marjetica (bela)**: oboževanje, čistost, nedolžnost; **različnih barv**: lepota in harmonija); **potonika** (zaskrbljenost, jeza, prizadetost, sramota, sramežljivost); **sončnica** (upanje); **tulipan** (nedostopnost, tudi ljubezen); **trobentica** (čistost, mladost, jezikavost, predrznost, plodnost, stalnost, poigravanje, ljubkovanje ter celo smrt); **vijolica** (skromnost in ponižnost); **zvonček** (tolažba in upanje); **zvončnica** (stalnost, lojalnost, samota, obžalovanje).

2.3 Cvetlice pa naj bi imele tudi svojo govorico v obliki ustaljenih kratkih sporočil: **bela astra** (*Tvoje resnično prijateljstvo zmanjšuje bolečino moje nesreče*); **ciklama** (*Z najčistejšo naklonjenostjo te spoštujem bolj kot kar koli na svetu*); **dalija** (*Moje srce je večno s teboj*); **bela hijacinta** (*Srce me vleče k tebi, plašni sanjač*); **bela lilija** (*Prav tako si nedolžna kot ta cvet, simbol nedolžnosti*); **mak** (*Ohrani najino skrivnost*); **marjetica** (*Obožujem te*); **bel nagelj** (*Simbol najbližjega prijateljstva si, ker se tvoja barva ne bo spremenila, dokler smrt ne potrga teh cvetnih listov*); **rdeč nagelj** (*Obljubljam ti ljubezen; Ne boš se mogla več upirati, ko boš spoznala moč mojega spoštovanja in ljubezni*); **narcisa** (*Bodiva pogumna*); **perunika** (*Tvoj pogled je moje bolno srce zopet ozdravil*); **potonika** (*Tvoj ponos je neznošen*); **sončnica** (*Poln sem upanja; Premika se za soncem: kar je sonce zanj, je tvoja ljubezen zame*); **spominčica** (*Spominjam se te; Tri besede razkrivajo željo po ponovnem snidenju: ne pozabi me*); **trobentica** (*Ključ do mojih nebes leži v tvojem angelskem srcu; Čistost moje ljubezni je večna kot zlati prstan te cvetlice*); **tulipan** (*Kako si nedostopna; Ti, sijajna duša, kje se skriva tvoja notranja vrednost*); **vijolica** (*Iz tvojih oči sije ponižnost; Ljubka si kot vijolica*).

IV Primer jezikoslovno-kulturološkega pristopa pri opisu cvetlice: preobjeda

1.0 Carmichaelova preobjeda (*Aconitum carmichaelii*) je vrtna cvetlica, ki ima sorodnico v naravi, imenovano prava preobjeda (*Aconitum napellus*).

1.1 Znane so številne sopomenke (Petauer 1993): *čeladice, čeveljček, ilka, kolesnik, lisjak, lisičja smrt, marijini šolenčki, meniške kapuce, mušjek, nalep, nalip, omej, pantofeljček, pesja smrt, pesje zelje, prava preobjeda, preobjeda, relje, riganje, šijak, ušjak, volčji koren, vranjica, vranica, železni klobuk*.

1.2 Iz njih je razvidnih več poimenovalnih motivacij:

- nevarno zaužitje rastline: *preobjeda* < *preobjesti se* (uživanje je smrtno za ljudi in živali);
- strupenost rastline; uporaba za zatiranje zveri; reakcija po zaužitju: *lisičja smrt*, *pesja smrt*; *riganje*;
- cvet je podoben čevlju, klobuku, čeladi, kapuci: *čeveljček*, *čeladice*, *meniške kapuce*, *pantofeljček*, *železni klobuk*;
- razlaga po legendi: *marijini šolenčki*;
- možna zamenjava z drugo zeljo: *lisjak*.

1.3 O nastanku enega izmed poimenovanj govori tudi naslednja razlagalna pripovedka iz Slivnice pri Mariboru (Barle 1937): »Ko so Jezusa mučili, ga je branila Marija. Vendar so jo nagnali in je morala bežati. Izgubila je šolenčke. In tam, kjer jih je izgubila, zrastle je lepo modro cvetje, ki ga imenujejo marijini šolenčki. V Kamniku imenujejo tako tudi *Lotus corniculatos*, a v Pirničah *Polygala vulgaris*.«

1.4 Rastlina je zaradi svoje siceršnje lepote, a strupenosti pogostokrat botrovala mnogim nesrečam, celo s smrtnim izidom. Cilenšek (1892) je **preobjedo** imenoval **lisjakov strup** in jo je takole predstavil: »Zavoljo lepih cvetov ga ljudje prav radi sadijo na vrt. /.../ Presna korenika diši precej močno po redkvi in je sprva sladkega, potem pa ostro-žgočega okusa. Duh po redkvi se hitro porazgubi. /.../ Ako ga zgrizeš, peče te po jeziku, nebu in ustnicah in ti neprijetni občutki trajajo najmanj nekoliko ur. Lisjakov strup je tako hud, da umori najmanjša trohica malo ptico kar v hipu. Vsled njegovega vpliva bije srce počasneje, pljuča ne opravljajo svojega dela po navadi, in ako ga je prišlo dosti v želodec, umrje človek za srčnim mrtvoudom.«

Primeri:

I. »Petero oseb je pilo žganje, v katerem so se po pomoti namakale razrezane korenike lisjakove. Vse so nevarno zbolele in tri od njih tudi umrle. Peklo jih je po goltancu, sililo in prisililo na bljuvanje, želodec jim je zvijal krč, in driska je silno pritiskala; obraz jim je bil zabuhel in trebuh nenavadno napet. Ko so mrtvece preiskovali, našli so ves drob vnet!«

II. »Dete, ki še ni bilo dve leti staro, požrlo je nekoliko listov in cvetov lisjakovih. V nekoliko urah je bilo mrtvo.«

III. »Pet mož je jedlo lisjakove korenike, o katerih so mislili, da je hren. Trije so umrli, dvema so rešili življenje.«

1.5 Med čarne rastline kresne noči (24. junij, ivanje, šentjanževo) spada tudi **omej** (*Aconitum napellus*) – **repičasta preobjeda**. Na Štajerskem (Kuret 1967) je bila navada, da so ženske metale omej v kresni ogenj in pri tem govorile: »Naj zgori mi nesreča vsa kakor omej travica!« Rastlina naj bi celo varovala pred vampirji in volkodlaki.

V Sklep

Jezikoslovni in kulturološki pogled odkriva bogastvo domačih cvetličnih poimenovanj, ki so jih skozi stoletja ohranjali mnogi zbiralci in raziskovalci rastlinskih imen, saj je prvi zapis 370 slovenskih rastlinskih imen nastal na pragu 15. stoletja v slikovnem slovarju, ki ga sestavil Benedicti Rinij (Bezljaj 1973/74: 185–192). Prek pomembnih naravoslovcev od Scopolija, Žige Popoviča, Karla Zoisa idr. se je skrb za razvoj botanične terminologije intenzivi-

rala še zlasti na prelomu iz 19. v 20. stoletje, ko so za njeno popularizacijo skrbele različne poljudne izdaje botaničnih knjig, npr. *Naše škodljive rastline v podobi in besedi* (Cilenšek 1892–1896), *Važnejše domače zdravilne rastline v besedi in podobi z navodilom, kako se nabirajo in suše* (Bevk 1929). Zavedanje, da je mogoče odkrivati način življenja določene etnične skupine le skozi natančno preučevanje vseh oblik kulture, je spodbudilo zbiranje narodnega blaga, med katerim se je našlo veliko rastlinskih imen. Mnoge so ohranili raziskovalci, ki so v sebi nosili duh naravoslovca in/ali literata, kot npr. Erjavec, Tušek, Šašelj, Štrekelj in Pintar. Ohranjanje te bogate leksike pa je omogočilo tudi načrtno leksikografsko delo, saj je Šulek (1879) izdal *Jugoslavenski imenik bilja*, Barle (1936–37) *Prinosi slovenskim nazivima bilja*, ogromno tovrstnega besedja pa je vključil tudi Pleteršnik (1894–95) v svoj *Slovensko-nemški slovar*.

Preučevanje imen večplastno odstira naravo jezikovnega razvoja in izvode terminologizacije, še zlasti pa bogato kulturno dediščina preteklega narodnega življenja, ki jo lahko na zanimiv način odkrivajo ne samo botaniki in etnologi, ampak tudi jezikoslovci.

VI Literatura in viri

- Janko BARLE, 1937: *Prinosi slovenskim nazivima bilja*. Zagreb.
- Francka BENEDIK, 1994: Domača imena za rože v Pungertu pri Škofji Loki. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 34/1–2. 30–32.
- Stanislav BEVK, 1929: *Važnejše domače zdravilne rastline v besedi in podobi z navodilom, kako se nabirajo in suše*. Ljubljana.
- France BEZLAJ, 1977–2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Založba ZRC.
- Etbin BOJC, ²1980: *Pregovori in reki na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Martin CILENŠEK, 1892–1896: *Naše škodljive rastline v podobi in besedi*. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Jožica ČEH, 2005: Barva in njihova simbolika v kulturi in jeziku. *Jezikoslovni zapiski* 11/2. 89–103.
- Jean CHEVALIER, 1995: *Slovar simbolov*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Scott CUNNINGHAM, 1996: *Enciklopedija čarovnih rastlin*. Ljubljana: Iskanja.
- Dušan ČOP, 1997/98: O rastlinskih imenih na Gorenjskem. *Jezik in slovstvo* 43/1–2. 5–8.
- Milan DETELA, 1998: *Roj domislic in resnic*. Murska Sobota: Franc–Franc.
- Tine GERM, 2002: *Simbolika cvetja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Esther HERR, Marion NICKIG, 2007: *Vrtne cvetlice od A do Ž*. Kranj: Narava.
- Iztok ILICH, 2003: *Pregovori in reki: leto in dan v slovenski ljudski modrosti*. Ljubljana: DZS.
- Mihaela KOLETNIK, 2008a: Podjunska rastlinska imena. *Zbornik Slavističnega društva Slovenije 19*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 206–218.
- 2008b: Koroška botanična terminologija v Pleteršnikovem slovarju. *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Maribor (Zora 56). 230–247.
- Borislava KOŠMRLJ – LEVAČIČ, 1995: Razmerje med mednarodno in slovensko različico rastlinske sistematike. *Jezikoslovni zapiski* 2. 176–186.
- Erika KRŽIŠNIK, 1987/88: Frazeološko gradivo v SSKJ. *Slava* 2. 143–162.
- Niko KURET, ³1998: *Praznično leto Slovencev: starosvetne šege in navade od pomladi do zime*. Ljubljana: Družina.

- Gorazd MAKAROVIČ, 1973/74: *Cvetlice v ljudski umetnosti: motivi v oblikovanju za kmetije* (vodnik po razstavi). Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- Heinrich MARZELL, 2000: *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen I–V*. Köln: Parkland.
- Milko MATIČETOV, 1976/77: Bedenice. *Traditiones* 5/6. 277–300.
- Julka NEŽIČ, 1988: *S cvetjem in zelenjem slavimo Boga*. Celje: Mohorjeva družba.
- Damjan OVSEC, 2003: *Srce moje: valentinovo, praznik ljubezni, zaljubljenec in dobrih prijateljev*. Ljubljana: Kmečki glas.
- Tomaž PETAUER, 1993: *Leksikon rastlinskih bogastev*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Maks PLETERŠNIK, 2006: *Slovensko-nemški slovar (1894–1895)*. Transliterirana izdaja na plošči CD-ROM. Ur. Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC.
- Stanko PREK, 1972: *Ljudska modrost trden je most: slovenski ljudski pregovori in reki*. Maribor: Obzorja.
- 1982: *Ljudska modrost: pregovori, domislice in reki*. Ljubljana.
- 1996: *Ljudska modrost: pregovori, domislice in reki*. Ljubljana.
- Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2007: Slovensko zoološko izrazje z vidika besedotvornih vzorcev in vrst. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika (Obdobja 24)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 537–546.
- 2008: *Ko cvetje spregovori jezikoslovcu*. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika z Odzadnjim slovarjem slovenskega jezika in Besediščem slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*. Elektronska izdaja na plošči CD-ROM. Ljubljana 1998.
- Ivan ŠUGAR, 1990: *Latinsko-hrvatski i hrvatsko-latinski botanički leksikon*. Zagreb: Globus.
- Bogoslav ŠULEK, 1879: *Jugoslavenski imenik bilja*. Zagreb: Dion. Tisk.
- Miloš TAVZES (ur.), 2002: *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Marjeta ZOREC, 2004: *Najlepši slovenski pregovori in reki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

III

Terminologija posameznih strok in terminografija

Izdelava ontologij kot faza terminografskega dela ob nastajajočem *Botaničnem terminološkem slovarju*

BORISLAVA KOŠMRLJ - LEVAČIČ

Sekcija za terminološke slovarje, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,
Slovenija,
Majak@zrc-sazu.si

V prispevku bo prikazana ontološko podprta faza dela za *Botanični terminološki slovar*, ki nastaja v okviru Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Tematsko organizirana redakcija poteka na ravni tematskega polja tako, da se posamezne faze dela ciklično ponavljajo. V začetni fazi izhajamo iz ustreznih domačih in tujejezičnih strokovnih virov, po katerih ugotavljamo kognitivne vsebine in določamo ter zajemamo posameznemu tematskemu polju pripadajoče pojme. Pri upoštevanju ontoloških pojmovnih razmerij in ugotavljanju mesta posameznega pojma znotraj pojmovnega sistema nam je v veliko pomoč znanje sodelujočih strokovnjakov specialistov. Hkrati določamo za tematsko polje značilne kategorije pojmov in vidike, po katerih jih sistematiziramo. Ob pojmi, ki označujejo specifične lastnosti, značilne samo za določene skupine rastlin, pripišemo tudi imena teh taksonov. Nastale ontološke zapise nazadnje dopolnimo po jezikovnem vidiku s sopomenkami in terminološkimi različicami. Tako v tej fazi pridobimo relevantno in konsistentno skupino terminov, ki jih v naslednji fazi terminografsko obdelamo. Za izdelavo ontologij po naši meri sicer porabimo kar precej časa, a se vloženi trud povrne tako na slovarski mikro- kakor tudi na makrostrukturni ravni.

The paper discusses the ontological work phase that is being done on a terminological botanical dictionary. The dictionary is being compiled by the Section for Terminological Dictionaries of the Fran Ramovš Institute of the Slovene Language, which is part of the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. Thematically organised redaction is taking place at the level of a thematic field in such a way that certain phases are cyclically repeated. The initial phase is based on suitable Slovenian and foreign professional sources, which help us determine cognitive contents, and to define as well as capture pertaining notions of a given thematic field. The aid of specialised professionals is a great help in taking into consideration ontological notional relations and finding out the right position of a given notion within the notional system. At the same time we define categories of notions peculiar to a given thematic field as well as define views that enable this kind of systematisation. Notions that mark specific qualities peculiar only to a certain group of plants are equipped with taxonomic names also. Ontological records obtained in this manner are further linguistically complemented with synonyms and terminological variations. In this phase we thus get an important and consistent group of terms, which are terminographically worked on in the next phase. This kind of ontology compilation is, of course, rather lengthy, but is nevertheless well worth the effort; results are seen at a dictionary micro- and macrostructural levels.

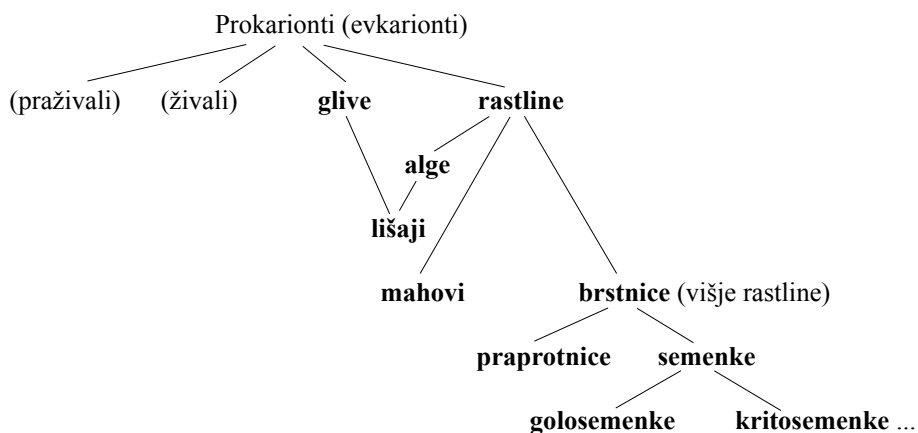
Ključne besede: terminologija, terminološki slovar, terminološke ontologije, pojmovni sistem, tematsko polje, pojem, pojmovna razmerja

Key words: terminology, terminological dictionary, terminological ontologies, concept system, thematic field, concept, concept relations

I Opredelitev slovarja

Nastajajoči *Botanični terminološki slovar* lahko na kratko opredelimo kot normativni razlagalni terminološki slovar s tujejezičnimi ustrezniki, kar pomeni, da so v njem upoštevani termini jezikovno in strokovno ovrednoteni, pojasnjeni s terminološkimi razlagami in izkazani s podatki o terminoloških medleksemskih, ontološko-hierarhičnih in medjezikovnih razmerjih.

Slovar nastaja komisijsko v sodelovanju z zunanjimi strokovnjaki specialisti.¹ Tematski obseg slovarja lahko opredelimo z vidika sistematskih kategorij organizmov oziroma s strokovnimi področji, ki te organizme raziskujejo. Tako bo uporabnik v njem našel termine, povezane z zgradbo rastlinskih organizmov na celični, tkivni, organski ravni, nadalje bodo upoštevani termini, ki se nanašajo na rast, razvoj, razmnoževanje, na ekološke tipe rastlin, njihove združbe, na geografsko razširjenost ..., kar pomeni, da bo botanična terminologija izkazana z anatomsko-morfološkega, fiziološkega vidika, pa tudi s stališča fitocenologije, fitogeografije, ekologije, (paleo)palinologije, sistematike, sinsistematike, deloma tudi biotehnologije ipd. Ker je bila mikologija tradicionalno del klasične botanike, bodo v slovar zajeti tudi termini, ki se nanašajo na glive (gl. shema 1)

Shema 1: Tematski obseg BTS, opredeljen s sistematskimi kategorijami obravnavanih organizmov²

¹ Redni člani Komisije za botanični terminološki slovar so: prof. dr. *Franc Batič* (strokovni vodja, splošna botanika, lihenologija), prof. dr. *Aleksa Cimerman* (mikologija, biotehnologija), prof. dr. *Nada Gogala* (fiziologija, rast in razvoj), mag. *Boris Turk* (splošna botanika, sistematika), prof. dr. *Andrej Martinčič* (ekologija, fitogeografija, briologija), mag. *Andrej Seliškar* (fitocenologija, sinsistematika), akad. dr. *Alojz Šercelj* (paleopalinologija, palinologija) in *Borislava Košmrlj - Levačič* (jezikovno-terminografsko vodenje). Pri obravnavi nekaterih specifičnih tematskih polj občasno sodelujejo tudi drugi strokovnjaki.

² V shemi so označeni krepko.

Kot iztočnice praviloma ne bodo izkazana vrstna ali rodovna imena rastlin,³ npr. zoi-sova zvončica (*Campanula zoysii*), vrba (*Salix*), pač pa le imena višjih taksonov, kot so npr. semenke (*Spermatophyta*, raven debla), golosemenke (*Gymnospermae*), kritosemenke (*Magnoliophytina*, raven poddebla). Pač pa bodo imena posameznih taksonov navedena kot del intenzijsko-ekstenzijskih razlag.

mesojéda rastlína -e -e m nav. mn. ekol. *rastline, ki z različno oblikovanimi lovilnimi napravami lovijo majhne živali, zlasti žuželke, redko majhne sesalce, ptiče, in jih prebavljajo, da dobijo predvsem manjkajoča elementa fosfor in dušik, npr. vrčnica (Nepenthes), mešinka (Utricularia), rosika (Drosera), muholovka (Dionea)* **S:** insektivorna rastlína, karnivorna rastlína, žužkojéda rastlína

ang.: carnivorous plant n.

nem.: carnivore Pflanze f., tierfangende Pflanze f.

lat.: plánta carnívora f

II Metode dela

Redakcija slovarja je organizirana tematsko in poteka praviloma na ravni tematskega polja, in sicer tako, da se posamezne faze ciklično ponavljajo: izdelavi ontološko zasnovanih in strukturiranih seznamov pojmov/terminov⁴ sledi priprava slovarskih sestavkov, ki jih člani komisije obravnavamo na sejah, nakar sledi terminografsko usklajevanje posameznih rešitev znotraj tematske skupine. Ko so vsi pojmi izbranega tematskega polja obdelani, se znova začne zbiranje, določanje, preverjanje, izbiranje, sistematiziranje členov novega tematskega polja. Pri tem izhajamo iz ustreznih domačih in tujejezičnih strokovnih virov, po katerih ugotavljamo, preverjamo kognitivne vsebine in zajemamo pojme, ki spadajo v posamezno tematsko polje.

Tematsko polje razumemo kot celoto pojmov, ki jih zajema krovna nadpomenka. Gre torej za skupino pojmov, ki se nanašajo na izbrane entitete, njihove lastnosti, značilnosti, posamezne dele, sestavine, tipologijo, z njimi povezane pojave, procese, pa tudi za razmerja med posameznimi pojmi in mesto, ki ga zasedajo znotraj pojmovnega sistema. Na primer, v okviru organografije smo glede na organe višjih rastlin to področje razdelili na tematska polja *korenina, steblo, list, cvet* in *plod*. Tako izbrana tematska polja nam bistveno zožijo število pojmov, a se kljub temu izkaže, da je celoto teh pojmov še vedno sorazmerno težko obvladovati. Problem rešujemo na več načinov. Med drugim uporabljamo tudi metodo multidimenzionalne ali večrazsežnostne klasifikacije (Bowker 1996, 1997), po kateri se pojmi obravnavajo hkrati po več vidikih in se hkrati upoštevajo njihove različne lastnosti in značilnosti, kar pomeni, da jih lahko klasificiramo na več načinov. Tako smo pri sicer zelo obsežnem tematskem polju *list* po dveh vidikih, razvoj in funkcija organa, ter z upoštevanjem značilnih členov posamezne pojmovne skupine prišli do naslednjih, sistemsko opredeljenih ožjih tematskih sklopov: *klični list, list, cvetni list, list z drugimi funkcijami* in *preobraženi list* (gl. shemi 2 in 3).

³ Ta imena je mogoče taksonomsko ustrežneje in bolj natančno prikazati v ključu za določanje rastlin, kot je *Mala flora Slovenije*.

⁴ Izraz nakazuje dejstvo, da pri terminološkem delu redno prehajamo s pojmovne na izrazno ravnino in obratno.

a) *klični list*

- **Razvoj:** zasnova v semenu → klični list → del mlade rastlinice
- **Funkcija:** predvsem založna
- **Pojmovna skupina:** kal, kalček, kalitev, kalica; eno-, dvokaličnice

b) *list*

- **Razvoj:** listni brst → list* → odmrtnje
- **Funkcija:** predvsem fotosinteza
- **Pojmovna skupina:** barviti list, bifacialni list, celi list, jermenasti list, oknasti list, pegasti list, listna ploskev, ožiljenost lista ...

Shema 2: Večrazsežnostna klasifikacija, področje: *organografija*, tematsko polje: *list* (1)

Ravnina tematskega polja. S kognitivnega vidika so temeljne značilnosti, po katerih smo tematsko polje *list* razčlenili na ožje tematske sklope, naslednje: po nastanku najstarejši, prvoten je klični list, ki ima zasnovo v semenu, nakar kot del mlade rastlinice sodeluje v njenem razvoju. Drugačen je razvoj lista, ki se razvije iz listnega brsta in po določenem času odmre. Njegova temeljna funkcija je opravljanje fotosinteze, tvori pa obsežno in raznoliko pojmovno skupino: npr. *celi list*, *oknasti list*, *listna ploskev*, *ožiljenost lista* ipd. (gl. shemo 2).

Podobno velja tudi za cvetne liste, ki se razvijejo iz cvetnega brsta, vendar ne postanejo samostojen organ, pač pa kot del cveta opravljajo zlasti dve funkciji, ščitijo reproduktivne strukture cveta in privabljajo opraševalce. Pojmovno skupino sestavljajo: *list cvetnega odevala*, *venčni*, *čašni list* ipd. Zbirni pojem list vključuje tudi posamezne specifične oblike tovrstnih organov, ki se nahajajo na različnih delih rastlin in opravljajo različne funkcije, npr. v *luskolistu* se hranijo rezervne snovi, *dnični list* se razvije pri dnu rastočega poganjka in se po zgradbi razlikuje od listov s fotosintezno funkcijo, podobno velja tudi za *krovni list*, *predlist* ipd. Zadnjo skupino pojmov sestavljajo t. i. preobraženi listi, torej listi, ki so se pri določenih rastlinah v zgradbi prilagodili novi funkciji, tako so se pri zelnatih rastlinah, ki zaradi šibkega stebela potrebujejo oporo, razvile *listne vitice* ali *listni trni*, pri mesojedih rastlinah pa so se posamezni listi preobrazili v različno oblikovane lovilne naprave, kot so *lovilni list*, *lovilni vrč*, *lovilni mešiček* (gl. shemo 3).

c) *cvetni list*

- **Razvoj:** cvetni brst → cvetni list → del cveta
- **Funkcija:** zaščitna, privabljanje opraševalcev
- **Pojmovna skupina:** list cvetnega odevala, venčni list, čašni list

č) *list z drugimi funkcijami*

- **Pojmovna skupina:** luskolist, dnični list, predlist, krovni list

d) *preobraženi list*

- **Funkcija:** oprijemalna, lov
- **Pojmovna skupina:** listna vitica, listni trn; lovilni trn; lovilni list, lovilni vrč, lovilni mešiček

Shema 3: Večrazsežnostna klasifikacija, področje: *organografija*, tematsko polje: *list* (2)

Pri razčlenitvi tematskega polja *list* (shema 2) se pojavi nekonsistentnost v klasificiranju, saj se termin *list* hkrati pojavlja v vlogi krovne nadpomenke in podpomenke. Pa vendar ne gre za logično napako v strukturiranju, temveč za dejstvo, da je termin *list* dvopomenski, saj se nanaša na pojma, ki se razlikujeta po pojmovnem obsegu. V ožjem pomenu gre za list s fotosintezno funkcijo, v širšem smislu pa za zbirni pojem za vse ploščate tovrstne rastlinske organe z različnimi funkcijami, ki se navadno medsebojno razlikujejo tudi po nastanku in obliki, to pa le potrjuje znano dejstvo, da je večpomenskost značilna tudi za terminologijo.

V stroki se za list v ožjem pomenu najpogosteje uporablja kar termin *list*, ki pa ga v strokovnih virih z namenom, da ne bi prišlo do dvoumnosti, nesistemske in brez ustreznega strokovnega dogovora nadomeščajo različice: *zeleni list*, *pravi zeleni list* in *pravi list*. Te terminološke različice se po morfosintaktični zgradbi ujemajo s skupinami terminov, ki sestavljajo pojmovna polja navadno z enobesedno nadpomenko (npr. *poganjek*) in neposredno izraženo podpomenskostjo pri ostalih členih pojmovne skupine (Vidovič Muha 2000: 175). Gre za neposredne podpomenke, katerih jedrna sestavina je izrazno enaka nadpomenki, objedno sestavino pa tvori dodana leva (redkeje desna) prilastkovna prvina (*kratki poganjek* : *dolgi poganjek*), ki zožuje pojmovni obseg nadpomenke. Možne so še podpomenke nižjega reda, npr. *pravi kratki poganjek* : *nepravi kratki poganjek*. Pri terminu *list* (s fotosintezno funkcijo) in njegovih različicah pa vidimo, da gre le navidezno za analogno tvorbo, saj leva objedna sestavina *zeleni* (*list*) ne zožuje pojmovnega obsega jedrne sestavine, kar velja tudi za sestavljeno objedno sestavino *pravi zeleni* (*list*). Povedano nas opozarja, da iz morfosintaktičnih oblik terminov v besedilih ni vedno mogoče enoumno razbrati pojmovnih razmerij. V shemi 4 je na levi strani prikazan niz terminov z izkazanim sopomenskim razmerjem, na desni pa niz generično povezanih terminov, pri čemer se pojem *poganjek* (raven nadpomenke – n) hierarhično členi na neposredno podpomenko *kratki poganjek* (podpomenka 1. reda – p_1),⁵ ki ji pripadata podpomenki drugega reda (p_2), tj. *pravi kratki poganjek* in *nepravi kratki poganjek*.

• list	• poganjek (n)
• zeleni list	• kratki poganjek (p_1)
• pravi zeleni list	• pravi kratki poganjek (p_2)
• pravi list	• nepravi kratki poganjek (p_2)

Shema 4: Niz konkurenčnih sopomenskih terminov : niz terminov z izkazanimi generičnimi razmerji

Ravnina ožjega tematskega polja. Z upoštevanjem ontološkega vidika je bilo treba pri nadaljnji obravnavi del tematskega polja, ki se nanaša na *list s fotosintezno funkcijo*, osamosvojiti v ožje tematsko polje. Liste namreč zlasti zaradi njihove anatomske-morfološke raznolikosti in mnogih za posamezne vrste značilnih specifičnih lastnosti botaniki uporabljajo kot določevalni znak, ki omogoča, da rastline nedvoumno opišejo in jih uvrstijo v posamezne sistematske kategorije. Tako so za stroko zanimivi tudi naslednji vidiki: omejena oz. neomejena rast, kar izražata pojma *determinatni*, *indeterminatni list*, časovno zaporedje rasti, poimenujeta ga *primarni*, *sekundarni list*, prilagojenost jakosti svetlobe, npr. *sončni*, *senčni list* ipd. Za posamezne vrste rastlin je značilna tudi razporejenost listov po stebelu, ki jo v stroki označujejo pojmi: *gručasta*, *šopasta*, *razmaknjena razporeditev listov*, vrstno značilna pa je tudi nameščenost listov na stebelu, kot jo izpričujejo pojmi: *enoredna*, *dvoredna*, *nasprotna*, *premenjalna namestitve listov* ipd. Tipologijo listov določajo še kategorialne last-

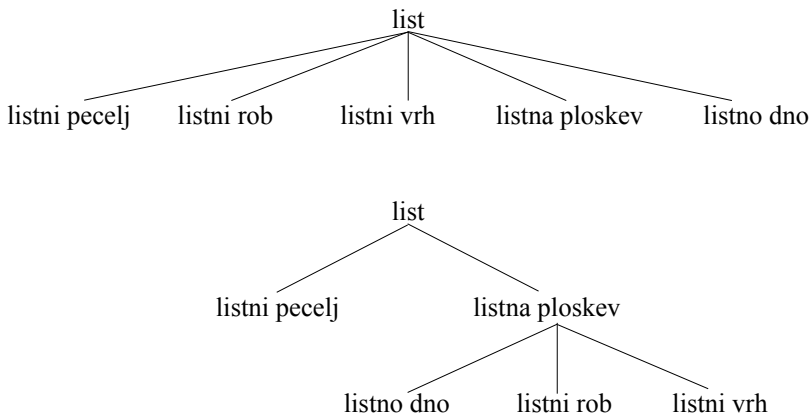
⁵ Podpomenka *dolgi poganjek* v shemi ni prikazana.

nosti listne ploskve, kot so njena členjenost (*enostavni, sestavljeni list ...*), oblika (*črtalasti, deltoidni, srčasti, suličasti list ...*), ožiljenost (*dlanasta, pahljačasta ožiljenost ...*), somernost (*somerni, zvezdastosomerni list, nesomerni list ...*), pa tudi oblikovanost listnega roba (*nakodrani, nazobčani listni rob ...*) in mnoge druge lastnosti.

Če povzamemo po M. T. Cabré, da *jezik ne odraža realnega sveta eksaktno, temveč ga bolj interpretira*,⁶ lahko razumemo, zakaj so lahko v stroki isti segmenti realnega sveta v sočasnih znanstvenih teorijah različno koncipirani (Cabré 1998: 42). Tako lahko tudi pojmovni sistem stroke razumemo bolj kot eno od možnosti, kako predstaviti realnost, pri čemer za sistematiziranje pojmov znotraj tega sistema ne obstaja le ena sama pravilna klasifikacija, saj lahko pojme členimo in razvrščamo na več načinov. Pri tem je pomembno, da je sistem, za katerega se odločimo, jasno, dovolj natančno opredeljen in da je izpeljan konsistentno. Prav temu, predstavitvi realnega sveta na podlagi znanstvenih in strokovnih spoznanj o njem, so namenjene ontologije, ki nastajajo po svetu.

Preprost primer dveh različnih možnosti sistematiziranja pojmov je prikazan v shemi 5, in sicer glede členitve lista in listne ploskve. Po partitivnem načelu je *list* mogoče razčleniti na njegove sestavne dele na eni sami ravni, po ontološko natančnejši členitvi pa *list* na prvi ravni razčlenimo na *listni pecelj* in *listno ploskev*, na drugi pa listno ploskev členimo na *listno dno*, *listni rob* in *listni vrh*.

Shema 5: Partitivna členitev z upoštevanjem ene ravnine in dveh ravnin

Ravnina pojmovne skupine. Ožje tematsko polje *list* (s fotosintezo funkcijo) lahko z upoštevanjem različnih vidikov še nadalje členimo, pri čemer se nam izoblikujejo posamezne pojmovne skupine. Na primer, če upoštevamo vidik *členjenost listne ploskve*, dobimo pojmovno skupino s hierarhično zgradbo, iz katere je razvidno, da se *enostavni listi* delijo na *cele* in *deljene*, ti pa se po tem, kako globoko v listno ploskev segajo zareze, členijo na *krpate*, *nacepljene*, *razdeljene* in *narezane*, na nižji ravni pa še na *dlanasto-* in *pernatokrplate*, *dlanasto-* in *pernatonacepljene* ipd. Razen *enostavnih listov* obstajajo tudi *sestavljene listi*, ki se delijo na *dlanastosestavljene liste ...* Ta del pojmovne skupine v preglednici ni prikazan, ker ne prinaša nobenih klasifikacijskih posebnosti (gl. shemo 6).

⁶ Besedilo v angleškem izvirniku: *Language does not reflect the real world exactly, but rather interprets it.*

- enostavni list
  - celi list
  - deljeni list
    - krpati list
      - dlanastokrpati list
      - pernatokrpati list
    - nacepljeni list
      - dlanastonacepljeni list
      - pernatonacepljeni list
    - razdeljeni list
      - dlanastorazdeljeni list
      - pernatorazdeljeni list
    - narezani list
      - dlanastonarezani list
      - pernatonarezani list ...
  - (sestavljani list
    - dlanastosestavljani list ...)

Shema 6: Del hierarhične sheme *členjenost listne ploskve*

Če povzamem, na primeru list so bile prikazane naslednje ontološke ravnine, in sicer v smeri od višje, tj. ravnine tematskega polja *list*, preko vmesne ravnine, ki jo predstavlja ožje tematsko polje *list s fotosintezno funkcijo*, do najnižje ravni, tj. pojmovne skupine *list po vidiku členjenost listne ploskve*, v kateri so člani hierarhično strukturirani. Pravilna struktura tega pojmovnega polja kaže na to, da so deli realnega sveta v teoriji pogosto prikazani močno poenostavljeno in v idealizirani obliki, pa čeprav se botaniki prav dobro zavedajo, da se listi posameznega osebka tako razlikujejo (npr. po velikosti, obliki, barvi, debelini, ožiljenosti), da je treba tipični list te rastline posebej določiti z upoštevanjem za posamezno vrsto značilnih listnih parametrov.

III Izdelava terminoloških ontologij za terminografske potrebe

»Ko pa govorimo o strukturiranju znanja, ne moremo mimo ontologij. Ontologija je izraz, sposojen iz filozofije, ki na področju računalništva in informatike označuje formalno urejeno strukturo pojmov določenega področja in razmerij med njimi za namene inteligentnih aplikacij.« (Vintar 2008: 34)⁷

Hiter razvoj računalništva, informatike, kognitivnih znanosti, kognitivnega jezikoslovja in drugih ved znanstvenikom omogoča, da lahko znanje, ki ima v današnjem času pomembno vlogo, zajemajo sistematično, pregledno in v obliki, v kateri je to znanje dostopno in uporabno za širok krog ljudi. To nalogo med drugimi uspešno opravlja svetovni splet. Z iskanjem po spletu je mogoče ugotoviti, da po svetu nastajajo številne ontologije, npr. za medicino,

⁷ Za ontologije obstaja več definicij, npr. T. Gruber pojem definira kot: *ontologija je ekspliciten podroben opis konceptualizacije (An ontology is an explicit specification of a conceptualization)*. Povzeto po J. Feliu, Vivaldi, M. T. Cabré (2002: 3).

farmacijo in druge znanstvene veje. V njih je združeno in sistematično urejeno znanje, povzeto po znanstvenih virih, slovarjih, leksikonih.⁸

Za botaniko najdemo na spletu ontologijo z naslovom *The Plant Structure Ontology, a Unified Vocabulary of Anatomy and Morphology of Flowering Plant*, iz katere lahko razberemo, da ta ontologija vključuje pojme z naslednjih področij: anatomija, morfologija, rast in razvoj ter genetika cvetnic. Ker ontologija še ni dokončana, v njej ne bomo našli vseh znanih rastlin, pač pa predvsem vrste, ki so anatomsko-morfološko in genetsko dobro raziskane, se pravi, da so v ontologiji zaenkrat zajete predvsem agronomsko pomembne rastline, kot so npr. soja, riž, pšenica, pa tudi mnoge druge. Vsak pojem oz. termin ima karakteristično oznako, oznako področja, na katerega spada, in je uvrščen po hierarhičnem načelu na ustrezno mesto v pojmovni mreži, pri čemer se navezuje na pojme na nadpomenski, podpomenski in vzporednopodpomenski ravni. Vsak pojem/termin dopolnjuje razlaga in nekaj kratkih sobesedilnih zgledov. Razen tega najdemo tudi podatke o genih, ki so bili ugotovljeni pri posameznih vrstah. Navedene so še sopomenke ali terminološke različice,⁹ dodane pa so tudi morebitne opombe. Ontologija je grajena z ustrežno strukturiranim računalniškim programom, ki omogoča, da lahko zelene podatke iščemo po več kriterijih in na več stopnjah zahtevnosti, podatke pa lahko izpišemo na več načinov, tudi v obliki grafičnih shem.

Izdelava ontologij je organizacijsko, tehnološko, kadrovsko, finančno in časovno zahtevno delo, katerega namen je, narediti zajeto znanje široko dostopno na svetovnem spletu. Terminoloških ontologij ali natančneje ontološko sistematiziranih preglednic, ki jih izdelujemo za potrebe nastajajočega *Botaničnega terminološkega slovarja*, seveda niti približno ne moremo primerjati z omenjenimi ontologijami niti nimajo enakega namena. Z izdelavo naših preglednic med drugim nadomeščamo klasično, v leksikografiji izvajano fazo priprave geslovnika, v katerem se zbere abecedno urejena celota izrazov, ki naj bi bili upoštevanji v slovarju. Kot je že bilo omenjeno, ta faza poteka po posameznih tematskih sklopih, pri čemer na podlagi virov določamo kognitivne vsebine in izbiramo pojme, ki se nanašajo nanje. Pojme obravnavamo čim bolj celovito, sistematično in jih strukturiramo v obliki preglednic. Za njihovo izdelavo ne potrebujemo specialnih, izdelavi ontologij namenjenih računalniških orodij, saj ontološke preglednice niso mišljene kot končni izdelek, pač pa so le delovno gradivo za nadaljnjo terminografsko obdelavo. Zato to delo skupaj s sodelujočimi strokovnjaki opravimo časovno racionalno, pa vendar dovolj kakovostno, natančno in v zelenem obsegu. V teh pregledno zapisanih seznamih so pojmi znotraj tematskega polja razvrščeni od najvišje uvrščenih splošnejših strokovnih pojmov k vedno ožjim, specialnejšim. Verige pojmov so na ustreznih mestih prekinjene, kar nakazuje, da gre za tematsko različne pojmovne skupine. Kot smo videli iz klasifikacije tematskega polja *list*, vključene skupine pojmov niso homogene, enovrstne, saj se nanašajo tako na tipologijo listov, njihove različne lastnosti in značilnosti, pa tudi pojave, vezane na liste (npr. ožiljenost, heterofilija).

⁸ Podroben in sistematičen pregled najbolj znanih ontologij najdemo v članku avtorjev J. Feliu, Vivaldi in M. T. Cabré (2002), v katerem so posamezne ontologije prikazane in ovrednotene zlasti po naslednjih lastnostih: tipi ontologij, njihove značilnosti, strokovna področja, ki jih pokrivajo, obsežnost, uporabnost, možnost razširitve, dopolnjevanja in spreminjanja podatkov ter kako podrobno in natančno je prikazano v njih zajeto znanje. Med drugim so predstavljene naslednje ontologije: Cyc, EuroWordNet (EWN), μ Kosmos, SIMPLE, UMLS idr.

⁹ Glede sopomenskosti v terminologiji obstaja dvoje mnenj: nekateri avtorji sopomenke uvrščajo med leksikalne različice, drugi pa razlikujejo med različicami in sopomenkami. Kot različice štejejo spremenjene oblike istega termina, ki nastanejo pri ubesediljenju (npr. *E-mail*, *email*), medtem ko za sopomenke velja, da gre za najmanj dva različna leksema, ki se nanašata na isti pojem (npr. *surf*, *navigate [the Web]*) (Bowler, Hawkins 2006: 102).

Po sprejeti metodologiji izhajamo iz izbranih referenčnih besedil, praviloma učbenikov, ki jih analiziramo posamično, saj je tako dele pojmovnega sistema najlažje izluščiti iz njih. Namreč, avtorji pogosto iste kognitivne vsebine pri ubesediljenju različno strukturirajo, za pojme uporabijo različna poimenovanja, razlike pa se med drugim kažejo tudi v globini in natančnosti predstavitev. Zato najprej pregledamo sklenjene dele besedila z določeno tematiko v eni bibliografski enoti in hkrati skiciramo ontološko preglednico. Podobno analiziramo še ostala relevantna besedila v delih, kjer je obravnavana ista tematika, nato pa iz začasnih shem izdelamo skupno preglednico. V njej želimo kolikor toliko objektivno, sicer močno poenostavljeno, povzeti v stroki splošno sprejeto vedenje in razumevanje določene realnosti in njenih zakonitosti.

Pri terminološki analizi besedil upoštevamo tudi dejstvo, da se v učbenikih pojmovna struktura obravnavanega strokovnega področja ali njegovega dela kaže tudi v (grafični) oblikovanosti besedila, pri čemer si posamezne kognitivne enote sledijo v sistematičnem zaporedju, pojmovni obseg posameznih poglavij pa praviloma določajo krovne nadpomenke, navedene v (glavnih) naslovih in podnaslovih. Tako je npr. prikazano socvetje v Kranjčičevem učbeniku (2001: 355, 357):

Po načinu razraščanja delimo socvetja na dve skupini:

1) Sredotežna ali grozdasta socvetja (= racemozna ali monopodialna)¹⁰

Osnovno sredotežno socvetje je grozd (lat. racemus). Na grozdu so najstarejši cvetovi na spodnjem koncu osi socvetja, proti vrhu pa postajajo cvetovi mlajši in manjši. Grozde imajo: hiacinte (Hyacinthus orientalis) [...] Iz grozda so se razvila vsa druga grozdasta socvetja:

- češulja (corymbus) – v kateri so vsi peclji starejših cvetov tako močno podaljšani, da so vsi cvetovi v eni ravnini [...]
- kobul = enostavni kobul (umbella) – ima močno skrajšano os socvetja, tako da se zdi, kot da izraščajo vsi cvetni peclji iz ene točke na vrhu socvetja [...]
- Sestavljeni kobul – nosi namesto posameznih cvetov kobulčke. Značilen je za večino kobulnic (Apiaceae, Umbelliferae) [...]

2) Sredobežna ali pakobulasta socvetja (cimozna ali simpodijaska)

Najenostavnejše pakobulasto socvetje je enostavni pakobul (enostavni dihazij), ki razvije na vrhu osi socvetja najstarejši in največji cvet, pod njim pa poganjata iz istega kolenca dva stranska poganjka, ki nosita vsak po en mlajši in manjši cvet, npr. jagodnjak (Fragaria) [...]

V Joganovih *Navodilih* (2002: 60) so socvetja prikazana v strnjeno zapisanem odstavku, in sicer:

Po razrasti lahko delimo socvetja na racemozna (grozdasta, monopodialna, odprta, centripetalna) in cimozna (»pakobulasta«, simpodialna, zaprta, centrifugalna). [...] Znotraj teh dveh skupin delimo socvetja glede na dolžine cvetnih pecljev in glede na to, ali so enostavna ali sestavljena. Racemozna socvetja s sedečimi cvetovi imenujemo klas (npr. trpotec), kadar ima klas gibko os pa mačica (npr. vrba). Enostavno racemozno socvetje pecljatih cvetov je grozd (npr. plešec), če imajo spodnji cvetovi daljše peclje in zato ležijo vsi cvetovi v ravnini, pravimo takemu grozdu češulja (npr. medvejka). Grozdu, ki ima peclje cvetov nadalje grozdasto razrasle, pravimo lat (npr. trta), če tak lat spominja na češuljo, pa sestavljena češulja (npr. bezeg). [...] Cimozna socvetja delimo predvsem na podlagi števila cvetnih pecljev [...] Kadar je en sam, govorimo o monohaziju (enovejnati pakobul), kadar sta po dva o dihaziju (dvojejnati pakobul), kadar jih je več pa o polihaziju. [...]

¹⁰ Termine, ki se nanašajo na socvetja, podčrtala B. Košmrlj - Levačič.

Iz navedenih citatov bi dobili naslednji delni shemi, in sicer po Krajnčiču:

socvetje

sredotežno s. = grozdasto s. = racemozno s. = monopodialno s.

grozd (lat. racemus) [hijacinta, *Hyacinthus orientalis*]

češulja (lat. corymbus)

kobul = enostavni kobul (lat. umbella)

sestavljene kobul [kobulnice, *Apiaceae*, *Umbelliferae*]

sredobežno s. = pakobulasto s. = cimozno s. = simpodijsko s.

enostavni pakobul = enostavni dihajij [jagodnjak, *Fragaria*]

Delna shema, narejena po citatu iz *Navodil N. Jogan*a, bi bila približno taka:

socvetje

racemozno s. = grozdasto s. = monopodialno s. = odprto s. = centripetalno s.

<sedeči cvetovi>

klas [trpotec]

mačica [vrba]

<pecljati cvetovi>

enostavno racemozno socvetje

grozd [plešec]

češulja [medvejka]

lat [trta]

sestavljena češulja [bezeg]

cimozno s. = »pakobulasto« s. = simpodialno s. = zaprto s. = centrifugalno s.

<število cvetnih pecljev>

monohazij = enovejnati pakobul

diihajij = dvovejnati pakobul

polihazij

Čeprav gre v obeh primerih za prikaz iste predmetnosti, namreč za členitev socvetij po vidiku razrasti, vidimo, da avtorja navajata na prvi podpomenski ravni deloma različna niza sopomenk, v katerih si te sledijo v neenakem zaporedju. Iz ubeseditve bi lahko sklepali, da avtorja štejeta sopomenko, navedeno na prvem mestu, kot prednostno (*sredotežno* : *racemozno* oz. *sredobežno* : *cimozno*). V združenem zapisu dobimo niza: *racemozno* oz. *grozdasto*, *monopodialno*, *odprto*, *centripetalno* oz. *sredotežno socvetje* ter *cimozno* oz. *pakobulasto*, *simpodialno/simpodijsko*, *zaprto*, *centrifugalno* oz. *sredobežno socvetje*. Omenimo še, da iz Joganovega zapisa ni mogoče zanesljivo razbrati, v kakšnem razmerju so termin pred oklepajem in termini, ki sledijo zapisani v oklepaju; pomisliti bi bilo mogoče, da gre za podtippe racemoznih socvetij, a nas primerjalni zapis pri Krajnčiču prepriča, da gre za sopomenska razmerja, na kar še posebej nedvoumno kaže uporabljeni enačaj (= *racemozna*).

Pri terminološki analizi sicer izhajamo iz pojmovne ravnine, a vzporedno upoštevamo tudi izrazno, saj sočasno zajamemo morebitne izrazno različne oblike terminov. V omenjenem primeru smo pretehtali, ali gre res za sopomenke, kar so potrdili tudi člani Komisije za botanični slovar. Vse naštete oblike smo vključili v preglednico in se pri tem z upoštevanjem strokovne rabe odločili za *racemozno* in *cimozno socvetje* kot prednostna termina. Hierarhična

razmerja in mesto posameznega pojma znotraj te pojmovne skupine bi lahko ob upoštevanju dodatnega vidika, tj. dolžina cvetnega peclja, določili tako, da bi na naslednji hierarhični ravni zapisali dve ločeni skupini pojmov: »nepecljata« socvetja: *klas* in *mačica*, pri pecljatih pa smo v Joganovem besedilu našli še dodatno hierarhično ravnino: *enostavna racemozna socvetja* [kar nakazuje, da obstajajo tudi *sestavljena racemozna socvetja*], med katera uvrščamo *grozd*, pri *češulji* pa iz ubeseditve: *pravimo takemu grozdu češulja*, ni jasno, ali je na isti ravnini kot *grozd* ali gre za njegov podtip in s tem za nižjo ravnino ...

Skratka, pravkar povedano nakazuje, da je strukturiranje posameznih delov pojmovnega sistema stroke po izbranih besedilih zahtevno opravilo, za katerega je potrebno temeljito poznavanje področja, sicer se nam lahko zgodi, da pri razumevanju ne dojamemo pravilno smisla, ki ga je avtor želel posredovati. Zato so nam pri določanju za slovar pomembnih kognitivnih vsebin in nanje vezanih pojmov, opredeljevanju ontoloških pojmovnih razmerij ter ugotavljanju mesta posameznega pojma znotraj pojmovnega sistema v veliko pomoč sodelujoči strokovnjaki, ki s svojim znanjem in védenjem lahko zanesljivo določajo za tematsko polje značilne kategorije pojmov in vidike, po katerih jih sistemiziramo. Kako smo strukturirali del ožjega tematskega polja *socvetje*, je razvidno iz delnega prikaza terminološke ontološke preglednice *socvetja po načinu rasti in razrasti* (glej shemo 7).¹¹

Socvetja po načinu rasti in razrasti:

socvetje

- enostavno socvetje, sestavljeno socvetje

-- determinantno s. = cimozno s. = pakobulasto s. = zaprto s. = simpodialno s. = sredobežno s. = cetrifugalno s.

--- monohazialno s. = enovejnati pakobul [*monochasium*]

---- srpek = drepanij [*drepanium*] (*Juncus bufonius*)

---- svaljek = bostriks [*bostryx*] (*Strelitzia reginae*)

---- pahljačica = ripidij [*rhipidium*] (*Iris pseudacorus*)

---- vijaček = cincinij [*cincinnus*]

----- helikoidni vijaček (*Hypericum*)

----- skorpioidni vijaček (*Myosotis*)

----- klobčič [*glomerulus*] (*Helianthemum guttatum*)

--- dihazialno s. = dvovejnati pakobul [*dichasium*]

---- enostavno dihazialno s. = enostavni pakobul [*dichasium simplex*] (*Cerastium arvense*)

---- sestavljeno dihazialno s. = sestavljeni pakobul [*dichasium compositum*] (*Stellaria holostea*)

---- navidezno vretence

--- polihazialno s. = pleiohazialno s. = mnogovejnati pakobul [*pleiochasium*]

-- indeterminantno/nedetermin. s. = racemozno s. = grozdasto s. = odprto s. = monopodialno s. = sredotežno s. = centripetalno s.

--- enostavno grozdasto socvetje

---- klas = spika [*spica*] (*Plantago major*)

----- klasek/spikula [*spicula*] (*Poaceae*)

---- grozd = racem [*racemus, botrys*] (*Muscari racemosum, Convallaria majalis*)

---- mačica = amentum [*amentum*] (*Salix*)

¹¹ Ker v stroki pri nas in v svetu za členitev socvetij ne obstaja enotna klasifikacija, je struktura, ki smo jo prikazali v preglednici, ena od možnih.

- betič = spadiks [*spadix*] (*Arum italicum*)
- kobul = umbel [*umbella*] (*Astrantia major*, *Allium cepa*)
- češulja = korimb [*corymbus*] (*Pyrus communis*, *Spiraea media*)
- glavica = kapitulum [*capitulum*] (*Trifolium pratense*)
- košek = kalatidium/kalatidij [*calathidium*] (*Helianthus annuus*)
  - socvetišče
- sestavljeno grozdasto socvetje
  - sestavljeni kobul [*umbella composita*] (*Aegopodium podagraria*)
    - kobulček
  - lat = panikel [*paniculum*] (*Syringa vulgaris*, *Avena sativa*)
    - paklas
  - sestavljena češulja
  - pačešulja = antela [*anthela*] (*Juncus effusus*)
  - sestavljeni klas = klasni lat [*spica composita*] (*Areca cathecu*, *Triticum aestivum*)
    - klasek [*spicula*] (*Poaceae*)
  - sestavljeni grozd [*racemus compositus*] (*Melilotus officinalis*)
  - sestavljena glavica [*capitulum compositum*] (*Echinops ritro*, *Eryngium amethystinum*)

Shema 7: *Botanični terminološki slovar*, del terminološke ontološke preglednice, pripravil Boris Turk. Področje: **organografija**, tematsko polje: **cvet**, ožje tematsko polje: **socvetje**

Pri terminološki analizi besedil (Nuopponen 1996: 1070) smo pozorni na naslednje prvine: v njih iščemo termine in pri tem ugotavljamo, ali gre za sopomenska razmerja, zato zajemamo tako sopomenke kot tudi terminološke različice. Iz besedil povzemamo neposredno ali posredno navedene značilne in določevalne lastnosti pojmov, njihov pojmovni obseg ter ugotavljamo mesto posameznih pojmov znotraj pojmovnega sistema oz. njihovo mesto v pojmovni mreži, ki se bolj ali manj jasno odraža v ubesediljeni hierarhični strukturi. Pri tem največkrat ugotavljamo generična in partitivna razmerja med pojmi, izjemoma tudi nehierarhična, vzročna, temporalna in druga (Nuopponen 1998: 368). Avtorji v besedilih pogosto navedejo tudi vidike, po katerih obravnavajo posamezne skupine pojmov, ali pa tematiko prikažejo tudi z nejezikovnimi, grafičnimi ponazoritvami; oboje upoštevamo, ker nam je v pomoč pri strukturiranju pojmov. Pozorni smo tudi na izkazana medjezikovna razmerja (npr. pri citatu po Krajnciču: *grozd lat. racemus*), morebitne opombe ipd.

Pri pridobivanju terminoloških podatkov ne spregledamo besedil(oslov)nih značilnosti strokovnih besedil, kot je npr. dejstvo, da se ob polnih oblikah terminov pogosto pojavljajo tudi na različne načine okrajšane oblike (Gorjanc, Vintar 2007: 123), npr. eliptične oblike pri navajanju zloženek, npr.: *ekso-*, *mezo-*, *endokarp*, izpuščanje jedrne ali objedrne sestavine pri večbesednih terminih, npr. v naštevalnih skupinah: *racemozno*, *cimozno socvetje* ali: ... pri *racemoznih socvetjih* os *socvetja stalno rase*, pri *cimoznih* pa se rast glavne osi *socvetja* [...] (Jogan 2001: 60) ipd. Nadalje, polne oblike terminov pogosto nadomeščajo kratice: *DNK* za *deoksiribonukleinska kislina*, ali termine zamenjujejo anaforične navezovalne oblike, npr.: *Za mlečke je predvsem značilno socvetje, ki mu pravimo ciatij. Ta močno spominja na cvet, [...] Mlečkovke za človeka niso posebej pomembna družina. Nekaj vrst je okrasnih* [...] (Oba citata: Jogan 2001: 64).

V posamezni terminološki ontološki preglednici na prvi hierarhični ravnini navedemo krovno nadpomenko skupaj z vidikom členitve, nato sledijo hierarhično strukturirani zapisi terminov/pojmov po generičnem ali partitivnem načelu. Sprva smo členjene elemente za-

pisovali v obliki drevesastih shem, a smo se nazadnje dogovorili za obliko, kot jo poznajo botaniki pri zapisu sistematskih kategorij v sistemu rastlin, torej z vsakokratnim zamikom v desno, če gre za naslednjo nižjo ravnino, s tem da so termini na isti hierarhični ravnini podpisani in poravnani na levi strani. Hkrati so na začetku vsake vrstice zaradi zanesljivosti pripisane črtice, ki kažejo, za katero zaporedno podpomensko ravnino gre. V preglednicah so upoštevane tudi sopomenke in morebitne terminološke različice, bolj ali manj sistematično so dodani tudi mednarodni znanstveni ustrezniki ali njihove poslovenjene oblike.¹² Ob pojmi, ki se nanašajo na specifične lastnosti, značilne samo za določene ožje skupine rastlin, pripišemo tudi imena teh taksonov. Tako v tej fazi pridobimo relevanten in konsistenten, sistematično strukturiran nabor terminov, ki jih nato terminografsko obdelamo.

IV Sklep

Če strnemo, prednosti naše ontološko zasnovane metode dela so naslednje:

- pregled nad kognitivnimi vsebinami,
- pregledno strukturiranje širših ali ožjih tematskih ravnin,
- sistematično, uravnoteženo zajemanje pojmov/terminov,
- ugotavljanje ontoloških razmerij med pojmi,
- ugotavljanje in odpravljanje nekonsistentnosti,
- lažje razločevanje med pomensko bližnjimi pojmi/termini,
- pregled nad sopomenskimi razmerji,
- pregled nad deležem slovarsko že obdelanih pojmov/terminov,
- omogočanje bolj sistematične redakcije,
- lažje določanje uvrščevalnega pojma/termina in pomenskih prvin,
- lažje usklajevanje med rešitvami na slovarski mikro- in makrostrukturni ravni.

V Viri

Terminografsko obdelano besedilo za nastajajoči *Botanični terminološki slovar*.

Franc BATIC, Helena ŠIRCELJ, Boris TURK, 2004: *Pregled rastlinskega sistema: Za študente agronomije, zootehnike in veterine*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo. http://web.bf.uni-lj.si/ag/botanika/gradiva/AGR_ZOO_VET_Pregled%20sistema_Skripta.pdf

Marina DERMASTIA, 2007: *Pogled v rastline*. Ljubljana, Nacionalni inštitut za biologijo.

Nejc JOGAN, 2001, 2003: *Navodila za vaje iz sistematske botanike*. <http://botanika.biologija.org/sist/skripta/sistbot-navodila-za-vaje.pdf>

Božo KRANJČIČ, 2001: *Botanika: razvojna in funkcionalna morfologija*. Maribor: Fakulteta za kmetijstvo.

Mala flora Slovenije, ključ za določanje praprotnic in semenk, 2007. 4. dopolnjena in spremenjena izdaja. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.

Mali leksikon botanike, 1998. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.

¹² Razen latinskih imen za rastlinske taksone (npr. *Acer* 'javor') se v botaniki tudi na drugih področjih, najpogosteje anatomsko-morfološkem, uporabljajo mednarodni znanstveni izrazi, prevzeti iz latinščine (npr. *folium* 'list'), razen tega je precej polatinjenih grških izrazov (npr. lat. *cormus* iz gr. κομμός 'deblo, panj'), zaradi sodobnega razvoja stroke pa nastajajo tudi nova polatinjena poimenovanja (npr. *genética* 'genetika'). Te izraze najdemo v besedilih zapisane v citatni (*racémus*) ali poslovenjeni obliki (*racem* 'grozd'). Povzeto po Šugar (1990).

VI Literatura

- Caroline BARRIÈRE, 2004: Building a concept hierarchy from corpus analysis. *Terminology* 10/2. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 241–263.
- Chris BIEMANN, 2005: Ontology Learning from Text: A survey of Methods, *LDV–Forum*, Band 20. 75–93.
- Lynne BOWKER, 1996: Learning from Cognitive Science: Developing a New Approach to Classification in Terminology. *EURALEX 96 Proceedings*. Göteborg: Göteborg University. 781–787.
- 1997: Multidimensional Classification of Concepts and Terms. Sue Ellen Wright, Gerhard Budin (ur.): *Handbook of Terminology Management*, 1. del. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 133–146.
- Lynne BOWKER, Shane HAWKINS, 2006: Variation in the organization of medical terms: Exploring some motivations for term choice. *Terminology* 12/1. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co. 79–110.
- Maria Teresa CABRÉ, 1998: *Terminology: Theory, methods and applications*. Prev. Janet Ann DeCesarius. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.
- Judit FELIU, Jorge VIVALDI, Maria Teresa CABRÉ, 2002: Ontologies: A Review, *Sèries Informes*, 34. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, Institut Universitari de la Lingüística Aplicada. <http://www.iula.upf.edu/repositori/02inf034.pdf>
- Vojko GORJANC, Špela VINTAR, 2007: Korpusna analiza vloge označevalcev medleksemskih razmerij v organizaciji besedila. *Jezik in slovstvo* LII/3–4. 117–129.
- Borislava KOŠMRLJ - LEVAČIČ, 2001, Prikaz pojmovnega sistema v terminološkem slovarju. *Filologija*, knj. 36–37. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti. 291–301.
- Ingrid MEYER, 1991: Knowledge Management for Terminology-intensive Applications: Needs and Tools. <http://belobog.si.umich.edu/clair/anthology/query.cgi?type=Paper&id=W91-0203>
- Anita NUOPPONEN, 1996: Concept systems and analysis of special language texts. Gerhard Budin (ur.): *Multilingualism in Special Communication. Proceedings of 10th European LSP-Symposium*. Dunaj: IIFT/TermNet. 1069–1078.
- 1998: A model for systematic terminological analysis. Lita Lundquist, Heribert Picht, Jacques Qvistgaard (ur.): *LSP – Identity and Interface Research, Knowledge and Society*. København: Copenhagen Business School. 363–372.
- Rita TEMMERMAN, Koen KERREMANS, 2003: Termontography: Ontology Building and the Sociocognitive Approach to Terminology Description. http://www.hf.uib.no/forskingskole/temmerman_art_prague03.pdf.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Špela VINTAR, 2003: Kaj izvira iz jezikoslovnih virov. *Jezik in slovstvo* XLVIII/2–3. 77–88.
- 2008: *Terminologija: terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- The Plant Structure Ontology, a Unified Vocabulary of Anatomy and Morphology of a Flowering Plant*. <http://www.pubmedcentral.nih.gov/articlerender.fcgi?artid=1803752>

Razvoj slovenske farmacevtske terminologije ob desetletnem uveljavljanju slovenske farmakopeje

JELKA ŠMID - KORBAR, MIRJANA GAŠPERLIN

Fakulteta za farmacijo, Univerza v Ljubljani, Slovenija,
jelka.korbar@ffa.uni-lj.si, mirjana.gasperlin@ffa.uni-lj.si

V desetih letih uveljavljanja in zakonske veljavnosti *Slovenskega dodatka k evropski farmakopeji – Formularium Slovenicum (FS)* – je bilo oblikovanje slovenske farmacevtske terminologije njen nujen in pomemben sestavni del. Nabor strokovnih izrazov, ki se je ob prevajanju vedno novih zahtevnih besedil *Evropske farmakopeje* v *FS* zbiral in dopolnjeval, je predstavljal osnovo in pobudo za skupni projekt slovenskih farmacevtskih in slovaropisnih strokovnjakov – farmacevtski terminološki slovar, ki ga že uresničujemo in bo prvi tovrstni farmacevtski slovar na Slovenskem.

In ten years since the Slovenian national formulary to the *European Pharmacopoeia – Formularium Slovenicum (FS)* – became established and legally valid, the formation of Slovene pharmaceutical terminology was a much needed and important part of the whole process. The list of professional terms that became longer and longer the more new demanding texts of *European Pharmacopoeia* were translated into *Formularium Slovenicum* represented the basis and the initiative of a joint project of Slovenian pharmaceutical and lexicographical experts. This culminated in the creation of a pharmaceutical terminological dictionary that is being compiled at the present moment. When complete, the dictionary will be the first of its kind in Slovenia.

Ključne besede: slovenska farmacevtska terminologija, farmacevtska zakonodaja, *Evropska farmakopeja*, *Formularium Slovenicum*, zdravila

Key words: Slovenian pharmaceutical terminology, pharmaceutical legislation, *European Pharmacopoeia*, *Formularium Slovenicum*, medicinal products

V desetih letih uveljavljanja in zakonske veljavnosti *Slovenskega dodatka k evropski farmakopeji – Formularium Slovenicum (FS)* je bilo oblikovanje slovenske farmacevtske terminologije njen nujen in pomemben sestavni del. *Formularium Slovenicum* je kot slovenski farmacevtski zakonik uveljavil obvezno uporabo enotne farmacevtske terminologije na Slovenskem, ne le v farmacevtski, ampak tudi v vseh sorodnih strokah, ki se soočajo s problematiko zdravil. Po vrsti let je slovenska farmacija svojo zakonodajo dejansko prilagodila evropski, nenehna skrb za farmacevtsko terminologijo pa ostaja v domeni domačih izvedencev.

Nabor strokovnih izrazov se je ob prevajanju vedno novih zahtevnih besedil *Evropske farmakopeje* v *FS* zbiral in dopolnjeval ter tako predstavlja osnovo in pobudo v skupnem projektu slovenskih farmacevtskih in slovaropisnih strokovnjakov – farmacevtski terminološki slovar, ki ga že uresničujemo in bo prvi tovrstni farmacevtski slovar v Sloveniji.

Katere vsebine iz kontinuirano na novo implementiranih izdaj *Evropske farmakopeje* prinaša *Formularium Slovenicum* v slovenski prostor? Predvsem dopolnjuje standar-

de *Evropske farmakopeje* in navaja prevode naslovov celotnih monografij ali njihovih posamičnih delov ter splošnih poglavij, ki so za farmacevtsko stroko najpomembnejši. Objavlja in dopolnjuje poglavje Nacionalne monografije, ki ga *Evropska farmakopeja* ne vsebuje, je pa za lekarniško prakso v slovenskem prostoru tradicionalno zanimivo in uporabno. Zelo pomembno poglavje, ki je vključeno v *FS*, so Standardni izrazi za farmacevtske oblike, načine aplikacije in vsebnike. Standardni izrazi sicer niso del *Evropske farmakopeje*, zato včasih prihaja do razlik v poimenovanju: novi standardni izrazi namreč sledijo oziroma poskušajo slediti hitremu znanstvenemu in tehnološkemu razvoju in so običajno sprejeti pred dolgotrajnimi postopki vključevanja posameznih monografij v *Evropsko farmakopejo*. V poglavje Standardni izrazi se kontinuirano vključujejo tisti, ki jih pripravi in sprejme najprej posebna delovna skupina pri EDQM (European Directorate for the Quality of Medicines – Evropska direkcija za kakovost zdravil) za Komisijo za Evropsko farmakopejo, ki jih nato posreduje svojim članicam, da jih sprejmejo, prevedejo in posredujejo v uporabo. Slovenski prevod standardnih izrazov je do leta 2004 pripravljala Komisija za farmacevtsko tehnološko terminologijo pri Slovenskem farmacevtskem društvu. Od konca leta 2004 pa je tudi za standardne izraze pristojna Komisija za pripravo nacionalnega dodatka k *Evropski farmakopeji*, ki se pri oblikovanju pravih slovenskih prevodov, kadar je potrebno, posvetuje s posameznimi strokovnjaki izven nje.

Strokovno izrazje, ki ga vključujemo v nastajajoči slovenski farmacevtski terminološki slovar, je z naslednjih področij: farmacevtska tehnologija, analiza in kakovost zdravil, učinkovine s farmakoterapijo in pomožne snovi, farmacevtska regulativa, lekarniška farmacija, farmacevtska biotehnologija in farmakognozija. V tem zahtevnem projektu sodelujejo številni ugledni strokovnjaki teh področij in s svojim znanjem in razgledanostjo prispevajo h kakovosti nastajajočega dela.

V tem prispevku je poudarek na prikazu področja farmacevtske tehnologije (oblikovanje zdravil) v širšem kontekstu, kar pomeni obravnavo vse problematike, ki to pomembno področje v farmaciji posredno zadeva. V preglednicah 1 in 2 je navedenih nekaj značilnih primerov prevodov posameznih farmacevtskih terminov.

bioburden	mikrobna obremenitev
ingredient / constituent	sestavina
diluent	redčilo
dropper	kapalnik
enhancer	pospeševalo
excipient	pomožna snov, vehikel
vegetable or herbal drug	rastlinska droga
herbal drug preparation	pripravek iz rastlinske droge
packaging	pakiranje, ovojnina
labelling	označevanje

Preglednica 1: Primeri prevodov enobesednih terminov

physical grade	fizikalni kakovostni razred
chemical grade	kemijski kakovostni razred
pharmaceutical grade	farmacevtski kakovostni razred
roller compacter	valjčni kompaktor
uniformity of mass	enakomernost mase
uniformity of mass of delivered doses from multidose containers	enakomernost mase odmerkov iz večodmer-nih vsebnikov
dosage form	farmacevtska oblika
wash	tekočina za izpiranje
disregard limit	meja neupoštevanja
acceptance limit	meja sprejemljivosti
limit of determination	meja določanja
limit of detection	meja zaznavanja
limit of the assay	meja določanja vsebnosti
limits of contents	mejne vsebnosti
expiring date/expiration date/ expiry date	datum izteka roka uporabnosti
bulk density	nasipna gostota
tapped density	zbita gostota

Preglednica 2: Primeri prevodov večbesednih terminov

Problematika farmacevtske terminologije je redno vključena v tematiko vsakoletne predstavitve novega *Dopolnila k Formulariumu Slovenicum*. V vsakem *Dopolnilu* najdemo v Posebnem delu zbrano strokovno izrazje. V letošnjem *Dopolnilu FS 2.3* pa je objavljen zbirni angleško-slovenski slovarček. Posvetovanje ob izidu vsakoletnega *Dopolnila k FS* je tudi priložnost za razpravo o farmacevtskem strokovnem izrazju v širšem krogu zainteresiranih farmacevtskih strokovnjakov.

O prizadevanjih in rezultatih pri razvoju in oblikovanju slovenske farmacevtske terminologije je bilo tudi že večkrat poročano na terminoloških in farmacevtskih simpozijih (Vučko Mole 1998: 85, Šmid-Korbar 1998: 103, Šmid-Korbar, Razinger-Mihovec 2004: 233, Vučko Mole, Krbavčič 2004: 239, Marinko 2006: 89).

Literatura

Formularium Slovenicum: Slovenski dodatek k Evropski farmakopeji, tretje dopolnilo k drugi izdaji FS 2.3, 2008. Ljubljana: Javna agencija Republike Slovenije za zdravila in medicinske pripomočke.

European Pharmacopoeia 6th Ed. Supplements 6.1 and 6.2, 2007. Strasbourg: Council of Europe.

Simona VUČKO MOLE, 1998: Anatomsko-terapevtsko-kemična klasifikacija in enotno slovensko poimenovanje zdravilnih učinkovin. Marjeta Humar (ur.): *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. 85–97.

- Jelka ŠMID - KORBAR, 1998: Slovenska farmacevtsko-tehnološka terminologija. Marjeta Humar (ur.): *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. 103–106.
- Jelka ŠMID - KORBAR, Barbara RAZINGER - MIHOVEC, 2004: Strokovno izrazje v slovenski farmacevtski zakonodaji. Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. 233–238.
- Simona VUČKO MOLE, Aleš KRBAVČIČ, 2004: Pristop k enotnemu poimenovanju zdravilnih učinkovin. Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti. 239–243.
- Petra MARINKO, 2006: Nastajanje slovenskega farmacevtskega terminološkega slovarja. *Strokovno posvetovanje ob predstavitvi prvega dopolnila k drugi izdaji Formulariuma Slovenicuma (FS 2.1)*. Ljubljana: Zavod za farmacijo in za preskušanje zdravil. 89–118.

Rad na *Struni* na primjeru hrvatskoga kemijskog nazivlja

TOMISLAV STOJANOV¹, KRISTIAN LEWIS¹, TOMISLAV PORTADA²

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje¹, Hrvaška,
tstojan@ihjj.hr, klewis@ihjj.hr

Institut "Ruđer Bošković"², Hrvaška,
tportad@irb.hr

U članku se predstavlja nazivoslovni i metodološki rad na kemijskom nazivlju unutar koordinacijskog programa *Struna* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i projekta *Hrvatsko nazivlje u analitičkoj kemiji* na Fakultetu kemijskog inženjerstva i tehnologije Sveučilišta u Zagrebu kao dijela suradnje jezikoslovaca standardologa i stručnjaka za analitičku kemiju. Upravo je kemijsko znanstveno i stručno nazivlje uzeto kao ogledno i prototipno zbog svoje važnosti, složenosti, obuhvatnosti i posebitosti. U članku se predstavlja poluautomatska metoda izvlačenja nazivâ iz digitaliziranoga sveučilišnog udžbenika *Osnove analitičke kemije* (Skoog 1999), postupci filtriranja, normalizacije i opojavničenja s pomoću kojih smo došli do rezultata, te se navode prednosti i nedostaci pristupa. Predlažu se i rješenja jezikoslovnih pitanja u kemijskome nazivlju, koja su usuglašena među kemijskim i jezikoslovnim stručnjacima.

In this paper the authors present terminological and methodological approaches to chemistry terminology, which is being developed under the project of coordination *Struna* of the Institute of Croatian Language and Linguistics and the project "Croatian Terminology in Analytical Chemistry" at the Faculty of Chemical Engineering and Technology at the University of Zagreb. The project is part of cooperation among linguists-standardisers and analytical chemistry experts. The terminology of scientific and technical chemistry is taken as a sample and prototype due to its relevance, complexity and specificity. The paper presents the semi-automatic method of term extraction from the digitalized university textbook *Basics of Analytical Chemistry* (Skoog 1999) as well as the processes of filtration, normalization and tokenization performed that gave us our results. The advantages and disadvantages of this method are also highlighted. Answers to linguistic issues relating to chemical terminology, which are the result of consensus among chemists and linguists, are suggested.

V članku je predstavljeno terminološko in metodološko delo za kemijsko terminološko izrazje v okviru koordinacijskega programa *Struna* Inštituta za hrvaški jezik in jezikoslovlje (Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje) in projekta *Hrvaško izrazje v analitični kemiji* (*Hrvatsko nazivlje u analitičkoj kemiji*) na Fakulteti za kemijski inženiring in tehnologijo Univerze v Zagrebu kot del sodelovanja jezikoslovcev in strokovnjakov za analitično kemijo. Prav kemijsko znanstveno in strokovno izrazje je namreč vzeto za poskusno in modelno zaradi svoje pomembnosti, zapletenosti, obsežnosti in posebnosti. V članku je predstavljena metoda polavtomatskega luščenja terminologije iz digitaliziranega visokošolskega učbenika *Osnove analitične kemije* (Skoog 1999) ter postopki filtriranja, normalizacije in tokenizacije, s pomočjo katerih smo prišli do navedenih rezultatov, opozarjamo pa tudi na prednosti in slabosti pristopa. Predlagane so rešitve na jezikoslovna vprašanja o kemijski terminologiji, ki so jih s konsenzom oblikovali strokovnjaki za jezikoslovlje in kemijo.

Ključne riječi: kemijsko nazivlje, poluautomatsko izvlačenje naziva, korpusno jezikoslovlje, nazivi kandidati, pojavnica, nazivoslovlje, hrvatski standardni jezik, leksikografija, leksikologija
Key words: chemical terminology, semi-automatic term extraction, corpus linguistics, term candidates, token, terminology, standard Croatian, lexicography, lexicology

Ključne besede: kemijska terminologija, poluautomatsko lušćenje terminologije, korpusno jezikoslovlje, terminološki kandidati, pojavnica, terminologija, hrvaški knjižni jezik, leksikografija, leksikologija

I Metodološki rad na kemijskome nazivlju

A) *Kemijsko nazivlje i projektne ciljevi*

Ogledno nazivlje s kojim je počeo rad na projektu *Hrvatskoga strukovnog nazivlja* i koje služi kao prototipno u izgradnji baze i radne metodologije jest kemijsko. Osim zbog svoje složenosti, terminološke zanimljivosti te nedovoljne normiranosti, s njime se krenulo i jer je u trenutku početka rada *Strune* već postojao znanstveni projekt posvećen hrvatskome nazivlju analitičke kemije.

U ovom članku prikazat će se metodološki postupci rada na nazivlju, kao i neka otvorena terminološka pitanja.

Trenutačno čak pet znanstvenih projekta zanimaju rezultati nazivoslovnoga rada čiji se dio ovdje opisuje:

1. **Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA)** projekt je Odjela za hrvatski standardni jezik pri Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje s ciljem uspostave sustava koordinacije terminoloških djelatnosti u svim strukama u Hrvatskoj. Voditeljica je Milica Mihaljević.
2. **Hrvatsko nazivlje u analitičkoj kemiji**, voditeljice Marije Kaštelan-Macan s Fakulteta kemijskoga inženjerstva i tehnologije, ima cilj načiniti pojedinačne terminološke rječnike za analitičku kemiju općenito, kao i za različite primjene analitičke kemije, a konačni je cilj izrada cjelovita enciklopedijskoga rječnika hrvatskoga analitičkog nazivlja. Drugi je cilj projekta bolje povezati analitičke kemičare s jezikoslovcima u zajedničkome nastojanju da se obogati hrvatsko rječništvo, posebice ono vezano uza znanstveno i stručno nazivlje.
3. **Hrvatska jezična riznica** projekt je Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, voditeljice Dunje Brozović Rončević, s temeljnim zadatkom stvaranja javno dostupnih internetskih resursa za hrvatski jezik, pružanje temeljnih obavijesti o hrvatskoj jezičnoj normi te ostalih obavijesti o hrvatskome jeziku. Prikuplja se i digitalizira građa za reprezentativni korpus hrvatskoga standardnog jezika, koji služi kao podloga za izradbu rječnika hrvatskoga jezika i druga jezikoslovna istraživanja.
4. **Semantičke mreže i računalna leksikologija**, voditelja Damira Čavara s Odjela za lingvistiku Sveučilišta u Zadru i vanjskog suradnika Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, tiče se empirijskog lingvističkog i leksikološkog izučavanja hrvatskoga jezika, utemeljenim na velikome korpusu i računalnim i statističkim istraživačkim metodama.
5. **Hrvatski normativni jednosvezačni rječnik**, koji se izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje pod vodstvom Lane Hudeček, ima za cilj izradbu velikoga rječnika hrvatskoga standardnog jezika.

Kemijsko se nazivlje obrađuje prema *Compendium of Analytical Nomenclature* (IUPAC) i drugim međunarodnim dokumentima povezanim s analitičkom kemijom. Osim toga, odlučeno je da stručnjaci iz kemije odaberu nekoliko ključnih sveučilišnih udžbenika i znanstvenih knjiga iz svojega područja, koji bi se već uhodanim postupkom digitalizirali i uvrstili u *Hrvatski jezični korpus* (<http://riznica.ihjj.hr/>). Daljnjim računalnojezikoslovnim radom izdvojili bi se kandidati za termine koji će biti prosljeđeni kemičarima na obradu.

Sljedeće su knjige izdvojene kao reprezentativne: Skoog i dr. 1999, Rapić 2004, Kaštelan-Macan 2003 i 2006, Piljac 1995, Gunzler i Gremlich 2006 i *Hrvatska nomenklatura anorganske kemije* 1996, uz još neka starija izdanja koja su u planu za digitalizaciju. Prvi sveučilišni udžbenik koji je kemičarima poslužio u nazivoslovnu radu bio je sveučilišni udžbenik *Osnove analitičke kemije* (Skoog i dr. 1999).

Digitalizacija je spor, zahtjevan i skup postupak pretvaranja tiskana teksta u računalno čitljiv oblik zapisa. Budući da je dotična knjiga svojim opsegom i složenošću¹ bila jedna od zahtjevnijih, provjera i ispravljanje pogrešaka povjereni su višegodišnjem honorarnom suradniku Vedranu Lutringu (Lutring 2008).²

B) Izbor kandidatâ za nazive

Nakon što se dobila provjerena i uređena tekstualna datoteka digitalizirane knjige pristupilo se računalnoj obradi u kojoj su se tražile pojavnice – kandidati za nazive. Na mjestima gdje se nalazio razmak tekst se u datoteci podijelio u listu poavnica. Znakovi koji se pojavljuju u svezama riječi posebno su obilježeni kao *neprelamajući znakovi* (eng. *nonbreaking characters*).

Unikodni raspon od U+0370 do U+03FF koji obuhvaća grčke i druge nelatinične znakove česte u znanstvenim tekstovima bio je filtriran i isključen.³ Svi brojevi, kao i pojavnice koje su sadržavale brojke, također su bili izbačeni iz popisa. Jedine su iznimke bile pojavnice *8-hidroksikinolin*, *8-kinolinolom* i *8-hidroksikinolat*, ostavljene kemičarima za nazivoslovnu prosudbu.

Zatim su se filtrirale riječi u kojima veliko slovo slijedi malo (najčešće u kemijskim formulama: AgBr, NaBr itd.). I ta je lista imala iznimke: pH-vrijednost, pH-jedinica, pH-os i pH-metar.

Broj poavnica koji je preostao bio je 15304. Uočilo se da najčestotnije punoznačne riječi u Skoogovu udžbeniku (uključujući i njihove druge morfološke oblike) jednoznačno upućuju na područje kemije.

¹ Riječ je o tekstu punom različitih stilova, brojnih lijevih i desnih straničnih napomena, bilježaka, formula, tablica, grafova, kôdova, razvedena sustava (pod)naslovâ te drugih posebitosti koji su predstavljali izazov ne samo za računalno kodiranje u TEI XML-format (<http://www.tei-c.org/>), već i za prikaz preko sučelja *Philologic* (<http://philologic.uchicago.edu/>) koji se koristi na *Hrvatskoj mrežnoj riznici*.

² V. Lutring je prošao sve faze digitalizacije, od fotokopiranja i ručne provjere ispravnosti RTF-a do pretvorbe u XML i rada u njemu.

³ Sljedeći se grčki grafemi pojavljuju u *Osnovama analitičke kemije*: Δ, Π, Ω, α, β, δ, ε, η, λ, μ, τ.

otopina	588
elektroda	533
potencijal	463
formula	433
ion	296
uzorak	285
zračenje	283
koncentracija	256
struja	197
...	

Popis pojavnica srađnio se (eng. *align*) s općim rječnikom standardnoga hrvatskoga jezika bez terminoloških riječi, što je poslužilo da se od općih i funkcionalnih riječi izdvoje specifični nazivi iz *Osnova analitičke kemije*. Razlika je iznosila 4588 nepotvrđenih pojavnica u odnosu na naš uravnoteženi i opći rječnik hrvatskoga jezika.

U sljedećoj pripremlnoj fazi dobivanja pročišćena popisa nazivâ kandidatâ normalizirane su sve riječi koje počinju velikim slovom na oblik s malim slovima, nakon čega je lista pre-sortirana, a duplikati izbrisani. Tada je lista opsezala 2659 pojavnica.

U zadnjoj fazi maknute su sve pojavnice koje nemaju minimalno tri grafema jer se pretpostavilo da ne postoje dvoslovni kemijski nazivi; takvih je bilo 95, a većinom su se odnosili na simbole kemijskih elemenata, mjerne jedinice i kratice (al, rb, kg, dr. i tako dalje).

Tada je popis nazivâ kandidatâ imao 2564 pojavnice, a prvih se stotinu čestotno poređanih riječi može vidjeti u prilogu 1. On je uključivao, očekivano, i mnogobrojne pojavnice koje su se u daljnjem čitanju morale izdvojiti: antroponime, toponime, troslovne mjerne jedinice, riječi iz engleskoga i drugih jezika, kratice, bibliografske riječi te druge očite nenazive. U prilogu 2 može se vidjeti isti taj popis, ali s abecednim poređkom pojavnica.

Za potrebe ovoga članka izdvojene su samo riječi koje počinju slovima *a*, *b* i *s*: ukupno 461 pojavnica.

Sljedeća faza rada obuhvaćala je ručno uklanjanje nenaziva, nakon čega je ostalo 286 pojavnica spremnih za lematizaciju. Lematizacija pretpostavlja svodenje svih nazivâ kandidatâ na osnovni leksički oblik: 286 pojavnica svelo se na 184 osnovna oblika koji se mogu vidjeti u prilogu 3. Dakle, iz cijele knjige izdvojena su 184 naziva koji počinju slovima *a*, *b* i *s*, koji će biti proslijeđeni kemičarima terminolozima na daljnju obradu. Poluautomatskim postupkom opisanim u ovom članku moguće je dobiti popis nazivâ koje će stručnjaci razmotriti za uvrštavanje u bazu nazivâ i semantičku obradu.

U provjeravanju pojavnica koristio se *Hrvatski jezični korpus* u kojem je ova knjiga (Skoog 1999) indeksirana i potpuno pretraživa, i gdje je moguće vidjeti kontekst svih pojavnih oblika (vidi sliku 1) u cilju izdvajanja nazivâ od nenazivâ.

Zanimljivo je uočiti da većinu nazivâ čine imenice i pridjevi, dok se od glagolnih riječi pojavljuju samo *apsorbirati* i *sutaložiti* (1,09 % u odnosu na ukupni broj).

Pri pretraživanju pojavnica u cilju provjere i leksikografske obrade bilo je potrebno koristiti regularne izraze jer je lista kandidata za termine lematizirana – tako se, primjerice, u *Osnovama analitičke kemije* uopće ne pojavljuje oblik *bezelektrodni*, već *bezelektrodne*, a regularni izraz kojim se dohvaćao bio je *bezelektrod**.

h Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Dobro došli na stranice Hrvatskoga jezičnog korpusa

naslovnica Riznica dokumentacija

Douglas A. Skoog, Donald M. West, F. James Holler [n.d.], *Osnove analitičke kemije* () [broj pojavnica] [Skoog_Osnove_analitičke_kemije].

paragraph prethodnih paragraph sljedećih

Opisi tih instrumenata mogu se naći u poglavljima 2., 3. i 4. literaturnog navoda 3.

Aparatura ne zahtijeva poseban oprez operatora, a analiza je potpuna za manje od 15 minuta. U takvu se analizatoru uzorak spaljuje u struji helija i kisika, te prolazi preko oksidacijskoga katalizatora koji se sastoji od smjese srebrovog vanadata i srebrovog molibdata. Halogeni elementi i sumpor uklanjaju se pomoću srebrovih soli. U krajnjem dijelu cijevi za spaljivanje nalazi se vrući bakar kojime se uklanja kisik, a dušikovi se oksidi pretvaraju u dušik. Izlazni plin, koji se sastoji od vode, ugljikova dioksida, dušika i helija skuplja se u staklenoj tikvici. Ta se smjesa analizira pomoću triju mjerenja toplinske vodljivosti (odjeljak 27B-5).

-- 749 --

Najprije se mjeri netaknuta smjesa, zatim smjesa nakon uklanjanja vode prolaskom plina preko reagensa za sušenje, te konačno nakon uklanjanja ugljikova dioksida adsorbensom. Odnos između toplinske vodljivosti i koncentracije je linearan, a nagib krivulje svakoga pojedinog sastojka određuje se kalibracijom s čistim spojem kao što je acetanilid.

paragraph prethodnih paragraph sljedećih

Douglas A. Skoog, Donald M. West, F. James Holler [n.d.], *Osnove analitičke kemije* () [broj pojavnica] [Skoog_Osnove_analitičke_kemije].

© 2006 Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

POWERED BY
PHILALOGIC
RESEARCH CORPORATION

Slika 1: Provjera ispravnosti pojavnice s liste nazivâ kandidata i semantička obrada buduće natuknice (na primjeru pojavnice acetanilid)

C) Prednosti i nedostaci poluautomatske metodologije dobivanja liste nazivâ kandidata

Glavna prednost ove metodologije dobivanja liste nazivâ kandidata jest što smo sigurni da smo obuhvatili sve pojavnice u elektroničkom tekstu. Ručnim pregledom to bi bio vrlo dug i iscrpljujući posao.

Osobita je korist primijenjene metodologije pri otkrivanju novotvorenica. Novotvorenice se veoma često pojavljuju upravo u kemiji kao nazivi novih uređaja, postupaka i kemijskih spojeva. Nadalje, moguće je i da postojeći terminološki priručnici i drugi terminološki izvori iz kemije propuste obraditi neke nazive, što smo izbjegli ovom induktivnom metodom. U prilog tome ide i savnjivanje koje smo načinili uspoređujući našu dobivenu listu nazivâ kandidata i popis lemâ koji počinju slovom *a*, *b* i *s* sa mrežnih stranica *Kemijskog rječnika & glosara* (<http://www.ktf-split.hr/glossary/>). Naišli smo na mnogobrojne nazive u *Osnovama analitičke kemije* koji bi mogli obogatiti ovaj kemijski rječnik i glosar: *acetanilid*, *adsorbens*, *aktinid*, *aminoksid*, *alicklički*, *alifatski*...

Također, izvukli smo sve leme iz radne inačice *Hrvatskoga normativnoga jedno-svezačnoga rječnika* s odrednicom *kem.* (takvih je ukupno 83 koji počinju slovima *a*, *b* i *s*) te ih usporedili s našim popisom. Uočeno je da je opće kemijsko nazivlje u trenutačnoj radnoj inačici Rječnika dobro zastupljeno, ali da će im ovaj postupak izvlačenja nazivâ moći pomoći u daljnjem obogaćivanju građe, osobito pri stvaranju hrvatskoga kemijskog nazivlja (npr. *sušionik*, *spojište*, *sljedilo*, odnosno *stehiometrija*, *spektrofotometar*, *spektrofluorimetar*, *solvoliza* itd.).

Digitalizacijom građe i postavljanjem e-tekstova na mrežne stranice *Hrvatske mrežne riznice* terminolozi mogu u svakom trenutku okolinski pretraživati riječi. Ona omogućuje uvid u sva mjesta gdje se autor koristio određenim nazivom, što pomaže pri uočavanju novih

značenja, traženju potvrde pretpostavljenih značenja, izboru najboljih primjera, provjeri ispravnosti i ovjerenosti naziva te njegova daljnja referenciranja.⁴

Zadnje, ali ne i najmanje važno, konačni rezultati izvlačenja nazivâ kandidata iskoristivi su za čak pet aktualnih projekata (v. poglavlje A).

Četiri su uočljiva nedostatka ovoga pristupa:

Prvi je nemogućnost izvlačenja višerječnih naziva jer se opojavničenje (eng. *tokenization*) radi na osnovi razmaka.

Drugi je nedostatak vezan uz potrebu posjedovanja dobro uravnoteženog i općeg rječnika s kojim se novi tekstovi savnjaju.⁵

Treći nedostatak jest da naš popis nazivâ kandidata ne sadržava nazive iz kemije koji su i standardne riječi općeg značenja, npr. *sapun, alkohol, analiza, benzin* itd.

Glavni nedostatak svakako je cijena rada i vrijeme potrebno za digitalizaciju tekstva.

II Jezikoslovna pitanja u kemijskome nazivlju

Iz korpusa za jednojezični rječnik hrvatskoga jezika, koji se izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje na projektu *Hrvatski normativni jednosvezačni rječnik*,⁶ za analizu u ovome članku izdvojeni su primjeri kemijskih naziva koji se odnose na spojeve metala te primjeri kemijskih naziva kiselina⁷. Naime, u tim segmentima kemijskog nazivlja⁸ postojale su dvostrukosti i određena terminološka neujednačenost,⁹ a suradnja jezikoslovnih i kemijskih stručnjaka dovela je, donekle, do otklanjanja spornih mjesta.

U hrvatskome standardnom jeziku opća je normativna preporuka da se polusloženice (npr. *natrij-klorid*) kad je god to moguće zamjenjuju odgovarajućim pridjevno-imeničnim sintagmama (*natrijev klorid*).¹⁰ Od imena kemijskih elemenata sufiksima *-ov, -ev, -in* tvore

⁴ Spomenimo i da se digitalizacijom znanstvene i stručne građe bitno obogaćuje jezična baština, odnosno doprinosi jezikoslovnim i računalnojezikoslovnim istraživanjima koje omogućuju zbirke, baze i korpusi tekstva. Sva se ta građa nalazi na internetu, dostupna je i pretraživa ne samo terminolozima, već i javnosti.

⁵ Na taj se način ujedno pridonosi obogaćivanju već postojećeg/postojećih rječnika i ukklanjanju možebitnih propusta neuvrstavanja nekih znanstvenih i stručnih naziva u opći rječnik.

⁶ Podrobnije o projektu na http://www.ihjj.hr/projekt_hnrj.html

⁷ Kemijske nazive kojima imenuju kemijske tvari (elemente i spojeve) i kemijske vrste (atome, ione, radikale) kemičari nazivaju *kemijskim imenima*, da bi ih tako razlikovali od drugih kemijskih naziva. U ovome smo se radu ipak odlučili za termin (*kemijski naziv*) kako bismo izbjegli terminološku neujednačenost jer termin *ime* u jezikoslovlju ima drugo značenje.

⁸ Dio kemijskog nazivlja koji se odnosi na imenovanje kemijskih tvari i kemijskih vrsta kemičari zovu kemijskom nomenklaturom ili, znatno rjeđe, kemijskim imenjem.

⁹ S jezičnoga stajališta mjesta neujednačenosti nema. Naime, terminološka načela hrvatskoga jezika postoje, a sažeto ih možemo prikazati ovako: 1. domaća riječ ima prednost pred stranom; 2. nazivi latinskoga i grčkoga podrijetla imaju prednost pred nazivima preuzetim iz engleskog, francuskog, njemačkog itd.; 3. prošireniji i korisnicima prihvatljiviji naziv ima prednost pred manje proširenim; 4. naziv mora biti usklađen sa (fonološkim, morfološkim, tvorbenim, sintaktičkim) sustavom hrvatskoga standardnog jezika; 5. kraći nazivi imaju prednost pred duljim; 6. naziv od kojeg se lakše tvore tvorenice ima prednost pred onim od kojeg se ne mogu tvoriti tvorenice; 7. treba izbjegavati višeznačnost naziva; 8. nazivi se ne smiju bez valjana razloga mijenjati; preuzeto prema Frančić, Hudeček, Mihaljević 2005: 220–223. Opširnije o terminološkim načelima i terminologiji uopće vidi u Mihaljević 1998. i Mihaljević 2003.

¹⁰ Takve složenice “treba kad god je to moguće ... zamjenjivati svezama pridjev + imenica, genitivnom konstrukcijom ili kojom drugom sintaktičkom konstrukcijom (*dizel-gorivo > dizelsko gorivo, ekspres-čistionica > ekspresna čistionica...*)”; Hudeček, Mihaljević, Vukojević 1999: 66.

se posvojni pridjevi, a sufiksima *-ni*, *-eni*, *-ski* gradivni. Jednostavnim se čini pravilo da se za posvojne pridjeve postavlja pitanje *čije je što?* (u kemiji, konkretno, *koji pripada kojemu elementu*), a za gradivne *od čega je što?*. No, ipak postoje razlozi da se to pravilo podrobnije razmotri.

Naime, valjano je rabiti pridjev *magnezijski* u primjeru *magnezijska žica* [= *žica od magnezija*], a pridjev *magnezijev* u primjerima poput *magnezijev atom* [= *atom magnezija*] ili *magnezijevi spojevi* [= *spojevi magnezija*] (Portada, Stilinović 2007: 211). Međutim, već primjer *platinski metali*¹¹ narušava to pravilo. Naime, premda se u kemiji govori upravo o *platinskim metalima*, to bi, prema predloženoj leksikografskoj definiciji, podrazumijevalo da su oni načinjeni od platine. To, dakako, nije slučaj, već je riječ o tome da imaju njoj bliska kemijska svojstva.

Zato je u leksikografskoj obradi pridjeva na *-ni*, *-eni* i *-ski* izvedenih iz imena kemijskih elemenata važno dodati i druga značenja. Tako bi, primjerice, leksikografska obrada pridjeva *platinski* trebala izgledati ovako: 1. koji je od platine (npr. *platinska igla*); 2. koji sadržava platinu (npr. *platinski termometar*); 3. koji ima svojstva slična platini (npr. *platinski metal*).¹² U primjeru *platinin(IV) oksid*, pak, oblik *platinin* valjano je upotrijebljen.

Osobitosti leksikografske obrade pridjeva u kemijskome nazivlju ima još. Od metala *žive* tvori se samo pridjev *živin*. Dakle, ne postoje oblici **živni*, **živeni* ili **živski* koji bi dopustili postojanje značenjske opreke kao u paru *platinin / platinski*. To dalje implicira da je pridjev *živin* istodobno i posvojni i gradivni pridjev. Primijenivši prethodno izneseno načelo leksikografske obrade i uzevši u obzir njegovu posvojnost i gradivnost, pridjev *živin* definirali bismo na sljedeći način: 1. koji pripada živi (npr. *živin atom*, *živin(II) bromid*); 2. koji je od žive (npr. *živino ogledalo*); 3. koji sadržava živu (*živin termometar*).

Na slične probleme upozorava i Vladimir Grdinić. On kao primjere navodi *zlatni sat*, *živin toplomjer*, *natrijska svjetiljka*, *aluminijски kombinat* i *olovno staklo* (Grdinić 2007: 47). Očito, pridjevi na *-ni*, *-eni* i *-ski* osim posvojnoga mogu imati i općenitije odnosno značenje. Stoga se, uza spomenuta značenjska proširenja, u konačnici može prihvatiti sljedeća temeljna struktura preoblikâ gradivnih i posvojnih pridjeva:

(gradivni) Nom. + od + Gen. // Nom. + Gen. (posvojni)

Pritom se sintagma *željezna vrata* preobličuje kao Nom. + od + Gen., tj. *vrata od željeza*, a *željezov(II) oksid* kao *oksid željeza*. Istu strukturu imaju i sljedeći parovi: olovni / olovov¹³ (*olovna cijev / olovov(II) klorid*); bakreni / bakrov¹⁴ (*bakreni kotao / bakrov(II) sulfat*); aluminijски / aluminijev (*aluminijiska folija / aluminijev klorid*) ili srebrni / srebrov (*srebrni prsten / srebrov karbonat*).¹⁵

¹¹ To su rutenij, rodij, paladij, osmij, iridij i platina.

¹² Premda u praksi nije tako, tu bi se mogao upotrijebiti pridjev *platinast* sa značenjem *koji je poput platine*. Međutim, taj se pridjev najčešće nalazi u sintagmama poput *platinasta ploča/naklada/plavuša/kreditna kartica*.

¹³ Kemijski stručnjaci u navedenom primjeru iznimno dopuštaju upotrebu pridjeva *olovni* za oba značenja jer se komu pridjev *olovov* može učiniti neobičnim. Uz to, postoje i mišljenja (Judaš 2004., Skoog 1999) da se analogijom prema izvođenju posvojnih pridjeva od prezimena na *-ev / -ov* može tvoriti i oblik *olovljev* (npr. Turgenjev > Turgenjevljevi, Bulgakov > Bulgakovljevi, a ne *Turgenjevov, *Bulgakovov), no to nije prihvaćeno kao relevantan tvorbeni obrazac.

¹⁴ Treba upozoriti i na mogućnost tvorbe oblika *olovski* i *bakarski*, koji su odnosni pridjevi od imena mjesta Olovo i Bakar (npr. olovske ulice ili bakarsko pristanište).

¹⁵ Primjeri su preuzeti iz već spomenutoga korpusa za *Hrvatski normativni jednosvezačni rječnik*.

Drugi je nazivoslovni problem imenovanje kiselina. Naime, pri sustavnom imenovanju spojeva bitna je kemijska struktura spoja. Međutim, kod kiselina nije tako: “Riječ *kiselina* opisuje kemijsko, a ne strukturno svojstvo.” (Stilinović, Portada 2005: 347). U kemiji je postojalo više sustava imenovanja kiselina, od kojih su za ovu raspravu bitni *tradicijaska nomenklatura* i *Strohalova ili anionska nomenklatura*.¹⁶ Kronološki gledano, tradicijski kemijski nazivi prevladavali su do otprilike 60-ih godina 20. stoljeća, a tada je prednost dana Strohalovim. Strohalova nomenklatura rabila se gotovo do kraja 20. stoljeća, kada je prednost ponovno dana tradicijskoj.¹⁷

Tradicijski nazivi najčešćih kiselina nisu sustavni, ali su uvriježeni u tolikoj mjeri da bi ih bilo teško istisnuti iz uporabe. Budući da u imenovanju soli tih kiselina nije jasna tvorbena motivacija (npr. sol sumporne kiseline je sulfat), Dragutin Strohal predložio je promjenu dotadašnje (tradicijske) kiselinske nomenklature (Strohal 1940/1941). Usporedbu dvaju nazivoslovnih sustava donosimo u sljedećoj tablici:

sol	tradicijski naziv kiseline do ~1960. i danas	Strohalov naziv kiseline (~1960.–1996.)
nitrat	dušična	nitratna
sulfat	sumporna	sulfatna
sulfit	sumporasta	sulfitna
fosfat	fosforna	fosfatna
karbonat	ugljična	karbonatna
klorid	klorovodična (solna)	kloridna

Tablica 1: Usporedba tradicijskih i Strohalovih naziva

Dakle, iako Strohalov prijedlog bolje odgovara jezičnom sustavu, kemijski stručnjaci smatraju da je opravdano rabiti tradicijske nazive, a za pravo im daju i terminološka načela, osobito 1., 3. i 8. načelo.¹⁸

Gledano s jezikoslovne strane, primjeru *sumporna kiselina* tvorbeno bi se moglo prigovoriti zašto, ako je imenica *sumpor*, pridjev ne glasi *sumporov*, tj. zašto se kiselina ne naziva *sumporova* ako postoji, na primjer, *sumporov dioksid*. Međutim, pridjev *sumporov* pri imenovanju kiselina rabi se kao nadređeni pojam – naime, *sumporna kiselina* trivijalno je ime samo jedne u nizu *sumporovih kiselina*.

Primjedbe na pisanje naziva kemijskih spojeva mogu biti i pravopisne prirode. U hrvatskome pravopisu vrijedi načelo da se, pojednostavnjeno, svaka riječ piše odvojeno od ostalih riječi u rečenici. S tim su pravilom suglasni gotovo svi suvremeni pravopisi i gramatike.¹⁹ Stoga bi pisanje naziva spojeva poput *platinin(IV) oksid*, *olovov(II) klorid*, *bakrov(II) sulfat* i sličnih spojeva u kojima je bitno navesti valenciju elementa trebalo,

¹⁶ O tome je li Dragutin Strohal doista idejni začetnik spomenutoga prijedloga i je li opravdano govoriti o Strohalovoj nomenklaturi, opširnije u Stilinović, Portada 2005.

¹⁷ Među kemijskim stručnjacima rasprave o tome problemu traju i dalje. U nomenklaturi iz 1996. prednost se daje tradicionalnim nazivima, usp. Portada, Stilinović 2007: 211.

¹⁸ Vidi bilješku 9.

¹⁹ Barić i dr. 1995: 95: “U pismu se riječi rastavljaju jedna od druge praznim mjestom.”; Babić, Finka, Moguš 1995: 76: “Opće je načelo hrvatskoga pravopisa da se riječi pišu odvojeno, svaka za sebe, razdvojene bjelinama.”; Babić, Ham, Moguš 2005: 44: “Napisana je riječ niz slova između dviju bjelina i ima neko značenje.”; Badurina, Marković, Mićanović 2007: 143: “Riječi se prema hrvatskome pravopisu pišu svaka za sebe, odvojene bjelinama.”.

sukladno pravopisnim i gramatičkim pravilima, pisati odvojeno: *platinin (IV) oksid, olovov (II) klorid, bakrov (II) sulfat*. No, s druge strane, takvo bi pisanje bilo protivno ne samo danas važećim i kodificiranim pravilima hrvatske kemijske nomenklature, nego i međunarodnim nomenklaturnim preporukama. Stoga kao rješenje problema predlažemo da se u budućim pravopisnim priručnicima kao primjer sastavljenog pisanja zagrada zabilježe i navedeni primjeri.²⁰

III Zaključak

U članku smo predstavili poluautomatsku metodu izvlačenja nazivâ iz digitaliziranoga sveučilišnoga udžbenika *Osnove analitičke kemije* (Skoog 1999), postupke filtriranja, normalizacije i opojavnice s pomoću kojih smo došli do rezultata, te navodimo prednosti i nedostatke tog pristupa. Cijeli je udžbenik računalno obrađen i pripremljen za ručnu obradu, ali se za potrebe članka opojavnice i ručno ovjeravanje nazivâ u listi nazivâ kandidata radilo samo za slova *a*, *b* i *s*. Među 461 pojavnicom ovjerilo se 286 nazivâ koji predstavljaju 184 leme iz područja analitičke kemije. Uočeno je da ti nazivi mogu pomoći kemičarima nazivoslovcima i jezikoslovcima u stvaranju, standardiziranju i normiranju hrvatskoga kemijskog nazivlja na njihovim nazivoslovnim projektima te da se digitalizacijom, uvrštavanjem dotičnih tekstova u *Hrvatsku mrežnu riznicu* i korpusnom obradom bitno olakšava leksikološki i leksikografski rad.

Svi primjeri navedeni u ovome članku i prijedlozi rješenja za sporna pitanja pokazuju, u konačnici, dvije stvari: prvo, da još ima mjesta za usavršavanje i usustavljanje kako pravopisnih pravila, tako i kemijskog nazivlja, i drugo, da je suradnja jezikoslovaca i znanstvenika iz drugih grana znanosti nužna kako bi se u budućnosti interdisciplinarno i svestrano mogli rješavati divergentni znanstveni problemi.²¹ Projekt koordinacije Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA), koji financira Nacionalna zaklada za znanost,²² jest i bit će mjesto na kojem će se takvi ciljevi ostvarivati, a ovaj rad trojice autora jedan je od prinosa njihovu ostvarenju.

²⁰ Nedosljednosti u pisanju razmaka ima još. Veoma je česta pogreška da se sveze broja i znaka za Celsiusov (Celzijev) stupanj te broja i znaka posto ili promil pišu bez razmaka, iako bi ih, dosljednom primjenom pravila, trebalo pisati rastavljeno, dakle 19 °C, 55 % i 1,65 ‰, što se u kemijskim tekstovima najčešće i zapišuje. Jezikoslovna literatura nije posve jednoznačna u navođenju rješenja tog problema. U Babić, Finka, Moguš 1995. moguće je posredno zaključiti da se preporučuje spojeno pisanje znaka za stupanj s brojem na 150. stranici u poglavlju o kraticama (primjer je 1°), zatim odvojeno pisanje broja i Celsiusova (Celzijeve) stupnja kod primjera za pisanje znaka manje (minus) i više (plus) na 144. stranici (–10 °C tj. +10 °C), kao i to da se znak za postotak piše spojeno s brojem, npr. 17,25% kod pisanja decimalnog zarezna na 136. stranici. U Badurina, Marković, Mićanović 2007: 109 preporučuje se pisanje znaka za stupanj priljubljeno ako je riječ o kutnom stupnju (90°), a odvojeno ako je riječ o dijelu temperaturnog znaka (–20 °C), a pisanje znaka za postotak samo priljubljeno uz broj (50%). Pisanje kose crte, na primjer, također je propisano dvojno, ovisno o tome je li upotrijebljena kao interpunkcijski (rečenični) znak tj. razgodak ili pravopisni znak, podrobnije o tome u Badurina, Marković, Mićanović 2007: 85 i 103–104 te u Babić, Finka, Moguš 1995: 131 i 143–144.

²¹ Ovo mišljenje dijele i Mihaljević, Ramadanović 2006: 194–195: “S jedne strane mnogi se stručnjaci protiv novotvorenim nazivima i radije upotrebljavaju strane nazive ili posuđenice, s druge strane novi nazivi često su loše tvoreni jer stručnjaci određene struke nedovoljno poznaju pravila hrvatske tvorbe.”

²² Podrobnije o programima, projektima i radu Zaklade na www.nzz.hr.

IV Prilozi

analita	144	voltometrije	19
new	88	mikroelektrode	18
york	87	potenciometrijske	18
apsorbancije	75	analitom	17
izd	66	indikatorska	17
apsorbancija	58	indikatorske	17
aktiviteta	53	kivete	17
chem	50	monokromator	17
str	49	prenapon	17
anal	43	press	17
chemistry	43	sutaloženja	17
hcl	43	titracijske	17
molaritet	42	aniona	16
wiley	40	beerovim	16
ppm	39	reaktanta	16
analytical	38	spektrofotometri	16
monokromatora	38	fluorescencijske	15
analit	36	society	15
reaktanata	33	voltometrijski	15
mmol	32	elving	14
polureakcije	31	kalomelova	14
analysis	29	kolthoff	14
kiveta	29	kulometrijski	14
kojime	29	mikroelektroda	14
voltometrija	29	titrira	14
chemical	28	treatise	14
disocijacije	28	aktiviteti	13
beerova	27	atm	13
srebrova	27	gravimetrijskih	13
aktivitet	26	kristaličnih	13
apsorbanciju	25	pobudni	13
and	23	spektrofotometra	13
gravimetrijske	23	srebrovih	13
polureakcija	23	voltometriji	13
pseudoprug	23	apsorptivnost	12
transmitancija	23	ccl	12
energijskih	22	fluorescencijska	12
kulometrijske	22	kapajuće	12
milimolova	22	klorovodične	12
apsorptivnosti	21	mikroelektrodi	12
ečlanka	21	potenciometrijska	12
očitanje	21	srebrovim	12
srebrov	21	titranta	12
voltamogram	21	transmitanciju	12
liganda	20	elektrokemijski	11
transmitancije	20	kalomelove	11
american	19	kloridnog	11
kiveti	19	kulometrijskim	11
poluvalni	19	min	11

Prilog 1: Popis nepročišćenih kandidata (prvih 100 s čestotnoga popisa)

8-hidroksikinolata			alikovtima	
8-hidroksikinolin	2		alizarinskim	
8-hidroksikinolina			alkemade	2
8-hidroksikinolinom			alkilmorfin	
8-hidroksikinolinon			allessandro	
8-kinolinolom			alomic	
abc			alto	2
abhandl			amer	9
absorption	7		american	19
academic	3		amerikancima	
acetanilid			amfiprotične	
acid	2		amfiprotičnih	
acs			aminoksid	
acta	5		aminoksidaza	
adam			amin-oksidaze	
adams			aminopolikarboksilnim	
adenin			amin-živa	
adjustment			amomjevim	
administration			amonijakalne	
adn			amonijakalnim	
adsorbensom			amonijakalnom	
adsorpcijska	2		amonijev	
adsorpcijski	2		amonijeva	2
adsorpcijskog			amonijeve	2
adsorpcijskom			ampère	
adsorpcijsku			amperea	
advanced			amperometrijske	4
advancement			amperometrijski	
advances	2		amperometrijskih	3
agara			amperometrijskim	2
a-ioni			amperostat	3
akad			amperostate	
akceptor	3		amperostati	
akceptora	3		amperostatička	2
akceptori			amperostatske	
akceptorsku			anal	43
akon			analit	36
aktinida			analita	144
aktivitet	25		analiti	
aktiviteta	53		analitičko-kemijska	
aktivitete	6		analitom	17
aktiviteti	13		analitu	6
aktivitetima	4		analizator	2
aktivitetu	7		analizatora	3
alemka			analizatori	2
alicklički			analizatorima	2
alifatska			analizatoru	
alifatski			analizma	
alikovot	6		analysis	29

Prilog 2: Popis nepročišćenih kandidata (prvih 100 s abecednoga popisa)

a-ion	anoda	benzaldehyd	sinter-staklo
acetanilid	anodni	benzenski	sjeckalo
adenin	anorganski	benzilni	skatol
adsorbens	antacidni	benzoihidrazonal	sljedilo
adsorbiran	antilog	benzojev	solvent
adsorpcija	antilogaritmiranje	bespepelni	solvoliza
adsorpcijski	antranilni	besplameni	sonda
aerosol	aparatura	bezdimezijski	sorbiran
akceptor	apsoorpcijski	bezdimezijski	sorpcijski
akceptorski	apscisa	bezelektrodni	spaljivanje
aktinid	apsolutni	bidentatni	spareni
aktivitet	apsorbancija	bifenil	spektralni
aliciiklički	apsorbancijski	bireta	spektrofluorimetar
alifatski	apsorbent	bizmut	spektrofluorimetrija
aliquot	apsorber	bizmutov	spektrofluorimetrijski
aliquotni	apsorbiran	blstavobijeli	spektrofotometar
alazarinski	apsorbirati	bolometar	spektrofotometrija
alkalijskih	apsorpcija	bor-karbid	spektrofotometrijski
alkilmorfin	apsorpcijski	boraksov	spektrograf
amalgam	apsorptivnost	borni	spektrokemijski
amalija	aragon	borov	spektrometar
amfiprotični	argentit	bromkrezol	spektroskop
amin-oksidaža	argentometrijski	bromkrezol	spektroskopija
armin-živa	argon	bromkrezolni	spektroskopski
aminoksid	argonski	bun-test	spojiste
aminoksidaza	aromatski	butanal	sprega
aminopolikarboksilni	arsin	butiraldehyd	srebrov
amonijakalni	asimetrični	sabijanje	srebrov-klorid
amonijev	aspekt	salicilat	srebrovklorid
amonijeva	atom	samogašenje	stap
amonijeve	atomizacija	samopriugušenje	stehiometrija
ampermetar	atomizacijski	segmentiran	stehiometrijski
amperometrijski	atomizator	segmentiranje	stepeničasti
amperostat	atomski	selektivni	steroidni
amperostatički	autoanalizator	selektivnost	sulfat
amplituda	automatizacija	selektor	sulfid
analit	automatski	selenid	superkritičan
analitičar	avogadrov	selenov	superkritični
analitički	bakar	sigmoidni	superponiran
analitičko-kemijski	bakreni	sijedilo	supstitucija
analiza	bakrov	silicij	sutaložen
analizator	bazični	silicijski	sutaloženi
anatit	bazičnost	silika-gel	sutaloženje
anion	bazni	silikat	sutaložiti
anion-selektivni	baždarenje	silikatni	suvišak
anionski	baždarni	sinter	sušionik

Prilog 3: Popis pročišćenih kandidata (samo slova a, b i s)

V Literatura

- Vladimir ANIĆ, Josip SILIĆ, 2001: *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber – Školska knjiga.
- Stjepan BABIĆ, Božidar FINKA, Milan MOGUŠ, 1995: *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stjepan BABIĆ, 2002: *Tvorba riječi u hrvatskome književnom jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- Stjepan BABIĆ, Sanda HAM, Milan MOGUŠ, 2005: *Hrvatski školski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Lada BADURINA, Ivan MARKOVIĆ, Krešimir MIĆANOVIĆ, 2007: *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Eugenija BARIĆ i dr., 1995: *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Anđela FRANČIĆ, Lana HUDEČEK, Milica MIHALJEVIĆ, 2005: *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Vladimir GRDINIĆ, 2007: *Farmaceutski naslovi u hrvatskoj farmakopeji*. Farmaceutski glasnik, sv. 63, br. 1. 37–55.
- Helmut GÜNZLER, Hans-Ulrich GREMLICH, 2006: *Uvod u infracrvenu spektroskopiju*. Prev. Zlatko Meić i Goran Baranović. Zagreb: Školska knjiga.
- Hrvatska nomenklatura anorganske kemije*, 1996. (Prijevod IUPAC-ovih preporuka, ur. Vladimir Simeon, prev. Božidar Grabarić i dr.). Zagreb: Školska knjiga.
- Hrvatska mrežna riznica i Hrvatski jezični korpus*: <http://riznica.ihjj.hr/>
- Lana HUDEČEK, Milica MIHALJEVIĆ, Luka VUKOJEVIĆ (ur.): 1999. *Hrvatski jezični savjetnik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Pergamena – Školske novine.
- Nenad JUDAŠ, 2004: *Osobno usmeno priopćenje*.
- Marija KAŠTELAN-MACAN, 2003: *Kemijska analiza u sustavu kvalitete*. Zagreb: Školska knjiga.
- Marija KAŠTELAN-MACAN i dr.: 2006. *Plošna kromatografija*. Zagreb: FBF. *Kemijski rječnik & glosar*. <http://www.ktf-split.hr/glossary/>
- Vedran LUTRING, 2008: *Postupak digitalizacije knjiga u TEI XML-formatu*, završni rad br. 1033 na Tehničkom veleučilištu u Zagrebu, Stručni smjer informatike. Neobjavljeni rad.
- Milica MIHALJEVIĆ, 1998: *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- – 2003: *Kako se na hrvatskome kaže WWW?* Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Milica MIHALJEVIĆ, Ermina RAMADANOVIĆ, 2006: Razradba tvorbenih načina u nazivlju (s posebnim obzirom na odnos među složenicama bez spojnika -o-, sraslicama i tvorenicama s prefiksoidima), *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 32, 193–211.
- Ivan PILJAC, 1995: *Elektroanalitičke metode*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tomislav PORTADA, Vladimir STILINOVIĆ, 2007: Što treba znati o hrvatskoj kemijskoj nomenklaturi? *Kemija u industriji*, sv. 56, br. 4. 209–215.
- Vladimir RAPIĆ, 2004: *Nomenklatura organskih spojeva*. Zagreb: Školska knjiga.
- Josip SILIĆ, Ivo PRANJKOVIĆ, 2005: *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Douglas A. SKOOG i dr., 1999: *Osnove analitičke kemije* (prijevod). Zagreb: Školska knjiga.

- Vladimir STILINOVIĆ, Tomislav PORTADA, 2005: Je li “Strohalova nomenklatura” doista Strohalova? *Kemija u industriji*, sv. 54, br. 7–8. 347–350.
- Dragutin STROHAL, 1940/1941: Priedlog za izmjenu kemijskog nazivlja kiselina. *Kemijski vjestnik*, sv. 15/16. 126–128.
- Stjepko TEŽAK, Stjepan BABIĆ, 2004: *Gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Marija ZNIKA, 1997/98: Pridjevi u kemijskom nazivlju. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 23–24. 373–390.

Tipologija slovenske tehniške terminologije

ANDREJ PAULIN

Tehniška terminološka komisija, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,
Slovenija,
andrej.paulin@ntf.uni-lj.si

Kakšno izrazje se uporablja v tehniških strokah? Ker tehniške stroke predstavljajo širša in ožja strokovna področja, kot npr. *metalurgija*, *elektrotehnika*, *strojništvo*, *metalografija*, *livarstvo*, *železarstvo*; opisujejo različne pojave, kot so *absorpcija*, *adhezija*, *dislokacija*, *kondenzacija*; obravnavajo delovanje, kot npr. *kovanje*, *ulivanje*, *stiskanje*; poimenujejo naprave, npr. *stroj*, *peč*, *škarje*, so v teh strokah največ uporabljani samostalniki in samostalniške zveze. Primeri samostalniških zvez za prej omenjena poimenovanja so npr. *fizikalna kemija* kot področje, *vijačna dislokacija* kot pojav, *utopno kovanje* kot delovanje, *kovaški stroj* ali *žarilna peč* kot naprava. Torej so po pogostnosti na drugem mestu pridevniki v samostalniških zvezah. Glagoli in glagolske zveze so redkejši, npr. *kovati*, *utopno kovati*, *kovati na trnu*. Sestavljeni izrazi so najpogostejše dvobesedni, redkeje tribesedni, izjemoma večbesedni. Večbesedni izrazi pa so včasih že videti bolj kot razlaga in se jim zato skušamo izogniti. Prislovne iztočnice so zelo redke. V zadnjem času pa se vse pogostejše pojavljajo kratice ali okrajšave namesto večbesednih izrazov, predvsem za poimenovanja bolj zapletenih postopkov, npr. *ALGOL* za *algoritemski pogramski jezik*, *DDTA* za *diferencirana diferenčna termična analiza*. Praviloma so take kratice prišle iz tujega jezika, predvsem angleščine, le včasih iz nemščine, in ustrezajo tujejezični razvezavi, npr. *AES* za *atomic emission spectroscopy* – *atomska emisijska sprektroskopija*, *VAD* za *Vakuum-Argon-Degassing* – *razplinjevanje (jekla) v vakuumu z argonom*, čeprav bi razvezava ustrezala včasih tudi slovenskemu izrazu zaradi enakih tujk, ki se uporabljajo, npr. *AES*, *DDTA*. Največ primerov sem vzel iz *Tehniškega metalurškega slovarja*, ker sem to izrazje najbolj podrobno obdeloval pri pripravi tega slovarja. Na koncu je še na kratko obdelana problematika sinonimije, žargonskih in zastarelih izrazov.

Which expressions are used in technical fields? Since technical fields represent both broader and narrower professional fields like metallurgy, electrical engineering, mechanical engineering, metallography, founding, iron-making, describe different phenomena like 'absorption', 'adhesion', 'dislocation', 'condensation', deal with different processes like 'forging', 'casting', 'pressing', name different devices like 'machine', 'furnace', 'shears', etc. These fields make use of mostly nouns and noun phrases in their descriptions. Examples of noun phrases for the before mentioned designations are e.g. 'physical chemistry' as a field, 'screw dislocation' as a phenomenon, 'drop forging' as an activity, 'forging machine' or 'annealing furnace' as a device. Hence in terms of frequency, adjectives in noun phrases come in second place. Verbs and verbal phrases are rarer, e.g. 'to forge', 'to die forge', 'to forge on mandrel'. Compound expressions usually consist of two words, less commonly of three, only in special cases of more than three words. Multi-word expressions frequently have a more explanatory note and are readily avoided. Adverbs are not that frequent. In recent times acronyms or abbreviations of multi-word expressions are used more frequently, especially in naming complex procedures, e.g. *ALGOL* for 'algorithmic language', *DDTA* for 'derivative differential thermal analysis'. These acronyms usually come from foreign languages, mostly from English,

sometimes also from German. They correlate with the acronym in the foreign language, e.g. AES for 'atomic emission spectroscopy', VAD for 'Vakuum-Argon-Degassing', even though such an acronym would sometimes correlate also with an expression in Slovene due to the same international words used, e.g. AES and DDTA. Most examples are taken from *the Technical Metallurgical Dictionary*, since these expressions were the subject of my research while compiling the dictionary. Some problems related to the synonymy, slang, and historical expressions are shown at the end of the paper.

Ključne besede: terminologija, tipologija, tehnika, slovenščina

Key words: terminology, typology, engineering, Slovenian language

I Uvod

Predstavitev sloni na poznavanju *Tehniškega metalurškega slovarja* (Paulin, 1995) in *Splošnega tehniškega slovarja A–B* (2007), oba zajemata različne stroke. Ocene pogostosti uporabe so kvalitativne. Izbor primerov je popolnoma subjektiven, pri čemer sem skušal uporabiti izraze, ki so praviloma razumljivi širšemu krogu, malo bolj pa sem se naslonil na metalurgijo, ker jo kot svojo stroko bolje poznam in kjer sem imel izbor besed od A do Ž.

II Tipi izrazov v slovenski tehnični terminologiji

Tehniške stroke predstavljajo širša in ožja strokovna področja, naslanjajo pa se tudi na naravoslovne vede:

1. elektrotehnika, gradbeništvo, metalurgija, strojništvo, tekstilstvo;
2. fizika, kemija, matematika;
3. elektronika v okviru elektrotehnike, livarstvo, metalografija, varilstvo, železarstvo v okviru metalurgije;
4. anorganska kemija, organska kemija, fizikalna kemija v okviru kemije, geometrija v okviru matematike, aerodinamika, hidrodinamika, mehanika, optika v okviru fizike.

Kakšno izrazje se torej uporablja v tehniških strokah?

Terminologija v tehniških strokah se uporablja za:

1. poimenovanje pojavov: *abrazija, absorpcija, adhezija, aklimatizacija, dislokacija, gravitacija, kondenzacija*;
2. poimenovanje veličin in enot: *tok, amper, napetost, volt, sila, newton (njuten)*;
3. poimenovanje snovi, kamor spadajo tudi kemični elementi in spojine, minerali: *kamen, les, kovina, jeklo, bron, steklo, hrastovina, smrekovina, belilo, antimon, baker, svinec, srebro, zlato, železo, benzen, boraks, azurit, diamant*;
4. poimenovanje delovanja: *kovanje, ulivanje, stiskanje* (npr. s področja metalurgije), *apretiranje* (končno plemenitenje tekstilij, usnja, lesa z določeno obdelavo), *asfaltiranje, brušenje, tkanje*;
5. poimenovanje naprav in delov naprav: *stroj, peč, motor, škarje, brus, rezilo*.

Vse to kaže na velik pomen samostalnikov. Vendar se za prej omenjene vrste poimenovanj ne uporabljajo samo enobesedni izrazi, ampak tudi, lahko bi rekel celo pogosteje, dvobesedni izrazi, tj. samostalniške zveze z levim ali desnim prilastkom, redkeje pa večbesedne zveze.

A) Samostalniške zveze z levim prilastkom

Če ohranimo enako razporeditev poimenovanj, potem se samostalniške zveze s pridevnikom uporabljajo za:

1. poimenovanje pojavov: *vijačna dislokacija, binarna logika*;
2. poimenovanje snovi, spojin, mineralov: *umetni kamen, hrastov les, smrekov les, nerjavno jeklo, krom-nikljevo jeklo, bituminirani papir, ravno steklo, aluminatni cement, aluminijev bron* (zlitina bakra in aluminija), *betonski oblikovanec, betonska mešanica, binarna zlitina, antimonov oksid, antimonov sulfid, alifatski ogljikovodik*;
3. poimenovanje delovanja: *hladno kovanje, utopno kovanje, tlačno ulivanje, vroče valjanje, ročno brušenje*;
4. poimenovanje naprav in delov naprav: *kovaški stroj, ravnalni stroj, valjalni stroj, vrtni stroj, električna peč, bobnasta peč, plamenska peč, talilna peč, žarilna peč, visokofrekvenčna peč, električni motor* (= elektromotor), *bencinski motor, valjarniški motor, pločevinske škarje, razrezovalne škarje, vrtno škarje, kamniti brus, motorni brus*.

Pri osnovnih enotah in veličinah takih zvez ni, pojavljajo pa se pri izpeljanih enotah, npr. *kinetična energija*.

To kaže, da so pridevniki, ki predstavljajo v samostalniških zvezah leve prilastke, v terminologiji pogosti.

Pri sestavljenih tehniških izrazih, kjer so levi prilastki pridevniki, imamo še naslednje tipe izrazov:

1. levi prilastki so sestavljeni iz pridevnika in samostalnika, ki že sama v ne-sestavljeni obliki predstavljata tehniški izraz: *nizkonapetostni* (ki se nanaša na nizko napetost), *toplotnoizolacijski* (ki se nanaša na toplotno izolacijo) – *toplotnoizolacijske lastnosti, šibkomagnetni* (ki se nanaša na majhno oz. šibko magnetnost) – *šibkomagnetna zlitina, emisijskodisperzijski* (ki se nanaša na emisijo – oddajanje delcev, valovanja z disperzijo – razprševanjem) – *energij-skodisperzijska* (ki se nanaša na razpršitev energije) *spektroskopija*;
2. levi prilastki so sestavljeni iz dveh ali več besed, ki predstavljajo vsoto sestavin: *bakreno-apneni* (vsebuje baker v obliki modre galice in apno) – *bakreno-apnena brozga* (za škropljenje rastlin), *aluminij-nikelj-železov* (ki vsebuje aluminij, nikelj in železo) – *aluminij-nikelj-železov bron, nikelj-kromovo jeklo, acetilen-kisikov plamen, analogno-digitalni* (ki se nanaša na analogno in digitalno delovanje) – *analogno-digitalni pretvornik*.

B) Samostalniške zveze z desnim prilastkom

To so zveze dveh samostalnikov in se največ uporabljajo za:

1. poimenovanje delovanja: *brušenje svedrov, brušenje zobnikov, valjanje pločevine, vlečenje žice, kovanje kovancev*,
2. poimenovanje lastnosti, vezane na delovanje: *aktivnost cementa*, včasih tudi za:
3. poimenovanje pojavov: *adhezija tal*, kjer je v zvezi poudarek na prilastku; v organski kemiji pa predvsem za:
4. poimenovanje spojin: *acetat celuloze*, ki ima prednost pred samostalniško zvezo z levim prilastkom (*acetatna celuloza*).

Zveze dveh samostalnikov, povezanih s predlogom, na nek način že predstavljajo večbesedne terminološke zveze:

5. poimenovanje pojavov: *krhkost v vročem*;
6. poimenovanje snovi: *kovina za termoelemente, zlato za kovance*;
7. poimenovanje naprav in delov naprav: *brus za kose, peč na hladen zrak, motor s kletko* (vrsta elektromotorja), *peč z dviznimi mizami, stroj za jedra* (v livarnah), *stroj za tlačno litje*.

C) Glagoli in glagolske zveze

Glagoli in glagolske zveze (dvo- in večbesedne) so po uporabi redkejši od samostalniških in pridevniških zvez, čeprav so v sami terminologiji dovolj pogosti, saj često predstavljajo nosilno besedo pomenske skupine in so vezani na delovanje: *absorbirati, kovati, valjati, brusiti, ravnati, tkati*.

Dvobesedne zveze so:

- prislov-glagol: *utopno kovati, notranje brusiti, zunanje brusiti, mokro brusiti*;
- glagol-samostalniik: *absorbirati vodo, brusiti zobnik, blokirati cesto*;
- glagol-predlog + samostalniik: *kovati na trnu*.

Tribesedne glagolske zveze so redkejše: *blokirati telefonski sprejem*.

Č) Prislovi

Prislovi so redki in največkrat uporabljeni v večbesednih zvezah:

1. *računalniško podprto obdelovanje, centrifugalno ulita cev*, uporabljajo se tudi v izprislovnih pridevniških tvorjenkah v dvobesednih tehniških izrazih:
2. *večžilni kabel, mnogoogljčno jeklo, močnopolirana površina*.

D) Posebnost izrazov, ki se nanašajo na kemične spojine

Poimenovanje kemičnih spojin mora namreč ustrezati določilom kemijske nomenklature in zato se zdijo takšna poimenovanja včasih malce nenavadna. V anorganski kemiji, kjer je kemijska nomenklatura precej enostavna, imamo pri samostalniških zvezah praviloma levi prilastek: *aluminijev fluorid, aluminijev hidroksid, bakrov sulfat*.

V organski kemiji, kjer je kemijska nomenklatura bolj zapletena, pa imamo pogosto desni prilastek: *acetat celuloze* (ne: celulozni acetat); ali pri adicijskih imenih spojin s kako skupino levi prilastek, ki ni pridevniški: *acetil klorid, alkil alkohol* (= alkanol); ali pri substitucijskih imenih spojin s kako skupino sestavljene besede: *acetilsalicilna kislina, alkilamin*.

Poseben način zapisa spojin ali levih prilastkov, ki se nanašajo na te spojine, je:

1. kadar element lahko nastopa v več oksidacijskih stanjih: *antimonat(III)* – *sol antimonove(III) kisline, antimonat(V), arzenov(III)* – *arzenov(III) sulfid, arzenov(V)* – *arzenova(V) kislina, bakrov(I)* – *bakrov(I) oksid, bakrov(II)* – *bakrov(II) oksid*. Tedaj je oksidacijsko stanje označeno z rimsko številko v oklepaju in brez presledka, vezano na ime spojine ali levega prilastka te spojine.
2. kadar so spojine dvojne ali sestavljene: *bakrov hidroksid-karbonat* (spojina, sestavljena iz bakrovega hidroksida in bakrovega karbonata), *svinčev klorid-oksidi, svinčev oksid-sulfat*.

E) Kratice in okrajšave

V zadnjem času se vse pogosteje pojavljajo kratice oz. okrajšave namesto večbesednih izrazov, predvsem za poimenovanje bolj zapletenih postopkov. Praviloma so take kratice ali okrajšave prišle iz tujega jezika, predvsem angleščine, le včasih iz nemščine, in ustrezajo tujejezični razvezavi:

- *ALGOL*: *algorithmic language* za *algoritemski pogramski jezik*,
- *DDTA*: *derivative differential thermal analysis* za *diferencirana diferenčna termična analiza*,
- *AES*: *atomic emission spectroscopy* za *atomska emisijska spektroskopija*,
- *VAD*: *Vakuum-Argon-Degassing* za *razplinjevanje (jekla) v vakuumu z argonom*,
- *LACVD*: *laser assisted chemical vapour deposition* za *lasersko kemično naporjanje*.

Predvsem kratice naj bi se uporabljale tudi v slovenščini v mednarodni obliki, da se izognemo morebitnim nesporazumom, kadar se v besedilu uporablja le kratica. Včasih mednarodno uporabljana kratica ustreza tudi slovenski razvezavi, npr. *AES*, *DDTA*.

Pri kraticah za pogosto skrajšano označevanje nekaterih tehniških in drugih pojmov (ne postopkov) lahko opazimo, da tudi v drugih jezikih podomačujejo kratice za poimenovanja pojma, npr. v nemščini:

- *DNA* – *deoxyribonucleic acid*, *DNK* – *dezoksiribonukleinska kislina*, *DNS* – *Desoxyribonukleinsäure*;
- *ANN* – *artificial neural network*, *UNM* – *umetna nevrnska mreža*, *KNN* – *künstliches neuronales Netz*.

F) Sinonimija, žargonski izrazi, zastareli izrazi

Na koncu bi se rad dotaknil še posebnih tipov izrazov, kar pa je že povezano z normativnostjo ali usmerjevalnostjo rabe tehniških izrazov. Sem spadajo sinonimi ali sopomenke, antonimi ali protipomenke, zastareli izrazi in žargonski izrazi.

Ker naj bi bili tehniški izrazi zaradi enoumnega sporazumevanja enopomenski, sinonimija praviloma ni želena. Obstaja več tipov sopomenk. Enakovredne so tiste, ki se lahko vedno uporabljajo ena namesto druge. Vendar v istem besedilu ni priporočljiva raba obojih hkrati, ker to spravlja bralca v dvom, ali gre za isto stvar ali se nanašajo na dve stvari. Posebna vrsta enakovrednih sopomenk so tako imenovane izposojenke. Te izposojenke sorazmerno pogosto nastopajo v tehniški terminologiji in so zelo pomembne pri poskusih neprisilnega vzpodbujanja rabe ustreznih slovenskih izrazov. Dopustne so grškega ali latinskega izvora, ostalim naj bi se praviloma izogibali in čimprej poiskali, če že ne obstaja, ustrezen slovenski izraz. Vendar tudi raba izposojenih izrazov ni vedno nujna. Mislim, da je nepotrebna, kadar zanje obstaja lep, ustaljen slovenski izraz, npr. osebno raje uporabljam *prostornina* namesto *volumen*, čeprav sta oba izraza normativno enakovredna.

Poleg enakovrednih sopomenk so še podrejene sopomenke, neustrezne podrejene sopomenke in zastarele sopomenke. Tako sopomenke razvršča *Splošni tehniški slovar A–B* (2007).

Podrejene sopomenke so tiste, katerih raba se še dopušča, a ni želena. Te sopomenke, ki jih je v tehniški terminologiji veliko, je mogoče razvrstiti v več skupin. Pri navajanju bom prikazal neustrezno (podrejeno) sopomenko za ustrezní izraz (nadrejeno sopomenko). Prika-

zane primere sem vzel iz *Slovenskega tehniškega slovarja A–B* (2007), ker se mi zdi, da je zelo dobro rešil normiranje izrazov:

1. vsebinsko nepriporočljivi izrazi, ker vsebina pojma ni ustrezno opisana z izrazom: *brezvodni alkohol* za *absolutni alkohol*, *lužnatost* za *alkalnost* (*alkalnost* se navezuje na izraz *alkalija*, ki ima strokovno dva pomena in le drugi pomen izraza *alkalija* pomeni 'lužina'; *alkalnost* kot lastnost pa se nanaša na prvi pomen izraza *alkalija*), *apneno belilo* za *apneni belež*, *struktura* za *mikrostrukturo* (pri zgradbi materialov, ki je vidna pod mikroskopom), *zlata bronza* za *bakrova bronza*;
2. strokovno neustrezno tvorjeni izrazi ali izrazi v preveč poenostavljeni obliki: *aktinid* za *aktinoid*, *akumulatorska celica* za *akumulatorski člen*, *algin* za *alginska kislina*, *amonijev persulfat* za *amonijev peroksodisulfat*, *bencinov* za *bencinski*, *Dieselov* za *dizelski*, *astabil* za *astabilni multivibrator*, *avtopark* za *avtomobilski park*, *avto* za *avtomobil*, *binarna številka* za *bit*, *besemerka* za *besemerski konvertor*, *avtomacija* za *avtomatizacija*;
3. oblikovno neustrezno tvorjeni izrazi: *apnati* za *apniti*, *alkemija* za *alkimija*;
4. dvobesedni izrazi namesto enobesednih, ker je samostalnik v teh samostalniških zvezah zelo splošen pojem: *adjustirni obrat* za *adjustirnica*, *brivski aparat* za *brivnik*, *antioksidacijsko sredstvo* za *antioksidant*, *batni drog* za *batnica*, *agrarna meteorologija* za *agrometeorologijo*;
5. v preteklosti slovenjeni izrazi, ki se strokovno niso prijeli: *vetromer* za *anemometer*, *toplomer* za *termometer*, *zvezdoslovski* za *astronomski*, *gostotomer* za *areometer*;
6. stara imena mineralov, ki so jih nekdanje bolj razvrščali po videzu in ne ustrezajo sedanjim strokovnim razvrstitvi mineralov po razredih: *antimonov sijajnik* za *antimonit*, *bakrova svetlica* za *kovelin*, *pestra bakrova ruda* ali *pisani bakrov kršec* za *bornit*, *bakrov kršec* za *halkopirit*, *železov kršec* za *pirit*, *cinkova svetlica* za *sfalerit*;
7. nepotrebna izposojenka za ustaljen domači izraz: *amortizer* za *blažilnik*, *progresija* za *zaporedje*;
8. zastarel način poimenovanja: *akcijska turbina* za *enakotlačna turbina*.

Neustrezne podrejene sopomenke so tiste, ki naj bi bile strokovno »prepovedane« iz kakršnih koli vzrokov: *pleksi steklo* za *poliakrilno steklo*, *bencol* ali *benzol* za *benzen*, *akvedukt* za *akvadukt*.

Glede žargonskih izrazov menim, da so v glavnem nepotrebni v tehniški terminologiji, ker se uporabljajo v ožjem krogu uporabnikov ter tudi niso primerni za strokovno in znanstveno pisanje.

Zastareli izrazi so pa tisti, ki se ne uporabljajo več. Tu imamo dve kategoriji:

1. ali so zastareli le izrazi, pojmi, ki jih opisujejo, pa ne – take primere poznamo v kemiji, npr. spojina enega atoma elementa z dvema atomoma kisika se zdaj imenuje *dioksid*, zastarel izraz zanjo je *dvokis*;
2. ali pa so to izrazi, ki opisujejo predvsem naprave in postopke, ki se zdaj ne uporabljajo več.

Obe skupini zastarelih izrazov nista primerni za uvrščanje v splošne terminološke slovarje, kot je npr. *Slovenski tehniški slovar A–B*, lahko pa so primerni za terminološke slovarje posameznih strok, ker imajo, označeni z ustreznimi kvalifikatorji, določen zgodovinski in razvojni pomen za stroko. To so predvsem zastareli izrazi prej omenjene druge

skupine teh izrazov. Kot zelo zanimiv primer iz metalurgije lahko navedem izraz *slovenska peč*, ki predstavlja plavž za pridobivanje surovega železa s konca 16. stoletja in se je v taki obliki gradil le na ozemlju današnje Gorenjske in ga zapisi, ki so tedaj bili le nemški, omenjajo kot *Windischer Ofen*. Tudi izrazi kot *cajna*, *cajnati*, *cagelj*, *presnovka*, *presnanje*, *pu-dlovka*, *puclanje* so zgodovinski in se srečajo le še v besedilih, ki obravnavajo zgodovino metalurgije. Na metalurgijo sem se s primeri omejil zato, ker se ukvarjam tudi z zgodovino metalurgije. Pri takih izrazih mora terminolog poznati tudi zgodovino svoje stroke, ne pa le stroke same.

III Sklepne misli

Po moji kvalitativni oceni v tehniki najpogosteje srečamo samostalnike pred pridevniki in glagoli. Sestavljeni tehniški izrazi so najpogosteje dvobesedni in so izrazi z levim, redkeje desnim prilastkom:

- *ravno steklo, električna peč, mokro brusiti*;

redkeje tribesedni:

- *Andrejev poševni križ, avtomatska kuhalna plošča, brizgalno barvanje papirja, kovati na trnu*;

izjemoma so tudi večbesedni:

- *absolutni sistem merskih enot*.

Večbesedni izrazi imajo včasih že bolj funkcijo razlage in se jim skušamo izogniti:

1. *asimetričnost tokovnega trifaznega sistema*,
2. *brizganje z jeklenimi kroglicami* (način čiščenja površine), *aparati za notranjo montažo*.

Nepogrešljivi, čeprav redkejši, so glagoli in glagolske zveze.

Tehniška terminologija ima tudi določene posebnosti, predvsem na področju kemije, kjer mora biti del terminologije usklajen s kemijsko nomenklaturo, ki je mednarodno sprejeta.

Z razvojem tehnike pa so vse pogostejši sestavljeni levi prilastki in uporabljane kratice oz. okrajšave, ki v skrajšani obliki dajejo zapletene večbesedne izraze za različne postopke.

IV Zahvala

Avtor bi se rad zahvalil članoma Tehniške terminološke komisije, dr. A. Šmalcu za strokovnokemijske in C. Tavzes za jezikoslovne pripombe.

V Viri

Andrej PAULIN, 1995: *Tehniški metalurški slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Andrej Paulin idr. (ur.), 2007: *Slovenski tehniški slovar A–B*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Elektrotehniška terminologija v slovarjih

MOJCA ŽAGAR KARER

Sekcija za terminološke slovarje, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,
Slovenija,
mojca.zagar@zrc-sazu.si

Elektrotehnika je področje, ki že tradicionalno posveča veliko pozornosti jezikovni kulturi, še posebej urejeni in usklajeni terminologiji. Delo za slovensko elektrotehniško terminologijo se je začelo že v tridesetih letih dvajsetega stoletja, leta 1957 pa je začel izhajati *Slovenski elektrotehniški slovar*. Do leta 1970 je izšlo 12 zvezkov, nato pa od leta 1995 naprej še 15 zvezkov s področja elektroenergetike. Kasneje je nastalo še več terminoloških slovarjev, v katerih se pojavljajo elektrotehniški termini. Kot poseben tip terminološkega slovarja je treba omeniti *Splošni tehniški slovar* (2. izdaja 1978 in 1981), ki vsebuje termine večine tehniških strok. V prispevku se ukvarjamo s predstavitvijo elektrotehniških terminov v različnih terminoloških slovarjih. Glede na obravnavo terminov se kažejo značilnosti posameznih tipov slovarjev, od standardov do avtorskih slovarjev.

Electrical engineering is a field that devotes a lot of attention to language culture, particularly to a well-defined and coordinated terminology. Work on Slovene electrotechnical terminology began in 1930s, while 1957 saw the publication of *The Slovene Electrotechnical Dictionary*. 12 notebooks were published by 1970, and 15 after 1995. Those after 1995 were from the field of electroenergetics. Later on more terminological dictionaries featuring electrotechnical terms appeared. A special type of terminological dictionary which has to be mentioned is *The General Technical Dictionary* (2nd edition 1978 and 1981). It includes terms from most technical fields. The article presents electrotechnical terms in terminological dictionaries. Different types of dictionaries, from standards to authorial dictionaries, present given terms in a different manner.

Ključne besede: terminologija, terminografija, elektrotehnika

Key words: terminology, terminography, electrical engineering

I Uvod – O elektrotehniški terminologiji

Elektrotehnika se je od konca 18. stoletja naprej izredno hitro razvijala, saj je teoretičnim odkritjem kmalu sledil prenos v prakso, spodbujen zlasti z industrijsko revolucijo. Nova odkritja so odmevala tudi v slovenskem prostoru, manj pa je bilo konec 19. stoletja čutiti zavest o pomenu slovenske terminologije. Tako I. Šubic (1897) v predgovoru knjige *Elektrika, nje proizvodnje in uporaba* o terminologiji zapiše naslednje: »Glede strokovnih izrazov stoji pisatelj že od nekdaj odločno na stališču, da je posebno v tehnični vedi slovenjenje terminov, ki so danes skupna last vseh kulturnih jezikov na zemlji, **ničevna in nepotrebna muka za pisatelja in čitatelja, da je potrata, katere si niti veliki narodi ne privoščijo. Zato so v tej knjigi brez pomisleka sprejeti in uporabljeni vsi oni tuji termini, ki imajo na električnem polju svetovljansko pravico.**«

Skrb za urejeno elektrotehniško izrazje se je začela v začetku 20. stoletja,¹ ko je Mednarodna elektrotehniška komisija IEC leta 1910 ustanovila Strokovni odbor za elektrotehniško izrazoslovje. Leta 1938 je začel izhajati *Mednarodni elektrotehniški slovar IEV (International Electrotechnical Vocabulary)*, ki izhaja še danes, dostopen je tudi v obliki spletnega iskalnika Electropedia (<<http://www.electropedia.org>>).

V slovenskem prostoru začetki dela za slovensko elektrotehniško terminologijo segajo v trideseta leta 20. stoletja, ko so na elektrotehniškem inštitutu tedanje tehniške fakultete začeli zbirati elektrotehniško izrazje. Obdelano gradivo je bilo izdano v obliki nemško-slovenskega in slovensko-nemškega slovarja kot dodatek knjigi Draga Mattanovicha *Elektrotehnika*, in sicer leta 1933 za jaki tok in leta 1936 za šibki tok. Slovenska elektrotehniška terminologija se je v začetku naslanjala na nemščino, kasneje pa vedno bolj na angleščino.²

V okviru Elektrotehniškega društva Slovenije je bila nato leta 1953 ustanovljena terminološka komisija, ki je začela izdajati *Slovenski elektrotehniški slovar* (za natančne bibliografske podatke o slovarjih glej vire), ki je imel za osnovo *IEV*. Med letoma 1957 in 1970 je izšlo 12 zvezkov. Po letu 1970 je bil del izrazja vključen v *Splošni tehniški slovar*, rešitev za nadaljnje izdajanje slovarja pa so našli pri Zveznem zavodu za standardizacijo, kjer je od leta 1979 do 1984 izšlo 23 standardov (Mlakar 1973: 40, Mlakar 1985: 72, 74). Izdajanje *Slovenskega elektrotehniškega slovarja*, ki je v obliki prevodov standardov nato nastajal pri Uradu za standardizacijo in meroslovje, je leta 1995 za področje elektroenergetike prevzel Slovenski komite CIGRÉ – do sedaj je izšlo 15 zvezkov.³ Kasneje je izšlo še nekaj slovarjev, obravnavamo jih v naslednjem razdelku.

Posebej omenimo *Splošni tehniški slovar* v dveh delih (1962 in 1964, druga izdaja 1978 in 1981). Leta 2007 je izšel 1. zvezek (črki A in B) *Slovenskega tehniškega slovarja*, ki je naslednik *Splošnega tehničnega slovarja*. Zadnja izdaja slovarja vsebuje termine kar 41 tehniških strok, med njimi tudi elektrotehnike.

S tehniško terminologijo so se ukvarjali tudi na 4 simpozijih tehniške besede (1960, 1962, 1973, 1985) in na posvetovanju o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju (1997). Leta 1969 je izšel tudi Slovenski jezikovni priročnik za tehnike. Kljub temu da je z današnjega vidika priročnik že zastarel, kaže na tradicionalno skrb za jezikovno kulturo, ki je značilna za tehniške vede pri nas.

II Elektrotehniška terminologija v slovarjih

V jedru prispevka nas bo zanimalo, kako so prikazani elektrotehniški termini v terminoloških slovarjih, pri čemer smo se omejili na razlagalne slovarje. Seveda ni bilo mogoče zajeti vseh slovarjev, v katerih se pojavi kak elektrotehniški termin (gre za sorodna in deloma prekrivna področja, kot sta npr. računalništvo ali jedrska fizika), pregledali pa smo tiste, ki so za elektrotehniko najbolj pomembni.⁴ To so: *Slovenski elektrotehniški slovar*, *Slovar izrazov za trg z električno energijo*, *Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja*

¹ Omenimo, da je bil tudi začetnik terminološke vede Eugen Wüster po izobrazbi elektrotehnik in da se je največ ukvarjal prav z (elektro)tehniško terminologijo.

² N. Logar (2001: 48, 49) piše, da je »v zadnjih letih po pričakovanju največji oz. celo edini vpliv angleškega jezika«, kar pripisuje temu, da se stroka najbolj razvija v angleško govorečem okolju oz. da se ta jezik rabi, da bi novo védenje postalo dostopno celemu svetu. Ugotavlja, da je v elektrotehniko najpomembnejši vir za strokovna poimenovanja tuji jezikovni sistem (angleščina), v celoti neprevzetih terminov je le dobra četrtina.

³ Kot poseben slovar je 2001 izšel še *Slovar izrazov za trg z električno energijo*.

⁴ Zaradi pomembnosti za elektrotehniko smo v obravnavo vključili tudi *Splošni tehniški slovar* in *Slovenski tehniški slovar A–B*, čeprav večina vsebovanih terminov ni s področja elektrotehnike.

distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev, 3 pojmovniki s področja telekomunikacij Pavla Mešeja, *Splošni tehniški slovar* in *Slovenski tehniški slovar (A–B)* in 3 spletni slovarji: *Terminološki slovar avtomatike*, *Pojmi v fotovoltaiiki* in *Nekateri pojmi s področja telekomunikacij*.

A) Slovenski elektrotehniški slovar (SES)

SES je začel izhajati 1957 in do leta 1970 je izšlo 12 zvezkov. Vsak zvezek je zaokrožen tematski sklop oz. skupina – ker gre za prevod mednarodnega standarda, natančneje *Mednarodnega elektrotehniškega slovarja (IEV)*, so skupine označene s številkami, ki so enake kot v izvorniku. Vse zvezke je uredil France Mlakar, besedilo je priredila terminološka komisija Elektrotehniškega društva Slovenije, jezikovni sodelavec je bil France Pacheiner za prve tri zvezke, nato Ivan Tominec za naslednjih 8 zvezkov, pri zadnjem pa je kot jezikovni svetovalec sodeloval Tomo Korošec.

Nato je slovar v tiskani obliki nehal izhajati do leta 1995, ko je Slovenski komite CIGRÉ prevzel izdajanje zvezkov v tiskani obliki za področje elektroenergetike. Do leta 1999 je izšlo 15 zvezkov. Uredil jih je Anton Ogorelec, skoraj vsak zvezek je prevedel drug strokovnjak, vedno pa je pri tem sodelovala še skupina strokovnjakov. Jezikovna sodelavka pri vseh zvezkih je bila Zvonka Leder Mancini.

Ker gre pri SES za standard, je temu prilagojena tudi zgradba slovarja. V predgovoru prvega zvezka lahko preberemo, da je: »Slovenski slovar /.../ razporejen v istem vrstnem redu in urejen na isti način kakor Mednarodni elektrotehniški slovar. Slovenski izrazi so opremljeni s številkami po tem slovarju, pojasnjujejo pa jih definicije, ki so razen nekaterih redkih in upravičenih izjem prevedene iz Mednarodnega elektrotehniškega slovarja.« (SES 1957, Osnovne definicije (Skupina 05)) Od tam so tudi francoski, angleški, nemški in italijanski ustrezni (srbohrvaške so dobili iz drugih virov, zvezki od 1995 do 1999 pa ne vsebujejo več srbohrvaških in italijanskih ustreznikov).

Ureditev slovarja je torej tematska, kar pomeni, da so npr. v *Podpoglavju 461-07: Tlačni kabli* naslednje iztočnice: *tlačni kabel*, *plaščni tlačni kabel*, *cevni (tlačni) kabel*, *oljni tlačni kabel*, *oljni cevni (tlačni) kabel*, *plinski kabel z notranjim tlakom* in *plinski kabel z zunanjim tlakom* (SES 1999, Električni kabli (Poglavje 461)). Na koncu vsakega zvezka je tudi abecedni seznam izrazov za vsak jezik posebej, kar omogoča, da hitro najdemo iskani termin. Isti termin se lahko pojavi v različnih zvezkih, če sodi na več tematskih področij oz. če se ta prekrivajo.

V uvodu bi sicer pričakovali več informacij v zvezi s strukturo slovarja, res pa je, da lahko uporabnik slovarja poišče dodatne informacije v originalnem mednarodnem slovarju. V treh zvezkih najdemo tudi dodatno grafično gradivo – skice, drevesne diagrame itd.

Ker je bil slovar narejen po tujejezični predlogi – ki je zavezujoča tudi glede makro- in mikrostrukture slovarja –, so možnosti za dodatne informacije omejene, vnaprej je določen tudi nabor jezikov, v katerih so ustrezniki.⁵ Kljub temu se zdi, da so se sodelavci slovarja zlasti v prvih zvezkih trudili, da bi bil slovar čim bolj prilagojen slovenskemu pojmovnemu svetu elektrotehnike. V kolofonu tako piše, da je besedilo pripravila oz. priredila terminološka komisija Elektrotehniškega društva Slovenije, sledi seznam sodelavcev. V drugi skupini zvezkov pa je v kolofonu poleg tega, da je slovar priredila terminološka komisija SLOKO CIGRÉ, napisan tudi seznam sodelavcev in kdo je posamezni zvezek prevedel. Podatka o prevajalcu v prvi skupini zvezkov ni, iz česar lahko sklepamo, da je bilo delo za slovar v prvi

⁵ V prvi skupini zvezkov so sodelavci slovenskega slovarja sicer dodali tudi srbohrvaške ustreznike.

skupini zvezkov organizirano drugače. To potrjuje tudi Mlakar (1985: 72, 73), urednik prve skupine zvezkov SES, ki piše, da so slovenska gesla nastajala na sestankih komisije, ki je bila stalno delovno jedro, za posamezna specifična področja pa so se ji pridruževali področni strokovnjaki.⁶

Tudi mikrostruktura je skoraj enaka kot v mednarodnem standardu. Pomembna je številka, pod katero lahko najdemo termin v mednarodnem slovarju, posredno pa označuje tudi tematska polja. Primer je iz druge skupine zvezkov.

448-11-30
vklopni tok
courant d'appel
inrush current
Einschalstrom

Tranzientni tok, povezan z vzbujanjem transformatorjev, kablov, dušilk itd.

B) Slovar izrazov za trg z električno energijo

Leta 2001 je kot poseben slovar izšel *Slovar izrazov za trg z električno energijo*. Slovar je sicer del SES (v kolofonu piše: *Slovenski elektrotehniški slovar*, Področje elektroenergetika, Trg električne energije), a se od drugih zvezkov SES, ki zvesto sledijo standardom Mednarodne elektrotehniške zveze IEC, razlikuje toliko, da ga bomo obravnavali posebej.

Za razliko od ostalih zvezkov SES, ki so jih prevedli in nato uskladili znotraj različnih terminoloških komisij, ima ta slovar 5 avtorjev (Krešimir Bakič, Ferdinand Gubina, Rajko Pirnat, Marko Senčar, Jože Voršič) in tudi 3 recenzente (Dušan Zbašnik za ekonomski del, Jože Unk za elektrotehniški del, Malcom Gylee za angleške definicije). Urednik je tako kot pri drugi skupini zvezkov SES Anton Ogorelec, jezikovna sodelavka pa Zvonka Leder Mancini.

Slovar je urejen po abecednem vrstnem redu slovenskih iztočnic, ki jim sledi slovenska definicija, vzporedno pa najdemo angleški termin z angleško definicijo. To, da imajo tudi angleški termini definicijo, za slovenske terminološke slovarje s področja elektrotehnike sicer ni običajno, je pa gotovo koristno za uporabnika, ki se srečuje s terminologijo v obeh jezikih. Slovarski sestavki so tudi oštevilčeni. Kljub temu da je slovar urejen po abecednem vrstnem redu, na koncu slovarja v dodatku najdemo še Abecedni seznam slovenskih izrazov in Abecedni seznam angleških izrazov s slovenskimi ustrezniki.

V dodatku najdemo še pet podpoglavij: Enote; Izpeljane enote SI; Izpeljane enote SI s posebnimi imeni, ki so dovoljene zaradi varovanja človekovega zdravja; Predpone SI in pripadajoči znaki; Enote izven SI, ki se smejo uporabljati. Dodatnega grafičnega gradiva ni.

Večina uvoda je posvečena razlagi o razvoju in delovanju trga z električno energijo, zelo skop pa je uvod s podatki o samem slovarju. Viri so sicer navedeni, ni pa natančnih bibliografskih podatkov (uporabljeni so bili npr. slovarji Mednarodne elektrotehniške komisije IEC, Svetovnega energetskega sveta WEC, IEEE, NERC, NECA, CIGRE).

⁶ Navedeni so tudi kriteriji, ki so jih upoštevali pri izbiri oz. tvorbi novih izrazov. Gre za splošne terminološke napotke, npr. da mora biti izraz čim krajši in ustaljen, da se je treba izogibati sopomenkam (oz. vsaj označiti prednostne) in neposrednemu prevzemanju iz živih jezikov itd.

Oglejmo si še značilni slovarski sestavek v tem slovarju.

11	bibavična elektrarna hidroelektrarna, ki izrablja razliko višine vodne gladine zaradi plime in oseke	tidal power station hydropower station which is powered by the difference in height of the water level between high and low tide

C) Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev

Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev, ki je izšel leta 1994, sta zasnovala Drago in Ljudmila Bokal (tudi jezikovni pregled), Mateja Zorman je prevajala iz angleščine, slovarske sestavke pa sta izdelovala Drago Bokal (ki je tudi prevajal iz angleščine) in Adolf Jurše. V kolofonu so navedeni tudi recenzenti in seznam tistih, ki so pri oblikovanju posameznih slovarskih sestavkov sodelovali z nasveti. V uvodu sicer piše, da je pojmovnik »komisijsko delo, katerega pobudnik je glavni avtor« (Bokal 1994: 2).

Slovar je enojezični razlagalni slovar. Narejen je bil na podlagi gradiva – v uvodu najdemo podatke o tem, katera besedila so bila izpisana in koliko enot je bilo izpisanih (5000 listkov, ki so shranjeni v kartoteki na Elektroinštitutu Milan Vidmar).

Kot lahko preberemo v uvodu, pojmovnik vsebuje 132 iztočnic in 223 podiztočnic, v uvodu pa so tudi natančni podatki o tem, koliko gesel je iz drugih virov (pri vsaki definiciji je namreč označeno, iz katerega vira je definicija in ali je delno preoblikovana oz. ali gre za definicijo, izdelano na podlagi kartotečnega gradiva). Pojasnjena je tudi zgradba slovarskega sestavka s primeri v oklepajih. Kadar gre za prevod iz mednarodnega standarda, je dodan še angleški ustreznik. Naveden je tudi natančen seznam virov, kar je pri slovenskih terminoloških slovarjih žal redko.⁷ Vsekakor pa je treba poudariti, da so avtorji uporabnika dobro opremili z informacijami o strukturi slovarja.

Slovar kombinira abecedno in tematsko ureditev – iztočnice si sledijo v abecednem vrstnem redu, hkrati pa so pri njih pogosto navedene še podiztočnice z razlagami: »*Posamezna besedna zveza, ki označuje vrsto pojava ali povezanost s pojavom, ki je prikazano kot geslo, je navedena kot podgeslo [...].*« (Bokal 1994: 2) Tako npr. pri iztočnici *oprema* najdemo podiztočnici *primarna oprema* in *sekundarna oprema*. Ker je podiztočnic veliko, bi bilo na koncu smiselno dodati še po abecedi urejen seznam vseh terminov (iztočnic in podiztočnic). Dodatnega grafičnega gradiva ni.

Strukturo slovarskega sestavka si bomo ogledali na primeru iztočnice *upornost*. Tu najdemo 3 podiztočnice: *ozemljitvena upornost*, *ponikalna upornost* in *udarna upornost*. Pri vsaki definiciji je na koncu v oglatem oklepaju napisana tudi oznaka za vir (natančnejši podatki o virih so v uvodu pri literaturi), kar je za uporabnika zelo koristen podatek. Pri prvi podiztočnici ni nobene oznake, kar pomeni, da je definicija izdelana na podlagi kartotečnega gradiva.

upornost

1. ozemljitvena upornost

Vsota ponikalne upornosti, upornosti ozemljila in upornosti ozemljitvenega vodnika.

⁷ Natančen seznam virov je sicer naveden tudi v *Slovenskem tehniškem slovarju A–B*.

2. ponikalna upornost

1. Upornost med ozemljilom in referenčno zemljo.
2. Upornost med ozemljilom in dovolj oddaljeno točko zemlje, ki ima električni potencial praktično enak nič. [~SES 25-35-061]

3. udarna upornost

Upornost, ki se pojavi pri prehodu udarnega toka.
[SES 25-35-062]

Č) Pojmovniki Pavla Mešeja s področja telekomunikacij

Obravnavali bomo tudi poseben tip terminološkega slovarja, recimo mu avtorski tip. Gre za 3 pojmovnike Pavla Mešeja s področja telekomunikacij: *Upravljanje telekomunikacij* (1999), *Mobilnost v telekomunikacijah* (2000) in *Telekomunikacijske storitve* (2004). Vse slovarje je izdala Elektrotehniška zveza Slovenije.

Slovarji so razdeljeni na štiri dele: pojmovnik, angleško-slovenski slovar, slovensko-angleški slovar in kratice. Angleško-slovenski slovar je seznam angleških terminov in slovenskih ustreznikov, ravno obratno je pri slovensko-angleškem slovarju. Ker so telekomunikacije področje, kjer se uporablja veliko angleških kratic, so te razvezane na koncu slovarja (najdemo jih tudi kot del iztočnice v pojmovniku). V pojmovniku je izhodišče angleška iztočnica, ki ji sledi slovenski prevod in definicija – pravzaprav je bolj primerno govoriti o razlagi, saj gre pogosto bolj za enciklopedično razlago kot za umestitev pojma v pojmovni sistem stroke. Razlog, da so iztočnice v angleščini in ne v slovenščini, je verjetno v naravi obravnavanega področja, saj so telekomunikacije del elektrotehnike, pri katerem pojmi večinoma nastajajo v angleškem govornem okolju, v slovensko okolje pa pojem pride skupaj z angleškim izrazom (terminom). Zato so Mešejevi pojmovniki – kljub posameznim terminografskim pomanjkljivostim – pomembni vsaj kot poskus relativno hitrega odgovora na množico angleških pojmov in terminov, s katerimi se strokovnjaki v telekomunikacijah srečujejo vsak dan.

Slovarji so urejeni po abecednem zaporedju angleških iztočnic, dodatnega grafičnega gradiva ni. Tudi seznama uporabljene strokovne literature ni. Prav tako ni jasno, kolikšen je delež novih poimenovanj glede na že uveljavljena. Avtor v enem od uvodov zapiše le: »Imamo že kar nekaj lepih slovenskih izrazov s tega področja, ki sem jih zbral v tej knjižici in jim dodal še precej novih.« (Meše 1999: 5) Prav tako ni podatka o jezikoslovnem sodelavcu oz. svetovalcu, se pa avtor v uvodu zahvaljuje nekaj strokovnjakom za pregled rokopisa.

Primer je iz slovarja *Upravljanje telekomunikacij* (Meše 1999). Iztočnica je v angleščini, sledi ji slovenski ustreznik in definicija oz. enciklopedična razlaga.⁸ Primer:

Multiplexing - multipleksiranje je kombiniranje več informacijskih kanalov v skupnem prenosnem mediju.

Opazimo lahko, da se mikrostruktura slovarskega sestavka v Mešetovih pojmovnikih precej razlikuje od mikrostrukture slovarskih sestavkov v drugih obravnavanih slovarjih. Vsi

⁸ Avtor pogosto navaja daljše enciklopedične razlage, ki za terminološke slovarje sicer niso običajne. Primer take razlage iz Meše (1999): **taktično upravljanje** je koncept, ki ga že vrsto let raziskujejo v zvezi z upravljanjem porazdeljenih sistemov. V bistvu gre za to, da se pri tem lahko spreminja obnašanje sistema po njegovi vključitvi, brez velikih sprememb programske opreme. Tovrstno upravljanje je elastično in se odziva na hitre spremembe zahtev s sprotnim rekonfiguriranjem in ne s popolnim reinženirstvom.

drugi obravnavani slovarji izhajajo iz slovenskih iztočnic (tudi če gre za prevedene slovarje, je izhodišče vedno slovenska iztočnica). Elementov, ki so sicer značilni za slovarski sestavek v terminološkem slovarju – slovnični podatki, kazalke, razmerni izrazi itd. –, skoraj ni.

D) Terminološki slovar avtomatike

Društvo avtomatikov Slovenije je 2006 na spletu (<<http://msc.fe.uni-lj.si/slovar/slovar.asp>>) objavilo *Terminološki slovar avtomatike*, ki je bil prej izdan že na zgoščenki. Slovar ima poleg slovenskih terminov in definicij še angleške in nemške ustreznike. Pri nastajanju slovarja je sodelovalo več strokovnjakov s področja avtomatike, pobudnik in vodja projekta pa je bil Peter Šega.

Pri slovarjih v elektronski obliki težko govorimo o makrostrukturi, ki je značilna za tiskane slovarje, oz. je ta manj razvidna. Uvod tako predstavljata dva odstavka, v prvem avtorji pojasnjujejo okoliščine nastajanja slovarja in naštejejo sodelavce (med njimi ni jezikoslovnega sodelavca oz. svetovalca), v drugem pa natančneje opišejo način iskanja po slovarju. Uporabnik tako dobi navodila za uporabo slovarja. »Uporabljamo lahko dva načina iskanja pojmov v bazi slovarja. Pri prvem (Napredno iskanje) podamo iskalni niz, število najdenih zapisov pa lahko dodatno skrajšamo, če izberemo iskanje po določenem področju avtomatike ali podamo dodatne pogoje. /.../ Pri drugem (Iskanje po začetnicah besed) načinu filtriramo zadetke glede na prvo črko slovenskega, angleškega ali nemškega pojma, število zadetkov pa lahko dodatno omejimo z izborom določenega področja.« (<<http://msc.fe.uni-lj.si/slovar/about.asp>>)

Čeprav je pri elektronskih slovarjih abecedna ali tematska ureditev drugotnega pomena, so zapisi urejeni po abecednem redu. Dodatnega grafičnega gradiva in seznama uporabljene strokovne literature ni.

Po slovarju lahko torej iščemo po jeziku, po posameznih opisih, po začetnicah besed in po področju (npr. splošni pojmi vodenja sistemov, robotika, modeliranje in simulacija). Področja avtomatike v slovarju funkcionirajo kot strokovni označevalniki, saj je vsaka slovenska iztočnica opremljena tudi z oznako področja znotraj avtomatike. Za uporabnika je tovrstno označevanje zelo koristno, saj lahko takoj vidi, kam iskani termin sodi. V slovarju poleg slovenskega termina najdemo še angleški in nemški ustreznik in slovensko definicijo. Slovenske iztočnice niso naglašene in nimajo slovničnih podatkov, zato pa je pri nemških ustreznikih pri samostalnikih naveden podatek o spolu. Primer:

adaptivni robot [ROBOTIKA / Vrste robotov]	adaptive robot	Adaptiver Roboter (m)	Robot z enim ali več zunanji senzorstvi, ki je povezan z drugimi stroji in komunicira z drugimi računalniki s tem, da zaznava, meri in analizira podatke iz okolja, prilagaja parametre vodenja in tako kaže v svojih interakcijah določeno mero inteligentnega obnašanja.
--	----------------	-----------------------	--

V zvezi z mikrostrukturo slovarja je treba omeniti, da so slovarski sestavki precej neenotni,⁹ kar je verjetno posledica tega, da ga je pisalo več avtorjev, na koncu pa slovarski sestavki niso bili usklajeni. To slovarju kljub dobri zasnovi zmanjša uporabno vrednost.

⁹ Celo zapis iztočnice ni enoten – tako ob običajni obliki samostalniške besedne zveze z levim prilastkom, npr. *kodirna naprava*, najdemo tudi iztočnice, kjer je levi prilastek za jedrom besedne zveze, npr. *senzor*, *ultrazvočni* ali *servis – robotski*.

E) Pojmi v fotovoltaiki in Nekateri pojmi s področja telekomunikacij

V tem razdelku si bomo ogledali dva od množice slovarjev, ki so pod različnimi imeni (slovar, slovarček, pojmovnik, glosar itd.) prosto dostopni preko spleta. Ponavadi gre za najbolj preprosto obliko slovarja, tj. samo iztočnica in definicija. Tudi obseg takih slovarjev je večinoma majhen. Žal največkrat ni podatkov o avtorstvu, uporabljeni literaturi in zasnovi slovarja.

Pregledali smo dva spletna slovarja, *Pojmi v fotovoltaiki* (<<http://www.pvresources.com/si/slovarcek.php>>) in *Nekateri pojmi s področja telekomunikacij* (<<http://mid.gov.si/>>).

Slovar *Pojmi v fotovoltaiki* je dostopen na spletni strani, ki se ukvarja s solarno energijo. Fotovoltaika je novejša veda, ki proučuje pretvarjanje svetlobe v energijo. Veda je zelo aktualna, zato ni nenavadno, da si strokovnjaki prizadevajo pojme razložiti tako, da jih bodo razumeli tudi laiki. Podatki o slovarju so zelo skopi, nad slovarskim gradivom piše le »*V nadaljevanju so razloženi nekateri pomembnejši pojmi [...]*«. Slovar vsebuje 136 iztočnic. Na spletni strani ni podatkov o tem, kdo je slovar sestavil oz. prevedel, kateri viri so bili uporabljeni itd. Pod slovarjem so sicer povezave na en (angleški) standard in dva angleška spletna slovarja, a ni jasno, ali gre za vire ali le za zanimive povezave. S pomočjo e-pošte¹⁰ pa smo izvedeli, da je avtor spletne strani, na kateri se slovar nahaja, tudi avtor slovarja. To je Denis Lenardič, sicer strokovnjak za področje fotovoltaike. Slovar *Pojmi v fotovoltaiki* je sestavil okrog leta 2000. Viri so bili predvsem različni angleški spletni slovarji s tega področja (povezave pod slovarjem niso viri). Avtor v elektronski korespondenci piše, da so bila gesla povzeta oziroma prevedena »*bolj po občutku*« in da njihova raba ni obvezujoča.

Slovar *Nekateri pojmi s področja telekomunikacij* najdemo na spletnih straneh Ministrstva za informacijsko družbo, ki sicer ne obstaja več, še vedno pa je na spletu dostopna njihova arhivska spletna stran. Edino dodatno besedilo je ime slovarja in: »*Kaj so ...?*« Slovar vsebuje 31 iztočnic. Tudi v tem primeru smo dobili še nekaj podatkov o slovarju s pomočjo e-pošte.¹¹ Gre za pojme iz Zakona o telekomunikacijah (2001),¹² ki jih je iz različnih mednarodnih standardov prevedel Jože Unk, eden največjih poznavalcev slovenske elektrotehniške terminologije, ki je takrat delal na Ministrstvu za informacijsko družbo. Slovar torej ima avtorja oz. prevajalca, vendar ta informacija uporabniku ni dostopna (razen če po naključju naveže osebni stik z avtorjem). Ker to ministrstvo ne obstaja več, je še težje priti do podatkov. Prav tako nikjer ne piše, da je to izrazje vsebovano v Zakonu o telekomunikacijah in da gre za prevode iz mednarodnih standardov.

Glavni problem spletnih slovarjev je torej odsotnost bistvenih podatkov o slovarju, tako da uporabnik pogosto ne ve niti tega, kdo (in na kakšen način!) je slovar sestavil. Zato take slovarje težko štejemo za relevanten strokovni vir. Po drugi strani pa imajo ti slovarji prednost pred tiskanimi, saj so dostopni komurkoli, ki zna uporabljati splet, in so (večinoma) zastonj.

Glede makrostrukture obravnavanih slovarjev omenimo le, da je ureditev abecedna, ni pa mogoče napredno iskanje (kot npr. pri *Terminološkem slovarju avtomatike*). Dodatnega grafičnega gradiva ni.

¹⁰ Korespondenca z Denisom Lenardičem, 12. in 13. 11. 2008.

¹¹ Korespondenca z Jožetom Unkom, 5. in 6. 11. 2008.

¹² Zakon sicer ne velja več, trenutno je v veljavi Zakon o elektronskih komunikacijah iz leta 2004 (uradno prečiščeno besedilo 2007).

Podobno kot o makrostrukturi tudi o mikrostrukturi ne moremo reči veliko. Kazalk, razmernih izrazov in drugih elementov, ki so značilni za slovarski sestavek, ni. Prvi primer je iz slovarja *Pojmi v fotovoltaiki*, drugi pa iz slovarja *Nekateri pojmi s področja telekomunikacij*:

SONČNA CELICA - osnovni polprevodniški element za pretvarjanje sončne energije v elektriko.

Operater je pravna ali fizična oseba, ki izvaja pravni in dejanski nadzor nad celoto funkcij, ki so potrebne za zagotavljanje ustreznih telekomunikacijskih storitev.

F) Splošni tehniški slovar in Slovenski tehnični slovar (STS in STS A–B)

Splošni tehniški slovar v dveh delih je prvič izšel v letih 1962 in 1964, drugič (dopolnjena izdaja) pa v letih 1978 in 1981.¹³ Drugo izdajo slovarja so pripravili člani Tehniške sekcije Terminološke komisije SAZU, za posamezna področja (npr. agronomija, elektrotehnika, lesarstvo) so bili zadolženi različni strokovnjaki, sodelovala pa je tudi širša javnost: »S prispevki za naš slovar se je neposredno oglasila tudi naša industrija in tehniška praksa nasploh.« (STS 1978) Za elektrotehniko je bil zadolžen France Mlakar, sicer tudi urednik prve skupine zvezkov *SES*. Jezikovni svetovalec je bil najprej France Tomšič, nato pa Joža Meze.

Leta 2007 je izšel 1. zvezek *Slovenskega tehniškega slovarja*, in sicer za črki A in B. Slovar je po zasnovi naslednik *Splošnega tehničnega slovarja*: »Prvotna ideja, da se gradivo *Splošnega tehničnega slovarja* (2. izdaja) /.../ samo kritično pregleda in popravi, se je zaradi potrebe po posodobitvi in razlagah posameznih izrazov preoblikovala v delo za nov tehniški slovar. Tako je izbor besedja pregledan, posodobljen, dopolnjen, izločenih je precej iztočnic in iztočničnih zvez.« (STS A–B 2007: 9) Slovar vsebuje termine kar 41 tehniških strok, med njimi tudi elektrotehnike. Tehniško komisijo je pri pripravi slovarja vodil Andrej Paulin, terminografska svetovalka pa je bila Cvetana Tavzes.

STS je primer strokovnega slovarja, saj slovar, ki zajema toliko različnih tehniških področij, ne more zajeti zelo specializiranih terminov,¹⁴ prav tako je nemogoče, da bi tak obsežen tiskani terminološki slovar odražal pojmovni sistem vsake stroke posebej.¹⁵ Slovar je torej namenjen širši strokovni javnosti, kljub temu pa se zdi, da so v slovarju (tako v *STS* kot v *STS A–B*) tudi iztočnice, ki pravzaprav niso tehniški termini niti v širšem smislu, npr. *biskvit* v pomenu 'pecivo iz moke, jajc in sladkorja' (STS A–B 2007).

Slovarski sestavki so urejeni abecedno, dodatnega grafičnega gradiva ni. Uvod 2. izdaje *STS* je zelo skop s podatki o slovarju, navedeni so sodelavci in nekaj stavkov o nastajanju slovarja. Dodan je tudi seznam kratic in krajšav v slovarju, večinoma gre za označevalnike strokovnih področij (astr. (astronomija), bot. (botanika), met. (metalurgija) itd.), pa tudi za druge krajšave (dov. (dovršnik), izg. (izgovôri), JUS (Jugoslovanski standardi) itd.). *STS A–B* je do uporabnika veliko prijaznejši, saj poleg uvodnih besed o nastajanju slovarja in sodelavcih vsebuje tudi poglavje Vsebina in ureditev slovarja, ki podrobno in s primeri razlaga strukturo slovarja, in sezname krajšav in oznak (gre za slovnične in terminografske oznake), krajšav označevalnikov strok in seznam uporabljenih virov.

¹³ Upoštevali bomo drugo izdajo.

¹⁴ V uvodu 2. izdaje *STS* (2. knjiga, P–Ž, 1981) piše, da je slovar namenjen predvsem tehnikom (pri tem pa ni jasno, ali so ciljna skupina dijaki oz. študentje tehnike ali morda praktiki), v *STS A–B* (2007) pa o tem, komu je slovar namenjen, ne piše nič. Zato pa naslovnika slovarja jasno opredeli Paulin v prispevku o nastajanju slovarja: »Prvo stališče je bilo, da je slovar pripravljen tako, da bo razumljiv strokovnjakom višjih strokovnih šol. Vendar je treba poudariti, da so pogosti uporabniki slovarja tudi absolventi srednjih tehniških šol ter poklicno izobraženi, npr. inštruktorji na poklicnih šolah.« (Paulin 2004: 334)

¹⁵ To bi bilo mogoče npr. v terminološki podatkovni zbirki.

Ogledali si bomo slovarski sestavek za iztočnico *antena* v *STS* (1. primer) in v *STS A–B* (2. primer) ter slovarska sestavka za iztočnici *antenski* in *antena MUSA* v *STS A–B* (3. in 4. primer). Iztočnica je v vseh primerih onaglašena in opremljena s slovničnimi podatki. V *STS* je pridevniška oblika v okviru samostalniške iztočnice, v *STS A–B* pa je v samostojnem slovarskem sestavku. Vsi polnopomenski izrazi, ki nastopajo v večbesednih iztočnicah, so namreč prikazani še kot samostojne iztočnice, kar v terminoloških slovarjih (o ožjem smislu) sicer ni v navadi. Prav tako ni v navadi navajanje primerov rabe (v slovarskem sestavku jih v *STS* in *STS A–B* najdemo takoj za definicijo). V *STS* med navajanjem vrst *anten* najdemo tudi definicije (npr. definicija za termin *polvalovna antenna*, ki bi jo sicer pričakovali v samostojnem slovarskem sestavku). V *STS A–B* je struktura slovarskega sestavka bolj pregledna, pri kazalki *GL tudi* so zbrane vse besedne zveze, v katerih se ta termin pojavi. Te terminološke besedne zveze so razložene v svojih slovarskih sestavkih na abecedno ustreznem mestu, npr. *antena MUSA*. V tem primeru v zaglavju najdemo tudi razvezavo kratice.

STS:

anténa -e ž *el. del antenske naprave za sevanje ali sprejemanje elektromagnetnih valov*: dobitek -e; lastna

frekvenca -e; sevalna upornost -e; smernost -e; upornost -e;

vrste: aktivna —; avtomobilska —; bičasta —; bilateralna —; dežnikasta —; dipolna —

polvalovna — *iz dveh simetričnih delov, ki sta v sredini priključena na izvor napajanja*: iztegljiva d.

—; dolgožična —; enokanalna televizijska sprejemna —; feritna —; H-antena; kratkovalovna —;

koaksialna —; križna —; krožna —; kvadrantna —; L-antena; lijakasta —; merilna —; mikrovalovna

—; *musa* — (*po multiple unit steerable array*); oddajna —; oddajniška —; okenska televizijska —;

okvirna —; pahljačasta —; paličasta —; paraboloidna —; posamična —; protipresihna —; radar-

ska —; radijska —; razmotilna — *zmanjša vpliv motenj iz bližnjih izvorov*; rombna —; satelitska

—; skupna sprejemna — *ne: skupinska* —; *na katero je priključenih več neodvisnih sprejemnikov*;

smerna —; sobna —; strešna televizijska —; širokopasovna —; T-antena; vijačna — *ne: spiralna* —;

večkanalna televizijska sprejemna —; visoka —; Yagijeva —; zunanja sprejemna — *ki je v celoti ali*

deloma na prostem

anténski -a -o *kar zadeva anteno*: — *drog del antenske naprave, na katerem je pritrjena antena*:

dovod vod, ki

veže anteno z oddajnikom ali sprejemnikom; — *element sevalni e., ki je del antene*; -a *impedanca*; —

indikator; — *jambor*; — *napajalni vod*; -a *naprava*; — *ojačevalnik*; — *priključni vodnik*; -a *protiutež*

nadomešča ozemljitveno napravo; — *sistem*; -a *skupina*; — *tok*; — *zlog*; -a *zaveza*; *avt.* -a *palica*

STS A–B:

anténa -e ž *elektr. sestavina, naprava za sprejemanje ali oddajanje elektromagnetnih valov*: avtomobilska antena;

bičasta antena; radarska antena; radijska antena; sobna antena *GL tudi*: aktivna anténa, anténa MÚSA,

anténa Yagi, bilateralna anténa, dežnikasta anténa, dipólna anténa, dobítek anténe, dolgožična anténa,

feritna anténa, iztegljiva dipólna anténa, kratkovalovna anténa, lastna frekvénca anténe, merilna anténa,

mikrovalovna anténa, oddájna anténa, oddájniška anténa, okvirna anténa, parabólična anténa,

paraboloidna anténa, razmotilna anténa, satelitska anténa, sevalni diagram anténe, skupna sprejemna

anténa, smérna anténa, smérnost anténe, širokopasovna anténa, televizijska anténa, únipólna anténa,

večkanalna televizijska sprejemna anténa, Yagijeva anténa

anténski -a -o *prid. ki se nanaša na anteno* *GL tudi*: anténska skupína, anténski dovòd, anténski dróg, anténski element, anténski napajalni vòd, anténski ojačevalník, anténski priključni vodník, anténski systém, anténski tók

anténa MÚSA -e -- ž (*multiple-unit steerable array*) *elektr. linearni niz enakih rombnihih anten, katerih izhodi so kombinirani z nastavljivimi faznimi zakasnitvami, kar omogoča spreminjanje smernih lastnosti antene v navpični simetrijski ravnini*

Če je pomenov več, so označeni z zaporednimi arabskimi številkami. V strokovnih slovarjih, ki vsebujejo več strok, ne govorimo o večpomenskosti, ker lahko isti termin označuje različne pojme v različnih strokah. V naslednjem primeru prva definicija velja za kemijo, druga pa za elektrotehniko (področni označevalniki so bistveni za učinkovito uporabo slovarja).

- aktivátor** -ja m I. kem. snov, ki poveča aktivnost katalizatorjev, fermentov S: promótor PRIM.: ánti-katalizátor, inhibitor
2. elektr. nečistoča ali premaknjeni atom v kristalni mreži, ki okrepi sevanje luminescentne snovi

III Zaključek

Vsaj za področje elektrotehnike torej ne moremo govoriti o enotnem tipu terminološkega slovarja. Ena od bistvenih lastnosti, ki vpliva na uporabnost terminoloških slovarjev, je gotovo ne/sodobnost izrazja, ki ga ti vsebujejo. Tako je na primer terminologija iz prve skupine zvezkov *SES* (1957–1970) že v veliki meri zastarela. Enako velja tudi za *STS* (druga izdaja 1978 in 1981), novi slovar *STS* pa bo verjetno izhajal še dolgo, saj sta do sedaj izšli le črki A in B (2007). Prav tako na uporabnost slovarja danes vpliva medij. Večina obravnavanih slovarjev je še vedno v tiskani obliki. Sicer imajo spletni slovarji kar nekaj prednosti pred tiskanimi, omenimo vsaj hiter in večinoma prost dostop. Opozoriti pa je treba na to, da so slovarji v elektronskem mediju pogosto slabo dokumentirani, saj uporabnika ne opremijo niti z osnovnimi podatki o slovarju (npr. spletna slovarja *Pojmi v fotovoltaiiki* in *Nekateri pojmi s področja telekomunikacij*).

Če smo opozorili na slabo dokumentiranost spletnih slovarjev, pa je treba na drugi strani izpostaviti slovar *Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev*, v katerem so ob običajnih slovarskih informacijah natančno popisani tudi viri, nastanek in zgradba slovarja. Prav tako je označen vir definicij terminov.

Obravnavani slovarji se med seboj razlikujejo tudi po številu avtorjev. Če ne upoštevamo dveh spletnih slovarčkov, za katera ni dostopnih podatkov o avtorstvu, so edini slovarji, ki jih je sestavil en sam avtor, *Pojmovniki* Pavla Mešeja. Gre za avtorski tip slovarja, ki precej odstopa od običajnega terminološkega slovarja. Iztočnice so v angleščini, daljša razlaga pa se pogosto bliža enciklopedični.

V zvezi z makrostrukturo slovarjev smo ugotovili, da še vedno prevladuje abecedna ureditev, izjema je le *SES*, ki je privzel tematsko ureditev mednarodnega standarda, in *Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev*, ki kombinira abecedno in tematsko ureditev. Večina obravnavanih slovarjev navaja tudi tujejezične ustreznike. V *Slovarju izrazov za trg z električno energijo* so angleški ustrezniki opremljeni tudi z definicijo v angleščini. *STS* in spletna slovarja nimajo tujejezičnih ustreznikov. Dodatno grafično gradivo najdemo le v *SES*, v drugih slovarjih ga ni. Obravnavani slovarji se razlikujejo tudi na ravni mikrostrukture, saj vsak terminološki slovar prikazuje termine na nekoliko drugačen način. Nekateri slovarji (prva skupina zvezkov *SES* in *STS*) recimo označujejo izgovor termina in slovnične podatke, *STS* navaja primere rabe in razmerne izraze, s strokovnimi označevalniki pa označujeta termine le *Terminološki slovar avtomatike* in *STS*.

Tudi s stališča normativnosti se slovarji med seboj zelo razlikujejo. Na eni strani je *SES*, ki ga je kot standard potrdilo ustrezno telo in ima torej najvišjo stopnjo normativnosti, na drugi strani pa so *Pojmovniki* Pavla Mešeja, za katere avtor sam trdi, da noče »vsiljevati svojih rešitev« (Meše 1999: 6) in imajo predvsem informativno vlogo. Slovarji, ki niso eksplicitno normativni, a kljub temu želijo usmerjati rabo, so: *Slovar izrazov za trg z električno energijo*, *Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev* in *STS*.

IV Viri

- Drago BOKAL idr., 1994: *Pojmovnik s področja obratovanja in vzdrževanja distribucijskega elektroenergetskega omrežja in postrojev*. Ljubljana: Elektroinštitut Milan Vidmar.
- Pavel MEŠE, 1999: *Upravljanje telekomunikacij: pojmovnik, angleško-slovenski slovar, kratice, slovensko-angleški slovar*. Ljubljana: Elektrotehniška zveza Slovenije.
- 2000: *Mobilnost v telekomunikacijah: pojmovnik, angleško-slovenski slovar, slovensko-angleški slovar, kratice*. Ljubljana: Elektrotehniška zveza Slovenije.
- 2004: *Telekomunikacijske storitve: pojmovnik, angleško-slovenski slovar, slovensko-angleški slovar, kratice*. Ljubljana: Elektrotehniška zveza Slovenije.
- Nekateri pojmi s področja telekomunikacij*: <<http://mid.gov.si/>>.
- Pojmi v fotovoltaiiki*: <<http://www.pvresources.com/si/slovarcek.php>>.
- Slovar izrazov za trg z električno energijo*, 2001. Ljubljana: Sloko–Cigré.
- Slovenski elektrotehniški slovar*. Ljubljana: Elektrotehniška zveza Slovenije, 1957–1970; Ljubljana: Sloko–Cigré, 1995–2001.
- Splošni tehniški slovar I–II*, 1978–1981. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov SR Slovenije.
- Slovenski tehniški slovar A–B*, 2007. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Terminološki slovar avtomatike*: <<http://msc.fe.uni-lj.si/slovar/slovar.asp>>.

V Literatura

- Electropedia: The World's Online Electrotechnical Vocabulary*: <<http://www.electropedia.org>>.
- Nataša LOGAR, 2001: Elektrotehniška terminologija glede na izvorni jezik. *Jezik in slovstvo* 46/1–2. 41–53.
- France MLAKAR, 1973: Terminološka dejavnost elektrotehnikov. *III. simpozij tehniške besede (red. Albert Struna)*. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije. 40–44.
- 1985: Slovenska elektrotehniška terminologija. France Adamič (ur.): *VI. simpozij tehniške besede*. Ljubljana: Zveza inženirjev in tehnikov Slovenije v Ljubljani. 72–75.
- Andrej PAULIN, 2004: Slovenski *Splošni tehniški slovar* – tretja izdaja. Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Založba ZRC. 327–341.
- Ivan ŠUBIC, 1897: *Elektrika, nje proizvodnje in uporaba*. Ljubljana: Matica Slovenska.

Vojaška terminologija

TINA PEČOVNIK

Služba za založništvo, Ministrstvo za obrambo RS, Slovenija,
tina.pecovnik@kolibri.si

V prispevku je povzet zgodovinski razvoj vojaškega strokovnega jezika, s čimer so prikazane posebnosti nastajanja, ki so bistveno vplivale na njegov poznejši razvoj, ter nenehna odvisnost od sočasne družbenopolitične ureditve in stopnje vojaške organizacije. Predstavljeni so nekateri aktualni vojaški slovarji in njihove prednosti ter pomanjkljivosti. Na koncu so opisani še sedanje stanje, problematika sprejemanja in standardiziranja slovenskega vojaškega izrazja ter vizija njegovega statusa in razvoja v prihodnosti.

The paper provides an account of the development of military terminology. It presents the distinctive characteristics of the origins of military terminology which substantially influenced its later development, as well as its continuous dependence on the contemporary socio-political situation and the level of military organisation. Some of the current dictionaries of military terminology, their advantages and deficiencies will be presented. Finally, the paper outlines the current situation; it addresses the issue of adopting and standardising Slovene military terminology and attempts to envision its status and development in the future.

Ključne besede: vojaški strokovni jezik, zgodovinski pregled razvoja, vojaški terminološki slovarji, sodobni položaj vojaškega strokovnega jezika

Key words: military terminology, historical review of military terminology development, military dictionaries, current situation of military terminology

I Uvod

Slovenski vojaški strokovni jezik je bil in je bistveno odvisen od družbeno-politične ureditve ter stopnje vojaške organizacije. V preteklosti sta ga zaznamovala podrejenost drugim političnim sistemom in posledično zanemarjanje ali celo prepovedovanje uporabe slovenskega jezika v vojski. Šele po osamosvojitvi je v polnosti zaživel in se začel razvijati, po priključitvi Natu pa mora izpolniti in uresničiti visoke jezikovne zahteve.

Slovenski narod se je od nekdanj potrjeval s svojim jezikom. V jeziku je našel svoj smisel in možnost obstoja. Anton Grizold je v Predgovoru za *Vojaški slovar* (2002: 5) zapisal:

»Slovenci smo eden od redkih narodov, ki svoje pesnike in literate časti kot nacionalne heroje, saj, denimo, sredi naše prestolnice v nasprotju z mnogimi drugimi prestolnicami stoji kip našega največjega poeta, ne pa zavojevalca ali vojskovodje.«

Zdi se, da smo se bolj kot z orožjem za svoj obstoj borili z ohranjanjem in razvijanjem jezika. In drugega nam, kot majhnemu narodu, tudi ni preostalo. Ves čas smo ohranjali in razvijali jezik, krepili narodnostno identiteto, kulturo, običaje, se upirali asimilacijskim

mrežam in konec 20. stoletja zablesteli v svoji samostojnosti. Takrat se je začela slovenščina prvič resnično uporabljati kot uradni jezik in se je srečala z novimi jezikovnimi potrebami.

II Pregled razvoja slovenskega vojaškega strokovnega jezika do osamosvojitve

Slovenski vojaški jezik je povezan z nastankom slovenske vojaške tradicije in je nenehno odvisen od družbeno-političnega položaja Slovencev. Slovenska vojaška tradicija sega vse do Karantanije, prve slovenske države, ki je nastala v 7. stoletju, vendar prve sledove nadnarečne kultivirane slovenščine zasledimo šele v besedilih srednjeveškega pismenstva okrog leta 1000. Tudi o medsebojnem sporazumevalnem vojaškem jeziku naših prednikov v boju proti npr. križarjem ali Turkom je malo znanega, saj je slovenski knjižni jezik zapisal šele Primož Trubar sredi 16. stoletja in s tem omogočil njegov razvoj ter funkcijsko zvrstnost.

2.1 Obdobje do leta 1872

V delu Toma Korošca *Slovenski vojaški jezik* (1998: 3–160) sta natančneje povzeta preteklost in razvoj slovenskega vojaškega jezika. Že konec 18. stoletja, ob začetku izhajanja Vodnikovih *Ljubljanskih novic*, so se pojavili prvi zapisi slovenskega vojaškega jezika. V poročevalskih besedilih je mogoče najti več vojaških izrazov, ki so se nanašali na tedanjo stopnjo vojaške organizacije, na čine, enote ter na taktiko in orožje, ki so ga uporabljali. Kadar je bil Vodnik v dvomih, je navajal še tuje, nemške ustreznice (npr. *verstna barka – linienschiff*) ali pa je tujim dodal domače (npr. *admiral – morski vojvod*), ustvaril je precej novotvorjenk, kalkov, popačenk iz nemščine in polterminov. Andreja Legan Ravnika v članku *Pomenske lastnosti upravno-politične in vojaške terminologije* (1997: 481) ugotavlja, da se je Vodnik sicer zavedal, da sopomenskost ni optimalna lastnost strokovnega jezika, vendar pa so njegovi termini povzeti po publicističnih besedilih, v katerih zaradi širšega naslovnika razlage terminov s sopomenkami in definicijami niso bile nič nenavadnega. Pomembneje je, da je Vodnik ustvaril temelje upravno-političnega in vojaškega strokovnega jezika, iz katerega je izhajal poznejši razvoj.

Prvo znano samostojno besedilo z vojaško vsebino je knjižica *Vojskinci sklepi za cesarsko kraljevo armado* iz leta 1814. Gre za pravilnik s členi, ki opisuje vsa vojaška kazniva dejanja in kazni zanje. Na teh zapisih je temeljilo redko slovensko vojaško izrazje iz prve polovice 19. stoletja, ki je izhajalo zlasti v Bleiweisovih *Novicah* in v Levstikovem časniku *Naprej*, 1863. Levstik je poleg slovenskih navajal še nemške ustreznice. Zajemal je iz Cigaletovega slovarja, vendar kot pravi Korošec: »[...] največ tvoril sam, a ne zmeraj posrečeno.« (Prav tam: 4) Levstikove strokovne izraze je povzel Kleinmayr v svoji izdaji Janežičevega slovensko-nemškega slovarja iz leta 1851, v katerem so delno zajeti tudi vojaški izrazi, pomembno pa je k razvoju jezika prispevala Komisija za slovensko pravno besedje.

2.2 Komelovo obdobje 1872–1919

Nova državna ureditev v Avstro-Ogrski je z oktroirano ustavo leta 1849 omogočila boljše razmere za razvoj manjšinskih jezikov. Jeziki v državi so postali enakopravni, kar je pomenilo tudi boljše možnosti za razvoj slovenščine znotraj cesarske vojske. Terminološke komisije, ki so delovale pri prevajanju državnega zakonika, teoretična terminološka

premišljanja o slovenščini (razvijali so jih predvsem Miklošič, Levstik, Janežič) in splošno politično vzdušje, usmerjeno h krepitvi narodne zavednosti, so ustvarili primerno podlago, na kateri je utemeljitelj Andrej Komel razvijal vojaški strokovni jezik. Napisal je 19 knjig in predstavil vojaško izrazje predvsem za področje pehote. Komel izrazov ni zbral v slovarju, temveč jih je izdajal v posamičnih knjigah, ki so vsebovale nemško-slovenski ali slovensko-nemški slovar, besedilo in prilogo.

Poglavitni razlog, da se je Komel odločil zapisati vojaško strokovno izrazje, navaja Janez J. Švajncer v delu *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev* (1992: 97–98). Ugotavlja, da se je Komel odločil za normiranje izrazja zaradi svojih vojaških izkušenj. Ko je bil premeščen k 7. koroškemu pehotnemu polku, je spoznal, da oficirji ne morejo delati z vojaki, ker ne znajo slovensko. Polki so bili namreč nacionalno organizirani, kar pomeni, da so jih sestavljali samo vojaki z določenega območja. Tako so bili nekateri polki popolnoma slovenski, slovenščina pa tudi uradno drugi polkovni jezik. Nemščina je sicer bila edini poveljevalni jezik, vendar je veliko Slovencev znalo nemško tako slabo, da so podoficirji razlagali vojakom povelja v slovenščini. Zato je Komel prevedel nemške vojaške knjige in pravilnike, oficirje in kadete pa učil slovensko ter tako prvi pregledno zapisal vojaško strokovno izrazje.

2.3 Obdobje med obema vojnama 1919–1940

Po letu 1918 se je razvoj vojaškega izrazoslovja za dlje časa ustavil. Iz enot razpadle avstro-ogrske armade so nastale leta 1918 Maistrove enote in prva slovenska vojska v sodobni zgodovini Slovencev. Sporazumevalni in poveljevalni jezik v teh enotah je bil slovenski. Z razpadom Avstro-Ogrske se je ukinila tudi potreba po razvijanju manjšinskih jezikov in posledično skrb za slovensko vojaško izrazje. Slovensko vojsko je nadomestila jugoslovanska, z novimi generacijami pa je do takrat prevladujočo vojaško nemščino zamenjala srbohrvaščina.¹ Iz obdobja med letoma 1919 in 1941 ni znano nobeno vojaškostrokovno delo v slovenščini, dejavna je bila le slovenska publicistika, ki je poročala o vojaških spopadih iz različnih delov sveta.

2.4 Obdobje NOB 1941–1945

V letih okupacije od 1941 do 1945 je nastala ilegalna slovenska partizanska vojska. Smolej v *Zgodovini slovenskega slovstva* (1971: 74–79) navaja, da je bil sporazumevalni jezik v slovenskih partizanskih enotah ves čas slovenščina. Partizani so bili pretežno mladi ljudje, ki so srbohrvaščino sicer poznali zaradi služenja vojaškega roka, najmlajšim pa je bila celo tuja. Na začetku se je sicer poveljevalo v srbohrvaščini zaradi praktičnih razlogov (oddelek je včasih vodil podčastnik ali častnik iz nekdanje jugoslovanske vojske), vendar je vse drugo (jezik med vojaškimi operacijami, v dopisovanju, v vojaški upravi, med vojaki in poveljniki, pouk teorije in prakse itd.) potekalo v slovenščini. Sčasoma, do leta 1945, se je v partizanskih enotah uveljavila slovenščina tudi pri poveljevanju, vendar ne za dolgo. Z razpustitvijo slovenskih vojaških enot oz. vključitvijo v Jugoslovansko armado se je razvoj slovenskega vojaškega jezika spet ustavil.

¹ Po wikipediji (<http://sl.wikipedia.org/wiki/Srbohrvaščina>) je bila srbohrvaščina uradni jezik v nekdanji SFRJ poleg slovenščine in makedonščine. V obdobju jugoslovanske države se je uporabljala kot krovni termin za osrednji južnoslovanski jezikovni sistem, vključujoč naroda Hrvatov in Srbov, pozneje pa tudi Bošnjakov in Črnogorcev.

2.5 Avnojska Jugoslavija 1945–1991

V Federativni republiki Jugoslaviji so slovenski vojaški obvezniki vojaško stroko spoznavali v nematernem jeziku ter služili vojaški rok v neslovenskem okolju. V armadi je postala srbohrvaščina edini poveljevalni jezik. Obdobje ponovnega zastoja v razvoju vojaškega strokovnega jezika je trajalo dve desetletji. Do obrata je prišlo sredi šestdesetih let 20. stoletja z ustanovitvijo revije *Naša obramba*. Njen namen je bil izdajati kakovostne članke v slovenščini. Pri tem se je soočila z neobvladovanjem in nerazvitostjo vojaškega jezika ter nausklajenostjo, ki jo je delno povzročil tudi razmah publicistike z neenotnim ustvarjanjem vojaškega strokovnega jezika, saj so pisci in prevajalci delali brez potrebnih priročnikov in slovarjev, poleg tega se je začel uveljavljati jezik, ki je zgolj pisal o vojski, ni pa nastajal znotraj enot. Izhajati so začela različna vojaška besedila, spomini na partizanska leta, prevodi iz tuje vojaške spominske literature in kritike nekaterih jezikoslovcev, ki so se zavzemali za obstoj slovenščine. Med njimi je bil npr. Velemir Gjurin, ki je v esejih, zbranih v delu *Slovenščina zdaj* (1991), kritiziral jezikovnopolični položaj slovenščine. Odzival se je na jugoslovanske jezikovnopolične napake, med katerimi so bile hoteno oz. dopuščano favoriziranje srbohrvaščine kot predstavnškega jezika Jugoslavije, uvedba ukaza o napisih imen na slovenskih vojašnicah v srbohrvaščini, jezikovni rasizem jugoslovanskih bankovcev itn. (prav tam 18–48).

2.5.1 Vojaški slovar, 1977

V 60. letih 20. stoletja je postala očitna potreba po načrtnem zbiranju, urejanju in usklajevanju slovenske vojaške terminologije ter dopolnjevanju manjkajočih poimenovanj na različnih vojaških področjih. Uredništvo revije *Naša obramba* je vzpodbudilo izdelavo slovenskega vojaškega slovarja, ki se je začel pripravljati leta 1969. Zbiranje je potekalo kolektivno, sodelujoči so izpisovali iz revij, časopisov, poljudnoznanstvenih del, šolskih in strokovnih knjig ter priročnikov, Vojne enciklopedije ter upoštevali predloge posameznikov.

Strokovnjaki so zaradi pomanjkanja slovenskih poimenovanj ustvarili veliko novotvorjenk, uvedli pa so tudi nekatere sodobne prvine, npr. ženska imena delujočih oseb, kratice in kot dodatek povelja. Avtorji navajajo, da je slovar bolj kot normativen le predlog za kodifikacijo. S tem je utemeljeno tudi kršenje teoretičnega načela, naj terminološki slovar ne prinaša sinonimov. Primer geselskega članka:

brzostrelka –e ž *tautomati* **b**) mehanizem -e; ogenj iz -e, rafal iz -e, nasaditev noža na -o, okvir za -o, streljanje z -o **c**) naperiti -o, polniti -o □ držati -o, očistiti -o, razstaviti -o; b. izstreliti dvesto nabojev na minuto Δ nož na brzostrelko (gl. Povelja)

Eno- ali večdelna slovarska gesla so razvrščena po abecedi in imajo standardne pravorečne ter pravopisne podatke. Izgovor, ki je drugačen kot pisava, je naveden v oglatih oklepajih. Temu sledijo med dvema pokončnima črticama srbohrvaški ekvivalenti. Če je ekvivalentov več, so razvrščeni glede na to, kateri ustreza večjemu številu slovenskih. V ilustrativnem gradivu geselske besede so kolokacije, in sicer pri samostalniških geselskih besedah pod črko a) pridevniške zveze, pod b) samostalniške zveze in pod c) glagolske zveze. Posebno ilustrativno gradivo je zbrano v dodatnih geselskih oddelkih: frazeološke zveze in lastna imena za znakom □, povelja in reki za znakom Δ. Gesla, ki ne spadajo v sodobno vojaško terminologijo, imajo ustrezne kvalifikatorje ali normativna opozorila.

Kritik o slovarju ni bilo veliko, kar je povezano s tedanjo politično situacijo. Kljub temu jih je nekaj izdal Gjurin (prav tam 157–168), upoštevali pa so jih avtorji prenovljene in dopolnjene izdaje *Vojaškega slovarja*, ki je izšel leta 2002. Gjurin je npr. izpostavil problematiko zvrstnosti (neločevanje med žargonizmi oz. prvotno srbohrvaškimi termini in slengizmi) in nepopolno opredeljevanje ter posledično izločanje žargonizmov. Ugotavlja, da pri več izrazih (predvsem za orožje), ki so bili izločeni, sploh ne gre za posredovanje srbohrvaščine, saj so bili uslovarjeni že v *Slovenskem pravopisu* ali v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*.

2.5.2 Uporedni rečnik vojnih pojmov, 1982

Leta 1982 je izšel primerjalni slovar vojaških pojmov v jezikih narodov in narodnosti takratne Jugoslavije. Sestavljen je iz osnovnega dela z registri ter iz dela s povelji. Osnovni del ima 15.000 pojmov, srbohrvaški iztočnici sledijo makedonske, slovenske, albanske ter madžarske ustreznice brez definicij. Primer geselskega članka:

	<i>srpskohrvatski</i>	<i>makedonski</i>	<i>slovenački</i>	<i>albanski</i>	<i>mađarski</i>
462	mina	мина	mina	minë	akna

Navedeni so tudi sezname teh pojmov v abecednem redu vseh jezikov, v posebnem poglavju pa je zbranih približno 1500 povelj v vseh jezikih.

Kot piše v Uvodu (1982: 11), je slovar nastal zaradi želje, da se v oboroženih silah zagotovi enakopravnost vseh jezikov in pisav ter zaradi potreb pri prevajanju literature (predvsem iz srbohrvaščine). Kljub konstruktivnim namenom jezikoslovcev pa je do konca osemdesetih let prevladala zaostrena politična kriza znotraj Jugoslavije, ki je negativno vplivala na idejo enakovrednega razvoja vseh narodnostnih jezikov. Povzročila je prevlado srbohrvaškega jezika in zasenčila dosežke ter trud jezikoslovcev.

III Slovenski vojaški strokovni jezik po osamosvojitvi

Slovenščina je dobila resnično vlogo vsakdanjega sporazumevalnega jezika v vojski šele po letu 1991. Takrat so se pojavile nove potrebe po razvoju vojaškega strokovnega jezika, ki vključujejo slovarje z bogatejšo izbiro gesel in natančnejšo razlago pojmov. Naenkrat je bilo treba npr. ubesediti nove vrste orožja, ki ga je v oborožitev sprejela Teritorialna obramba nove slovenske države. Pisci vojaških besedil so zaradi okrnjenega besednega zaklada slovenskega vojaškega jezika začeli odstranjevati srbohrvaške besede, predvsem tiste, ki so simbolizirale neenakopraven položaj slovenščine, in ustvarjati novotvorjenke ali pa uvajati arhaizme. Z novimi generacijami pripadnikov Slovenske vojske, ki so se in se šolajo tudi v anglo-ameriškem prostoru, pa so se začeli čutiti vplivi angleščine.

3.1 Začasni angleško-slovenski vojaški priročni slovar, 1996, in Slovensko-angleški vojaški priročni slovar, 1999

Slovenski vojaški jezik je bil do osamosvojitve pod velikim vplivom srbohrvaškega jezika, po osamosvojitvi pa so se začeli čutiti vplivi angleščine. S poglobljanjem vojaškega strokovnega znanja so se potrebe po prevodih tujih, predvsem angleških izrazov, zelo povečale. Skladno s težnjami po izpopolnjevanju in nadgrajevanju slovenskega vojaškega izrazja je leta

1996 izšel *Začasni angleško-slovenski vojaški priročni slovar*, 1999 pa *Slovensko-angleški vojaški priročni slovar*. Temeljno gradivo za pripravo slovarja so bile nekatere publikacije, in sicer: angleško-srbohrvaški vojaški slovar, navodila in pravila ameriške vojske ter Natovi doktrinarni dokumenti in terminološki slovarji. Angleško-slovenski slovar vsebuje prevode angleških besed in besednih zvez, nekatere postrojivne ukaze ter v drugem delu prevod najpogostejših uradnih kratic in okrajšav. Primer geselskega članka:

dugout *pokrit strelski jarek; zaklonišče*

Če ima geselska beseda več pomenov, so ti ločeni s podpičjem, kadar pa slovenski izraz ne obstaja, je izraz razložen opisno. Če se za nek izraz uporablja kratica ali okrajšava, je ta navedena v oklepaju. Slovarja ne vsebujeta pravorečnih ali pravopisnih podatkov. Pogosto se pojavijo tudi besede oz. besedne zveze, ki niso tipični vojaški strokovni termini, temveč spadajo v splošno besedje, česar se avtorja tudi zavedata, saj v Predgovoru še posebej poudarjata, da sta slovarja namenjena uporabi in nenehnemu dopolnjevanju. Kljub njuni želji se pozneje nista dopolnjevala, prav tako nista bila vključena v *Vojaški slovar, Predelano in dopolnjeno izdajo*.

3.2 *Vojaški slovar, Predelana in dopolnjena izdaja, 2002*

Vojaški slovar (2002) je zanesljivejša in izčrpnjša izdaja vojaškega slovarja iz leta 1977. V Uvodu k *Vojaškemu slovarju* (7–20) je zapisano, da je slovar nastal na pobudo Ministrstva za obrambo, ki je sicer najprej načrtovalo pripravo velikega štirijezičnega vojaškega slovarja s slovensko abecedo in angleškimi, nemškimi ter srbohrvaškimi ustreznici, vendar je moral uredniški odbor pod vodstvom T. Korošca najprej upoštevati zahtevo takratnega ministra J. Janše in pripraviti predelano ter dopolnjeno izdajo slovarja iz leta 1977.

Slovar se je povečal na 8134 geselskih besed in 20.271 besednih zvez ter je prav tako kot prejšnji normativen. Primer geselskega članka:

kontrólen -lna -o *(kontrolni a)* -i ukaz, -i orientir **b)** -a mina, -a postaja, cestna -a postaja, -a služba, kontrolno-zaščitna služba, -a steza, notranja -a steza, zunanja -a steza, -a točka **c)** -o aerofotoizvidovanje, -o streljanje
□ *zgod.* -i stolp

Za poudarjeno iztočnico so temeljni pravopisni podatki. Med dvema pokončnima črticama sledijo srbohrvaške ustreznice. Če je geselska beseda npr. pridevnik, so pod črko a) zveze pridevnika s samostalniki moškega spola, razporejene po abecednem redu samostalnikov, pod b) zveze s samostalniki ženskega spola in pod c) srednjega spola. Obsežnejši geselski članki imajo tridelno strukturo: v prvem delu so aktualne zveze, v oddelku z dvosmernima puščicama so sicer ustrezni, a neaktualni izrazi, v gnezdu, zaznamovanem s kvadratom, pa so historizmi in drugo gradivo. Ponekod usmerja puščica (→) od slabše rabe k boljši ali normira pravilno rabo. V primerjavi s prejšnjim slovarjem so izločeni nepotrebne zveze, nenatančne oblike, slovnični spodrseljaji in strokovno neustrezni izrazi. Nekateri izrazi so premeščeni v posebni geselski oddelek, v katerem so historizmi in arhaizmi, zaznamovani z okrajšavo *zgod.*

Gjurin (2001) pohvali, da so v novem slovarju uvedene nekatere terminološke izboljšave v normiranju sopomenk glede na prejšnjega, poudari pa, da bi se bilo treba bolj osredotočiti na razmerje med domačimi in t. i. mednarodnimi izrazi. Meni, da je slednjih preveč in da niso usmerjeni k prvim, prvih pa je premalo uslovarjenih. Opozarja tudi na sodoben

trend velikega uvoza anglicizmov v slovenski jezik in na pomembnost ohranjanja ter razvijanja slovenskega jezika. V zvezi s tem Bernard Nežmah v razpravi *Novi Vojaški slovar* (<http://www.mladina.si/tehdnik/200234/clanek/slovar>) kritizira temeljno odločitev za tvorbo slovensko-srbohrvaškega slovarja med priključevanjem Natu, ko bi mogoče bila primernejša npr. angleško-slovenski in slovensko-angleški slovar ali celo večjezične paralele. Kljub vsem pomislekom in pripombam je slovar rešil marsikatero jezikovno zagato in pomaga vsem pri normiranju in ponotranjanju vojaškega strokovnega izrazja.

3.3 Slovensko-nemški slovar, 2005

Leta 2005 sta izšla dva zvezka dvojezičnega *Slovensko-nemškega slovarja: Pehota in Vojaško pravo in Notranja služba*. Avtorji so strokovnjaki z Deželne obrambne akademije na Dunaju oziroma Jezikovnega inštituta Avstrijske zvezne vojske, Šole za tuje jezike pri Slovenski vojski in nekateri drugi. Z računalniško podprto metodo so zajeli temeljno literaturo s področja vojaškega prava, notranje službe in pehote ter ustvarili 3400 gesel s 36000 kolokacijami. Primer geselskega članka:

brigadir, *ja*, m., sam.; **Brigadier**, *-s*, m.; 1 čin ~ja Brigadiersdienstgrad; 2 upokojeni ~ Brigadier im Ruhestand; 3 povišati ~ja den Brigadier Befördern;

Iztočnici sledijo sklanjatveni oz. spregatveni vzorec in slovnični kvalifikatorji ter prevod. S številkami (1, 2, 3 ...) so označeni kolokacije in njeni ekvivalenti, s črkami (a), (b), (c) ... pa mogoči ekvivalenti geselske besede. Ponekod so za puščico (↑) navedeni še sinonimi ali vidski pari. Avtorji z delom nadaljujejo, dokler ne bodo obdelana vsa najpomembnejša vojaška tematska področja. Takrat bodo združena izšla v *Splošnem vojaškem slovarju*. V slovar so poleg vojaških strokovnih izrazov vključeni tudi splošnejši, ki jih bo pred končno izdajo treba še pregledati in nepotrebne izločiti.

IV Jezikovna situacija po priključitvi Natu

Z vstopom v Nato leta 2004 se je med drugim zelo spremenila tudi vojaška jezikovna situacija. V Slovenski vojski je s širjenjem in poglobljanjem strokovnega znanja, uvajanjem novega orožja in prilagajanjem drugim Natovim vojaškim standardom posledično prišlo do prevajanja, uvajanja in prevzemanja ali tvorjenja novih strokovnih besed, ki v slovenskem jeziku še ne obstajajo, prav tako pa jih ni tudi v vojaških ali drugih slovarjih, ki so na voljo. Vplivi, predvsem angleščine, so se začeli čutiti na vseh jezikovnih področjih (v besedoslovju, oblikoslovju, besedotvorju ter skladnji). Zaradi velike količine prevajanja Natovih, predvsem angleških, besedil in dokumentov² ter tvorjenja lastnih publikacij je postala vse bolj težavna terminološka neuskklajenost znotraj vojaške stroke.

4.1 Natov STANAG 3680 in Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar, 2006

Za uspešen sočasni razvoj vojaškega strokovnega jezika, terminološko usklajenost ter prilagoditev Natovim standardom je bilo treba v slovenski jezik najprej uvesti Natov

² Natova uradna jezika sta sicer angleščina in francoščina, čutiti pa je predvsem jezikovne vplive z anglo-ameriškega jezikovnega prostora.

STANAG³ 3680 in prevesti AAP-6 (angl. *Glossary of Terms and Definitions*), prvi in temeljni glosar Natovih terminov in definicij v angleščini in francoščini, ki se sproti dopolnjuje in posodablja, ter nekatere druge vire. AAP-6 so prevedli in pripravili jezikoslovci na Šoli za tuje jezike ter ga 2003 izdali za interno uporabo Slovenske vojske, 2006 pa je izšla pregledana in posodobljena različica.

Natov glosar se vsako leto obnavlja, dopolnjuje in spreminja. Njegov temeljni namen pa je, kot je zapisano v uvodu glosarja *Nato Glossary of Terms and Definitions (English and French)*,⁴ standardizirati: splošnejšo terminologijo s specifičnim vojaškim pomenom, ožjo strokovno terminologijo, ki jo morajo poznati Natove članice, ter termine, ki niso opredeljeni v referenčnih slovarjih. Primer geselskega članka:

acoustic mine / mine acoustique

A mine with an acoustic circuit which responds to the acoustic field of a ship or sweep.

Related term: mine1.

01 Aug 1976

Vsakemu angleškemu terminu v glosarju sledi za poševnico francoski ekvivalent, v naslednji vrstici pa so morebitna kratica, definicija, različna opozorila, primeri, napotitve k drugim terminom (prednostnim, sorodnim itd.) in datum potrditve.

Struktura geselskih člankov v *Angleško-slovenskem vojaškem terminološkem slovarju* je podobna Natovemu glosarju:

acoustic mine /AAP6/ – akustična mina; Mina z akustičnim krogom, ki se odziva na akustično polje ladje ali minoiskalca. Glej tudi mine.

Angleški iztočnici sledijo navedba vira v poševnicah, prevod v slovenščino in prevedena definicija pojma. Novi termini, definicije in popravki, ki se vsako leto sprejemajo na Natovih konferencah, se zbirajo in prevajajo na Šoli za tuje jezike v Slovenski vojski.

Kljub temu da zajema slovar vsa področja vojaškega delovanja, pa ne more zadostiti vsem jezikovnim potrebam, predvsem ne dejstvu, da strokovni izrazi s sočasnim tehnološkim razvojem nenehno nastajajo. Za razvoj strokovnega znanja in hkratno sprotno usklajevanje terminov nastajata že težko pričakovana razlagalni in štirijezični slovar,⁵ na Ministrstvu za obrambo pa so se že začele uresničevati nekatere terminološke rešitve.

4.2 Komisija za standardizacijo terminologije

V Natu je skrb za jezikovno enotnost dobro načrtovana. Terminološka načela so utemeljena z Natovim terminološkim standardizacijskim programom, ki temelji na terminoloških in terminografskih načelih organizacije ISO in je odgovoren za tvorjenje in sprejemanje

³ Povzeto po wikipediji (<http://en.wikipedia.org/wiki/STANAG>), kratica STANAG – Standardization Agreement – označuje Natov standardizacijski dogovor, ki obsega procese, postopke, poimenovanje in uveljavljanje vsakdanjih vojaških ali tehničnih postopkov in opreme med članicami zavezništva. Vsaka Natova država odobri STANAG in ga začne uporabljati. STANAG-e objavi v angleščini in francoščini Natova standardizacijska agencija v Bruslju.

⁴ <http://www.nato.int/docu/stanag/aap006/aap6.htm>

⁵ Razlagalni vojaški slovar nastaja v Sekciji za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU od leta 2006 v okviru ciljnega razvojnega programa Znanje za mir (2006–2010), štirijezični slovar pa na Fakulteti za družbene vede, in sicer na Centru za družbenoterminološke in publicistično dejavnost, od leta 2003.

predlogov glede terminov, definicij in kratic. O temeljnih terminoloških in terminografskih načinih ter postopkih odloča Natova vojaška komisija za standardizacijo terminologije, ki je bila ustanovljena leta 1954.⁶ Dvakrat na leto organizira terminološki konferenci, na katerih se sprejemajo ali zavračajo predlogi vseh članic. Dodajanje in sprejemanje novih terminov ter definicij potekata po ustaljenem postopku. Vsaka država članica lahko predlaga nove termine, njihove definicije ali druge popravke, ki jih pošlje predsedniku vojaške komisije za terminološke konference. Ta predloge najprej preveri, in če niso skladni s temeljnimi zahtevami za vključitev v AAP-6,⁷ jih zavrne z obrazložitvami. Če pa so predlogi ustrezni, se angleški prevodi uskladijo s francoskimi, vnesejo se v *Natovo terminološko podatkovno zbirko* (angl. *NATO Terminology Database – NTDB*) z oznako, da še niso potrjeni. Predlogi so poslani vsem predstavnikom Natovih držav, ki jih najprej preučijo, na razpravi na terminološki konferenci pa o sprejetju predloga glasujejo.

Podobna komisija za usklajevanje terminologije je bila leta 2007 ustanovljena tudi na Ministrstvu za obrambo. Člani so jezikoslovci in vojaški področni strokovnjaki. S komisijo smo, kot je zapisano že v njenem sklepu o imenovanju, pridobili program standardizacije terminologije (kako tvoriti, sprejemati in zavračati zbrane predloge), pravilnik o sodelovanju z Natovimi standardizacijskimi organi za terminologijo, usklajena gradiva za nacionalne predstavnike v Natovih standardizacijskih organih za terminologijo, okrepili sodelovanje z vladno službo za prevajanje, tolmačenje in lektoriranje in drugimi zunanjimi strokovnimi sodelavci ter začeli razvijati glosarje standardizirane terminologije.

Nosilno telo, ki bo urejalo področje vojaške terminologije, že obstaja, hkrati pa jezikoslovci na ministrstvu razvijamo nekatere terminološke in terminografske rešitve ter predloge in si prizadevamo, da bi čim hitreje in kakovostno zapolnili terminološke vrzeli.

4.3 Terminološke in terminografske rešitve

Z največ težavami se srečujejo prevajalci in pisci strokovne literature ter lektorji. *Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar* (2006) ter drugi splošni dvojezični slovarji ne obsegajo vseh terminov, še posebej ne ožjestrokovnih. Temeljna slovarja, razlagalni in štirijezični, bosta rešila veliko težav, vendar zaradi nenehnega nastajanja novih izrazov ne moreta zadostiti vsem jezikovnim potrebam. Samo z zahtevo, da naj vsi upoštevajo in preverjajo termine v obstoječih slovarjih, enotnosti strokovnega jezika v slovenskih besedilih ne moremo doseči. Zato smo prevajalci in terminologi začeli zbirati prevedene izraze, jih jezikovno obdelovati ter vnašati v terminološko bazo v excelu, hkrati pa razmišljati, kako jo predstaviti širši množici uporabnikov. Pri tem smo upoštevali dejstvo, da je normiranje terminologije v obliki klasičnih, tiskanih terminoloških zbirk za sodobni čas vse manj smiselna dejavnost (Vintar 2008: 27). Ena izmed najustrežnejših rešitev je bila vnos zbrane in potrjene terminologije v Evroterm. Tako je dosegljiva vsem, ki za ministrstvo pogodbeno prevajajo, ter vsem drugim, ki jo pri svojem delu uporabljajo.

K večji prepoznavnosti je pripomogla tudi objava spletne strani Vojaška terminologija na internih spletnih straneh Ministrstva za obrambo. V podpoglavju Slovarji in terminološke zbirke so zbrani vsi vojaški terminološki slovarji, ki jih je mogoče objaviti, v podpoglavje

⁶ Že leta 1970 je komisija npr. uveljavila Natov standardizacijski dogovor STANAG 3680, katerega cilj je bil standardizirati in poenotiti strokovno izrazje (v obeh Natovih uradnih jezikih) z vsemi članicami in ga zbrati v dokumentu AAP-6 ter periodično dodajati spremembe in novosti, sprejete na Natovih konferencah.

⁷ Pomembnejši terminološki in terminografski napotki so nazorno opisani v delu *Guidance for the Development and Publication of NATO Terminology*, 2005.

Razprave, članki in konference dodajamo jezikoslovne objave s področja terminologije, zapiski s pomembnejših sestankov in vse druge jezikoslovne novosti, povezane z vojaško terminologijo. V podglavju Komisija za standardizacijo so opisani vloga, načini delovanja in struktura komisije, v Vojaški izrazi pa vnašamo nove in potrjene termine, ki se pozneje objavijo tudi v Evrotermu.

V Sklep

Terminologija kot veda se posveča izrazom strokovnih jezikov, v katerih termine išče, določa, ureja in standardizira. Z razvijanjem terminološke dejavnosti in z njenim uvajanjem v prakso se lahko izognemo mogočim sporazumevalnim prazninam. Vsako strokovno področje naj bi imelo svoj nabor standardizirane in usklajene terminologije, ki je zbrana in ustrezno predstavljena v terminološkem slovarju, tezavru, bazi podatkov itn. Bistveno je zavedanje, kako pomemben je razvoj slovenskega vojaškega strokovnega jezika. Vendar skrb zanj ne pomeni zaletavega prevzemanja in uveljavljanja angleških izrazov (predvsem kratic) ali individualnih odločitev. Kot ugotavlja Marjeta Humar v prispevku za simpozij *Terminologija v času globalizacije – Stanje in vloga slovenske terminologije in terminografije* (17–31), je ena temeljnih lastnosti nastajanja terminologije ta, da mora biti plod dogovora med strokovnjaki. Dober terminološki slovar naj bi bil delo skupine, sestavljene iz strokovnjakov določene stroke in jezikoslovcev. S pridobitvijo dveh temeljnih in sodobnih vojaških slovarjev (razlagalnega ter štirijezičnega), sodelovanjem vojaških strokovnjakov z jezikoslovci, rednim zasedanjem komisije za standardizacijo bomo stopili v korak z razvojem sodobnih zahtev terminološke prakse.

VI Viri

- AAP-6, 2008: *NATO Glossary of Terms and Definitions*. NATO Allied publication.
- Dušan AVRAMOVIĆ (ur.), 1982: *Uporedni rečnik vojnih pojmov: srpskohrvatski, makedonski, slovenački, albanski, madarski*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Darija BRINC idr., 2003: *Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar*. Ljubljana: 1. brigada Slovenske vojske.
- Branimir FURLAN, Marjan MAHNIČ, 1996: *Začasni angleško-slovenski vojaški priročni slovar*. Ljubljana: Uprava za razvoj MO RS.
- – 1999: *Slovensko-angleški vojaški priročni slovar*. Ljubljana: Uprava za logistiko MO RS.
- Velemir GJURIN, 2001: *Ocena gradiva za predelano in dopolnjeno izdajo vojaškega slovarja* (neobjavljeno gradivo). MO RS.
- Tomo KOROŠEC idr. (ur.), 2002: *Vojaški slovar, Predelana in dopolnjena izdaja*. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo.
- Nato glossary of terms and definitions (english and french)*. <http://www.nato.int/docu/stanag/aap006/aap6.htm> [7. 7. 2008].
- Bernard NEŽMAH, 2002: *Novi Vojaški slovar*. <http://www.mladina.si/tehdnik/200234/clanek/slovar> [6. 8. 2008].
- Wikipedia, STANAG: <http://en.wikipedia.org/wiki/STANAG> [12. 8. 2008].
- Wikipedia, srbohrvaščina: <http://sl.wikipedia.org/wiki/Srbohrvaščina> [10. 7. 2008].

VII Literatura

- Ljudmila BOKAL, 2004: Znamenja angleščine kot globalnega jezika v slovenščini, še posebej s stališča terminologije. Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: ZRC SAZU. 5–55.
- Helmut FELBER, 1984: *Terminology manual*. Pariz: Unesco in Infoterm.
- Velemir GJURIN, 1991: *Slovenščina zdaj*. Ljubljana: Art agencija.
- Guidance for the Development and Publication of NATO Terminology* (draft), 2006.
- Marjeta HUMAR, 2004: Stanje in vloga slovenske terminologije in terminografije. Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: ZRC SAZU. 17–31.
- Tomo KOROŠEC, 1998: *Slovenski vojaški jezik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Andreja LEGAN RAVNIKAR, 1997: Pomenske lastnosti upravno-politične in vojaške terminologije v Vodnikovih Lublanskih novicah. *Slavistična revija* 45/3–4. 486.
- Viktor SMOLEJ, 1971: *Zgodovina slovenskega slovstva*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Janez J. ŠVAJNCER, 1992: *Vojna in vojaška zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Špela VINTAR, 1999: Računalniško podprto iskanje terminologije v slovensko-angleškem vzporednem korpusu. *Uporabno jezikoslovje* 7–8. 156–169.
- 2008: *Terminologija. Terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za prevajalstvo.

Prispevek *Geografskega terminološkega slovarja* k slovenskemu zemljepisnemu izrazju

DRAGO KLADNIK, MIHA PAVŠEK

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Slovenija,
drago.kladnik@zrc-sazu.si, miha.pavsek@zrc-sazu.si

V prispevku najprej na kratko predstavljamo nastajanje *Geografskega terminološkega slovarja*. Prikazani so spoznanja pri končni vsebinski redakciji oziroma po usklajevanju prispevkov posameznih avtorjev in nekateri njihovi odzivi na prizadevanja ožje redakcijske skupine po poenotenju gradiva. Prav potreba po poenotenju gradiva, ki ga je za različna področja geografije pripravilo več kot dvajset piscev z različnimi pogledi na vsebinsko globino in rabo slovenskega jezika, je bila ključna za odločitev, da mora biti jezik sicer strokovno neoporečen, a kolikor le mogoče domač, slovenski. Zaradi tega smo morali mnoge izraze na novo podomačiti in jih s tem uvesti v besedno zakladnico slovenskega jezika. Poudarek je na predstavitvi tovrstnih izrazov in okvirih, ki smo si jih pri podomačevanju zavestno postavili. Izrazi so razčlenjeni po geografskih disciplinah, razlogih za podomačevanje in perspektivah, dilemah njihove nadaljnje rabe v zapisani obliki.

The paper provides a short account of the compilation of the *Dictionary of Geographical Terminology*. It presents the experiences acquired in the final editing of the dictionary content, or, more precisely, in coordinating the contributions of individual authors as well as some of the authors' responses to the efforts of the core editorial group wanting to standardise the dictionary material. The need to standardise the material, which had been compiled for different branches of geography by more than twenty authors with diverging views on the depth of the dictionary's content and use of the Slovenian language, itself proved crucial in deciding that the language of the dictionary should be technically accurate yet fundamentally Slovenian to the greatest possible extent. For this reason many terms had to be newly translated or adapted to Slovenian, thus enriching the vocabulary of the language. The paper primarily focuses on presenting these terms and the framework which governed the authors' conscious decision in the process of translating those terms into Slovenian. The presentation of terms is structured according to individual branches of geography, the reasons underlying the translation of those terms into Slovenian as well as the perspectives and dilemmas concerning their future use in written form.

Ključne besede: terminologija, terminološki slovar, geografija, geografska terminologija, slovenščina, podomačevanje

Key words: terminology, terminological dictionary, geography, geographical terminology, Slovenian, adaptation

I Uvod

Geografski terminološki slovar (Kladnik idr. 2005) je zadnje med temeljnimi knjižnimi deli, ki smo jih geografi pripravili v zadnjih dveh desetletjih. Med njimi velja izpostaviti še *Krajevni leksikon Slovenije* (Orožen Adamič, Perko in Kladnik 1995), *Geografski atlas Slovenije – država v prostoru in času* (Fridl idr. 1998), *Geografija Slovenije* (Gams in Viršer

1998), *Slovenija – pokrajine in ljudje* (Perko in Orožen Adamič 1998), *Države sveta* (Natek K. in Natek M. 1999), *Nacionalni atlas Slovenje* (Fridl idr. 2001) in *Kras v Sloveniji* (Gams 2003).

V slovarju je skupaj 8922 gesel oziroma iztočnic z razlagami v obsegu in globini, kot naj bi jih poznali dodiplomski slušatelji geografije na slovenskih univerzah. Vsebinsko so razčlenjena na 19 področij (po abecednem zaporedju): agrarna geografija, biogeografija, demogeografija, geografija krasa, geografija naselij, geografija prometa, geografija turizma, geomorfologija, hidrogeografija, industrijska geografija, kartografija, klimatogeografija, matematična geografija, pedogeografija, planiranje, pokrajinska ekologija, politična geografija, splošna geografija in varstvo okolja. Pri njihovem pisanju je sodelovalo 22 vodilnih slovenskih geografskih strokovnjakov: Milan Bufon, Andrej Černe, Ivan Gams, Matjaž Jeršič, Igor Jurinčič, Drago Kladnik, Vladimir Kokole, Blaž Komac, Marko Krevs, Jurij Kunaver, Franc Lovrenčak, Milan Natek, Breda Ogorelec, Milan Orožen Adamič, Miha Pavšek, Drago Perko, Dušan Plut, Darko Radinja, Marjan Ravbar, Aleš Smrekar, Metka Špes in Matija Zorn.

II Kratak historiat nastajanja slovarja

Slovenski geografski izrazi so se začeli bolj sistematično pojavljati v učbenikih iz 19. stoletja. Vsebinsko jih je prvi podrobneje predstavil Janez Jesenko (1865, 1873 in 1874). Značilen primer je Cigaletova *Znanstvena terminologija* (1880), ki je v bistvu nemško-slovenski slovar izrazja različnih znanstvenih področij s slovensko-nemškim dodatkom. V delu so upoštevani tudi nekateri izrazi, ki jih uporabljamo v geografiji.

Sčasoma so se v geografskih delih pojavljali in uveljavljali vedno novi pojmi. Potreba po ureditvi vztrajno rastočega obsega geografskega izrazja je odsevala že v programu odbora Geografskega društva v Ljubljani za leto 1925, ko so člani imeli v mislih tudi sestavo enotne slovenske geografske terminologije (*Geografski vestnik* 1925/2): »Društvo zbira gradivo za slovensko geografsko bibliografijo in misli tudi na sestavo enotne slovenske geografske terminologije.« Ker pa za njeno pripravo že takrat razmeroma individualistično usmerjeni posamezniki niso imeli dovolj izkušenj, je ostalo zgolj pri neuresničenih zamislih. Pozneje namreč ni zaslediti nobenih poročil o morebitnem poteku zbiranja tega gradiva.

O terminoloških zadregah so spregovorili tudi na prvem kongresu jugoslovanskih geografov aprila 1927 v Beogradu. Izdelavo skupne znanstvene terminologije je predlagal beograjski profesor Petar Šobajjić. Izvolili so komisijo, v kateri je kot slovenski predstavnik sodeloval Valter Bohinec (Savnik 1927). Tudi ta pobuda je ostala zgolj na papirju in se o njej pozneje ni več govorilo.

S terminološko problematiko so se bolj sistematično ukvarjali le nekateri prizadevni posamezniki, ki pa so obdelali le ožja tematska področja, zlasti na področju geomorfologije. Tako je že v drugi številki prvega letnika *Geografskega vestnika* izšel članek Henrika Tume o toponomastiki oziroma zemljepisnih imenih in izrazju. V njem je poglobljeno obdelal nekaj izrazov za pojme iz slovenskega gorskega sveta. Strokovno bolj poglobljena je njegova *Alpinska terminologija* (Tuma 1932), še bolj obsežna kot tipkopis (Tuma 1933), v katerem so zbrani številni strokovni izrazi o reliefnih oblikah, ozračju, rastlinah in drugem.

Veliko različnih izrazov o površinskih oblikah, vodovju, rastlinstvu, poteh in podobnem je v svoji knjigi *Ljudska geografija*, s podnaslovom *Terensko izrazoslovje*, zbral Rudolf Badjura (1953). Knjiga je povzetek veliko obsežnejšega rokopisa, nastalega med letoma 1938 in 1946. Kot pove že naslov, je avtor zajemal gradivo izključno iz izjemno bogatega ljudskega izročila.

Po 2. svetovni vojni se je zanimanje za strokovno izrazje povečevalo, saj se je z njim sistematično ukvarjalo vedno več strokovnjakov. Na to se je odzvala tudi naša najuglednejša znanstvena ustanova Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Na njenem Inštitutu za slovenski jezik je bila ustanovljena terminološka komisija, ki je vključevala naravoslovno sekcijo, kamor je spadala tudi geografija. V delovnih načrtih sekcije je bila izdelava splošnega naravoslovnega slovarja, ki bi ga sestavljali slovarji posameznih naravoslovnih strok, kot so matematika, fizika, meteorologija, mineralogija, geografija in druge. Gradivo se je zbiralo z izpisovanjem strokovnih izrazov iz slovenske strokovne literature. Izrazi, zapisani na kartotečnih listkih, so se vključevali v kartoteke, ločene po strokah.

V petdesetih letih prejšnjega stoletja se je geografsko terminološko gradivo že zbiralo z namenom, da bi ga pripravili za tisk. Žal ta cilj ni bil uresničen, čeprav se je v arhivu naravoslovne sekcije nabralo več kot 1000 kartotečnih listkov. Izpisovalci so bili Vladimir Leban, Ivan Gams, Rudolf Kropivnik, Drago Meze in drugi. Leta 1964 sta bila izdelana dva seznama, in sicer 130 strani obsegajoč seznam vseh izpisanih izrazov ter seznam del, iz katerih so bili izpisani. To in še drugo gradivo je bilo izročeno Inštitutu za geografijo SAZU z namenom, da se pod vodstvom Ivana Gamsa ponovno preuči in pripravi osnutek geografskega slovarja, vendar so potem prizadevanja za njegovo izdelavo znova za daljši čas zamrla.

Dodatno spodbudo za terminološko delo je pomenilo nastajanje *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, ki je intenzivno potekalo od šestdesetih let prejšnjega stoletja dalje (1970, 1975, 1979, 1985, 1991). Ker je po zasnovi sicer splošni razlagalni slovar vključeval tudi terminologijo, so bili k sodelovanju povabljeni številni strokovnjaki, ki so predlagali izrazje lastnih raziskovalnih področij, zlasti temeljno, splošneje znano. Za številne izraze so pripravili tudi razlage, ob tem pa so kot terminološki svetovalci sodelovali z redaktorji. Za področje geografije sta gradivo prispevala akademika Ivan Gams in Svetozar Ilesič, pri izdelavi zadnje knjige slovarja pa je terminološko svetovanje prevzel Milan Orožen Adamič.

Ponovna odločitev o izdelavi celovitega geografskega terminološkega slovarja je bila sprejeta skoraj dve desetletji pozneje, leta 1982. O nujnosti slovarja so namreč govorili sklepi mnogih geografskih sestankov. Nalogo koordinatorja je prevzel Ivan Gams. Izbral je osem sodelavcev, ki naj bi najprej pripravili sezname izrazja posameznih vej geografije, geslovník za celotno geografijo pa naj bi bil na zahtevo Terminološke komisije SAZU pripravljen do konca leta 1983. V korespondenci med koordinatorjem in sodelujočimi geografi lahko zasledimo tudi Gamsovo misel, da terminologija ni kodeks moderne geografske terminologije, temveč priročnik za branje geografske literature. Sestavljanje geslovníkov po geografskih področjih je sicer steklo, pa vendar delo zaradi različnih razlogov ni potekalo tako, kot je bilo načrtovano. Pogosto se je zatikalo zlasti pri vprašanju, v kolikšni meri naj bo upoštevano strokovno izrazje oziroma kako podroben naj bo izbor. Za geografijo kot izrazito kompleksno vedo je to še posebej občutljivo vprašanje.

Oktober 1983 je koordinator pisno seznanil sodelavce s podrobneje opredeljenimi izhodišči za izbor izrazov, ki naj bi bili predstavljeni v načrtovanem slovarju. Pomembna je bila zlasti odločitev, da naj se geografski strokovni izrazi zajamejo v obsegu in globini, kot naj bi jih poznali slušatelji geografije na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Izrazi drugih strok naj bi se praviloma upoštevali le, če imajo v geografiji poseben pomen, seveda pa tudi tisti, ki se uporabljajo v geografski stroki. Hkrati je bilo dogovorjeno, da naj bi bili področni geslovníki pripravljene do srede decembra 1983, prvi geslovník za celotno geografijo pa do konca januarja 1984. Sodelavci in člani ožjega uredniškega odbora v sestavi Vladimir Kokole, Darko Radinja, Franc Lovrenčak in Ivan Gams naj bi nato izraze iz vseh predlaganih geslovníkov dodatno uskladili.

Priprava geslovnikov je napredovala počasi. Sodelavci naj bi delne geslovnike oddali redakcijskemu odboru do konca februarja 1984, a je to uspelo le nekaterim. Februarja 1984 je postal pomočnik koordinatorskega odbora Ivana Gamsa in tehnični vodja redakcijskega odbora Franc Lovrenčak. Vladimir Kokole, koordinator pri sestavi seznama izrazov s področja družbene geografije, je sprejel nalogo, da bo zbral sodelavce za pripravo gesel za to obsežno in vsebinsko raznovrstno področje. Do konca leta 1984 je bilo za posamezne veje geografije končanih 13 geslovnikov.

Že na začetku tega leta je bila še podrobneje opredeljena vsebina terminološkega slovarja. Ta naj bi poleg izrazov, kot jih pozna diplomirani geograf, vseboval tudi strokovno izrazje za pojme, ki so se uveljavili v geografski stroki po svetu. V slovar naj ne bi bili vključeni posebni in zelo podrobni termini iz sorodnih strok niti zastareli izrazi, ki se niso uveljavili, pač pa naj bi bili zajeti nekateri ljudski izrazi, vendar s posebno oznako. Med poimenovanji za merilne naprave in inštrumente naj bi bila upoštevana tista, ki jih uporabljajo tudi geografi, ne pa izrazje iz splošnega jezika. Tej zasnovi smo z manjšimi spremembami in dopolnitvami sledili vse do končne izdelave terminologije leta 2005.

Leta 1992 je bilo v računalniško obliko vnesenih dobrih 5000 gesel oziroma izrazov. Vneseno gradivo, ki ga je Milan Orožen Adamič uredil po abecedi, je bilo pripravljeno za nadaljnjo obdelavo. Imenovan je bil organizacijsko-tehnični odbor v sestavi Ivan Gams, Drago Kladnik, Franc Lovrenčak in Milan Orožen Adamič.

Terminološko delo je potekalo tudi še v letih 1992–1997, saj je bilo treba zaradi korenitih družbenogospodarskih sprememb del že pripravljenega gradiva revidirati, in sicer tako, da so bile v izrazju ter razlagah ustrezno upoštewane tudi nove razmere. Leta 1997 je takratno Ministrstvo za znanost in tehnologijo sprejelo triletni raziskovalni projekt *Slovenska geografska terminologija*, ki naj bi bil v letu 1999 zaključen s pripravo besedila za tisk. Takrat je bil na Ministrstvo za znanost in tehnologijo poslan tipkopi, ki je vseboval 5159 po abecedi urejenih slovarskih člankov na 237 straneh. Kljub dobrim namenom takrat besedilo še ni bilo primerno za natis, ker ni bilo slovarsko ustrezno obdelano in so se ob vrednotenju prispevkov na posameznih področjih pokazale kar precejšnje bele lise.

Zato so sodelavci pri pripravi slovarja imenovali uredniški odbor v sestavi Franc Lovrenčak (predsednik), Drago Kladnik in Milan Orožen Adamič (člana). Pooblastili so ga, da pritegne k delu več novih sodelavcev, ki naj bi že pripravljena gesla temeljito pregledali in gradivo po potrebi aktualizirali, tako da bi ga dopolnili z novimi iztočnicami in razlagami.

Člani uredniškega odbora so se leta 1997 odločili, da se bodo za pomoč in napotke pri dokončni pripravi slovarja, zlasti zaradi ustrezne jezikovne in leksikografske obdelave, obrnili na Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU oziroma na njegovo Sekcijo za terminološke slovarje. Do konkretnega dogovora je prišlo leta 1999, ko sta pri pripravi slovarja začeli sodelovati leksikografki Marjeta Humar in Borislava Košmrlj - Levačič.

Natančneje je bila določena leksikografska zasnova slovarja, določene so bile posebnosti pri obravnavi posameznih tipov izrazov in v soglasju s člani uredniškega odbora sprejete obvezne in fakultativne sestavine slovarskega sestavka.

Ker terminološko gradivo ni bilo v celoti pripravljeno po slovaropisnih načelih, je bilo treba vse izraze, ki so bili predstavljeni v skupnih sestavkih z več drugimi izrazi, osamosvojiti in celovito obdelati. Sprejeti izrazi, praviloma samostalniški eno- ali večbesedni, so bili usklajeni z jezikovno oziroma pravopisno normo, iztočnice pa opremljene s slovarskimi prvini (naglas, končaj rodilniške oblike, spol, število, po potrebi pisna dvojica, izgovor, jezik, iz katerega je bil izraz prevzet, ipd.).

V sodelovanju z avtorji so bili vsi slovarski sestavki znova pregledani z leksikografskega vidika, pri čemer so bile nekatere razlage revidirane, po potrebi na novo obdelane in usklajene v okviru ene ali več geografskih strok (področij). V sodelovanju z geografskimi uredniki so bili vsi termini ali njihovi posamezni pomeni označeni s strokovnimi označevalniki, ki povedo, v kateri stroki ali strokah se izraz najpogosteje uporablja; navedeni sta do dve glavni področji.

Uredniški odbor je še enkrat temeljito pregledal geslovnike in v več fazah usklajeval pripravljena besedila. Pri tem se je pokazalo, da je zaradi konceptualnih razlogov geomorfološka gesla smiselno združiti v en sam vsebinski sklop, prav tako smo geografijo rastlinstva in geografijo živalstva združili v biogeografijo, geografijo podeželskih naselij in urbano geografijo pa v enotno geografijo naselij.

Člani uredniškega odbora so sprejeli sklep, da se v slovar uvrstijo tudi ilustracije in preglednice, ki naj gradivo vizualno dopolnijo in s tem prispevajo k boljšemu razumevanju posameznih izrazov. Na nekaterih skicah in v nekaterih preglednicah so tudi izrazi, ki jih v slovarskem besedilu ni, prinašajo pa dodatne, podrobnejše informacije. Celotno grafično gradivo je za objavo pripravil Milan Orožen Adamič.

III Jezikovno-semantična načela pri pripravi slovarja

Slovar je jezikovno zasnovan tako, da naj bi dejavno vplival na rabo strokovnega besedišča. Pri njegovi pripravi smo si tako uredniki geografi kot urednici jezikoslovki prizadevali za jasno izražanje v domačem jeziku, če je le mogoče, nikakor pa ne na račun manjše strokovnosti. Pri obdelavi posameznih gesel smo sledili naslednjim načelom:

- vsak izraz mora imeti natančno določen pomen in pomenski obseg;
- izrazje mora biti čim bolj ustaljeno, zato se v stroki uveljavljeni izrazi naj ne bi oblikovno in pomensko spreminjali brez utemeljenega razloga;
- pri uvajanju izrazov za nova dognanja naj bi se izrazje iz tujih jezikov sprejemalo kritično in s premislekom;
- izogibali naj bi se prevzemanju izrazov iz tujih jezikov, ki se podomačijo le v izgovoru in/ali zapisu, kar je sicer lahek in pri jezikovno nekritičnih strokovnjakih pogost pristop;
- namesto nekritičnega prevzemanja tujk naj se z domačimi besedotvornimi postopki ustvarijo novi izrazi ali pa že obstoječim izrazom pripišejo novi pomeni.

V razlagah je v zgoščeni obliki praviloma uporabljeno vzročno-posledično načelo, ki ima v prizadevanjih po celovitosti geografije neprecenljiv pomen. Značilen primer takšne razlage je naslednje geslo:

hidrográfski cíkel -ega -kla m hidgeogr. *neprekinjen proces prehajanja vode z Zemljinega površja v ozračje in nazaj zaradi izhlapevanja vode s površine kopnega in vodnih objektov, prenosa vodnih hlapov na velike razdalje z zračnimi tokovi, kondenzacije vlage, padavin in pronicanja vode v tla zaradi Sončevega sevanja in Zemljine težnosti*
S: hidrolóški cíkel, hidrolóški króg, krogotòk vòde, króženje vòde, planetárni vòdni obtòk, vòdni cíkel, vòdni krogotòk.

Ker so besedila prispevali različni avtorji in sta jih obdelovali dve redaktorici jezikoslovki, so nekatere razlage bistveno bolj racionalne, zgolj z navajanjem bistvenih lastnosti. Značilen je naslednji primer:

lášťasti pôdi -ih -ov m mn. geogr. krasa *podí*, ki jih v celoti ali v večjem delu sestavljajo *lašťe* **GL:** geogr. krasa lášťasto-kotličasti pôdi.

IV Jezikovna obravnava tujk in tujejezičnih izrazov

Geografija je veda, ki ima na eni strani lastno strokovno besedišče, na drugi pa zaradi prepletanja s sorodnimi naravoslovnimi in družboslovnimi vedami povzema številne izraze iz drugih strok. Slovenska geografija je v svetovno terminološko zakladnico prispevala le redke, zlasti krasoslovne izraze, ki so postali del svetovnega strokovnega izrazja. Značilni primeri so pojmi *kras* (angleško in nemško *karst*) za zakraselo pokrajino, *dolina* za *vrtačo* in *polje* za *kraško polje*. Sicer pa je slovensko geografsko izrazje obsojeno na prevzemanje tujejezičnih pojmov, pri čemer jih bolj ali manj uspešno prilagaja slovenskemu jezikovnemu izročilu.

Predavatelji na fakultetah so praviloma precejšnji, mestoma celo nekritični pristaši rabe tujk, s čimer »okužijo« tudi svoje študente in tako se raba tujejezičnih izrazov »uspešno« prenaša iz roda v rod. Prav zato smo redaktorji *Geografskega terminološkega slovarja* sklenili, da na področju strokovnega izrazja naredimo red, zato smo, če je bilo le mogoče, slovenske pojmovne ustreznice vpeljali na način, ki omogoča tudi enakovredno rabo tujejezičnih izrazov. Vendar smo praviloma dali prednost slovenskim iztočnicam. Ker so terminološki slovarji eden od najpomembnejših referenčnih virov, je pričakovati, da se bo stanje na področju rabe strokovnega besedišča izboljšalo.

A) Nadomeščanje tujk s slovenskimi izrazi

Tujke lahko razčlenimo na enobesedne in večbesedne. Pri enobesednih smo pri priporočeni rabi dali prednost slovenskim izrazom vselej, kadar so slovenske ustreznice že splošno uveljavljene tudi v strokovnem izrazju. Značilni primeri so pojmi *celina* za *kontinent*, *enakonočje* za *ekvinokcij*, *ozračje* za *atmosfera*, *polobla* za *poluto*, *planota* za *plato*, *tečaj* za *pol* in *zemljevid* za *karto*. Zunaj stroke manj znani primeri so *digitalnik* za *digitalizator*, *facija* za *facies*, *kraški jarek* za *bogaz*, *krnica* za *cirk*, *letalski posnetek* za *aerofotoposnetek*, *nasprotništv*o za *amenalizem*, *odsončje* za *afelij*, *oglinjevanje* za *argilogenezo*, *površinski kras* za *eksokras*, *rastlinojedec* za *herbivor*, *sonaravni turizem* za *ekoturizem*, *sušnost* za *aridnost*, *vodna rastlina* za *hidrofit*, *zatočišče* za *refugij* in *žito* za *cerealije*, seveda pa je tovrstnih primerov še veliko.

Podobno smo ravnali v primeru večbesednih tujk, ki jih lahko razčlenimo na tri vrste. Večina je sestavljena iz tujejezičnega pridevniškega in domačega samostalniškega izraza. V tovrstnih primerih smo tujejezične izraze nadomestili z domačimi, na primer pri terminu *aciditeta vode* smo dali prednost terminu *kislost vode*, izraz *agrarna revolucija* je podrejena sopomenka *kmetijski revoluciji*, *ekonomski sistem gospodarskemu sistemu*, *efekt tople grede učinku tople grede*, *efemerno naselje priložnostnemu naselju*, *fluvialni relief rečnemu reliefu*, *glacialna erozija ledeniški eroziji*, *hobi kmetijstvo ljubiteljskemu kmetovanju*, *magnetni pol magnetnemu tečaju*, *nuklearna elektrarna jedrski elektrarni*, *nulta gladina ničelni gladini* in *riški glacial riški poledenitvi*. Pri sestavljenih tujkah smo vse besede nadomestili s slovenski-

mi izrazi. Tako je na primer *antropogeografska karta* postala podrejena sopomenka za *družbenogeografski zemljevid* (izraz *družbenozemljepisni*, ki bi pomenil popolno slovenjenje, se nam ne sliši dobro in je povsem neuveljavljen), *ekonomska karta* za *gospodarski zemljevid* *aridna klima* za *sušno podnebje* in *kontinentalna klima* za *celinsko podnebje*. Poseben primer je večbesedna tujka *kontinentalna polica*, pri kateri smo dali prednost na široko uveljavljenemu izrazu *šelf*, prav tako (enobesedni) tujki, čeprav se že kar lepo uveljavlja slovenski izraz *celinska polica*.

B) Nadomeščanje mednarodno uveljavljenih tujejezičnih izrazov s slovenskimi

Še bolj radikalen poseg je zamenjava originalnih tujejezičnih izrazov s slovenskimi oziroma uvajanje prednostne rabe slovenskih ustreznic. Med enobesednimi so značilni primeri *kamniti gozd* namesto kitajskega izraza *fengkong*, *stolpasti kras* namesto prav tako kitajskega *fenglin*, *poslovno središče* namesto angleškega *city*, *spodmol* namesto francoskega *abri* in *življenjski prostor* namesto nemškega *lebensraum*. Podobno smo ravnali v primeru večbesednih originalnih strokovnih izrazov, kakršni so na primer angleški *big bang*, ki smo mu kot prednostno obliko predpisali slovenski izraz *prapok*, francoski *cordon sanitaire* s slovensko nadrejeno ustreznico *sanitarni kordon*, italijanski *cultura mista* z ustreznico *mešana kultura*, angleški *jet stream* z *vetrni stržen*, francoski *nuée ardente* z *žareči oblak* in prav tako francoski *roche moutonée* z ustreznico *ledeniška grbina*. Poglejmo si značilen primer:

méšana kultúra -e -e ž **1.** agr. geogr. za *Sredozemlje značilno načrtno sočasno pridelovanje dveh ali več kulturnih rastlin na določenem obdelanem zemljišču, zlasti razne kombinacije sadnega drevja in poljščin, npr. oljke s posevki **S:** *cultura mista* **2.** agr. geogr. za *Sredozemlje značilna kombinacija različnih kulturnih rastlin z vinsko trto na določeni parceli, zlasti vinske trte in drevja, npr. bresta, javorja, redkeje sadnega drevja, ki ji daje oporo **S:** *cultura mista***

C) Podomačeni transkribirani arabski in hebrejski izrazi

Poseben sklop predstavljajo arabski in hebrejski izrazi, ki so originalno zapisani v arabski oziroma hebrejski, torej v nelatiničnih pisavah. Za razliko od kitajskega pinjina, ki je s splošno uveljavitvijo prečkovanja kitajskih pismenk dosledno poenotil mednarodno rabo, se pri obeh zgoraj navedenih pisavah pri rabi terminov še nekoliko lovimo. Na srečo je mnogo teh izrazov skladno s pravopisnimi pravili že dodobra uveljavljenih v njihovi transkribirani obliki. Značilni primeri so arabski izrazi *kazba* (trdnjava), *medina* (z obzidjem obdana staro mestno jedro v orientalskem okolju) in *suk* (trgovska ulica v orientalskem okolju), pa tudi hebrejski *kibuc* (kmetijsko naselje v sodobnem Izraelu, za katero sta značilni kolektivna zemljiška lastnina ter kolektivna gospodarska in socialna organiziranost; originalno transliterirano kot *kibbutz*).

V nekaterih primerih ob transkribirani obliki dopuščamo tudi mednarodno uveljavljeno latinično transliterirano obliko. Značilna primera sta hebrejski izraz *mošav* (kmetijsko naselje v sodobnem Izraelu, katerega prebivalci sestavljajo zadrugo s skupnim gospodarskim načrtom, vendar je vsak kmetovalec individualni lastnik zemljišč, ima lastno gospodinjstvo in svoje zemljišče tudi sam obdeluje), za katerega dopuščamo tudi obliko *moshav* (ki pa je podrejena), in arabski *musha*, pri katerem dajemo prednost podomačeni transkribirani obliki *muša* (sistem poljske razdelitve v Jugozahodni Aziji in Etiopiji).

D) Podomačeni (regionalni) izrazi brez tujejezične ustreznice

Mnogi strokovni izrazi so tudi po jezikovni obdelavi ohranili značaj tujk, saj gre v večini primerov za pojave, ki so značilni le za natančno določene dele sveta, imajo torej regionalni značaj. Zaradi tega nimajo slovenskih ustreznic. Pri tem smo pri nekaterih izrazih opredelili jezikovni izvor z navedbo originalnih zapisov:

čínámpa -e ž (šp. chinampa) agr. geogr. za kmetovanje Aztekov značilna ozka njiva, vsaj s treh strani obdana z vodo, kar zagotavlja več žetev na leto

estáncija -e ž (šp. estancia) agr. geogr., v Latinski Ameriki velika kmetija z ekstenzivno živinorejo

garíga -e ž (fr. garrigue) biogeogr. za južno Francijo značilno nizko vednozeleno, pogosto trnasto grmičasto rastlinstvo, med katerim prevladujejo bodljikavi hrast, brškin, navadni rožmarin, materina dušica, prava sivka

pororóka -e ž (port. pororoca) **1.** hidgeogr. do 5 m visok plimski val na Amazonki, ki vpliva na dviganje njene gladine še približno 600 km od izliva v Atlantski ocean **2.** hidgeogr. izrazit plimski val v ustjih drugih rek

sálaš -a m (madž. szallas) geogr. nas. preprosta kočja v Panonski nižini za občasno bivanje zemljiških posestnikov, hrambo orodja, postavljena sredi polj daleč od vasi

V ta sklop smiselno spadajo tudi nekatere občnoimenske tujke:

gástarbájter -ja m (nem. Gastarbeiter) polit. geogr. zaposlena oseba iz tujine v nemškem govornem okolju

lêjer -ja m (ang. layer) kart. samostojna prosojna plast z določeno vsebino, npr. z rekami, mejami, ki se pri nastajanju zemljevida z drugimi plastmi združi v končno obliko zemljevida na enem listu

Pri mnogih izrazih jezikovnega izvora nismo opredelili, kar lahko štejemo kot precejšnjo pomanjkljivost slovarja, ki bi jo ob morebitnem ponatisu veljalo odpraviti. Tako bi na primer za izraz *gejzir* lahko zapisali, da izhaja iz islandskega izraza *geysir*, za *kordiljero*, da izhaja iz španskega izraza *cordillera*, za *makijo* iz italijanskega *macchia* in francoskega *maquis*, za *mezeto* iz španskega *meseta*, za *molaso* iz nemškega *die Molasse*, za *mofeto* iz italijanskega *mofetta* na podlagi latinskega *mephitis*, za *monsun* iz portugalskega *monção*, ta pa iz arabskega *mawsim* (موسم v pomenu 'letni čas'), za *nunatak* iz eskimskega *nunataq* in za *oazo* iz grškega *oasis*.

E) Dvojna raba mednarodno uveljavljenih izrazov s prednostno podomačeno obliko

V tem sklopu gre za podomačevanje mednarodno uveljavljenih tujejezičnih izrazov, pri čemer smo zavestno dajali prednost poslovenjenim oblikam. Precej tovrstnih terminov ima že daljšo tradicijo rabe, mnoge pa smo podomačili prav zaradi poenotene jezikovne obravnave slovarskega gradiva.

Med izraze z daljšo tradicijo podomačevanja, pri katerih, sicer podrejeno, dopuščamo rabo originalnih tujejezičnih ustreznic, lahko uvrstimo *cunami* namesto japonskega *tsunami* (čemer se mnogi geografi upirajo!), *karu* namesto afrikanskega *karoo*, *kral* namesto prav tako afrikanskega *kraal*, *pusta* namesto madžarskega *puszta* in *šot* namesto arabskega *chott*. Nekoliko manj trdno uveljavljene poslovenjene oblike so *dajk* namesto angleškega *dyke*, *fjel* namesto

norveškega *ffjell*, *grejzem* namesto angleško-ruskega *greyzem*, *gujot* namesto francoskega *guyot* (ker gre za izpeljanko iz priiinka, podomačena oblika ni v celoti prilagojena izgovorjavi) in *jitja* namesto švedskega *gyttja* (dopuščamo tudi rabo na pol podomačene oblike *gitja*).

Naslednjo skupino sestavljajo izrazi, pri katerih podomačene oblike prednostno obravnavamo zaradi sistematike, dopuščamo pa seveda tudi rabo originalnih tujejezičnih pojmov. Značilni primeri so biogeografska izraza *arktogeja* in *notogeja* ob tujejezičnih *arktokea* in *notokea*, pa klimatogeografski izrazi za vrste oblakov *cir*, *kumul*, *nimb* in *strat* ob (doslej sicer bolj uveljavljenih) tujejezičnih ustreznica *cirus*, *kumululus*, *nimbus* in *stratus*. Prednost podomačenim oblikam smo dali tudi pri sestavljenih oblikah oblakov, denimo *cirokumul* pred *cirokumulusom* in *nimbostrat* namesto *nimbostratus*. V to skupino smiselno spada tudi posebno oblikovan morski zaliv, poimenovan *estuarij*, pri katerem še vedno dopuščamo doslej bolj uveljavljeno tujejezično ustreznico *estuar*. Primer tovrstnega pristopa je torej:

estuárij -a in **estuár** -ja m hidgeogr. *morski zaliv lijakaste oblike, potopljeno rečno ustje, kamor sega plimovanje*
estuár -ja m hidgeogr. gl. **estuárij**

Posebno zvrst predstavljajo povsem na novo podomačeni izrazi, s katerimi naj bi sčasoma nadomestili doslej edino znane tujejezične ustreznice in zato smo jih tudi opredelili kot prednostne. Značilni primeri so *aboridžin* za angleški *aborigin*, *aparhajt* za angleški *apartheid*, *apveling* za prav tako angleški *upwelling*, *blokmer* za nemški *das Blockmeer*, *glasi* za francoski *glacis*, *hartland* za angleški *hearthland*, *kem* za angleški *kame* (iz podomačene oblike je izpeljana tudi iztočnica *kemska terasa*), *koral* za španski *corral*, *land* za francoski *lande*, *padi* namesto malajsko-angleškega *paddy*, *plaja* namesto španskega *playa* in *talveg* namesto nemškega *der Talweg*. Tovrstna obravnava je taka:

hártland -a in **heartland** -a [hártland] m (ang.) polit. geogr., v klasični geopolitiki *območje ob geostrateških mejah, zaradi katerega nastajajo dolgotrajni politični, vojaški spori, npr. Bližnji vzhod, Indokitajski polotok PRIM.:* rímland
heartland -a [hártland] m polit. geogr., v klasični geopolitiki → hártland

Sistematično podomačevanje smo opravili zlasti na področjih klimatografije, pedogeografije in biogeografije oziroma, še natančneje, fitogeografije. Pomembno pri tem je izhodiščno dejstvo, da so nekateri med temi izrazi že na široko podomačeni, na primer *čaparral* za *chaparral*, *gariga* za *garrigue*, *kampo* za *campo*, *katinga* za *caatinga*, *ljano* za *llano*. Zaradi tega smo sistematično podomačili še izraze na pomensko enaki ravni *buš* za *bush*, *skrab* za *scrub*, *tomiljar* za *tomillar* in *varzeja* za *varzea*. V vseh naštetih primerih gre za rastlinstvo, ki ima svojsko sestavo in uspeva v značilnih razmerah naravnogeografsko zaključenih delov celin; ima torej regionalno razsežnost. Primera tovrstnih razlag sta gesli *katinga* in *buš*:

katinga -e in **caatinga** -e [katinga] ž (port.) biogeogr. *svetli zeleni gozd na severovzhodu Brazilije, v katerem med redkim listopadnim drevjem in grmovjem rastejo različne vrste kaktusov*
caatinga -e [katinga] ž biogeogr. gl. **katinga**
búš -a in **bush** -a [búš] m (ang.) biogeogr. *rastlinstvo, značilno za Avstralijo, ki ga sestavljajo grmičaste rastline in redka drevesa*
bush -a [búš] m biogeogr. gl. **búš**

Na zapletenost obravnave kaže tudi primer izraza *kampo* z originalno portugalsko ustreznico *campo*. Ta savana v višjih predelih Brazilije, južno od tropskega deževnega gozda, se glede na svoje lastnosti deli na brezdrevesno travniško savano, travniško savano z redkim nizkim drevjem ter savano z redkimi nizkimi drevesi in grmi in sklenjeno razraslimi zeliščnimi rastlinami. Medtem ko je bila podomačena različica *kampo* za glavni tip že prej dokaj dobro uveljavljena v slovenski strokovni in šolski javnosti, so bili vsi trije podtipi dosledno poimenovani izključno v originalni portugalski obliki: *campo limpo*, *campo sujo* in *campo cerrado*. Zaradi poenotenja rabe smo tudi te podomačili v *kampo limpo*, *kampo sužo* in *kampo serado*.

Izjemoma smo obdržali originalni portugalski izraz *sertão* (izgovori *sêrtao*), kar je slejkoprej posledica nedoslednosti pri celoviti obravnavi gradiva. Bolje bi bilo uvesti v zapisu in izgovoru podomačeno obliko *sertao*, ki nevesčemu uporabniku ne bi povzročala težav pri izgovorjavi v slovenščini slabše znane črke *ã* oziroma bi olajšala pravilni zapis tega pojava. Podobno smo ravnali pri iztočnici *monte bajo* (*monte* je izraz za gozd oziroma grmišče v Španiji ali Južni Ameriki; deli se na *monte alto* in *monte bajo*), zapisani le v originalnem španskem jeziku, čeprav bi jo morali, glede na povedano, podomačiti v *monte baho*.

Podobno nedoslednost smo »zagrešili« pri poimenovanjih regionalnih vetrov. Velika večina jih je podomačenih, pri hladnem severozahodniku, značilnem za osrednji del ZDA, dopuščamo rabo podomačenega izraza *blizard* in originalnega *blizzard*, medtem ko za *chinook*, padajoči jugozahodnik na notranjih pobočjih vzdolž zahodne obale Severne Amerike, predvidevamo le rabo v originalnem, v angleščino transkribiranem zapisu poimenovanja indijanskega izvora.

F) Še nekaj posebnih primerov

V nekaterih primerih smo dali prednost slovenskim izrazom, vendar smo dopustili tudi rabo uveljavljenih tujk. Naj kot značilen primer navedemo na široko uveljavljen slovenski izraz *polarni sij* (ne tečajni!), za katerega je v rabi manj znana tujka *avror*, ki pa se mnogo pogosteje uporablja v obliki podpomenk *avror australis* in *avror borealis*, ti pa sta skoraj enakovredni slovenskima ustreznicama *južni polarni sij* in *severni polarni sij*.

Za *zemeljsko ožino* kot uveljavljeni podpomenki dopuščamo enakovredno rabo tujke *istem* in njene manj podomačene oblike *istmus* (iz grškega *isthmus*). Podobno za preperino dopuščamo rabo tujke *detrit*, izpeljane iz tujejezičnega izraza *detritus*, medtem ko za značilno sredozemsko prst *jerovico* ob znanstveno klasificiranem pojmu *kromični kambisol* predvidevamo tudi enakovredno rabo tujke *tera rosa* in njene originalne oblike *terra rossa*. Še bolj zapleten je primer pedogeografskih izrazov *prhlina* (tudi *prhnina*) in *sprstenina*, dveh oblik humusa, s sopomenkama *mor humus* oziroma *mohr humus* in *mul humus* oziroma *mull humus*.

Omenimo naj še primer izraza za polnomadsko pašništvo, za katero je značilno sezonsko ali občasno postopno seljenje pastirjev in živali na večje razdalje, zlasti v vodoravni smeri (v primerjavi s planšarstvom, ki je vezano na planinsko pašo in selitve v navpični smeri), zaradi iskanja ugodne paše. V francoščini se pojav imenuje *transhumance*. Izraz se je uveljavil v mednarodnem strokovnem besedišču, v slovenščini pa zanj nimamo ustreznega domačega termina. Sčasoma so se uveljavile kar tri bolj ali manj podomačene oblike, med katerimi dajemo prednost najbolj izrazito podomačeni, izgovoru prilagojeni *tranzimansa*, dopuščamo pa še rabo oblik *tranzimanca* in *transhumanca*; slednja je poslovenjena le s spremembo končaja.

G) Izključna raba originalnih splošnih tujejezičnih izrazov brez slovenskih ustrezníc

Kljub prizadevanjem po podomačevanju strokovnega izrazja je v *Geografskem terminološkem slovarju* kar precej primerov, ko smo obdržali mednarodno uveljavljene tujejezične izraze, ne da bi jim dodali poslovenjeno ali celo povsem slovensko ustreznico. Na eni strani gre za izraze, ki so se iz značilnih regionalnih okolij pomensko uveljavili kot splošni izrazi po vsem svetu, na drugi pa za izraze s poudarjenim regionalnim značajem.

V prvo skupino spadajo na primer nemški izraz *alleröd*, angleški *badlands*, nemški *bornhardt*, angleški *crag and tail*, nemški *egessen*, angleški *etch plain*, francoski *grès lités*, angleški *joint venture*, islandski *jökulhlaup*, italijanski *lido*, ruski *liman*, nemški *maar*, španski *mesa*, japonski *minamata*, angleški *permafrost* (s sopomenkama ruskim *merzlota* in švedskim *tjäle*), angleški *ore carrier*, italijanski *tombolo* in nemški *vorfluter*. Značilni primeri tovrstnih razlag so:

alleröd -a [aleréd] m klimatogeogr., geomorf., v Alpah *medledena doba v poznem glacialu med starejšim in mlajšim dryasom, ali daunom in egesnom, med 12.000 in 11.000 leti pred sedanjostjo*

badlands -a [bédlends] m (ang.) geomorf. *razbrazdano, težko prehodno površje, polno žlebov in ostrih grbin, nastalo z erozijo navadno na območju s sušnim podnebjem*
PRIM.: erozijsko območje

joint venture -- -ja [džójnt vénčer] m (ang.) ind. geogr. *mednarodno pogodbeno povezovanje podjetij, ki se vzpostavi z namenom skupne izvedbe določenega projekta, zlasti na področju proizvodnje, prodaje, raziskovanja in razvoja*

minamáta -e ž var. okolja *bolezen zaradi zastrupitve z živim srebrom, prvič ugotovljena na Japonskem in poimenovana po zalivu, v katerem se je živo srebro iz odplak čezmerno nakopičilo v organizmih, s katerimi se prehranjujejo tamkajšnji prebivalci*

Prazgodovinska časovna razdobja iz pleistocena so poimenovana po rekah, do koder so segale določene poledenitve. Ker pa imajo občni pomen, se zapisujejo z malo začetnico. Poleg že navedenih izrazov *alleröd* in *egessen* v to skupino na primer spadajo še splošno znani *günz*, *riss* in *würm*. Slednjemu v Severni Ameriki časovno ustreza obdobje *wisconsin* oziroma *wisconsinska poledenitev*.

Še več izključno originalnih tujejezičnih izrazov ima regionalni značaj. Značilni primeri so francoski izraz *bocage*, španski *barriada*, bantujski bembovski *chitimene*, angleški *creek*, španski *ejido*, angleški *enclosure*, ruski *ledohod*, francoski *métayage*, angleški *new town* in angleški *willy-willy*. Sledi nekaj značilnih razlag tega tipa:

barriada -e [barijáda] ž (šp.) geogr. nas. *barakarsko naselje v obmestjih velikih mest v Peruju in Ekvadorju* **PRIM.:** básti, bidonville, callampa, favéla, gaçekondu, jacale, rancho, slum (2), tugúrio, villa miseria

creek -a [krík] m (ang.) **1.** hidgeogr., v anglosaškem okolju *obdobni ali stalni vodotok, večji kot potok, manjši kot reka* **2.** hidgeogr., ob vzhodnoameriški obali *potopljeno rečno ustje oziroma morski zaliv ali vodni tok v njem*

new town -- -a [njú táun] m (ang.) geogr. nas. *novo mesto v anglosaškem okolju* **PRIM.:** ville nouvelle

willy-willy -ja [víli víli] m klimatogeogr. *tropski ciklon nad obalami severne Avstralije*

Poseben primer je raba originalnega angleškega izraza *open field*, ki ne pomeni isto kot njegov slovenski prevod *odprto polje* z bistveno širšim pomenskim obsegom:

open field -- -a [ópn̩ fild] m (ang.) agr. geogr., v angleškem okolju *srenjsko zemljišče kot temelj kolektivnega kmetovanja v okviru vaše skupnosti, pri čemer je vsaka vas navadno imela dva ali tri takšne zemljiške komplekse PRIM.:* enclosure (1), *odprto pólje*
odprto pólje -ega -a s agr. geogr. *navadno prostrano polje brez jasne razmejitve med zemljišči različnih lastnikov ali med zemljišči sosednjih polj PRIM.:* open field, zapíto pólje

H) Izključna raba tujk brez slovenskih ustrezníc

Nekatere tujke brez slovenskih ustrezníc so se sčasoma v stroki tako zelo uveljavile, da jih uporablja širša strokovna javnost, in to ne le v geografiji, ampak tudi v sorodnih vedah, pri čemer imajo prav pri vseh enak pomen. Ob tem ni čutiti nikakršne potrebe po njihovem nadomeščanju s slovenskimi ustreznícami, ki bi jih bilo treba šele poiskati in se o njihovi morebitni rabi uskladiti. Značilni primeri so izrazi *ablacija*, *eforacija*, *hurikan*, *metropolitanizacija*, *naturalizacija*, *reverberacija* in *revitalizacija*. V ta sklop bi lahko uvrstili še manj znane geomorfološke termine *aret* (iz francoskega *arête*), *eskarpment* (iz angleškega *escarpement*) in tudi *but* (iz angleškega *butte*), ki pa ima malo znani slovenski sopomenki *baba* in *ker*, obe privzeti iz ljudskega besednjaka. Značilni primeri tovrstnih razlag so:

eforácija -e ž geomorf. *izdolbenje in širjenje podzemnega rova zaradi tlaka brizgajoče tekoče vode*

metropolitanizácija -e ž 1. geogr. nas. *urbanizacija, zaradi katere nastajajo velike mestne aglomeracije* 2. geogr. nas. *razraščanje več mest na podeželje* 3. geogr. nas. *zraščanje mestnih regij*

naturalizácija -e ž 1. demogeogr. *dodelitev državljanstva osebi, ki se je za stalno priselila v državo, ali osebi brez državljanstva* 2. pokr. ekol., biogeogr. *uvajanje določene živalske ali rastlinske vrste v okolje, v katerem ni avtohtona, vendar lahko v njem uspeva in se razmnožuje*

I) Prednostna raba tujk s slovenskimi ustreznícami

Kljub načelnemu zavzemanju za prednostno rabo domačih izrazov smo se soočili tudi z okoliščinami, ko smo dali prednost tujkam pred slovenskimi ustreznícami. Tako smo ravnali v primerih, ko je raba tujk v stroki že tako močno zakoreninjena ali oprta na tradicionalno mednarodno rabo izvornih izrazov, da bi bilo njihovo prednostno nadomeščanje s slovenskimi ustreznícami do neke mere nasilno ali vsaj neracionalno. K temu nas je silila tudi uveljavljena raba pridevniških izpeljank iz tujk ali prevladujoča raba tujk kot sestavnih delov večbesednih izrazov. Če pa smo se v nekaterih primerih redaktorji kljub vsemu zavzemali za prednostno rabo slovenskih izrazov, smo bili izpostavljeni kljubovanju piscev posameznih vsebinskih področij, zlasti tistih z manj tenkočutnim poslušom za slovenski jezik. Razlikujemo med prednostno rabo enobesednih in večbesednih tujk.

Med prvimi lahko kot značilne primere izpostavimo izraze *abisal* za *globokomorski pas*, *abrazija* za *obalno erozijo*, *arondacija* za *zaokrožitev zemljišč*, *bifurkacija* za *raztočje ozioroma viličenje*, *eksonim* za *podomačemo zemljepisno ime*, *eksonimizacija* za *podomačevanje zemljepisnih imen*, *ekvator* za *ravník* (ta izraz ima še drug pomen, v smislu uravnanega

površja) oziroma *polutnik*, *environmentalizem* za *okoljaštvo*, *internet* za *medmrežje* oziroma *svetovni splet* in celo *geografija* za *zemljepis*. Mednje spada tudi izraz *relief* s slabo poznano slovensko sopomenko *pridvig*, ki pa jo je že v *Ljudski geografiji* (1953) vpeljal Badjura. Ob tem je treba povedati, da ima izraz *relief* še več pomenskih različic, sopomenka *pridvig* pa pomensko sovпада le z eno med njimi. Značilni primeri prednostne rabe enobesednih tujk so:

abrazija -e ž geomorf. *mehansko preoblikovanje morske ali jezerske obale zaradi erozijskega delovanja valov* **S:** obalna erozija

eksonim -a m kart. *uvpeljavljeno zemljepisno ime v določenem jeziku za tuj kraj, goro, pokrajino zunaj etničnega območja tega jezika* **S:** podomščeno zemljepisno ime **PRIM.:** endonim **GL:** kart. standardizirani eksonim

internét -a m geogr. *prometa informacijska povezanost računalniškega omrežja, ki omogoča izmenjavo najrazličnejših podatkov, prodajo in nakup raznih izdelkov, ponujanje storitev* **S:** medmrežje, svetovni spleť

relief -a m **1.** geomorf. *oblikovanost Zemljinega površja na kopnem, pod vodno gladino* **S:** pridvig **2.** geomorf. *celota reliefnih oblik na Zemljinem površju* **3.** kart. *model, ki pomanjšano prikazuje Zemljino površje* **4.** geomorf., kart. *grafična ponazoritev dela Zemljinega površja*

Med večbesednimi tujkami so značilni primeri *centralno naselje* za *središče*, *središčno naselje* oziroma *centralni kraj*, *ekonomska regija* za *gospodarsko regijo*, *eolska erozija* za *vetrno erozijo*, *kontaktni kras* za *stični kras* in *numerično merilo* za *številčno merilo*. Morda tovrstno rabo še najbolj ponazarja pojem *hidrografskega cikla* z vrsto bolj ali manj podomačenih in povsem domačih sopomenk, vendar je navedena iztočnica med vsemi še najpogosteje v rabi, še zlasti, če upoštevamo tudi sorodne prostorske in okoljske vede:

hidrográfski cikel -ega -kla m hidgeogr. *neprekinjen proces prehajanja vode z Zemljinega površja v ozračje in nazaj zaradi izhlapevanja vode s površine kopnega in vodnih objektov, prenosa vodnih hlapov na velike razdalje z zračnimi tokovi, kondenzacije vlage, padavin in pronicanja vode v tla zaradi Sončevega sevanja in Zemljine težnosti* **S:** hidrolóški cikel, hidrolóški króg, krogotòk vòde, króženje vòde, planetárni vòdni obtòk, vòdni cikel, vòdni krogotòk

J) Prednostna raba tujk zaradi izpeljank

Kot že povedano, v nekaterih primerih dajemo prednost tujkam zaradi njihovih trdno zakoreninjenih pridevniških izpeljank ali prevladujoče rabe tujk kot sestavnih delov večbesednih izrazov. Najbolj značilna je prednostna raba pojmov *zemljepis* namesto *geografija* in *vulkan* namesto *ognjenik*. Diametralno nasprotno smo ravnali pri obravnavi slovenskega izraza *podnebje* in njegove sopomenke, tujke *klima*, pri čemer smo tudi pri vseh pridevniških izpeljankah dali prednost obliki *podnebni*. Izjemoma smo kot prednostnega ohranili izraz *klima prsti* s sopomenko *pedoklima*, ki nimata ustreznega domačega izraza. Spet drugače smo se lotili obravnave pomenske dvojnice *pol* – *tečaj*. Pri glavni iztočnici smo dali prednost slovenskemu izrazu *tečaj* (tudi *tečaj mraza* in *tečaj nedostopnosti*), pri pridevniških izpeljankah pa smo uporabili izključno iz tujke *pol* izpeljano obliko *polarni -a -o*, na primer *polarna fronta*, *polarna razdalja*, *polarni dan*, *polarni led*, *polarno jezero* in *polarno podnebje*.

Pri dilemi o rabi tujke *geografija* ali domačega izraza *zemljepis* smo dali prednost prve-
mu zlasti zaradi njegovih bistveno bolj uveljavljenih pridevniških izpeljank, denimo *geograf-
ska metodologija*, *geografski dejavnik*, *geografski determinizem*, *geografski pojav*, *geografski
proces* in *geografsko odkritje*, ki pravzaprav sploh nimajo slovenskih ustreznice. Izrazom iz
pridevniške izpeljanke *zemljepisni* smo praviloma dali prednost pred njihovimi ustreznici iz
izpeljanke *geografski*, na primer *zemljepisna dolžina* je prednostna oblika za *geografsko širino*,
zemljepisni jug za *geografski jug* in *zemljepisno ime* za *geografsko ime*. K prednostni rabi izra-
za *geografija* nas je sililo tudi dejstvo, da prav vse geografske discipline v svojem poimenova-
nju vsebujejo besedo *geografija*, na primer *aplikativna geografija*, *biogeografija*, *družbena ge-
ografija*, *fizična geografija*, *geografija oskrbe*, *geografija prometa*, *geografija prostega časa*,
historična geografija, *kvantitativna geografija*, *matematična geografija*, *regionalna geografija*
(ta ima slabše uveljavljeno sopomenko *pokrajinoslovje*), *splošna geografija*, *šolska geografija*,
urbana geografija. Vsa navedena in navedena poimenovanja geografskih disciplin so tako
močno zakoreninjena, da sploh nimajo ustreznice, ki bi vsebovale besedo *zemljepis*.

Zaradi povsem enakega razloga smo dali prednost tudi tujki *vulkan* pred domačim iz-
razom *ognjenik*. Edina uveljavljena pridevniška izpeljanka iz slednjega je izraz *ognjeniško
žrelo*, pa še v tem primeru smo dali prednost bolj uveljavljeni in krajši tujki *krater*. Na drugi
strani je vrsta pridevniških izpeljank iz besede *vulkan*: *vulkanska bomba*, *vulkanski otok*, *vul-
kanski pepel*, *vulkanski potres*, *vulkansko gorovje*, *vulkansko jezero*. Sem spadata tudi izraza
postvulkanski pojav in *postvulkanizem*, ki nimata domačih ustreznice. Morda še bolj odločilna
za prednostno rabo tujke *vulkan* sta izraza *vulkanizem* in *vulkanologija*, ki s svojim splošnim
pomenom trdno zaznamujeta ustrezno jezikovno rabo:

vulkanizem -zma m geomorf. procesi in pojavi, povezani s prodiranjem trdnih, tekočih in/
ali plinastih snovi iz Zemljine notranjosti na površje **PRIM.:** plutonizem, postvulkanizem
vulkanologija -e ž geomorf. del geologije, ki proučuje vulkane

V Obravnava neustreznih izrazov

Tudi v geografiji so se sčasoma bolj ali manj trdno uveljavili nekateri neustrezni izra-
zi, Tisti, ki so jih vpeljevali v strokovno izrazje, najbrž niso dovolj dobro poznali lastnos-
ti izvirnega jezika. Vendar ne gre le za jezikovno neustreznost, ampak tudi za pomensko
problematičnost; nekateri med njimi so se zlasti v drugih strokah že tako na široko razširili,
da je njihovo odpravljanje izredno težavno, če že ne povsem brezupno opravilo.

A) Popravljen nekdanja napačna raba

V geografiji in tudi sorodnih vedah se je trdno zakoreninila napačna raba posameznih
izrazov, zlasti takšnih, ki so bili podomačeni iz tujih jezikov. Običajno gre za napačno rabo
spola ali števila pri poimenovanju pojava že v imenovalniku, kar vodi v nepravilne oblike
tudi pri pregibanju. Primeri napačne rabe so izrazi *lašt* in *marš*, oba moškega spola namesto
ženskega (pravilen izraz *marša* izhaja iz nemškega *die Marsch*; Kotlyakov in Komarova
2007), ter *rias* in *selvas*, oba v množini namesto ednini. Pri prvih dveh smo dali prednost
obliki v ženskem spolu in obenem zaradi zakoreninjenosti še vedno dopustili rabo v moškem
spolu, pri izrazu *rias* smo povsem nedvoumno opozorili na neustrezno rabo (vendar smo
še vedno ohranili uveljavljeno pridevniško izpeljanko *riaški* iz množinske oblike, sicer bi
moralo biti *rijski*), pri redkeje rabljenem izrazu *selvas* pa smo navedli zgolj pravilno obliko

selva. Pri morebitnem ponatisu bi takšno raznolikost obravnave morda kazalo poenotiti. Za zdaj so omenjena gesla in njihove razlage taka:

lášta -e ž geogr. krasa *večja ali manjša skalna plošča z enakim nagibom kot kamninski skladi, nastala z ledeniško erozijo in luščenjem vzdolž lezik, navadno v debeloskladovitem apnencu* **S:** lášt, láštasta plôšča, láštasta polica, skladôvna plôšča **GL:** geogr. krasa gládka lášta, geogr. krasa kotličasta lášta, geogr. krasa kvéstasta lášta, geogr. krasa stopničasta lášta, geogr. krasa žlebíčasta lášta

lášt -a m geogr. krasa → lášta

márša -e ž geomorf. *pred poplavami z nasipi zavarovano nižavje z rodovitno prstjo, nastalo z mešanjem morskih organskih odkladnin ter rečnih naplavin drobnega peska in gline ob morski obali z izrazitim plimovanjem, ki vzdolž rečnih ustij sega v zaledje, značilno za severno Nemčijo* **S:** mářš

mářš -a m geomorf. → márša

ría -e ž geomorf. *ozek, globoko vrezan zaliv v ustju nekdanje rečne doline, ki ga je morska voda preplavila zaradi ugrezanja obale, značilen za Galicijo na severozahodu Španije* **S:** rías

riás -a m geomorf., neustr. → ría

riáška obála -e -e ž geomorf. *morska obala z riami*

sélva -e ž (port., šp.) biogeogr. *tropski deževni gozd v porečju Amazonke*

B) Drugi primeri opozarjanja na neustrezno rabo

Z označevalnikom *neustr.* opozarjamo na neprimerno rabo nekaterih izrazov, med katerimi prevladujejo tisti, pri katerih smo namesto prvotnih tujejezičnih izrazov sčasoma vpeljali primernejše slovenske izraze, in oni, ki smo jih nekritično privzeli iz sorodnih strok.

Primer a) prvega sta ruska izraza *lesostepje* in *lesotundra*, ki sta se pred časom v slovenski geografski literaturi že dokaj lepo uveljavila, pred kratkim pa smo ju nadomestili z domačima izrazoma *gozdna stepa* in *gozdna tundra*. Med neprimernimi izrazi, ki smo jih dobili iz drugih strok, lahko izpostavimo iztočnice *drmašča*, *hribina* in *obdelovalna površina*. Drmaščo je izpodrinil izraz *tektonska gruda*, hribina pa je (vsaj z vidika geografije) povsem neustrezna sopomenka za izraz *kamnina*. Še zlasti problematičen je na široko razširjen izraz *obdelovalna* (tudi *kmetijska*) *površina*, saj ima beseda 'površina' vrsto zelo različnih pomenov, zato je bistveno bolj primerno uporabiti pomensko povsem nedvoumen izraz *obdelovalno* (*kmetijsko*) *zemljišče*. Neustrezno rabo širijo jezikovno premalo kritični agronomi in gozdarji, ki jim sledijo geodeti, arhitekti in tudi mnogi geografi, k njeni uveljavitvi in široki rabi med ljudmi pa so s svojimi prispevki pripomogli tudi novinarji, med njimi s kmetijsko oddajo še posebno tisti z nacionalne televizije. V ta sklop spadata tudi izraza *črno odlagališče odpadkov* in *črno smetišče*, namesto katerih je bistveno bolj primerno uporabljati izraz *nedovoljeno odlagališče odpadkov* ali njegovo sopomenko *divje odlagališče odpadkov*.

Opozorimo naj še na neustreznost izraza *mehanično preperavanje*, ki izhaja iz pridevniške oblike *mehaničen*, ustrezná pa je lahko le oblika *mehanski*:

mehánsko preperévanje -ega -a s geomorf. *preperavanje zaradi fizikalnih ali mehanskih procesov* **S:** fizikálno preperévanje, mehánično preperévanje, súho preperévanje

PRIM.: biolóško preperévanje, kémično preperévanje

mehánično preperévanje -ega -a s geomorf., neustr. → mehánsko preperévanje

VI Opozarjanje na zastarele izraze

Mnoge nekdanj močno zakoreninjene izraze so sčasoma izpodrinili ustrežnejši. Z nekaterimi se je bolj natančno razmejil pomenski obseg in starejši izrazi označujejo le še del nekdanjega pomena, mestoma so slovenske izraze izpodrinile v strokovni javnosti splošno sprejete tujke, v večini primerov pa so se uveljavili pomensko in izrazno ustrežnejši izrazi, s čimer se je pojavila izrecna zahteva po njihovem opuščanju. Tako je na primer izraz *algonkij* izpodrinil izraz *proterozoik*, izraz *hlače tromba* (lijakast zračni vrtinec pod nevihtnim oblakom), *kozorogov povratnik južni povratnik*, *kristalasti skrilavec metamorfna kamnina*, *stepska črnica černožjom* in izraz *žarja magma*. Značilen primer spreminjanja pomenskega obsega je izraz *diluvij*, ki v novejši terminologiji pomeni le še pleistocensko rečno naplavino:

dilúvij -a m **1.** geomorf. *pleistocenska rečna naplavina* **PRIM.:** alúvij (1), kolúvij (1) **2.** klimatogeogr., geomorf., zastar. → ledéna dóba (2) **3.** klimatogeogr., geomorf., zastar. → pleistocén (1) **PRIM.:** alúvij (2)

Zaradi posodabljanja slovenskega jezika je že pred časom nekoč povsem vsakdanji izraz *kmetsko naselje* izpodrinil termin *kmečko naselje*. Malce drugače je v primeru izraza *družbeni proizvod*, ki smo mu pripisali označevalnik *zastar.* zaradi spremembe družbenopolitičnega sistema ob osamosvojitvi Slovenije in uvedbe novega izraza *bruto domači proizvod*, ki se od prej uveljavljenega tudi vsebinsko razlikuje. S tem označevalnikom smo opremili tudi eno od teorij o razvoju Zemljinega površja, ki se je ob uveljavitvi novejših teorij izkazala za zastarelo:

teorija o kontrakciji Zêmljinega površja -e -- -- -- -- ž geomorf., zastar. *teorija, po kateri naj bi se Zemljino površje zaradi ohlajevanja krčilo, kar naj bi povzročalo deformacije na njem*

VII Varovanje slovenskega ljudskega izrazja

Uredniki smo se zavestno odločili za ohranjanje regionalno še živih ljudskih izrazov, katerih poznavanje in razumevanje sta lahko zelo pomembna za dojetje in vrednotenje pokrajinske stvarnosti. Nekateri med njimi se pojavljajo tudi kot ledinska in druga zemljepisna imena ali kot njihovi sestavni deli. Nekaj je tudi takšnih, ki so v ljudski govorici še vedno živi tudi širše in smo jim zaradi ne dovolj uveljavljenega strokovnega poimenovanja pripisali pomen iztočnice. Značilen primer je geslo *toplar* namesto gesla *kozolec dvojniki*. V skupino ljudskih izrazov spada tudi izraz *zemlja* v pomenu 'prst', ki ima še druge pomenske razločke in je prav zato tako za geografsko kot pedološko strokovno srenjo povsem nesprejemljiv. Slednja daje prednost izrazu *tla*, ki pa ima v geografiji širši pomen, medtem ko je izraz *prst* v geografiji, kljub dvema pomenoma, povsem nedvoumen. Naj navedemo še nekaj značilnih primerov:

břda břd s mn. geomorf., ljud., zlasti na Primorskem *gričevnata pokrajina z dolgimi slemenimi, ki mestoma dosežejo do 300 m relativne višine*
čřča -e ž agr. geogr., ljud., na Tolminskem → senožét (1)

drága -e ž **1.** geogr. krasa, ljud. *suha dolina* **2.** geogr. krasa, ljud. *dolasta uvala* **3.** geogr. krasa, ljud., v Beli krajini *vrtača* **4.** hidgeogr. *ožji, krajši morski zaliv*
požárnica -e ž agr. geogr., ljud. *s požiganjem izkrčena njiva, ki se po nekaj letih, ko se rodovitnost prsti poslabša, ponovno prepusti zaraščanju*
smřk -a m geogr. krasa, ljud. → sifón
suřica -e ž geogr. krasa, ljud. → presihajóči izvır

VIII Sistematizacija rabe velike in male začetnice

V slovarju je tudi nekaj novosti na področju rabe velike in male začetnice. V primerih, ko se določen pojav nedvoumno nanaša na Sonce in Luno kot nebesni telesi ali na Zemljo kot planet, smo se namesto rabe prej običajnih vrstnih pridevnikov odločili za rabo svojilnih pridevnikov. Tako govorimo o *Luninem* in ne o *luninem mrku*, o *Sončevem* in ne o *sončnem obratu* ter o *Zemljinem* in ne o *zemeljskem jedru* (vendar kljub temu še vedno uporabljamo izraze *zemeljska ožina*, *zemeljski plaz* in *zemeljsko površje*).

V primeru, ko je povsem jasno avtorstvo določenega odkritja ali pojava, smo se odločili za možnost dvojne rabe. Z rabo velike začetnice je izražena osebnotna nota, z rabo male pa splošnost določenega pojava, še največkrat kartografske projekcije. Oglejmo si tri značilne primere:

Álbersova projékcija -e -e in álbersova projékcija -e -e ž kart. *stožčna kartografska projekcija za prikazovanje večjih območij Zemljinega površja, npr. Srednje Evrope, podobna Delislovi projekciji, pri kateri sta izbrana vzporednika, sekajoča Zemljo, med srednjim in robnima vzporednikoma zemljevida*

Beaufortova léstvica -e -e [bofórjeva] in beaufortova léstvica -e -e ž klimatogeogr. *dvanajststopenjska lestvica za določanje jakosti vetra na Zemljinem površju glede na njegov učinek*

Eckmanova spirála -e -e [ékmanova] in eckmanova spirála -e -e ž hidgeogr. *krivulja v obliki spirale, ki kaže globinsko spreminjanje smeri in hitrosti vetrnega morskoga toka*

Za mednarodno pomembne dokumente, ki so jih sprejeli v določenih krajih, po katerih so tudi poimenovani, zaradi njihove splošnosti uporabljamo malo začetnico, denimo *kjotski protokol* in *ramsarska konvencija*. Podobno smo ravnali tudi v primerih predzgodovinskih podnebnih obdobj, navadno imenovanih po rekah, denimo *labska ohladitev*, *riška poledenitev* in *tegelenska otoplitev*.

IX Problematično gnezdenje izrazov na koncu geselskih sestavkov

V slovarju najdemo pri nekaterih geselskih člankih, katerih iztočnica je enobesedna, na koncu opisov bolj ali manj obsežne skupke izrazov. Ti so navedeni za oznako *GL* (glej) in opremljeni s strokovnim označevalnikom. Gre za sezname, ki uporabniku povedo, katere večbesedne izraze z isto besedo še lahko najde v slovarju. Tako so na primer pri geslu *ekvator* za oznako *GL* informativno naštetí še tile večbesedni izrazi: *magnetni ekvator*, *nebesni ekvator* in *termični ekvator*. Pri mnogih geslih so ti seznamí zaradi obsežnosti nepreglední, na primer pri iztočnicah *geografija*, *jezero*, *meja*, *območje*. Ker so izrazi razvrščeni izključno abecedno, ne pa po pomenski bližini oziroma sorodnosti, uporabniku ne dajejo povsem primerne informacije. Nasprotno, ker se pomen

nekaterih večbesednih izrazov ne ujema s pomenom, ki ga ima izraz v iztočnici, so ti seznami s strokovnega vidika lahko tudi zavajajoči, netočni in napačni. Še huje pa je, da so v nekaterih seznamih tudi enobesedne izpeljanke iz glavne iztočnice, ki se pomensko sploh ne ujemajo z drugimi izrazi v seznamu, kar nakazujejo že povsem drugi strokovni označevalniki.

Morda najlepši primer je iztočnica *morje*, ki ima obsežen skupek izrazov. Med njimi le tisti v normalni pokončni pisavi dejansko pomenijo zvrst, vrsto morja, zato so povsem neoporečni. Izrazi v poševni pisavi označujejo pojave, ki sicer vsebujejo besedo *morje*, vendar ne označujejo zvrsti, ampak določeno lastnost, pojav ali proces, povezane z morjem. Povsem zgrešena je vključitev izrazov, označenih s krepko pisavo, ki jih navajamo v skupku za pomensko razlago gesla:

mórje -a s hidgeogr. *robni del oceana, bolj ali manj ločen od njega z deli kopnega, otoki, podvodnimi vzpetinami* **PRIM.:** oceán **GL:** hidgeogr. árklično mórje, hidgeogr. *bútanje mórja*, polit. geogr., hidgeogr. *ekonómska razčlenítev svetóvnega mórja*, hidgeogr. epikontinentalno mórje, spl. geogr. *geografija mórja*, hidgeogr. globóko mórje (1, 2), hidgeogr. ingresijsko mórje, geomorf. **kamnító mórje**, hidgeogr. *kipênje mórja*, hidgeogr. litorálno mórje (1, 2), hidgeogr. medcelínsko mórje, hidgeogr. medkontinentalno mórje, geomorf. **medmórje**, hidgeogr. medotóško mórje, hidgeogr. mrtvo mórje, hidgeogr. *nótranja toplótna izmenjáva v mórju*, hidgeogr. nótranje mórje, hidgeogr. obálno mórje, hidgeogr. obróbnó mórje, polit. geogr., hidgeogr. odprto mórje (1, 2), hidgeogr. plímsko mórje, hidgeogr. plítvo mórje, hidgeogr. *povpréčna višína mórja*, hidgeogr. *površínska ópna mórja*, spl. geogr. **primórje** (1, 2), polit. geogr., hidgeogr. prôsto mórje, hidgeogr. róbnó mórje, hidgeogr. *srédnja višína mórja*, hidgeogr. sredozémsko mórje, hidgeogr. stránsko mórje, hidgeogr. *svetlikanje mórja*, hidgeogr. svetóvno mórje, polit. geogr., hidgeogr. svobódnó mórje, hidgeogr. šélfno mórje, polit. geogr., hidgeogr. teritoriálno mórje, hidgeogr. trópsko mórje, hidgeogr. udórno mórje, hidgeogr., klimatogeogr. *zunánja toplótna izmenjáva v mórju*

Njihov pomen nima z iztočnico *morje* nobene tesnejše ali popolnoma nobene zveze:

blókmer -ja in blockmeer -ja [blókmer] m (nem.) geomorf. *večje kamnito območje z nakopičenimi zaobljenimi skalami, značilno za pobočja v periglacialnem podnebjú*
S: kamnító mórje

kamnító mórje -ega -a s geomorf. → blókmer

primórje -a s **1.** spl. geogr., *ožje ozemlje neposredno ob morju* **2.** spl. geogr., širše regija, *ki gravitira k obalnim naseljem*

zêmeljska ožina -e -e ž geomorf. *ozek pas kopnega med dvema oceanoma ali morjema, po katerem tečejo prometni tokovi med velikimi pokrajinskimi enotami, npr. Panamska, Tehuantepeška, Malajska zemeljska ožina* **S:** istem, ístmus, medmórje

medmórje -a s geomorf. → zêmeljska ožina

X Glavni dosežki *Geografskega terminološkega slovarja*

Zaradi vsega povedanega smo prepričani, da je, navkljub nekaterim pomanjkljivostim, prispevek *Geografskega terminološkega slovarja* velik ne le s strokovnega, ampak tudi z jezikovnega zornega kota. Kot njegove glavne dosežke želimo izpostaviti:

- sistematično zajetje gradiva vseh geografskih disciplin na sorazmerno uravnoteženi ravni;
- temeljito jezikovno obdelavo izrazja različnih geografskih disciplin;
- dejstvo, da je objavljeno gradivo lahko izpostavljeno kritični presoji uporabnikov;
- da je gradivo mogoče stalno izpopolnjevati;
- da je *Geografski terminološki slovar* spodbuda za pripravo slovarjev drugih znanstvenih ved;
- da je v njem zbrano gradivo neposredno in posredno uporabno tudi pri snovanju njihovih terminologij, ker je geografija sintezna veda na stičišču različnih naravoslovnih in družboslovnih ved;
- med delom je bila na podlagi strokovnih argumentov razčiščena marsikatera nejasnost in odpravljena napačna raba določenih izrazov;
- snovanje slovarja je tesneje povezal geografe iz različnih ustanov.

XI Literatura

- Rudolf BADJURA, 1953: *Ljudska geografija, terensko izrazoslovje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Matej CIGALE, 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Jerneja FRIDL idr. (ur.), 1998: *Geografski atlas Slovenije – država v prostoru in času*. Ljubljana: DZS.
- Jerneja FRIDL idr. (ur.), 2001: *Nacionalni atlas Slovenije*. Ljubljana: Rokus.
- Ivan GAMS, 2003: *Kras v Sloveniji – v prostoru in času*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Ivan GAMS, Igor VRIŠER (ur.), 1998: *Geografija Slovenije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Geografski vestnik* 1/2 1925. Ljubljana: Geografsko društvo v Ljubljani.
- Janez JESENKO, 1865: *Zemljepisna začetnica za gimnazije in realke*. Gorica: samozaložba.
- – 1873: *Občni zemljepis*. Ljubljana: samozaložba.
- – 1874: *Prirodoznanski zemljepis*. Ljubljana: Matica slovenska.
- Drago KLADNIK idr. (ur.), 2005: *Geografski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Vladimir KOTLJAKOV, Anna KOMAROVA, 2007: *Elsevier's Dictionary of Geography*. Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, New York, Oxford, Pariz, San Francisco, Singapur, Sydney, Tokio: Elsevier.
- Karel NATEK, Marjeta NATEK, 1999: *Države sveta*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Milan OROŽEN ADAMIČ, Drago PERKO, Drago KLADNIK (ur.), 1995: *Krajevni leksikon Slovenije*. Ljubljana: DZS.
- Drago PERKO, Milan OROŽEN ADAMIČ (ur.), 1998: *Slovenija – pokrajine in ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Roman SAVNIK, 1927: Prvi kongres jugoslovanskih geografov v Beogradu. *Geografski vestnik* 3/1–4. Ljubljana: Geografsko društvo v Ljubljani.

Slovar slovenskega knjižnega jezika 1–5, 1970, 1975, 1979, 1985 in 1991. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU, Državna založba Slovenije.

Henrik TUMA, 1925: Toponomastika. *Geografski vestnik* 1/2. Ljubljana: Geografsko društvo v Ljubljani.

-- 1932: Alpiska terminologija. *Planinski vestnik* XXII/4–5. Ljubljana.

-- 1933: *Alpiska terminologija*. Tipkopis v knjižnici Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Determinologizacija geografske terminologije

NINA LEDINEK

Leksikološka sekcija, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Slovenija,
NLedinek@zrc-sazu.si

V prispevku se ukvarjamo z determinologizacijo geografskih terminov zlasti v nespecializiranih nestrokovnih besedilih, namenjenih širšemu krogu uporabnikov. Zaradi vpetosti geografije v neposredno človekovo okolje – veda se ukvarja s proučevanjem prepletenosti in soodvisnosti naravnih in družbenih pojavov ter procesov, ki celostno ustvarjajo pokrajinsko podobo – so meje med geografsko terminologijo in splošno leksiko razmeroma prehodne, medsebojni vplivi obeh leksikalnih fondov se kažejo predvsem kot (stopenjska) procesa terminologizacije in determinologizacije. V članku raziskujemo stopnje pomenskega popsploševanja izhodiščnega termina v nekakšen poltermin (delna determinologizacija), pri čemer obravnavamo tipična besedilna sredstva, s katerimi avtorji kažejo na manj natančno opredeljevanje prvotno semantično natančno definiranega pojma, ter v netermin (popolna determinologizacija), pozorni smo zlasti na tipe pomenskih prenosov, opozarjamo pa tudi na primere individualne determinologizacije.

The paper discusses the determinologisation of geographic terms particularly in non-specialized, non-technical texts, intended for a broad circle of readers. The fact that geography is directly part of the human environment – it is a branch of science studying the intertwinement and co-dependency of natural and social phenomena as well as those processes that determine the look of a particular landscape – the boundaries between geographical terminology and common lexis are not that clearly defined. Mutual influences of both lexical funds are expressed mostly as (grade) processes of terminologisation and determinologisation. The article discusses the grades of semantic generalisation of a given term which can become a kind of a “half-term” (partial determinologisation) – here we discuss the typical textual means with which authors highlight less clearly defined terms, which originally were clear semantic terms – or a “non-term” (complete determinologisation). Special attention is given to the types of semantic transfers, but we also point out to the cases of individual determinologization.

Ključne besede: terminologija, determinologizacija, geografija

Key words: terminology, determinologisation, geography

I Uvod

Raziskovalci o terminologiji, tj. strokovnem in znanstvenem izrazju, pogosto razmišljajo kot o precej zamejeni in specifični podmnožici leksike jezika. Opozarjajo, da terminologijo kot jezikovno fiksacijo spoznavnih elementov določenega znanstvenega področja opredeljuje razmeroma zaprt pojmovni sistem in da termini zaradi svoje definicijske ustaljenosti in

natančno definiranega pomenskega, vsebinskega¹ obsega (konvencionalna zamejenost konceptualnega prostora) zagotavljajo učinkovito komunikacijo med strokovnjaki in ohranjanje ekspertnega védenja. Po A. Vidovič Muha (2000: 116–119) terminologijo določajo naslednje lastnosti:

1. terminološka leksika je večinoma samostalniška;
2. definicijska lastnost terminološke leksike posameznih strokovnih področij je njena enopomenskost;²
3. terminološka leksika je pomensko neodvisna od (znotraj)besedilnih in pragmatičnih okoliščin;
4. terminološka leksika na sintagmatski in paradigmatični ravni svojih lastnosti ne spreminja;
5. terminološka leksika ne vključuje konotativnih pomenov;
6. sopomenskost in enakoizraznost sta na ravni terminološke leksike nefunkcionalni;
7. terminološka leksika je funkcionalna le, če je ustaljena;
8. terminološka leksika je funkcionalna, če se lahko vključi v pojmovni in izrazni sistem stroke ter slovarski sistem jezika sploh (jezikovnosistemskost terminologije);
9. terminološka leksika je lahko pomensko motivirana – glede na lastnosti denotata (pomenska predvidljivost terminologije).

Kljub predstavljeni navidezni rigidnosti terminologije pa je treba opozoriti na njeno vse večjo aktualnost in zlasti na pomensko »ohlapnost«, ki jo izhodiščni termin v procesu prehajanja v splošno leksiko pridobi(va), ko ga začenja uporabljati širša množica uporabnikov – laikov. Oglejmo si naslednji zgled.

Lasje so, podobno kot koža, barometer lastnikovega zdravja in vitalnosti. Prhljaj in izpadanje las sta najpogostejši težavi, ki jih imamo z lasmi. (Delo, 7. 1. 2004)

Izraz *barometer* v zgledu ni rabljen v svojem izhodiščnem terminološkem pomenu ('naprava za merjenje zračnega tlaka'), ampak v (popolnoma) determinologiziranem pomenu ('pokazatelj, kazalec, indikator').

V članku obravnavamo dinamiko v rabi izhodiščno terminoloških izrazov, ki se kaže kot dejstvo, da so meje med terminologijo in splošno leksiko razmeroma prehodne, medsebojni vplivi obeh leksikalnih fondov pa se izražajo predvsem kot (stopenjska) procesa terminologizacije in determinologizacije.

¹ Ta obseg je treba razumeti drugače, kot leksikologija definira pomen(ski obseg) enot splošne leksike.

² Raziskovalci poudarjajo, da je večpomenskost v terminologiji bistveno bolj redka kot v splošni leksiki. Pojavlja se, kadar komunikacije ne ovira, tj. ko ne zmanjšuje razumljivosti, jasnosti in pomenske natančnosti izraza (Novak 1998: 113–117), hkrati pa je pomenski prenos, s katerim nastane, predvidljiv, navadno gre za metonimijo (npr. predmetnost strokovnega področja : veda o strokovnem področju) (Vidovič Muha 2000: 18). V zvezi s tem, v povezavi s procesom t. i. širše terminologizacije, A. Žele govori o merilu t. i. čiste večpomenskosti (Žele 2004b: 79).

II Determinologizacija

Determinologizacijo bi v najširšem smislu lahko opredelili kot proces, pri katerem termin iz znanstvenih besedil oz. iz znanstvene leksike prehaja v besedila, namenjena širšemu krogu uporabnikov, oz. v splošno leksiko (Meyer in Mackintosh 2000: 112, 113; Holubová 2001: 157; Žagar 2005: 35). Holubová (2001: 157) opozarja, da je pogoj za determinologizacijo termina sprememba (katere od) komunikacijskih prvin v rabi besedil (glede na okoliščine rabe besedil, v katerih se termin uporablja sicer), ki je hkrati indikator za to, da je termin izgubil sistemsko povezavo s pojmovnim sistemom stroke. Običajno se spremeni naslovnik besedila, ki ni več strokovnjak, ampak laik, pogosto pa tudi druge komunikacijske prvine (avtor je npr. dobro obveščeni publicist, termini se pojavljajo v besedilnih vrstah, značilnih za množične medije, ipd.).

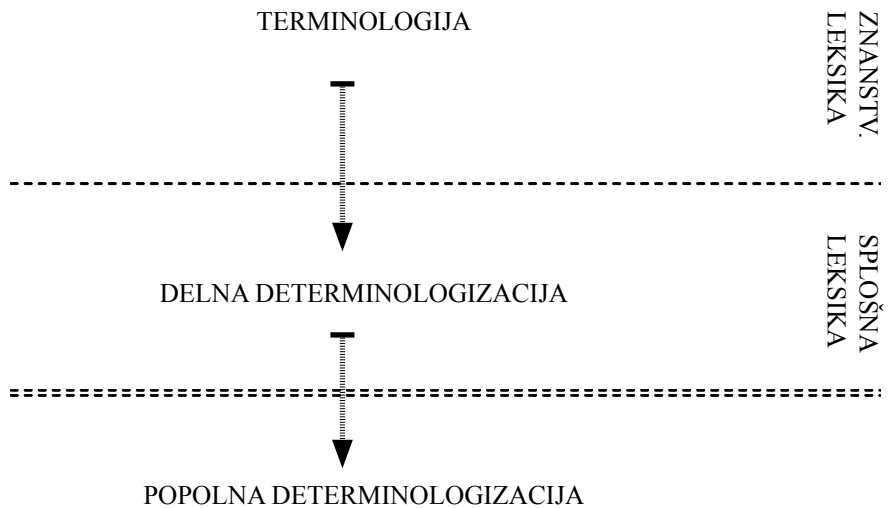
Proces determinologizacije opredeljuje dejstvo, da termin, kot v pojmovnem sistemu določene stroke prvotno zelo natančno definiran pojem, pomensko postopno »slabi«, se začinja uporabljati bolj ohlapno, njegov pomen pa se lahko tudi povsem spremeni (prim. Žagar 2005: 37). Kot prikazuje Slika 1, gre za stopenjski proces, ki navadno nastopi v štirih fazah:

1. postopno posploševanje termina v nekakšen poltermin;
2. raba termina v neterminološkem kontekstu;
3. nastanek novih pomenskih odtenkov;
4. nastanek novih pomenov (prim. Poštolková 1984: 93–106).

Pomeni (oz. leksemi) vstopajo v sistem splošne leksike v 1. in 4. razvojni fazi procesa determinologizacije.³ Da bi o nastanku novega (popolnoma) determinologiziranega pomena namreč lahko govorili, je nujna rutinizacija rabe leksema v določenem kontekstu oz. pomenskem odtenku, kar omogoča stabilizacijo novega pomena in njegovo leksikalizacijo.

Z determinologizacijo prvotni termin preide v leksikalni nabor splošne leksike. Zaradi prehoda izgubi svoj zelo natančno zamejen pomen, pridobi pa prožnost, značilno za splošno leksiko (Poštolková 1984: 93). Determinologizirani pomeni (oz. leksemi) lahko pridobijo konotativne pomene, razvijajo nove asociativne možnosti oz. nove pomenske družljivosti, nastopajo v drugačnih kontekstih, vse to pa omogoča tudi potencialno spremembo njihovih slovničnih lastnosti (npr. sprememba vezljivosti pomena (leksema), vezava z drugimi predlogi ipd.). V procesu determinologizacije se lahko pomensko spreminjajo tudi samo posamezni morfemi oz. deli besed (npr. *-manija*, *-holik*, *mega-*), pogosto pa so determinologizirani leksemi tudi besedotvorno produktivni in tvorijo celotne determinologizirane besedne družine (Holubová 2001: 158–159; Meyer in Mackintosh 2000: 115–125).

³ Okvimo, precej prehodno mejo med stopnjama delne in popolne determinologizacije bi lahko postavili med 1. in 2. fazo procesa, pri čemer se je treba zavedati, da se, do določene mere, vse 4 faze pomenskih sprememb odvijajo tudi pri nastanku delno determinologiziranih leksemov, da torej že 1. faza procesa, v določenem obsegu, vključuje kot svoje podfaze vse 4 naštetih faze procesa.

Slika 1: Stopenjskost poteka determinologizacije

2.1 Tipologija determinologizacije

Pri prehajanju terminov v splošno leksiko prihaja do dveh tipov pomenskih sprememb. Glede na stopnjo pomenskega posploševanja izhodiščnega termina navadno govorimo o dveh stopnjah determinologizacije: o delni in o popolni determinologizaciji⁴ (Holubová 2001: 157; Žagar 2005: 40; Meyer in Mackintosh 2000: 113–121). Pri delni determinologizaciji gre za postopno pomensko posploševanje termina v nekakšen poltermin (Žele 2004a: 140). Delno determinologiziran termin ohranja večino glavnih pomenskih lastnosti izhodiščnega termina, ostale pomenske sestavine pa se umikajo v ozadje (Holubová 2001: 157, 159). Ko torej delno determinologiziran termin (npr. *anoreksija*) uporabi laik, je njegova konceptualizacija pojavnosti, ki jo pomen oz. leksem označuje, podobna, vendar manj natančna, kot tista, ki jo za strokovnjaka vzpostavlja termin (tj. v obeh primerih bi *anoreksijo* označili kot nevarno bolezensko stanje, motnjo v prehranjevanju) – bistvena razlika je v poglobljenosti konceptualizacije. Pri laiku, v nasprotju s strokovnjakom, namreč ne obstaja jasna zavest o tem, da se (in kako se) termin povezuje v konstelacijo vseh drugih pojmov, ki tvorijo pojmovni sistem stroke. Hkrati lahko laiko razumevanje pojava vključuje pridružene konotativne pomene, ki v strokovnjakovem dojemanju iste pojavnosti niso prisotni (zelo pogosta asociacija laikov na izraz *peroksid* je npr. beljenje oz. barvanje las) (Meyer in Mackintosh 2000: 114, 115). Razmerje med determinologiziranim terminom in izhodiščnim terminom je navadno vzpostavljeno tudi v razlagah istega leksema v splošnih in terminoloških slovarjih (prim. Žagar 2007).⁵ Primer delno determinologiziranega leksema *kenozoik* najdemo v spodnjem zgledu.

⁴ Poštolčková govori o determinologizaciji v širšem in v ožjem smislu (prim. Poštolčková 1984: 93–106).

⁵ Determinologizacija terminov je upoštevana že v *SSKJ*. Pri pojasnilih v zvezi s terminološkimi kvalifikatorji lahko preberemo: »Strokovni izrazi, ki jih ne uporabljajo samo strokovnjaki ali pa so na meji med splošno in strokovno rabo, se obravnavajo kot besede iz splošnega besednega zaklada.« (SSKJ 1998: XXVI, § 126)

Karbonske plasti s fosili spadajo v čas orjaških kačjih pastirjev, dvoživk in plazilcev, iz katerih so se šele v srednjem zemeljskem veku razvili dinozavri. In tudi dinozavrov že več kot 65 milijonov let ni več, saj so jih v začetku kenozoika zamenjali novi gospodarji na planetu - sesalci. Danes so potomci nekdanjih bujnih tropskih gozdov druge polovice starega zemeljskega veka le še skromne praproti in preslice na Ljubljanskem gradu, Golovcu ali kje drugje na zapuščenih vlažnih pobočjih bližnjega hribovja. (Delo, 23. 9. 2002)

Če pride do še obsežnejše »oslabitve« pomena termina, govorimo o popolni determinologizaciji. V tem primeru se je determinologizirani pomen od izhodiščnega terminološkega oddaljil že toliko, da gre za nastanek povsem novega pomena, navadno po metaforični⁶ oz. metonimični poti⁷ (Žagar 2005: 41–46; prim. Žele 2004a: 136, 137). O popolnoma determinologiziranem leksemu lahko govorimo le, če je ta izgubil toliko izhodiščnih pomenskih lastnosti, da z njim ne označujemo več istega koncepta kot s terminom (Meyer in Mackintosh 2000: 115–121; Holubová 2001: 157–159). Pojav si oglejmo v besedilnem zgledu.

Sejem, ki je bolj kot množicam in končnim porabnikom hrane namenjen proizvajalcem, trgovcem, distributerjem, je bil v štirih dneh izjemno dobro obiskan (tudi iz Slovenije), saj je znan kot zanesljiv barometer prodajnih gibanj in prehranskih navad v svetu. Zato je sodelovanje na njem postalo delovna obveznost, ki je ne kaže zamujati. Tega se vse bolj zavedajo tudi v nekaterih, za zdaj res še bolj redkih slovenskih podjetjih, ki jim domači trg ne zadošča več ali pa si še pred polnopravnim članstvom Slovenije v EU želijo večje prepoznavnosti tudi za čas, ko jih bo doletel 450-milijonski trg. (Delo, 30. 10. 2002)

Delna determinologizacija je bistveno pogostejša od popolne determinologizacije, navadno je tudi njena predstopnja. Holubová opozarja, da popolna determinologizacija širi zlasti sinonimne zmožnosti jezika, delna pa v splošno leksiko vnaša nove pojmovne kvalitete (Holubová 2001: 159). Poseben tip determinologizacije pa je individualna determinologizacija, pri kateri sicer pride do pomenskega odmika od izhodiščnega terminološkega pomena, ne pa tudi do nastanka novega pomena – manjka namreč ključna faza rutinizacije rabe oz. leksikalizacije pomena. Pri individualni determinologizaciji gre zgolj za enkratno, kreativno rabo jezika v smislu besedilne metafore. Kot besedilni pojav ima tovrstna determinologizacija pravzaprav neomejen potencial, pomensko pa se individualno determinologizirani pomeni lahko približujejo ustaljenim, leksikaliziranim determinologiziranim pomenom ali pa se od njih do različne mere oddaljujejo (Žagar 2005: 40; Holubová 2001: 159). Primer individualne determinologizacije najdemo v spodnjem zgledu.

V obdobju po drugi veliki vojni je na področju pisane besede kraljevala predvsem kolonizacijska fikcija, v kateri se je moral pojem Marsovcev umakniti v ozadje, če se je sploh še omenjal, žarometi pa so v prvem planu obsijali žuljaste mišice kaveljcev in korenin, ki so v trdo jerino daljnega sveta zapčili Zemljino zastavo. Tipičen primer tovrstne proze bi našli v prvem romanu kasnejšega starostnega paternalistične, na samo bežno prebeljenem white man's burden temelječe znanstvene fantastike Roberta A. Heinleina. (Mladina, 2004)

⁶ Meyer in Mackintosh (2000: 119) ter Holubová (2001: 157) navajajo, da gre pogosto za generalizacijo osnovnega pomena, navadno se ta povezuje tudi z razširjanjem pomenskih lastnosti potencialnih »akterjev«, ki jih determinologizirani termin vključuje v svoje besedilno okolje kot odraz svojih družljivostnih zmožnosti (determinologizirani termin *anoreksičen* lahko torej razen samostalnikov, ki označujejo ljudi, modificira tudi druge samostalnike, npr. *valuta*, *politika*, *stavba* ipd.).

⁷ Pri čemer je treba opozoriti, da procesa razumemo v konceptualnem okviru slovenske komponentne semantike (prim. Vidovič Muha 2000).

2.2 Vzroki za pojav determinologizacije

Medsebojno prehajanje elementov leksikalnih fondov terminologije in splošne leksike seveda ni nov pojav, vendar pa raziskovalci ugotavljajo, da se stopnja tovrstne dinamike v jeziku v zadnjem obdobju izrazito povečuje (Meyer in Mackintosh 2000: 126). Povezujejo jo z nastankom sodobne družbe, t. i. družbe znanja, v kateri je pomembno, da je posameznik, da bi v družbi lažje funkcioniral, z dosežki različnih znanosti čim bolje seznanjen. Determinologizirajo se najpogosteje termini strok, ki so v določenem trenutku v središču pozornosti javnosti. Produktivne so v tem smislu aktualne stroke, kot so računalništvo, ekonomija, medicina, ekologija, genetika, politologija, področje informacijske tehnologije, različnih tehničnih strok ipd. (Holubová 2001: 158; Žagar 2005: 39). Do determinologizacije prihaja najpogosteje pri terminih, ki v okviru pojmovnega sistema stroke označujejo pojme ključnega pomena, in terminih, ki so skupni več strokam, npr. *kapilaren*, *katalizator* (Poštolková 1984: 93; Žagar 2005: 39; Žele 2004a: 141). Proces determinologizacije lahko vzpodbudijo tudi specifični aktualni zunajjezikovni dogodki (izbruh bolezni, naravne nesreče, zamenjave političnih režimov, izid knjige ipd.), zlasti tisti, ki imajo daljnosežnejše politične ali ekonomske posledice, zato ni nenavadno, da se pretežni del determinologiziranih terminov pojavi v besedilih množičnih medijev (Holubová 2001: 157; Meyer in Mackintosh 2000: 127).

2.3 Terminologizacija

Determinologizaciji nasproten (oz. vzporeden) proces je terminologizacija, pri kateri leksem splošne leksike pridobi nov, terminološki pomen (Leder - Mancini 1986: 195–201; Poštolková 1984: 75–93). A. Vidovič Muha opozarja, da pri obeh procesih ne gre zgolj za potek v različni smeri, za pridobivanje in izgubljanje določenih lastnosti. Z vidika laika je pri terminologizaciji izpostavljena zlasti izrazna stran jezikovnega znaka – motivacija prehoda leksema iz splošne leksike v znanstveno leksiko (pomenski prenos, navadno metaforizacija) je za splošnega uporabnika jezika brez specializiranega vedenja namreč navadno težje razvidna. Pri determinologizaciji je poudarek na pomenski strani jezikovnega znaka – (deloma modificiran) koncept pojmovnega sistema določene stroke postopno postaja širše prepoznaven (Vidovič Muha 2000: 116). Terminologizacija kot strategija zapolnjevanja poimenovalne praznine je, za razliko od determinologizacije, tudi (bolj) zavesten in nadzorovan proces (Žagar 2004: 10). V prvi fazi pride do desemantizacije splošnega leksema, nato do njegove terminologizacije (Leder - Mancini 1986: 196).

Procesa terminologizacije in determinologizacije sta med seboj prepletena. S sinhronega vidika je včasih zato težko določiti, ali je specifičen, v besedilih opažen pomen nastal z determinologizacijo ali ne, včasih gre celo za zgled nekakšne širše terminologizacije. Možno je namreč, da se je leksem oz. pomen, ki je prvotno nastal s terminologizacijo, determinologiziral, zato v splošni leksiki obstajata pomensko podobna izhodiščni (pred terminologizacijo) in determinologizirani pomen. Pod vplivom aktualnega determinologiziranega pomena se včasih tudi raba izhodiščnega, redkeje rabljenega leksema oz. pomena (npr. *virtualen*) poveča (Meyer in Mackintosh 2000: 130; Žagar 2004: 19, 36; Žele 2004a: 141).

III Determinologizacija geografske terminologije

Da bi dobili okvirno oceno, kolikšen del geografskih terminov se je determinologiziral in kakšna je tipologija determinologizacije, smo rabo določenega, naključno izbranega nabora izhodiščno geografskih terminov opazovali v besedilnih korpusih *Nova beseda*⁸ in *FidaPLUS*; vzporedno smo preverjali tudi, ali so opaženi pomenski razvoji že dokumentirani tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Za izhodišče opazovanja so bila izbrana gesla črk J, K in, deloma, B *Geografskega terminološkega slovarja* (Bufon idr. 2005), tj. približno 10 % gesel slovarja. Pregledani so bili konkordančni nizi z ustreznim izhodiščnim terminom v jedru konkordančnega niza, pri čemer smo se pri vsakem konkordančnem nizu omejili na pregled 200–300 naključnih konkordanc. Kadar smo na podlagi tako pregledanega gradiva ocenili, da je določen leksem z vidika opazovanja determinologizacije relevanten, samo pregledali še nadaljnjih 2000–3000 konkordanc niza. Skušali smo ugotoviti, kolikšen delež terminov se je determinologiziral, ali je šlo za delno ali za popolno oz. za individualno determinologizacijo ter na podlagi kakšnega pomenskega prenosa je novi pomen nastal. Za determinologizirane smo identificirali le tiste lekseme (oz. pomene), pri katerih smo našli približno 8 (dovolj) nedvoumnih zgledov njihove rabe v določenem pomenu.

Zaradi vpetosti geografije kot vede v človekov vsakdan je opazovanje procesa determinologizacije geografske terminologije (v korpusih) nekoliko bolj zahtevno kot opazovanje istega procesa pri bolj eksaktnih vedah (npr. kemija, fizika, matematika) in vedah, s katerih pojavnostjo se večina ljudi vsakodnevno srečuje manj pogosto (npr. glasbena pedagogika). Verjetno je za velik del geografskih terminov (npr. *kamnina*, *kraška jama*, *kras*, *jugo* ipd.) namreč treba predpostavljati, da so nastali s prvotno terminologizacijo, motivirajoči izvorni leksemi pa so (lahko) soobstajali oz. soobstajajo v splošni leksiki hkrati s terminom; kasneje je lahko prišlo do determinologizacije terminov (morda celo do ponovne (širše) terminologizacije). S sinhronega vidika, na podlagi pregleda besedilnih zgledov v korpusu, je torej pogosto težko reči, kakšni procesi so se pri izoblikovanju določenega pomena odvijali – zlasti ali je pomen v besedilu nastal z determinologizacijo ali pa gre za rabo determinologiziranemu pomenu podobnega izhodiščnega pomena (prim. Žele 2004a: 141; Žagar 2004: 36).

3.1 Rezultati

Kot navajajo avtorji tudi za druge jezike in strokovna področja (prim. Holubová 2001: 159; Žagar 2004), se je tudi pri raziskovanju determinologizacije geografske terminologije izkazalo, da je delna determinologizacija bistveno pogostejša od popolne. Potrditev z nekaj besedilnimi zgledi, da je do njihove delne determinologizacije v besedilih v korpusu prišlo, najdemo za približno 50 % pregledanih terminov. Popolna determinologizacija je redka, od pregledanih terminov se jih je popolnoma determinologiziralo približno 20 (*barometer*, *bibavica*, *big bang*, *kartiranje*, *kartografija*, *kasta*, *klima*, *kolobarjenje*, *kolonizacija*, *kompas*, *kondenzacija*, *kondenzacijsko jedro*, *kristalizacija* ipd.).⁹ Pogosto pa v gradivu nalatimo na »tendence«⁹ leksemov po popolni determinologizaciji – nastajajo novi pomenski

⁸ Ker nas je zanimala zlasti aktualna raba izhodiščnih terminov v besedilih, ki naslavljajo širši krog uporabnikov, smo se pri iskanju omejili na ustrezne podkorpuse korpusa *Nova beseda*.

⁹ V *SSKJ* so omenjeni pomenski prenosi dokumentirani za približno četrtino (po naših merilih) identificiranih popolnoma determinologiziranih terminov.

odtenki, avtorji v besedilih izkoriščajo različne še neaktualizirane pomenske lastnosti leksemov, vendar pa rutinske rabe leksema v določenem kontekstu oz. pomenskem odtenku ne zasledimo, zato o stabilizaciji pomena in njegovi leksikalizaciji (še) ne moremo govoriti; tovrstno gradivo pa ponovno opozarja zlasti na stopenjskost procesa determinologizacije (prim. Žele 2004b: 86).

3.1.1 Delna determinologizacija

V primerjavi z znanstvenimi besedili se v besedilih, namenjenih širšemu krogu naslovnikov, pojavljajo nekakšni besedilni kazalci, ki opozarjajo na poseben status delno determinologizirane leksike. V neposredni bližini determinologiziranega termina pogosto naletimo na njegovo preprosto razlago, podobno tisti v splošnih razlagalnih slovarjih. Razlaga je razmeroma pogosto tudi grafično ločena od ostalega besedila z ločili, posameznim besedilom pa je deloma prilagojena, zato so lahko razlage za isti determinologizirani leksem oz. pomen v različnih besedilih nekoliko drugačne (za *joint venture* npr. najdemo razlage oz. pomenske ustreznike *skupno podjetje*, *partnersko podjetje*, *skupne naložbe*, *skupno vlaganje*, *povezana podjetja* ipd.). Kot nekakšna razlaga oz. pojasnilo deluje tudi besedilno sopojavljanje termina v slovenščini ter mednarodnega termina in sinonimov oz. nekakšnih terminoloških dvojnic.¹⁰ Da so delno determinologizirani termini poseben segment splošne leksike, opozarjajo tudi ločila, zlasti narekovaji in oklepaji, ter posebne uvajalne zveze determinologiziranih terminov (*tako imenovani*, *se je uveljavilo ime*, *imenujemo tudi*, *imenovan tudi* itd.). Oglejmo si omenjene kazalce na dveh besedilnih zgledih.

O kraških tleh je več ali manj znano že vse: prekriva jih značilna rdeča zemlja, imenovana tudi jerina oziroma 'terra rosa'. Manj znano pa je, da je prav železo, ki ga je v njej veliko, po mnenju nekaterih strokovnjakov tisto, ki daje teranu posebno sadno cvetico po malinah ali ribezu. (Pri-morske novice, 18. 8. 1998)

Ob jesenskem ekvinokciju, kot astronomi pravijo temu koledarskemu dogodku, torej ob jesenskem enakonočju bosta dan in noč enako dolga. Sončni žarki bodo padali vzporedno z našim ravnikom ali ekvatorjem, zato bodo imeli enako dolgo noč in dan prav vsi kraji na našem planetu. (Dnevnik, 23. 9. 1999)

3.1.2 Popolna determinologizacija

V zvezi s popolno determinologizacijo nas je poleg vprašanja, ali je mogoče določiti, kateri tip terminov se običajno popolnoma determinologizira, zanimalo zlasti, do kakšnih pomenskih prenosov, glede na izhodiščni termin, prihaja pri tem procesu najpogosteje. Upoštevana je tipologija večpomenskosti, kot jo vzpostavlja slovenska komponentna semantika (prim. Vidovič Muha 2000).

Pregledano gradivo kaže, da večina determinologiziranih pomenov nastane po metaforični poti.¹¹ Pomeni, nastali po metonimični poti, se pojavljajo izjemoma, ostali tipi pomenskih prenosov oz. razvojev pa so neproduktivni (prim. Žagar 2004; Žele 2004a: 136,

¹⁰ V vseh primerih gre seveda za determinologizirane lekseme, zato o terminoloških dvojnicah, mednarodnih terminih ipd. pravzaprav ne moremo govoriti.

¹¹ Glede na razvrstitveno hierarhijo enot v pomenskosestavinski zgradbi pomena (leksema) opredeljuje metonimični pomenski prenos predvidljivo, logično odvisnostno razmerje, (leksikalizirana) metafora pa je z

137). Primera metaforičnega in metonimičnega pomenskega prenosa sta prikazana v spodnjih zgledih.

Politične stranke se resno lotevajo dvobojev pred drugim krogom županskih volitev in že na veliko sklepajo politične koalicije. Tako sta že v petek v Kidričevem sklenili SLS in DeSUS koalicijsko pogodbo z liberalno demokracijo in vse tri stranke bodo podprle županskega kandidata Janka Baštevca. Včeraj so na Ptuj slovesno podpisali koalicijsko pogodbo kar med sedmimi političnimi strankami in eno listo ter tako frontalno napadli dosedanjšega župana mestne občine Ptuj Miroslava Lucija iz SDS, ki se bo v drugem krogu meril s koalicijskim kandidatom Štefanom Čelanom. Tudi v ptujskem primeru je kondenzacijsko jedro koalicije liberalna demokracija. (Delo, 19. 11. 2002)

Če je fliš nastajal ob gorotvornih procesih, se takoj vprašamo, kaj se je dvigalo v nekem geološkem obdobju? Poglejmo dva primera iz naših krajev. V Karavankah so geologi ugotovili, da so v starejšem delu karbonske dobe nastajale neke vrste flišnih plasti. Večjega dela srednjega karbona na tem prostoru ni, pač pa so tam zopet zgornjekarbonske sedimentne kamnine. Po tem so sklepali, da so se v srednjem karbonu dvignile iz morja Prakaravanke. S pomočjo flišnih plasti so tudi dokazali, da se je proti koncu srednjega zemeljskega veka dvignil iz morja prostor današnjih Julijskih Alp. (Življenje in tehnika, 2000)

Popolnoma determinologizirani leksemi se, kot njen integralni del, vključujejo v vse jezikovne procese, značilne za splošno leksiko – tvorijo stalne besedne zveze oziroma zveze, ki so v kolokacijskem smislu dovolj relevantne (npr. *politični barometer*, *gospodarska klima*, *moralni kompas*), so besedotvorno produktivni in včasih tvorijo cele determinologizirane besedne družine (*big bang širitev*, *kastni* ipd.), lahko se tudi frazeologizirajo. Rabo edinega v gradivu najdenega frazema, ki vključuje popolnoma determinologizirani leksem (*izgubiti kompas*), si oglejmo v spodnjem zgledu.

Članek z gornjim naslovom naj bi bil opis nove ameriške strategije nacionalne varnosti. Avtor trdi, da si z novo strategijo Amerika jemlje pravico, da prva udari kjer koli, kadar koli, proti komur koli. Ves članek je tako napisan, kot da bi bila nova strategija nekakšen kronski dokaz, da je ameriška administracija pod Bushevim vodstvom povsem izgubila kompas, da se je Amerika odločila zlepa ali zgrda zgraditi nekakšen svetovni imperij po svoji meri in okusu. (Delo, 12. 10. 2002)

IV Jeziko(slo)vne posledice determinologizacije

Čeprav smo do sedaj o determinologizaciji govorili predvsem kot o razmeroma preprostem enosmernem procesu, je treba poudariti, da so njene posledice obširnejše. Omenili smo že, da lahko v splošni leksiki, če pride do determinologizacije prvotno terminologiziranega leksema, hkrati soobstajata pomensko podobna izhodiščni in determinologizirani pomen leksema, pri čemer je pogosta posledica determinologizacije revitalizacija izhodiščnega pomena (Žagar 2004: 19; Meyer in Mackintosh 2000: 130).

Opozoriti pa je treba tudi na vpliv determinologizacije na terminologijo – proces ima namreč lahko tudi »terminologizacijske« učinke. Strokovnjaki namreč v želji po popularizaciji svoje znanosti občasno izkoriščajo frekventnost rabe determinologiziranega pomena v splošni leksiki na tak način, da determinologizirani pomen ponovno vključujejo v pojmovni sistem stroke, iz katere se je termin prvotno determinologiziral. Tako nastajajo znotraj

---

vnašanjem novih pomenskih sestavin v smislu podobnostne ali relacijske asociativnosti z vidika pomenske osamosvojitve bolj odprta (prim. Vidovič Muha 2000: 120–156).

terminologije posamezne stroke večpomenski leksemi, pri čemer ponovno terminologizirani determinologizirani termin in izhodiščni termin opredeljujeta isto pojavnost v širšem in v prvotnem, ožjem smislu (Meyer in Mackintosh 2000: 132). A. Žele (2004a: 140) navaja tudi, da tako terminologizacija kot determinologizacija spodbujata širšo terminološko rabo, zlasti s procesom t. i. širše terminologizacije, tj. procesom, pri katerem se determinologiziran termin (z večjimi ali manjšimi pomenskimi premiki) na novo vključuje v pojmovne sisteme različnih strok (Žele 2004b: 77) (npr. iz medicinske terminologije determinologiziran termin *virus* se je terminologiziral in vključil v računalniško terminologijo).

Omenjeni procesi imajo vpliv tudi na terminografijo in terminologijo oz. leksikografijo nasploh. Pojavi znotrajsistemske večpomenskosti ter različnosistemske večpomenskosti oz. enakopomenskosti hkrati s silovitim razvojem različnih interdisciplinarnih področij, vedno novimi vrstami uporabnikov terminologije ter vedno večjo prehodnostjo mej med terminologijo in splošno leksiko soočajo znanstvenike z novimi izzivi v zvezi z definicijskimi lastnostmi terminologije, zato bodo ti morali na novo odgovoriti, kako obravnavati terminologijo z vidika razmerja terminološki sistem – (ne)znanstveno besedilo ter kaj in kakšna je terminologiji po funkciji podobna leksika.

V Literatura

- Anton BAJEC idr. (ur.), 1998: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: DZS.
- Milan BUFON idr., 2005: *Geografski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Korpus FidaPLUS*: <http://www.fida.net> [Dostop 8. 9. 2009].
- Václava HOLUBOVÁ, 2001: K pojétí determinologizace. *Termina 2000: Sborník príspevku z 2. konferencie 1996 a 3. konferencie 2000*. Praha: Galén. 157–160.
- Zvonka LEDER - MANCINI, 1986: O terminologizaciji jezikovnega znaka. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1: Zborník príspevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 195–201.
- Ingrid MEYER, Kristen MACKINTOSH, 2000: When terms move into our everyday lives: An overview of determinologization. *Terminology 6/1*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 111–138.
- Janek MUSEK, 1989: Terminološka prekrivanja. Ada Vidovič Muha, Nace Šumi (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 2: Zborník príspevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 115–119.
- Korpus Nova beseda*: http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html [Dostop 8. 9. 2009].
- France NOVAK, 1998: Večpomenskost in strokovno izrazje. Marjeta Humar (ur.): *Slovensko naravoslovno-tehnično izrazje: Zborník referatov s posvetovanja o slovenskem naravoslovno-tehničnem izrazju*. Ljubljana: Založba ZRC. 113–117.
- Běla POŠTOLKOVÁ, 1984: *Odborná a běžná slovní zásoba současné češtiny*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1988: Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez. Breda Pogorelec, Tomaž Sajovic, Darinka Počaj - Rus (ur.): *XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture: Zborník predavanj*. Ljubljana: Oddelek za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete. 83–91.
- 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

- Špela VINTAR, 2008: *Terminologija: terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za prevajalstvo.
- Mojca ŽAGAR, 2004: *Determinologizacija na primeru fizike: Diplomski naloga*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- 2005: Determinologizacija (na primeru terminologije fizike). *Jezik in slovstvo* L/2. 35–48.
- 2007: Determinologizacija v splošnih in terminoloških slovarjih. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika: Obdobja 24 – Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 599–609.
- Andreja ŽELE, 2004a: Aktualizacijsko širjenje/ožjenje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti. Erika Kržišnik (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 133–148.
- 2004b: Stopnje terminologizacije v leksiki (na primerih glagolov). Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 77–91.
- 2007: Pomensko- in funkcijskoskladenjske lastnosti glede na stopnjo besedilne strokovnosti. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika: Obdobja 24 – Metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 101–124.

Tipologija slovenskega gledališkega izrazja

BARBARA SUŠEC MICHELI

Akademija za gledališče, radio, film in televizijo, Univerza v Ljubljani, Slovenija,
barbara.susec-michieli@agrft.uni-lj.si

Prispevek obravnava zgodovinski razvoj slovenskega gledališkega izrazja ter njegove jezikoslovne značilnosti. Avtorica izrazje analizira po pomenski in izrazni podobi ter izvoru, pri čemer kot temeljni vir uporablja slovarsko gradivo, obdelano in objavljeno v *Gledališkem terminološkem slovarju* (Humar idr., 2007). Namen analize je trojen: (1) opredeliti posebne značilnosti gledališkega izrazja v primerjavi z drugimi področji in vedami; (2) opredeliti, kako temeljna narava gledališča (dogodkovnost, minljivost, sintetično povezovanje likovnih, literarnih in glasbenih prvin itn.) vpliva na izrazje stroke; (3) nakazati, kako na razvoj slovenskega gledališkega izrazja vplivajo širši kulturni in družbeni dejavniki. Rezultati kažejo naslednje. Na jezikovni ravni je za gledališko izrazje značilna večja pogostnost terminoloških glagolov, kar zrcali dogodkovni značaj gledališke umetnosti. Slovensko gledališko izrazje je tudi v veliki meri mednarodno, kar potrjuje, da razvoj slovenskega gledališča ni bil vpet le v okvirje nacionalne kulture, ampak izrazito tudi v širši civilizacijski kontekst. Zgodovinsko je na razvoj gledališkega izrazja poleg umetnostnega pomembno vplival publicistični jezik, saj je zaradi minljivosti gledališke umetnosti sprotna gledališka kritika pogosto predstavljala edini zapis o gledališkem dogodku. Ugotovitve so v članku podprte s kvantitativnimi ocenami in analizo primerov iz strokovnih besedil, pri čemer so nakazani tudi nekateri aktualni terminološki problemi na gledališkem področju.

In this article the author deals with the historical development of Slovenian theatrical terminology and its linguistic characteristics. The terminology is analysed according to its semantic, formal, and etymological levels using dictionary reference materials collected and published in the *Dictionary of Theatre Terminology* (Humar idr., 2007) as a primary source. The purpose of the analysis is threefold: (1) to define the particular characteristics of theatrical terminology in comparison with other fields and disciplines; (2) to define how the nature of theatre (evenness, transitoriness, synthetic linking of visual, literary and musical elements, etc.) influences the terminology of the profession; (3) to show how the development of Slovenian theatrical terminology is influenced by wider cultural and social factors. The analysis reveals the following: On the linguistic level theatre terminology contains a significantly greater frequency of verbs, which reflects the experiential nature of theatre arts. Slovenian theatre terminology is also in a large sense international, which confirms that the development of Slovenian theatre was not only tied to the framework of national culture but distinctly connected to the larger context of civilization. Historically, journalistic language has had an important influence on the development of theatre terminology alongside literary language, especially considering that because of the transitoriness of theatre arts, simultaneous theatre reviews often present the only description of the theatre event. The author supports her findings with quantitative evaluations and the analysis of examples from professional texts which also indicate several current terminological problems in the field of theatre.

Ključne besede: terminologija, gledališka terminologija, *Gledališki terminološki slovar*
Key words: terminology, theatre terminology, *Dictionary of Theatre Terminology*

I Uvod

“Gledališče je najbolj krhka, minljiva in za duha časa še posebej občutljiva umetnost,” razmišlja znani francoski teatrolog Patrice Pavis in dodaja: “Nihče ne bi smel poročati o njem brez spraševanja o njegovih temeljih in občasnega preverjanja tiste kritiške strukture, ki naj bi ga opisovala.” (Pavis 1999: 8) Ta misel opozarja na temeljni paradoks, s katerim se srečuje raziskovalec gledališke terminologije. Preučevanje jezika je za gledališkega strokovnjaka in ustvarjalca po eni strani del nujne metodološke refleksije lastnega dela, po drugi strani pa iz posebne narave gledališke umetnosti izhajajo tudi številne ovire in prepreke, ki otežujejo takšno početje.

Gledališče je umetnost trenutka. Za seboj ne pušča umetnin kakor literarna ali likovna umetnost. Udejanja se kot minljiv dogodek, do katerega raziskovalec dostopa le prek sekundarnih virov. Poleg elementa igre vselej vključuje tudi literarne, likovne in glasbene prvine, hkrati pa je v primerjavi z drugimi umetnostmi močno izpostavljeno neposrednim vplivom časa in družbe. Ali – in na katerih ravneh – se ta posebna narava gledališča zrcali v jezikovni podobi gledališkega izrazja? V čem je specifična gledališke terminologije v primerjavi z drugimi področji in kakšni so aktualni terminološki problemi gledališke stroke na Slovenskem?

Ta vprašanja bodo v članku obdelana na dveh ravneh: s kratko analizo zgodovinskega razvoja slovenskega gledališkega izrazja in z jezikoslovno analizo slovarskega gradiva, ki je bilo obdelano in objavljeno v *Gledališkem terminološkem slovarju* (Humar idr., 2007).

II Razvoj slovenskega gledališkega izrazja

Preučevanje gledališke terminologije ima v Evropi dolgo zgodovino. Prve razlage temeljnih gledaliških pojmov, kot so *tragedija*, *drama* in *katarza*, so bile zapisane že pred skoraj 2500 leti v Aristotelovi *Poetiki*. Ukvarjanje z gledališko terminologijo ima torej antične korenine in kompleksno tradicijo – podobno kakor gledališče samo.

V novoveški Evropi se je gledališče razvijalo kot oblika popularne zabave v urbanih središčih, kot del verskih in ljudskih praznovanj, kot posebna oblika dvorne ter nacionalne kulture. Pomemben mejnik v razvoju gledališke terminologije je predstavljalo širjenje tiska, zlasti dnevnega časopisja, ki je uveljavilo gledališko kritiko kot posebno publicistično zvrst in obliko sprotne refleksije gledaliških pojavov. Gledališka terminologija je s pojavom gledališke kritike opazneje prodrla v publicistični jezik in splošno besedje, po drugi strani pa je publicistični jezik odtlej izjemno močno vplival na oblikovanje strokovnega gledališkega jezika. V večjih kulturnih okoljih (Anglija, Nemčija, Francija) se je gledališka kritika pojavila že v 18. stoletju, v slovenskem časopisju oz. v slovenskem jeziku pa šele v drugi polovici 19. stoletja. V tem obdobju se je na Slovenskem razvila tudi redna, javno podprta gledališka dejavnost v okviru Slovenskega društva, čitalnic in Dramatičnega društva.¹

Vzporedno s širjenjem in profesionalizacijo gledališke kulture je naraščala zavest, da gledališko delo zahteva številna posebna znanja in “strokovni aparat”, katerega pomemben del predstavlja tudi ustrezno strokovno izrazje. Ta zavest se je uveljavljala znotraj stroke – z razvojem gledaliških poklicev, gledališkega šolstva, raziskovanja in muzealstva; po drugi

---

¹ Omeniti pa velja, da ima zgodovina gledališča na Slovenskem bistveno daljšo zgodovino. Pred dobo nacionalne kulture je bilo gledališče del ljudskih in verskih praznovanj, prve zapisane dramske dialoge v slovenskem jeziku pa najdemo v *Škofjeloškem pasijonu* (1721).

strani pa so na oblikovanje pojmovnih kategorij in rabo gledališkega izrazja vplivali tudi številni drugi družbeni dejavniki.

Na Slovenskem se je gledališko šolstvo začelo razvijati v zadnjih desetletjih 19. stoletja, ko je Dramatično društvo organiziralo občasne tečaje za slovenske igralke in igralce. V tem obdobju so nastala prva strokovna dela, namenjena gledališkemu izobraževanju. Med njimi je najpomembnejša *Priročna knjiga ze gledališke diletante* Josipa Nollija (1868). V 20. stoletju je temeljno spodbudo za razvoj strokovnega preučevanja gledaliških pojavov predstavljala ustanovitev Akademije za igralsko umetnost oz. sedanje Akademije za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani leta 1945. Za potrebe visokošolskega izobraževanja igralcev, režiserjev, dramaturgov, plesalcev, pevcev itn. je v drugi polovici minulega stoletja nastalo več strokovnih publikacij, ki obravnavajo temeljna vprašanja gledališke terminologije (npr. *Dramaturški vademekum* Vladimirja Kralja). Na razvoj gledališkega strokovnega jezika so pomembno vplivale tudi publikacije, ki so jih izdajali Slovenski gledališki muzej, Mestno gledališče ljubljansko in zavod Maska. Med pomembnejšimi deli za preučevanje slovenske gledališke terminologije so *Mednarodni slovarček tehničnih gledaliških izrazov* (1967), *Gledališki besednjak* (1981) in prevod knjige Patricea Pavisa *Gledališki slovar* (1997). Z enciklopedičnega vidika je bilo slovensko gledališko izrazje predstavljeno v *Enciklopediji Slovenije* in drugih leksikonskih delih.

S terminografskega vidika pa je zanimivo, da najdemo razlage slovenskega gledališkega izrazja tudi v publikacijah in strokah, kjer tega na prvi pogled ne bi pričakovali, npr. v cenzurnih aktih, pravnih dokumentih in statističnih poročilih. Prizadevanja države po nadzoru gledališča so v 19. in 20. stoletju sprožila potrebo po kategorizaciji gledaliških pojavov in normiranju izrazja. Uradni dokumenti vključujejo tudi razlage temeljne strokovne terminologije. Slovenski prevod Bachove *Gledališke ordnung*e (1850), ki je predstavljala temeljno pravno podlaga cenzuri v habsburški monarhiji, tako npr. prinaša definicijo *ekstemporacije* kot "posamesnega odstopljenja od potrjenega besednega stika (teksta) gledišnega dela" (cit. po Bogovič in Sušec Michieli (ur.), 1998: 110). V novejših publikacijah Statističnega urada Republike Slovenije pa najdemo definicije izrazov, kot so *poklicno gledališče*, *predstava* ali *uprizoritev*.

Poklicno gledališče je bilo v osemdesetih letih 20. stoletja opredeljeno takole:

"Poklicna gledališča imajo stalno upravo, samoupravne organe in zaposlene delavce s polnim delovnim časom (umetniški in drugi delavci). Sem sodijo tudi eksperimentalna poklicna gledališča in vsi drugi odri (npr. mala drama, levi oder), ki delajo v svoji dvorani in pripravljajo samostojne predstave, ne glede na to, ali imajo svojo upravo ali so v sestavi poklicnih (matičnih) gledališč." (*Rezultati raziskovanj* 1984: 12)

Gledališki pojem *uprizoritev* pa je v aktualnih statističnih dokumentih razložen kot:

"[O]drska izvedba dramskega, opernega ali baletnega (plesnega) dela (ali priredbe proznega besedila) z značilno gledališkimi izraznimi sredstvi, običajno ima več ponovitev (predstav) ob istem konceptu in z isto zasedbo vlog." (*Statistične informacije* 2005: 8)

Navedeni zgledi kažejo, kako močno na oblikovanje pojmovnih kategorij in rabo slovenskega gledališkega izrazja vplivajo širši družbeni dejavniki. Preučevanje terminologije zato nujno vključuje sociološke, kulturološke in zgodovinske vidike.

Razmah slovenskega gledališča, razvoj gledališkega šolstva in raziskovanja so v 20. stoletju mnogo prispevali k razvoju slovenskega gledališkega izrazja. Kljub temu pa je gledališče na Slovenskem pogosto še vedno marginalizirano v okviru umetnostnih in znanstvenih prizadevanj. Sistematika raziskovalnih polj pri Agenciji za raziskovalno dejavnost, razširjenost gledališkega strokovnega tiska² ter obseg gledaliških vsebin v osnovnošolskem in srednješolskem izobraževanju kažejo, da je gledališko področje v primerjavi z drugimi umetnostnimi polji na Slovenskem manj razvito oz. vsaj manj družbeno vplivno. To se občasno kaže tudi v odnosu jezikoslovcev do gledališke terminologije. V študiji Ade Vidovič Muha o tipologiji terminologije v humanistiki so bile v posebnem sklopu sicer omenjene vede, katerih gradivo je umetnostno ustvarjanje, vendar pa so bili med zgledi umetnostnih področij navedeni le glasba, literatura, arhitektura, likovna umetnost in ples (Vidovič Muha 1989: 74). To pomeni, da je širša zavest o pomenu gledališke ustvarjalnosti na Slovenskem še vedno razmeroma majhna. Podobno kaže pregled osnovnošolskih beril za pouk slovenskega jezika, v katerih se pomanjkljivo poznavanje gledališke terminologije odkriva npr. z napačno rabo pojmov *scenograf* in *scenarist*.

III Zasnova Gledališkega terminološkega slovarja

Gledališki terminološki slovar, ki je izšel pri Založbi ZRC SAZU leta 2007, je prvi razlagalni, normativni in prevodni slovar slovenskega gledališkega izrazja. Nastal je s preučevanjem slovenskih gradiv in obsega 2941 iztočnic. Vključuje izrazje gledališča, deloma plesa in glasbenega gledališča kot gledaliških pojavov, radijske in televizijske igre ter sodobnih scenskih in spletnih umetnosti. Zbrano in obdelano izrazje je pomemben kapital za nadaljnji razvoj gledališke umetnosti in gledaliških študij, hkrati pa predstavlja zanimiv korpus za preučevanje jezikovnih značilnosti slovenskega gledališkega izrazja. Slovar je nastajal petdeset let, pripravljala pa ga je številčna avtorska skupina, v kateri so sodelovali strokovnjaki zelo različnih strok (dramaturgi, režiserji, lektorji, prevajalci, scenografi in arhitekti, umetnostni zgodovinarji, slovenisti in jezikoslovci).³ Med avtorji so bili tudi izkušeni sodelavci *SSKJ* in *Gledališkega besednjaka*. V prevodnem delu so slovenskim izrazom dodani angleški in francoski ustrezniki.

Začetki slovarskega dela so bili povezani s številnimi temeljnimi konceptualnimi vprašanji. Gledališko polje – pa tudi nabor gledališkega izrazja – namreč ne obstojata “že tu”, vnaprej dana in brez zgodovine. Dileme, kako opredeliti gledališče nasproti literaturi, glasbi, likovni umetnosti, ritualu in drugim javnim teatralnim manifestacijam ter kako geografsko in zgodovinsko zamejiti preučevanje gradiv, so spremljale slovarsko delo do konca.

Skladno z novejšimi raziskovalnimi usmeritvami slovar gledališko področje opredeljuje kot celoto uprizoritvenih dejavnosti oz. *performing arts*, s čimer temeljiteje zajame zvrstno in oblikovno raznolikost gledaliških pojavov ter njihovo geografsko in zgodovinsko

² Slovenska strokovna revija za gledališko področje *Maska* izhaja kontinuirano od leta 1985 (do l. 1991 je izhajala z naslovom *Maske*), poleg nje redno izhajajo le gledališki listi slovenskih gledališč. Slovenska znanstvena revija za gledališče in scenske umetnosti *Amfiteater* je začela izhajati leta 2008 – predhodne periodične publikacije Slovenskega gledališkega muzeja, AGRFT in drugih izdajateljev kontinuitete niso vzdržale (*Dokumenti, informacije in raziskave, Teatrološke raziskave, Lutka*).

³ Avtorice in avtorji *Gledališkega terminološkega slovarja* smo: Barbara Sušec Michieli, Katarina Podbevšek, Marjeta Humar, Slavka Lokar, Viktor Molka, Janko Moder, Miran Hercog, Edi Majaron, Ana Kocijančič, Mojca Žagar Karer. Urednice slovarja smo Marjeta Humar, Barbara Sušec Michieli, Katarina Podbevšek in Slavka Lokar. Prevajalec angleških ustreznikov je Jure Gantar, francoskih pa Rastko Rafael Kozlevčar.

razširjenost. Poleg dramskega gledališča, ki je zgodovinsko dominantno v Evropi, *Gledališki terminološki slovar* vključuje tudi izrazje lutkovnega, plesnega in gibalnega, glasbenega gledališča ter sodobne oblike performansa in različnih hibridnih, multimedijskih umetniških dogodkov. Čeprav je slovensko gledališče umeščeno zlasti v evropske kulturne tokove, so v slovar vključena tudi poimenovanja za azijske, arabske, afriške in ameriške gledališke oblike, s čimer je kritično reflektirana evropocentričnost sorodnih publikacij. Ker ima gledališka terminologija dolgo zgodovino in njeno rabo močno pogojujejo moda, umetnostne in politične ideologije, smo izrazje občasno preučevali tudi z metodami t. i. pojmovne zgodovine.

Geslovník slovarja je sprva nastajal s pregledovanjem in z ročnim izpisovanjem gesel iz strokovnih in publicističnih gledaliških del. Pozneje je bil bistveno dopolnjen s prispevki avtorjev in sodelavcev. Zaradi pomanjkanja pisnih gradiv na določenih področjih (gledališka tehnika, ustvarjalni proces itn.) smo pri delu pogosto uporabljali metode "antropološke raziskave" in intervjuja. Poleg tega smo kot sekundarni pripomoček uporabljali tuja sodobnejša slovarska in leksikonska dela.

Ena pomembnih ugotovitev slovarskega dela je bila ta, da velik del slovenske gledališke terminologije živi v govornem jeziku, zlasti v žargonu. Pri nadaljnjem preučevanju gledališkega izrazja bo zato nujno uporabljati besedilne korpuse govornega jezika, ne le pisanega.

Čeprav je *Gledališki terminološki slovar* v zasnovi večinoma sledil znanim strokovnim standardom in normam, je kot novost uvedel ženske oblike za gledališke poklice.

IV Značilnosti slovenskega gledališkega izrazja

Gledališki terminološki slovar predstavlja pomembno gradivo za preučevanje jezikoslovnih značilnosti slovenskega gledališkega izrazja. V nadaljevanju bodo predstavljene ugotovitve, ki deloma temeljijo na analizi celotnega slovarskega gradiva, deloma pa na analizah izbranega slovarskega vzorca.

Gledališki terminološki slovar vključuje enobesedna, dvobesedna, trobesedna in štiribesedna poimenovanja. Večbesednih zvez je okrog 55 %, kar je nekoliko več, kakor v drugih strokah, npr. filozofiji ali matematiki.⁴ To govori v prid tezi, da gledališki termini pogosto nastajajo z ožjo opredelitvijo splošnega besedja.

Večina poimenovanj je dvobesednih, pri čemer po pogostnosti izrazito izstopajo samostalniške zveze z levimi prilastki.⁵ Trobesednih poimenovanj je razmeroma malo. Med znanimi primeri takšnih terminov so npr. *pravilo treh enotnosti*, *moment zadnje napetosti* ali *turško senčno gledališče*. Poleg razširjenih levih ali desnih prilastkov so pogoste priredne samostalniške zveze, kakršna je na primer *strah in sočutje*. Zelo redke so štiribesedne zveze. Vsebinsko segajo predvsem na področje gledališke tehnike (npr. *avtomatski menjalnik barvnih filtrov*), čeprav med njimi najdemo tudi zanimive izjeme, npr. *aplavz na odprti sceni*.

V teh splošnih značilnostih se gledališko izrazje ne razlikuje bistveno od izrazja drugih strok. Posebnost je morda le pogostnost terminoloških glagolov in glagolskih zvez. Teh je v *Gledališkem terminološkem slovarju* nekaj več kakor sto. Terminološki glagoli, kot so *uprizoriti*, *igrati*, *režirati*, *maskirati*, *improvizirati* ali *dramatizirati*, so za opis gledaliških dogodkov nujno potrebni, saj označujejo dogodkovno, procesno naravo gledališča. Med glagolskimi zvezami izstopajo tožilniške zveze, npr. *markirati sceno* ali *memorirati besedilo*, pogoste

⁴ Vojko Gorjanc navaja za matematiko podatek 43,1 % besednih zvez, za filozofijo pa 26,8 %. Prim. Gorjanc 1994/1995.

⁵ Dvobesedne zveze z levimi prilastki po oceni vzorca iz *Gledališkega terminološkega slovarja* predstavljajo 90 % vseh dvobesednih zvez.

so tudi predložne zveze kot *igrati na publiko* ali *iti čez rampo*. Vloga terminoloških glagolov v gledališkem izrazju ne preseneča ob dejstvu, da se gledališko uprizarjanje vselej uresničuje kot živo dogajanje in ustvarjalni proces. Gledališče je v tem pogledu sorodno področjem, kot sta npr. šport in vojska.

Več kot 80 % slovarskih izrazov je enopomenskih, kar je več kot v matematiki (71,5 %).⁶ Ta ugotovitev odstopa od razširjene teze, da je težnja po pomenski enoumnosti in preprostosti na umetnostnih področjih manjša kakor v drugih strokah. Na ravni strokovnega izrazja to ne drži. Odmik od pomenske enoumnosti strokovni gledališki jezik očitno dosega z drugimi sredstvi.

Večpomenskost je pogosta zlasti v primerih, ko besedišče prehaja v strokovne jezike drugih področij, v publicistični in vsakdanji jezik ali v drugo kulturno in jezikovno okolje. Opazna je tudi pri terminih, ki imajo dolgo zgodovino (npr. *tragedija* ali *komedija*). Gledališče si veliko izrazja izmenjuje z drugimi umetnostni in umetnostnimi vedami, kar ustvarja zanimiva presečišča gledališke terminologije z literarno, likovno in glasbeno terminologijo. Izrazite so tudi povezave z antropologijo, sociologijo in psihologijo (npr. izrazi *psihodrama*, *socialna drama*, *igra*). Gledališko izrazje pogosto prehaja v publicistični in vsakdanji govor. Primeri takšne determinologizacije so npr. pogovorni izrazi kot *ne dramatiziraj*, *osebna tragedija*, *zakulisni dogodki* in podobno. Po številu pomenov izstopajo temeljni gledališki pojmi: *drama*, *tragedija*, *komedija*, *scena*, *scenografija* in *igra*. Iz teh izrazov so nastale tudi zanimive tvorjenke. Ob terminu *tragedija* so to na primer *tragičnost*, *tragika*, *traged*, *tragik*, *tragedinja* in *tragično*.

Pravih sinonimov je v slovarju razmeroma malo. Običajno so med sopomenkami opazne zvrstne in slogovne razlike. Ob knjižnih izrazih je zlasti na področju gledališke tehnike pogost žargon (*vlak* : *zug*, *naprava za dim* : *dim mašina*, *odrski delavec* : *scenec* itn.). Sopomenke velikokrat nastajajo pri slovenjenju tujejezičnih izrazov (*akt* : *dejanje*).

Slovenski oz. poslovenjeni termini imajo občasno več tujejezičnih sinonimov. Izraz *medigra* se v slovarju pojavlja kot sinonim za termine *intermedij*, *interludij* in *intermezzo*. Velja tudi nasprotno. Nekateri tuji termini imajo v slovenskem jeziku več prevodnih različic. Angleški izraz *performing arts* so v slovenskih strokovnih besedilih zadnjega desetletja npr. prevajali kot *scenske umetnosti*, *uprizoritvene umetnosti*, *odrške umetnosti*, *gledališke umetnosti* in – redkeje – *izvajalske umetnosti*. V takšnih zapletenih primerih rabe slovar težko vzpostavlja normativnost, zlasti če za to ni zadostnega interesa v stroki. Dejstvo pa je, da trenutno vodilni “slovenski izraz” za *performing arts* – *scenske umetnosti* – ne omogoča zadostne jasnosti pri sporazumevanju in prevajanju, saj ne vzpostavlja ustreznega razmerja do označenega. Angleški izraz *performing arts* omogoča rabo izrazov, kot so *performer*, *performance*, *to perform*. “Slovenski” izraz *scenske umetnosti* podobnega oblikovanja širše besedne družine ne omogoča, saj beseda *scenski* asociira na pomene, ki z označeno vsebino nimajo prave povezave (*oder*, *prizorišče*, *prostor* itn.). V strokovnem jeziku zaradi tega na novo nastajajo različni zasilni izrazi, kar zmanjšuje preglednost in jedrnatost strokovnega jezika.⁷ Ta primer jasno kaže, da je raba terminologije na področju umetnosti in humanistike bistveno manj ustaljena kakor v medicini, pravu, naravoslovni znanosti ali tehniki.

Po izvoru je gledališka terminologija zelo mednarodna in zato predstavlja zanimiv vir za preučevanje kulturnih pretokov in vplivov. Odkriva nam, da gledališče kot pojav nikakor ni vezano na nacionalni prostor, ampak predvsem na kulturni, civilizacijski kontekst. Pojmi,

⁶ Prim. Gorjanc 1994/95.

⁷ Termina *uprizoritvene* ali *izvajalske umetnosti* bi bila v tem smislu bolj primerna.

kot so *opera*, *drama*, *balet*, *teater*, so del evropske kulturne dediščine. V preteklosti so sicer doživljali različne poskuse slovenjenja, a ti nikoli niso zares uspeli (npr. *žaloigra*, *veseloigra*). Mednarodna terminologija je še posebej značilna za plesno in glasbeno gledališče (*balet*, *opera*, *sodobni ples*).

Prevzeti izrazi večinoma izhajajo iz grškega, latinskega, italijanskega, španskega, nemškega in francoskega jezika. Latinski in grški izrazi so posebno številni glede na zgodovinske korenine evropskega gledališča. Številni antični izrazi imajo slovenske sinonime, vendar ne vsi. Praviloma velja, da je v stiku z novo gledališko obliko slovensko okolje prevzelo izrazje v jeziku izvorne kulture. Italijanski citatni izrazi so tako pogosti za poimenovanje *commedie dell'arte* in opere, francoski na baletnem področju. Angleških izrazov za zgodovinske pojave je malo (*afterpiece*, *mansion*, *pageant*), nasprotno pa prevzeto izrazje iz angleškega jezika prevladuje pri poimenovanju sodobnih gledaliških oblik (*off gledališče*, *body art*, *hepening*, *performans*, *body art*, *angry young men*), popularnih komedijskih in plesnih zvrsti "zabavnega", komercialnega gledališča (*sitcom*, *standup*, *slapstick*, *geg*, *hepiend*, *lajtšov*, *showdance*), gledališke tehnike, kjer je angleški jezik izpodrinil nekdanjo prevladujočo nemščino (npr. imena in deli reflektorjev: *daylight*, *movinghead*, *gobo*, *parcan*) ter na področju novomedijskih umetnosti (*web art/net art*). Raba angleških citatnih izrazov je v pisanem znanstvenem jeziku v zadnjih letih izjemno narasla. To težnjo lahko ilustrira kratek odlomek iz prevoda knjige *Estetika performativnega* Erike Fischer – Lichte, v katerem sta slovenski in angleški jezik prepletena v neobičajen hibrid:

"Nasprotno, gre za "shared experience" in za "collective action"; dejanje, ki ga nekdo izvede, je dejanje, ki se je v določenem smislu začelo, še preden se je individualni akter pojavil na prizorišču. V skladu s tem je njegovo ponavljanje "reenactment" in "re-experiencing" repertoarja pomenov, ki so družbeno že vpeljani." (Fischer – Lichte, 2008: 39)

Velik vpliv angleškega jezika se seveda ne pojavlja le v slovenščini, ampak tudi v nemščini in drugod, vsekakor pa zahteva ustrezen premislek o sodobnih razvojnih težnjah strokovnega jezika.

V analizi izrazja po izvoru preseneča le dejstvo, da je v slovarskem gradivu malo gledaliških izrazov nemškega izvora. To je v nasprotju z dejanskim zgodovinskim vplivom nemške kulture in govori v prid tezi, da so bili nemški termini – bolj kakor ostali – sistematično poslovenjeni. Ohranili so se le v govornem jeziku, zlasti v žargonu. Malo prisotni so tudi vplivi srbskega in hrvaškega jezika (*glumac*, *gluma*). Izrazje neevropskega izvora je najpogostejše na področju lutkarstva (*javanka*).

Poleg knjižnih izrazov *Gledališki terminološki slovar* vključuje okrog 100 žargonskih izrazov, ki so značilni za področja, na katerih prevladuje ustna komunikacija, npr. ustvarjalni proces in tehnične naprave. V žargonu so se ohranile številne prevzete nemške besede, med katerimi so danes nekatere že označene s kvalifikatorjem "zastarelo" (*oksnštant* za *galerijo*, *štimmunga* za *atmosfera*, *kulisnšibar* za *odrskega delavca*). Opazimo lahko, da je žargon tudi bolj ekonomičen. Namesto knjižnega izraza *mali projekcijski reflektor* žargon ponuja različico *bebica*. Redkejši so žargonski izrazi, ki izhajajo iz slovenskega jezika in so nastali z metonimično rabo. Poleg izrazov *pes* (nepomembna vloga, pri kateri igralec nastopi v prvem ali le zadnjem dejanju) ali *lev* (večja, pomembnejša vloga) naletimo npr. na izraza *plavati* ali *luknja* v pomenu trenutne pozabe besedila.⁸

⁸ Ti izrazi bi bili po jezikovni podobi seveda lahko del knjižnega jezika, zaradi prevladujoče (izključne) rabe v govornem jeziku in zgolj ozkem krogu strokovnjakov pa jih v to kategorijo težko uvrstimo.

V Zaključki

Opravljen analiza pokaže naslednje posebnosti gledališkega izrazja. Na jezikovni ravni je zanj značilna večja pogostnost terminoloških glagolov, kar zrcali dogodkovni značaj gledališke umetnosti. Slovensko gledališko izrazje je tudi v veliki meri mednarodno, kar potrjuje, da razvoj slovenskega gledališča ni bil vpet le v okvire nacionalne kulture, ampak izrazito tudi v širši civilizacijski kontekst. Zgodovinsko je na razvoj gledališkega izrazja pomembno vplival publicistični jezik, saj je zaradi minljivosti gledališke umetnosti sprotna gledališka kritika pogosto predstavljala edini zapis o gledališkem dogodku. Izrazite so tudi povezave z izrazjem drugih umetnostnih področij: literature, glasbe in likovnih umetnosti.

Celostna analiza gledališkega izrazja, ki bi poleg slovarskega gradiva upoštevala tudi konkretno rabo izrazja v strokovnih besedilih, bi verjetno pokazala še nove značilnosti in vidike, ki v tem članku niso obdelani.

VI Viri in literatura

- Aleš BERGER, 1981: *Gledališki besednjak*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko.
- Alenka BOGOVIČ, Barbara SUŠEC - MICHIELI (ur.), 1998: *O nevzvišenem v gledališču*. Ljubljana: KUD France Prešeren, CTF AGRFT.
- Erika FISCHER - LICHT, 2008: *Estetika performativnega*. Prev. Jaša Drnovšek. Ljubljana.
- Vojko GORJANC, 1994/95: Primerjalna razčlenitev terminologije v matematiki in filozofiji. *Jezik in slovstvo* 41/5. 267–276.
- Marjeta HUMAR idr. (ur.), 2007: *Gledališki terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Patrice PAVIS, 1997: *Gledališki slovar*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega 124).
- Breda POGORELEC, 1986: Znanstveno besedilo, njegove jezikoslovne prvine in slog. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Statistični urad Republike Slovenije. *Statistične informacije*, št. 37 (2005).
- Statistični urad Republike Slovenije. *Rezultati raziskovanj* (Kultura, umetnost in informacije 1982/83), št. 353 (1984).
- Ada VIDOVIČ-MUHA, 1986: Tipološki pregled nekaterih vplivov na slovenski znanstveni jezik. Ada Vidovič Muha (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 1*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF. 23–41.
- 1989: Mesto jezikoslovja v humanistiki (Ob poskusu predmetnostne tipologizacije humanističnih ved). Ada Vidovič Muha, Nace Šumi (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 2*. Ljubljana: Znanstveni inštitut FF. 71–83.
- Andreja ŽELE, 2004: Stopnje terminologizacije v leksiji (na primerih glagolov). Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije. Zbornik prispevkov s simpozija Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. 77–91.

Slovenski pravnozgodovinski slovar

JAKOB MÜLLER

Sekcija za terminološke slovarje, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU,
Slovenija,
jakob.mueller@zrc-sazu.si

Predstavljen je nastajajoči slovar slovenske pravnozgodovinske terminologije: njegov časovni obseg, viri, zajem in obdelava gradiva, makro- in mikroznačilnosti slovarja, struktura pravnozgodovinskih terminov ter zgled njihove slovarske predstavitve.

The paper presents the dictionary of Slovene terminology of the history of law, which is in the process of being compiled. It describes the time frame, the sources, the compilation and processing of the lexicographic material, the dictionary's macro- and microstructure, as well as the structure of terms from the domain of the history of law; in addition, the paper provides examples of how the terms will be presented in dictionary entries.

Ključne besede: terminologija, slovenski pravnozgodovinski terminološki slovar, zgodovinsko pravo

Key words: terminology, dictionary of the Slovene legal history terms, legal history

I Vrsta slovarja

Pravnozgodovinski slovar, ki nastaja na Inštitutu za slovenski jezik ZRC SAZU v sodelovanju s pravnimi zgodovinarji Pravne fakultete Univerze v Ljubljani, ima naslednje vrstne lastnosti:

1. Slovar je terminološki: njegove iztočnice so termini, tj. eno- ali večbesedni izrazi, ki pomenijo pravne pojme (*huba, fajda, temeljni urbar, deželni odbor*). V slovar niso sprejeta lastna imena (*dežela Kranjska, Sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti, Constitutio Criminalis Carolina*) in stilno-besedilne značilnosti zgodovinskega prava (*izjaviti pod prisego, priseči Bogu vsemogočnemu pravo in čisto prisego* ipd.). Iztočnice niso ponazarjane z besedilnimi zgledi oz. s kolokacijami.

2. Slovar je slovenski, kar pomeni: (1) iztočnice so slovenske, ne glede na jezikovni izvor (*sodnik, baron, abhandlunga, verbšenska glihenga*), oz. uporabljane v slovenščini (*maire, causae maiores*); (2) metajezik slovarja je slovenski.

3. Slovar je zgodovinski: zajema izrazje slovenske pravne zgodovine in ga umešča v čas in prostor. Zajeto izrazje je dveh vrst: izrazje zgodovinskega prava in izrazje pravnega zgodovino pisja. Starejša s Slovenci oz. slovenskim ozemljem povezana pravna terminologija je namreč v veliki večini tujejezična, zato so poleg slovenskih terminov zgodovinskega prava (*prisega, sodba, veča, župan*) v slovar sprejeti tudi slovenski termini, uporabljeni v slovenskih zgodovino pisnih delih oz. v slovenskih prevodih zgodovinskih pravnih besedil (npr. Kos 1902–1928, Statut mesta Ptuj 1376, *Juridisch-politische Terminologie* /.../ 1853).

Slovar pa ne navaja avtentičnih jezikovnih zapisov in zgodovinskih metapodatkov: časa in virov njihovega zapisa.

4. Slovar je prevodni: za slovenske iztočnice navaja (najbolj) uporabljani latinski in nemški ustreznik, za termine oglejskega oz. beneškega območja italijanski in za termine ogrskega kraljestva madžarski ustreznik, če je bil seveda uporabljan.

5. Slovar je razlagalni, kar pomeni, da so pojmi, ki jih označujejo iztočnice, razloženi, in sicer v eni povedi, po potrebi pa tudi dodatno pojasnjeni glede na strokovno področje, čas, ozemlje, uporabo ipd.

6. V slovarju je vsak termin, enobesedni ali večbesedni, samostojna iztočnica (*dežela*, *deželna pravda*, *deželsko sodišče*, *deželna reprezentanca in komora*, *klavzula splošne deželne obveze za škodo*), zato pa jih slovar medsebojno sistemsko povezuje: pri jedrni (pojmovno višji) iztočnici se npr. navajajo pojmovno nižje (vrstne) iztočnice: pri *tlaka* so pod oznako *glej tudi* navedene: *beraška tlaka*, *gostaška tlaka*, *javna tlaka*, *lovska tlaka*, *neodmerjena tlaka*, *odmerjena tlaka*, *orna tlaka*, *ročna tlaka*, *vozna tlaka*, *tlaka s celim plugom* itd. ter druge večbesedne iztočnice, v katerih se v slovarju pojavlja *tlaka*: *abolicija tlake*, *reluicija tlake*, *odkup tlake*, *patent o tlaki*; dalje je pri *tlaki* pod oznako za sotermin (*S*) navedena *robota*, pri iztočnici *robota* pa je kot bolj pogosti sotermin navedena *tlaka*, pri *odmerjena tlaka* je pod oznako za protitermin (*P*) navedena *neodmerjena tlaka* in obratno, pod oznako *prim.* pa so navedeni druge, s tlako pojmovno povezane iztočnice: *delovna renta*, *reluicija*, *robotnina*.

7. Slovar je jezikoslovni: iztočnice so naglasno (mesto, dolžina) in oblikoslovno opisane, npr. *slovánska húba* -e -e ž, *pečátiti* -im, nedov.; pravorečni izgovor je zapisan samo pri citatnih tujejezičnih besedah: *causae minores* [káuze minóres].

8. Slovar je pravopisni: njegove iztočnice se zapisujejo po pravilih sodobnega slovenskega jezika, ne pa kot so zapisane v zgodovinskem gradivu (npr. *bogastvo* 'kraljestvo', ne pa (tudi) *bogaftwu*), in tujejezični ustrezniki se zapisujejo po sodobnih pravilih upoštevanih tujih jezikov, ne pa kot so zapisovani v zgodovini: pri *mestu* je za nem. ustreznik navedeno *Stadt* f., ne pa (tudi) *stat*, *statt*, *stad*; pri *mejna grofija* je kot lat. ustreznik navedeno *marca* f, ne pa (tudi) *marchia*, *marcha*, *marka*.

II Časovni in ozemeljski obseg slovarja

Pravo sestavljajo pravila in načela, ki urejajo družbo: dolžnosti in pravice njenih članov in organov, reševanje sporov ter sankcioniranje kršitev njenih pravil. Moderni pojem prava se omejuje na državo (Bavcon idr. 2003: 284), zgodovinski pojem prava pa obsega pravo organizirane človeške družbe sploh, torej tudi pravo družine, velike družine, horde, plemena (prim. Wesel 1997: 17–27). Sledovi najstarejšega prava se kažejo tudi v besedju, katerega starost moremo ugotavljati z njegovo razširjenostjo: pravni izrazi, ki jih imajo vsi indoevropski jeziki, lahko segajo v čase, ko so Indoevropejci govorili skupni jezik, tj. variante istega jezika. Taki so zlasti sorodstveni in družinski izrazi (*mati*, *oče*, *brat*, *sestra*, *hči*, *sin*, *zet*, *snaha*, *sveker*; *tast* itd.), ki jih jezikoslovci zaradi splošne indoevropske etimološke istosti postavljajo v dobo protoindoevropske skupnosti pred 6000 ali več leti. Navedeni sorodstveni izrazi nedvomno pripadajo tudi splošnemu, nestrokovnemu jeziku, saj omogočajo prvinsko, osebno, nestrokovno komuniciranje, kar kažejo tudi njihove »biološke« etimologije: koren besede *mati* < ievr. *ma- 'otroško ime za roditeljico oz. starejšo žensko (sestro, ženo moškega sploh)' (Skok 1972), kar je morda glasovno povezano z dojenjem oz. sesanjem; koren besede *oče* < ievr. *atta- 'otroška beseda za očeta, prednika oz. starejšo osebo sploh' (Gluhak 1993), *sin* ima ievr. etimologijo 'rojeni' (Furlan 1995), *hči* ima etimologijo 'nadojena'

(Gluhak 1993). Nekatere besede pa imajo morda družbeno etimologijo, npr.: *sestra* < ievr. *swé-sor- 'ženska velike družine' (Snoj 1995), sveker 'možev oče' < ievr. swé-k'oru < *swe- 'velika družina' + *k'oru 'glava, vrh', (prim. gr. koryphé 'teme, glava'), torej 'glavar velike družine'. Prvi del obeh besed je etimološko povezan s *swe-, svojilnim zaimkom za 3. osebo: tako naj bi tujci, vključno s snaho, klicali vodjo skupnosti, njenega gospoda, gr. des-pota, skr. dam pati 'kdor ima v domu moč, oblast' (Gluhak 1993, Snój 1995). Take družbene etimologije vsebujejo pravne pojme (*skupnost, pripadnost, nosilec moči, oblast*).

V čas slovanske protoskupnosti pred 2500 in več leti sega koren enega od osrednjih pravnih pojmov: *soditi* < sod m 'sodni organ, sodni izrek, sodna obravnava' < ievr. *som- + -dhet- 'skupaj deti, združiti' s stind. pomenskimi rezultativi: 'zveza', 'dogovor', 'obljuba', 'urediti' (Snoj 1995), ki kažejo na metodologijo in perlokucije soda. Pravno zanimiva je tudi protoslovanska *pravda* 'pravica, pravičnost, nepristranost, zakon, pravilnost; resnica' < pravi < psla. prid. *pravъ, 'pravilen, raven, primeren, resničen, dober', ki je etimološko soroden prid. *prvi* < psla. *pъrvъ (oba izhajata iz ievr. *per 'pred, prej'), kar kaže, da je *pravi* tisti, ki je na čelu, spredaj stoječ, prvi. Temu etimološko soroden je tudi lat. *pater* 'oče' < ide. 'prvi, sprednji, vodilni', lat. *probus* 'dober, moralno pozitiven' in stind. *prabú-* (db. spredaj bivajoči) 'odličan, močan, bogat' (Furlan 1995), kar vse kaže na položaj in lastnosti pravotvorca ter na temelje njegove moči.

Zgodovinsko pravo torej ni vezano na državo, ampak na organizirano družbo: ubi societas, ibi ius, zato imajo nekateri slovenski pravni izrazi tudi indoevropsko ali praslovansko zgodovino. Slovenski pravnozgodovinski terminološki slovar pa ne bo segal do indoevropskih niti do praslovanskih izvirov, ampak se bo omejil na slovensko obdobje, tj. na obdobje, ki se začne v drugi polovici 6. stol., ko so se začeli Protoslovenci (Slověni) intenzivneje naseljevati na ozemlja med severnim Jadranom in vzhodnimi Alpami, zahodno Panonsko nižino in vzhodno Furlanijo, zgornja časovna meja nastajajočega slovarja pa je zemljiška odveza, s katero se je ukinilo najpomembnejše fevdalno pravno razmerje med zemljiškim gospodom in njegovim kmečkim podložnikom. Patent o zemljiški odvezi je bil sprejet konec avgusta 1848, podpisan oz. izdan pa 7. septembra 1848, in ta datum je zgornja časovna meja slovarja. Izvedbeni predpisi navedenega zakona so bili določeni pozneje: prvič marca in nato septembra 1849, komisije za zemljiško odvezo pa so delovale do leta 1854, vendar vse to sega že onkraj časovne meje, ki jo sicer utrjujejo oz. opravičujejo še nekatera druga jezikovna oz. slovarska dejstva: uradno poslovenjanje zakonov in drugih pravnih aktov (julij 1848), izdajanje državnega uradnega lista tudi v slovenščini (1849), izid prvega slovenskega pravnega slovarčka (Navratil 1850), izid *Juridisch-politische Terminologie* s tudi slovenskimi ustrezniki (1853).

Glavna ozemlja, ki jih slovar zajema, so porečje zgornje Save in njenih pritokov z desnim bregom Sotle in zgornjim porečjem Kolpe, porečje zgornje in srednje Drave in Mure s kosom desnega brega srednje Rabe, porečje zgornje Soče, vključno z zgornjim Terom in zgornjo Nadižo, Rezija in Kanalska dolina ter severozahodna Istra.

III Naslovniki slovarja

Slovar je terminološki, torej je namenjen predvsem strokovnjakom, pravnim in družbenim zgodovinarjem pa tudi pravnikom, jezikoslovcem in prevajalcem, vendar njegove razlage niso ne enciklopedične ne leksikonske, zato je dostopen tudi vsem nestrokovnjakom, ki jih zanima slovenska pravna zgodovina.

IV Gradiva in pripomočki

Izrazje slovenskega pravnozgodovinskega slovarja je glede na gradivo (1) pravnozgodovinsko, tj. pravno izrazje zgodovinskega prava; (2) pravnozgodovinopisno, tj. pravno izrazje pravnih zgodovinopiscev, ki se nanaša na obravnavano dobo in ozemlje; (3) zgodovinopisno, tj. izrazje splošnih zgodovinarjev, ki obravnavajo pravo zajetega obdobja in ozemlja; (4) zgodovinsko, tj. pravno izrazje v nepravnih besedilih.

Zgodovinsko najstarejše je izrazje običajnega prava. Podatke o njem so zbrali pravni zgodovinarji (I. Navratil, A. Hudovernik, G. Križnik, M. Dolenc, S. Vilfan), ohranjeno je v ljudskih pesmih in pripovedkah, popisovali pa so ga tudi kronisti in zgodovinarji (Janez Vetrinjski, S. Piccolomini). Obsega osebno in javno (ustavno) pravo (ustoličevanje karantanskih knezov). Najstarejše z našim ozemljem povezane pravne listine: darilne listine, pogodbe, oblastna naznanila so v vse večjem številu nastajale po letu 800 (prim. Kos 1902, 1906). Pomembno je rokopisno gradivo: urbarji, računske knjige, vizitacijski zapisniki, zapuščinski popisi. Pravnonormativna besedila se pojavijo v času Karla Velikega (kapitulariji), veliko pomembnejši in vplivnejši pa so privilegiji, znani od 12. stol. dalje (*Privilegium minus* 1156, *Georgenberški privilegij* 1186), ter mestni statuti (od 14. stol. dalje), različni redi (židovski 1254, obrambni 1518, policijski 1527, sodni 1535, novčni 1560, rudniški 1575, dedni 1730, splošni sodni 1781). Najstarejši zgodovinopisni besedili, pomembni tudi za pravno zgodovino Slovencev, sta Pavla diakona *Zgodovina Langobardov*, napisana med letoma 787 in 796, ki vsebuje tudi delčke zgodovine Protoslovencev (Sclau) od leta 595 dalje, ter *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, napisana leta 871, ki zajema dogodke, povezane s pokristjanjenjem Karantancev in Panonije od leta 767 naprej. Poleg teh so najstarejši zgodovinopisni viri še razni življenjepisi svetnikov (vitae), kronike in letopisi. Vsa ta besedila pa tudi posamični pravni akti so pisana v tujih jezikih (latinščini, nemščini), zato je njihovo strokovno izrazje vključeno v slovar samo, kolikor je bilo prevedeno v slovenščino, in sicer v prevodih pravnih besedil (npr. Malefične svoboščine Ljubljancanov 1515) ali uporabljano v slovenskih pravnih zgodovinah (Dolenc 1935, Vilfan 1961, Vilfan 1996, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev 1980) ter v številnih razpravah slovenskih pravnih in splošnih zgodovinarjev.

Poleg ustno ohranjenih slovenskih pravnih izrazov vsebujejo drobce slovenske pravne terminologije tudi tujejezične listine in urbarji: *pogača*, *poklon*, *župan* (leta 1291), *pojezda* (1396/97), *brodnistar*, *veča* (1501), ki jih navaja Blaznik 1971. Nekaj tudi pravnih izrazov imamo zapisanih v najstarejših slovenskih pisnih spomenikih (Mikhailov 2001), v veliko večji meri pa v svetopisemskih in drugih slovenskih protestantskih besedilih 16. stol. Prvo slovensko organizacijsko-pravno besedilo je Trubarjeva *Cerkovna ordninga* (1564), ki ji sledita patent (zapovedni list) 1570 (Jug 1942) in Recelj 1582. Najstarejša znana slovenska sodna prisega v slovenščini je velikonedeljska iz leta 1570, veliko pa jih je odkritih od 17. stol. dalje (Košir 1992, Golec 2005 in 2009). Sicer pa so se razglasi pravnih predpisov (patenti) začeli pogosteje prevajati v času cesarice Marije Terezije, prvi zdaj znani je iz leta 1749. Pomožno gradivo za pravne izraze vsebujejo tudi slovarji od Megiserja 1592 dalje. Prvi in edini slovenski zgodovinski slovar pravnih izrazov, zasnovan primerjalno-etimološko, je Keleminov (1933), ki obsega okoli 350 iztočnic, razlage pa so pogosto citirane po Grimmu (1854–1960). Pravnozgodovinske termine (okoli 600) vsebuje in razlaga Kržišnik 1999, ima jih tudi *SSKJ* (1970–1991), vendar pod splošnejšima področnima oznakama *zgod.(ovina)* in *jur.(idično)*. Dobrih 200 pravnozgodovinskih terminov je zajetih v *Enciklopediji Slovenije* (1987–2002), nad 700 pa v *Slovenskem etnološkem leksikonu* (2004).

Seveda so vsi ti slovarski in leksikonski viri medsebojno konceptualno različni in drugačni od nastajajočega slovarja, zato so uporabni samo kot dopolnilni informativni viri. Še v večji meri velja to za tuje slovarske pripomočke. Od velikih slovarskih oz. enciklopedijskih del poleg že omenjenega Grimma (dostopnega na medmrežju) navedimo še Mažuranića (1908–1922), ki med gradivom navaja tudi nekaj slovenskih del (Küzmič 1771, Pleteršnik 1894–1895, Premrou 1919), heidelberškega *Deutsches Rechtswörterbuch* (1914–) in Krunitza (1773–1858), poslednja sta dostopna na medmrežju, in *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte* (1971–1998).

V Zajem gradiva

Širši seznam slovenskega besedilnega gradiva za pravnozgodovinski slovar sestavlja 450 naslovov knjig in člankov pa tudi nekaj digitaliziranih del in se vsako leto dopolnjuje z novimi naslovi. Od evidentiranih del jih je 220 poskeniranih v celoti, nekatera samo delno (relevantni deli besedila ali avtorski terminološki registri oz. glosarji), nekatera so dobljena že v elektronski obliki, nekajkrat pa so iz obrobni del kandidati za pravnozgodovinske termine samo izpisani (npr. Kuret 1965–1971). Skenirana so zlasti starejša besedila, od mlajših pa tista, za katera so pridobljena dovoljenja avtorjev oz. lastnika avtorskih pravic. V digitaliziranih besedilih so termini oz. kandidati zanje izbirani (označevani) ročno, zato niso zajete vse pojavitve termina, pa tudi napake, nastale zaradi digitalnega branja besedil, so popravljane samo pri označenih terminih. Večji del takega (pomanjkljivega) gradiva je obdelan s programom Konkord, ki ga je naredil mag. France Baraga. Z njim smo dobili konkordančno zbirko, ki obsega 12.000 konkordanc, sestavljenih iz 3,4 milijona besed oz. zapisanih z 20 milijoni znakov. Glavni nerešeni problemi kvalitetnejše priprave digitalnega terminološkega gradiva so primernejša programska orodja in metode. Veliko boljši je digitalni program SlovarRed za zapisovanje, grajenje in končno oblikovanje terminoloških slovarjev, ki ga je za Terminološko sekcijo Inštituta za slovenski jezik s sodelovanjem Maje Košmrlj - Levačič naredil Tomaž Seliškar.

VI Obdelava gradiva

Veliki koraki terminografskega postopka:

1. Na podlagi konkordančne zbirke (besedilnega korpusa) je sestavljena lista terminoloških kandidatov.
2. Na podlagi pravnozgodovinskih meril je sestavljen seznam strokovnih področij (javno pravo, civilno pravo, običajno pravo, avtonomno pravo, fevdalno pravo, davčno pravo, cerkveno pravo, mestno pravo, kazensko pravo, upravno pravo, sodno pravo, pravne listine in simboli itd.).
3. Na podlagi terminografskega koncepta je po kandidatski listi sestavljena lista terminov.
4. Na podlagi T-liste se izbirajo jedrni termini in njim pripadajoči termini, ki sestavljajo terminološko polje.
5. Področni in terminografski strokovnjak skupaj oblikujeta razlago/definicijo termina. Strokovni pojem sicer lažje opiše/razloži področni strokovnjak, kot pa ga – na podlagi zbrane gradiva in pripomočkov – razloži terminografski strokovnjak, izkušnje pa kažejo, da je uspešnejše in kvalitetnejše hkratno, simultano oz. soustvarjalno sodelovanje obeh strokovnjakov: stvarni strokovnjak je razgledan in suveren na pojmovnem področju, strokovnjak za terminografijo pa je suveren in kompetenten za terminografijo: teorijo, sistematiko, izrazitev

razlag ter za metajezikovne podatke in pojasnila, zato lahko kritično vrednoti predlagane pojmovne vsebine, zahteva dodatna pojasnila, dopolnitve ali opustitve oz. predlaga drugačne formulacije in tudi vsaj delno drugačne vsebine. Seveda pa je potrebno, da ima področni strokovnjak osnovno terminografsko znanje, terminografski strokovnjak pa osnovno področno znanje ter pregled nad že realiziranimi terminografskimi rešitvami. Zato je mišljenje, da je terminografski strokovnjak pri ustvarjanju terminološkega slovarja predvsem organizator, usklajevalec, pravopisni in tehnični oblikovalec slovarskih sestavkov ali celo samo zapisnikar, ne samo podcenjevalno, ampak tudi zmotno. Kot bo razvidno iz spodaj navedenih zgledov, pa je tako samostojna razlaga področnega strokovnjaka kot sinergetska razlaga lahko nezadostna za dobro in pravilno uslovarovitev pojma.

6. V slovarski članek se vpišejo področne oznake in potrebna časovna, prostorska in druga pojasnila.

7. Vpišejo se z iztočničnim terminom sistemsko povezani termini.

8. Iztočnici se pripišejo tujejezični ustrezniki.

Navedenim korakom sledita zaključni fazi terminografskega dela: (1) Preveritev vsebinskih (pojmovnih), izraznih in metajezikovnih sestavin pojmovnega polja, kar opravijo področni in terminografski strokovnjaki, da napake popravijo in slovar izboljšajo. (2) Vse sestavine celotnega slovarja se sistematsko preverijo, primerjajo, uskladijo in dokončno oblikujejo.

VII Zgledi

Zgled 1: Pojemovno polje HUBA, jedrni termin huba

Nekaj predhodnih razlag:

• **Kelemina 1933:** *kmetsko posestvo z arejami izvestne veličine s stanovanjskim in gospodarskim poslopjem in vprego !...!*

Komentar: uporabljeni nadpajem je jasen in pravilen, razlikovalne značilnosti (pojmovne razločevalnine) so štiri; pojem ni umeščen ne v čas ne v gospodarsko-pravni sistem, manjkajo druge vsebine termina.

• **SSKJ:** *v fevdalizmu posestvo, ki obsega približno 15–20 ha*

Komentar: razlaga umešča pojem v gospodarsko-družbeni sistem, jedrni nadpajem je primeren, razločevalnina je samo ena, in še ta neustrezna.

• **Enciklopedija Slovenije:** *po velikosti in donosnosti opredeljena vrsta kmetije, ki je v času nastanka veljala za primerno veliko glede na delovne zmožnosti in življenjske potrebe povprečne (male) družine in glede na zahteve gospodarstva po renti !...!*

Komentar: nadpajem je sicer pravilen, vendar je sinonimni, družbeno-pravni sistem podan posredno, razlaga je terminografsko nečista (vrsta) in nestrnjena, manjkajo druge značilnosti pojma.

• **Pravni terminološki slovar:** *gospodarska obdelovalna, dajatvena in pozneje davčna enota, sin. grunt*

Komentar: jedrni nadpajem je napačen in kljub 4 razločevalnim značilnostim nejasen, razlaga združuje dve sicer nedoločeni obdobji.

• **Veliki slovar tujk:** v fevdalizmu 1. oznaka za polje, ki je pripadalo posamezniku 2. v srednjem veku merska enota za odmero davka ZGOD.

Komentar: Termin obsega dva pojma, ki sta skupaj s časovno opredelitvijo v celoti nepravilna.

• **Slovenski etnološki leksikon:** obdelovalna enota kmečke posesti v fevdalni dobi /.../

Komentar: pojem je družbeno-sistemske opredeljen, nadpojem je neustrezen, nejasen, zavajajoč.

Osnutki razlag *hube* za naš pravnozgodovinski slovar:

1. v obdobju začetne fevdalne kolonizacije, 9.–12. stol. kompleks kraljeve zemlje za okoli 50 ha obdelovalne zemlje, ki ga kralj podari (navadno v last) visokemu plemiču, cerkvenemu dostojanstveniku, samostanu s pravico, da se izkrči, kolonizira in obdeluje, če pa je zemlja že obdelana in naseljena, da z njo gospodari in ima upravno in sodno oblast nad ljudmi, ki jo obdelujejo; S > kraljeva huba, kraljevska huba **2.** v obdobju začetne fevdalne kolonizacije, 9.–12. stol. površinska enota okoli 50 ha obdelovalnega kompleksa za odmerjenje podarjevanega kraljevega sveta **3.** v obdobju nastajanja zemljiških gospostev, 9.–12. stol. glede na kakovost zemljišča in družbeni položaj užiivalca različno velika površinska enota kompleksa zemljiškega gospodstva, ki se odda kmetu v zajem **4.** po končani kolonizaciji do 1848 posestvo z ograjenim, odmerjenim kompleksom obdelovalne zemlje, hišo, gospodarskim poslopjem, živino, poljedelskim orodjem, idealnim deležem na srenjskem svetu, pravicami v določenih gozdovih zemljiškega gospoda in z bremenom služenja, dajatev, tlake kot gospodarska, dajatvena in pravna enota zemljiškega gospodstva **5.** tako posestvo skupaj s kmetom, ki ga uživa, in njegovo družino kot predmet pravnega prometa **6.** tako posestvo ne glede na njeno stvarno razdelitev ali združitev z drugim posestvom kot osnovna enota za odmero bremen in uživanje pravic **7.** od srede 18. stol. tako posestvo kot davčna računsko enota

Gl. tudi: barskalška huba, bavarska huba, biriška huba, cela huba, cenžualna huba, čebelarska huba, četrtinska huba, davek na hubo, dedna huba, deljena huba, desetinska huba, dominikalna huba, doživljenjska huba, dvojna huba, goldinar na hubo, gorniška huba, gozdarska huba, hasnovati hubo, hlapčevska huba, hubar, huber, hubmojster, hubni mojster, hubni sistem, hubni vinograd, ključarska huba, koseška huba, kovaška huba, kraljevska huba, lovska huba, nesvobodnjaška huba, odsaditi s hube, pekovska huba, pivovarska huba, planinska huba, plemiška huba, polovična huba, polsvobodnjaška huba, ribiška huba, sedeti na hubi, servilna huba, slovanska huba, slovenska huba, sodinska huba, strelska huba, svobodinska huba, travnata huba, viničarska huba, viteška huba, zasedena huba, županska huba,

PRIM.: dvor, pravda, tlaka

S: grunt, hoba, kmetija, mans, mansus

lat. mansus m, hoba f, nem. Hufe f.

Zgled 2: Slovarski članek iztočnice župan

župàn -ána m **1.** plem. p. od naselitve do 10./11. stol. vodja župe **2.** ob prehodu v hubno gospodarstvo vodja župe, ki mu zemljiški gospod poveri določene upravne in sodne naloge, razglašča zahteve gospodstva, ob proščenju daje hrano in pijačo deželškemu sodniku, gorskega sodniku, uradnikom gospodstva, kadar imajo opravke v vasi, za nagrado pa uživa županico **3.** v fevdalizmu vodja soseske, ki tudi za zemljiškega gospoda opravlja določene upravne naloge, za nagrado pa je njegova huba manj obremenjena z dajatvami ali celo dobiva del podložniških dajatev S: soseskin župan **4.** avt. pr., v fevdalizmu starešina soseske, ki je včasih tudi

prisednik deželjskega sodišča **5. avt. pr.**, v *fevdalizmu* kdor načeluje po različnih vaseh raztresenim kmetom podložnikom enega gospostva **6. mest. pr.**, od 16. stol. voljeni predstojnik mestnih avtonomnih organov z upravnimi in sodnimi nalogami **7. od 2. pol. 18. stol.** kdor po pooblastilu državnega organa opravlja preprostejše upravne posle

GL. tudi: gorski župan, gosposčinski župan, fantovski župan, mestni župan, soseski župan, soseskin župan, vaški župan, veliki župan, županska huba, županska pravda

PRIM.: amtman, birič, dekan, dvanajstija, gadmar, gastald, jurat, petar, podžupan, požup, preko, rihtar, sodin, sodja, višji rihtar, župa, županica, župnica

ita. decano *m*, gastaldo *m*, sindaco *m*, lat: decanus *m*, preco *m*, villicus *m*, nem: Amtmann *m*, Dorfamtmann *m*, Dorfsuppan *m*, Gemeinsuppan *m*, Richter *m*, Suppan *m*

VIII Navedenke

- Angelos BAŠ (ur.), 2004: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ljubo BAVCON idr., 2003: *Pravo: leksikon*. Ljubljana: Cankarjeva založba. (Leksikoni Cankarjeve založbe).
- Jaromir BERAN idr., 1999: *Pravni terminološki slovar: do 1991, gradivo*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Pavel BLAZNIK, 1971: Slovenica v arhivalijah freisinškega loškega gospostva. *Loški razgledi* 18, 74–79.
- Pavel BLAZNIK idr., 1980: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: 2. zvezek*. Ljubljana: DZS.
- Deutsches Rechtswörterbuch: Wörterbuch der ältern deutschen Rechtssprache (DRW)*, 1914–. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger. <http://www.rzuser.uni-heidelberg.de/~cd2/drw/>
- Pavel DIAKON, 787/796, 1988: *Zgodovina Langobardov = Historia Langobardorum*. Maribor: Obzorja.
- Metod DOLENC, 1935: *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje*. Ljubljana: Akademsko založba.
- Enciklopedija Slovenije*, 1987–2002. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Adalbert ERLER, Ekkehard KAUFMANN, 1971–1998: *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte*. Berlin: E. Schmidt.
- Metka FURLAN, 1995: sin. [France BEZLAJ: *Etimološki slovar slovenskega jezika: 3. knjiga*; dopolnila in uredila Marko Snoj, Metka Furlan. Ljubljana: Mladinska knjiga.]
- Alemko GLUHAK, 1993: *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- Boris GOLEC, 2005: Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz) – zakladnica slovenskih sodnih priseg (1752–1811). *Arhivi* 28/2, 239–312.
- 2009: *Mestna prisežna besedila v slovenskem jeziku do začetka 19. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU. (Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva: EZISS). <http://nl.ijs.si/e-zrc/prisege/>
- Jacob GRIMM, Wilhelm GRIMM, 1854–1960: *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*. Leipzig: S. Hirzel. <http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/woerterbuecher/dwb/woerterbuecher/vorworte/wbgui>
- Slavko JUG, 1942: Slovenski »zapovedni list« iz leta 1570 in novi vinski davek. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 74–84.

- Juridisch-politische Terminologie für die slavischen Sprachen: Deutsch-kroatische, serbische und slovenische Separat-Ausgabe*, 1853. Wien: Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei.
- Jakob KELEMINA, 1933: Pravne starine slovenske v filološki luči. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 52–95.
- Franc KOS, 1902–1928: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku*. Ljubljana: Leo-nova družba.
- Matevž KOŠIR, 1992: Prisega v slovenščini. *Arhivi* 15/1–2, 6–11.
- Jochann Georg KRÜNITZ, 1773–1858: *Oeconomische Encyclopädie online*. <http://www.kruenitzen.uni-trier.de>
- Niko KURET, 1965–1971: *Praznično leto Slovencev*. Celje: Mohorjeva družba.
- Stevan KÜZMIČ (prev.), 1771: *Nouvi zákon ali Testamentom gospodna nasega Jezusa Krisztusa*. Halle.
- Malefične svoboščine Ljubljančanov*, 1515. [Nataša Budna Kodrič idr. (ur.), 2004: *Malefične svoboščine Ljubljančanov = Deren von Laibach Malefitzfreyhaittn: ljubljanski kazenski sodni red*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, Gradec: Institut für österreichische Rechtsgeschichte und europäische Rechtentwicklung der Karl-Franzens-Universität.]
- Vladimir MAŽURANIĆ, 1908–1922: *Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik*. [Reprint, 1975. Zagreb: Informator.]
- Hieronim MEGISER, 1592: *Dictionarium quatuor linguarum: videlicet, Germanicae, Latinae, Illyricae, (quae vulgo Slavonica appellatur) & Italicae, sive Hetruscae*. [Annelies LÄGREID, 1967: *Slovensko-nemško-latinski slovar: preureditev in posnetek prve izdaje iz leta 1592*. Wiesbaden: O. Harrassowitz.]
- Nikolai MIKHAILOV, 2001: *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine: rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst: Mladika.
- Ivan NAVRATIL, 1850: *Kurze Sprachlehre mit einer möglichst vollständigen Rechtschreibung der slovenischen Sprache*. Laibach: J. Blasnik.
- Maks PLETERŠNIK, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar*. [Metka Furlan, Helena Dobrovoljc, Helena Jazbec (ur.), 2006: *Slovensko-nemški slovar (1894–1895). Transliterirana izdaja*. (Elektronski vir). Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, Anebis.]
- Miroslav PREMROU, 1919: *Monumenta Sclavenica*. Ljubljana.
- Andrej RECELJ (prev.), 1582: *GORNIH BVQUI od Krailove Suetlosti Offen innu poterien general inu Privilegium* (rkp.). [Metod Dolenc, 1940: »Gorske bukve«: v izvorniku, prevodih in priredbah. Ljubljana: Akademija znanosti in umetnosti.]
- Petar SKOK, 1972: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika: 2. knjiga*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2005. Ljubljana: DZS.
- Marko SNOJ, 1995: sestra, sod, sveker. [France BEZLAJ: *Etimološki slovar slovenskega jezika: 3. knjiga*; dopolnila in uredila Marko Snoj, Metka Furlan. Ljubljana: Mladinska knjiga.]
- Statut mesta Ptuj*, 1376. [Marija Hernja-Masten idr. (ur.), 1998: *Statut mesta Ptuj 1376 = Das Stadtrecht von Ptuj aus dem Jahre 1376*. Študijska izdaja. Maribor: Umetniški kabinet »Primož Premzl«.]

- Primož TRUBAR, 1564: *Cerkovna ordninga*. Tübingen. *Cerkovna ordninga = Slowenische Kirchenordnung: Tübingen 1564. Teil 1, Text. Faksimilirana izdaja*. München: R. Trofenik, 1913.
- Veliki slovar tujk*, 2002. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Sergij VILFAN, 1961: *Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica.
- 1996: *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Uwe WESEL, 1997: *Geschichte des Rechts: von den Frühformen bis zur Gegenwart*. München: Beck.

Tipologija slovenske pravne terminologije

MATEJA JEMEC TOMAZIN

Fakulteta za humanistične študije Koper, Univerza na Primorskem, Slovenija,
mateja.jemec@guest.arnes.si

Slovensko pravno terminologijo so začeli dosledno in načrtno oblikovati slovenski pravniki v 19. stoletju s prevodi uradnega lista takratne Habsburške monarhije. Močan vpliv nemškega jezika in nemškega pravnega sistema je povzročil tudi hoteno kalkiranje, ki naj bi edino zagotavljalo prevodno enakost, kar se čuti še danes. Močan jezikovni vpliv je imela v 20. stoletju tudi srbohrvaščina, saj je zaradi jezikovne bližine vplivala na tvorjenje novih pravnih izrazov, ki so nastajali predvsem pod vplivom drugačnega političnega sistema. Tretji in danes najmočnejši vir nastajanja novih pravnih izrazov je prevajanje evropske zakonodaje, saj so morali slovenski pravniki (in prevajalci) pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo poimenovati marsikatero pojavnost, ki je doslej slovenski pravni sistem še ni poznal ali vsaj uporabljal. Ob preučevanju strokovnega besedišča lahko opazujemo hoteno pomensko razlikovalnost posameznih terminov, česar v splošnem jeziku uporabniki ne zaznamo (npr. *merilo* : *kriterij*). Drug zanimiv pojav, na katerega velja opozoriti, je vse večja pomenska izpraznjenost operativnih glagolov ali t. i. širjenje glagolskih primitivov, ki tvorijo stalne besedne zveze. Pregled glosarjev, ki so jih pripravili prevajalci ob slovenjenju evropske zakonodaje, pa kaže, kako pravzaprav kolokacije kot prevodne enote pridobivajo status termina in tako tudi leksema.

Slovene legal terminology was first formed in a consistent and deliberate manner by 19th-century Slovenian legal professionals, who translated the official journal of the Habsburg Monarchy. The strong influence of the German language and the German legal system caused many expressions to be deliberately translated word for word, which was felt to be the only way of adequate translation – this, however, is felt even to this day. In the 20th century, Serbo-Croatian was linguistically a very influential language; language similarity between Slovene and Serbo-Croatian influenced the formation of new legal terms that were created mostly under the influence of different political systems. Yet the third and today the most prolific source of forming new legal terms comes from translating EU legislation; prior to entering the EU, Slovenian legal professionals (and translators) had to translate numerous expressions which our legal system did not know of or at least did not use. Study of professional expressions gives us a chance to observe voluntary semantic discernability of particular terms, which we cannot do in everyday language (e.g. *measure* : *criterion*). Another interesting phenomenon that we need to mention is an increased semantic emptying of operative verbs or the so-called expansion of verbal primitives forming fixed expressions. A review of various glossaries compiled by translators of EU legislation gives us an insight into an on-going process where collocations as translational units acquire more and more the status of a term as well as a lexeme.

Ključne besede: pravni termin, pravni jezik, istovetnost, kalkiranje, pravni sistem

Key words: legal term, legal language, identification, tracing, legal system

I Uvod

Dosedanje tipologije pravne terminologije so temeljile predvsem na izrazni podobi preučevanega besedja, kjer so posamezni avtorji opazovali eno- ali večbesednost terminov ter njihovo (ne)tvorjenost. Tak način razvrščanja načeloma¹ ne posega na pomensko raven izbranega terminološkega področja in je sprejemljiv tako za jezikoslovce kot strokovnjake na tem področju. Čeprav je za termine veljala načelna enopomenskost, so mnogi raziskovalci hitro opazili, da je ta celo na področju, kakršno je pravo, mogoča le znotraj zelo ozkega področja.

II Pravni jezik in pravna terminologija

Delitev jezika v pravo povzemam po Nikoli Viskoviću (prim. Visković 1989: 24 in Novak 2006a: 63), ki pravni jezik deli na *a) jezik pravne norme* (vsa zakonska in druga besedila, ki predpisujejo, urejajo, določajo), *b) jezik pravne znanosti* (vsa znanstvena besedila, članki, monografije, učbeniki, priročniki)² in *c) jezik pravne prakse*, ki ga uporabljajo strokovnjaki in nestrokovnjaki (dejansko mi vsi). Posamezni pravniki (prim. npr. Visković 1989: 175) celo nasprotujejo besedni zvezi *pravni jezik*, saj naj bi bila ta neustrezna, zato predlaga dosledno rabo besedne zveze *jezik prava*, ki naj bi težišče zanimanja prenesla k tistim pravnim vprašanjem, ki so pomensko še posebej občutljiva in zahtevna (prim. tudi Pavčnik 1991: 459), ta jezik pa naj bi bil organski podsistem splošnega (nespecializiranega) jezika.³ To pomensko razliko so upoštevali tudi nekateri slovenski pravniki (prim. Pavčnik na več mestih, Škrubelj 2001: 1141 in naslednje, vendar Igljučar 2002: 1058 in dalje uporablja *pravni jezik*).

A) Pomen jezika v pravo

Jezik je osnovno sredstvo za izražanje vsebine pravnih norm in pravnih pojmov (Igljučar 2002: 1058).⁴ Čeprav naj bi veljalo, da „*mora zakonodajalec misliti kot filozof in se izražati kot kmet*“ (Igljučar, prav tam), pa teoretiki (prim. Visković 1989: 25 in naslednje) opozarjajo, da pravni jezik tvorijo *a) izrazi splošnega jezika* (ki imajo tudi v strokovni rabi nespremenjen pomen), *b) splošni izrazi vsakdanjega jezika* (ki imajo v strokovnem jeziku drugačen (ožji) pomen)⁵ in *c) pravi strokovni izrazi* (ki sodijo tako na področje prava kakor tudi drugih

¹ Tudi eno- ali večbesednost je lahko znak pomenske strukturiranosti leksema.

² Na tem mestu si takoj lahko postavimo vprašanje o funkcijski zvrstnosti strokovnih in znanstvenih besedil. So učbeniška besedila (na univerzitetni ravni) res bolj poljudna (manj hermetična zaradi preveč neznanih izrazov) ali gre za hoteno drugačen način pisanja (z več ekskurzi, ponazoritvami), kakor v znanstvenih besedilih (člankih, razpravah, projektnih poročilih)? Predvsem razlika med germanskim in anglosaksonskim načinom strokovnega pisanja pokaže, da je anglosaksonski veliko bolj usmerjen v naslovnika, kar navadno pomeni, da je tudi bolj poljuden, vendar to ne zmanjšuje njegove znanstvenosti. Prim. Kalin Golob (2008: 88–89), ki po Galtungu govori o *intelektualnih stilih*. Poljudnost pomeni publicističnost, s tem pa postane pomembna vplivajska vloga besedila.

³ Kar samo z drugimi besedami potrjuje funkcijskozvrstno teorijo, ki velja tudi za slovenski jezik, in opravičuje rabo termina *pravni jezik*. Zanimivo pa je termin *jezik prava* (istega leta, kot je izšla Viskovičeva monografija) uporabljala tudi Breda Pogorelec. Prim. Pogorelec (1989: 35 in naprej).

⁴ Igljučar opozarja tudi, da se je s pomenom besed še posebej ukvarjala analitična teorija prava, ki je z opazovanjem različnih načinov rabe posameznih izrazov razlikovala več vrst družbenih odnosov in razmer (prim. Igljučar 2002: 1059).

⁵ Pomenske sestavine posameznega leksema se ne morejo v celoti spremeniti, govorimo lahko samo o znotrajleksemski večpomenskosti oziroma o notranji nad- in podpomenskosti. Vidovič Muha opozarja, da se

strok).⁶ Visković v zadnjo skupino uvršča poleg tujk⁷ (*pravni akt, pravna norma, bilateralnost, klavzula*) tudi vse tujejezične citatne izraze, ki se uporabljajo v pravu, od latinskih do angleških. Druga in tretja skupina po Viskoviću tvorita t. i. *pravniški jezik*, torej poseben kod, ki ga uporabljajo pravniki za strokovno sporazumevanje (med seboj).⁸ Seveda so nekateri izrazi bolj pogosti kot drugi, vendar načeloma pravno besedilo nobenega leksema, ki obstaja v knjižnem jeziku, ne zavrača.⁹

Spremenjen pomen besed vsakdanjega jezika je najpogosteje opredeljen z večjo natančnostjo ali posebej določeno vsebino, ki jo opredeljujeta pravna teorija in tudi praksa (*varnost, nevarnost, primarnost, ocena*). Pomensko razsežnost teh izrazov spoznajo pravniki med svojim izobraževanjem, nepravniki pa navadno potrebujemo dodatno pojasnilo, saj lahko pride do nesporazumov (prim. Igljčar 2002: 1059). Čeprav naj bi bil pravni jezik natančen in zgoščen (pravniki ga imenujejo kratek, jedrnat in koncizen), to lahko nasprotuje zahtevi po razumljivosti, saj si *načelo socialne države* glede na družbene razmere predstavljamo zelo različno.

Slovensko pravno terminologijo so začeli sistemsko oblikovati že sredi 19. stoletja, ko so pod vodstvom Frana Miklošiča začeli prevajati *Občedržavljanski zakonik habsburške monarhije*. V letu 1849 je bila sprejeta državna ustava avstrijskega cesarstva (imenovana tudi oktroirana), ki je določala, da morajo zakoni izhajati v vseh jezikih cesarstva na isti dan in besedila v vseh uradnih jezikih¹⁰ so veljala za izvornike. Žal je bil to za tisti čas prevelik podvig, zato so z državnim patentom 27. 12. 1852 enakopravnost jezikov odpravili in edini izvornik je (p)ostal nemški. Pravo jezikovno enakopravnost s hkratnim izdajanjem uradnega lista v več jezikih lahko zagotavlja šele Evropska unija z množico¹¹ prevajalcev danes. Zaradi zgodovinskih okoliščin po letu 1848 pa se je vse bolj začela dvigovati tudi jezikovna zavest

---

med posameznimi leksemi vzpostavi bolj zapleteno vzporedno podpomensko razmerje – kohiponimija (Vidovič Muha 2000: 131–132), zato vsi podpomeni niso povezani med seboj, vendar pa vsi morajo biti povezani z osnovnim pomenom. Taki izrazi so npr. *zakon, lastništvo, kraja, krivda, stan, zloraba pravice ...* Ožji, specifični pomen termina lahko nastane z metonimičnim prenosom, npr. *otrok* (oseba do dopolnjenegega 14. leta, posvojeni otrok, nezakonski otrok, pozakonjeni otrok, posmrtni otrok – rojen po očetovi smrti – predšolski otrok, šoloobvezni otrok, zapuščeni otrok – gre za različne okoliščine, v katerih se beseda uporablja, in vsakokrat se izpostavi le en del vseh pomenskih sestavin).

⁶ Npr. v standardih termini s področja kemije, gradbeništva, gozdarstva, varstva pri delu ... Sicer pa na trojnost besedišča opozarjajo že pisci v *Slovenskem pravniku* v 80. letih 19. stoletja. Prim. npr. Tavčar (1881).

⁷ Tujke razumem, kot so opredeljene v *Slovenskem pravopisu* 2001.

⁸ Zanimiv način »internega sporazumevanja« kažejo tudi spletne kolumne *IUS Kolumna* (http://ius-info.ius-software.si/Novice/prikaz_clanek.asp?Skatla=17), ki sicer potrjujejo večjo frekvenco leksemov iz druge in tretje skupine, vendar celotno zbirko besedil najbolj zaznamuje prav osebni stil vsakega posameznika in nekoliko bolj sproščen odnos do zapisanega (kar je edina skupna lastnost vseh zapisov, ki »skušajo spoštovati« besedilno vrsto kolumna – njihova raznolikost kaže na relativno nedefiniranost te besedne vrste).

⁹ To poudarjam predvsem zato, ker se vse od 19. stoletja med pravniki ponavljajo »znanstvene« ugotovitve, da so nekatere besede (npr. *stvar*) pogostejše kot druge (npr. *ljubezen, prijateljstvo*). Glede na izbrano problematiko in področje so seveda nekateri izrazi bolj in drugi manj pričakovani, se pa strokovna (in znanstvena) besedila načeloma izogibajo besedam, ki so že primarno konotirane (torej imajo v *SSKJ* že kateregakoli od stilno-zvrstnih kvalifikatorjev, gledano sinhrono, saj so na začetku 20. stoletja tudi v Slovenskem pravniku govorili o *pederastih*) ali so pomensko preširoke (kamor pa sodijo čustva s precej široko konceptualno pomensko zasnovno – npr. *ljubezen, sreča, prijateljstvo, sovraštvo*). Čeprav imamo vtis, da »je pravni jezik že od nekdanj takšen«, pa to ne drži, saj so besedila v *Slovenskem pravniku* (izhajal je od 1881 do konca druge svetovne vojne) polna stilnih figur, kar kaže na prepoznaven osebni stil pisanja (prim. Kalin Golob 2002: 1051 in naprej) in/ali splošno družbeno sprejet način strokovnega pisanja v tistem času.

¹⁰ Uradni list je izhajal v desetih jezikih: v nemščini, slovenščini, hrvaščini, srbsščini (pisano v cirilici), češčini, slovaščini, madžarščini, poljščini, romunščini in italijanščini.

¹¹ Največ evropskih uradnikov je zaposlenih prav za področje prevajanja in tolmačenja.

in jezikoslovci so si prizadevali, da bi slovenščino »očistili« tujih vplivov. Težnja k starim oblikam v drugi polovici 19. stoletja je med pravniki (prim. zapise Mateja Cigaleta, Ivana Tavčarja, Fr. Oblaka v *Slovenskem pravniku*) vzbudila tudi precej odpora, saj so se zavedali pomena funkcionalnosti strokovnega slovenskega jezika. Pravo poimenovanje pri prevajanju pravnih pojmov, pri katerih se prenaša tudi še neuveljavljena pravna ureditev, je zaradi sposobnosti predstave še bolj pomembno, kar posredno določa, kako zelo se ti izrazi zares uveljavijo v vsakdanjem jeziku (torej razširijo preko medijev).¹²

Pravni jezik tako nastopa v dveh skrajnostih – na eni strani mora s čim manj besedami izraziti (predpisati) zelo splošno ravnanje, se čim bolj izogniti podrobnostim, da bi veljalo za čim več primerov (v ustavi, zakonih, pravilnikih, predpisih), in na drugi strani v konkretnih sporih (na sodišču, drugje) iz splošnega konkretizirati odločitev. Obkraj pa se skozi jezik pričakuje neka predvidljivost, ki tudi zagotavlja pravno varnost (prim. Iglčar 2002: 1061).

B) Smernice za oblikovanje pravnih predpisov

Pravni predpisi, kamor sodijo vsa besedila, ki s svojo močjo urejajo, določajo (obvezujejo) način življenja in ravnanja, morajo biti napisana po posebnih zahtevah. Vsako besedilo, ki ga napiše pravnik, zato še ni predpis, se pa zgodi, da nekatera besedila, čeprav so bila napisana z namenom urejanja, predpisovanja, prav zaradi svoje nenatančnosti (pomanjkljivosti) ne morejo postati predpisi.¹³ Pravniki v času svojega šolanja (in pozneje) tako spoznajo posebne *zakonodajnotehnične smernice* ali pogosteje imenovane *nomotehnične*¹⁴ *smernice*.¹⁵ V *Uvodu v pravoznanstvo*,¹⁶ enem od prvih učbenikov, ki jih v roke vzamejo bodoči pravniki, pa so povzete celo avstrijske zakonodajnotehnične smernice iz leta 1990. Sicer pravniški učbeniki problematike jezika in tvorjenja terminologije ne obravnavajo.¹⁷

V nadaljevanju naštevam načela (zapisana ležeče), ki so prevedena¹⁸ po avstrijskih smernicah, in jih dopolnujem s slovenskimi predlogi iz *NS*.

¹² Iz časov SFRJ so poznani primeri terminov *združeno delo*, *samoupravna interesna skupnost*, *temeljna organizacija združenega dela*, v EU pa *ekonomska in socialna kohezija*, *ureditev lastninskopravnih razmerij v državah članicah*, *neopredelitev občutljivih območij*, *zahteva za razglasitev izvršljivosti* ..., ki zaradi svoje dolžine in slabe predstavnosti ovirajo berljivost in otežujejo razumevanje. Že Ivan Tavčar (prim. Tavčar 1881: 211 in naprej) pa je poudarjal, da mora biti pravniški jezik razumljiv tudi nepravnikom. Prihaja pa do svojevrstnega paradoksa, saj je načeloma opisni termin bolj natančen in bi moral biti bolj razumljiv, težave nastanejo, če pojmi v sprejemniku ne priključijo jasne predstave.

¹³ Ob tem spominjam na zavrnitve zakonov v Državnem svetu, ko zakon zaradi mnogih dopolnil v Državnem zboru postane nedosleden, nejasen ... Prim. kolumno A. Tomažiča, *E-pravo* (http://www.ius-software.si/Novice/prikaz_Clanek.asp?id=23813&Skatla=17).

¹⁴ Nomotehnika (*nomos* v grščini je norma, red, načelo, pravilo, predpis, zakon) je veda o načinu pisanja pravnih predpisov in tvorjenju pravne terminologije.

¹⁵ V Sloveniji je l. 2004 Uradni list izdal *Nomotehnične smernice* (v nadaljevanju *NS*). Avtorji v uvodu opozarjajo, da gre za priporočila poenotenja, ki pa naj bi pripomogla k večji preglednosti in jasnosti. Pred letom 2004 te smernice niso bile izdane v knjižni obliki in so se med pravniki redaktorji prenašale v obliki internih gradiv ali ustno.

¹⁶ Pavčnik idr. 2006.

¹⁷ Kratek odlomek je zapisan še v Pavčnikovi *Teoriji prava in Argumentaciji v pravu* istega avtorja, načelom jezikovne stilistike se posveča tudi Marko Novak v *Uvodu v pravno pisanje*. Več prispevkov o jeziku in pravu je objavljenih v periodiki.

¹⁸ Prevedel jih je Tomaž Longyka, objavljena so bila v reviji *Pravnik* 3–5/1991. Ležeče zapisano besedilo je citirano po učbeniku *Uvod v pravoznanstvo*, v narekovajih pa je navedek iz *Nomotehničnih smernic*.

Splošno

- *Jezikovna varčnost* – *Pravni predpisi morajo biti oblikovani jedrnato (suho) in enostavno. Izogibati se moramo vsaki odvečni besedi.* Merilo (ne)odvečnosti besed je kljub vsemu razumljivost, zato slovenske smernice *varčnosti* izrecno ne omenjajo, ampak dopuščajo tudi širše obrazložitve (NS: 11) in poudarjajo, da pomankljiva jasnost in razumljivost onemogočata preverjanje ustreznosti vsebine, hkrati pa zaradi natančnosti ni dovoljeno parafraziranje, celo pretvorba glagolskih zvez v samostalniške je omejena.¹⁹
- *Ustvarjanje prava* – *Zakoni in uredbe so načeloma namenjene za ustvarjanje pravnih norm. Zato se je treba izogibati deklaracijam, pozivom, empiričnim izjavam, poučnim izvajanjem o pravnem položaju in podobnemu.* Tega načela sicer slovenske smernice izrecno ne omenjajo, ga pa zato poudarjata Igličar in Šinkovec (prim. Igličar 2002: 1061 in Šinkovec 2002: 1068).
- *Abstraktnost in primeri* – *Pravne predpise je treba formulirati abstraktno. Primere v nekem pravnem predpisu navedemo le tedaj, kadar pojasnjujejo pojme ali prispevajo h konkretizaciji generalnih klavzul. Kadar ravnamo tako, mora biti dobro razviden pojasnjevalni značaj takih primerov.* Prav težnjo k posploševanju, zavestnemu oddaljevanju od konkretnega poudarja tudi Igličar. Poleg tega se evropski (celinski) pravni sistem prav v pisanju splošnih pravnih pravil bistveno razlikuje od anglosaksonskega, ki temelji (predvsem) na procesnem pravu in precedenčnih primerih. Slovenske NS poudarjajo, da »abstraktnost nikjer ne sme škodovati jasnosti in razumljivosti besedila in njegovih, čeprav abstraktni, vendar pomensko in vsebinsko jasni določenosti.« (Prim. NS: 20)
- *Jezikovna jasnost* – *Iz besedila pravnega predpisa morajo biti jasno razvidni naslovljenci norme in predpisano ravnanje.* Slovenske smernice jasnost omenjajo na več mestih. Tako že v uvodu poudarjajo, da je potrebna nenehna »skrb za jasne, precizne in razumljive predpise«. To priporočilo svetuje sestavljalcem predpisa, naj uporabljeni izraz (pojem) dodatno ilustrirajo (»pojasnijo«)²⁰ in tako pravilo razširijo.
- *Splošna pravila jezikovnega stila* – *Splošnih pravil jezikovnega stila (npr. izogibanje ponavljanju besed) se pri formuliranju pravnih predpisov ne smemo preveč strogo držati. Vsekakor moramo nedvoumnosti in preglednosti norme dati prednost pred lepoto besedila.* To priporočilo je veliko presplošno, da bi bilo lahko uporabno pri sestavljanju pravnih predpisov. Bolj kot o jezikovnih lahko govorimo o funkcijskih stilih, ki so povezani z besedilnimi vrstami, zato se je treba pravil besedilne vrste (v tem primeru pravnih predpisov) držati in se hkrati prilagoditi konkretni vsebini. Slovenske NS govorijo o »stilu izražanja« pravnega predpisa, ki mora biti tako prepoznaven, da se lahko v drugih besedilih prepozna tudi iztržek/del predpisa, uredbe, zakona ... (Prim. NS: 49 in načelo »jezikovne varčnosti«).
- *Razumljivost* – *Pravni predpisi morajo biti lahko berljivi. Načelno naj se formulacija pravnih predpisov ravna po splošni rabi jezika; če uporabimo pojme v kakem pomenu, ki ni v splošni rabi, ali strokovne pojme, mora biti to jasno razvidno iz besedila pravnega predpisa. Upoštevati moramo krog naslovljencev takega pravnega predpisa. Za razliko od jasnosti, pojma razumljivost slovenske NS ne omenjajo tako pogosto, vseeno pa v uvodu (NS: 10) najdemo zapis: »Vsebinsko predpisa pa mora*

¹⁹ Prim. pomensko razlikovanje med terminoma v sobesedilu *delitev pristojnosti (med kom)* in *(kdo) deliti pristojnost (komu)*.

²⁰ Zanimivo je, da se temu glagolu (konceptualni metafori VEDETI JE VIDETI – prim. Kržišnik na več mestih) skoraj ne moremo izogniti.

biti **razumljiva**, nedvoumna, uporabna in izvršljiva.« Da sta pojma **razumljivost** in **jasnost** precej prekrivna ali celo do neke mere sopomenska, kaže tudi priporočilo glede abstraktnosti (NS: 20): »/Zaradi prevelike abstraktnosti/ sam pojem oziroma norma kot celota spričo prevelike splošnosti vsebinsko zbledi, postane dvomljiva in v skrajnem primeru **celo (premalo) razumljiva oziroma nerazumljiva** (poudarila M. J. T.)«²¹

- *Enako jezikovno obravnavanje ženske in moškega – V pravnih predpisih se je treba izogibati nestvarnim diferenciacijam med ženskami in moškimi. Formulacije **mora-mo** izbrati tako, da se bodo v enaki meri nanašale na ženske in moške* (poudarila M. J. T.). Slovenske NS vsebujejo posebno poglavje o rabi moškega in ženskega spola za označevanje oseb v predpisih (prim. NS: 62–64). Uporaba moškega spola v predpisih ne izključuje ženskih oseb, pač pa je raba posplošena za vse ljudi, v nasprotnem primeru pa zgolj ženski spol v primerih, kjer je možen tudi moški spol, deluje izključujoče in dejansko velja samo za ženske. Ženske oblike se povsem običajno uporabljajo ob samostalniki ženskega spola, ki prav tako označujejo kateregakoli posameznika (npr. *stranka, oseba, priča*). Za t. i. »temeljne subjekte« pa priporočajo uporabo obeh spolov, pri čemer opozarjajo na neustrezno rabo tipa *minister* oziroma *ministrica*, pristojna za upravo, saj beseda *minister* ne označuje osebe moškega spola, temveč državni organ (prim. NS: 64).²²

Zgradba besedila

- *Sistematika – Besedilo pravnega predpisa mora temeljiti na jasno razpoznavni sistematiki. Izrecno sistematike besedila slovenske NS ne omenjajo, na več mestih pa poudarjajo, da se mora novonapisano pravno pravilo vključevati v sistem.*
- *Razčlenitev – Pravni predpisi morajo biti zgrajeni v sistematičnem, jasno urejenem zaporedju. Kar vsebinsko spada skupaj, je treba obravnavati skupaj.* Slovenske NS razčlenitev omenjajo le v povezavi z natančnejšim, obsežnejšim in podrobnejšim zapisom pravnega pravila v pravilnikih, ki so podzakonski akti. Ker gre spet za razmeroma presplošno načelo (vsa besedila so členjena), je njegova smiselnost vključitve, sploh v učbenik, vprašljiva. Seveda pa NS omenjajo strukturne enote (ali dele) predpisa, ki so največkrat **členi** (prim. NS: 24). Člen je pomensko temeljna sestavina vsakega predpisa, tudi če ni tako označen.²³

Zgradba členov

- *Dolžina člena – Besedilo, zajeto v enem členu, ne sme biti daljše od dveh tipkanih strani, pisanih z enoinpolvrstičnim razmikom (3500 znakov).* Besedila členov so navadno členjena z odstavki, ki morajo biti po slovenskih pravilih označena s številko v oklepaju, zato je predpis o dolžini precej nerealen (načeloma so vsi členi krajši) in predstavlja zgolj neko usmeritev, slovenske NS pa konkretnega priporočila o dolžini ne vsebujejo.

²¹ Takšnih je še več drugih odlomkov, tako da lahko v primeru jasnosti in razumljivosti govorimo o kolokaciji. Tudi zadetki (iskanje po bližini) v korpusu FidaPLUS potrjujejo ustaljenost te kolokacije, pri čemer se približno v 60 odstotkih pojavlja *jasen* na prvem mestu, torej *jasen in razumljiv*.

²² V tem primeru so kot temeljni subjekti mišljene konkretne osebe na javnih položajih, vršilci funkcij. Prim. še Novak (2005: 93), kjer se jasno kaže, da meja med osebo in funkcijo ni jasna.

²³ Recimo samo z arabsko ali rimsko številko.

Tvorba stavkov Priporočila o tvorjenju stavkov so v slovenskih NS zajeta v poglavju o *Jezikovnem izražanju v predpisih* (NS: 47–55).

- *Samostalniški slog* – *Stavki ne smejo biti preobsežni in predvsem ne preobloženi s samostalniki. Osnovno pravilo je: En stavek naj vsebuje le eno izjavo.* Namesto o samostalniškem slogu slovenske NS govorijo o **mislih**: »V člen spada ena ali več misli, ki skupaj tvorijo jezikovno, vsebinsko in logično celoto. Člen ima lahko tudi samo en stavek, kar je pogosto zlasti v ustavi, pa tudi v zakonih.« (Prim. NS: 24). Samostalniški slog, ki je v nemščini (od koder so bila navodila prevedena) veliko bolj opazen, je v slovenščini drugačen,²⁴ saj pravniki sami na več mestih poudarjajo življenjskost zapisanega (prim. npr. Igličar 2002: 1064). Tako imajo tudi nemški prevodi pravnega reda EU manj samostalnikov še posebej dolgih zloženk in enostavno skušajo posnemati t. i. »evropski stil.«²⁵
- *Stavčne verige*²⁶ – *Bistvena informacija spada v glavni stavek. Dolгим stavčnim verigam z večstopenjskimi podredji se je treba izogibati.* Gre za načelno slogovno priporočilo, ki v slovenskih NS ni tako predstavljeno. Pokaže se tudi slabost pri rabi nepravne terminologije, saj je *veriga* neustrezen izraz, vendar lahko mesto objave (visokošolski učbenik) nepravniku daje napačen vtis, da gre za pravi(len) termin. V NS je priporočeno, da je v vsakem stavku samo ena misel (NS: 25).
- *Aktivne konstrukcije* – *Pravni predpisi morajo biti po možnosti sestavljeni v aktivni obliki.* Trpnik je v nemščini pogostejši, zato so ga začeli jezikoslovci (in tudi pravniki) v 19. stoletju zelo preganjati. France Oblak v *Slovenskem pravniku* piše, da so slovenski pravniki pred skušnjo, da bi stvari povedali preveč na kratko, in namesto odvisnih stavkov uporabljajo trpnik, zato postaja slovenski pravniški jezik okoren, nejezikoslovcu težko razumljiv, »navadnemu, trdemu« Slovincu pa popolnoma nerazumljiv (Oblak 1891: 268). V slovenskem jeziku sta oba načina pri glagolu dovoljena, torej je dovoljen tako trpnik (pasiv) kot tvornik (aktiv). Pri slednjem je poudarjen vršilec dejanja ali nosilec stanja oziroma dogajanja, pri prvem pa dejanje samo in še prizadeti (od dejanja, dogajanja, stanja). Tvornik je v slovenščini pogostejši, toda prav pravna besedila imajo velikokrat splošnega vršilca dejanja, poudarjajo dejanje samo in je torej trpnik edina ali veliko bolj primerna izbira (prim. Kalin Golob (na več mestih, npr. 2003: 32), kjer zavrne tudi Novakov argument proti trpniku, prim. Novak (2005: 111)).
- *Dolžina stavkov* – *Stavki naj po možnosti ne vsebujejo več kot 20 besed. Važnejša kot dolžina pa je seveda pregledna struktura stavkov; le-to dosežemo, če je oddaljenost med začetkom stavka in glavnim glagolom kar najmanjša. Tako se hitreje razpozna glavna vsebina stavka.* Tudi v dolžino stavkov se slovenske NS ne spuščajo (zato pa Novak (2005: 103), priporoča približno 25 besed, pri čemer svetuje, da naj se namesto stavčnega priredja zapišeta dve povedi, pri podredjih pa izpusti odvisni veznik tako,

²⁴ B. Vodušek (1932/33: 72) opozarja, da je vsak jezik prvotno verbalen (torej čustven) in nato v kulturnem razvoju postane nominalen (nečustven, razumski). Ker sodi označevanje predmetov na razumski pol jezika, je samostalniški slog po Vodušku ne le dopusten in možen, temveč celo pričakovan tudi v slovenščini.

²⁵ O »evropskem stilu« lahko govorimo zaradi količine sprejetih pravnih predpisov in sploh načina ubesedovanja, ki velja za celotno EU. Tako so prepoznavni pogosto in dosledno rabljeni termini (država članica, kohezijski skladi, črpanje sredstev ...) in tudi deli besedila, ki se (skorajda) ne spreminjajo ne glede na ciljno publiko, npr. priročnik o delovanju Evropske unije, namenjen mladim, *Opa, Evropa!* O želji po posnemanju prim. tudi Jemec Tomazin (2007: 128–133).

²⁶ Gre za prevod iz nem. *Satzreihe*, tudi *Hauptsatzreihe*, ki pa v nemški slovnici primarno označuje priredne zveze med stavki.

da se bo dalo napisati »krajše stavke«.²⁷ Načelo je lahko zelo neuporabno (bomo ob zapisani zaključeni misli šteli besede?), četudi vsebuje določilo *po možnosti*. Namesto tega v NS prevladujejo splošna priporočila o *jasnosti* (prim. zgoraj).²⁸

- *Odvisni stavki* – *Odvisne stavke postavljamo po možnosti za glagol glavnega stavka*. Slovenske NS tako konkretnih navodil ne vsebujejo, ker pa poznamo več vrst odvisnikov in slovenščina deluje po načelu členitve po aktualnosti, je v jedrnem delu vedno tisti del, ki je še nepoznan, nov. Pri tem ne smemo pozabiti, da so odvisniki samo stavčno razvezani stavčni členi in je torej razporeditev stavčnih členov odvisna od sporočila. (Prim. tudi Novak (2005: 106–107), ki zagovarja vrsti red stavčnih členov *osebek – glagol (!) – predmet*).²⁹
- *Nepopolni stavki* – *Pri naštevanjih se zaradi preglednosti in večje berljivosti dopustni tudi nepopolni stavki (vmesni nadpisi)*. Gre za stavke brez osebne glagolske oblike, toda spet se pojavi neustrezen termin, zato lahko samo domnevamo, kaj naj bi to navodilo sporočalo.
- *Zanikanja* – *Izogibati se je treba večkratnim zanikanjem v okviru enega stavka*. Čeprav tega v slovenskih priporočilih ni najti, gre za smiseln nasvet, saj lahko tak način pisanja povzroči nepotrebno nerazumevanje, ki je lahko posledica nenatančnega branja ali celo nerazumevanja koncepta dvojnega zanikanja celo za govorce slovenščine kot prvega jezika.
- *Dolgi prilastki* – *Izogibati se moramo dolgim prilastkom pred samostalnikom, ki so sicer ekonomični (prihranimo si odvisne stavke), vendar so težko berljivi*. Spet gre za načelno priporočilo (in subjektivno oceno, kaj je dolgo), ki ga je treba upoštevati v konkretnem primeru. Novak opozarja še na nepristranskost, ki se zlahka izgubi, če je pridevnikov preveč (*ogovarjati nekoga z rasisističnim tonom : ogovarjati nekoga s fanatičnimi, žaljivimi in poniževalnimi oznakami*) (prim. Novak 2005: 91–92).
- *Nasprotja morajo biti jasno razvidna* – *Če je zaradi razumljivosti smiselno jasno nakazati nasprotje med dvema izjavama, uporabimo besedo »vendar« ali »pa«*. Gre za izražanje »protivnosti«, saj se beseda *nasprotje* uporablja predvsem v zvezah v *nasprotju z zakonom, v nasprotju z ustavo, s tem členom ...*
- *»in«*³⁰ – *Besedo »in« uporabimo vedno, kadar naj se v nekem pravnem predpisu kumulativno določijo različne predpostavke ali če naj na en zakonski dejanski stan kumulativno navežemo različne pravne posledice*.
- *»ali«* – *Beseda »ali« ima lahko dva pomena:*
  - *Naštevalni »ali«: zakonski dejanski stan je podan že, če se uresniči ena od različnih predpostavk, lahko pa se jih uresniči več; na en zakonski dejanski stan se pravne posledice vežejo tako, da nastopi ena od njih ali da jih nastopi več;*
  - *Izključevalni »ali«: uresniti se sme le ena od različnih predpostavk (taki primeri so redki); na en zakonski dejanski stan se pravne posledice vežejo tako, da vsakokrat nastopi le ena od njih.*
Kadar iz besedila zakona ni nedvoumno razvidno, za katero vrsto besede »ali« gre, je le-to treba dopolniti; pri izključevalnem »ali« s formulacijo »ali-ali«, pri naštevalnem »ali« pa morda s kako dopolnilno določbo.

²⁷ Novak (2005, 104): »Skušajmo torej dolge stavke razbiti na krajše. To je sicer dokaj lahko pri sestavljenih prirednih stavkih, kjer izpustimo priredni veznik in namesto tega oblikujemo nov stavek. Stavke lahko skrajšamo tudi v podrednih stavkih. Pri tem moramo izpustiti le besedo, ki dela stavek odvisen (podredni vezniki ker, ko, čeprav, četudi, zato), pri čemer nov stavek še nekoliko prilagodimo, da dobimo 'rep in glavo'«.

²⁸ Ki pa je, čeprav gre tudi za subjektivno kategorijo, bolj uporabna kot konkretno število besed.

²⁹ Spet se kaže terminološka nedoslednost oz. nepoznavanje jezikoslovne terminologije.

³⁰ Gre za naštevalni *in*.

- »*oziroma*«, »*in/ali*« – *Izrazoma »oziroma« ter »in/ali« se je treba po možnosti izogibati.* Slovenske NS priporočajo: »Od vrste naštevanja v posameznem primeru je odvisna tudi uporaba besede (veznika), s katerim se naštevanje zaključi in hkrati jasno izrazi, za kakšno vrsto naštevanja v konkretnem primeru gre in kako ga je treba pri izvrševanju zakona tudi razumeti oziroma tolmačiti.« (NS: 68)

Izraz

- *Zapovedi in prepovedi* – *Zapovedi in prepovedi moramo formulirati v velelni obliki.* Zapovedi ali prepovedi ne izražamo samo z glagolom v velelnem naklonu. Ker je velelnik sicer ekspresivno sredstvo, se ta nadomešča tudi z drugimi oblikami, ki še vedno nedvoumno izražajo obveznost, npr. v Maastrichtski pogodbi: »Na področjih iz tega člena Komisija pregleda vsako zahtevo države članice, **naj** pri Svetu vloži predlog.« Ker vršilec dejanja največkrat ni konkretno izražen, se zapovedi in prepovedi izražajo z naklonskimi glagoli.
- *Samostalniške fraze* – *Samostalniške fraze nadomestimo z glagoli.* Negativna konotacija fraze (v slovenščini je stilno nezaznamovana stalna besedna zveza) že sama kaže na neustreznost zapisanega načela. Sicer se to načelo povezuje s priporočilom o številu prilastkov.
- *Sestavljeni samostalniki* – *Pri tvorbi novih besed se moramo izogibati besednim nakazam. Pa tudi strokovnim jezikovnim oblikam, kadar se kontekstu prilega kak ustrezen splošno razumljiv izraz.* Tudi nakaze kljub svoji ekspresivnosti niso nikakor označene, nemščina ima večje možnosti tvorjenja predvsem zloženek, vendar se tudi danes slovenščina sooča z zahtevami po prevajanju popolnoma novih besed, konceptov, npr. za angleški *flexicurity* sprva slovenski izraz *fleksivarnost* in pozneje ustaljena in potrjena *prožna varnost*.
- *Pravne definicije* – *Pojme uporabimo v tistem pomenu, ki jim pripada v splošni jezikovni rabi ali v strokovnem jeziku. Definicije vključimo v pravni predpis le, kadar jih potrebujemo zaradi pravne jasnosti.* Slovenske NS so še bolj nazorne: »V normah ni mesta učenju, razlaganju ipd., če pri tem ne gre za (podrobnejšo) opredelitev uporabljenih pojmov oziroma definicij.«
- *Enoten pomen* – *Isti pojem moramo načelno povsod uporabljati v istem pomenu: znotraj zakona ali uredbe vsekakor, znotraj pravnega reda pa po možnosti. In obrnjeno: za označitev istega predmeta moramo uporabljati vselej isti pojem.* Slovenske NS govorijo o *formaliziranosti izražanja*, saj prav to zagotavlja »stabilnost predpisov.«³¹
- *Tujke* – *Tujk, za katere imamo na voljo ustrezen nemški izraz, ne uporabljamo. Ne nemčimo tujk, kadar bi s tem nastali novi umetni pojmi ali bi bili potrebni okorni opisi.* Šele ob tem načelu je bralcu učbenika jasno, da gre za prevod zakonodajnih smernic, ki veljajo na nemškem govornem področju. Čeprav sega preganjanje germanizmov v 19. stoletje, pa so pravniki že takrat pojasnjevali (prim. Tavčar, Majaron),

³¹ K jezikovnemu izražanju v predpisih spada tudi določena stopnja formaliziranosti izražanja. Taka formaliziranost prispeva k ekonomičnosti rabe jezika, hkrati pa – zaradi vedno enake rabe v enakem pomenu – na svoj način prispeva tudi k stabilnosti predpisov. Tako se vedno uporabljajo enaki standardni izrazi (celo stavki) za določitev začetka in prenehanja veljavnosti (razveljavitve) pravnih predpisov, za besedila v določbah novel, tj. za spreminjanje osnovnega besedila z novelami (glej podrobneje izražanje v novelah, št. 73) in podobno. Te formaliziranosti na svoj način prispevajo k vtisu uporabnikov predpisa, da »zakonodajalec ve, kaj dela« (NS: 52).

da si sicer prizadevajo za slovenske termine, toda nekateri predlogi slovenskih terminov so enostavno neustrezni, zato je smiselna uporaba bolj uveljavljene tujke.³²

- *Izbira sodobnih besed – Pri formuliranju pravnih predpisov izbirajmo običajne in sodobne besede. Opuščamo zastarele in neobičajne izraze.* Čeprav gre spet za načelno priporočilo, je treba poudariti, da so prav pravniki tisti, ki najpозnejše zamenjajo starejši izraz z novejšim, tudi zaradi želje po načelni istosti rabe izrazov. (Prim. tudi Goršič (1961: 23–26) proti razlikovanju pomena *pisni* : *pismeni* in Kalin Golob (2008: 18–40)).

C) Tipologija pravnega izrazja

Težava vsakega ukvarjanja s terminologijo je odločanje o tem, kaj termin sploh je. Poleg tega se termini niti po svoji zunanji podobi niti po obliki v ničemer ne ločijo od običajnih besed, kar pomeni, da ni formalnih kriterijev za razlikovanje terminov od neterminov, edino možno merilo je specializirana raba (prim. Vintar 2008: 37).

Za vse stroke tako velja, da njihov strokovni jezik tvori (prim. Vintar 2008: 38):

- strokovno specifično izrazje (tudi *pravi termini*),
- splošno strokovno izrazje (tudi *izrazje iz splošnega jezika s specifičnim pomenom*) in
- splošno izrazje (izrazje iz splošnega jezika).

Čeprav sodobna pravna znanost termine deli po Viskoviću (1988: 25–32, prim. npr. tudi Igljčar, Pavčnik), se je delitev terminov **po izvoru** oblikovala že v 19. stoletju (prim. Majaron 1891: 326–336). Majaron jih deli na:

- termine iz narodnega jezika (pri čemer opozarja na neprimernost želja nekaterih, da bi splošno prevzemali izraze tudi iz drugih jugoslovanskih dežel),
- izposojene termine (sem sodijo najrazličnejše tujke, za katere ni drugih, boljših slovenskih ustreznic, npr. *interes*),³³
- bolj ali manj samostojno prirejene termine (predvsem nova poimenovanja, saj tudi Majaron zavrača kalkiranje brez ustrezne konceptualne predstave v slovenščini – prim. Majaron 1891: 334).

Medjezikovno prevzemanje izrazov

V pravni terminologiji je raba tujejezičnih izrazov (predvsem latinskih) bolj običajna kot v katerih drugih strokah. Uveljavljeni latinski izrazi (npr. *analogia intra legem*, *analogia legis*, *analogia iuris*) tako skorajda povsem nadomeščajo slovenske ali pa se slovenski veliko manj uporabljajo.³⁴ Latinski reki imajo poleg tega tudi vlogo t. i. minibesedil (prim. Jemec Tomazin 2007), ki s pojavljanjem v pravnem besedilu sugerirajo tudi način reševanja.

³² Današnje NS (str. 55): »Preprosto in splošno pravilo, ki naj pri tem vodi pravnika redaktorja, je v tem, da je raba tujke dopustna (in celo potrebna), kadar v slovenščini ni ustreznega izraza, s katerim bi se dalo dovolj precizno izraziti isto; iz tega pravila torej izhaja, da ima raba domačega izraza načeloma vedno prednost pred uporabo tujke. /.../ Navedeno pomeni, da splošno urejanje temeljnih družbenih odnosov in razmerij v bistvu terjaja majhno uporabo tujk, od teh pa so pretežno take, ki jih je treba uporabiti kot sestavni del pravne terminologije, ker ni na voljo povsem ustreznega domačega izraza.« Prim. tudi Novak (2005: 84) in naslednje.

³³ Majaron poudarja, da je *tvrdka* prevod besede *firma*, jezik tega izraza do danes ni ohranil.

³⁴ Vseeno pa profesorji na Pravni fakulteti v Ljubljani opozarjajo, da se vloga latinščine vse bolj zmanjšuje. Tako se bodoči pravniki sicer še vedno učijo latinske izraze, njihova (upo)raba pa je odvisna tudi od tega, kako si jih zapomnijo in kaj si pod njimi predstavljajo. O tem je pisal že Janez Kranjc v *Pravniku* 1983:

Poleg citatnih latinskih izrazov se vse bolj pojavljajo tudi citatni angleški izrazi, ob katerih pa se ponavadi pojavljajo slovenski izrazi. T. i. »dvojnice«, ki se pojavijo v znanstvenih člankih (npr. *double hat* in *dvojno oklobučenje*)³⁵ so uspešne, kadar so pomensko ustrezne (in obratno), kar je še posebej pomembno pri metaforičnem poimenovanju v izvirniku (prim. Vintar 2008: 54).

Poleg »domačih« izrazov se še vedno pojavljajo tudi tujke (npr. *namenska – teleološka razlaga*). Tujke so sestavni del jezika, je pa smiselno tudi njihovo slovenjenje, sploh kadar v slovenščini obstaja ustrezen in primeren izraz. Navadno ne gre za termine ozkega strokovnega področja, ampak za tujke, ki povečujejo občutek strokovnosti (npr. *konsistentno : skladno; arbitrarno : samovoljno, poljubno*). Lahko pa posamezni izrazi dobijo poseben pomen, zato je lahko raba samo slovenskega izraza neustrezna ali manj primerna (prim. npr. *Evropska unija : Evropska zveza : Evropske skupnosti*).

Knjižni in neknjižni izrazi

Načeloma sodijo vsi strokovni izrazi v knjižni jezik, vendar se v javnosti (in tako tudi v pisnih besedilih) pojavljajo tudi nekateri žargonski pravni izrazi (npr. *agrema države prejemnice* pri imenovanju veleposlanikov).

Izrazna raven

Na izrazni ravni ločimo enobesedne termine od večbesednih in kratic. Š. Vintar (2008: 39) enobesedne termine deli še na *enostavne* in *sestavljene* in se izogne delitvi na tvorjene in netvorjene, saj med tvorjenke sodijo tudi besede *varnost, zaupnost, zrelost*, pa tudi skupina sestavljenih terminov s predporskimi ali priponskimi obrazili ter zloženke (*brezpredmetnost, predkupna (pravica), podpredsednik, podzakonski predpis ...*), ki so sicer del večbesednih poimenovanj in lahko sodijo v skupino enostavnih (predvsem pa enobesednih) terminov. Terminološka rešitev (enostavni, sestavljeni termini) je nekoliko vprašljiva, saj je v slovenskem jezikoslovju *sestavljenje* besedotvorni postopek, pri katerem se v predporsko obrazilo pretvarja razvijajoča sestavina skladenjske podstave (npr. *izvleči = vleči iz*).

Večbesedni termini so tvorjeni po različnih vzorcih³⁶ (prim. Vintar 2008: 40), od tega prevladuje besedna zveza *pridevnika in samostalnika* (npr. *pravni predpis, predkupna pravica, prednostna razvrstitev*).³⁷ Sledijo zveze: *dveh samostalnikov* (npr. *predmet tožbe, zavarovanje osebe, predsednik Sveta*); *treh samostalnikov* (*stanje inventarja biotopov, proces dajanja prednosti*); *pridevnika in dveh samostalnikov* (*dosežena črta delovanja, pooblaščen skupina preverjevalcev*); *samostalnika, pridevnika, samostalnika* (*izvoz jeklenih izdelkov, plačevanje prevoznih stroškov*), *samostalnika, predloga, samostalnika* (*prošnja za pomilos-*

»Večina (študentov) jih potemtakem spoznava latinske termine brez vsakega jezikovnega predznanja. Dojema jih torej, ne da bi jih prav razumela, to se pravi kot lastna imena oziroma besede brez konkretnega in neposredno oprijemljivega pomena. S tem pa postajajo pravni termini prazne in neopredeljene besede brez širše povezave. /.../ Študentje običajno niso sposobni poiskati povezave med sorodnimi termini ali celo med različnimi variantami istega termina (npr. *fides – fiducija – fidei komis – fiduciar – fidejusija – fidepromisija* itd.)«

³⁵ Gre za popolnoma neustrezen prevod, saj *klobuk* v slovenščini nima pomena funkcije ali avtoritete, v angleščini pa je v rimokatoliški cerkvi tudi oznaka za položaj kardinala, zato gre za neuspešen kalk, ki bi se moral (ali se bo moral) v slovenščini popolnoma na novo opomeniti. Za opozorilo in pomensko razlago se zahvaljujem mentorici prof. dr. Eriki Kržišnik in doc. dr. Marjeti Vrbinc.

³⁶ Ne gre za tradicionalno skladenjsko delitev na samostalniške, glagolske in druge besedne zveze, ampak se glede na statistično pogostost kažejo najpogostejše zveze besed (oziroma besednih zvez) nasploh.

³⁷ Kar niti ni tako presenetljivo, saj gre za ujemanje razmereje.

titev, razpis za prošnje), dveh pridevnikov in samostalnika (medsebojni negativni vplivi, naravne biološke variacije).³⁸

V terminoloških slovarjih so doslej prevladovala *samostalniške besedne zveze*, saj glagolu nekako ni bila priznana prava terminološkost.³⁹ S sodobnejšim načinom preučevanja pa lažje prepoznamo večbesedne (tudi glagolske) termine (ločimo kolokacijo *delati poln delovni čas* od *frazema*, ki pridobiva »terminološkost« *delati v rokavicah*; ali *izpasti med prevozom, pasti v morje* za angl. *fall overboard*).

Pomenska raven

Tudi v pravu je semiotika in arbitrarnost, poljubnost znaka dobro poznana (prim. npr. Nahtigal 1991: 437–453), zato je pomen znaka (termina) do neke mere⁴⁰ dogovoren, potem pa se terminologija širi tudi v okviru besedne družine.⁴¹ Po drugi strani pa sami tudi splošno besedje hitreje usvajamo, če (pre)poznamo koncepte, ki so vidni iz besed (*pridelek, živinoreja* ...). Težave pri ustaljevanju pravne terminologije v 19. stoletju kažejo, da je bila velikokrat prav predstavna moč tista, ki je odločala (poleg »večje skladnosti s starimi oblikami«), kateri slovenski izraz se je uveljavil in kateri ne (npr. *kazenski ravnalnik* : *kazenski zakonik*; *prvopis* : *izvirnik*).

Sopomenskost obstaja predvsem na medjezikovni ravni (npr. *acquis communautaire* : *pravni red Evropskih skupnosti*) ali med socialnimi zvrstmi (knjižno : žargonsko, npr. *soglasje* : *agrema*), popolnih sopomenk (samo v slovenskem jeziku) pa ni.⁴² Prav tako so jasna *nadpomenska* (*pogodba* : *smernica*) in *podpomenska* razmerja (*direktorat* : *ministrstvo*).

III Sklep

Tavčar je že leta 1881 v *Slovenskem pravniku* zapisal: »Mi imamo svoje ponižno mnenje, da je jezik važna stvar, a da je konečno vendar le samo posoda, v katerej se jed na mizo prinaša. Pri zlatej praznej posodi pa lahko od gladu umrjem, kar se mi tedaj pripetiti ne more, če sedim pred ilnato, pa vendar polno skledo! Z jedno besedo, v literarnem svojem delovanju dospeli smo že do istega nevarnega mesta, kjer se mrtvi obliki priklada več pomena, kot pa živemu obsegu, kjer se posoda več ceni, kot jed – v njej!« (Tavčar 1881: 215) Pravna terminologija se dopolnjuje in spreminja, vendar pa na njeno tvorjenje in ustaljenost močno vplivajo tudi sodobni elektronski pripomočki, ki pripomorejo k dosledni rabi terminov. Po drugi strani pa se po isti poti lahko razširijo tudi manj ustrezne rešitve, ki jih je zato tudi težje zamenjati (postopek prevzemanja in preverjanja terminov pri prevajanju evropske zakono-

³⁸ Vintar navaja še statistično relevantna vzorca zveze *samostalnika, predloga in dveh samostalnikov* (*odbor o gibanju blaga*) in *samostalnika, pridevnika in dveh samsotalnikov* (*določitev kemične sestave snovi*), vendar se z izjemo poimenovanj teles (raznih odborov, komisij) daljše besedne zveze pojavljajo redkeje. Je pa sam Evroterm pripravljen tako, da olajša iskanje uporabniku in tako prikaže tudi zveze, ki so jih prevajalci že kdaj prej prepoznali kot težke odlomke in jih zato v celoti vnesli v glosarje, ki so postali del Evroterma, zato zgornje meje dolžine terminoloških zvez ni.

³⁹ Predvsem zaradi eksplicitnega izražanja osebe.

⁴⁰ Za termine velja to v veliko manjši meri kakor za druge besede, saj je pri njih navadno bolj prepoznavna etimologija, besedotvorna podstava ...

⁴¹ O besednih družinah več pri Stramljič Breznik.

⁴² Prim. tudi del o izvoru besed.

daje je na več mestih opisala Adriana Krstič Sedej, prim. npr. Krstič Sedej 2005). In torej, če sklenemo s Tavčarjem, zunanja oblika termina niti ni najpomembnejša, saj je pomembna predvsem vsebina, ki se zaradi sodobnega načina življenja hitro spreminja. In tako se spreminjajo tudi termini.

IV Literatura

- Wolfgang BÖHM, Otmar LAHODYNSKY, SVEZ, 2007: *Opa, Evropa! Kako deluje Evropska unija*. Ljubljana: Služba Vlade RS za evropske zadeve, Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Vlade RS za komuniciranje, Zavod RS za šolstvo.
- France GORŠIČ, 1961: Purizem in pravniški jezik. *Jezik in slovstvo* 7/1. 23–26.
-- 1961: Purizem in pravniški jezik. *Jezik in slovstvo* 7/2. 50–53.
- Albin IGLIČAR, 2002: Značilnosti pravnega izrazoslovja (izhodiščne teze). *Podjetje in delo* XXVII/6–7. 1058–1064.
- Mateja JEMEC TOMAZIN, 2007: Vloga frazemov v slovenskih pravnih besedilih. Željka Fink, Anita Hrnjak (ur.): *Slavenska frazeologija i pragmatika*. Zagreb: Knjiga. 128–133.
- Monika KALIN GOLOB, 2003: *Jezikovne reže 2*. Ljubljana: GV Revije. (PP).
-- 2008: *Jezikovnokulturni pristop h knjižni slovenščini*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. (Zbirka Maklen).
- Janez KRANJC, 1983: Študij prava in problem (ne)znanja latinščine. *Pravnik* 38/1–3. 99–109.
-- 1998: Slovenščina kot uradni jezik. *Zbornik znanstvenih razprav* LVIII. 167–188.
- Adriana KRSTIČ SEDEJ, 2003: Slovenska terminologija prevodov pravnih aktov Evropskih skupnosti. Stanisław Gajda, Ada Vidovič Muha (ur.): *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa = Sodobni jezikovni položaj na Poljskem in v Sloveniji*. Opole: Uniwersytet Opolski. 339–351.
- Danilo MAJARON, 1890: K slovenski pravni terminologiji. *Slovenski pravnik* VI. 266–269, 326–336.
- Matjaž NAHTIGAL, 1991: Jezik, pravo, semiotika. *Pravnik* 46/9–10.
Nomotehnične smernice. Podlage za izdelavo pravnih predpisov. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 2004.
- Janez NOVAK, 1987: Razgovor o slovenskem pravnem jeziku. *Združeno delo* XIII/5. 553–554.
- Marko NOVAK, 2005: *Uvod v pravno pisanje*. Ljubljana: GV Izobraževanje.
- Fr. OBLAK, 1891: O razumljivosti, ki jo zahtevamo od slovenskih pravnikov. *Slovenski pravnik* VII. 268–273.
- Marjan PAVČNIK, 2002: Čemu razprava o jeziku in pravu? *Podjetje in delo* XXVII/6–7. 1041–1050.
- Marjan PAVČNIK, Miro CERAR, Aleš NOVAK, 2006: *Uvod v pravoznanstvo. Učbenik in gradivo za predavanja, seminar, vaje*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Breda POGORELEC, 1989: Slovenska pravna besedila. Ada Vidovič Muha, Nace Šumi (ur.): *Slovenski jezik v znanosti 2*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. (Razprave Filozofske fakultete). 35–43.
- Borut ŠINKOVEC, 2002: Zakonski jezik. *Podjetje in delo* XXVII/6–7. 1065–1077.
- Katja ŠKRUBEJ, 2002: Jezik prava kot socialnovrednostni privilegij. *Podjetje in delo* XXVII/6–7. 1141–1151.

Ivan TAVČAR, 1881: Slovenskim juristom! *Slovenski pravnik* 1/6. 211–223.

Špela VINTAR, 2008: *Terminologija. Terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za prevajalstvo. (Zbirka Prevodoslovje in uporabno jezikoslovje).

Nikola VISKOVIĆ, 1989: *Jezik prava*. Zagreb: Naprijed.

Božo VODUŠEK, 1933: Za preureditev nazora o jeziku. Rajko Ložar (ur.): *Krog*. Ljubljana. 66–76.

Pravno prevajanje in večjezična ureditev: Med verodostojnostjo besedila in avtoriteto prevajalca

MATEJ ACCETTO

Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija,
matej.acetto@pf.uni-lj.si

Pravno prevajanje pozna vse čeri običajnega prevajanja kot »pogajanja« med besedami in njihovim pravnim pomenom, ki jim dodaja še dva dodatna grebena strokovne terminologije, specifičen pravni pomen in omejeno prevedljivost pravnih konceptov med različnimi pravnimi ureditvami. Pri iskanju ustreznega izraza bi idealni pravni prevajalec tako vedno dobro poznal pravno ureditev v obeh jezikovnih sistemih, ne zgolj besed in njihovega pomena, temveč tudi konceptualne razlike ureditev, kar bi mu omogočilo osebno (kreativno) odločitev o izbiri pravnega izraza. Kako naj v takšnih primerih presojamo pravilnost prevoda oziroma medjezikovnega prenosa pomena? Je v teh primerih moč sploh govoriti o objektivni »pravilnosti« izbranega izraza ali pa je (vsebinska) avtoriteta prevedenega pravnega izraza včasih odvisna predvsem od (formalne) avtoritete prevajalca? Težavnost tovrstnega pravnega prevajanja nazorno kaže tudi izkušnja Evropske unije z večjezično pravno ureditvijo, kjer pogosto prihaja do vsebinskih razhajanj med uradno enakovrednimi jezikovnimi različicami evropskih pravnih besedil, ki jih je treba avtoritativno razrešiti v interesu temeljnih načel pravne države. Referat ne ponuja svetega grala »pravilnih odgovorov« na tovrstna vprašanja, skuša pa osvetliti samo zagonetko.

Legal translation knows all the regular cliffs of translation as “negotiation” between the words and their real meaning but adds two additional reefs thereto, a specific legal terminology and the limited translatability of legal concepts among the varied legal orders. In the search for the appropriate term, an ideal legal translator would thus always have a good command of the legal order in both linguistic systems, not just of the words and their meaning but also of the conceptual differences, so as to enable a personal (creative) decision, often required, on the choice of the proper term. How are we to judge the accuracy of translation or the interlingual transfer of meaning in such cases? Is it even proper to talk here of an objective “correctness” of the chosen term or does the (substantive) authority of the translated legal term sometimes primarily depend on the (formal) authority of the translator? The difficulties inherent in such legal translation are clearly evidenced in the experience of the European Union and its multilingual legal order, where substantive disparities between the formally equivalent linguistic versions of the European legal texts often arise and need to be authoritatively resolved in the interest of the rule of law. This paper does not purport to offer a holy grail of the “right answers” to such questions but attempts to shed some light on the conundrum.

Ključne besede: pravno prevajanje, pravo, Evropska unija, večjezičnost, sodbe Sodišča Evropskih skupnosti

Key words: legal translation, law, European Union, multilingualism, judgements of the Court of Justice of the European Communities

I Uvod

Kako bi prevedli angleško besedo *debris*? Marsikateri prevajalec bi verjetno brez posebnega beljenja glave izbral pojem *razbitina*; nenazadnje gre za besedo, ki je po eni strani razumljiva, po drugi pa tudi vse prej kot usodna. Ali pač?

Leta 1989 je ob obali Aljaske prišlo do nesreče tankerja Exxon Valdez z izjemno ekološko, posledično pa tudi finančno škodo za vse vpletene, o kateri se je v naslednjih letih odločalo v številnih sodnih sporih po svetovnih sodiščih. Leta 2004, petnajst let po nesreči, sem bil tako tudi sam priča tovrstni pravdi pred angleškim sodiščem,¹ ki se je nanašala na nekaj tisoč združenih pozavarovalnih zahtevkov v skupni vrednosti več sto milijonov dolarjev. Pri taki vsoti se bo to nemara slišalo skoraj neverjetno, a eno od ključnih vprašanj v povezavi z dobršnim delom skupnega zneska je bilo prav vprašanje pravega pomena besede *debris*.

Sporna določba neke zavarovalne police je namreč vsebovala tudi stroške za *odstranitev razbitin* (v angleškem izvorniku *removal of debris*), sporno pa je bilo, ali se ta določba nanaša tudi na odstranjevanje razlite nafte; ali je za potrebe te zavarovalne police razlita nafta torej *razbitina* (*debris*).

Temu vprašanju je bilo posvečeno veliko pozornosti in dokaznega gradiva, od slovarskih definicij do kemičnih ugotovitev in celo izvedenskega pričanja ameriških pravnikov o običajnem pomenu besede v njihovi ureditvi, če bi se slučajno izkazalo, da je treba določbe police presojati po ameriškem pravu. Ena stran je dokazovala, da *razbitina* (oziroma *debris*) nujno pomeni trdne predmete, ki nastanejo s tem, ko se nekaj razbije oziroma zlomi, ter da se nanaša zgolj na razbitine ladje same, ne pa tudi na nafto, ki se iz nje razlije. Po mnenju druge strani pa ni bilo nikjer rečeno, da bi moralo priti do dejanskega razbitja ali da gre pri razbitinah (oziroma pojmu *debris*) za predmete v trdnem stanju, sploh pa nafta ob razlitju v vsakem primeru ni več tekoča, ampak postaja vse bolj kompaktna in se pogosto celo strjuje v posebne naftne gmote, s čimer brez dvoma zadošča tudi trdni definiciji besede.

Končna odločitev je pritrnila prvi strani, da se je torej uporabljeni pojem *debris* veliko verjetneje nanašal zgolj na trdne predmete, ki so nastali z razbitjem oziroma (brodo)lomom. A vendar je to odločitev take vrste, da je ni moč s popolno gotovostjo napovedati vnaprej, predvsem pa bo to težko lahko storil (pravni) prevajalec, ko bo dobil v prevod besedilo z angleškim izrazom *debris*. V tistem trenutku, ko bo izbiral najustreznejši prevod izraza, bo s tem nehote potisnjen v težavno situacijo, ko bo moral že sam opraviti tehtanje pravega pomena: če bo uporabil izraz *razbitina*, bo bralca slovenskega besedila napeljeval na misel, da gre očitno za nekaj, kar je nastalo z razbitjem, čeprav je izvorni pomen morda bolj dvoumen. Prevod še tako »nedolžnega« izraza lahko bralca vsebinsko bodisi usmerja v pravo smer bodisi zavaja, kar je očitno zlasti takrat, ko pravi pomen kasneje določi avtoritativni pomenodajalec (v tem primeru in pogosto sodišče).

Pravno prevajanje pozna vse čeri običajnega prevajanja kot »pogajanja« med besedami in njihovim prav(n)im pomenom, ki jim dodaja še dva dodatna grebena strokovne terminologije. Po eni strani je pravni pomen posameznega izraza pogosto drugačen od splošnega pomena v jeziku. Po drugi pa je pomen pravnih izrazov v posameznih jezikih odvisen tudi od zasnove prava v ureditvah njihovih »matičnih« držav, ki se kljub navidezni sorodnosti med seboj ponekod močno razlikujejo. Pri iskanju ustreznega izraza bi idealni pravni prevajalec tako vedno dobro poznal pravno ureditev v obeh jezikovnih sistemih, ne zgolj besed in njihovega pomena, temveč tudi konceptualne razlike ureditve, in se znal odločiti, ali je poj-

---

¹ *King v. Brandywine Reinsurance*, [2004] EWHC 1033.

movanje nekega tujega izraza oziroma instituta sploh sprejemljivo »prevesti« v že obstoječe domače pojmovanje ali pa gre za domači terminologiji še neznan koncept, ki ga je šele treba pravilno poimenovati in opredeliti.

Tako kot pri vsakršnem drugem prevajanju to včasih privede do težavnih primerov, ki od prevajalca/terminologa zahtevajo osebno (kreativno) odločitev o izboru izraza. Kako v takšnih primerih presojati o pravilnosti prevoda oziroma medjezikovnega prenosa? Je v teh primerih sploh moč govoriti o objektivni »pravilnosti« izbranega izraza ali pa je avtoriteta prevoda pravnega izraza včasih odvisna predvsem od avtoritete prevajalca?

Tovrstne težave so dobro znane Evropski uniji, večjezični politični tvorbi s 23 uradnimi jeziki in vsakodnevno potrebo po prevajanju številnih skupnostnih pravnih aktov in sodb iz jezika, v katerem so nastali, v vse druge uradne jezike Unije. A vendar obenem pomenijo le prvega izmed dveh težavnih izzivov sobivanja različnih pravnih in jezikovnih ureditev z deklarirano enakovrednostjo različnih jezikovnih različic: stopnjo oblikovanja pravnih aktov, ko jih je treba pripraviti v vseh jezikovnih različicah. Po tej stopnji pa pride na vrsto druga, ko morajo te enakovredno verodostojne jezikovne različice sobivati pri delovanju pravnega reda EU. Kaj (naj) se zgodi v primeru neuskajenosti med posameznimi jezikovnimi različicami? Katera jezikovna različica naj prevlada in kateri vsebinski pomen naj prevlada?

Referat ne bo privedel do svetega grala »pravih odgovorov« na tovrstna vprašanja, skušal pa bo osvetliti samo zagonetko. Zaradi svojih tovrstnih izkušenj in razširjenosti jezika se bom pri navajanju primerov osredotočal predvsem na primerjavo slovenskega z angleškim pravnim izrazjem – v večji ali manjši meri pa povedano seveda velja tudi za druge jezike.

II Kleči pravnega prevajanja splošno

A) Specifičnost pravnega pomena izraza

Prva od možnih kleči pri pravnem prevajanju izvira iz dejstva (ki sicer še zdaleč ni pridržano zgolj pravu), da pravni red splošno znanim pojmom pripisuje poseben pomen, ko jih vključi v svoje strokovno izrazje. Tako je splošen pomen pojma *krivda* denimo 'vzrok za kaj slabega, neprijetnega, nezaželenega',² v pravu pa ima izraz dvojen in veliko bolj natančen pomen: v formalnem smislu *krivda* sestavljajo naklep oziroma malomarnost ter zavest o protipravnosti, v materialnem smislu pa pomeni temelj in merilo kazni, zaradi katerega je storilcu glede na njegove individualne zmožnosti in subjektivni odnos do dejanja to mogoče očitati.³ Tudi ta opredelitev nemara nepravniku ne bo v celoti razložila, kakšna je prava vsebina strokovnega termina *krivda*, a naj zadošča zgolj poudarek, da sta pravilna razumevanje in uporaba tega pojma nujna za korektno pravno postopanje: kot določa tudi Kazenski zakonik, se namreč sme »[s]torilcu kaznivega dejanja [...] izreči kazen samo, če je podana njegova krivda«.⁴

² *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Ljubljana, DZS, 1994, 455.

³ O sestavinah kazenske odgovornosti glej Ljubo Bavcon in Alenka Šelih, *Kazensko pravo: splošni del*, Ljubljana, Uradni list RS, 1999, 208–209, o pojmu *krivda* pa *ibid.*, 124–125 in 221–223; prim. Matjaž Ambrož, *Kazensko materialno pravo* (razširjena zloženka A4 formata na šestih straneh), Ljubljana, GV Založba, 2006.

⁴ 4. člen Kazenskega zakonika (KZ), Ur. l. RS, št. 63-2167/1994 (s kasnejšimi spremembami in dopolnitvami). Takšno, pretežno subjektivno oziroma krivdno koncepcijo kazenskega prava prevzema tudi novi Kazenski zakonik (KZ-1), Ur. l. RS, št. 55/2008, glej npr. drugi odstavek 1. člena: »Po tem zakoniku se kazenska odgovornost uveljavi s kaznovanjem polnoletnih oseb zaradi storjenih kaznivih dejanj na podlagi ugotovljene krivde.«

Pravno prevajanje, kot tudi pisanje pravnih besedil, tako ni mogoče brez določenega poznavanja prava in pravne terminologije. Tako denimo v splošnem jeziku med pojmom *zavreči* in *zavrnuti* ni tistega razlikovanja, ki ga kot eno pomembnih vsebinskih razlik uvaja naš pravni sistem: pritožbeno sodišče tako denimo pritožbo zavrže, ne da bi se sploh spustilo v vsebinsko obravnavo, na podlagi procesnih razlogov (ko je denimo zamujen rok za vložitev pritožbe), zavrne pa na podlagi materialnopravnih razlogov, se pravi ko pritožbo vsebinsko obravnava, a ne sprejme pritožbenih razlogov.

S povedanim seveda ne želim reči, da je pravi pomen pravnih izrazov vedno jasen znotraj pravne stroke. Mnogi spori se vršijo prav o natančnem pomenu izrazov v pravnih besedilih, še zlasti, kadar ne gre za »klasične« pravne termine, ampak za uporabo splošnejših izrazov v pravnih kontekstih. Tvrsten primer je že uvodoma omenjeni terminološki spor ob razlitju tankerja Exxon Valdez, še en pa denimo tudi nedavna sodba Sodišča Evropskih skupnosti v zadevi *Directmedia Publishing*,⁵ ki ima priročno tudi sicer pravo terminološko tematiko: v okviru nekega projekta z naslovom *Besedni zaklad klasikov* je ekipa raziskovalcev Univerze v Freiburgu sestavila seznam *1100 najpomembnejših pesmi v nemški književnosti v obdobju od leta 1730 do leta 1900*, nato pa je neka zasebna gospodarska družba izdala CD-ROM z naslovom *1000 pesmi, ki jih mora imeti vsak*, kamor je uvrstila 876 pesmi iz obdobja od leta 1720 do leta 1900, med katerimi jih je bilo kar 856 navedenih na seznamu v okviru projekta *Besedni zaklad klasikov*, ki ga je družba uporabila kot vodilo.⁶

Eno od spornih vprašanj v avtorskem sporu, ki je privedlo tudi do postopka predhodnega odločanja Sodišča Evropskih skupnosti, je bilo vprašanje, ali tovrstno »kopiranje« podatkov pomeni poseg v pravice, varovane z Direktivo Evropskega parlamenta in Sveta (ES) št. 96/9 o pravnem varstvu baz podatkov, po kateri ima izdelovalec baze podatkov, ki je vložil znatna sredstva v pridobivanje, preverjanje ali predstavitev vsebine baze, pravico preprečiti neupravičeno jemanje izvlečkov ali ponovno uporabo celotne vsebine te baze podatkov ali njenega bistvenega dela.⁷ Ker naj bi torej pravica izdelovalca baze podatkov varovala pred neupravičenimi posegi, je po mnenju Sodišča ES pod pojem *jemanje izvlečkov* potrebno uvrstiti vsa nedovoljena dejanja prilastitve njene vsebine, ne zgolj klasičnega kopiranja, temveč tudi ročno povzemanje podatkov s kritično presojo in preurejanjem zbirke.

B) Vsebinske razlike med pravnimi redi različnih jezikovnih različic

Problem specifičnosti pravne terminologije kot take še dodatno zapletejo vsebinske razlike med pravnimi sistemi, v katerih se posamezni pravni izrazi udejanjajo in razvijajo. Pri tem niti ne merim toliko na klasične težave z *lažnimi prijatelji (faux amis)*, ko bi na videz enaki izrazi v različnih jezikih pomenili nekaj povsem drugega, kot denimo francoski izraz *bail* pomeni 'zakup' oziroma 'najem', angleški izraz *bail* pa 'varščina'. K tovrstnim prevajalskim zagatam namreč še bolj pripomore dejstvo, da so kljub vse večji soodvisnosti držav njihovi pravni sistemi na številnih področjih še vedno bolj ali manj avtonomni oziroma neodvisni ter zato tudi pojmovno različni; še bolj pa to velja za ustaljene pravne izraze, ki so z dolgoletno prakso v vsaki državi izoblikovali še bolj nadrobno izdelan specifični pomen. Posledično se tudi za navidezno enakimi ali sorodnimi izrazi lahko skrivajo različni pravni koncepti.

⁵ Zadeva C-304/07 *Directmedia Publishing*, [2008] ZOdl. I-7565.

⁶ O sodbi sicer glej zapis v reviji *Evropski pravni vestnik*, letnik II (2008), št. 35, 2.

⁷ Direktiva 96/9/ES Evropskega parlamenta in Sveta o pravnem varstvu baz podatkov, Ur. l. EU, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 13, zvezek 15, 459–467, prvi odstavek 7. člena.

Kot tovrsten primer lahko na primer, če mi odpustite nekoliko manj prijazno temo, služi angleški izraz *infanticide*. Če bi hoteli ta izraz prevesti v slovenščino, bi verjetno brez posebnega oklevanja izbrali izraz *detomor*. A vendar s tem morda ne bi ustrezno prevedli koncepta za izrazom oziroma pravega pomena izraza, saj je ta v različnih pravnih sistemih različen.

Historično je izraz *infanticide* v angleškem pravnem redu pomenil 'umor docela rojenega otroka ob ali kmalu po rojstvu', pri čemer ni razlikoval med storilcem (ali je torej šlo v razmerju do otroka za mati, za očeta ali tretjo osebo) in tudi ni strogo omejeval časa po rojstvu, na tak način pa ga je prevzela tudi ameriška doktrina.⁸ V dvajsetem stoletju je v Združenem kraljestvu posebni zakon⁹ poleg tega širšega smisla vzpostavil tudi pojmovanje dejanja *infanticide* v ožjem smislu kot umor otroka s strani matere v stanju zmanjšane prištevnosti v prvih dvanajstih mesecih njegovega življenja po rojstvu. V slovenski kazenskopravni doktrini pa je izraz *detomor* opredeljen še ožje in se nanaša le na primer, ko mati »vzame življenje svojemu otroku med porodom ali takoj po porodu, dokler je še pod njegovim vplivom«.¹⁰

Pomen slovenskega izraza se torej močno razlikuje od pomena angleškega izraza v širšem smislu, pa tudi od britanskega pojmovanja v ožjem smislu, saj lahko po britanskem zakonu o *detomoru* govorimo tudi ob materinem umoru desetmesečnega otroka, medtem ko je v slovenskem sistemu vzpostavljena strožja časovna omejitev, da mora iti za dejanje ob samem porodu ali takoj po njem, dokler je mati še pod njegovim vplivom.

Kot primer tovrstnih razlik lahko nenazadnje služi tudi že omenjeno razlikovanje med zavrnitvijo in zavrženjem, ki ga slovenska pravna doktrina pozna in dosledno uveljavlja, medtem ko denimo angleška doktrina ne: angleška izraza *refuse* ali *reject* lahko tako pomenita bodisi (materialnopravno) *zavrniti* ali (procesno) *zavreči*, pač odvisno od konteksta, v katerem se pojavita.

C) Nепреvedljivost določenih pojmov zaradi neprimerljivosti pravnih konceptov

Pri zgoraj navedenih primerih je prevod težaven, ker na videz sorodni izrazi v različnih pravnih sistemih prevzamejo različne pomenske odtenke glede na različen razvoj pravnih konceptov za njimi. V nekaterih primerih pa so lahko skoraj v celoti neprevedljivi tudi sami koncepti, ki obstajajo zgolj v enem sistemu in so drugim bolj ali manj neznani.

Tak primer je denimo angleški pravni izraz *consideration*, ki izvira iz drugačnega pojmovanja pogodbenega prava oziroma obligacij od našega in je v anglosaškem pravnem sistemu praviloma eden od predpogojev za iztožljivost obveznosti ter bi ga za silo lahko prevedli kot *v zameno obljubljena pogodbenena korist*.¹¹ Zaplete se že pri enem izmed temeljnih izrazov sodnega varstva anglosaškega običajnega prava, *equity*, ki ima neprevedljive pomenske odtenke in v sebi združuje tako elemente naše pravičnosti kot tudi načela enakosti.

Končno lahko določene težave povzročajo tudi pojmi, ki jih sicer poznajo vsi pravni sistemi, a na mednarodni ravni še niso bili deležni poenotenja oziroma avtoritativne opredelitve – pogosto zaradi političnih strahov pred implikacijami pravno zavezujoče definicije. Lepa ilustracija te kleči je pojem *manjšina*, ki so ga že večkrat skušali opredeliti na mednarodni ravni, a zaradi nemožnosti uskladitve različnih državnih stališč pojmovno še vedno

⁸ Bryan A. Gardner (ur.), *Black's Law Dictionary* (7. izdaja), St. Paul, West Group, 1999, 781, izraz denimo razlaga kot »dejanje umora novorojenega otroka, zlasti s strani staršev ali z njihovim soglasjem«.

⁹ *Infanticide Act* 1938, 1 & 2 Geo 6, Ch. 36.

¹⁰ 130. člen KZ.

¹¹ Za uvod v pomen izraza *consideration* v ameriškem pogodbenem pravu glej Lon L. Fuller in Melvin A. Eisenberg, *Basic Contract Law* (6. izdaja), St. Paul, West Group, 1996, 2–43.

v pretežni meri ostaja domena notranjih ureditev posameznih držav.¹² Kymlicka tako med drugim navaja razlike med državami v tem, katere skupine sploh označijo kot *manjšine* – medtem ko se denimo v Združenem kraljestvu izraz uporablja za povojne imigrante in ne za avtohtone skupnosti Valižanov in Škotov, se v Avstriji izraz nanaša na avtohtone skupnosti, ne pa na povojne imigrante (denimo Turke), ki so označeni zgolj kot *tujci*.¹³

D) Težavna izbira pravnega pomena pri pomensko obremenjenih izrazih

Zadnja od kleči, ki jo bom omenil in ki zopet ni lastna zgolj pravnemu pisanju oziroma prevajanju, a gotovo povzroča težave zaradi svoje pogostosti, pa je potreba po prepoznavanju in izvoru pravnega pomena pri izrazih z veliko različnimi pomeni.

Posamezni izrazi imajo lahko več splošnih pomenov, med katerimi mora znati prevajalec pravilno izbrati. Kako bi denimo prevedli angleški izraz *discharge*? To je seveda zelo odvisno od konteksta oziroma pomena, ki ga je izraz želel sporočiti v angleškem besedilu. Lahko gre za obligacijskopravno *izpolnitev* dolgovane obveznosti, v določenih primerih pa lahko tudi za skoraj nasprotni *odpust* dolga; lahko za *odpustitev* obsojenca iz zapora, lahko pa tudi za *odpustitev* zaposlenega, bolnika iz bolnice, vojaka iz vojske ali priče od nadaljnjega pričanja; lahko gre za *izpust* odplak; lahko za *zavrnitev* tožbenega zahtevka ali obtožbe; pa še kaj bi se lahko našlo. Iskanje ustreznega prevoda tako od pravnega prevajalca vedno zahteva čim boljše poznavanje ne zgolj obeh jezikov, temveč tudi obeh pravnih sistemov, tako tistega, v katerem se izraz izvorno pojavi, kot tudi tistega, v katerega ga prevaja.

To morda še najbolj pride do izraza v tistih primerih, kadar ima določen izraz sicer splošno uveljavljen pomen, na posameznem področju pa se je iz vsebinskih razlogov uveljavil nek drug izraz. Tako bi angleški izraz *benefit* običajno prevajali kot *korist* ali *ugodnost*, v sistemu socialne varnosti pa je treba uporabiti uveljavljen izraz *dajatev*.

III Kleči pravnega prevajanja v Evropski uniji

Evropska unija pozna vse od zgoraj omenjenih kleči pravnega prevajanja, dodaja pa jim še dva težavna koraka večjezičnosti, prvega na stopnji snovanja, drugega pa na stopnji uporabe oziroma delovanja pravnega reda EU. Oba izvirata iz stvarnosti jezikovne raznolikosti Evropske unije s 23 uradnimi jeziki, pri čemer že temeljne pogodbe odražajo njihovo popolno enakovrednost v smislu verodostojnih različic skupnostnega pravnega reda,¹⁴ v skladu z Uredbo Sveta (ES) 1/58¹⁵ pa so vsi uradni jeziki EU tudi uradni jeziki delovanja skupnostnih institucij.

A) Snovanje pravnega reda EU

Na stopnji snovanja evropske zakonodaje se vse države članice srečujejo s težavami prevajanja množice besedil v vse uradne jezike EU iz »izvirnega« jezika; po podatkih Generalnega

¹² O tem sicer glej več v Matej Accetto, Varstvo pravic manjšin v Evropski uniji, *Zbornik znanstvenih razprav* 68 (2008), 9–37, zlasti 18–23.

¹³ Will Kymlicka, *The Evolving Basis of European Norms of Minority Rights*, J. McGarry in M. Keating (ur.), *European Immigration and the Nationalities Question*, Abingdon in New York, Routledge, 2006, 35–63, 38.

¹⁴ Glej 314. člen Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti, uradno prečiščeno besedilo objavljeno v slovenski različici Ur. l. EU 29. 12. 2006, C 321, 37–187.

¹⁵ Uredba št. 1 o določitvi jezikov, ki se uporabljajo v Evropski gospodarski skupnosti, Ur. l. EU, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 1, zvezek 1, 3.

direktorata za prevajanje, ki skrbi za prevajalske potrebe Evropske komisije, naj bi bil pri poldrugem milijonu strani, ki so jih prevedli v letu 2006, ta v 72 % primerov angleški, v 14 % francoski, v 3 % nemški, v 11 % sprejemanja zakonodajnih aktov pa drugi jeziki držav članic.¹⁶ Sodišče Evropskih skupnosti, ki kot interni delovni jezik uporablja francoščino, svoje sodbe praviloma najprej napiše v francoskem jeziku, nato pa jih prevajalske službe Sodišča še prevedejo v vse druge uradne jezike.

Tak način dela seveda povzroča zaplete na več ravneh. Na evropski ravni prihaja do jezikovnih in terminoloških težav pri samem oblikovanju zakonodajnih aktov v postopku, pri katerem tako ali drugače sodelujejo predstavniki vseh držav članic. Te težave se nato prelivajo na državno raven, ko morajo države članice na podlagi evropske zakonodaje sprejemati podrobnejše izvedbene predpise. Nazadnje pa se tovrstne težave lahko preslikajo tudi na raven posameznikov, ki naj bi jim bila sicer večjezičnost v prvi vrsti namenjena, a pri katerih lahko taista večjezičnost ob neustreznih terminoloških rešitvah ogrozi tudi temeljni načeli pravne varnosti in zaupanja v pravo.

S stališča pravnega prevajalca je takšna ureditev dvorezen meč. Po eni strani je uradna različica posameznega zakonodajnega akta v domačem jeziku lahko izjemno uporabno vodilo, ki mu v marsičem olajša delo pri kasnejšem prevajanju, čeprav to sicer obenem izvaja še večji pritisk na prevajalske službe samih evropskih institucij, ki naj bi – včasih tudi v zelo kratkem roku – zagotavljale ustrezno »domačo« različico evropskih aktov.¹⁷ Po drugi strani pa je lahko kot obvezno »vodilo« uradna različica akta tudi dodaten vir zapletov, če se kasneje izkaže, da je v kakšnem pogledu terminološko neustrezna ali nerodna.

Uredba 44/2001¹⁸ tako na primer med drugim ureja vprašanja krajevne pristojnosti sodišč v civilnih in gospodarskih zadevah glede na »stalno prebivališče oseb«. V angleški različici je uporabljen izraz *domiciled*, v francoski enako *domicilié*, potencialna težava pa je v tem, da se pojem *osebe* nanaša tako na fizične osebe (posameznike) kot na pravne osebe (gospodarske družbe). Ko je treba uredbo uporabiti glede na *stalno prebivališče* gospodarskih družb, pa v slovenščini zveni nerodno; če bi morali izraz *domiciliran* sloveniti brez konteksta, bi bila še najustreznejša besedna zveza *s stalnim prebivališčem oziroma sedežem*. Za povrh je bil izraz *stalno prebivališče* v Uredbi uporabljen tudi tam, kjer je bil v francoski in angleški različici uporabljen izraz, ki bi ga brez oklevanja lahko prevedli kot *sedež* (ang. *seat*, fr. *siège*). V nedavni sodbi v zadevi *Hassett* je tako prevajalska služba Sodišča ob dobesednem navajanju te določbe za besedama *stalno prebivališče* v oglatih oklepajih dodala po njenem mnenju ustreznejši izraz *sedež*.¹⁹ Verjetno so taki spodrsaljki le neizogibna posledica

¹⁶ *Translating for a Multilingual Community*, Bruselj, Evropska komisija – Direktorat za prevajanje, 2007, 6–7, dostopno tudi na http://ec.europa.eu/dgs/translation/bookshelf/brochure_en.pdf (20. 10. 2008).

¹⁷ Tudi zato je v letu 2008 v koordinaciji Službe Vlade RS za evropske zadeve začela delovati posebna delovna skupina, ki snuje nacionalni mehanizem za verifikacijo novega izrazja EU. Sicer pa je lahko slovenski prevod tujega izraza včasih odvisen tudi od naključja odmevnosti njegovega prvega prevoda, tudi če ta ni najbolj uraden. Slovenski prevod za Konvencijo o prihodnosti Evrope (ang. »*Convention on the Future of Europe*«) naj bi tako izviral iz prvega poročila o njej v vesti Slovenske tiskovne agencije, ki so ga najprej povzele vse večerne informativne televizijske in radijske oddaje, naslednje jutro pa še tiskani mediji.

¹⁸ Uredba Sveta (ES) št. 44/2001 z dne 22. decembra 2000 o pristojnosti in priznavanju ter izvrševanju sodnih odločb v civilnih in gospodarskih zadevah, Ur. l. EU, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 19, zvezek 4, 42–64.

¹⁹ Zadeva C-372/07 *Hassett*, [2008] ZODl. I-7403, 7. točka obrazložitve:

»Člen 22 te uredbe določa:

'Izključno pristojna so naslednja sodišča, in to ne glede na stalno prebivališče:

[...]

2. v postopkih, predmet katerih je veljavnost ustanovitve, ničnost ali prenehanje gospodarskih družb ali drugih pravnih oseb ali združenj fizičnih ali pravnih oseb, ali veljavnost odločitev njihovih organov, sodi-

neumorne gonje za lovljenjem roka ob prevajanju evropske zakonodaje pred pristopom k Uniji – a kljub razumevanju moramo s tovrstnimi spodrsjlaji živeti še danes.

V vsakem primeru pa uradno delovanje institucij v vseh uradnih jezikih EU dobro oriše pomen avtoritete »prevajalca« za avtoriteto samega prevoda. Pred pristopom Slovenije k Uniji smo sklepne predloge generalnega pravobranilca Sodišča ES v slovenskih pravnih razpravah skoraj brez izjeme poimenovali »mnenje«, pri čemer smo verjetno izhajali iz angleškega poimenovanja *opinion*.²⁰ Ko je Sodišče ES samo začelo prevajati sodbe Sodišča in *mnenja* njegovih generalnih pravobranilcev, pa je – verjetno po zgledu francoskega izraza *conclusions* – na koncu izbralo pojem *sklepni predlogi*. Odkar se je ta pojem uveljavil v praksi samega Sodišča, uporaba izraza *mnenje* ni več ustrezna.

B) Uporaba oziroma delovanje pravnega reda EU

Na stopnji uporabe prava EU pa večjezičnost lahko povzroči težave, kadar pride do terminološke in s tem posledično vsebinske neskladnosti med različicami pravnih aktov v različnih uradnih jezikih EU. V teh primerih je potrebno težavno usklajevanje neskladnosti ob upoštevanju načelne verodostojnosti vseh uradnih jezikov, kar bo praviloma zahtevalo primerjalno analizo (vseh) različnih jezikovnih različic spornega pravnega akta, pri čemer bo za sprejem končne odločitve o pravilni razlagi prava poklicano Sodišče ES.

Tako je denimo v zadevi *Regina v. Pierre Bouchereau*²¹ iz leta 1977 vlada Združenega kraljestva trdila, da se pojem *ukrep* iz 3. člena neke direktive ni mogel nanašati na sodne odločbe, ker je bil isti pojem (ang. *measure*) uporabljen tudi v 2. členu, ki je bil izrecno omejen na zakonodajne akte. Sodišče ES je opravilo primerjalno analizo in ugotovilo, da so druge različice (razen italijanske) vsebovale dva različna izraza (npr. fr. *dispositions* in *mesures*, nem. *Vorschriften* in *Massnahmen*), zato je britanski argument zavrnilo.

Razhajanj seveda ni mogoče rešiti zgolj z iskanjem večinskega stališča, ampak je treba sporne določbe razumeti glede na njihov namen in umeščenost v širši pravni okvir. To dobro kaže nedavna sodba Sodišča ES v zadevi *Tele2 Telecommunication*, v kateri je podobno trdila belgijska vlada.²²

Po mnenju belgijske vlade je dejstvo, da angleška in nemška različica te direktive v členih 4(1) in 16(3) uporabljata enaka pojma, in sicer *affected* (prizadeto) in *betroffen* (zadevno), kaže na to, da se obe določbi nanašata na isto dejansko stanje in da imata zato nizozemski formulaciji *getroffen* (prizadeto) in *die gevolgen ondervinden* (ki trpi posledice) v členih 4(1) oziroma 16(3) enak pomen.

Sodišče ES je ugotovilo, da trinajst jezikovnih različic uporablja isti izraz, druge pa različna izraza, in nato poudarilo, da je treba v vsakem primeru »zadevno določbo razlagati glede na splošno sistematiko in namen ureditve, katere del je«. ²³

Zaradi pomena teleološke razlage tako tudi v primeru, ko jasna večina jezikovnih različic uporablja izraz v določenem smislu, ni nujno, da bo prevladalo na tak način opredeljeno

---

šča držav članic, v katerih ima gospodarska družba, pravna oseba ali združenje svoje stalno prebivališče [sedež]. [...]».

²⁰ Takšno izbiro smo denimo leta 2002 vsekakor izbrali prevajalci zbornika razprav strokovnjaka za evropsko pravo Josepha Weilerja – glej npr. Joseph Weiler, *Ustava Evrope* (prev. M. Accetto in dr.), Ljubljana, Pravna fakulteta, 2002, op. 182 na str. 112, 159 in *passim*.

²¹ Zadeva 30/77 *Regina v. Pierre Bouchereau*, [1977] ZOdl. 1999.

²² Zadeva C-426/05 *Tele2 Telecommunication*, [2008] ZOdl. I-685, 21. točka obrazložitve.

²³ *Ibid.*, 25. (in podobno tudi 26.) točka obrazložitve.

večinsko stališče. V zadevi *Dufour*²⁴ je bil tako sporen pomen določbe neke direktive o cestnem prometu, pri kateri je bilo v vseh jezikovnih različicah govora zgolj o *podjetjih*, le italijanska različica akta je govorila o *prevoznih podjetjih (impresa di trasporto)*. Sodišče ES je s teleološko razlago kljub temu odločilo, da italijanski izraz bolj ustreza namenu in področju direktive ter da se določba torej nanaša le na prevozna podjetja.

Nenazadnje pa je treba poudariti, da pri tovrstnih zagatah večjezičnosti ne gre vedno zgolj za presojo v primeru očitnega nasprotovanja med posameznimi jezikovnimi različicami, temveč pogosto tudi za opredelitev pravilne vsebine uporabljenih pojmov. Nedavna zadeva *Endendijk*²⁵ se je tako nanašala na določbo direktive o zaščiti telet, ki je omejevala oziroma prepovedovala njihovo *privezovanje*; sporno pa je bilo vprašanje, kakšen je pravi pomen pojma *privezati* (ang. *tether*, fr. *attacher*, nem. *anbinden*, niz. *aanbinden*). Nizozemska različica je namreč pri opisu uporabila pojem *veriga (kettingen)*, zaradi česar je nek rejec pojem privezovanja razumel v smislu kratkega priveza kovinske oblike, medtem ko so druge različice uporabljale splošne izraze za *priveze* (ang. *tether*, fr. *attache*, nem. *Anbindevorrichtung*). Sodišče ES je pritrdilo splošnemu izrazu in poudarilo, da gre za privez iz katerekoli materiala in katerekoli dolžine.

Odločitev o pravilni razlagi je nemara posledica želje, da bi se jezikovne različice skupnostnih zakonodajnih aktov uporabljale pravilno že v svoji izvorni obliki in ne šele po morebitnem uradnem popravku »napačnega« izraza. To lahko praviloma velja tudi v primeru, ko je tovrstna avtoritativna razlaga nekega izraza za potrebe zakonodajnega akta navzkriž z njegovim siceršnjim običajnim pomenom. V zadevi *Koschniske v. Raad van Arbeid*²⁶ iz leta 1979 je bila tako sporna določba uredbe o socialni varnosti delavcev in njihovih družinskih članov, pri čemer je nizozemska različica govorila o odvisnosti pravice do družinskega dodatka od ekonomske aktivnosti žene (*diens echtgenote*), druge pa o odvisnosti te pravice od aktivnosti zakonskega partnerja (fr. *conjoint*, nem. *Ehegatte*, ang. *spouse*). S primerjavo vseh različic je Sodišče ES odločilo, da je treba pojem *žena* v nizozemski različici razumeti tako, da velja tudi za moža upravičenke do družinskega dodatka.

Seveda pa ima tudi tovrstna »elastična« razlaga svoje meje. Ko je nemška različica neke uredbe zgolj zaradi prevajalske napake namesto o *višnjah* (ang. *sour cherries*, nem. *Sauerkirschen*) govorila o *češnjah* (ang. *sweet cherries*, nem. *Süßkirschen*), je Sodišče v svoji sodbi v zadevi *Konservenfabrik Lubella*²⁷ s primerjavo vseh jezikovnih različic lahko ugotovilo, da je nemška različica napačna, a je bilo to očitno napačno poimenovanje v interesu pravne varnosti vendarle treba popraviti s posebnim zakonodajnim popravkom.²⁸

IV Sklepno: Med izbiro prevajalca in uporabo bralca

Navedene sodbe Sodišča Evropskih skupnosti oziroma prikazane terminološke težave, ki so (nemara neizogibna) sopotnica večjezične pravne ureditve Evropske unije, nam ponujajo nauke, ki na konkretni ravni potrjujejo splošne ugotovitve iz drugega dela tega prispevka. Kot marsikod drugod je tudi pri pravnem prevajanju ključno pravilno poznavanje pojmov in njihovega širšega konteksta, saj je treba prevesti ne zgolj same besede, temveč tudi njihove pomene znotraj posameznih pravnih sistemov. Ker so posamezni pravni sistemi v določenih

²⁴ Zadeva 76/77 *Dufour*, [1977] ZOdl. 2485.

²⁵ Zadeva C-187/07 *Endendijk*, [2008] ZOdl. I-2115.

²⁶ Zadeva 9/79 *Koschniske v. Raad van Arbeid*, [1979] ZOdl. 2717.

²⁷ Zadeva C-64/95 *Konservenfabrik Lubella*, [1996] ZOdl. I-5105.

²⁸ Popravek je bil objavljen v nemški različici Ur. l. EU 20. julija 1993, L 176, str. 29.

pogledih med seboj zelo različni, bi idealni pravni prevajalec poleg same terminologije dodobra poznal tudi pravna sistema obeh jezikovnih različic, tako izvirne verzije kot tiste, v katero pravno besedilo prevaja.

A evropske izkušnje obenem kažejo tudi neprijetno resnico, da je ta ideal v praksi težko dosegljiv, saj zahteva sočasno žongliranje nepregledno širokega področja delovanja prava EU in pravnih sistemov ter strokovne terminologije skoraj dveh ducatov jezikov. Po tej plati tudi z vsebinskega stališča ni nič nenavadno, da bo končna odločitev v posebno spornih zadevah slonela na plečih Sodišča ES, ki združuje strokovnjake iz vseh jezikovnih in pravnih okolij.

Kolikor je naloga pravnega prevajalca že lahko težavna, pa v njej ne sme obupati. Pomanjkljiv prevod skupnostnih pravnih besedil namreč lahko pripelje do pravnih in dejanskih negativnih učinkov za končne naslovnike evropske zakonodaje, s čimer sta ogroženi načeli pravne varnosti in zaupanja v pravo. Do zgoraj obravnavanih sodb Sodišča ES ni prišlo zaradi abstraktnih razmislekov, ampak zaradi zelo konkretnih usod posameznikov: belgijskega kmetovalca, nemškega uvoznika češenj, moža nemške upravičenke do invalidske pokojnine na Nizozemskem. Tako kot zakonodajalec ali sodnik mora imeti te konkretne naslovnike v mislih tudi prevajalec pravnih predpisov, ker bo na tak ali drugačen način tudi sam sooblikoval njihovo usodo. Ravno v tem je morda poglobitna kleč, obenem pa nemara tudi osrednji svetilnik pravnega prevajanja.

Terminologija, korpusi in jezikovne tehnologije

Slovenski terminološki portal

VOJKO GORJANC

Oddelek za prevajalstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija,
vojko.gorjanc@guest.arnes.si

V prispevku predstavljamo projekt Slovenski terminološki portal. Izhodiščni cilj raziskovalnega projekta je ugotoviti, kakšni terminološki viri za slovenščino so vse na voljo in interes različnih strokovnih javnosti za njihovo povezovanje. Ker je v tujini na voljo več različnih terminoloških portalov, je naš namen tudi pregledati rešitve, ki se ponujajo, in jih oceniti z vidika ustreznosti glede na specifiko slovenskega prostora. Glavni namen projekta pa je oblikovati slovenski terminološki portal, ki bo obsegal osnovne informacije o terminoloških načelih in terminološkem delu, predvsem pa ponudil programsko orodje za predstavitev terminologije v enovitem standardiziranem formatu.

The paper presents the Slovene Terminology Web Portal project. The goal of the research project is to establish which terminology resources are available for the Slovenian language and to determine the level of interest between different professional fields in uniting these resources. As there are various terminology portals available for other languages, our intention is to examine possible solutions and evaluate them according to the specifics of the Slovenian situation. The main objective of the project is to develop the Slovenian terminology portal which would offer basic information on the principles of terminological work and above all make software tools for presenting terminology in a unified standardized format available.

Ključne besede: terminologija, terminografija, terminološka podatkovna zbirka, ISO-standard
Key words: terminology, terminography, terminology database, ISO-standard

I Uvod

Informacijska družba je spodbudila in še spodbuja oblikovanje načel in metod za soočanje z izzivi prenosa raznovrstnih informacij na ravni jezika. Spoznanje o zares svobodni komunikaciji, ki jo pogojuje komunikacija v maternem jeziku, je privedlo do splošno sprejetega načela zagotavljanja možnosti kreativnega uresničevanja vsakega posameznika v svojem jeziku, hkratne izmenjave informacij v tujih jezikih in oblikovanja neodvisnega dokumentacijskega jezika; ta na ravni kontrolnega umetnega jezika zagotavlja izmenjavo in trajnost jezikovnih informacij tako v enem jeziku kot pri prenosu iz jezika v jezik. To velja za vsa področja človekovega delovanja in ustvarjanja, pri čemer je v na znanju temelječi družbi posebej izpostavljena strokovno-znanstvena komunikacija, torej komunikacija, kjer se srečujemo s specializiranimi znanji. Za tovrstno komunikacijo pa je posebej pomembna terminologija (Budin 1993).

Terminološko delo ima tudi v slovenskem prostoru dolgo tradicijo, kontinuirano od druge polovice 19. stoletja (Orel 2007: 344), ko se je začelo tudi načrtno oblikovanje slovenskih specializiranih slovarjev in tako zagotavljalo čim večjo funkcijsko raznolikost slovenskega jezika. Sodobna terminološka veda pa je izrazito vpeta v informacijsko družbo in uporablja moderno tehnologijo za doseganja osrednjega cilja, tj. zagotavljanje čim uspešnejše komunikacije, ko gre za specializirano znanje, in to tako na ravni enega jezika kot med različnimi jeziki (Kocijančič Pokorn 2008). Ker je terminološko delo usmerjeno konceptualno, je metodološko še posebej ustrezno podkrepjeno za reševanje problemov komunikacije med različnimi jeziki (Vintar 2008). To je za slovenščino izjemnega pomena, saj se v globalno povezanem svetu sooča z vse več tujejezičnimi informacijami, ki jih je treba posredovati tudi v slovenskem jeziku, hkrati pa bi morala sodobna slovenska terminološka veda čim bolj učinkovito delovati tudi v obratni smeri, torej slovensko motivirane koncepte uspešno prenašati v tuje jezike.

Sodobna terminološka veda se ne ukvarja le z organizacijo in predstavitvijo specializiranih slovarjev, ampak na ravni teorije z načeli terminološkega dela, pri čemer se v tem segmentu tesno povezuje s teoretičnim in uporabnim jezikoslovjem, na ravni praktičnega terminološkega dela pa s specializiranimi besedilnimi viri (korpusi strokovnega jezika), pridobivanjem terminoloških podatkov iz njih, njihovim hranjenjem in hierarhiziranjem, predvsem pa njihovo predstavitvijo v terminoloških podatkovnih zbirkah in terminoloških slovarjih (Vintar 2008, Gorjanc et al. 2008, Logar 2007, Gantar 2004). Vse manj so zaradi potrebe po hitri predstavitvi terminologije po eni strani ter dostopnosti po drugi strani primerni klasični pisni viri, tako da je aplikativni del terminološke vede izrazito povezan z jezikovnotehnološkimi aplikacijami za hranjenje in predstavitev terminologije v sodobno zasnovanih terminoloških podatkovnih zbirkah.

II Jezikovni viri za slovenščino

Projekti za zagotavljanje jezikovnih virov za slovenščino so bili do sedaj izrazito usmerjeni v gradnjo besedilnih korpusov, kar je tudi razumljivo, saj ti pomenijo osnovo jezikovne infrastrukture (Gorjanc 2005). Korpusno jezikoslovje je v slovenskem prostoru z zaključnimi projekti oblikovanja korpusov uspešno končalo prvo in seveda nujno potrebno fazo za nadaljnji razvoj. Ob tem je zaradi nujnega medstrokovnega sodelovanja pri gradnji korpusov oblikovalo tudi solidno izhodiščno platformo za širok razvoj področja jezikovnih virov za slovenščino. Oblikovani korpusi slovenskega jezika pa so bili pobudni tudi za vrsto celovitih korpusnih študij, tako enojezičnih kot tudi kontrastivnih, prav tako pa postajajo korpusi, še posebej referenčna korpusa FIDA in FidaPLUS, vse bolj nepogrešljiv del jezikoslovnega raziskovalnega dela sploh, predvsem ko gre za leksikalne oz. leksikalnopomenske študije (Gantar 2007, Gorjanc 2005), manj, ko gre za terminološke, čeprav je tudi tu opazen napredek v smeri korpusno podprtega terminološkega dela (Vintar 2008, Logar 2007).

Vsekakor je za celovitost jezikovnih virov treba obstoječim dodajati nove, med njimi vse bolj tudi terminološke. Smiselno bi bilo, da bi bili oblikovani tako, da bi omogočali čim širšo dostopnost, hkrati pa bi bila velika prednost, če bi bili zasnovani na način, ki bi omogočal vključevanje čim širše zainteresirane strokovne javnosti. Terminološko delo namreč zahteva izjemno veliko časa in sredstev, zato je pomembno, da se pri tem uporablja učinkovite metode dela, postopke in orodja (Wright in Budin 1997). Eden večjih problemov slovenskega prostora, ko gre za terminološko delo, je njegova nepovezanost. Poteka vrsta terminoloških aktivnosti in v resnici je na voljo tudi veliko terminoloških slovarjev in glosarjev, a so nepo-

vezani in neenovito grajeni, velikokrat javnosti tudi nedostopni. Terminološki slovarji in drugi terminološki viri v veliki meri nastajajo v okviru Sekcije za terminološke slovarje Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, a tudi na vrsti drugih institucij (Humar 2004: 23–25), spodbudno pa je tudi, da so v Sloveniji pri tem vse bolj pobudna tudi neakademska okolja, na primer bančne institucije, mobilni operaterji itd., ne smemo pa zanemariti tudi velikega števila terminoloških virov, ki nastajajo v okviru univerzitetnega pedagoškega procesa kot del seminarских, diplomskih, magistrskih in doktorskih del.

Prizadevati bi si morali za čim večjo dostopnost terminoloških virov v slovenskem jeziku, hkrati pa postopoma dosegati čim večjo enovitost in metodološko ustreznost. Ena od pobud v tej smeri je tudi oblikovanje slovenskega terminološkega portala.

III Terminološki portal

Glavni namen projekta je oblikovati slovenski terminološki portal, zato v nadaljevanju navajamo zglede dobrih praks pri oblikovanju terminoloških portalov v tujini in pregledno predstavljamo idejo slovenskega terminološkega portala kot spletnega mesta za predstavitev različnih tipov terminoloških virov za slovenščino.

3.1 Zgledi dobrih praks v tujini

Kot izhodišče za oblikovanje slovenskega terminološkega portala služi analiza stanja s tega področja v tujini. Področje javno dostopnih terminoloških virov je urejeno zelo različno. Kot najboljši zgled dobre prakse pa lahko izpostavimo projekt *The EuroTermBank* (Gorzkoš in Borkowski 2006, Rirdance 2007) z dostopom na <http://www.eurotermbank.com>, še posebej pri vprašanjih reševanja vprašanj avtorskih pravic in uporabe terminoloških standardov za predstavitev terminologije v podatkovni zbirki je projekt v veliki meri lahko spodbuden tudi za slovensko okolje. Gre za projekt velikega obsega, ki je tudi izjemno finančno podprt, tako da so glede obsega projekti, s katerimi bi se slovenski terminološki portal bistveno lažje primerjal, kanadski *Termium* (<http://www.termiumplus.gc.ca>), *Nemški terminološki portal* (Deutsches Terminologie-Portal, <http://www.iim.fh-koeln.de/dtp>) in *Slovaška terminološka podatkovna zbirka* (Slovenská terminologická databáza, <http://data.juls.savba.sk/std/>).

3.2 Slovenski terminološki portal

Osnovna ideja slovenskega terminološkega portala je oblikovati izhodiščno platformo za združevanje nepovezanih raznorodnih terminoloških virov v enovito standardizirano podatkovno zbirko.

Glede na analizo trenutnega stanja v zvezi z razpoložljivimi terminološkimi viri lahko zaključimo, da so v slovenskem prostoru največje težave naslednje (Gorjanc et al. 2008):

- razpršenost terminoloških virov,
- različnost metod in načel pri njihovem oblikovanju,
- pri elektronskih virih raznorodnost formatov zapisa in
- javna nedostopnost oz. pri elektronsko dostopnih vrsta različnih dostopnih točk.

Med potekom projekta¹ se prav za namene združevanja raznorodnih terminoloških virov v enovito podatkovno zbirko izbirajo viri v različnem formatu, pri katerih ni težav z njihovo dostopnostjo in kjer ni tudi nobenih težav glede avtorskih pravic. Na ta način želimo predvsem preizkusiti postopke pretvorbe že digitaliziranih terminoloških virov v standardizirani format podatkovne zbirke (Gorjanc et al. 2008).

3.2.1 Standardizacija zapisa terminoloških podatkov v podatkovni zbirki

Da bi bila terminološka podatkovna zbirka primerljiva s sorodnimi v tujini, je pomembno, da sledi mednarodnim standardom s področja računalniškega zapisa terminoloških podatkov, kot so ISO 12620:1999 (Computer applications in terminology – Data categories), ISO 12200:1999 (Computer applications in terminology – Machine-readable terminology interchange), ISO 16642:2003 (Computer applications in terminology – Terminological markup framework) in ISO/DIS 30042.2 (Computer applications in terminology – Term-based exchange format specification).

Slovenska terminološka podatkovna zbirka s svojo pojmovno orientiranostjo (Wright in Budin 1997) bo za zapis uporabljala format TBX kot standardizirani format za zapis jezikovnih podatkov s terminološko vrednostjo ([http://www.lisa.org/Term-Base-Exchange.32.0.html?&no_cache=1&sword_list\[\]=tbx](http://www.lisa.org/Term-Base-Exchange.32.0.html?&no_cache=1&sword_list[]=tbx)). Na podlagi standarda TBX je oblikovan zožen nabor podatkovnih kategorij, ki deloma sledijo tudi naboru kategorij TBX-Basic;² slednji je bil oblikovan prav za namene manjših in srednje velikih terminoloških projektov (<http://www.lisa.org/Terminology-Special.102.0.html>, prim. Bonnono 2000). Tako TBX kot TBX-Basic sta usklajena s standardi ISO.

Ker so podatki izhodiščno zapisani v zelo različnih formatih, je najprej potrebna pretvorba v enovit format. Predstavljeni postopek je le eden od možnih, za katerega se trenutno zdi, da z njim lahko najbolj avtomatiziramo postopek pretvorbe (Krek et al. 2008), do konca projekta pa bo potrjeno, ali bomo pri tem predlogu ostali ali pa oblikovali alternativnega.

Terminološka podatkovna zbirka bo integrirala različne terminološke vire s heterogenimi vsebinskimi informacijami in zapisane v zelo različnih formatih, zato je v trenutni fazi razvoja predlagani prvi korak pretvorba v strukturo podatkovne zbirke XML z robustnim DTD-jem, ki omogoča integracijo različnih formalnih struktur obstoječih virov (Krek et al. 2008). Uporabljeni DTD temelji na spoznanjih projektov, ki so se ukvarjali prav z integracijo slovarskih podatkov v standardizirano strukturirano podatkovno zbirko, projektu CONCEDE, (<http://www.itri.brighton.ac.uk/projects/concede>) in TMF (<http://www.loria.fr/projets/TMF>) (Kilgariff 1999, Erjavec et al. 2000, Ide et al. 2000). Osnovna ideja je, da pri avtomatski pretvorbi obstoječih virov v enovito označeno zbirko XML ohranimo vitalni del strukture prvotnega vira in enovito označimo čim več vsebinskih informacij, ki jih bomo potrebovali v naslednjem koraku, tj. pri pretvorbi podatkovne zbirke v formatu XML v standardizirano terminološko podatkovno zbirko v formatu TBX. V prvi fazi pretvorbe torej iz raznoterih formatov dobimo enovite vnose v formatu XML, kot je to prikazano pri zgledu pretvorbe iz formata MS Word:³

¹ Projekt Slovenski terminološki portal (L6-9778) financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS, sofinancira pa podjetje Amebis, d. o. o., Kamnik. Projektni partnerji so Filozofska fakulteta UL, Fakulteta za družbene vede UL in Institut Jožef Stefan, Ljubljana.

² Nabor podatkovnih kategorij je dostopen na <http://www.lisa.org/TBX-Basic.926.0.html#c2803>, in sicer v dokumentu [TBX_Basic_datacategoriesV23.pdf](#) [Dostop 25. 3. 2008].

³ Več o pretvorbenih postopkih in strukturi podatkovne zbirke XML z oblikovanim DTD-jem za namene našega projekta v Krek et al. 2008.

MS Word**dinamométer** -tra m

naprava za merjenje sil ob obremenjevanju vzorca: elektronski dinamometer; ugotavljanje natezne trdnosti vulkanizatov na dinamometru

AN   **tensile testing machine, dynamometer**
 NE   **Zugprüfmaschine**

Vnos XML

```
<geslo>
  <izt jezik="slo">
    <zapis tip="stp_skrit">dinamometer</zapis>
    <zapis ime="stp_odkrit">dinamométer</zapis>
  </izt>
  <struk tip="stp_zaglavje">
    <zapis tip="stp_sklon">-tra</zapis>
    <besvrs>m</besvrs>
  </struk>
  <struk tip="stp_razlaga">
    <razlaga>naprava za merjenje sil ob obremenjevanju vzorca</razlaga>
    <loc>:</loc>
    <primer>elektronski dinamometer</primer>
    <loc>;</loc>
    <primer>ugotavljanje natezne trdnosti vulkanizatov na dinamometru</primer>
  </struk>
  <struk tip="stp_prevod">
    <zapis tip="stp_jezik">AN</zapis>
    <prevod jezik="ang">tensile testing machine</prevod>
    <loc>;</loc>
    <prevod jezik="ang">dynamometer</prevod>
  </struk>
  <struk tip="stp_prevod">
    <zapis tip="stp_jezik">NE</zapis>
    <prevod jezik="nem">Zugprüfmaschine</prevod>
    <zapis tip="stp_nemspol">ž</zapis>
  </struk>
</geslo>
```

V drugem koraku iz tako strukturiranega vnosa XML s pretvorbo pridemo do končnega rezultata, tj. terminološkega vnosa za podatkovno zbirko v formatu TBX.

Vnos TBX

```
<?xml version="1.0" encoding="iso-8859-1"?>
<martif type="TBX" xml:lang="en">
<martifHeader>
  <fileDesc>
    <sourceDesc>
      <p>STPI</p>
    </sourceDesc>
  </fileDesc>
</martifHeader>
<text>
  <body>
    <termEntry>
      <langSet xml:lang="sl">
        <tig>
```

```

    <term>dinamométer</term>
  </tig>
</langSet>
<langSet xml:lang="en">
  <tig>
    <term>tensile testing machine</term>
  </tig>
  <tig>
    <term>dynamometer</term>
  </tig>
</langSet>
<langSet xml:lang="de">
  <ntig>
    <termGrp>
      <term>Zugprüfmaschine</term>
      <termCompList type="grammaticalGender">
        <termCompGrp>
          <termComp>Zugprüfmaschine</termComp>
          <termNote type="grammaticalGender">feminine</termNote>
        </termCompGrp>
      </termCompList>
    </termGrp>
  </ntig>
</langSet>
</termEntry>
</body>
</text>
</martif>

```

3.2.2 Spletna predstavitev terminološke podatkovne zbirke

Oblikovano je spletno mesto <http://lojze.lugos.si/stp/index.html>,⁴ na katerem bodo dostopni za namen projekta testno vključeni terminološki viri; v okviru projekta bodo namreč pripravljene vzorčni primeri terminoloških virov, prav tako pa bodo na spletu dostopne aplikacije za gradnjo terminoloških virov. Spletno mesto bo namenjeno tudi splošnim informacijam o terminologiji in terminološkem delu. Med projektom bo s projektnimi partnerji in med partnerji ter zainteresirano strokovno javnostjo odprta tudi diskusija o različnih nivojih kontrole nad dokumenti, objavljenimi na terminološkem portalu. V sklepnih fazah projekta želimo preizkusiti tudi druge aplikacije, npr. za gradnjo specializiranega korpusa in predvsem samodejno luščenje terminologije (Vintar 2004).⁵

IV Skep

V članku smo predstavili projekt Slovenski terminološki portal, katerega namen je oblikovati spletno mesto, na katerem bo mogoče v enovito terminološko podatkovno zbirko vključevati raznolike in raznotere terminološke vire, hkrati pa bodo uporabniki na enem mestu v slovenščini dobili osnovne informacije o terminologiji in terminološkem ter terminografskem delu. Izhajajoč iz izkušenj tujejezičnih terminoloških portalov in mednarodnih standardov ISO za zapis terminoloških podatkov, je temeljni namen takega spletnega

⁴ [Dostop 3. 10. 2009]

⁵ Več o tem tudi v prispevku Špele Vintar, Samodejno luščenje terminologije: izkušnje in perspektive, v tej publikaciji.

mesta združiti razpršene terminološke vire, ki nastajajo za slovenščino, in jih poenotiti v enovito podatkovno zbirko, oblikovano v skladu z mednarodnimi priporočili in standardi. Na koncu pa bi radi povabili vse, ki bi svoj terminološki vir želeli vključiti v nastajajočo zbirko na spletnem portalu, da stopijo v stik z avtorjem tega članka ali katerim od projektnih partnerjev.

V Navedenke

- Roberto BONNONO, 2000: *Terminology for Translators – an Implementation of ISO 12620. Meta XLV/4. 646–669.*
- Gerhard BUDIN, 1993: *Practical Issues in Multilingual Terminology Planning.* Dunaj: Infoterm 08-93en.
- Deutsches Terminologie-Portal: <http://www.iim.fh-koeln.de/dtp> [Dostop 2. 3. 2009].
- Tomaž ERJAVEC idr., 2000: *The CONCEDE Model for Lexical Databases. Proceedings of the Second International Language Resources and Evaluation Conference.* Pariz: ELRA. 355–362.
- Polona GANTAR, 2004: *Jezikovni viri in terminološki slovarji.* Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije.* Ljubljana: Založba ZRC. 169–178.
- 2007: *Stalne besedne zveze v slovenščini. Korpusni pristop.* Ljubljana: Založba ZRC.
- Vojko GORJANC, 2005: *Uvod v korpusno jezikoslovje.* Domžale: Izolit.
- Vojko GORJANC, Simon KREK, Špela VINTAR, 2008: *Slovene terminology web portal. Proceedings of the XIII EURALEX international congress, Barcelona, 15.–19. Julij 2008.* Barcelona: Documenta universitaria. 971–978.
- Elzbieta GORZKOŠ, Tomasz BORKOWSKI, 2006: *EuroTermBank – a Product of Multilateral Cooperation of Terminological Institutions Entailing Sophisticated Technology Transfer.* <http://opi4.opi.org.pl/repository/7b6bedc5afcc6e87961986055ec717b4YvkaAy.pdf> [Dostop 25. 3. 2008].
- Marjeta HUMAR, 2004: *Stanje in vloga slovenske terminologije in terminografije.* Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije.* Ljubljana: Založba ZRC. 17–31.
- Nancy IDE, Adam KILGARRIFF, Laurent ROMARY, 2000: *A Formal Model of Dictionary Structure and Content. Proceedings of Euralex 2000. Stuttgart.* 113–126.
- ISO 12200:1999: *Computer applications in terminology – Machine-readable terminology interchange.*
- ISO 12620:1999: *Computer applications in terminology – Data categories.*
- ISO 16642:2003: *Computer applications in terminology – Terminological markup framework.*
- ISO/DIS 30042.2: *Computer applications in terminology – Term-based exchange format specification.*
- Adam, KILGARRIFF, 1999: *Generic Encoding Principles, CONCEDE Project Deliverable 2.1, University of Brighton, UK.*
- Nike KOCIJANČIČ POKORN, 2008: *Translation and TS Research in a Culture Using a Language of Limited Diffusion: The Case of Slovenia. JoSTrans – The Journal of Specialised Translation 10 (July 2008).* http://www.jostrans.org/issue10/art_pokorn.php. [Dostop 5. 3. 2008].
- Simon KREK, Vojko GORJANC, Špela ARHAR, 2008: *Slovene Terminology Web Portal and the TBX-Compatible Simplified DTD/schema. Proceedings of the 6th International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC 2008.* ELRA.

- Nataša LOGAR, 2007: *Korpusni pristop k pridobivanju in predstavitvi jezikovnih podatkov v terminoloških slovarjih in terminoloških podatkovnih zbirkah. Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta UL.
- Irena OREL, 2007: Prvi slovenski terminološki slovar ter hrvaški in češki vir. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko FF UL (Obdobja 24). 343–364.
- Projekt CONCEDE: <http://www.itri.brighton.ac.uk/projects/concede> [Dostop 25. 3. 2008].
- Projekt TMF: <http://www.loria.fr/projets/TMF> [Dostop 25. 3. 2008].
- Signe RIRDANCE, 2007: *Eurotermbank: Multilingual Terminology Sharing Portal*. <http://www.lisa.org/Terminology-Special.102.0.html> [Dostop 25. 3. 2008].
- Slovenská terminologická databáza: <http://data.juls.savba.sk/std/> [Dostop 2. 3. 2009].
- TBX-Basic: Data Categories and Usage Guidelines*. <http://www.lisa.org/Terminology-Special.102.0.html> [Dostop 25. 3. 2008].
- TermBase eXchange Link (TBX Link) 1.0 Specification*, Initial Draft 0.1.1, 1 March 2007. <http://www.lisa.org/standards/tbxlink/tbxlink.html> [Dostop 25. 3. 2008].
- Termium: <http://www.termiumplus.gc.ca> [Dostop 2. 3. 2009].
- The EuroTermBank: <http://www.eurotermbank.com> [Dostop 2. 3. 2009].
- Špela VINTAR, 2004: Comparative Evaluation of C-Value in the Treatment of Nested Terms. *Memura 2004 - Methodologies and Evaluation of Multiword Units in Real-World Applications. (LREC 2004 satellite workshop)*. 54–57.
- 2008: *Terminologija. Terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Znanstvena založba FF, Oddelek za prevajalstvo.
- Sue Ellen WRIGHT, Gerhard BUDIN, 1997: *Handbook of Terminology Management*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.

Struktura i razvoj baze podataka za potrebe projekta Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA) – projekt koordinacije

DAMIR ČAVAR, IVO-PAVAO JAZBEC, BRUNO NAHOD

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Hrvaška,
dcavar@ihjj.hr, ipjazbec@ihjj.hr, bnahod@ihjj.hr

Autori će predstaviti proces izrade terminološke baze podataka od pronalaženja odgovarajućega modela do izrade aplikacije za unos podataka u bazu. Baza je izrađena za potrebe projekta *Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA) – projekt koordinacije*, koji financira Nacionalna zaklada za znanost, visoko školstvo i tehnološki razvoj Republike Hrvatske.

The authors present the process of creating terminological databases, from finding the suitable model to creating the application for entering data into the database. The database was compiled for the purposes of the project “Croatian Technical Terminology (STRUNA) – a Coordinated Project”, which is funded by the Croatian National Foundation for Science, Higher Education and Technological Development.

Avtorji bodo predstavili proces gradnje terminološke baze podatkov od identifikacije in izbi- re ustreznega modela do oblikovanja aplikacije za vnos podatkov v podatkovno bazo. Baza je zgrajena za potrebe projekta *Hrvatsko strokovno izrazje (STRUNA) – projekt koordinacije*, ki ga financira Nacionalni sklad za znanost, visoko šolstvo in tehnološki razvoj Republike Hrvaške.

Ključne riječi: nazivlje, terminološka baza podataka

Key words: terminology, terminology database

Ključne besede: terminologija, terminološka baza podatkov

I Uvod

Za potrebe projekta *Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA) – projekt koordinacije* osmišljena je jedinstvena baza podataka. Pri osmišljavanju strukture baze podataka poseban je naglasak stavljen na tri elementa: robusnost, jednostavnost uporabe i kompatibilnost s postojećim standardima i preporukama za izradu terminoloških baza podataka. Uz ta osnovna tri elementa, koji su rezultat činjenice da će se baza podataka koristiti za izradu terminoloških rječnika različitih struka i područja, pri osmišljavanju se nisu zanemarili elementi koje zahtijeva teorija baza podataka. Funkcionalnost, sigurnost podataka te održavanje baze podataka elementi su kojima se mora posvetiti pozornost bez obzira na svrhu baze.

II Model baze

Kompleksnost terminoloških natuknica i upiti u kasnijim fazama projekta, koji će se očekivano postavljati nad bazom podataka, zahtijevaju mogućnost pohranjivanja kompleksnih informacija kao i definiranja različitih odnosa na nekoliko razina u bazi podataka. Možemo

govoriti o odnosima (relacijama) unutar same natuknice, odnosima između natuknica unutar istoga područja obradbe, odnosima unutar različitih, više ili manje srodnih područja, kao i svim mogućim kombinacijama za kojima se u istraživačkom radu može pojaviti potreba.

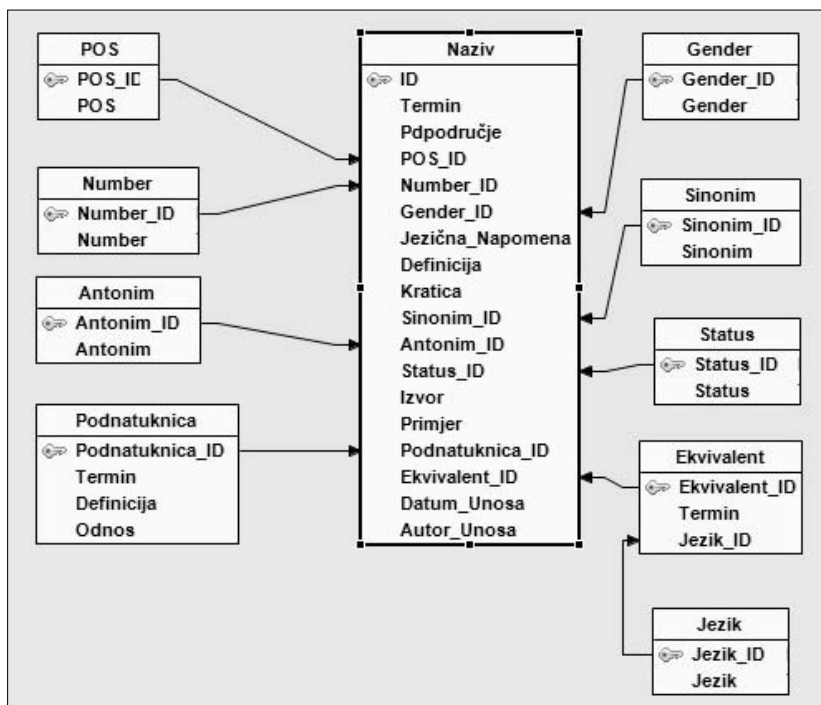
Shemom baze podataka razvijenom za potrebe projekta baza je definirana tako da prati sve glavne karakteristike relacijskoga modela baze podataka.

III Oblike terminološke baze podataka

3.1 Robusnost

Potreba za robusnošću proizlazi iz činjenice što će se baza koristiti za izradu terminoloških rječnika iz različitih strukovnih i znanstvenih područja. Dubina obradbe i način razrade terminološke natuknice ovisit će o potrebama struke, te će same strukture terminoloških rječnika biti više ili manje različite. Nužno je stoga da baza podataka bude fleksibilna i neosjetljiva na dubinu razrade terminološke natuknice.

Polje *Formula*, primjerice, koje je nužno pri izradbi baze podataka iz područja kemije, u slučaju izradbe terminološke baze podataka iz područja književnosti potpuno je nepotrebno. Mogući je problem riješen izbjegavanjem aktiviranja svojstva *Not null*, što omogućuje da polje ostane prazno. Nadalje, uz mogućnost da neki atributi u relaciju ne budu uneseni, nužno je omogućiti da se u bazu mogu dodavati dodatna polja za attribute, ovisno o specifičnim potrebama struke i uz uvjet da se postojeći odnosi na svim razinama ne poremete. Upravo je takva visoka razina robusnosti postignuta raščlanjivanjem strukture na entitetske tablice.

Slika 1: Shema baze

Osnovna tablica *Naziv* sastoji se od 18 (osamnaest) polja, od kojih su tri automatski generirana: *ID*, *autor* i *datum unosa*, ostala su ili svojstva samoga naziva ili vanjski ključevi na složena svojstva. Tim je postupkom, uz postizanje fleksibilnosti, izbjegnuta tranzitivna zavisnost te je postignuta „treća normalna forma“.

3.2 Jednostavnost uporabe

Pri izradbi baze podataka za potrebe terminologije treba uzeti u obzir činjenicu da će podatke u bazu upisivati stručnjaci iz različitih područja, te koliko će se razlikovati njihova tehnička znanja o informatici i bazama podataka. Zbog te je činjenice nužno da obrazac za unos koji se razvija bude jednostavan i razumljiv. Na taj će način korisnik u potpunosti moći posvetiti pozornost odabiru i unosu nazivlja i skratiti vrijeme obuke za korištenje obrasca na najmanju moguću mjeru.

Za potrebe radne verzije baze podataka osmišljena je „krnja“, osnovna struktura obrasca (forme) za unos podataka.

Termin_id	Termin	Potpodručje	POS
AutoNumber			
Number	Gender		
Jezicna_Napomena			
Definicija			
Kratica	Sinonim	Antonim	
Status			
Izvor			
Primjer			
Ekvivalent	Jezik_Ekvivalenta	Datum_unosa	Autor_unosa

Record: 2 of 2

Slika 2. Radna verzija obrasca za unos podataka u bazu

Imajući u vidu potrebu za jednostavnošću uporabe, trudili smo se što više atributa koji su zatvoreni skupovi (rod, broj, vrsta riječi i sl.) u formi za unos definirati tako da budu predstavljeni u obliku padajućih izbornika. S jedne je strane time korisnicima olakšan unos, a s druge je strane izbjegnuta mogućnost gomilanja nepotrebnih sinonima. Naime, lako možemo zamisliti situaciju u kojoj jedan korisnik za vrijednost atributa *broj* koristi niz znakova „jednina“, drugi „jed.“, a treći „j“ itd. U tom bi slučaju postavljanje upita koji kao uvjet ima vrijednost atributa *broj* bio gotovo nemoguć, što smo onemogućili određivanjem vrijednosti atributa unaprijed.

U trenutačnoj fazi procesa izrade baze podataka još nije posvećena puna pozornost dizajnu obrasca za unos, već isključivo funkcionalnosti. Konačni će obrazac biti dodatno doraden u smislu dizajna, no očekuje se da će do najvećih izmjena u samoj strukturi obrasca doći tek nakon opsežnih konzultacija s predstavnicima određenih struka koji će izrađivati terminološke rječnike.

Obrazac će se tako prilagođavati „individualnim“ potrebama i zahtjevima, koliko će to sama struktura baze podataka dopuštati. Struktura kako baze podataka tako i samog obrasca dopušta „otkrivanje“ ili „zatvaranje“ pojedinih polja kao i mijenjanje redoslijeda unosa (*tab order*), te će konačni obrazac biti oblikovan prema potrebama same struke.

3.3 Kompatibilnost

Pri osmišljavanju strukture baze podataka za potrebe projekta *Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA) – projekt koordinacije* jednim je od glavnih ciljeva bilo osigurati kompatibilnost s postojećim standardima i preporukama za izradu terminološke baze podataka. U današnje doba globalizacije apsolutno je potrebno učiniti baze podataka međuooperabilnima. Upravo se uniformiranost i kompatibilnost posebno ističu u preporukama za izradu terminoloških baza podataka, koje se intenzivno razvijaju tijekom posljednjih desetljeća. Vođeni tim zahtjevima u obzir smo uzeli dvije strukture: TEI P5¹ za elektroničke rječnike kao preporuku te format TBX² (*Term Base eXchange*) koji je odobren kao ISO³ standard, te će uskoro biti objavljen kao ISO 30042. Format TBX u načelu predstavlja nadogradnju TEI-jevih preporuka s dodatnim razradama za potrebe izrade terminološke baze podataka, odnosno dijalekt XML-a posebno razvijen upravo za potrebe izrade terminološke baze podataka. Obje su strukture temeljene na XML-u,⁴ što omogućava strojno čitanje dokumenata, kao i jednostavnu pretvorbu u druge formate.

Za potrebe projekta *Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA) – projekt koordinacije* pri izradi strukture baze podataka razrađena je i prilagođena TBX struktura zapisa koja je poslužila kao temelj same baze podataka.

---

¹ Text Encoding Initiative: <http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/>

² The Localization Industry Standards Association: <http://www.lisa.org/Term-Base-eXchange.32.0.html>

³ <http://www.iso.org/iso/home.htm>

⁴ XML: <http://www.w3.org/XML/>

Primjer TBX-ove strukture prilagođene za potrebe projekta *Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA) – projekt koordinacije*:

```

<?xml version="1.0" encoding="UTF-8"?>
<!DOCTYPE martif PUBLIC "ISO 12200:1999A//DTD MARTIF core (DXFcdV04)//EN" "TBXcdv04.dtd">

<martif type="TBX" xml:lang="hr">
<martifHeader>
<fileDesc>
<titleStmt>
<title>Proba</title>
</titleStmt>
<sourceDesc>
<p>Matematika</p>
</sourceDesc>
</fileDesc>
<encodingDesc>
<p type="DCSName">SYSTEM "TBXDcSv05b.xml"</p>
</encodingDesc>
</martifHeader>
<text>
<body>
<termEntry id="1">
<descript type="subjectField">geometrija</descript> <!-- padajući izbornik -->
<descript type="relatedConcept">kut</descript> <!-- slobodan unos -->
<langSet xml:lang="hr">
<admin type="entrySource">Bruno Nahod</admin> <!-- automatski unos -->
<ntig>
<termGrp>
<term>pravokut</term><!-- slobodan unos -->
<termNote type="partofSpeech">imenica</termNote> <!-- slobodan unos-->
<termNote type="grammaticalGender">masculine </termNote> <!-- padajući izbornik -->
<termNote type="grammaticalNumber">singular </termNote> <!-- padajući izbornik -->
<termNote type="jezicna"></termNote> <!-- slobodan unos -->
<termNote type="abbreviatedFormFor" target="term-idref"></termNote>
<termNote type="normativeAuthorization">preferredTerm </termNote> <!-- padajući izbornik -->
<termNote type="etymology">pravo + kut</termNote> <!-- slobodan unos-->
<descript type="definition">Kut od 90°; pravi kut</descript> <!-- slobodan unos -->
<descript type="example"></descript> <!-- slobodan unos -->
</termGrp>
</ntig>
</langSet>
<langSet xml:lang="hr">
<ntig>
<termGroup>
<term>pravi kut</term><!-- slobodan unos -->
<termNote type="termType">sinonim</termNote><!-- padajući izbornik -->
</termGroup>
</ntig>
</langSet>
<langSet xml:lang="en">
<ntig>
<termGroup>
<term>right angle</term><!-- slobodan unos -->
</termGroup>
</ntig>
</langSet>
<langSet xml:lang="lat">

```

```

<ntig>
<termGroup>
  <term>angle droit</term><!-- slobodan unos -->
</termGroup>
</ntig>
</langSet>
<langSet xml:lang="de">
<ntig>
<termGroup>
  <term>rechte Winkel [der]</term><!-- slobodan unos -->
</termGroup>
</ntig>
</langSet>
<langSet xml:lang="fr">
<ntig>
<termGroup>
  <term>angle droit</term><!-- slobodan unos-->
</termGroup>
</ntig>
</langSet>
</body>
</text>
</martif>

```

Sama će baza u završnoj verziji omogućavati izvoz podataka, između ostalih i u zapisu TBX-a. Izvoz podataka u formatu TBX učinit će cjelokupnu hrvatsku terminološku građu kompatibilnom s postojećim modernim svjetskim terminološkim bazama, kao i svim istovrsnim bazama koje će se razvijati u budućnosti.

IV Izvedba

Uzimajući u obzir tri navedena elementa – robusnost, jednostavnost uporabe i kompatibilnost – u konačnici smo se odlučili bazu izraditi u okruženju MySQL-a.⁵ MySQL baza podataka je, uz to što omogućuje jednostavnu izvedbu gotovo svih elemenata potrebnih za kvalitetnu terminološku bazu podataka, pouzdana, jednostavna za upotrebu i održavanje, iznimno kvalitetna i u otvorenome pristupu (*open source*)⁶, dakle besplatna i prilagodljiva potrebama korisnika neovisno o izvornoj instalaciji. Uz sve pobrojane odlike MySQL pruža i niz dodatnih mogućnosti koje će u kasnijim koracima doći do izražaja: u kombinaciji s jezikom PHP⁷ (rekurzivni akronim za *Hypertext Preprocessor*) omogućuje jednostavnu i brzu izradu dinamičkih mrežnih stranica.

Prva je verzija baze podataka u okruženju MySQL-a pod radnim nazivom *Struna* trenutno u probnoj fazi instalirana na server te nije dostupna za pristup, već isključivo za potrebe razvoja i isprobavanja. Završna verzija baze podataka za potrebe projekta *Hrvatsko strukovno nazivlje (STRUNA) – projekt koordinacije* bit će mrežno dostupna svim institucijama sudionicima projekta, koje će na taj način upravljati domenama baze podataka i izrađivati strukovne terminološke rječnike.

⁵ <http://mysql.com/>

⁶ <http://www.opensource.org/>

⁷ <http://www.php.net/>

V Zaključak

U zaključku ovoga rada možemo ustanoviti da je za izradu kvalitetne terminološke baze podataka neophodna uska suradnja stručnjaka: programera i terminologa. Kvalitetna kompatibilnost i međuoperabilnost na svjetskoj razini moguća je isključivo kada se pri izradi terminološke baze ne zanemaruju postojeće preporuke i standardi za izradu terminoloških rječnika i baza.

Specifičnost terminološke baze podataka uvjetovana je različitim potrebama raznih terminoloških struka što uvjetuju da baza bude fleksibilna i prilagodljiva.

VI Literatura

- Joe CELKO, 1999: *Data and Databases: Concepts in Practice*. San Francisco: Morgan Kaufmann Publishers.
- C. J. DATE, 2004⁸: *An Introduction to Database Systems*. Boston: Addison Wesley.
- Guidelines for Terminological Policies. Formulating and Implementing Terminology Policy in Language Communities*, 2005. Pariz: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- David LANE, Hugh E. WILLIAMS, 2004²: *Web Database Application with PHP and MySQL*. Sebastopol: O'Reilly Media Inc.
- Erwin LEONARDI, Sourav S. BHOWMICK, 2006: XANDY: A scalable change detection technique for ordered XML documents using relational database. *Data & Knowledge Engineering* 59/2. 476–507.
- Milica MIHALJEVIĆ, 1998: *Terminološki priručnik*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Sasha PACHEV, 2007: *Understanding MySQL Internals*. ZDA: O'Reilly Media.
- Jan PAREDAENS, Paul DE BRA, Marc GYSSENS, 1989: *The Structure of the Relational Database Model*. Heidelberg: Springer-Verlag.
- Mario RADOVAN, 1993: *Baza podataka*. Zagreb: Informator.
- Slavko TKALAC, 1988: *Relacijski model podataka*. Zagreb: Informator.

VII Internet stranice

- MySQL: <http://www.mysql.com/> [14. 10. 2008].
- PHP: <http://www.php.net/> [14. 10. 2008].
- Text Encoding Initiative: <http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/> [14. 10. 2008].
- The Localization Industry Standards Association: <http://www.lisa.org/Term-Base-eXchange.32.0.html> [14. 10. 2008].
- XML: <http://www.w3.org/XML/> [14. 10. 2008].

Korpusi v terminografiji: umik potrebe po introspektivni presoji

NATAŠA LOGAR

Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Slovenija,
natasa.logar@fdv.uni-lj.si

Odkar se je leta 1980 začel graditi korpus *The Bank of English*, slovarji nikjer več ne morejo nastajati brez vsaj zavesti o tem, da sodobni leksikografski pristop terja vključitev korpusov, četudi je ta vključitev le delna. Korpusi so eden od virov dokazov za boljše opise jezikovne zgradbe in rabe, njihov računalniško obvladljiv format pa je v te opise med drugim prinesel natančnost meritev zelo različnih lastnosti jezika. V slovenskem prostoru uresničevanje načel o obsežnem, premišljeno izbranem in po izboru razvidnem ter dokumentiranem gradivu – gre za načela, ki se jih je zavedal del leksikografov in drugih jezikoslovcev, zbranih najprej ob delu za *Pleteršnikov slovar*, nato pa ob *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* – ni bilo vedno dosledno ali pa ga sploh ni bilo. Marsikateri slovenski terminološki slovar je nastal tudi na naslednji način: da bi popolnili geslovník izhodiščno slovenskega slovarja, so uredniki izbirali in slovenili gesla iz tujejezičnih slovarjev ali pa so zaradi normativnih razlogov tvorili povsem nove termine. Vsaj v zvezi s prvo prakso je le pogojno mogoče reči, da slovarji, ki so nastali na ta način, prikazujejo svet, kot ga vidi slovenska stroka in kot je ubeseden v slovenskem (strokovnem) jeziku, je pa dejstvo, da je ta pristop edini mogoč, če slovar nima iz besedil na listke izpisanega ali korpusnega gradiva ali če je to gradivo pomanjkljivo.

Ever since *The Bank of English* corpus began to be compiled in 1980, dictionaries have ever since not been compiled without awareness that modern lexicographical approach must include various corpora also, even if such an inclusion is only partial. Corpora are vital for a better description of linguistic use and structure, and since they are given in digital form this enables language researchers to compare very different aspects of language together. In Slovenia such extensive, carefully selected, precise and well documented work was not always as consistent as one would hope for, or there was no such work at all; we are talking about the principles that only part of our lexicographers and other linguists understood, first having worked on *Pleteršnik's Dictionary* and then on *The Dictionary of Standard Slovene*. Many a Slovene terminological dictionary was formed in the following manner as well: to complete the list of words of the source Slovene dictionary, editors chose and Slovenianised entries from foreign dictionaries or made completely new terms merely on the ground of normativity. Such dictionaries hardly reflect the world as seen by Slovenian professional fields and the way it is manifested in professional Slovene. However, we can say for certain that such an approach is the only possible approach if the dictionary lacks corpus material or if that material is incomplete.

Ključne besede: korpus, terminografija, vpliv tujih slovarjev, normativnost

Key words: corpus, terminography, influence of foreign language dictionaries, normativity

I Teorija korpusnega jezikoslovja: dokazi v jezikovni rabi

Za korpusno jezikoslovje so korpusi predmet raziskovanja in vir podatkov za jezikoslovne opise in utemeljitve. Korpusno jezikoslovje vključuje metodologije za jezikoslovni opis, v katerih je del raziskovalne dejavnosti tudi kvantifikacija distribucije jezikoslovnih enot. Po Teubertu (2005/1999: 108) korpusno jezikoslovje izhaja iz spoznanja, da je jezik v prvi vrsti družbeni pojav, kot tak pa se manifestira izključno v besedilih, ki jih je mogoče napisati, opisati in analizirati. Središče korpusnega raziskovanja je predvsem performanca (in manj ali pa sploh ne kompetenca) in opazovanje jezika v rabi, ki vodi k teoriji (in ne obratno) (Kennedy 1999: 7; Leech 1992: 107). Korpusno jezikoslovje dopolnjuje druge jezikoslovne teorije – povedano drugače: korpuse kot vire podatkov za jezikovne pojave danes uporabljajo raziskovalci različnih jezikoslovnih pristopov: »Korpusnojezikoslovno izhodišče opisuje jezikovno ravnanje diskurzivne skupnosti, kakršno se kaže v besedilih, in tako dopolnjuje proceduralno jezikovno analizo klasičnega jezikoslovja, ki ga zanimajo pravila« (Teubert 2005/1999: 103).

Pri korpusno osnovanem raziskovanju so dokazi pridobljeni neposredno iz besedil. V tem smislu se korpusno jezikoslovje razlikuje od pristopov k jeziku, ki temeljijo na introspekciji, in ne na dokazih. /.../ Korpusnih jezikoslovcev ne zanima le to, katere besede, strukture ali rabe so v jeziku mogoče, ampak tudi to, kaj je verjetno – kaj se bo verjetneje pojavilo v jezikovni rabi. /.../ Vsako znanstveno početje mora biti empirično v tem smislu, da ga morajo podpirati dokazi, in v končni fazi morajo biti ugotovitve o jeziku v skladu z dokazi iz jezikovne rabe. Dokazi so lahko osnovani na introspektivni presoji govorcev jezika ali pa na naboru besedil. Razlika je v bogastvu dokazov in v prepričanosti, ki jo lahko imamo – ko bomo posploševali dokaze – v njihovo veljavnost in zanesljivost. (Kennedy 1998: 7–8)

Korpusno jezikoslovje je danes razvito zlasti na ravni različnih leksikalnih analiz, v tem okviru je postalo osnova vsakršni sodobni leksikografiji. Analiza korpusa torej lahko – in pogosto se to zgodi – razkrije dejstva o jeziku, na katera morda prej sploh ne bi pomislili, da bi jih iskali. Jezikovni podatki, ki jih dajejo korpusi, »omogočajo v jeziku ločevanje med tipičnim in posebnim oz. individualnim, torej prepoznavanje osrednjih in obrobnih jezikovnih pojavov« (Gorjanc, Krek, Gantar 2005: 4). Drstvenšek (2003: 66) v povezavi z ugotovitvijo, da slovarji, ki temeljijo na korpusni analizi, težijo k izpostavitvi v jeziku tipičnega, govori celo o »objektivnosti«, ki da jo na začetni stopnji raziskovanja, tj. pri jezikovnem gradivu za analizo, omogočajo moderni leksikografski korpusi. Stabej (1998: 98) je izraz »objektivnost« v zvezi s korpusi natančneje pojasnil z naslednjim:

Pravzaprav ne gre toliko za samo objektivizacijo kot za ponujanje možnosti uporabniku korpusa, da glede na razpoložljive podatke o korpusu /.../ selektivno izbira in vrednoti jezikovne podatke. Z drugimi besedami, korpus je sicer zaznamovan s teoretskimi prepričanji in ustreznimi odločitvami svojih snovalcev, vendar lahko uporabniki to zaznamovanost razberejo in navsezadnje tudi presežejo.

Po Teubertu (2005/1999: 108) korpusno jezikoslovje kombinira (a) identifikacijo jezikovnih podatkov v korpusu, (b) korelacijo jezikovnih podatkov s pomočjo statističnih metod in (c) interpretacijo rezultatov.

Tudi pred nastankom korpusov so slovarji nastajali na podlagi zbirk besedil oz. navodkov iz njih, ročno izpisanih na kartotečne listke, vendar je šele elektronska oblika jezikovnih podatkov zares omogočila »empiričn/o/ analiz/o/ dejanskih vzorcev jezikovne rabe«

(Gorjanc, Krek, Gantar 2005: 4). Predvsem kakovost in količina gradiva, možnosti njegove avtomatske in večparametrsk obdelave ter vse drugo, kar je še povezano z gradivom, je torej tisto, kar loči »tradicionalni« ali predkorpusni način izdelave (terminoloških) slovarjev in (terminoloških ali leksikalnih) podatkovnih zbirk od korpusnega.

II Praksa slovenskih terminoloških slovarjev: vključevanje nedokumentirane leksike

Ne glede na povedano se tako avtorji slovarjev, katerih gradivo je na listkih, kakor avtorji slovarjev, katerih gradivo je korpus, že ob zasnovi slovarja najprej srečajo z nalogo opredelitve besedil, iz katerih bo pridobljena leksika in njena predstavitev. Gre za besedilnovrstno sestavo, časovno zamejitev, avtorstvo itd. Dalje je treba oblikovati merila, na podlagi katerih bo leksika vključena v geslovník, tj. nabor leksemov, ki so določeni kot enota slovarja, ki bo deležna samostojne celovite leksikografske oz. terminografske obdelave ter bo nato v slovarju praviloma navedena bodisi v geslu bodisi v podgeslu. Dve od objektivnih meril za vključitev leksike v geslovník sta število pojavitev in anketiranje. Tretja naloga piscev slovarja je določitev podatkov, ki bodo vključeni v geselski članek. V odvisnosti od vrste slovarja gre tu za slovníčne podatke, razlago, področne kvalifikatorje, prevodne ustreznice itd.

V nadaljevanju se bomo v zvezi s korpusnimi terminološkimi slovarji osredotočili le na eno od navedenih točk, tj. na merila, po katerih se termini vključujejo v geslovník, in to z enega od skrajnih vidikov: z vidika **terminov, ki jih v slovarskem gradivu ni**. V tem smislu – in ob **predpostavki, da imamo korpus strokovnih besedil**, ki skuša s predhodno opredeljeno mrežo meril za izbor besedil in veliko količino le-teh čim boljje predstavljati stroko – bomo z načelnega vidika razmišljali o dvojem:

- o dopolnjevanju geslovníkov slovenskih terminoloških slovarjev s prevajanjem in prirejanjem delov tujih slovarjev;
- o tvorbi novih terminov zgolj zaradi normativnosti.

A) Prevajanje in prirejanje delov tujih slovarjev

Slovenski terminološki slovarji – seveda pa tudi standardi – nastajajo tudi kot prevodi tujih slovarjev (npr. *Slovar ekologije*, 1998). Na kakšen način pri tem ne gre (oz. vsaj ne bi smelo iti) zgolj za prevajanje, je npr. predstavljeno v Tsakona (2007). Zaradi posegov, ki so potrebni pri prenosu določenega terminološkega slovarja v enem jeziku v isti terminološki slovar v drugem jeziku, se postopek namesto prevajanje imenuje *bilingvalizacija*. Ti posegi npr. vključujejo tvorbo novih terminov, če v ciljnem jeziku še ne obstajajo ali (izjemoma) če niso ustrezni, dodajanje komentarjev v obliki opomb ali zgledov pri kulturno specifičnih terminih, izogibanje prevodnim ustreznicam, ki imajo v ciljnem jeziku družbeno občutljivo konotacijo, itd. O bilingvalizaciji temeljnih tujih slovarjev (poleg prevoda temeljnih del in standardov) bi bilo v slovenščini smiselno razmišljati še pogosteje, zlasti pri specializiranih in novih znanstvenih področjih, ki v slovenščini še niso bila upovedovana v dovolj velikem obsegu.¹

Če opisano skupino slovarjev pogojno imenujemo »**prevedeni**« slovarji in je zanje značilno, da tudi v ciljnem jeziku ohranijo zasnovo, ureditev, avtorstvo itd., kakršne je imel slovar v izhodiščnem jeziku, potem lahko njim nasprotno skupino imenujemo »**izvirni**« slovarji, njihova najpomembnejša značilnost pa je lastno, slovensko gradivo in posledično samo

¹ Za opozorilo v zvezi s tem se zahvaljujem izr. prof. dr. Vojku Gorjancu.

iz tega gradiva izhajajoči geslovník. Tu ne bomo dvomili o potrebnosti niti prvih niti drugih, bolj nas bo zanimala, kot že rečeno, tretja pot, torej **kombinacija obeh pristopov**: dopolnjevanje geslovníka »izvirnega« slovarja (in lahko tudi ostalih delov geselskega članka) z gesli iz tujih slovarjev, in to iz razloga, da v besedilnem gradivu za slovenski slovar, ki ga delamo, ti termini niso bili izpričani.

V Logar (2007) smo analizirali dva slovarja, ki sta nastala na kombinirani način. Prvi je bil *Vojaški slovar* (1977/2002), za katerega je del gradiva registriran v listkovnih izpisih iz slovenskih besedil, zaradi česar je del geslovníka »izvirni«, torej izhaja iz stroke, kot se upoveduje v slovenščini, del geslovníka pa je nastal s prevajanjem (poslovenjenjem, prirejanjem) gesel iz srbohrvaške *Vojne enciklopedije*.² Drugi slovar je bil *Planinski terminološki slovar* (2002), ki nima listkovnega arhiva, v uvodu pa sicer piše, da so bila izpisana nekatera slovenska besedila, medtem ko je del geslovníka nastal tudi z izborom gesel iz že obstoječih domačih in tujih slovarjev. Sodeč po seznamu uporabljenih del, je tako npr. nastal tudi *Gemološki terminološki slovar* (2005). Tudi zapis v Gantar (2004: 171–172) daje slutiti, da gre za postopek, ki že desetletja poteka v slovenski terminografiji:

Pridobivanje gradiva temelji na prebiranju strokovnih besedil in izpisovanju terminov in njihovega pomena in besedilnega okolja. /.../ Izpisovanje pomeni natančno prebiranje velike količine besedil, s tem pa tudi balasta, ki pogosto zabriše relevantno tipično rabo, hkrati pa otežuje izločitev individualnih rab posameznega avtorja. /.../ Glavna pomanjkljivost ostaja v tem, da slovarski opis ne nastaja na podlagi analize sodobnega gradiva, temveč na podlagi jezikovne intuicije skupine avtorjev. /.../ /A/vtorji izhajajo iz izdelanega pojmovnega sistema znotraj obravnavane stroke, v tem smislu pa se z izpisi iz sodobnih besedil dopolnjujejo in preverjajo predhodno nastali, navadno časovno precej oddaljeni geslovníki.

Opisana praksa in nesamoumevnost obstoja dokumentiranega gradiva kot edine podlage za izdelavo lastnega slovarja nas sili v premislek o naslednjem:

- *Ali danes, ko je mogoče v razmeroma kratkem času in z obvladljivo količino sredstev zgraditi večmilijonski uravnoteženi korpus, termin, za katerega ve področni strokovnjak, v korpusu pa ga ni, vključiti v slovar ali ne?*
- *Ali šele za slovar narediti termin, ki v slovenščini še ne obstaja, avtor slovarja oz. uredništvo pa ga je prek tujega slovarja prepoznalo kot pomembnega za pojmovni svet stroke – z drugimi besedami: ali naj slovar tudi dela terminologijo (ne pa je zgolj popisuje in ureja)?*

Ne da bi podrobneje obravnavali razloge za odločitve uredništev, ki so v slovarje vključevala nedokumentirano terminološko leksiko (te razloge bi lahko z drugih vidikov – ne z leksikografskega – celo razumeli), je naš odgovor na prvo vprašanje z vidika korpusnega pristopa negativen: slovar mora temeljiti na znanem, vsaj z osnovnimi podatki popisanem gradivu, bodisi besedilnem bodisi pridobljenem s katero drugo statistično ustrezno izvedeno metodo. V nasprotnem primeru je možnost subjektivnega dopolnjevanja, popravljanja, prirejanja in opuščanja brezmejna. Tudi terminološkim slovarjem, ki nimajo takega gradiva, ne odrekamo uporabnosti, preglednosti, lahko celo odličnosti v zasnovi in njeni izpeljavi ali izpolnitve katere druge vloge, dvomimo pa o njihovi gradivni verodostojnosti. Če do položaja,

² *Vojna enciklopedija* (1958–1969). B. Šiljegović, V. Todorović (ur.), 11 zvezkov. Beograd: Redakcija *Vojne enciklopedije*. Gl. pojasnilo v zvezi s tem v uvodu v *Vojaški slovar* (1977).

pri katerem v stroki termini obstajajo, gradivo (korpus) pa jih ne izkazuje, pride večkrat, je to očitno znak, da je treba gradivo dopolniti.³

O drugem vprašanju pa menimo naslednje: geslovniki sodobnih slovenskih terminoloških slovarjev bi lahko v celoti temeljili na lastnem gradivu in prikazovali pojmovni svet strok, kot je ubeseden, (u)resničen v lastnem jeziku. Korpusni slovarji sledijo tej metodologiji, zato mora biti tudi za tvorbo novih terminov nujno pobudno dokumentirano gradivo, ne pa nedokumentirani sezname posameznikov ali tujejezični slovarji. Raba tujejezičnih slovarjev že pri izdelavi geslovnika, ki naj bi jo utemeljevalo to, da določen del stroke še ni bil slovensko ubeseden, je sporna. Če se slovar dela na podlagi tujih slovarjev, je treba delo predstaviti kot táko: kot prevedeni slovar ali kompilacijski prevedeni slovar – zgolj delni dodatek slovenskih terminov, pridobljenih na podlagi nekaj besedil, take zasnove še ne spremeni v »izvirni« slovar, jo pa (namerno?) naredi v tem pogledu nerazvidno.

B) Novi termini zaradi normativnosti

Normativnost, o kateri bomo tu govorili v zvezi s termini, razumemo kot primerjalno presojo jezikovno- in terminološkosistemskih lastnosti terminoloških jezikovnih pojavov na podlagi podatkov o njihovi **rabi** (pogostost, avtorska in besedilnovrstna razpršenost, časovni razvoj, besedotvorna produktivnost, povezovanje v besedne zveze, kolokabilnost, podomačenost v zapisu itd.), **pomenu** (stopnja prekrivnosti denotata, enopomenskost, obstoj konotativnosti in njena vrsta), **izvoru** (npr. termini iz latinščine in grščine : termini iz drugih jezikov, kratični termini, izlastnoimenski termini ipd.), **dolžini, povezanosti z že obstoječimi termini** ipd.

V uvodu smo ugotavljali, da so korpusi zanesljiv vir podatkov (Kennedy piše celo o dokazih, enako tudi Meyer, Mackintosh (1996: 278)) za jezikovne opise. V Gorjanc, Krek, Gantar (2005: 5) je opozorjeno, da je razmerje *jezikovni opis : jezikovni predpis* pravzaprav komplementarno, nujno pa je hkrati jasno metodološko ločevanje, »/m/etodološko neločevanje namreč nemalokrat privede do kvazi jezikovnega opisa, prikritega (namernega ali nenamernega) predpisovanja, ponujenega jezikovni skupnosti kot jezikovni opis« (prav tam).

V slovenskem prostoru slovarje razumemo kot normativne priročnike, še celo več: kot nesporne avtoritete o leksikalni podobi slovenščine (Gorjanc, Krek, Gantar 2005: 3). Ob odsotnosti terminoloških standardov in nomenklatur (vsaj v širši strokovni, še toliko bolj pa splošni javnosti) ter ob le majhnem številu enciklopedij se pri nas pri nastajanju terminoloških slovarjev hkrati vzpostavlja oz. ureja in dopolnjuje tako pojmovni kot poimenovalni sistem strok. Prvi – **pojmovni sistem** – se v razlagalnih slovarjih nato še ubesedi, in to tako, da ga razume vsaj strokovnjak z diplomo z obravnavanega področja, drugi – **poimenovalni sistem** – pa v slovarju hkrati obremenimo še z jezikovnokulturno vlogo. Deloma eno, deloma drugo je z vidika jezikoslovja združeno v terminoloških načelih, po katerih je zaželeno (Korošec 1971):

³ Obstaja pa leksikografsko priznana izjema, ki izhaja iz tega, da je slovar poimenovalno zaključen sistem (Šulc 2002: 219): vsi terminološkopoimenovalni deli razlag v terminoloških slovarjih morajo biti v istem slovarju tudi razloženi – prim.: v razlagah terminov »smemo rabiti le tiste /besede/, ki so ali bodo v slovarju razložene na ustrežajočem mestu« (Meze 1971: 34). Če bi torej razlaga zahtevala uvedbo termina, ki ga v geslovníku ni, je treba z njim geslovník dopolniti, vendar tako, da uporabnik dobi podatek o nekorpusni dopolnitvi.

1. da termin natančno in nedvoumno izraža določeno vsebino, zaradi česar je dobro, da je enopomenski (znotraj ene stroke) in da je za isti pomen le en izraz;
2. da je termin sposoben besedotvornega razvoja, da torej omogoča oblikovanje besedne družine;
3. da je termin enobesedni, pri večbesednem pa je v slovenščini najbolj »operativna« zveza pridevnika in samostalnika;
4. da je termin zvrstno in stilno nezaznamovan;
5. da domači termin ohranja pomensko koordinacijo s tujim terminom, če to ne nasprotuje domačemu leksikalnemu sistemu;
6. da termin ustreza že obstoječemu terminološkemu sistemu;
7. da je termin ustaljen.

Izmed terminoloških načel lahko po Gorjancu zgornjim dodamo še načelo odprtosti, ki pomeni dopuščanje možnosti, da se ob spremembi védenja spremenijo tudi pomeni in razmerja med njimi (Gorjanc 1996: 253), izmed lastnosti terminološke leksike pri Vidovič Muha (2000: 117–119) pa še pomensko neodvisnost terminov od besedilnih in pragmatičnih okoliščin.

Normativnost in njeno razumevanje je v slovarjih razvidna na različne načine. Kar je Vidovič Muha (1992) ugotovila za *SSKJ*, se da prenesti tudi na terminološke slovarje: normativnost je zakrita in izražena. Zakrito normativnost avtorica veže na izbiro besedil, določenih za izpisovanje, izbiro leksike, ki bo v slovar vključena, ter razpored in morebitno opustitev pomenov, tip razlage in sopomenske povezave. Norman (2002: 263, 267) v zvezi s predpisovalnostjo terminoloških slovarjev posebej opozarja prav na ravno kar omenjeno opustitev terminov ali njihovih pomenov, njegov sklep pa je podoben: terminološki slovarji so zakrito ali izraženo predpisovalni (Norman, prav tam: 268). Avtor ocenjuje (269–270), da bi morali terminološki slovarji bolj natančno odražati rabo, da pa je predpisovalnost vendarle tudi njihova temeljna lastnost – zahtevajo jo uporabniki, ki v slovarju pričakujejo presojo strokovnjakov o tem, ali je uporaba nekega termina ustrezna ali odsvetovana. Norman (2002: 268) dalje poudarja, da bi morala predpisovalnost v slovarju biti izrecna (izražena) in razvidna, se pravi, da bi slovar tudi v gradivu izkazane termine in pomene, ki niso strokovno ustrezni, navajal (ne pa jih izpustil), vendar z ustrezno oznako. Enako je za slovenske razmere Gjurinovo (1986b: 159) razmišljanje: »/p/redvidevamo lahko, da si bo večina uporabnikov slovenskih /terminoloških slovarjev/ še naprej želela, da bi /ti/ opravljali predpisovalno vlogo«, in enak je tudi Gjurinov (prav tam: 160) predlog v zvezi z zapisom terminov: pomembne pisne različice (tiste, ki so pogoste v rabi, tiste, ki jih navajajo jezikovni priročniki, in tiste, ki jih ima za normativne kakšna družbeno pomembna strokovna skupina, jezikoslovna ali nejezikoslovna) naj se ustrezno označene v slovarju navajajo, s čimer bi po Gjurinovem mnenju slovar opravljal tako predpisovalno kot opisovalno vlogo.

Najočitnejša prvina predpisovalnosti je bilo za slovenščino vse od njenih knjižnih začetkov nasprotje *domače* : *prevzeto*, zato se bomo tu ustavili le pri njem, v sodobnosti so namreč še posebej terminološki slovarji, ki predočajo poimenovalni in pojmovni svet strok – tega pa večinoma ustvarjajo, spoznavajo in poimenujejo najprej tujejezična okolja – tisti, ki se jih ta prvina še vedno izrazito tiče.⁴ Soočenje slovenščine in tujih jezikov je

⁴ V razpravi puščamo ob strani dejstvo, da slovenska terminologija tudi sicer (torej ne le ob pisanju slovarjev) nastaja ob srečanju s tujejezično terminologijo pri prevajanju besedil, pisanju o v slovenščini še ne poimenovanih pojmi v slovenskih znanstvenih besedilih, novinarskem poročanju o novih odkritjih itd.

celovito v »prevedenih« slovarjih in standardih, parcialno pa tudi v vseh pri nas zasnovanih slovarjih. Kaže se v dveh oblikah. Prvo smo obravnavali že zgoraj, druga pa je naslednja: besedila izkazujejo ali področni strokovnjak pove, da za nek pojem obstaja samo citatni ali polcitatni termin, ki ga tudi strokovnjaki razumejo kot žargonskega ali vsaj prepoznajo njegovo poimenovalno (knjižno) nesistemsost, zanj pa še ni nobenega neprevzetega poimenovanja ali pa je teh več, nobeden pa s terminološkim dogovorom še ni bil prepoznan kot najustreznejši.

Katero normativno odločitev so sprejeli avtorji *Geografskega terminološkega slovarja* (2005), ko so se soočili s podobnim položajem, je opisala Košmrlj Levačič (2000: 289–290). Pri nastajanju slovarja se je izoblikoval seznam geografskih terminov iz različnih jezikov, ki so se pisali bodisi vedno le citatno bodisi v različnih podomačenih različicah, po drugi strani pa so v poimenovalnem sistemu stroke že obstajali tudi drugi prevzeti termini, ki pa so bili povsem pisno podomačeni in kot taki ustaljeni. Uredništvo se je odločilo to dvojnost urediti tako, da so za vse izvorno pisane termine v slovar sprejeli tudi podomačeno obliko, četudi v gradivu ni bila izkazana; podomačeni zapis je tako v slovarju prikazan kot prednostni, citatni pa le s kazalkami.

Taka rešitev nas vrača v točko, ki ji tu namenjamo osrednjo pozornost: vključevanje terminov v geslovník terminološkega slovarja, čeprav v gradivu niso bili izkazani. Zgolj podomačitev zapisa ni tvorba novega termina, temveč le tvorba njegove pisne dvojnice, a normativna odločitev, ki jo opisuje Košmrlj Levačič, odpira vprašanje meje normativnih odločitev v razmerju do gradiva. Ob predpostavki, da izdelujemo korpusni slovar, nas torej načelno zanima:

Ali vključiti v geslovník na novo tvorjen termin, če ima ta v gradivu sicer izkazano, a le citatno, žargonsko, starinsko ali kako drugače zaznamovano sopomenko, ki ne ustreza poimenovalnemu sistemu stroke ali/in knjižnega jezika?

V skladu z razumevanjem normativnosti, kot smo ga opredelili v prvem odstavku te točke, je naše izhodišče za odločanje o prednostnih terminih v pregledu rabe, ki mu nato sledi interpretacija ter dogovor področnih strokovnjakov (in jezikoslovcev). Šele dobro slovarsko gradivo lahko pokaže, ali je do podomačenega zapisa že prišlo, ali je šlo v takih primerih le za poseg lektorjev, kateri avtorji rabijo kateri termin, kako sta sopomenki obstajali ena ob drugi skozi čas, katera od njiju je že besedotvorno produktivna itd. Tudi to, da se avtorji zavedajo žargonskosti termina, je v besedilih pogosto vidno, saj ga zaznamujejo z narekovaji, drugačnim tiskom ipd. Potreba po novem terminu ali terminološkem dogovoru o prednostnem terminu bi torej morala biti dokazljiva tudi s podatki iz rabe. Naš odgovor na vprašanje je zato naslednji: le v primerih, ko je potreba po tem razvidna tudi v slovarskem gradivu, je zaradi pričakovanja naslovníkov in vlog, ki jih pri nas izpolnjujejo slovarji, in pod pogojem, da gre za terminološki dogovor, vključitev novega, v gradivu neizkazanega termina oz. njegove pisne različice zgolj zaradi normativnosti terminografsko sprejemljiva, vendar le, če je urešničena na razviden način – tak termin naj bo označen kot v terminološki komisiji usklajeni predlog.⁵

⁵ Tudi v Meyer, Mackintosh (1996: 263) je predlaganje novega termina v terminografiji omenjeno kot dejstvo, do katerega pride v primerih, ko je pomemben pojem v enem jeziku že poimenovan, v drugem pa ne, ali ko pomanjkanje termina ovira razvoj in širjenje znanja. Standard ISO/DIS 30042, katerega podatkovne kategorije so implementirane tudi v strukturo TBX (*TermBase eXchange Format*), pri jezikovnem statusu termina predvideva naslednje oznake: *priporočeni termin, nestandardizirani termin, predlagani termin, novi termin*.

III Iz teorije v prakso: iz korpusov v terminološki opis in predpis

Korpusno jezikoslovje k oblikovanju terminoloških slovarjev ali terminoloških podatkovnih zbirk pristopa iz besedil. Tsakona (2007) je poudaril, da je celo pri bilingvalizaciji terminoloških slovarjev nujna uporaba zbirke strokovnih besedil, četudi gre samo za nabor, ki zahteva ročno iskanje. Izhajajoč iz predpostavke, da imamo korpus, ki uravnoteženo predstavlja stroko, katere terminologijo želimo predstaviti, smo v prispevku zavrnilo oz. le pogojno sprejeli dve praksi dopolnjevanja terminoloških geslovnikov: vključevanje novih (v besedilnem gradivu ali sploh v slovenščini še neobstoječih) terminov na podlagi tujih slovarjev in vključevanje novih terminov na podlagi normativnosti.

Prepisovanje in prirejanje delov tujih terminoloških slovarjev ter introspekcijo posameznikov bo sodobna slovenska terminografija morala preseči z gradnjo korpusov strokovnih besedil, v katerih bo s pomočjo statističnih metod bolj objektivno in celostno prepoznavala terminološke kandidate, njihove sopomenke ter tipično besedilno okolje. Ob tem je pomemben še en vidik: takó gradnja korpusov kot oblikovanje in sprotno dopolnjevanje slovarskih in slovarsko-medbesedilnih terminoloških podatkovnih zbirk (Logar 2007: 201–204) bo moralo biti ažurno. Le v tem primeru bo tudi argument umetne vnaprejšnje slovarske tvorbe novih terminov (izvorno seveda povezane s tiskanimi slovarji), ki da tam že pripravljeni »čakajo« na tako ali tako predvideno prihodnjo uporabo, povsem nerelevanten.

IV Literatura

- Milan BUFON idr. (ur.), 2005: *Geografski terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Meta DOBNIKAR idr. (ur.), 2005: *Gemološki terminološki slovar*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Nina DRSTVENŠEK, 2003: Vloga besedilnega korpusa pri postavitvi geselskega članka v enojezičnem slovarju. *Jezik in slovstvo* XLVIII/5. 65–81.
- Polona GANTAR, 2004: Jezikovni viri in terminološki slovarji. Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 169–178.
- Velemir GJURIN, 1986: Načela sodobnega izrazijskega slovarja. Ada Vidovič Muha (ur.): *Jezik v znanosti 1: Zbornik prispevkov*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 151–187.
- Vojko GORJANC, 1996: Terminologija novejših naravoslovno-tehničnih strok (ob primeru računalništva in jedrske fizike). Ada Vidovič Muha (ur.): *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 251–260.
- Vojko GORJANC, Simon KREK, Polona GANTAR, 2005: Slovenska leksikalna podatkovna zbirka. *Jezik in slovstvo* L/2. 3–19.
- Halina HŁUSZYK, Alina STANKIEWICZ, 1998: *Slovar ekologije*. Prev. J. Sławinska. Ljubljana: DZS.
- Marjeta HUMAR idr. (ur.), 2002: *Planinski terminološki slovar: Slovensko-angleško-nemško-francosko-italijanski slovar planinskega, alpinističnega, plezalskega izrazja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ISO/DIS 30042, 2007: *TermBase eXchange (TBX) Format Specification – OSCAR Standard*. <http://www.lisa.org/standards/tbx/tbxISO_final.html> [25. 7. 2007].
- Graeme KENNEDY, 1999: *An introduction to corpus linguistics*. London, New York: Longman.

- Tomo KOROŠEC, 1971: O načelih za oblikovanje terminov. *Referati za strokovni sestanek terminologov in terminoloških svetovalcev z uredniki Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU (tipkopis). 9–13.
- Tomo KOROŠEC idr. (ur.), 1977: *Vojaški slovar*. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Borislava KOŠMRLJ - LEVAČIČ, 2000: Vloga terminološkega slovaropisja pri načrtovanju in oblikovanju jezika stroke. Inka Štrukelj (ur.): *Kultura, identiteta in jezik*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije. 287–298.
- Geoffrey LEECH, 1992: Corpora and theories of linguistic performance. Jan Svartvik (ur.): *Directions in corpus linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter. 105–122.
- Nataša LOGAR, 2007: *Korpusni pristop k pridobivanju in predstavitvi jezikovnih podatkov v terminoloških slovarjih in terminoloških podatkovnih zbirkah: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Ingrid MEYER, Kristen MACKINTOSH, 1996: The corpus from a terminographer's viewpoint. *International journal of corpus linguistics* 1/2. 257–285.
- Joža MEZE, 1971: Razlage terminov. *Referati za strokovni sestanek terminologov in terminoloških svetovalcev z uredniki Slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik SAZU (tipkopis). 31–37.
- Guy NORMAN, 2002: Description and prescription in dictionaries of scientific terms. *International journal of lexicography* 15/4. 259–276.
- Marko STABEJ, 1998: Besedilnovrstna sestava korpusa FIDA. *Uporabno jezikoslovje* 6. 96–106.
- Mihal ŠULC, 2002: Corpus frequency and lexicographical relevancy: Czech words with a morfem *micro-* (in hundred million corpus of Czech language – SYN2000). *EURALEX*. 209–220.
- Wolfgang TEUBERT, 2005/1999: Korpusno jezikoslovje in leksikografija. Vojko Gorjanc, Simon Krek (ur.): *Študije o korpusnem jezikoslovju*. Ljubljana: Krtina. 103–136./ *Korpuslinguistik und Lexikographie*. Deutsche Sprache 4.
- Villy TSAKONA, 2007: Bilingualisation in practice: Terminological issues in bilingualising a specialised glossary. *International Journal of lexicography* 20/2. 119–145.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1992: Normativnost v slovar ujetje slovenske besede. *Naši razgledi*. 10–11.
- – 2000: *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Povezava večjezične terminološke zbirke z večjezičnim korpusom

MIRAN ŽELJKO

Sektor za prevajanje, Generalni sekretariat Vlade RS, Slovenija,
miran.zeljko@gmail.com

Podatki, ki jih je objavil Generalni direktorat za prevajanje v EU, so omogočili izdelavo 22-jezičnega vzporednega korpusa. V kombinaciji z večjezično terminološko zbirko je to zelo uporaben pripomoček za prevajalce. Program je prosto dostopen na spletu na naslovu <http://evrokorpus.gov.si/k2>.

The data published by the EU Directorate General for Translation enabled the creation of a 22-language parallel corpus. In combination with a multilingual terminology database this becomes a very useful tool for translators. The program is available online at <http://evrokorpus.gov.si/k2/index.php?jezik=angl>.

Ključne besede: večjezični korpus, terminološka zbirka, prevajanje
Key words: multilingual corpus, terminology database, translation

I Uvod

Slovaropisci danes slovarje pogosto naredijo na osnovi korpusov: korpus je vir besedišča za slovar, slovarska gesla so izbrana glede na pogostost pojavljanja v korpusu, primeri v slovarju so vzeti iz korpusa ipd. Med nastajanjem slovarja sta korpus in slovar neločljivo povezana – in smiselno bi bilo, da bi ostala povezana še naprej.

Žal avtorji slovarja v obdobju, ko slovar predelujejo v elektronsko obliko, ki je namenjena prodaji, slovar odlepajo – kar je velika škoda, saj bi uporabniki slovarja zagotovo brskali po korpusu z enakim veseljem, kot so to počeli avtorji slovarja med sestavljanjem le-tega.

Idejo o povezavi slovarja in korpusa je zapisal npr. Wolfgang Teubert (Teubert 2005: 133). Eden od prosto dostopnih enojezičnih slovarjev, ki je ostal povezan s korpusom tudi za uporabnike, je Digitalni slovar nemščine (DWDS 2008).

Pri dvo- ali večjezičnih slovarjih je povezava slovarja in korpusa bolj zapletena kot pri enojezičnih, zato si za začetek lahko zadevo poenostavimo tako, da namesto s slovarjem delamo s terminološko zbirko.

II Zasnova

Ena od obsežnejših terminoloških zbirk za slovenščino je Evroterm (Evroterm 2008). Zbirka je začela nastajati med prevajanjem predpisov Evropskih skupnosti v slovenščino (Krstič 2000: 112), od leta 2004 dalje pa se dopolnjuje s terminologijo, ki se pojavlja v pre-

vodih državnih ustanov, poleg tega pa v Evroterm vključujemo zanimive manjše terminološke zbirke in slovarje (npr. Angleško-slovenski vojaški slovar, glosar Natove terminologije, tezaver Gemet, terminologijo iz terminološke zbirke LexAlp itd.).

III Zaplet

Kmalu po nastanku Evroterma se je pokazalo, da bi bil dvojezični korpus prevodov (ki je takrat nastajal, ker so prevajalci ob prevajanju uporabljali Tradosov program Translator's Workbench) zelo uporabno dopolnilo terminološke zbirke – in tako je nastal Evrokorpus (Evrokorpus 2008). V začetku sta bila to dva neodvisna izdelka, ker pa prevajalci v obeh iščejo termine, ju je smiselno povezati. Začetki so bili precej skromni: leta 2002 (ko sta bila oba programa prvič povezana) je bila terminološka zbirka štirijezična (vsebovala je angleščino, slovenščino, nemščino in francoščino), korpus pa je bil angleško-slovenski (Željko 2002). Postopno se je terminološka zbirka razširila na 15 jezikov, v korpusni zbirki pa je do leta 2008 nastalo pet dvojezičnih korpusov (angleško-slovenski, francosko-slovenski, nemško-slovenski, italijansko-slovenski in špansko-slovenski).

Prava analogija večjezični terminološki zbirki bi bil seveda večjezični korpus – nekaj takega, kot je prevajalcem v ustanovah EU dostopno s programom Euramis (Euramis 2007).

IV Vrh

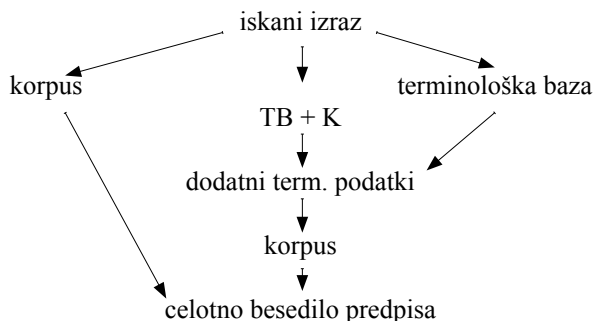
Nekaj podobnega konkordančnemu delu Euramisa je bilo možno narediti leta 2008, ko je Direktorat za prevajanje Evropske unije (DGT EU) dal v javno uporabo del podatkov iz Euramisa (Obvestilo 2008). Podatki so zapisani v večjezičnem tekstnem zapisu TMX v 22 uradnih jezikih EU in priložen je program, s katerim lahko naredimo dvojezični pomnilnik prevodov v zapisu TMX. To datoteko lahko uporabimo za polnjenje pomnilnika prevodov za tisti program, ki ga uporabljamo sami. Sparimo lahko poljubna jezika, tudi taka, ki sicer še nista bila v stiku (npr. slovenščina – estonščina).

Zapis je preprost, zato je podatke razmeroma preprosto uporabiti za izdelavo večjezičnega korpusa. Zaradi precejšnje količine podatkov obdelava sicer traja nekaj časa, na srečo pa so ustvarjalci to predvideli in so podatke razdelili na 12 datotek. V različnih jezikih je različno število segmentov – ker je bila največkrat izvorni jezik angleščina, je v njej največ podatkov. Zanimivo je, da je v jezikih novih članic EU (vključenih leta 2004 in kasneje) več podatkov kot v jezikih mnogih starih članic – ker so nove članice že uporabljale programe za delo s pomnilniki prevodov, ko so prevajalci iz »starih« jezikov še vedno delali ročno.

V Razplet

Po izdelavi druge verzije programov Evroterm in Evrokorpus (leta 2004) se je pokazalo, da bi bilo možno narediti en uporabniški vmesnik za iskanje po terminološki zbirki in po korpusu – zato sem to priložnost izkoristil še za to, da ima nova verzija programa samo en uporabniški vmesnik. Program je dostopen na naslovu <http://evrokorpus.gov.si/k2>. Uporabniku omogoča tri načine iskanja:

1. iskanje samo v terminološki zbirki,
2. iskanje samo v korpusu,
3. iskanje v terminološki zbirki in v korpusu.

Slika 1: Načini iskanja po večjezičnem korpusu

Pri vnosu podatkov mora uporabnik izbrati jezik izvornika in poljubno število jezikov prevoda. Po želji lahko iskanje omeji na kakšno oznako Celex (ali na del take oznake). Omejitev obsega izpisa in izpis celotnega števila zadetkov sta namenjena samo temu, da skrajšata čas iskanja, kadar uporabnik ne potrebuje obsežnega izpisa. Pri korpusu lahko izberemo eno- ali večjezični izpis.

Pri prvem načinu iskanja (iskanje v terminološki zbirki) dobimo v izpisu vse tiste termine (in njihove prevode), ki ustrezajo iskanemu pogoju. Po želji pa s klikom dobimo iz Evroterma tudi druge podatke o iskanem terminu (npr. definicijo, zanesljivost, referenčni dokument, področje uporabe ipd.). V terminološki zbirki je bistveno manj podatkov kot v korpusu in terminološki podatki so dobro urejeni, zato je ta način iskanja najhitrejši.

Pri iskanju samo v korpusu nam program izpiše korpusne rezultate, ki ustrezajo iskanemu pogoju. Iskana beseda v jeziku izvornika je obarvana modro, da jo hitreje najdemo. Kadar zahtevamo večjezični izpis, program izpiše tiste segmente, pri katerih obstaja prevod vsaj v enem jeziku. Če je skupno število jezikov do pet, so rezultati izpisani vzporedno (drug poleg drugega), ker je tak izpis preglednejši (ob predpostavki, da je vrstni red besed v različnih jezikih podoben). Če je jezikov več, so segmenti zapisani drug pod drugim. Ob izpisu dobimo prek oznake Celex povezavo na celotno besedilo predpisa, iz katerega izhaja dotični segment. Za bazo celotnih besedil predpisov uporabljamo Eur-Lex (Eur-Lex 2008). Izpis je v začetku enojezičen, lahko pa si naredimo dvojezičnega, če na začetku besedila predpisa izberemo poljubna jezika.

Pri enojezičnem izpisu dobimo centriran izpis KWIC (Key Word In Context); levo in desno od iskane besede je do 40 znakov (če želimo videti celotne segmente, izberemo dvojezični izpis in za jezik prevoda izberemo isti jezik kot za izvornik).

Iskanje v terminološki zbirki in korpusu združuje oba prej opisana izpisa. Dodatna vrednost tega izpisa je ta, da je prevod iskane besede v prevedenem segmentu obarvan modro (če ga program najde).

Korpus sicer ni lematiziran, program za iskanje po njem pa pozna nekaj pravil, s katerimi najde tudi nekatere sklanjane samostalnike in pridevnike za slovenščino (npr. *država* – *države* – *državo* itd., *kovanec* – *kovanca* itd., *Evropska unija* – *Evropske unije* itd.), angleščino (*company* – *companies* ipd.) in nemščino (*Europäische Union* – *Europäischen Union* ipd.). Zaradi večje verjetnosti napak je ta logika izključena pri kratkih besedah (npr. beseda *act* se sicer pojavlja pogosto, vendar se v angleščini na *-act* konča veliko besed), kljub temu pa se včasih pojavi napaka tudi pri daljših besedah (npr. iščemo *kovanec*, pa dobimo med zadetki

tudi *preiskovanec*). Poleg tega se včasih zgodi, da so pri različnih besedah nekatere oblike enake (npr. *porok* je kot samostalnik moškega spola v imenovalniku enak samostalniku ženskega spola *poroka* v rodilniku množine) – tudi v takih primerih program optimistično izpiše vse, kar najde.

VI Razsnova

Prednosti uporabe večjezičnega vzporednega korpusa za prevajalce v primerjavi z dvojezičnim vzporednim korpusom so:

1. Program omogoča drugačen način prevajanja kot doslej. Že prej je sicer veljalo, da je za prevajalca koristno, če obvlada več tujih jezikov – z uporabo tega korpusa pa se pokaže, da je znanje več tujih jezikov koristno, tudi če prevajalec prevaja samo iz enega jezika, saj si pri dvoumnih besednih zvezah v izvorniku lahko pomaga s prevodi v drugih jezikih. Prav tako mu drugi tuji jeziki pomagajo, če dvomi o pravilnosti prevoda iz korpusa ali pa kadar v ciljnem jeziku sploh ni prevoda. Res je, da si v takih primerih lahko pomaga z drugimi pripomočki, npr. pri prevodu iz angleščine v slovenščino tudi z angleško-nemškimi slovarji in angleško-nemškimi korpusi – je pa delo gotovo hitrejšo, če je vse skupaj na enem mestu.
2. Za nekatere jezikovne kombinacije Slovenci sploh nimamo slovarjev (npr. baltški jeziki, malteščina), zato je tak način iskanja ustreznic pravzaprav edina možnost.
3. Programi za delo s pomnilniki prevodov nam sicer omogočajo konkordančno iskanje po pomnilniku in to je praviloma hitrejšo kot iskanje po korpusu prek interneta – vendar so tovrstni pomnilniki praviloma dvojezični (pri čemer npr. v SDL Tradosu rabimo celo dva pomnilnika!), če hočemo npr. v angleško-slovenskem pomnilniku poleg angleških besed iskati tudi slovenske). Dvojezični korpus je morda še neke vrste (slaba) konkurenca dvojezičnemu pomnilniku prevodov, 22-jezični vzporedni korpus pa med obstoječimi najbolj razširjenimi pomnilniki prevodov nima prave konkurence.

Gotovo ima 22-jezični korpus v obstoječi obliki tudi pomanjkljivosti:

1. V korpusu so napake – ta očitek seveda velja za vse korpuse, ne le za tega. Zanimivo je, da so napake celo v kratkem besedilu, s katerim je DGT EU želel pokazati, kako je vzorčen stavek napisan v 22 različnih jezikih (Referenčni stavek 2008). Glede na doslej najdene napake ocenjujem, da (vsi) prevodi niso bili dodatno pregledani (strokovno, pravno ali jezikovno). Upoštevati je treba tudi, da je bila večina prevodov narejena iz angleščine, kar pomeni, da pri sparjenju stavka v dveh ali več jezikih (med katerimi ni angleščine) lahko pride do razlik, ki so razumljive le, če upoštevamo postopek dela. Vse to pomeni, da je pri uporabi vsakega izraza potrebna neka količina skepse, posebej če prevoda iskanega izraza ne poznamo – v takih primerih je vedno koristno, da ga preverimo še kje druge, če je to le možno. To je še pomembnejše, če si prevajalec iz prosto dostopnih podatkov naredi pomnilnik prevodov – obvezno je treba preveriti tudi 100-odstotne zadetke.
2. Hitrost – povečati bo treba hitrost iskanja.

3. Korpus ni lematiziran, zato uporabnik dobi manj zadetkov, kot bi jih lahko.
4. V dvojezičnih korpusih je več besed, kot jih je (za isti jezikovni par) v 22-jezičnem korpusu – v prihodnosti bo treba vse posamezne dvojezične korpusse združiti v enega večjezičnega, pri čemer je pomembno, da izločimo duplikate.

Možnosti za izboljšave v prihodnosti je torej dovolj.

VII Sklep

Za prevajalce so poleg slovarjev, glosarjev, terminoloških in podobnih besednih zbirk zelo pomembni tudi korpusi. Praviloma korpusi obstajajo ločeno od besednih zbirk – so pa precej bolj uporabni, če sta ti dve vrsti zbirk medsebojno povezani. Za prevajalce so bolj kot enojezični korpusi uporabni dvojezični, ker iz njih vidijo rabo besede ali besedne zveze v obeh jezikih v kontekstu in so zato naravno dopolnilo slovarjev. Korak naprej so večjezični korpusi, ker prevajalcem besedilo v drugih jezikih pomaga pri boljšem razumevanju izvirnika. Prevajalci v EU imajo v ta namen program Euramis, ki pa ni dostopen javnosti. Med prosto dostopnimi izdelki je eden prvih korakov v tej smeri večjezični korpus na naslovu <http://evrokorpus.gov.si/k2>.

VIII Literatura

- Digitalni slovar nemščine: <http://www.dwds.de>
Euramis: http://europa-eu-audience.typepad.com/en/files/euramis_Presentation_2007_03.ppt
Eur-Lex: <http://eur-lex.europa.eu>
Evrokorpus: <http://evrokorpus.gov.si>
Evroterm: <http://evroterm.gov.si>
Adriana KRSTIČ, Miran ŽELJKO, 2000: Evroterm – terminologija EU na internetu. *Zbornik referatov s posvetovanja INDO 2000*. 112–116.
Obvestilo DGT EU o javnem dostopu do prevodov predpisov EU v vseh uradnih jezikih EU: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/08/60&format=HTML&language=SL>
Referenčni stavek, napisan v več jezikih: http://langtech.jrc.it/Documents/0801_DGT-TM_Sample-translation-unit_all-languages.doc
Wolfgang TEUBERT, 2005: Korpusno jezikoslovje in leksikografija. Vojko Gorjanc, Simon Krek (ur.): *Študije o korpusnem jezikoslovju*. Ljubljana: Krtina. 103–136.
Miran ŽELJKO, 2002: Pripomočki na spletu za prevajalce zakonodaje EU. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Jezikovne tehnologije: zbornik konference*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan.

Urejanje spletnega terminološkega slovarja Islovar

KATARINA PUC

Slovensko društvo INFORMATIKA, Slovenija,
katarina@octostream.com

V članku predstavimo postopek urejanja spletnega terminološkega slovarja Islovar, ki ga je Slovensko društvo INFORMATIKA objavilo v aprilu 2001. Islovar je javno dostopen, odprt za uporabnike, ki lahko vanj vnašajo nove izraze in slovarske sestavke komentirajo. Uredniki imajo poseben uredniški vmesnik, ki omogoča urejanje slovarskih sestavkov po dogovorjenem postopku. Urejanje prikažemo na primeru urejanja zbirke. Opišemo nekatere probleme urejanja: dolgotrajnost projekta, kakovost vsebine zaradi odprtosti spletnega slovarja, nejasen obseg področja informatike, omejenost uporabljenih informacijskih virov.

The paper presents the process of editing the online terminological dictionary Islovar, which was created by the Slovenian Society INFORMATIKA in April 2001. The dictionary is free and accessible to users who can enter new terms into the dictionary as well as comment on existing terms and definitions. The editors of the dictionary have a special interface, which enables the editing of content according to the procedure agreed upon. The paper presents the editing process on an example of editing a database and discusses some of the problems involved in that such as the length of the project, the issue of quality due to the openness of the dictionary and the limitations of the used information sources.

Ključne besede: terminološki slovar, informatika, spletna programska rešitev, korpus

Keywords: terminological dictionary, informatics, online application program, corpus

I Za uvod nekaj zgodovine

Začetki Islovarja segajo v leto 2000, ko smo na XIII. posvetovanju Zveze ekonomistov Slovenije imeli okroglo mizo na temo Skrb za informacijsko izrazje. Poleg udeležencev posvetovanja, pretežno profesorjev za informatiko na univerzah, so se razprave udeležili: Samo Kuščer, tedaj glavni urednik revije Monitor, Tomaž Erjavec, raziskovalec z Instituta Jožef Stefan, Niko Schlamberger s Statističnega urada RS, Brane Šalamon, novinar. Okroglo mizo je vodila Katarina Puc, tedaj lektorica in tehnična urednica revije Uporabna informatika. Razprava je tekla o informacijskem izrazju.

Mnenja članov okrogle mize glede strokovnega jezika v informatiki so bila precej različna; nekateri prisotni so celo predlagali, naj bi ostali kar pri angleščini, saj je v tem jeziku napisana vsa pomembna literatura. Vendar se je večina strinjala, da moramo ukrepati. Sicer je v preteklih letih izšlo nekaj računalniških pojmovnikov in slovarčkov, vendar zaradi hitrega razvoja informacijske tehnologije ustreznega izrazja ni bilo. Sledil je sklep: za strokovni jezik mora poskrbeti stroka sama, saj brez lepega jezika in ustreznega izrazja izobraževanje in sporazumevanje v stroki ni mogoče. Skrb za informacijsko izrazje, to je

poimenovanje novih pojmov, objavljanje in razširjanje izrazov, je torej naloga vseh informatikov, posebej pa še profesorjev na univerzah. Izkoristiti je treba najnovejšo informacijsko tehnologijo, internet, jezikovne tehnologije.

Že tedaj smo ocenili, da bo vložek našega dela veliko večji, kot bo morebitni iztržek. Vendar smo lahko opredelili druge koristi, ki jih bo vsem prinesel lepo oblikovan strokovni jezik informatike.

Še isto leto je bila okrogla miza na temo Skrb za slovenski jezik na Posvetovanju slovenske informatike v Portorožu. Slovensko društvo INFORMATIKA pa je ustanovilo jezikovno sekcijo, ki se je v letu 2000 večkrat sestala in sklenila, da prične na spletu izdajati terminološki slovar. Zgled je bil spletni računalniški slovarček, ki ga je izdajal Vladimir Batagelj in je njegovo vsebino tudi prispeval v novi slovar.

Člane sekcije smo tedaj imenovali za urednike slovarja in jih zadolžili za posamezna področja. Med uredniki v začetku ni bilo nikogar, ki bi kaj vedel o urejanju slovarjev. Poznali pa smo številne tuje slovarje, v knjižni obliki in na spletu, zato smo se odločili, da bomo k izrazom dodajali tudi razlage.

Skupina urednikov se je s časom spreminjala; tiste, ki niso več aktivno sodelovali, smo preimenovali v strokovne sodelavce, prihajali pa so številni novi uredniki. V septembru 2008 je skupina urednikov obsegala 36 članov, od tega 8 jezikoslovcev, drugi so bili strokovnjaki za informatiko, visokošolski profesorji in ljudje iz prakse. Od pričetka dela za Islovar je pri urejanju gradiva na razne načine sodelovalo blizu 50 strokovnjakov. To so ljudje, ki so sicer redno zaposleni, vendar pa je njihovo delo pri slovarju v prostem času za kakovost slovarja zelo pomembno, ker so strokovnjaki in so z najnovejšimi izsledki stroke in njenim izrazjem dobro seznanjeni.

Kmalu se je naloga urejanja Islovarja izkazala za veliko zahtevnejšo, kot smo predvidevali. Delo pri urejanju Islovarja je potekalo počasneje, kot bi hoteli. Informacijska tehnologija nas tako rekoč prehitava. Za večjo učinkovitost, za lažje načrtovanje dela in preverjanje rezultatov smo uvedli letne projekte, v katerih natančno opredelimo cilje. Od leta 2006 do leta 2008 je te projekte podprlo tudi Ministrstvo RS za kulturo, žal samo s simboličnimi finančnimi zneski. Vendar je to, poleg velike obiskanosti spletne strani Islovarja, za naše delo pomembno priznanje.

II Značilnosti Islovarja

Člani jezikovne sekcije smo se pred zasnovo Islovarja odločili, da bo slovar odprt za uporabnike, da bo v njem vidno vse, kar bodo uporabniki vnašali in uredniki uredili, ter da bo prosto dostopen, to je brezplačen. Kasneje smo izdelali strategijo razvoja Islovarja, v kateri smo ta načela potrdili. Načela so se izkazala kot pravilna, saj smo tako dosegli velik obisk. Hkrati smo zajeli veliko skupino uporabnikov (1136 registriranih uporabnikov, 35 urednikov), ki k obstoječim slovarskim sestavkom prispevajo izraze, razlage in komentarje. Na spletni strani Islovarja se samodejno beleži obisk (približno 15.000 iskanj mesečno) in slovar prikazuje nove izraze v nekem obdobju (od 1. 1. 2008 do 15. 10. 2008 444 novih izrazov, od tega so uporabniki prispevali 63 izrazov).

Islovar je bil 1. 10. 2004 objavljen v novi izdaji, ki smo jo izdelali na temelju dotedanjih izkušenj, tako da je za uporabnika in za urednika čim bolj prijazen. Strani so urejene tako, da so kar najbolj pregledne. Iskalnik je hiter in omogoča iskanje po slovenskem izrazu ali po angleški ustreznici. Urednikom omogoča zahtevno iskanje po raznih kriterijih.

Urejeni slovarski sestavki so opremljeni z vsemi potrebnimi slovarskimi oznakami: obrazilo v rodilniku, spol, število, besedna vrsta, faza. Faza prikazuje stopnjo zanesljivosti slovarskega sestavka in je označena z barvo in besedilom: *predlog*, *pregledano*, *strokovno pregledano* in *urejeno*. Razlaga ima lahko več pomenov in usmerja na sinonime in podobne izraze (ki zajemajo tudi antonime). Obvezni del sestavka je tudi angleška ustreznica, ker je angleščina temeljni strokovni jezik za informatiko.

Islovar vsebuje seznam povezav na druge zanimive slovarje (rubrika *drugi slovarji in viri*) in pri izdelavi Islovarja uporabljene vire (rubrika *reference in viri*), od splošnih in terminoloških slovarjev do strokovne literature, ki je bila uporabljena.

Za naglase vsebuje Islovar posebno rešitev. Nabor črkovnih znakov na spletu za zdaj ne omogoča preprostega zapisa naglasov in nekaterih znakov, kot je npr. naglašeni polglasnik. Prav ta pa se pojavlja pri izgovorjavi kratic, ki so v informatiki zelo pogoste. Zato smo iztočnicam dodali zapis v MRPI¹ in pri urejenih izrazih zvočni zapis. Uporabniki Islovarja torej vidijo naslednjo podobo:

analogno-digitalni pretvornik -ega -a [analo:gnO digita:lni prEtvo:rnik] m, krat. ADP (*angl. analog to digital converter; krat. ADC*) **urejeno**
pretvornik, ki analogni signal spreminja v digitalnega; sin. digitalizator (1); prim. digitalno-analogni pretvornik

Pri pretvorbi v obliko Wordovega dokumenta se zapis samodejno spremeni, tako da je iztočnica opremljena z naglasi. Tak zapis se uporablja v slovaropisni skupini za dokončni pregled pravilnosti. Torej:

analogno-digitalni pretvornik -ega -a m, krat. ADP (*angl. analog to digital converter; krat. ADC*) pretvornik, ki analogni signal spreminja v digitalnega; sin. digitalizator (1); prim. digitalno-analogni pretvornik

Programska rešitev vsebuje dva vmesnika: uporabniški vmesnik in uredniški vmesnik. Uporabniški vmesnik je del Islovarja, ki ga vidijo naključni uporabniki in registrirani uporabniki. Uredniki in administratorji pa uporabljajo uredniški vmesnik, ki vsebuje številne možnosti za urejanje slovarja.

A) Uporabniški vmesnik

Uporabniški vmesnik je del programa, ki je za ogled in delo na voljo uporabnikom. Uporabniki lahko iščejo po slovenskem ali po angleškem izrazu. Slovarske sestavke lahko komentirajo, če so se prej registrirali. Prav tako se morajo registrirati, če v Islovar vnašajo izraz in razlago. Lahko vnesejo samo slovenski izraz in njegovo ustreznico, razlago dodajo kasneje ali pa jo prepustijo urednikom.

Odprtost Islovarja ima tudi slabe strani: uporabniki, pa tudi uredniki lahko vpišejo neprimeren slovenski izraz, nepravilno angleško ustreznico ali napačno razlago. Taka možnost obstaja 365 dni v letu in ti nepravilni slovarski sestavki so vidni vsem uporabnikom. Res je, da so ob vnosu izrazi opremljeni z oznako *predlog*, vendar uporabniki tega morda ne

¹ MRPA (*angl. machine readable phonetic alphabet*) – računalniški obdelavi prilagojena fonetična abeceda, ki vključuje posebnosti slovenskega govora.

upoštevajo. Uredništvo Islovarja je svojo odgovornost sicer omejilo v *pogojih uporabe slovarja*,² vendar uporabniki zelo verjetno tega besedila ne preberejo.

Kontrolo vnosov smo v postopek urejanja vgradili z rubriko *novi izrazi*. Tam so vidni vsi izrazi, ki so bili vneseni ali ažurirani v določenem razdobju, npr. v zadnjem dnevu, v zadnjem tednu, v zadnjem mesecu. Nove izraze sproti pregledujemo, in če opazimo, da je med njimi izraz, ki očitno ne sodi v Islovar, ga izločimo in o tem obvestimo avtorja tega izraza. Izraz prejme po pregledu oznako *pregledano*. Tako skušamo zagotoviti neko osnovno kakovost v Islovarju.

Vendar je to preverjanje pogosto pomanjkljivo. Pojavljajo se novi pojmi, za katere slovenski izrazi še ne obstajajo. Opažamo sicer, da številni uporabniki, ki vnašajo izraze, pišejo tudi dovolj dobre razlage. Vendar urednica, ki prebira nove izraze, vseh teh pojmov ne pozna, zato ne more presojati o primernosti slovenskih ustreznic ali o pravilnosti njihovih razlag.

B) Uredniški vmesnik

Sodelavci, ki imajo status urednika, prejmejo dovoljenje za dostop do uredniškega vmesnika, ki omogoča poleg vnosa izrazov tudi njihovo dokončno urejanje neposredno na spletu. Tako na primer uredniški vmesnik vsebuje tudi:

- napredni iskalnik,
- vnos izrazov,
- urejanje izrazov,
- oblikovanje in urejanje zbirk,
- vpogled v statistiko uporabe Islovarja po dnevih in po mesecih.

Administratorji imajo na voljo še naslednji možnosti:

- brisanje izrazov in zbirk,
- izvoz zbirke v obliko Word.

Napredni iskalnik za razliko od enostavnega iskalnika omogoča iskanje po podobnih izrazih. To so besedne zveze in izrazi, ki so si podobni po določenem številu črk. Ta značilnost je zelo koristna pri kasnejšem urejanju, zlasti pri oblikovanju pomenskih skupin. Če npr. iščemo po angleškem izrazu *communication*, prikaže iskalnik 30 sestavkov. Iskanje po angleški ustreznici je navadno uspešnejše, ker nam iskalnik prikaže tudi vse kratice, ki imajo v angleški ustreznici razvezani izraz.

Iskalnik omogoča urednikom tudi iskanje po raznih kriterijih. Rubrika *lastnosti* omogoča izbor izrazov po spolu, številu, besedni vrsti, kvalifikatorju, fazi, datumu ali ažuriranju vnosa. Tako npr. lahko poiščejo vse kratice, vse pridevnike ali vse izraze, ki imajo oznako *žargonski*. Najdejo, da je v Islovarju 292 krat. V Islovarju najdejo 16 izrazov z oznako *žarg.*, npr. *afna*, *čvekalnica*, *disketar* itd. Najdejo lahko vse izraze v eni od faz urejanja, npr. izraze, ki imajo oznako *urejeno* (1432 izrazov), ali izraze, ki so bili v Islovar vneseni po določenem datumu, npr. po 1. 1. 2008 (453 izrazov).

---

² Izdajatelj se trudi, da bi bila vsebina slovarja čim bolj strokovna in sodobna, zato so uredniki in sodelavci slovarja strokovnjaki za področja, ki jih slovar zajema. Vendar zaradi tehnologije, po kateri slovar nastaja, izdajatelj ne more biti odgovoren za morebitne napačne ali neprimerne zapise, ki jih uredniki še niso pregledali in so označeni kot predlog ali so v zbirki nenajdenih izrazov. Izdajatelj zato ne prevzema nobene odgovornosti za škodo, ki bi nastala z uporabo izrazov, ki so v slovarju.

Rubrika *zbirke* prikaže vse zbirke, ki jih uredniki urejajo, to so zbirke, ki se začenjajo z DELO-, in druge zbirke, ki sodijo na neko področje, npr. poslovna informatika.

Rubrika *razlage* omogoča iskanje vseh razlag, ki vsebujejo eno ali več izbranih besed, po sinonimih ali podobnih izrazih. Pri primerjavi izrazov *komunikacija* in *komuniciranje*, na primer, dobimo naslednji rezultat: *komunikacij* je bil uporabljen v 107 razlagah, *komunicira* pa 28-krat.

Za pregled sinonimov prikaže slovar seznam vseh izrazov, ki imajo sinonime: 928.

Vse izraze, ki smo jih poiskali po enem od omenjenih kriterijev, lahko po pogostosti iskanja razvrstimo po padajočem ali rastočem vrstnem redu. Tako najdemo, da je bilo 5 najbolj iskanih izrazov: *programski vmesnik* (iskan 4123-krat), *internetni protokol*, *skenirati*, *kibernavt*, *spletni dnevnik*. Zbirko *komunikacija*, ki zajema 32 izrazov, lahko razvrstimo po številu ogledov posameznega izraza. Pri tem je bil največkrat iskan izraz *komunikacija* (2397-krat), izraz *individualno komuniciranje* je bil iskan 23-krat, izraz *predavanje* pa enkrat.

V uredniškem vmesniku se slovarski sestavek prikaže opremljen z dodatnimi informacijami takole:

komunikacija -e [kOmunika:tsija] ž (angl. communication) str. pregledano

1. sistem, ki omogoča komuniciranje
2. oddajanje, prenos in/ali sprejemanje podatkov, sporočil po žičnih, radijskih, optičnih ali drugih medijih; prim. komuniciranje (1)

[Nazaj]

[Komentarji] [Podrobnosti] [Zgodovina] [Uredi sestavek]

Avtor: Katarina Puc, avtor@domena

Viri:

Datum vpisa: 28.06.2001 00:00:00

Datum zadnjega ažuriranja: 04.09.2008 16:10:00

Izraz se nahaja v naslednjih zbirkah:

- [grafemski140607](#)
- [SLOVAR](#)
- [zbirkatemeljni](#)
- [zbirkatelekomunikacije](#)
- [DELO-Katarina-komunikacija](#)
- [zbirka-poslovna_informatika](#)

Število ogledov: 2397

ID v bazi: 4048

Uredniki imajo dostop do vseh komentarjev in do zgodovine slovarskega sestavka. Razviden je predlagatelj izraza (imenovan avtor) in datum, ko je bil izraz vpisan v Islovar. Sestavek ima oznako *strokovno pregledano*, čeprav je bil že urejen. Kasneje smo ga namreč

še popravljali. Izraz je vključen v več zbirk. Da gre za pomemben izraz, dokazuje zbirka *SLOVAR*, ki zajema vse enkrat že urejene izraze. Zbirka *temeljni* pa vsebuje 143 temeljnih informacijskih izrazov, ki smo jih v sekciji opredelili in uredili v letu 2006. Število ogledov je veliko, kar potrjuje pomembnost izraza.

C) Dogovorjeni postopek urejanja Islovarja

Uredniški postopek opredeljuje vnos v Islovar in faze urejanja. Za vnos omogoča štiri možne vire slovarskih sestavkov, in sicer vnos sestavka, ki so ga pripravili uredniki ali pa predlagatelji, vnos večje skupine strokovnih izrazov ter vnos iz zbirke nenajdenih strokovnih izrazov, to je tistih izrazov, ki jih uporabniki v Islovarju niso našli (Turk 2007). Ker novi izrazi nastajajo sproti, je potreben njihov prvi pregled. Uredniški vmesnik omogoča vpogled v nove izraze, ki se redno pregledujejo, hkrati se sproti izločajo tisti, ki v Islovar ne sodijo. O izbrisu urednik po elektronski pošti obvesti uporabnika, ki je izraz prispeval. Pri vnašanju večje zbirke izrazov se prvi pregled opravi pred vnosom.

Tukaj se srečujemo s problemom, kaj sodi v Islovar. Informacijska tehnologija se širi na vsa področja človeškega življenja, zato se njena uporaba naglo spreminja, vprašanje pa je, kje so meje informatike in kje se začenjajo druga področja. V jezikovni sekciji smo poskušali opredeliti klasifikacijo informatike, potem pa smo ugotovili, da obstaja na svetu več klasifikacij, ki se precej razlikujejo. Sklenili smo, da naj spletni slovar sprejema tudi izrazje, ki je vsebinsko na meji informatike. Tako je, na primer, zajeto v zadnjem času zelo aktualno področje e-izobraževanja, za katerega smo sklenili, da ga v Islovar vključimo, in smo pričeli njegovo izrazje intenzivneje urejati. Ob morebitnem natisu v knjigi pa bo treba to vprašanje razrešiti in meje natančno opredeliti.

Pri strokovnem pregledu izrazov uredniki delajo v skupinah. Ustabil se je postopek urejanja v delovnih zbirkah. To so pomensko zaokrožene skupine izrazov, ki jih za pregled in razpravo pripravijo posamezni uredniki. Delovna zbirka ima posebno ime in načeloma ni dovoljeno, da drugi uredniki urejajo ali spreminjajo izraze v njej. Vsak slovarski sestavek vsebuje v uredniškem vmesniku tudi oznako, v kateri zbirki je. Zbirke uporabnikom niso vidne.

Skupine urednikov se sestajajo in razpravljajo o izrazih, spreminjajo izraze in razlage. Pri tem uporabljajo vse dostopne informacijske vire. Za področje informatike sta zlasti pomembna iskalnika najdi.si in Google, pa tudi korpus DSI, ki vsebuje 1,404.372 besed iz zbornikov posvetovanj Dnevi slovenske informatike od 2003 do 2008. Uredniki v Islovar zapisujejo vir izraza ali razlage, če se jim zdi to potrebno. Viri so vidni v slovarskem sestavku v uredniškem vmesniku. Pomembnejše vire uredništvo kasneje vnaša v seznam virov, ki je viden vsem uporabnikom.

Tako obdelani izrazi prejmejo oznako *strokovno pregledano*. Zbirka gre v javno razpravo vsem urednikom, ki v določenem roku izraze komentirajo, predlagajo spremembe, dopolnitve. Te komentarje prejmejo vsi, ki so se v nastavitvah prijavili na obvestila, tudi uporabniki. Pogosto se nabere cela vrsta pripomb in predlogov, ki jih strokovna skupina nato preuči in prevzame ali zavrne. Tako izraze sprejme velika skupina udeležencev v postopku. Zagotavlja se pravilnost slovarskih sestavkov in hkrati njihova kakovost.

V nadaljevanju bomo opisali urejanje zbirke *DELO-Katarina-komunikacija*.

III Primer urejanja delovne zbirke

Delovne zbirke smo izbrali iz temeljnih pomenskih skupin, ki smo jih oblikovali ob temeljnih izrazih informatike.

Temeljni izraz informatike smo tedaj opredelili takole:

- se nanaša na področje informatike,
- je bistven za razumevanje področja,
- je nosilni izraz, iz katerega izhaja cela družina strokovnih izrazov, to so besedne zveze in pomensko odvisni izrazi,
- se pogosto uporablja v slovarskih razlagah, v informatiki nasploh,
- je enobeseden; besedne zveze smo med temeljne izraze uvrstili, kadar iz njih izhaja pomembna družina.

Zbirka *DELO-Katarina-komunikacija* je bila oblikovana v letu 2007 ob nosilnem izrazu *komunikacija*, ki je bil v letu 2006 vključen v zbirko temeljnih izrazov in takrat tudi dokončno urejen. Tudi izraz *komuniciranje*, ki ima enako angleško ustreznico *communication*, je bil vključen med temeljne izraze. Kasneje smo ugotovili, da je težko razlikovati med pomenoma obeh izrazov. Oblikovali smo zbirko, v katero smo dodali pomensko sorodne izraze. Nekaj teh izrazov smo kasneje izločili, druge dodali.

Najprej smo pregledali temeljna izraza *komunikacija* in *komuniciranje*. Ob pregledu spletnih strani na spletišču najdi.si smo ugotovili, da se v praksi, zlasti v informatiki, oba izraza pogosto uporabljata kot sinonima. Kot sinonim za *komuniciranje* se pojavlja tudi *sporazumevanje*. *SSKJ* navaja *sporazumevanje* kot sinonim *komuniciranja*. Kot sinonima za *komuniciranje* sta bila predlagana tudi *sporočanje*, *sosporočanje*. Fakulteta za družbene vede, matična fakulteta za področje, ima predmet *Komuniciranje in nove tehnologije*. Wikipedija piše, da se *komuniciranje* uporablja v družboslovju in v tehničnih znanostih, računalništvu in elektrotehniki.

Korpus DSI pokaže, da informatiki veliko pogosteje uporabljajo *komunikacija* kot *komuniciranje*. Na forumu Islovarja se je razvila daljša razprava o razlagi izraza *komunikacija* pa tudi *komunikacija človek-računalnik*. Vse kaže, da izraža *komunikacija* tehnološki vidik, *komuniciranje* pa sociološki vidik pojma, za katerega ima angleški jezik samo eno ustreznico. Tako stališče smo zavzeli tudi pri urejanju teh izrazov.

Izraza *komunikacija* in *komuniciranje* smo torej pomensko ločili z razlagama:

komuniciranje -a s (angl. communication)

1. izmenjava, posredovanje misli, informacij; prim. komunikacija (2)
2. dogovarjanje z namenom medsebojnega razumevanja, sodelovanja; sin. sporazumevanje (1)

komunikácija -e ž (angl. communication)

1. sistem, ki omogoča komuniciranje
2. oddajanje, prenos in/ali sprejemanje podatkov, sporočil po žičnih, radijskih, optičnih ali drugih medijih; prim. komuniciranje (1)

Sledilo je urejanje drugih izrazov v zbirki. Islovar omogoča vpogled v vse razlage, v katerih nastopa eden ali več izbranih izrazov. Po pregledu razlag smo ugotovili, da sta bila

izraza *komunikacija* in *komuniciranje* uporabljena v razlagah v zbirki nedosledno. To smo popravili. Dodali smo razlago tistim izrazom, ki je še niso imeli. Preverili smo pogostost izrazov. Tako smo npr. na spletišču najdi.si našli samo en primer uporabe izraza *integrirana poslovna komunikacija* (Islovar), *integrated business communications* pa ima na Googlu 24.000 zadetkov. Toliko pojavitev v svetovnem merilu je malo, po virih pa smo ugotovili, da ne gre za strokovni izraz, temveč za komercialni naslov. Ta izraz je kandidat za brisanje iz Islovarja.

Pri urejanju zbirke se zbirka navadno precej poveča. Zaradi lažje primerjave in usklajevanja smo dodali tudi izraze, ki nastopajo v razlagah v tej zbirki, čeprav so bili nekateri že urejeni (*sporočilo*, *interakcija*). Zbirko *komunikacija* smo nato razširili še z nekaterimi pomensko sorodnimi izrazi. Dodali smo izraze, ki smo jih v Islovar vključili iz zbirke izrazov, ki smo jih prejeli od Gimnazije Ledina. To so izrazi, kot so *debata*, *enosmerno komuniciranje*, *množično komuniciranje*, *predavanje*, ki so sicer mejni glede na vsebino Islovarja. Dodali smo dva izraza, ki sta bili uporabljena v razlagah in v Islovarju še nista bili razložena: *govorna komunikacija*, *podatkovna komunikacija*.

Zbirka ima oznako *strokovno pregledano* in čaka na urejanje v slovaropisni skupini. Tukaj se ponovno preverja pravilnost slovenske ustreznice, dokončno izdela zaglavje slovarskega sestavka skupaj z naglasi, izbrišejo izrazi, ki po presoji skupine ne sodijo v Islovar, prestavi kateri od slovarskih sestavkov v drugo zbirko zaradi kasnejšega, pomensko zaokroženega urejanja.

Potem prejme zbirka oznako *urejeno* in ime *redakcija*. Oznaka *urejeno* preprečuje, da bi kdo od urednikov v zbirki karkoli spreminjal. Zbirka gre v javno razpravo vsem urednikom. Po prejemu pripomb in predlogov za spremembe o njih slovaropisna skupina ponovno razpravlja. Slovarske sestavke po potrebi ponovno spremeni. Dokončna inačica se prestavi v zbirko *SLOVAR*.

IV Sklepne ugotovitve

Članek prikazuje značilnosti Islovarja in uporabo dogovorjenega postopka urejanja na primeru zbirke *DELO-Katarina-komunikacija*, ki je uporabljen kot zgled, kako uredništvo rešuje probleme kakovosti, primernosti vsebine in uporabo spletnih virov.

Odprtost Islovarja lahko ogroža kakovost njegove vsebine. To uredništvo rešuje z večkratnim pregledovanjem sestavkov, pogosto celo ponovnim pregledovanjem in dopolnjevanjem že urejenih sestavkov. Vsak izraz je pregledan vsaj štirikrat, razlaga vsaj trikrat. Ta skrb za kakovost hkrati povzroča, da postopek urejanja poteka zelo počasi in je od vseh izrazov v Islovarju dokončno urejenih samo približno ena četrtnina.

Vprašanje, kaj sodi v terminološki slovar informatike, ostaja zaenkrat odprto. Področje uporabe informacijske tehnologije se širi tako hitro, da so meje za zdaj nejasne. Glede na praktično neomejenost prostora na spletu uredništvo Islovarja vključuje tudi izraze z mejnih področij. Primer takega področja je e-izobraževanje, ki je v zadnjem času zelo aktualno.

Pri urejanju strokovne skupine pregledujejo vse dostopne tiskane vire, od slovarjev do člankov v strokovnih revijah, učbenikov. Vendar so tiskani viri za področje informatike pogosto že zastareli. Zato uredniki upoštevajo predvsem spletne informacijske vire, kot so spletišča: Besede slovenskega jezika, najdi.si, Evroterm, Google, Wikipedija, korpus DSI. Pri iskalnikih najdi.si in Google uredniki upoštevajo tudi pogostost izraza in kdo je avtor izraza. Dostopni so številni članki in druga strokovna besedila: avtorji in institucije, ki delujejo na področju informatike, pogosto objavljajo prispevke na svetovnem spletu. Fakultete

objavljajo študijske programe in njihove opise, številni profesorji objavljajo gradiva, Centralna ekonomska knjižnica pa z dovoljenjem avtorjev objavlja vsebine diplomskih in magistrskih del.

Prednost spletnih informacijskih virov je zlasti v njihovi takojšnji dostopnosti. Razen tega gre za besedila novejšega datuma, ki vsebujejo aktualne izraze. Izrednega pomena je tudi korpus informatike, ki se posodablja vsako leto in prikazuje pogostost in primere uporabe ter uporabljene besedne zveze v strokovnih besedilih. Po drugi strani pa je omejevanje virov zgolj na to, kar se najde na spletu, sicer praktičen, toda enostranski pristop.

V Literatura in viri

Besede slovenskega jezika: <http://bos.zrc-sazu.si/besede/html>

Korpus informatike: <http://nl2.ijs.si/dsi.html>

Katarina PUC, Tomaž ERJAVEC, 2006: Uporaba korpusa pri urejanju spletnega terminološkega slovarja. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik 9. mednarodne multikonference Informacijska družba IS 2006, Zbornik 5. slovenske in 1. mednarodne konference Jezikovne tehnologije IS-LTC*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 156–161.

Spletišče vseh slovenskih strani: <http://www.najdi.si>

Spletišče Google Slovenije: <http://www.google.si>

Terminološki slovar informatike Islovar: <http://www.islovar.org>

Tomaž TURK, Katarina PUC, 2007: Islovar kot model spletnega terminološkega slovarja. Irena Orel (ur.): *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko FF UL (Obdobja 24). 651–653.

Večjezična terminološka zbirka Evroterm: <http://evroterm.gov.si/>

Wikipedija: <http://sl.wikipedia.org/wiki/>

Samodejno luščenje terminologije – izkušnje in perspektive

ŠPELA VINTAR

Oddelek za prevajalstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija,
spela.vintar@guest.arnes.si

Prispevek predstavlja niz eksperimentov s področja samodejnega luščenja terminologije iz eno- in večjezičnih korpusov. V uvodnem delu prispevka naštejemo glavne metode pri luščenju terminologije, ki za ugotavljanje terminološkosti uporabljajo tako statistične kot jezikoslovne podatke iz korpusa. Odkar imamo tudi za slovenščino na razpolago oblikoskladenjsko označene korpusne, temeljijo metode za samodejno luščenje predvsem na t. i. oblikoskladenjskih vzorcih, s katerimi iz besedil luščimo potencialno terminološke besedne zveze, te pa se nato s pomočjo statističnih meril razvrščajo glede na svojo terminološko relevantnost. V osrednjem delu prispevek opisuje tri eksperimente, v katerih je bilo samodejno luščenje uporabljeno z namenom podpore terminografskemu delu, in sicer eno- in dvojezično luščenje za namene vojaškega slovarja, luščenje za namene slovarja odnosov z javnostmi ter luščenje za namene Islovarja. Pri vsakem od teh eksperimentov so se pokazale specifične izbranega strokovnega področja, ki so vsakič zahtevale tudi prilagoditev sistema za samodejno luščenje pa tudi izbor terminološko relevantnih besednovrstnih vzorcev. Kljub številnim pomanjkljivostim so rezultati evalvacije, kjer je bila ta že izvedena, pozitivni in kažejo, da so samodejno izluščeni spiski kandidatov dobro izhodišče za nadaljnje terminografsko delo. V zaključnem delu tako opišemo možne izboljšave, nakažemo pa tudi nadaljnje možnosti uporabe sistema.

The paper presents a number of experiments in automatic term extraction from mono- and bilingual corpora. The introductory part mentions the principal methods of term extraction which integrate both statistical and linguistic evidence from a corpus to determine termhood. Ever since morphosyntactically tagged corpora have been available for the Slovene language, the methods of automatic extraction have principally been based on the so-called morphosyntactic patterns, where candidate terminological phrases are extracted from texts and subsequently classified according to their terminological relevance on the basis of statistical criteria. The main part of the paper presents three experiments where automatic term extraction was applied to assist in terminography work. The three experiments involve mono- and bilingual extraction for the purposes of the dictionary of military terminology, extraction for the purposes of the dictionary of public relations, and extraction for the purposes of Islovar (Slovene dictionary of informatics). Each of the three experiments manifested specific characteristics of the relevant specialised domain; in each case, these specific characteristics required a modification of the system of automatic extraction, as well as the selection of terminologically relevant part-of-speech patterns. In spite of numerous deficiencies, the results of the evaluation (where one has been carried out) are positive; they demonstrate that automatically extracted lists of term candidates serve as a good starting point for further terminography work. In the concluding part, the paper outlines possible improvements and points to further possibilities of using the system.

Ključne besede: terminologija, samodejno luščenje terminologije

Key words: terminology, automatic term extraction

I Uvod

Že dlje časa je jasno, da s klasičnimi terminološkimi slovarskimi projekti, ki tipično trajajo več let in vključujejo ogromno zahtevnega, ne pa tudi dobro plačanega, terminografskega dela, ne bo več mogoče zadovoljevati vseh terminoloških potreb, ki se pojavljajo v različnih skupinah uporabnikov terminologije. Prav zato so se na področju jezikovnih tehnologij že v 80. in 90. letih prejšnjega stoletja pričeli intenzivno ukvarjati z vprašanjem, kako razviti orodja, ki bi v specializiranih besedilih samodejno prepoznavala specializirane izraze. Glavna motivacija za te poskuse niti ni bila slovaropisna; pri zgodnjih eksperimentih s tega področja je šlo za indeksiranje dokumentov ali pomoč pri prevajanju, v današnjem času pa se samodejno luščenje terminologije uporablja predvsem v okviru semantičnih aplikacij.

Začetki teh raziskav sovpadajo z obdobjem živahnega razvoja korpusnega jezikoslovja, od koder izvira tudi celoten instrumentarij kvantitativnih, še posebej statističnih, metod za raziskovanje in opisovanje jezika, v našem primeru strokovnega. Vzporedno s korpusno leksikografijo, ki je bila ena od prvih aplikativnih vej korpusnega jezikoslovja, se je kmalu pojavila tudi korpusna terminografija kot področje opisovanja in zajemanja terminologije na podlagi korpusov strokovnih besedil. Žal v Sloveniji do spoznanja o neizogibnosti besedilnih zbirk in korpusnih metod na področju terminografije šele prihaja, saj se specializirani korpusi sicer gradijo, vendar ne v okviru osrednje slovenske ustanove za to področje, ISJ ZRC SAZU (prim. Gantar 2004, Vintar 2008: 60).

Samodejno luščenje terminologije je postopek, pri katerem poskuša program na podlagi statističnih izračunov, jezikoslovnih analiz ali drugih obstoječih podatkov ugotoviti, katere besede in besedne zveze v danem korpusu strokovnih besedil so terminološke. Pri tem program načeloma ne uporablja že izdelanih seznamov ali slovarjev terminov, prav tako je človekova vloga omejena na popravo samodejno izdelanih spisikov terminoloških kandidatov. Samodejno luščenje je mogoče izvajati v eno- ali večjezičnem okolju, pri čemer za slednje posledično potrebujemo tudi večjezične korpuse.

V nadaljevanju je opisana zasnova sistema za luščenje terminologije v eno- in dvojezični izvedbi, nato pa je predstavljen niz eksperimentov, ki so bili izvedeni za različna strokovna področja in z različnimi nameni uporabe rezultatov.

II Samodejno luščenje terminologije

2.1 Pregled področja

Za samodejno luščenje izrazja je v literaturi predstavljenih več statističnih (Dunning 1993, Frantzi in Ananiadou 1999), skladijskih (Heid 1999), semantičnih (Maynard in Ananiadou 1999) in hibridnih (Dias 2000, Vintar 2004) pristopov.

Nasploh so se računalniški pristopi k pridobivanju terminologije pričeli razvijati v devetdesetih letih prejšnjega stoletja kot rezultat eksplozije interneta in posledično lažjega dostopa do strokovnih besedil v elektronski obliki. Prvi pristopi so izrabljali tako statistične kot skladijske prvine terminov, se pravi njihovo oblikovno in skladijsko fiksiranost, vendar so bili vsi tovrstni eksperimenti sprva omejeni na angleščino in še peščico drugih jezikov, za katere so takrat obstajala orodja za oblikoskladijsko označevanje. Prvo večje mednarodno strokovno srečanje First Workshop on Computational Terminology (Computerm) je bilo organizirano leta 1998 prav z namenom vzpostavljanja povezav med terminologijo in informatiki, glavne teze razprav pa povzemajo Bourigault in drugi (2001).

V nekaj naslednjih letih so se oblikovale raziskovalne teme, ki so v ospredju še danes (prim. Kageura in dr. 2004). Ker je bilo poglavitno spoznanje zgodnjih pristopov, da termini v besedilih – v nasprotju z načeli terminološke vede – niso skladenjsko in oblikovno ustaljene enote, ampak se dinamično spreminjajo predvsem v odvisnosti od besedilnih dejavnikov, se je pozornost dela raziskovalne sfere obrnila v smeri terminoloških variacij. Jacquemin (2001) se je prvi sistematično posvetil reševanju problema variantnosti pri luščenju izrazja, pri čemer je izhajal predvsem z vidika iskanja podatkov (*Information Retrieval*). Daille (2003) se je ukvarjala s pridobivanjem terminologije (tudi) za slovaropisne namene, pri tem pa se ji variantnost zdi problematična predvsem zaradi izkrivljanja dejanskih podatkov o pogostosti in rabi določenih enot.

Druga raziskovalna tema, ki je še danes zelo živahna in sega na različna področja računalništva, je terminološko vmreževanje ali z drugimi besedami samodejno odkrivanje povezav med termini oziroma pojmi, ki jih poimenujejo. Semantične mreže in ontologije so postale še posebej priljubljene v kontekstu t. i. semantičnega spleta, interneta prihodnjih generacij, ki bi ponujal številne inteligentne aplikacije. V okviru luščenja terminologije se različni avtorji ukvarjajo predvsem z luščenjem semantičnih relacij iz besedil, in sicer z različnimi načini izračunavanja semantične podobnosti med konteksti, v katerih se izbrani termini pojavljajo (Maedche in Staab 2000, Gillam in dr. 2007).

Tretja raziskovalna smer pa se že precej časa posveča večjezičnosti in potrebi po gradnji orodij in terminologij tudi za neangleške jezike. V ta sklop sodijo raziskave o luščenju terminologije iz vzporednih (Gaussier 1998, Vintar 2003) in primerljivih korpusov (Sadat in dr. 2003), ki navadno izrabljajo vzporedni korpus kot vir prevodnih ustreznic na besedni ravni, terminološkost pa se ugotavlja za vsak jezik posebej z jezikovno neodvisnimi, se pravi statističnimi, ali jezikovno odvisnimi metodami.

2.2 Predstavitev uporabljenega sistema

V nadaljevanju predstavljamo sistem za samodejno luščenje terminologije iz vzporednih korpusov, ki je bil v osnovni različici razvit z namenom primerjave statistične in jezikoslovno bogate metode za jezikovni par slovenščina – angleščina (Vintar 2002). Odtlej smo sistem preskusili na več strokovnih področjih in jezikovnih parih, doživel pa je tudi že nekaj posodobitev in izboljšav, predvsem v zvezi z načinom izračunavanja terminološke uteži. Za pričujoči prispevek smo izbrali rezultate luščenja terminologije na treh različnih strokovnih področjih, ki jih podrobneje opisujemo v nadaljevanju.

Sistem, ki ga uporabljamo za vse opisane eksperimente, lahko deluje v eno- ali dvojezični različici. Luščenje terminologije iz korpusa temelji na oblikoskladenjskih vzorcih za pridobivanje terminoloških kandidatov, nato pa se pridobljeni kandidati razvrščajo s pomočjo statistike terminološkosti. Osnovna predpostavka tega pristopa je, da so specializirane enote v besedilih večinoma večbesedne in tipično sestavljene po določenih oblikoskladenjskih pravilih, denimo pridevnik in samostalnik *vojaški sestav*, *blagovna znamka*, *operacijski sistem*, samostalnik in samostalnik v roditeljski *kraja identitete*, dva pridevnika in samostalnik *omrežno priklopljeni pomnilnik* itd. Ker je sestava terminoloških enot do neke mere lastna jeziku nasploh, v določenem segmentu pa je odvisna od posameznega področja, smo pred vsakim posameznim luščenjem za sodelovanje poprosili strokovnjaka in vzorce prilagodili področju. Uporabljeni so bili vzorci za enote dolžine od 2 do 5 besed, ki poleg zaporedja besednih vrst določajo tudi jedro besedo.

Vzorec	Jedro
PRID+SAM	2
SAM+SAM	1
SAM+SAM+SAM	1
PRID+PRID+SAM	3
PRID+SAM+SAM	2
SAM+PRID+SAM	1
SAM+PRED+SAM	1
SAM+PRED+SAM+SAM	1
SAM+PRED+PRID+SAM	1
PRID+SAM+PRED+SAM	2

Tabela 1: Skladenjski vzorci za luščenje

V vseh opravljenih poskusih so bili korpusi oblikoskladenjsko označeni in lematizirani, kar podrobneje opisujemo v nadaljevanju. Luščenje tako poteka na lematiziranem korpusu, hkrati pa za vsako izluščeno lematizirano enoto poskušamo poiskati še njeno kanonično obliko (oklepen vozilo → oklepno vozilo). Če se izluščena lematizirana enota v korpusu niti enkrat ne pojavi z jedrno besedo v imenovalniku, kanonične oblike ne generiramo, čeprav bi bilo to z uporabo oblikoslovnih leksikonov za slovenščino, ki obstajajo na nekaterih ustanovah, razmeroma enostavno.

Izluščene enote se nato uredijo po terminološki relevantnosti. Za merjenje le-te je bilo predlaganih že precej metod, od katerih nekatere temeljijo na primerjavi relativnih pogostosti specializiranega in splošnega korpusa (Heid 1999), nekatere opazujejo stabilnost izluščene enote v korpusu in absolutno pogostost (Frantzi in Ananiadou 1999), spet drugi pristopi pa uporabljajo model vektorskega prostora (Maynard in Ananiadou 2001). Naša metoda je prirejena in normalizirana primerjava relativnih pogostosti posameznih besed v izluščeni enoti, ki jo pomnožimo s kvadratom pogostosti cele enote v korpusu. Za primerjavo relativne pogostosti uporabljamo referenčni besedni seznam iz korpusa FidaPLUS.

Za izluščeno enoto a , ki vsebuje n besed, se terminološka utež izračuna po formuli

$$W(a) = \frac{\sum \log \frac{f_{n,D}}{N_D}}{\frac{f_{n,R}}{N_R}} * f_a^2,$$

kjer sta N_D in N_R velikosti specializiranega korpusa D in referenčnega korpusa R v besedah. Sistem za luščenje terminologije tako razvrsti terminološke kandidate od najbolj do najmanj področnospecifičnih. Tabela 2 kaže primere izluščenih izrazov iz korpusa odnosov z javnostmi.

Doslej smo opisali delovanje sistema za posamezni jezik. Kadar pa želimo iz vzporednega korpusa izluščiti še prevodne ustreznice terminoloških kandidatov, moramo najprej samodejno izluščiti dvojezični leksikon. Besedna poravnava (*Word Alignment*) je izraz za

tehnologijo statističnega pridobivanja leksikonov prevodnih ustreznic iz vzporednih korpusov. Metoda temelji na predpostavki, da je za vsako besedo v korpusu iz prevodnih segmentov, kjer se pojavlja, mogoče izračunati najverjetnejšo ustreznico.

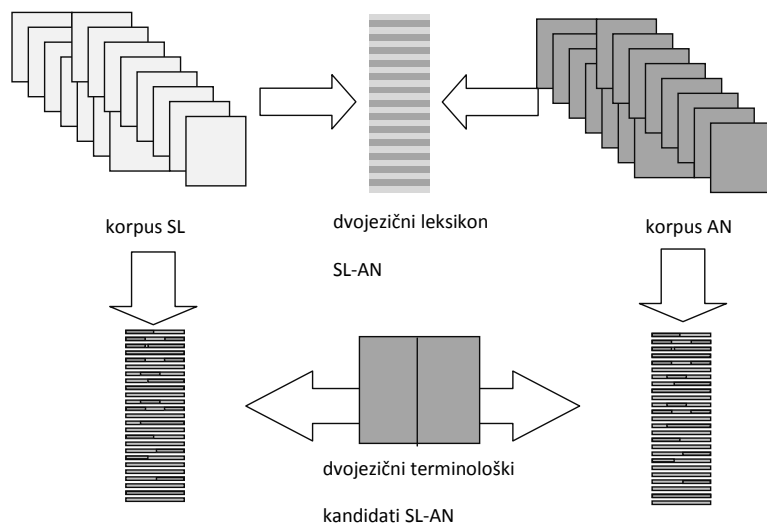
Lematizirana oblika	Kanonična oblika
odnos z javnost	odnos z javnostmi
blagoven znamka	blagovna znamka
New York	New York
neprofiten organizacija	neprofitna organizacija
Lawrence Erlbaum	Lawrence Erlbaum
korporativen identiteta	korporativna identiteta
odnos z medij	odnos z mediji
komunikacijski menedžment	komunikacijski menedžment
marketinški komuniciranje	marketinško komuniciranje
praktik odnos	praktik odnosov
OF Publica	
marketinški odnos	
uglednoten kapital	uglednostni kapital
lokalen skupnost	lokalna skupnost
New Jersey	New Jersey
skupina deležnik	skupina deležnikov
Ašanin Gole	Ašanin Gole
ciljen javnost	ciljna javnost
tim za blagoven znamka	tim za blagovno znamko
krizen management	krizni management
mnenjski voditelj	mnenjski voditelj
Dejan Verčič	Dejan Verčič
deležniški skupina	deležniška skupina
vloga manager	vloga managerja

Tabela 2: Izluščeni terminološki kandidati iz korpusa odnosov z javnostmi

Danes je za avtomatsko izdelavo dvojezičnih leksikonov na voljo več prosto dostopnih programov, npr. Giza++ (Och in Ney 2003), UPlug (Tiedemann 2000) in Twente (Hiemstra 1998). Algoritmi in njihove nastavitve se med seboj sicer precej razlikujejo, vsem skupna lastnost pa je, da program za vsako besedo v korpusu predlaga eno ali več ustreznic skupaj z verjetnostmi prevoda. Rezultate besedne poravnave lahko izboljšamo, če iz korpusa prej odstranimo prazne besede in če za poravnavo uporabljamo lematiziran korpus.

V našem sistemu za izdelavo dvojezičnega leksikona uporabljamo sistem Twente. Iskanje prevodnih ustreznic poteka po načelu "vreče ustreznic", v kateri se za vsako besedo danega večbesednega termina zbirajo vse možne prevodne ustreznice skupaj s svojimi verjetnostmi. Nato se vsak termin v ciljnem jeziku primerja z vrečo ustreznic, in sicer tako, da se za vsako skupno besedo k uteži ustreznosti prišteje njena verjetnost. Terminološka enota v ciljnem jeziku, pri kateri je seštevek posameznih verjetnosti najvišji, postane predlog prevoda. Shemo procesa iskanja prevodnih ustreznic kaže Slika 1.

III Uporabljeni korpusi in viri

Slika 1: Shema dvojezičnega luščenja terminologije

Terminologijo smo luščili iz eno- in dvojezičnih korpusov s treh strokovnih področij, in sicer s področja vojske in obramboslovja, s področja odnosov z javnostmi in s področja računalništva in informatike.

3.1 Vojska in obramboslovje

Na tem področju je luščenje izrazja potekalo deloma v okviru projektov VoiceTran I in II (Žganec Gros in dr. 2005), kjer je bil namen izboljšati terminološko plat strojnega prevajalnika, deloma pa v okviru projekta gradnje štirijezičnega vojaškega terminološkega slovarja, ki je potekal na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani pod koordinatstvom prof. Toma Korošca. Pri prvem delu je šlo izključno za dvojezično luščenje izrazja, za katerega smo imeli na voljo razmeroma majhen korpus velikosti približno 250.000 pojavnic, pri drugem pa za enojezično luščenje s specifičnim namenom razširitve geslovnika obstoječega vojaškega slovarja. Za to so sodelavci projekta zbrali obsežen korpus Grizold, ki zajema periodične in monografske publikacije s tega področja in ima obseg približno 5.500.000 pojavnic.

Pri gradnji dvojezičnega korpusa je sodelovala tudi Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, kjer smo izvorna besedila poravnali, oblikoskladenjsko označevanje in lematizacija pa sta bili opravljena z označevalnikom Totale na Institutu Jožefa Stefana (Erjavec in dr. 2005). Z istim orodjem je bil označen tudi korpus Grizold.

3.2 Odnosi z javnostmi

Luščenje je bilo izvedeno kot eksperiment v okviru doktorske raziskave dr. Nataše Logar s Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani, podlaga zanj pa je bil KoRP¹ – korpus besedil odnosov z javnostmi v velikosti 1.824.000 pojavnic. Za to področje slovarski viri še ne obstajajo, zato je bil namen luščenja čim širši zajem specializiranega izrazja iz korpusa.

3.3 Računalništvo in informatika

Uporabili smo korpus računalništva in informatike iKorpus, ki je sestavljen iz dveh podkorpusov, od katerih eden (DSI) pokriva področje informatike, drugi, večji, (iFpX) pa računalništva. Korpus DSI je v različici (Puc in Erjavec 2006) zajemal pet zbornikov posvetovanj Dnevi slovenske informatike od 2003 do 2007. Pred kratkim smo ga dopolnili še z računalniškimi besedili iz korpusa FidaPLUS, in sicer iz revij Monitor, Moj mikro, Connect, PC Mediji, Joker in Računalniške novice (Vintar in Erjavec 2008). Velikost obeh podkorpusov, starega DSI, dodanega podkorpusa FidaPLUS, poimenovanega iFpX, in skupnega iKorpusa kaže Tabela 3. iKorpus je prav tako lematiziran in označen ter spletno dostopen za konkordančno iskanje.²

	DSI	iFpX	iKorpus
Št. besedil	606	175	781
Št. odstavkov	18.630	463.571	482.201
Št. stavkov	60.110	994.183	1.054.293
Št. besed	1.192.580	12.678.086	13.870.666

Tabela 3: iKorpus v številkah

Področje računalništva in informatike je terminološko zajeto v spletnem slovarskem projektu Islovar,³ ki na način wikipedije omogoča uporabnikom dodajanje izrazov, te pa pregleduje, ureja in dopolnjuje uredniški odbor pod vodstvom Katarine Puc. Namen našega poskusa je bilo luščenje izrazja iz novega iKorpusa z namenom širitve geslovnika Islovarja, zato smo za primerjavo uporabljali tudi geslovník Islovarja (stanje marca 2008) v obsegu 4.742 slovenskih gesel. Za potrebe primerjave gesel Islovarja in samodejno izluščenih terminoloških kandidatov iz iKorpusa smo geslovník Islovarja lematizirali s spletnim lematizatorjem CLOG.⁴

3.4 Referenčni korpus

Kot je bilo razvidno iz opisa sistema, se za razvrščanje izluščenih enot po terminološki uteži uporablja formula, katere glavna komponenta je razmerje relativnih pogostosti dane besede v specializiranem korpusu in v splošnem, referenčnem korpusu. Za slovenščino je

¹ <http://www.korp.fdv.uni-lj.si>

² <http://nl2.ijs.si/dsi.html>

³ <http://www.islovar.org>

⁴ <http://nl2.ijs.si/analyze>

tak vir referenčni korpus FidaPlus,⁵ ki s svojim obsegom okrog 620 milijonov besed v celoti zadošča za to nalogo. Za primerjavo relativnih pogostosti zadošča pogostostni leksikon lem in besednih oblik iz korpusa FidaPlus.

Prvi od opisanih eksperimentov sega že nekaj let nazaj, ko korpus FidaPlus še ni bil dokončan. Takrat smo za referenčni pogostostni leksikon uporabili predhodnico FidePlus Fido.

IV Rezultati luščenja in razprava

Luščenje je bilo izvedeno za vsa tri opisana področja, številčni rezultati pa so predstavljeni v Tabeli 4, kjer se v prvem stolpcu (vojska) prvi podatek nanaša na enojezično luščenje, drugi pa na dvojezično iz vzporednega korpusa. V grobem je mogoče reči, da je število izluščenih izrazov približno premo sorazmerno z velikostjo korpusa, vendar je v posameznih primerih to odvisno tudi od nastavitve sistema in predvsem števila oblikoskladenskih vzorcev, ki so bili uporabljeni za luščenje.

Področje	Vojska	Odnosi z javnostmi	Računalništvo
Ime korpusa	Grizold MASK	KoRP	iKorpus
Velikost v pojavnica	5.500.000 250.000	1.824.000	13.900.000
Št. izluščenih	11.200 386	40.700	309.000

Tabela 4: Rezultati luščenja v številkah

Pri dvojezičnem luščenju za področje vojske je bila glavna težava predvsem majhnost korpusa in posledično majhno število izluščenih kandidatov, čeprav so bili ti sicer skoraj vsi pravi termini. Tako skromna bera je rezultat nizkih pogostosti posameznih leksikalnih enot v korpusu, kar vpliva tako na kakovost dvojezičnega leksikona kot na izračun terminološkosti posamezne besedne zveze. Ker je bil namen luščenja v tem primeru izboljšanje statističnega strojnega prevajalnika VoiceTran, so bili z vidika zastavljenih ciljev rezultati neuporabni, saj nam s tako majhnim leksikonom ni uspelo dokazati izboljšave prevajalnega sistema. Večjo korist so rezultati prinesli sestavljalcem slovarja, ki so s pomočjo samodejno izluščenih terminov geslovnik povečali za 1000 enot.

Angleški izraz	Slovenski izraz
national security system	sistem nacionalne varnosti
civil protection	civilna zaščita
administrative part	upravni del
civil protection	civilna zaščita republike
security policy	varnostna politika
defence administration	obrambna uprava
military duty	vojaška dolžnost

⁵ <http://www.fidaplus.net>

crisis management system	sistem kriznega upravljanja
system of protection	sistem varstva
competent ministry	pristojno ministrstvo
human resource management	upravljanje človeških virov
system of protection	sistem zaščite
human resource management	upravljanje s človeškimi viri
regional td hq	pokrajinski štab
regional td hq	območni štab
strategic defence review	strateški pregled obrambe
peacekeeping operation	mirovna operacija
weapon of mass destruction	orožje za množično uničevanje
defence resource	obrambni vir
weapon of mass destruction	množično uničevanje
peacekeeping operation	mirovna operacija
civil defence preparation	priprava civilne obrambe
civil defence measure	ukrep civilne obrambe

Tabela 5: Primeri dvojezičnih izluščenih izrazov s področja vojske

Pri enojezičnem luščenju s tega področja smo opazili, da je precej izluščenih enot lastnoimenskih, denimo *Janez Slapar*, *struktura Slovenske vojske*, *NKC-135-A*, *Združeni arabski emirati* itd. Ob tem se postavlja vprašanje, katere od teh enot so terminološke in katere ne, saj je sicer vse tiste enote, ki vsebujejo veliko začetnico, enostavno samodejno izločiti. Verjetno osebnih in geografskih imen nihče ne bi želel uvrščati v vojaški slovar, pri poimenovanjih bojnih tehnologij in posameznih vojaških enot pa je odločitev že težja. V našem primeru smo imena sicer izločili, vendar sta sodelujoči terminologinji natančno ročno pregledali tudi spisek imen. Zaradi narave korpusa in samega področja obramboslovja se je med kandidati pojavljalo tudi precej izrazov, ki so del splošnega političnega diskurza, npr. *evroatlantske integracije*, *članica Nata*, *cilj nacionalnovarnostne politike*.

Na področju odnosov z javnostmi smo se soočali s precej drugačnimi dilemami. Čeprav smo imeli na razpolago zelo kakovosten korpus, ki izvrstno predstavlja izbrano področje, se je tukaj izkazalo, da za zajem terminološkega inventarja pogostost ni najbolj zanesljiv, vsekakor pa ni edini kriterij. Med izluščenimi izrazi (glej Tabelo 2) je bilo sicer precej nesporno terminoloških, precej pa tudi mejnih primerov, in sicer bodisi med terminom in terminološko kolokacijo (*blagovna znamka*, *neprofitna organizacija*, *korporativna identiteta*, *komunikacijski menedžment*, *marketinško komuniciranje*, *ciljna javnost proti vloga managerja*, *oddelek za odnose z javnostmi*, *deležnik organizacije*, *zadovoljstvo zaposlenih*, *pozitivna publiciteta*) bodisi med termini odnosov z javnostmi in gostujočimi termini z drugih področij (*kreditna točka*, *postmoderna družba*, *kognitivna disonanca*, *pomenotvorni proces*; *sinergijski učinek*, *diplomska naloga*, *ključna beseda*, *zdravstvena organizacija*, *turistična destinacija*).

Ker gre za področje, ki terminološko še ni povsem izčiščeno, se pojavlja tudi precej terminološke variantnosti, ki pa je z metodami samodejnega luščenja ne moremo zadovoljivo zajeti.

	Lematizirana oblika	Kanonična oblika
1	igrovja pc	igrovje PC
2	operacijski sistem	operacijski sistem
3	programski oprema	programska oprema
4	plošča cd	plošča CD
5	enota cd	enota CD
6	vmesnik usb	vmesnik USB
7	spleten stran	spletna stran
8	zaslon lcd	zaslon LCD
9	vsebina po idje	
10	procesor pentium	procesor Pentium
11	digitalen fotoapararat	digitalni fotoapararat
12	revija joker	revija Joker
13	vladimir djurdjič	Vladimir Djurdjič
14	intelov procesor	Intelov procesor
15	računalnik pc	računalnik PC
16	nosilec cd	nosilec CD
17	jaka mele	Jaka Mele
18	uporabniški vmesnik	uporabniški vmesnik
19	sony ericsson	Sony Ericsson
20	pogon cd	pogon CD

Tabela 6: Izluščeni izrazi s področja računalništva

Nazadnje smo luščili še računalniško izrazje, pri čemer je bila poglavitna motivacija širitev geslovnika obstoječega Islovarja, pa tudi ugotavljanje, koliko izrazov iz Islovarja se dejansko pojavlja v korpusu računalništva in informatike (Vintar in Erjavec 2008). Ker je novi iKorpus precej obsežen, je bilo izluščenih kar 309.000 samostalniških enot dolžine od 2 do 4 besede. Že prvi pregled kandidatov je pokazal, da je med njimi veliko lastnih imen, in sicer tako osebnih imen kot imen proizvajalcev računalniške in fotografske opreme (*Vladimir Djurdjič, Sony, Fujitsu, Canon, Microsoft*). Tudi tu je samodejno izločanje vseh sestavin, ki vsebujejo veliko začetnico, s terminološkega vidika vprašljivo, saj Islovar denimo vsebuje izraze *Bayerjevo drevo, datoteka Shape, Arnes, Bluetooth* itd. Po drugi strani pa nekatera lastna imena lahko štejemo kar med korpusni šum – Vladimir Djurdjič je strokovni urednik revije Monitor, ki je v korpusu močno zastopana.

Poleg tega je značilnost računalniškega izrazja, da vsebuje veliko akronimov. Med izluščenimi enotami jih kar 12.725 vsebuje akronim. Tudi tu je samodejno odločanje o terminološkosti problematično, saj je med akronimi precej terminov, pa tudi precej neterminov (*igrovje PC, plošča CD, enota CD, vmesnik USB, zaslon LCD; ZDA, MP1005 MFP* itd.).

Medtem ko je bila za prvi dve področji izvedena vsaj kvalitativna evalvacija, kar pomeni, da so spiske pozitivno ovrednotili terminologi z vidika uporabnosti za slovaropisne namene, za področje računalništva taka evalvacija še ni bila izvedena.

V Sklep

V prispevku smo predstavili samodejno luščenje terminologije in rezultate s treh različnih strokovnih področij. Dosedanji eksperimenti kažejo, da je luščenje terminologije izredno dobrodošla tehnologija pri izdelavi geslovnikov za terminološke slovarje ali pri dopolnjevanju obstoječih terminoloških zbirk. Za uporabo v kaki drugi aplikaciji, denimo za samodejno označevanje terminov pri odkrivanju znanja, pa je predstavljeni sistem verjetno še premalo natančen.

V nadaljnjih raziskavah se nameravamo posvetiti predvsem izračunavanju terminološkosti, ki je ključna sestavina pri razvrščanju samodejno pridobljenih spiskov. Za to pa bo vsekakor potrebno izvesti obsežnejšo kvantitativno evalvacijo sistema na več področjih, po možnosti v sodelovanju s strokovnjaki posameznih področij.

VI Viri

- Didier BOURIGAULT, Christian JACQUEMIN, Marie-Claude L'HOMME, 2001: *Recent Advances in Computational Terminology*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Gaël DIAS idr., 2000: Combining Linguistics with Statistics for Multiword Term Extraction: A Fruitful Association? *Proceedings of 6ème Conférence sur la Recherche d'Informations Assistée par Ordinateur (RIA0 2000), Pariz, Francija*. 1–20.
- Ted DUNNING, 1993: Accurate methods for the statistics of surprise and coincidence. *Computational linguistics* 19. 61–74.
- Tomaž ERJAVEC idr., 2005: Massive multi-lingual corpus compilation: Acquis Communautaire and totale. *Proceedings of the 2nd Language & Technology Conference, 21.–23. April 2005, Poznanj, Poljska*. 32–36.
- Katerina FRANTZI, Sophia ANANIADOU, 1999: The C-Value/NCValue domain independent method for multi-word term extraction. *Journal of Natural Language Processing* 6/3. 145–179
- Polona GANTAR, 2004: Jezikovni viri in terminološki slovarji. Marjeta Humar (ur.): *Terminologija v času globalizacije*. Ljubljana: ZRC SAZU. 169–178.
- Éric GAUSSIER, 1998: Flow network models for word alignment and terminology extraction from bilingual corpora. *Proceedings of the 36th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics and 17th International Conference on Computational Linguistics*. 444–450.
- Lee GILLAM, Mariam TARIQ, Khurshid AHMAD, 2007: Terminology and the construction of ontology. Fidelia Ibekwe-SanJuan, Anne Condamines, M. Teresa Cabré Castellví (ur.): *Application-Driven Terminology Engineering*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins. 49–74.
- Ulrich HEID, 1999: Extracting Terminologically Relevant Collocations from German Technical Texts. Peter Sandrini (ur.): *Terminology and Knowledge Engineering (TKE99), Innsbruck*. Dunaj: TermNet. 241–255.
- Djoerd HIEMSTRA, 1998: Multilingual Domain Modelling in Twenty-One: Automatic Creation of a Bi-directional Translation Lexicon from a Parallel Corpus. Peter-Arno Coppen idr. (ur.): *Proceedings of the 8th CLIN meeting*. 41–58.
- Christian JACQUEMIN, 2001: *Spotting and Discovering Terms through Natural Language Processing*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

- Alexander MAEDCHE, Steffen STAAB, 2000: Discovering Conceptual Relations from Text. Werner HORN (ur.): *ECAI 2000, Proceedings of the 14th European Conference on Artificial Intelligence, Berlin, 21.–25. Avgust 2000*. Amsterdam: IOS Press.
- Diana MAYNARD, Sophia ANANIADOU, 1999: Term Extraction Using a Similarity-Based Approach. *Recent Advances in Computational Terminology*. Amsterdam: John Benjamins.
- Kyo KAGEURA idr., 2004: Recent trends in computational terminology. *Terminology* 10/1. 1–21.
- Franz Josef OCH, Hermann NEY, 2003: A Systematic Comparison of Various Statistical Alignment Models. *Computational Linguistics* 29/1. 19–51.
- Katarina PUC, Tomaž ERJAVEC, 2006: Uporaba korpusa pri urejanju spletnega terminološkega slovarja. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik mednarodne konference Language Technologies / Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 156–161.
- Fatma SADAT, Masatoshi YOSHIKAWA, Shunsuke UEMURA, 2003: Bilingual terminology acquisition from comparable corpora and phrasal translation to cross-language information retrieval. *Proceedings of the 41st Annual Meeting on Association for Computational Linguistics*. 141–145.
- Jörg TIEDEMANN, 2000: Extracting Phrasal Terms using Bitext. *Proceedings of the Workshop on Terminology Resources and Computation, LREC 2000*.
- Špela VINTAR, 2004: Comparative Evaluation of C-value in the Treatment of Nested Terms. *Memura 2004 - Methodologies and Evaluation of Multiword Units in Real-World Applications (LREC 2004)*. 54–57.
- 2008: Terminologija. *Terminološka veda in računalniško podprta terminografija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Špela VINTAR, Tomaž ERJAVEC, 2008: iKorpus in luščenje izrazja za Islovar. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik mednarodne konference Language Technologies / Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan, 65–69.
- Jerneja ŽGANEC GROS idr., 2005: The VoiceTran speech-to-speech communicator. *Proceedings of the Conference Text, Speech and Dialogue 2005*. Berlin, Heidelberg: Springer. 379–384.

Pristopi za avtomatizirano gradnjo semantičnih zbirk

DARJA FIŠER

Oddelek za prevajalstvo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija,
darja.fiser@guest.arnes.si

V prispevku predstavljam gradnjo slovenske leksikalne zbirke tipa wordnet, ki temelji na povezavi konceptov z leksikalnimi in semantičnimi relacijami. Predstavitvi wordneta in njegove uporabe v računalniških aplikacijah sledi pregled sorodnih raziskav o avtomatski izdelavi wordnetov, nato pa opis treh pristopov, ki sem jih uporabila za gradnjo slovenskega wordneta. S slovarskim pristopom sem pridobila osnovni nabor konceptov, ki sem jih vse tudi ročno pregledala in popravila. Korpusni pristop je poskrbel za avtomatsko razdvoumljanje večpomenskih besed in s tem zmanjšal količino potrebnega ročnega dela. Za enciklopedični pristop pa sem se odločila, da sem v slovenski wordnet dodala številne specifične koncepte, ki so enopomenski in zato ne potrebujejo razdvoumljanja. Sinsete, pridobljene z vsemi tremi pristopi, sem na koncu združila in zbirko oblikovala v format xml. Izdelan wordnet za slovenščino bo v prihodnosti potrebno še nadgraditi in izboljšati, vendar je trenutna različica že prosto dostopna v raziskovalne namene.

The paper presents the construction of Slovenian wordnet, a lexical database of concepts which are interlinked with lexical and semantic relations. The presentation of wordnet and its use in computer applications is followed by an overview of similar researches for the automatic creation of wordnets and a description of three approaches that were used in the creation of Slovenian wordnet. The dictionary approach was used to acquire the core set of concepts which were also manually inspected and corrected. The corpus approach enabled automatic disambiguation of polysemous words and substantially reduced the amount of manual work. The encyclopaedic approach was opted for in order to include numerous monosemous specific concepts that did not require disambiguation to the Slovenian wordnet as well. In the end, synsets obtained in the three approaches were combined together and formatted in the XML format. The wordnet for Slovenian will have to be upgraded and improved in the future; the current version, however, is already available for research purposes.

Ključne besede: wordnet, leksikalnopodatkovna zbirka, leksikalna semantika

Key words: wordnet, lexical database, lexical semantics

I Uvod

V času, ko količina in pomen dokumentov v elektronski obliki vse bolj naraščata, postaja učinkovito delo z njimi brez računalniške podpore praktično nemogoče. Zato so se pojavile številne računalniške aplikacije, ki dokumente glede na njihovo vsebino razvrščajo v skupine, po obsežnih zbirkah iščejo informacije, ki jih uporabniki potrebujejo, izdelujejo povzetke daljših besedil, prevajajo besedila iz enega jezika v drugega in podobno. Za vse tovrstne rešitve je potrebna določena stopnja razumevanja besedil, kar računalnikom

omogočimo z zbirkami, v katerih je človeško znanje urejeno tako, da jim nudi dostop do pomena posameznih besed in besednih zvez ter odnosov med njimi. Izdelava semantičnih zbirk je za takšno računalniško manipulacijo besedil torej nujno potrebna. Nedvomno je ročna gradnja semantičnih zbirk za vsak jezik posebej najbolj zanesljiv pristop, saj zagotavlja najboljše rezultate, tako s stališča jezikovne utemeljenosti kot s stališča točnosti izdelane podatkovne zbirke. Vendar je to izjemno dolgotrajen in drag podvig, ki si ga večina raziskovalcev ne more privoščiti, zato so v zadnjih nekaj desetletjih metode za avtomatizirano gradnjo semantičnih zbirk postale ena osrednjih tem na področju razvoja jezikovnih virov. Težišče pristopov je na izkoriščanju dragocenih, že obstoječih virov, ki so za določen jezik na voljo.

V prispevku predstavljam gradnjo slovenske leksikalne zbirke tipa wordnet, ki temelji na povezavi konceptov z leksikalnimi in semantičnimi relacijami. Predstavitvi wordneta in njegove uporabe v računalniški aplikaciji sledi pregled sorodnih raziskav, nato pa opis pristopov, ki sem jih uporabila pri gradnji slovenskega wordneta. Prispevek sklenem s predstavitvijo in analizo rezultatov ter načrti za prihodnje delo.

II Semantične zbirke za računalniško obdelavo naravnega jezika

Če želimo, da bodo računalniki uspešni pri razumevanju besedil, jim moramo omogočiti dostop do našega znanja o jeziku in svetu, za kar največkrat poskrbimo s semantičnimi zbirkami, ki pri računalniški obdelavi naravnega jezika predstavljajo most med jezikom in znanjem, ki je z jezikom izraženo. Po eni strani semantične zbirke skrbijo za semantično normalizacijo (vsem različnim jezikovnim sredstvom, ki izražajo isti pomen, pripišejo enotno oznako pomena), po drugi pa za razdvoumljanje (vsem jezikovnim sredstvom, ki imajo lahko v različnih situacijah različne pomene, pripišejo tistega, ki ga imajo v konkretnem kontekstu). Za razliko od klasičnih slovarjev semantične zbirke pomen besede definirajo glede na to, kako je ta povezan s pomeni drugih besed. Različni tipi semantičnih zbirk pa se med seboj razlikujejo po načinu organizacije in stopnji formalizacije leksikalnega znanja. V nadaljevanju podrobneje predstavljam semantične zbirke tipa wordnet in njihovo uporabo v različnih aplikacijah, nato pa se v naslednjem razdelku posvetim gradnji slovenskega wordneta.

A) Wordnet

Leksikalne zbirke tipa wordnet temeljijo na povezavi konceptov z leksikalnimi in semantičnimi relacijami. Prva tovrstna zbirka za angleški jezik je začela nastajati pred dobrima dvema desetletjema na Univerzi v Princetonu in je kmalu postala zelo priljubljen pripomoček pri najrazličnejših nalogah računalniške obdelave naravnega jezika. Razlogi za to so najverjetneje vsaj deloma tudi pragmatični, saj je obsežna zbirka, ki je plod dolgoletnega dela številnih sodelavcev, od samega začetka v celoti prosto dostopna. Vendar WordNet raziskovalci niso samo uporabljali, temveč so začeli ustvarjati podobne zbirke tudi za druge jezike. Konec prejšnjega in v začetku tega stoletja so pod okriljem mednarodnih projektov EuroWordNet in BalkaNet nastali wordneti za številne evropske jezike, s čimer je wordnet pridobil pomembno večjezično razsežnost. Od takrat naprej pa družina wordnet samo še raste; združenje Global WordNet Association¹ na svojih spletnih straneh trenutno poroča o obstoju wordnetov v 50 različnih jezikih, od arabskega do turškega.

---

¹ http://www.globalwordnet.org/gwa/wordnet_table.htm [15. 03. 2008].

B) *Princeton WordNet (PWN)*²

Začetki WordNeta segajo v osemdeseta leta minulega stoletja, ko je George A. Miller z Univerze v Princetonu s sodelavci z laboratorija za kognitivne raziskave začel preizkušati možnosti izdelave semantične mreže za večino besedišča naravnega jezika. Sčasoma se je razvila v najboljše podatkovno bazo te vrste in po številnih dopolnitvah in predelavah jo danes strokovnjaki uporabljajo za najrazličnejše računalniške aplikacije, povezane z obdelavo naravnega jezika.

Wordnet je leksikalna podatkovna zbirka, v kateri so samostalniki, glagoli, pridevniki in prislovi urejeni v sinonimske nize (sinsete), ki predstavljajo posamezne leksikalne koncepte (*{avto, avtomobil}*). Sinsetom je dodana razlaga, pogosto tudi primer uporabe in oznaka za področje, s katerega izhaja (npr. *računalništvo*), med seboj pa so sinseti povezani z različnimi semantičnimi in leksikalnimi relacijami. Semantične relacije, kot so hipo- in hipernimija ter meronimija, povezujejo koncepte (sinsete) (*{avto, avtomobil}* -> *{vozilo}*), leksikalne relacije, kot je antonimija, pa veljajo zgolj med posameznimi leksemi (literali) (npr. *lep* <-> *grd*). Wordnet vsebuje tako enobesedne kot večbesedne nize, pri čemer je upoštevana tudi metaforična in idiomatska raba (Fellbaum 1998: 3–17).

Zadnja dostopna različica je WordNet 3.0 in vsebuje 155.327 različnih besed, ki so razvrščene v 117.597 sinsetov, od katerih je slabih 70 odstotkov samostalniških. Enopomenskih besed v WordNetu je 128.321, večpomenskih pa 27.006, povprečna polisemija je tako 1,23 za samostalnike, 2,16 za glagole, 1,41 za pridevnike in 1,24 za prislove.³

C) *EuroWordNet (EWN)*⁴

WordNet je v devetdesetih letih dvajsetega stoletja spodbudil razvoj večjezične leksikalne baze z imenom EuroWordNet, ki temelji na povezavi konceptov med številnimi evropskimi jeziki (češki, estonski, francoski, italijanski, nemški, nizozemski in španski). Ob zaključku projekta so nizozemski, italijanski in španski wordneti vsebovali 30.000 primerljivih sinsetov, češki, estonski, francoski in nemški wordneti pa med 7.500 in 15.000 sinsetov, vendar posamezni wordneti neodvisno rastejo še danes (Vossen 1998: 73–89).

EuroWordNet je prevzel WordNetovo strukturo, vendar je zaradi svoje večjezične razsežnosti sestavljen iz treh modulov. Jezikovno odvisni modul vsebuje koncepte, zastopane v določenem jeziku, in je pravzaprav neodvisna besedna mreža za tisti jezik. Vsi jezikovno odvisni moduli so med seboj povezani z jezikovno neodvisnim, ki ga imenujemo interlingual index (ILI).

Preko ILI-ja je kateri koli koncept v nekem jeziku mogoče prevesti v drug jezik, ki je prav tako vključen v bazo. Z modulom osnovnih konceptov in ontologijo domen pa je omogočena večja združljivost različnih jezikovno neodvisnih komponent, saj prispeva enotno hierarhično strukturo za najpomembnejše koncepte in seznam področnih oznak (Vossen 1998).

² <http://wordnet.princeton.edu> [15. 03. 2008].

³ <http://wordnet.princeton.edu/man/wnstats.7WN> [15. 03. 2008].

⁴ <http://www.illc.uva.nl/EuroWordNet/> [15. 03. 2008].

D) *BalkaNet (BWN)*

Med letoma 2001 in 2004 so v okviru evropskega projekta BalkaNet razvili še wordnete za bolgarski, grški, romunski, srbski in turški jezik ter razširili češkega. Cilj projekta je bila združljivost novih wordnetov tako z najnovejšo različico Princetonovega WordNeta kot z EuroWordNetom, kar pomeni, da so se na področju računalniškega jezikoslovja sicer nekoliko odrinjeni jeziki z Balkanskega polotoka pridružili najboljšeje 15-jezični semantični mreži doslej. Vendar je bilo za doseg tega cilja potrebno zelo premišljeno izbrati skupen nabor konceptov (BILI), ki jih bodo novi wordneti vsebovali. Poleg ILI-ja iz EuroWordNeta, ki so ga pri BalkaNetu poimenovali Base Concept Set 1 (BCS1), so z natančnimi kriteriji iz Princetonovega WordNeta izbrali še Base Concept Set 2 (BCS2) in Base Concept Set 3 (BCS3), skupaj 8.516 konceptov, ki so jih v svoje wordnete vključili vsi projektni partnerji. Poleg tega so wordnete vzporedili še s splošno ontologijo Suggested Upper Merge Ontology (SUMO), individualnim partnerjem pa prepustili izbiro, da dodajo še svoje kulturnospecifične koncepte (Tufis, Cristea, Stamou 2004: 9–43).

III Uporaba wordneta v računalniških aplikacijah

Številni sistemi za **pridobivanje informacij** (ang. *information retrieval*) iz besedil temeljijo predvsem na statističnem ujemanju med besedami v poizvedbi in tistimi v besedilih v podatkovni bazi. Uporaba wordneta je eden izmed načinov za izboljšanje pridobivanja relevantnih besedil z razširitvijo iskanih besed s sorodnimi izrazi, ki se najverjetneje pojavljajo v istem sobesedilu kot iskane besede. Eksperimenti z wordnetom (npr. Voorhees 1998) kažejo, da se z razširitvijo iskalnega pogoja izboljšuje priklic (najdenih je več dokumentov), vendar se zaradi povečanja dvoumnosti iskanih besed hkrati zmanjšuje natančnost (najdenih je več nerelevantnih dokumentov). V nekaterih primerih so se s to težavo spopadli tako, da se mora uporabnik odločiti, kateri pomen besede je pravi (npr. www.ask.com, www.oingo.com). Enak postopek je mogoč tudi za večjezično pridobivanje informacij, kjer so uporabili EuroWordNet (npr. Vossen, Peters, Gonzalo 1999).

Reševanje problema dvoumnosti je pogosto ključno za vse naslednje faze obdelave naravnega jezika. Sistemi za **avtomatsko razdvoumljanje** (ang. *automatic word-sense disambiguation*) večpomenskih besed večinoma temeljijo na merjenju semantične podobnosti med koncepti, in sicer na podlagi predpostavk, da ima večpomenska beseda znotraj enega dokumenta ponavadi en sam pomen in da se besede s podobnim pomenom ponavadi pojavljajo v podobnih kontekstih (Leacock in Chodorow 1998). Če za nek jezikovni par obstajata vzporedna wordneta, ju je mogoče izkoristiti tudi za **strojno prevajanje**. Poleg razdvoumljanja izvornika lahko wordnet pomaga tudi pri iskanju prevodnih ustreznice v obliki sopomenk in nadpomenk ter pri iskanju parafraz v ciljnem jeziku (Chatterjee idr. 2005).

Nenazadnje pa je wordnet kot baza s splošnim besediščem tudi trdna osnova za kasnejši razvoj **terminoloških zbirk** (ang. *termbank*) z najrazličnejših strokovnih področij, ki so nato kot samostojna orodja uporabna za številne aplikacije na ozko določenih področjih. Primer razširitve z EuroWordNetom za okoljevarstveno področje v več jezikih je projekt EuroTerm (Stamou idr. 2002), zbirko večjezičnih metaforičnih izrazov, ki je prav tako povezana z EuroWordNetom, pa so razvili v okviru projekta Hamburg Metaphor Database (Lönneker-Rodman 2008).

IV Avtomatizirana gradnja semantičnih leksikonov

Avtomatsko pridobivanje leksikalnih zbirk za jezikovnotehnoške aplikacije je postalo privlačno v 90. letih prejšnjega stoletja, ko so se pojavili dovolj obsežni računalniško berljivi slovarji, tezavri in drugi viri znanja, iz katerih je bilo mogoče izluščiti informacije o pomenu in rabi besed ter njihovih medsebojnih odnosih. Ob upoštevanju načela, da imajo leksikoni praktično uporabno vrednost šele, ko vsebujejo vsaj 20.000 do 60.000 vnosov (Dorr in Jones 1996), in ocen različnih avtorjev (npr. Neff in McCord 1990), ki poročajo, da leksikograf za izdelavo enega slovarskega vnosa potrebuje približno 30 minut, postane jasno, da se avtomatskemu pridobivanju leksikalnega znanja dandanes ni več mogoče izogniti.

Ko se enkrat odločimo za avtomatizacijo izdelave leksikalne zbirke, se takoj zastavi vprašanje, kako se gradnje lotiti. Pri gradnji novih leksikalnih zbirk skušamo po eni strani minimizirati količino dela, ki je potrebno za razvoj zbirke, po drugi strani pa si želimo maksimizirati njeno uporabno vrednost. Zato se zdi smiselno, da se zgledujemo po že obstoječih, premišljeno zasnovanih in skozi prakso dovršenih modelih, ki so se izkazali za uspešne v sorodnih jezikih ali aplikacijah.

A) Modeli za avtomatsko gradnjo wordneta

V **združitvenih modelih** (Vossen 1998) s pomočjo enojezičnih virov za vsak jezik posebej gradimo neodvisno podatkovno zbirko, ki jo nato skušamo združiti z referenčnim leksikonom. Na ta način sta bila na primer zgrajena wordneta za španski in danski jezik. Glavna slabost tovrstnih modelov je v tem, da se zaradi neodvisne gradnje končane zbirke med seboj precej razlikujejo in jih je zato zelo težko ali pa sploh nemogoče združevati, pri čemer razlogi za razlike velikokrat niti niso jezikovni, temveč do njih prihaja zaradi različnih subjektivnih odločitev glede sestave posameznih zbirk.

Diskrepanca med posameznimi zbirkami skušajo čim bolj zmanjšati **razširitveni modeli** (Pianta, Bentivogli in Girardi 2002, Tufis, Cristea in Stamou 2000), ki se med gradnjo ves čas naslanjajo na referenčni wordnet in se skušajo čim bolj držati njegove strukture po načelu: če med konceptoma v referenčnem wordnetu velja neka relacija, velja ista relacija tudi med ekvivalentnima konceptoma v ciljnem wordnetu (Vossen 1998).

S prevzemanjem strukture in relacij problem gradnje leksikalne zbirke za ciljni jezik zreduciramo na iskanje prevodnih ustreznice za koncepte v referenčnem wordnetu, medtem ko organizacijsko strukturo v celoti podedujemo. Tako sta največji prednosti teh pristopov manj kompleksna implementacija in zagotavljanje najvišje možne stopnje ujemanja med različnimi zbirkami, kar močno povečuje uporabno vrednost izdelanih wordnetov za prevajalske potrebe, medjezikovne primerjalne študije in večjezične računalniške aplikacije. Poleg tega pristopi iz te skupine z izkoriščanjem že obstoječih eno- in večjezičnih jezikovnih virov vključujejo tudi visoko stopnjo avtomatizacije, zaradi česar postane gradnja wordneta precej hitrejša in cenejša (Vossen 1996).

Vendar poleg prednosti razširitveni pristopi prinašajo tudi nekatere negativne posledice, med katerimi je nedvomno najpomembnejša (pre)velika odvisnost od leksikalne in konceptualne strukture izvornega jezika (največkrat angleškega), še posebej, kadar se izvorni in ciljni jezikovni sistem med seboj močno razlikujeta. Če na ta problem nismo dovolj pozorni, je lahko izdelan wordnet arbitraren in z dejansko organizacijo ter leksikalizacijo konceptov v tem jeziku nima veliko skupnega (glej Orav in Vider 2004, Hu 2004). Večino teh težav je mogoče omiliti s tem, da že v zasnovi zbirke dovolimo, da se

izvorna in ciljna zbirka razhajata, kadar je to zaradi jezikovnih razlik potrebno. Bentivogli idr. (2000) so s postopkom identifikacije leksikalnih vrzeli med angleškim in italijanskim jezikom uspešno prepoznali angleške koncepte, ki v italijanščini niso leksikalizirani, in jim najboljše ustreznice pripisali ročno, poleg tega pa so v mrežo dodali tudi koncepte, ki so realizirani in pomembni v italijanskem jeziku, v izvornem angleškem wordnetu pa se niso pojavili. Opisani mehanizmi so se v praksi izkazali za izjemno učinkovite, zato je mogoče trditi, da preprostost razširitvenega modela, možnost avtomatizacije in združljivost nastalih zbirk prepričljivo odtehtajo njegove slabosti. Po razširitvenem modelu je bilo uspešno izdelanih že veliko leksikalnih zbirk za številne jezike, glede na kadrovske, časovne in finančne omejitve raziskave ter vire, ki so za razvoj semantičnega leksikona na voljo v Sloveniji, pa se je tudi za slovenščino kot najprimernejši metodološki okvir izkazal ravno razširitveni model.

B) Viri za avtomatsko gradnjo wordneta

Gradnje novega wordneta se je mogoče lotiti na več načinov, odločitev je v praksi odvisna predvsem od leksikalnih virov, ki so za izbrani jezik na voljo. Leksikalne vire, ki so se izkazali za koristne pri avtomatizirani gradnji novih wordnetov, lahko razdelimo na več skupin:

(1) **Princeton WordNet (PWN)** je nepogrešljivi vir in predstavlja nekakšno hrbtenico vseh wordnetov. Slabost ohranjanja strukture PWN je popolna odvisnost dobljenega wordneta od PWN, kar je tem bolj moteče, čim bolj se ciljni jezikovni sistem razlikuje od angleščine. Kljub temu pa ta način zaradi enostavne in hitre implementacije pri izdelavi wordnetov vse bolj prevladuje, uporabljen je bil tudi v večjih projektih, kot sta BalkaNet in MultiWordNet (Bentivogli idr. 2002).

(2) Zelo popularen pristop je povezava angleških iztočnic iz elektronskih **dvojezičnih slovarjev** s sineti v PWN ob predpostavki, da prevodi teh iztočnic opisujejo isti koncept in torej sodijo v isti sinset (glej Knight in Luk 1994). Največji problem pri tem pristopu je ta, da večina dvojezičnih slovarjev ni zasnovana konceptualno, temveč sloni na tradicionalnih leksikografskih načelih, zaradi česar je potrebno slovarske iztočnice najprej razdvojniti, kar je vse prej kot trivialna naloga.

(3) **Enojezične elektronske slovarje** je z analizo razlag in razdvojnjanjem uvrščevalnih besed (ang. genus word) mogoče uporabiti za luščenje taksonomij (Rigau idr. 1998). Iz enojezičnih slovarjev je mogoče luščiti tudi druge relacije, kot je na primer meronimija (Richardson idr. 1998). Pri uporabi te metode se je potrebno zavedati omejitev uporabljanega slovarja (krožnost in nekonsistentnost definicij, manjkajoče uvrščevalne besede) ter omejitev samega razdvojnjanja uvrščevalnih besed.

(4) Kadar imamo na voljo **taksonomijo** v ciljnem jeziku, jo lahko povežemo z wordnetom v istem jeziku in jo tako na relativno poceni način (z vidika časovne investicije in potrebne količine človeškega dela) lahko obogatimo z dragocenimi semantičnimi informacijami in relacijami.

V Pristopi za gradnjo slovenskega wordneta

A) Slovarski pristop

Za izdelavo wordneta s slovarskim pristopom sem se odločila zato, ker za slovenščino drugi strukturirani semantični viri niso na voljo. Pristop temelji na ideji, da je wordnet za slovenščino ob ohranjanju strukture PWN mogoče izdelati s pomočjo dvojezičnega slovarja in angleške sinsete zamenjati z njihovimi slovenskimi ustreznici. Vendar mi ustreznega angleško-slovenskega slovarja z dovolj veliko pokritostjo besedišča za uspešno prevajanje angleškega wordneta ni uspelo pridobiti, zato sem namesto njega uporabila Jurančičev slovensko-srbohrvaški slovar in v tem delu raziskave namesto iz PWN izhajala iz srbskega wordneta, ki je od vseh obstoječih wordnetov slovenščini najbližji. Poleg tega je bil srbski wordnet ročno preveden iz angleškega, nato pa še validiran s pomočjo enojezičnih in večjezičnih slovarjev ter korpusov (glej Krstev idr. 2004), zato lahko sklepam, da sta tako ujemanje med angleškimi in srbskimi sinseti kot tudi vsebina srbskih sinsetov kvalitetna in da predstavljata dejansko jezikovno rabo.

Ker slovensko-srbski slovar ni vseboval zadostnih eksplicitnih informacij za razdvoumljanje na podlagi strukture geselskih člankov in ker stopnje ujemanja med slovarskimi iztočnicami in wordnetom zaradi inverzije slovarja ni bilo mogoče izkoristiti, moj pristop za razliko od sorodnih raziskav ne vključuje faze razdvoumljanja slovarskih iztočnic. Namesto tega sem srbske literale v vseh sinsetih, kjer so se pojavili, avtomatsko prevedla z vsemi njihovimi slovenskimi prevodnimi ustreznici iz slovarja, napake pa potem popravila ročno. Čeprav so rezultati brez razdvoumljanja nedvomno slabši in je to velika pomanjkljivost pristopa s stališča praktične uporabnosti na tak način izdelanega wordneta, težave nekoliko omili dejstvo, da je distribucija pomenov v srbsščini in slovenščini zaradi sorodnosti jezikov zelo podobna. Na primer, angleški izraz *glass* bi v slovenščini prevedli tako z izrazom steklo (ang. {*glass1*}: *a brittle transparent solid with irregular atomic structure*) kot z izrazom kozarec (ang. {*glass2*}: *a glass container for holding liquids while drinking*), medtem ko je polisemija v srbskem wordnetu že uspešno razrešena (srb. *staklo* : slo. *steklo*, srb. *čaša* : slo. *kozarec*).

Ker je bilo ročnega dela zaradi nerazdvoumljenih besed kar precej, sem se za začetek omejila na najosnovnejše koncepte v wordnetu (sinsete z oznakami BCS1–BCS3), za ostale sinsete pa sem se odločila, da jih bom skušala pokriti z drugačnimi pristopi. Primerjava slovenskega wordneta s srbskim in angleškim pokaže, da so bili v slovenščino prevedeni vsi sinseti iz skupin BCS1 in BCS2, sinsetov iz BCS3 pa je bilo vključenih le toliko, da v slovenski hierarhiji ni lukenj (glej Tabela 1).

Ročni pregled sinsetov sem opravila v urejevalniku VisDic (Horak, Smrž 2004), ki omogoča pregledovanje in popravljanje wordnetov ter iskanje po več wordnetih hkrati in primerjavo istih sinsetov v različnih jezikih. Zaradi široke pokritosti besedišča v slovarju uporabljen pristop nudi izjemno visok priključ, zaradi manjkajočega predhodnega razdvoumljanja slovarskih iztočnic pa precej nizko natančnost generiranih sinsetov (v BCS1 sem na primer morala spremeniti kar 1.108 od skupno 1.219 sinsetov). Podrobno analizo napak in predloge za izboljšavo slovarskega pristopa opisujem v Erjavec in Fišer (2006).

Odpravljanju napak v avtomatsko prevedenih sinsetih je sledilo ročno prevajanje literalov, ki so zaradi neujemanja s slovarjem ostali v srbsščini. Pri tem sem si pomagala z obstoječimi slovarskimi in korpusnimi viri za slovenščino (splošnimi in specializiranimi angleško-slovenskimi slovarji, SSKJ in korpusom FidaPLUS).

	sloWNet	SWN	PWN
BCS1			
samostalniki	965	965	964 ⁵
glagoli	254	254	254
pridevniki	0	0	0
prislovi	0	0	0
skupaj	1.219	1.219	1.218
BCS2			
samostalniki	2.245	2.245	2.246
glagoli	1.188	1.188	1.188
pridevniki	36	36	37
prislovi	0	0	0
skupaj	3.469	3.469	3.471
BCS3			
samostalniki	94	1.187	2.686
glagoli	59	173	876
pridevniki	0	135	265
prislovi	0	0	0
skupaj	153	1.495	3.827
vsi skupaj	4.841	6.183	8.516

Tabela 1: Primerjava sinsetov po besednih vrstah v slovenskem, srbskem in angleškem wordnetu

B) Korpusni pristop

Ker sem nabor sinsetov, pridobljenih s slovarskim pristopom, želela razširiti, drugih (dovolj obsežnih) slovarskih virov pa nisem imela na voljo, sem se semantične informacije, ki jih za gradnjo slovenskega wordneta potrebujem, odločila pridobiti iz vzporednih korpusov. Pri tem pristopu sem izhajala iz predpostavke, da je z večjezičnim korpusom večpomenskim iztočnicam mogoče določiti različne pomene, saj imajo posamezni pomeni večpomenskih besed v izvornem jeziku različne prevode v ciljnim jeziku. Poleg tega sem predpostavljala, da je avtomatsko mogoče pridobiti tudi sinonime, in sicer z identifikacijo različnih iztočnic, ki se v ciljni jezik prevajajo z isto ustreznico.

Pri korpusnem pristopu sem uporabila vzporedni korpus SEE-ERA.NET (Tufis idr. 2008), podkorpus korpusa JRC-Acquis, ki vsebuje evropsko zakonodajo. Korpus SEE-ERA.NET vsebuje nekaj manj kot 1,5 milijona besed v osmih jezikih, od katerih sem za gradnjo slovenskega wordneta uporabila angleščino, bolgarščino, češčino, romunščino in slovenščino. Predprocesiranje korpusa je bil precejšen zalogaj, saj je korpus zgolj poravnan na ravni stavkov, sama pa sem morala poskrbeti za tokenizacijo, oblikoskladenjsko označevanje in lematizacijo ter poravnavo na ravni besed, pri čemer sem za izhodiščna jezika uporabila češčino in angleščino.

Na podlagi poravnane korpusa sem izluščila ustvarila dvojezične in večjezične lek-

⁵ Manjkajoči sinset ENG20-12509740 v PWN sicer obstaja, vendar mu manjka oznaka BCS1. V srbskem in slovenskem wordnetu pa manjkata dva sinseta iz skupine BCS2, in sicer ENG20-00467580-n ter ENG20-01597253-a. Samostalniški sinset *{Go Fish}* je igra s kartami, pridevniški *{little:4, small:4}* pa opisuje še nedoraslo osebo ali predmet. Zaradi želje po popolnem ujemanju s PWN sem manjkajoča sinseta ročno dodala v slovenski wordnet.

sikone. Če je bila izvorna beseda v en jezik prevedena z eno samo ustreznico, v drug jezik pa z večimi, sem v večjezični leksikon vključila vse različice, ker predvidevam, da razlika v prevodu nakazuje na razločevanje med posameznimi pomeni večpomenske angleške besede ali pa je ta prevod sinonim prvega. Na primer, angleška beseda *wrapping* je lahko v slovenščino ustrezno prevedena s sinonimoma *embalaža* ali *pakiranje*, večpomenska beseda *hearing* pa v enem pomenu kot *sluh*, v drugem pa *zaslišanje*. Na ta način sem dobila sedem večjezičnih leksikonov: tri trijezične, tri štirijezične in enega petjezičnega, ki vsebujejo med 59.369 in 49.892 vnosov. Odgovor na vprašanje, ali so prevodne različice sinonimi ali razločevalci pomenov, prinaša naslednji korak, in sicer primerjava leksikonov z wordneti.

Izluščene dvo- in večjezične leksikone sem nato primerjala z že obstoječimi wordneti v istih jezikih. Za angleščino sem uporabila PWN, za češki, romunski in bolgarski jezik pa wordnete iz projekta BalkaNet. Če je prišlo do ujemanja med tujimi besedami v leksikonu in v wordnetih, sem najden id pripisala tudi slovenski ustreznici. V zadnjem koraku sem poiskala vse slovenske besede, ki jim je bil pripisan isti id (in so torej označevale isti koncept, kar pomeni, da so sinonimi), in jih združila v sinset.

ENG20-12574523-n	znesek, vsota, višina, seštevek	4	sl.csbgenco
ENG20-06388518-n	znak, simbol, oznaka, vol	4	sl.csbgenco
ENG20-06191171-n	vsebnost, vsebina, delež, količina	4	sl.csbgenco
ENG20-00661907-v	vključiti, imeti, predložiti, zajeti	4	sl.csbgenco
ENG20-05511743-n	vidik, omrežje, varstvo, napredek	4	sl.csbgenco
ENG20-13024538-n	vidik, omrežje, varstvo, napredek	4	sl.csbgenco
ENG20-02353970-v	uvajati, uvesti, vzpostavljati, vzpostaviti	4	sl.csbgenco
ENG20-08751413-n	tla, prst, zemljišče, zemlja	4	sl.csbgenco
ENG20-14287747-n	starost, upokožitev, izvajanje, starosta	4	sl.csbgenco
ENG20-06070956-n	spričevalo, potrdilo, certifikat, proizvod	4	sl.csbgenco

Slika 1: Primer avtomatsko ustvarjenih sinsetov za slovenski wordnet

S korpusnim pristopom sem generirala sinsete z osmimi kombinacijami jezikov, prva kombinacija je bila dvojezična (češčina in slovenščina), vse ostale pa večjezične (od tri do pet jezikov). Število dobljenih sinsetov se glede na jezikovne kombinacije močno razlikuje: velikost izdelanega wordneta niha med 7.639 in 1.120 sinseti, odvisno pa je tako od velikosti izluščenih leksikonov kot od velikosti wordnetov za te jezike. Med generiranimi sinseti je največ samostalniških, v primerjavi s slovarskim pristopom sem tokrat izdelala nekoliko manjši delež glagolskih in precej večji delež pridevniških sinsetov.

Natančnost generiranih sinsetov raste s številom jezikov, vključenih v fazo razdvoumljanja, zato je največ napak v sinsetih, dobljenih iz češko-slovenskega leksikona, najbolj natančni pa so sinseti, dobljeni s petjezično kombinacijo. Vendar s povečevanjem števila jezikov pada število dobljenih sinsetov, zato je wordnet, izdelan s pomočjo petih jezikov, tudi najmanjši. Vrednotenje wordnetov, generiranih z različnimi jezikovnimi kombinacijami, je podrobneje predstavljeno v (Fišer 2007).

Poravnava korpusa na ravni besed je potekala samo med posameznimi besedami, zato tudi s tem pristopom nisem mogla najti ustreznice za večbesedne literale. S pristopom sem

lahko generirala le naključne sinsete, zato so v hierarhiji izdelanega wordneta tudi luknje. Ker pristopa nisem omejila samo na osnovne koncepte, sem z njim poleg prevladujočih osnovnih dobila tudi nekatere bolj specifične koncepte.

C) Enciklopedični pristop

Specifičnim konceptom sem se posebej posvetila v zadnjem pristopu, ki je precej preprostejši od korpusnega, saj specifično besedišče ponavadi ni večpomensko, zaradi česar faza razdvoumljanja zanje ni potrebna, za prevajanje enopomenskih iztočnic pa ponavadi zadoščajo dvojezični viri. Enopomenskih literalov je v PWN veliko (82 % vseh literalov), ker pa je večina specifičnih, tovrstno besedišče v splošnih slovarjih praviloma ni zajeto. Zato pristop temelji na luščenju slovenskih prevodnih ustreznice iz različnih specializiranih prosto dostopnih dvojezičnih virov, kot so Wikipedija, Wikislovar, Wikivrste in tezaver Eurovoc.

Luščenje leksikona iz Eurovoca,⁶ večjezičnega tezavra, ki služi za klasifikacijo dokumentov EU, je bilo trivialno. Uporabila sem različico 4.2, ki vsebuje 6.802 deskriptorja v 21 jezikih, med katerimi so številni tudi večbesedne zveze, za potrebe svoje raziskave sem upoštevala zgolj angleške deskriptorje in njihove slovenske ustreznice.

Wikipedija⁷ je spletna večjezična enciklopedija, ki jo ustvarjajo prostovoljci. Slovenska Wikipedija vsebuje približno 64.000 člankov. Vsak slovenski enciklopedični članek vsebuje povezavo na ekvivalentne članke v drugih jezikih, praviloma tudi v angleščini. S pomočjo teh povezav sem iz Wikipedije izluščila angleško-slovenski leksikon. Leksikon sem izboljšala še s preprosto analizo enciklopedičnih člankov (raba velike oz. male začetnice, luščenje sinonimov, luščenje definicije). Na podoben način sem izluščila leksikone iz Wikislovarja in Wikivrst (glej Fišer in Sagot 2008).

S pomočjo enciklopedičnega pristopa sem pridobila največ sinsetov (12.840). Prevodi enopomenskih literalov so zelo kvalitetni, med njimi je tudi veliko večbesednih izrazov, ki jih s prejšnjima pristopoma nisem mogla zajeti. Zaradi enciklopedične narave uporabljenih virov so skoraj vsi ustvarjeni sinseti samostalniški, velika večina jih sodi na področje biologije.

Ice hockey
From Wikipedia, the free enciklopedia
For other users, see <i>ice Hockey (disambiguation)</i>
ice hockey , often referred to simply as hockey in Canada, the Czech repub Sweden and the United States, is a team sport played on ice. It is a fast pac is most popular in areas that are sufficiently cold for natural, reliable season of indoor artificial ice rinks it has become a year-round pastime at the amat prof areas such as cities that host a National Hockey League (NHL) or other prof
Hokej na ledu
Iz Wikipedije, proste enciklopedije
za druge pomene glej Hokej (razčlenitev). Hokej na ledu je moštveni zimski šport. Na ledu igrata dve moštvi s po šest večkrat zabije plošček skozi vrata.

Slika 2: Primer luščenja angleško-slovenskih ustreznice s pomočjo medjezikovnih povezav v Wikipediji

⁶ <http://europa.eu/eurovoc> [15. 03. 2008].

⁷ <http://www.wikipedia.org> [15. 03. 2008].

VI Združevanje in analiza rezultatov

Na koncu sem rezultate vseh pristopov združila. Sinsete, ki sem jih v slovarskem pristopu pregledala in popravila ročno, sem prevzela iz prejšnje različice. Avtomatsko generirane sinsete pa sem združila tako, da sem upoštevala vse pridobljene literale, pri čemer sem ohranila informacijo o njihovem izvoru. Na podlagi tega sem združen wordnet še filtrirala glede na zanesljivost in raznolikost virov, ki so posamezni literal prispevali.

Ker z avtomatskim pristopom nisem mogla izdelati celotnega wordneta, sem se strukturnim luknjam v mreži, ki aplikacijam otežujejo uporabo wordneta, izognila tako, da sem za manjkajoče sinsete iz angleškega wordneta prevzela njihovo strukturo in relacije. Zavedam se, da bo prazne sinsete potrebno čim prej zapolniti, do takrat pa bodo aplikacijam v pomoč pri iskanju splošnejšega ali bolj specifičnega sinseta oziroma drugih semantičnih relacij.

Končna različica združenega wordneta je sestavljena iz sinsetov, v katerih so združene besede in besedne zveze (literali), ki označujejo isti koncept. Vsak sinset ima svojo identifikacijsko kodo, na podlagi katere je mogoče najti ekvivalenten sinset v wordnetih za vse ostale jezike, ki uporabljajo kode PWN. Sinset vsebuje še informacije o besedni vrsti, skupini konceptov, ki jim pripada, področno oznako, povezavo na ontologijo SUMO ter semantične in leksikalne relacije, ki kažejo na druge sinsete v mreži. Zbirko sem oblikovala v formatu XML, ki ga zahteva pregledovalnik in urejevalnik VisDic in je prikazan na Sliki 3 (Horak in Smrž 2000).

View	Tree	RevTree	BCS1.2	BCS3	XML	All	View	Tree	RevTree	Edit	XML
POS: n ID: ENG20-13693394-n Synonyms: atmosphere:4, atmospheric state:1 Definition: the weather or climate at some place Usage: the atmosphere was thick with fog Domain: meteorology SUMO/MILO: + Attribute --> [hyponym] +[n] weather:1, weather condition:1, atmospheric condition:1 <<- [hyponym] [n] air mass:1 <<- [hyponym] [n] anticyclone:1 <<- [hyponym] [n] cyclone:1 <<- [hyponym] [n] fog:2, fogginess:1, murk:1, murkiness:1						POS: n ID: ENG20-13693394-n Synonyms: atmosfera:, ozračje: Definition: the weather or climate at some place Last Edit: tomasz 2008/06/30 --> [hyponym] +[n] vreme:, vremenske razmere: <<- [hyponym] [n] <<- [hyponym] [n] anticiklon: <<- [hyponym] [n] <<- [hyponym] [n]					

Slika 3: Primer angleškega in slovenskega sinseta v VisDicu

S kombinacijo metod, opisanih v prejšnjem razdelku, sem dobila 16.886 sinsetov oz. 19.582 različnih literalov. Močno prevladujejo sinseti, ki vsebujejo samo en literal (11.099), sinsetov z več literali je razmeroma malo (4.146). Povprečna dolžina sinseta je 1,16 literala, najdaljši sinset ima 16 literalov (ENG20-02498705-v) in izhaja iz prve različice wordneta, kjer so bili angleški sinseti prevedeni s pomočjo dvojezičnega slovarja, nato pa ročno pregledani in popravljeni. Slovenski wordnet vsebuje tako enobesedne (11.099) kot večbesedne literale (8.483). Enobesedne literale sem pridobila predvsem iz korpusa, večbesedne pa iz Wikivirov, Eurovoca in z ročnim pregledom sinsetov, generiranih s slovarskim pristopom.

Zaradi virov in metod, ki sem jih za izdelavo wordneta uporabila (Wikiviri večinoma opisujejo samostalniške iztočnice, vzporejanje korpusa na ravni besed pa prav tako najbolj deluje za samostalnike), je v izdelanem wordnetu največ ravno samostalnikov (glej Tabela 2). Sledi jim nekaj glagolov in pridevnikov, prislovov pa mi zaenkrat še ni uspelo pridobiti. Osnovni koncepti iz prvih dveh skupin so v slovenskem wordnetu zelo dobro zastopani, saj so večinoma podedovani iz prejšnje različice, v kateri sem se osredotočila ravno nanje, s korpusnim in enciklopedičnim pristopom pa mi je uspelo pridobiti še nekaj konceptov iz

tretje skupine in veliko število specifičnih konceptov, tako da slovenski wordnet vsebuje četrtno vseh konceptov iz PWN.

Bes. vrsta	BCS 1	BCS 2	BCS 3	Specifični	Skupaj
sam.	950	1.611	902	11.943	15.406
prid.	0	37	90	290	417
gl.	251	506	158	146	1.061
Skupaj	1.201	2.154	1.150	12.379	16.884

Tabela 2: Sinseti glede na besedno vrsto in skupine konceptov

Največ konceptov sem pridobila iz Wikipedije in sorodnih virov, ki so prispevali največ literalov za koncepte s področja biologije. Ročno ustvarjeni koncepti so predvsem splošni, podobno velja za koncepte, generirane iz korpusa in Eurovoca. Kljub temu da korpus SEE-ERA.NET ni splošen, je korpusni pristop dal toliko splošnega besedišča, ker sem leksikon razdvoumljala s pomočjo wordnetov iz BalkaNeta, ki so ob zaključku projekta pokrivali predvsem osnovne koncepte. Zanimiv je podatek, da večjega prekrivanja med viri ni. To pomeni, da sem za izdelavo wordneta izbrala raznolike vire, ki so prispevali raznoliko besedišče in tako prispevali k bogatosti wordneta. Zastopanost besedišča v wordnetu v primerjavi s korpusom analiziram v Fišer in Erjavec (2008).

VII Sklep

V prispevku sem predstavila semantične leksikone tipa wordnet in postopek izdelave slovenskega wordneta, ki je bil izdelan avtomatsko s pomočjo dvojezičnega slovarja, večjezičnega vzporednega korpusa in enciklopedičnih virov. SloWNet je pod licenco Creative Commons prosto dostopen v raziskovalne namene na naslovu: <http://nl.ijs.si/sloWnet>.

Slovenski wordnet trenutno vsebuje skoraj 20.000 različnih literalov, ki pokrivajo večino osnovnih konceptov ter kar precej specifičnih, ki so bili večinoma pridobljeni iz Wikivirov in so s področja biologije. Zaradi uporabljenih pristopov in virov slovenski wordnet zaenkrat vsebuje predvsem samostalnike, poleg enobesednih literalov je precej tudi večbesednih.

S slovarskim pristopom sem zajela najosnovnejše koncepte in po ročnem pregledu avtomatsko prevedenih sinsetov dobila osnovni wordnet za slovenščino. Tega sem nadgradila s korpusnim pristopom, ki je vključeval fazo avtomatskega razdvoumljanja večpomenskih iztočnic na podlagi večjezičnih informacij in tako močno zmanjšal količino potrebnega ročnega dela. Zaradi uporabljenih wordnetov, ki vsebujejo predvsem osnovne koncepte, je tudi rezultat korpusnega pristopa nabor večinoma osnovnih sinsetov. Ker sem v pristopu uporabila orodje za avtomatsko poravnavo korpusa na ravni besed, sem lahko zajela le enobesedne iztočnice. Specifične sinsete sem pridobila z zadnjim, enciklopedičnim pristopom, v katerem sem enopomenske sinsete iz PWN prevedla s pomočjo Wikipedije in sorodnih virov. S tem pristopom sem uspešno prevedla tudi večbesedne zveze.

Prednost predstavljenih pristopov je v tem, da je izdelan wordnet zelo enostavno razširiti z novimi sinseti takoj, ko bo na voljo kak dodaten splošen ali specializiran slovar, večjezični korpus ali obsežnejša enciklopedija, kar je vsekakor zelo verjetno, saj tako Wikipedija kot tudi viri Evropske unije rastejo in se dopolnjujejo vsak dan. Glede na to, da uporabljeni pristopi izkoriščajo različne že obstoječe jezikovne vire, ki so standardni in na voljo tudi v drugih jezikih, je metodologijo mogoče uspešno uporabiti tudi za druge jezike. Tak poskus je že bil opravljen, in sicer za francoščino (glej Fišer in Sagot 2008). Poleg tega je izdelan

wordnet poravnan z angleškim in večino drugih wordnetov, kar je izjemno koristno, saj ga je zato mogoče uporabiti tako v enojezičnih kot tudi večjezičnih aplikacijah.

Razen osnovnih konceptov, pridobljenih s slovarskim pristopom, izdelan wordnet še ni bil pregledan in popravljen, zato vsebuje napake. Prav tako bi bilo treba čim prej zapolniti prazne sinsete. Nadaljnji razvoj wordneta vključuje dodajanje večpomenskih iztočnic iz Wikivirov, ki bi jih bilo mogoče razdvoumiti s primerjavo enciklopedičnih člankov in definicij sinsetov v wordnetu. V skladu z opravljeno korpusno analizo bi v slovenskem wordnetu bilo potrebno zagotoviti čim boljše pokritost najbolj frekventnega besedišča, saj bo izdelan leksikalni vir le tako koristen za uporabo v jezikovnih aplikacijah za slovenščino.

VIII Literatura

- Luisa BENTIVOGLI, Emanuele PIANTA, Fabio PIANESI, 2000: Coping with lexical gaps when building aligned multilingual wordnets. *Proceedings of the 2nd International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC 2000*. ELRA. 993–997.
- Birte LÖNNEKER-RODMAN, 2008: The Hamburg Metaphor Database. Issues in Resource Creation. *Language Resources and Evaluation* 42. 293–318.
- Niladri CHATTERJEE, Shaillary GOYAL, Anjali NAITHANI, 2005: Resolving pattern ambiguity for English to Hindi machine translation using WordNet. *Proceedings of the international workshop Modern approaches in translation technologies, Borovets, Bolgarija, 24. september 2005*. 18–25.
- Bonnie J. DORR, Douglas JONES, 1996: Role of Word Sense Disambiguation in Lexical Acquisition: Predicting Semantics from Syntactic Cues. *Proceedings of the International Conference on Computational Linguistics, Kopenhagen, Danska*. 322–327.
- E. M. VOORHEES, 1998: Using WordNet for text retrieval. Christiane Fellbaum (ur.): *WordNet, An Electronic Lexical Database*. Cambridge (Massachusetts): The MIT Press. 285–303.
- Tomaž ERJAVEC, Darja FIŠER, 2006: Building Slovene WordNet. *Proceedings of the 5th International Conference on Language Resources and Evaluation, LREC 2006. Genova, Italija, 24.–26. maj 2006*. Pariz: ELRA. 1678–1683.
- Christine FELLBAUM (ur.), 1998: *WordNet. An Electronic Lexical Database*. Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Darja FIŠER, 2007: Leveraging Parallel Corpora and Existing Wordnets for Automatic Construction of the Slovene Wordnet. *Proceedings of the 3rd Language and Technology Conference L&TC'07, 5.–7. oktober 2007*. Poznanj: Fundacija Uniwersytetu im. A. Mickiewicza. 162–166.
- Darja FIŠER, Tomaž ERJAVEC, 2008: Predstavitev in analiza slovenskega wordneta. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros (ur.): *Zbornik Šeste konference Jezikovne tehnologije*. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 37–42.
- Darja FIŠER, Benoît SAGOT, 2008: Combining multiple resources to build reliable wordnets. *Proceedings of the 11th Conference on Text, Speech and Dialog, TSD 2008. Brno, Češka, 8.–12. september 2008*. Berlin, Heidelberg: Springer. 61–68.
- Aleš HORAK, Pavel SMRŽ, 2000: New Features of Wordnet Editor VisDic. Dan Dascalu (ur.): *Romanian Journal of Information Science and Technology. Special Issue 7/1–2*. 201–214.

- Kevin KNIGHT, S. K. LUK, 1994: Building a Large-Scale Knowledge Base for Machine Translation. *Proceedings of the 12th National Conference on Artificial Intelligence, AAAI, zvezek 1*. Seattle, ZDA: AAAI Press. 773–778.
- Cvetana KRSTEV idr., 2004: Using textual resources in developing Serbian wordnet. *Romanian Journal of Information Science and Technology* 7/1–2. 147–161.
- Claudia LEACOCK, Martin CHODOROW, 1998: Combining local context and WordNet similarity for word sense identification. Christiane Fellbaum (ur.): *WordNet, An Electronic Lexical Database*. Cambridge (Massachusetts): The MIT Press. 265–283.
- Mary S. NEFF, Michael C. MCCORD, 1990: Acquiring Lexical Data From Machine-readable Dictionary Resources for Machine Translation. *Proceedings of the 3rd Conference on Theoretical and Methodological Issues in Machine Translation, University of Texas*. 87–92.
- Heili ORAV, Kadri VIDER, 2004: Concerning the Difference Between a Conception and its Application in the Case of the Estonian WordNet. *Proceedings of the 2nd Global WordNet Conference, Brno, Češka*. 285–290.
- Stephen D. RICHARDSON, William B. DOLAN, Lucy VANDERWENDE, 1998: MindNet: acquiring and structuring semantic information from text. *Proceedings of the 17th International Conference on Computational Linguistics and 36th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, COLING-ACL 1998, Montreal, Kanada*. 1098–1102.
- German RIGAU, Horacio RODRÍGUEZ, Eneko AGIRRE, 1998: Building Accurate Semantic Taxonomies from Monolingual MRDs. *Proceedings of the 17th International Conference on Computational Linguistics and 36th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics, COLING-ACL 1998, Montreal, Kanada*. 1103–1109.
- Sofia STAMOU idr., 2002: EUROTERM: Extending the EuroWordNet with Domain-Specific Terminology Using an Expand Model Approach. *Proceedings of the 1st Global Wordnet Conference (GWC), 21.–25. januar, Mysore, Indija*.
- Dan TUFIS idr., 2008: Language models from SEE-ERA.NET corpus. *Proceedings of the Sixth International Conference Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages, FASSBL 2008, Dubrovnik, Hrvatska, 25.–28. september 2008*.
- Dan TUFIS, Dan CRISTEA, Sofia STAMOU, 2000: BalkaNet: Aims, Methods, Results and Perspectives: A General Overview. Dan Dascalu (ur.): *Romanian Journal of Information Science and Technology Special Issue* 7/1–2. 9–43.
- Piek VOSSSEN (ur.), 1998: *EuroWordNet: A multilingual database with lexical semantic networks*. Dordrecht: Kluwer Academic Press.
- Piek VOSSSEN, Wim PETERS, Julio GONZALO, 1999: Towards a universal index of meaning. *Proceedings of SIGLEX'99, University of Maryland*. 81–90.
- Shun Ha Sylvia WONG, 2004: Fighting arbitrariness in WordNet-like lexical databases - A natural language motivated remedy. *Proceedings of the Second Global WordNet Conference 2004, Brno, Češka*. 234–241.

20 €

ISBN 978-961-254-158-3

9 789612 541583